

EX ELECT ORALI
BIBLIOTHE CA SERENISS
VTRIVSQ BAVARIÆ
DV CVM.
MDCC XLVI

<36635860900014

PHILOSOPHIA MORALIS SIVE ETHICA, METHODO SCIENTIFICA PERTRACTATA.

PARS QUINTA, SIVE ULTIMA,

IN QUA AGITUR DE

VIRTUTIBUS, QUIBUS PRAXIS OFFICIORVM ERGA ALIOS CONTINETUR.

AUTORE

CHRISTIANO L. B. DE WOLFF,

POTENTISSIMI BORRUSSORUM REGIS CONSILIARIO INTIMO, FRIDERICIANÆ CANCELLARIO ET SENIORE, JURIS NATURÆ ET GENTIUM ATQUE MATHESEOS PROFESSORE ORDINARIO, PROFESSORE PETROPOLITANO HONORARIO, ACADEMIÆ REGIÆ SCIENTIARUM PARISINÆ, LONDINENSIS AC BORUSSICÆ ET INSTITUTI BONONIENSIS MEMBRO.

CVM PRIVILEGIIS.

HALÆ MAGDEBURGICÆ,

PROSTAT IN OFFICINA LIBRARIA RENGERIANA

MDCCLIII.

PRÆFATIO.

Prodit tandem Tomus ultimus Ethicæ, in quo explicantur virtutes, quibus praxis officiorum erga alios continetur. *Aristotelici* in earum censum referunt mansuetudinem, veracitatem, humanitatem, urbanitatem & justitiam. Mansuetudini opponunt vitia in excessu & defectu iracundiam, amaritudinem, crudelitatem atque ἀοργησίαν, seu irascendi impotentiam; veracitati nugationem, ostentationem, mendacium atque dissimulationem; huma-

nitati, cui affinis amicitia, blanditiem & adulationem atque morositatem & amorem contentionis; urbanitati scurrilitatem atque rusticitatem; justitiæ denique injustitiam. Versatur mansuetudo circa iram, veracitas circa sermonem, humanitas circa conversationem, urbanitas circa jocosa, justitia denique circa rerum distributionem in societate civili & circa commutationem & omnes contractus, in quibus injuria cuiquam fieri potest. Dicuntur autem virtutes istæ excepta justitia homileticæ, quia in civili conversatione locum habent. *Aristoteles* itaque potissimum intendit, ut recte nos geramus in conversatione cum aliis & quando nobis cum aliis negotium intercedit. Enimvero cur nobis visum fuerit a doctrina Aristotelica recedere, nec presso pede eundem sequi, rationem jam reddidimus in præfatione ad Tomum præcedentem. Nimirum cum Virtutes sint habitus actiones suas legi naturæ conformandi, eas pro diversitate officiorum erga alios divisimus & nomina convenientia, quantum fieri potuit, accommodavimus: neque enim vulgus, quod vocabula invenit, prouti res obviæ ipsis sese obtulerunt, ratione singulas discrevit & ad certas species reduxit. Omnia officia erga alios ab amore aliorum juxta

legem

legem naturæ ordinato pendent. Quamobrem cum habitus amorem legi naturæ, ſeu rationi conformandi charitas ſit; de charitate primo loco egimus, tanquam baſi omnium virtutum ceterarum, quæ reſpiciunt alios. Charitas cum diſponat animum ad officia aliis præſtanda; hanc ipſam pronitatem & facilitatem humanitatem appellare libuit, quatenus vero voluntatem conſtantem ac perpetuam efficit, ut, oblata occaſione aliis inſerviendi, ad præſtanda officia parati ſimus eaque prompte præſtemus, huic ipſi promptitudini officioſitatis nomen indidimus. Et quoniam amicitia conſiſtit in animorum conjunctione mutuo amore facta, quam lex naturæ urget, ideo tractationi de charitate, ſeu amore atque dilectione aliorum, indeque pendente humanitate & officioſitate, de amicitia egimus. Jam officia ſpecialia verſantur vel circa dationes gratuitas, vel circa honorem, vel circa decorum, vel circa ſermonem, vel circa injurias, vel circa ea, ad quæ alteri jus quoddam perfectum vel imperfectum competit, ac ideo virtutem, quæ dirigit dationes gratuitas vocavimus liberalitatem & reſpectu miſerorum miſericordiam; quæ dirigit honorem alteri tribuendum Comitatem; quæ dirigit ſermonem Veracitatem, quatenus

 loquen-

loquendum, taciturnitatem, quatenus ſilendum; quæ dirigit decorum, urbanitatem; quæ moderatur iræ circa injurias, manſuetudinem, & denique quæ actiones circa jus aliis tribuendum perfectum dirigit, juſtitiam, quæ circa jus imperfectum verſatur, æquitatem. Hiſce autem virtutibus junximus vitia iisdem oppoſita. Atque ita ſufficienter oſtendimus, quomodo actiones noſtræ reſpectu aliorum legi naturæ convenienter dirigantur & præcaveatur, ne eidem contraria ratione determinentur. Crevit opus hoc morale in majorem molem, propterea quod ſingulas propoſitiones demonſtrare voluimus, cum maximum momentum in praxi morali habeat evidentia, quæ intellectum ad aſſenſum cogit, qui voluntatem determinare debet adverſus impetum appetitus ſenſitivi & averſationis ſenſitivæ, quo in contrariam partem impellitur. Quamvis vero non defuturi ſint, qui nimiam prolixitatem accuſabunt; non tamen omnia diximus, quæ dici poterant, ſed multa aliorum induſtriæ relicta ſunt, qui ulterius progredi voluerint, modo principiis noſtris utantur & methodum poteſtati ſuæ ſubjecerint, & ut prolixitatem, quantum fieri poterat, evitaremus, multa in ſcholiis ideo prolixioribus addidimus, & in iis ſimul docuimus, quo-

modo

modo ulterius ſit progrediendum. Commendavimus quoque eo fine analyſin moralem actionum humanarum, quas ſollicita obſervatio nobis ſuggerit. Sæpius autem jam monuimus, nos non philoſophari ad pompam vanæ gloriæ ſtudioſos, quæ tanquam merces laboris ſpectanda ſit, ſed id unice intendere, ut veritas humano generi utilis propagetur, & theſaurus ejus ab aliis augeatur. Quodſi voti noſtri facti fuerimus compotes, non defuturos confidimus, qui noſtris multo præclariora daturi ſunt: neque enim unius hominis eſt omnia perficere, & qui ulterius progrediuntur, ad magis abdita perveniunt. Niſi *Euclides* Geometriam elementarem dediſſet, Mathematici ad cetera ſine iis non perveniſſent, nec Geometria ad tantum faſtigium promota fuiſſet, ad quam hodie eam evectam videmus, & niſi *Leibnitius* calculum differentialem inveniſſet, nec alii induſtriam ſuam in hoc calculo exercere eumque novis artificiis integrandi formulas differentiales augere potuiſſent, qui ne per ſomnium quidem de hiſce augmentis cogitaſſent. Ego de philoſophia morali, quæ in ſcholis nimis jejuna docebatur, excolenda jam adoleſcens cogitavi. Quoniam audiebam prædicari evidentiam in Elementis *Euclidis*, & aliorum Mathematicorum ſcriptis,

qui

qui principiis *Euclidis* feliciter usi; ad methodum illam intimius perspiciendam animum appuli, cumque intelligerem, eam in praxi veræ Logicæ consistere, hanc operi morali præmittendam esse statui. Ac ideo sæpius jam monui, me methodi saltem causa Mathesi operam navasse, non ut aliquod nomen inter Mathematicos haberem, ac ideo alios ad Mathesin addiscendam perducere studui, ut ad praxin veræ Logicæ præparentur: neque enim aliter studio Matheseos perficitur rectus intellectus usus, quam accurata observatione eorum, quæ in methodo *Euclidea* occurrunt. Enimvero methodus se habet per modum instrumenti, quo utitur opifex: quemadmodum vero hic indiget materia, ut opus perficiat, ita quoque videbam, opus esse principiis aliunde petendis, si veritates morales demonstrandæ sint. Cum virtus sit voluntatis habitus, cujus determinatio ab intellectu pendet, & cum qua appetitus sensitivus una cum aversatione sensitiva ad consensum reducendus; Psychologia præmittenda erat. Et quoniam ad virtutem quoque spectat praxis officiorum erga Deum; ejus causa excolenda erat Theologia naturalis: id quod fieri non poterat sine cosmologia generali, quam etiam transcendentalem appellare soleo, non confundenda cum speciali,

ciali, quæ deſcriptionem hujus, qui exiſtit, mundi continet atque Phyſicæ quædam pars eſt. Hæc vero ratio eſt, cur eam Metaphyſicæ quandam partem fecerim Theologiæ naturali præmittendam: cujus etiam deinceps neceſſitatem & utilitatem in Pſychologia rationali perſpexi, quam ab empirica diſtinxi, quæ in cognitione animæ a poſteriori acquieſcit. Animadverti autem, in diſciplina nulla ſatis tuto nos progredi poſſe, niſi notionibus diſtinctis de ente in abſtracto mens imbuta fuerit, ac ideo ab Ontologia ordiendum erat. Denique cum virtus ſit habitus actiones ſuas legi naturæ conformandi, conſequenter Ethicæ theoria in Jure naturæ contineatur; Jus quoque naturæ eidem præmittendum erat. Apparet itaque, quomodo ſtudium excolendi philoſophiam moralem me deduxerit ad reformationem Philoſophiæ Scholaſticæ, quam in adoleſcentia didiceram, ſed quæ animo ſciendi cupido parum ſatisfaciebat. Atque hæc ſunt conſilia, quæ valde juvenis animo agitavi, ac ad maturiorem ætatem exequi ſtudui, ita ut demum ſeptuagenario major perfecerim, quod mihi propoſueram in adoleſcentia. Primum ſpecimen edidi ſub titulo Philoſophiæ practicæ univerſalis methodo mathematica conſcriptæ, cum Matheſi ac philoſophiæ docendæ

me traderem in Academia Lipſienſi A. 1703. quo non ſolum Profeſſorum Lipſienſium, verum etiam virorum illuſtrium de *Tſchirnhauſen* & *Leibnitii* favorem mihi conciliavi. Atque ab eo tempore, quæ *Leibnitius* in Diariis Eruditorum, Actis præſertim Lipſienſibus, publicaverat, cognoſcere ſtudui, cum antea ea parum curarem, quod mihi obſcura viderentur. Quamvis vero deinceps frequens mihi interceſſerit commercium litterarium cum *Leibnitio*, isque ſæpius me cum Halæ eſſem inviſerit, de ſuis tamen cogitatis philoſophicis nihil mecum communicavit, ut haud diu ante obitum ſuum ad *Remondum* ſcripſerit, me de ipſius placitis nihil ſcire poſſe, niſi quod publice extet. Quid in philoſophia morali & Jure naturæ ſtatuerit ignoro, niſi quod noverim, ipſum intrinſecam actionum humanarum bonitatem & malitiam approbaſſe, a Philoſophis & Theologis usque ad tempora *Puffendorfii* propugnatam: aſt quomodo eandem explicaverit, non novi. Hæc quidem ideo data hac occaſione monendum eſſe duxi, ut ſatisfaciam illorum deſiderio, qui me hortati ſunt, ne id publicum neſcire paterer, & ne videar *Leibnitii* nomine abuti velle ad conciliandam doctrinis meis autoritatem. Uſus ſum principiis *Leibnitii*, quando ceteris erant conſona & veritas eorum

mihi

mihi patebat, quemadmodum ſcholaſticorum & aliorum, ſicuti nec omnia *Leibnitiana* ſunt, quæ in Theodicæa ipſius leguntur, mihique dudum nota, antequam Theodicæa prodiret. Quod attinet commentum, quaſi omnem philoſophiam hypotheſi *Leibnitianæ* de monadibus ſuperſtruxiſſem, dudum exploſum, nunc vero ab invidis nonnullis reſuſcitatum; vix opus eſſe videtur, ut de eo verba faciam, cum contrarium ex operibus meis abunde pateat. Quoniam tamen ſubinde dandum eſt aliquid tempori; non abs re eſſe videtur, ut paucis idem refellam. Conſtat *Leibnitium* monadibus ſuis tribuiſſe perceptiones & percepturitiones, ipſum tamen ſyſtema, quale habuit, publici juris nunquam feciſſe. Ego notionem monadum *Leibnitianarum* in medio reliqui, perinde ac ſenſum omnium rerum *Campanellæ*, ac ideo quoque a nomine abſtinui, ne quæ de ſimplici ente in genere traderem pro theoria monadum *Leibnitii* haberentur. Enti enim ſimplici non tribui niſi ea, quæ ab anima humana abſtrahi poſſunt, quemadmodum genus a ſpecie, & ea, quæ dudum ſumſerunt tanquam conceſſa Philoſophi, cum de ortu animæ diſputarent, & abſtractam iſtam notionem ex principiis ontologicis demonſtravi, ut animæ ſimplicitatem & im-

 mate-

materialitatem inde evincerem ſine circulo. Omne jus naturæ & per conſequens omnem quoque virtutem ex notione perfectionis deduxi, una cum naturali obligatione. Perfectionis itaque notio eſt fons philoſophiæ meæ practicæ, quam in ſyſtemate meo ſufficienter, ut puto, evolvi & cujus fœcunditatem oſtendi. Monades vero nulli mihi uſui fuerunt, nec eſſe potuerunt. Idem eſto judicium de Harmonia præſtabilita, quam in Pſychologia rationali perinde, ac ſyſtema influxus phyſici & cauſarum occaſionalium explicavi. Et quamvis illud hiſce prætulerim, Philoſophiam tamen moralem eidem minime ſuperſtruxi, quemadmodum olim nugabantur perſecutores, ut odium Theologorum in me concitarent & eos in ſuas partes traherent. Immo Philoſophia moralis prorſus independens eſt ab omni ſyſtemate, quo commercium inter animam & corpus explicatur. Demonſtravi enim in omni ſyſtemate de commercio mentis cum corpore ſupponendum, perceptiones rerum ſenſibilium in anima & motus voluntarios in corpore eo modo oriri, ac ſi anima vi ſua produceret motus voluntarios in corpore, & corpus perceptiones rerum ſenſibilium in anima (a), ideoque in gratiam illi-

(a) §. 537. *Pſych. rat.*

illius in Philoſophia practica nihil eſſe immutandum (b). Nihil quoque in omni noſtra Philoſophia morali occurrit, quod ex Syſtemate harmoniæ præſtabilitæ fuerit demonſtratum. Immo quamvis ex harmonia præſtabilita exiſtentia & attributa divina rigoroſiſſime demonſtrari poſſint (c), Theologiam tamen naturalem ex ea non deduximus. Satis itaque apparet, quantum nobis curæ fuerit, ne veritates arduas, quas ſcire intereſt, ex principiis deduceremus, de quibus diſceptari ſolet. Methodus, qua uſi ſumus, non alia eſt, quam quæ in Logica præſcribitur, & qua ſola ad evidentem rerum cognitionem pervenitur. Nec alia methodo *Euclides* & Geometriæ veteres uſi, quamvis perperam hodie negligatur a Geometriæ cultoribus, ad calculum algebraicum nimis feſtinantibus: id quod *Newtonus* vehementer improbavit. Sane non alia de cauſa contingit, ut, qui Thaumaturgi in calculo habentur, acumen tamen ſuum deſiderari patiantur in iis, quæ in gratiam calculi aſſumuntur, & quando extra atmoſphæram ſuam progrediuntur miſere vapulent. Neque enim calculo algebraico, ſed methodo *Euclidea* perficitur intellectus, ut extra Matheſin in vero a falſo diſcernendo ſis acutus (d).

 No-

(b) §. 538. *Pſych. rat.* (c) §. 626. *Pſych. rat.* (d) §. 99. *part. 1. Eth.*

Nodandum quoque eſt, Geometras calculatores haud raro notas veritates ex falſis principiis ope calculorum perplexorum eruere, dum errorem unum per alterum corrigentes calculum veritati aptant. De demonſtratione adhuc notandum eſt, quamvis ea non ſit niſi ratiociniorum concatenatorum ſeries (e), & in ſyllogismos formales inter ſe concatenatos reſolubilis (f), non tamen propterea ſyllogiſmos formales more *Daſypodii* & *Herlini* in Elementis *Euclidis* actu exhiberi, ſed ſufficere, ut non plura, nec pauciora adhibeantur principia, quam ad id, quod probandum, requiruntur, & ut nihil ex iis inferatur, niſi quod legitima ratiocinandi forma inferri poſſit, obſervatis iis, quæ de demonſtrationibus abbreviandis præſcribuntur (g). Sane in omnibus noſtris operibus nullibi reperies ſyllogismos formales ita exhibitos, quemadmodum analyſis logica eos repræſentat. Ignoſcet Lector peritus talia hic proponi, quæ in operibus noſtris verſato per ſe patent. Emergunt enim ſubinde caſus, in quibus invitis imponitur neceſſitas calumnias manifeſtas reprimendi atque intereſt, ut ab aliis agnoſcantur, qui ſe noſcere nolunt. Ethica ſcientia felicitatis eſt: virtus enim, quam docet Ethica, unicum feli-

(e) §. 496. 497. *Log.* (f) *not.* §. 551. 552. *Log.* (g) §. 798. *Log.*

felicitatis medium eſt, vitia vero, quæ quomodo vitanda ſint oſtendit, infelicitatem pariunt. Atque ea ratio eſt, cur Philoſophiæ morali excolendæ operam navaverim, & opus morale, quod ad umbilicum perduxi, in compendium redigere ſtatuerim, *Inſtitutiones Philoſophiæ morales* ea forma editurus, qua Inſtitutiones Juris naturæ ex opere majore confeci, ut pluribus proſim: nullus enim dubito fore, ut ex iis eandem utilitatem percipiant, quam experiuntur qui ab Inſtitutionibus noſtris Juris naturæ & Gentium ſtudium Juris ordiuntur, aut Juris jam periti nexum omnium Jurium ex iis ſibi conſpicuum reddunt. Genus enim humanum amo &, ſi per me ſtaret, homines omnes ad veram virtutem adducerem, ut felicitatem veram conſequerentur. Doleo inprimis eruditos, qui ſupra alios eminere volunt, virtutis ſtudium tantopere negligere, & indulgere vitiis, quibus ſe infelices reddunt. Omnium autem miſerrimi ſunt, qui, quamvis faſtui, arrogantiæ & ſuperbiæ graviſſimas, meritas tamen dent pœnas, nondum tamen ſapere volunt, nec ad modeſtiam & humilitatem tanquam ad ſacram anchoram confugere, cumque ſupra alios ſapere videri velint, omnibus tamen moliminibus ſuis ſtultitiam produnt. Difficile omnino eſt vitia invete-

rata

rata eradicare, præſertim ubi quis nec virtutis, nec felicitatis veræ notionem diſtinctam habet, & jucundas perceptiones cum illa voluptate confundit, in cujus fruitione felicitas conſiſtit. Studio autem ſevero Philoſophiæ moralis diffi-cultas iſta tollitur. Quoniam vero omnia, quæ in Philoſophia a nobis traduntur, in Theologia quoque morali locum habent; nullus quoque dubito fore, ut Theologis & oratoribus ſacris utilis futurus ſit labor meus. Faxit Deus, ut omnes eam utilitatem inde percipiant, quam intendi! Halæ, d. 14. Aprilis A. 1753.

PHILO-

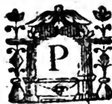
PHILOSOPHIÆ MORALIS
SIVE
ETHICÆ
PARS QUINTA.

DE

VIRTUTIBUS MORALIBUS, QUIBUS PRAXIS OFFICIORUM ERGA ALIOS CONTINETUR.

CAPUT I.
De Præparatione ad praxin officiorum erga alios.

§. 1.

Per Præparationem ad praxin officiorum erga alios intelligo dispositionem animi ad officia erga alios præstandum ea intentione, ut obligationi nostræ naturali satisfaciamus.

Quid sit præparatio animi ad praxin officiorum

Praxis officiorum erga alios debet consistere in exercitio virtutum moralium, quæ quomodo acquirantur in Philosophia morali demonstrandum (§. 6. *part. 1. Eth.*). Quamobrem non sufficit, ut aliis officia humanitatis præstes quacunque ratione permotus; verum necesse est, ut actus externi ex virtute procedant, quæ est habitus actiones suas legi naturæ convenienter determinandi (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter obligationi suæ naturali satisfaciendi (§. 141. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quodsi ergo virtutes morales acquirere velis, quibus praxis officiorum erga alios continetur; necesse est, ut habeas animum obligationi naturali satisfaciendi etiam in determinatione actionum illarum, quibus aliis prosumus, quemadmodum virtus in genere præsupponit voluntatem constantem & perpetuam non committendi actiones, nisi quæ legi naturæ conveniunt (§. 328. *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter bonam (§. 121. *part. 2. Eth.*). Antequam igitur operam utiliter colloces in virtutibus istis acquirendis, necesse est, ut animum disponas ad easdem, atque in hoc præparatio ad praxin officiorum erga alios consistit. Sane hac neglecta fieri non poterit, ut virtutes istæ nulla labe inficiantur, & ut sint infucatæ ac inconcussæ, utque sit plenarius consensus actionum liberarum omnium & inter se, & cum naturalibus, qualem virtus requirit (§. 6. *part. 2. Phil. pract. univ.*) & in quo perfectio vitæ moralis consistit (§. 9. *part. 2. Phil. Pract. univ.*).

§. 2.

Quo animo præstanda sint officia.

Officia non minus erga alios, quam cetera omnia præstanda sunt ea intentione, ut satisfaciamus obligationi nostræ naturali. Etenim officia naturalia, de quibus hic agimus, sunt actiones juxta legem naturalem determinatæ (§. 225. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quodsi ergo iis satisfacere volueris, ideo præstanda sunt, quia lege naturali a nobis exiguntur. Quoniam igitur id intendimus, propter quod agimus (§. 616. *part. 1.*

Phil.

Phil. pract. univ.); officia naturalia præstanda sunt ea intentione, ut obligationi nostræ naturali satisfaciamus. *Quod erat unum.*

Enimvero officia erga alios, de quibus in Ethica agitur, sunt officia naturalia (§. 226. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque officia naturalia omnia præstanda sunt ea intentione, ut obligationi nostræ naturali satisfaciamus, *per demonstrata n. 1.* officia non minus erga alios, quam cetera omnia præstanda sunt ea intentione, ut obligationi nostræ naturali satisfaciamus. *Quod erat alterum.*

Cum hic officia in genere consideremus, intentio quoque, de qua in præsenti sermo est, nonnisi generalis est. Quando vero lex naturæ officium quoddam in specie urget, ratio quoque quædam specialis est, ob quam id urget. Quodsi ergo ea nobis fuerit intentio, ut obligationi naturali satisfaciamus; ideo officium istud præstamus, ob quod lex naturæ id urget, consequenter id ipsum jam intendimus, sicque intentio generalis abit in specialem. E. gr. Lex naturæ urget, ut mendico demus eleemosynam, inopiam ejus sublevaturi. Quodsi ergo eleemosynam demus ea intentione, ut obligationi naturali satisfaciamus; dando eleemosynam intendimus sublevationem inopiæ mendici. Intentio igitur generalis parit specialem, ut scilicet eleemosyna sublevemus inopiam mendici. Nimirum cui est intentio satisfaciendi obligationi naturali officii præstatione, is quoque præstatione officii cujuscunque in specie non aliud intendit, quam id, ob quod lex naturæ officium istud a nobis exigit. Quodsi intentio specialis in omni casu recte se habet, eidem semper inest generalis, cum quælibet species contineat suum genus (§. 241. *Ontol.*).

§. 3.

Quoniam officia erga alios præstanda sunt ea intentione, *De necessitate præpara-*

 ut

tionis ad praxin officiorum erga alios.

ut ſatisfaciamus obligationi naturali (§. 2.), ad praxin vero officiorum erga alios præparamur, ſi animus diſponitur ad præſtanda officia erga alios ea intentione, ut obligationi naturali ſatisfaciamus (§. 1.); *praxis officiorum erga alios exigit, ut ad eandem præparemur.*

Multæ ſunt rationes, cur homines hic & nunc ea faciant, quæ officia exigunt; ſed tum id non faciunt per modum officii, remota enim ratione, qua ad agendum impelluntur, parum curæ habent, utrum id lege naturæ ſit præceptum, nec ne: quod enim faciunt, non faciunt eo animo, ut obligationi ſuæ ſatisfacientes actionem ſuam ad legem naturæ tanquam normam componant. Exemplo eſſe poteſt, qui dat eleemoſynam, ut videatur ab hominibus, vel quia vivere conſuevit ad ſimilitudinem aliorum, vel quia precibus mendici defatigatur. Aliud eſt facere ob peculiares quasdam rationes, quod eſt officii, aliud vero ſatisfacere officio ſuo: hoc enim ſine animo ſatisfaciendi obligationi naturali concipi nequit. Neque vero eſt, quod exiſtimes, perinde eſſe, ſive quid facias, quod eſt officii, quacunque ratione permotus, ſive ſatisfacias officio, ut nimirum id facias animo ſatisfaciendi obligationi naturali. Etenim in priori caſu ceſſante ratione, qua ad agendum permoveris, non facis quod eſt officii; aſt in caſu poſteriori data quacunque occaſione idem faciendi prompte quoque idem facis. Hæc ideo notanda ſunt, ut appareat præparatione ad praxin officiorum erga alios eſſe opus. Vide, quæ paulo ante annotavimus (*not.* §. 1.).

§. 4.

Praxis officiorum erga alios requirit voluntatem bonam.

Quoniam officia erga alios præſtanda ſunt ea intentione, ut ſatisfaciamus obligationi naturali (§. 2.); *praxis officiorum erga alios requirit, ut voluntas generaliter determinata ſit ad committendum actiones legi naturæ convenientes* (§. 141. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), conſequenter cum voluntas generaliter determi-

terminata ad committendum actiones legi naturæ convenientes bona sit (§. 121. *part. 2. Eth.*), *ut voluntas sit bona.*

Equidem ad omnem praxin moralem requiritur voluntas bona; non tamen ideo superflua videri debet præparatio ad praxin officiorum erga alios, quia jam in parte secunda Ethicæ docuimus, quomodo voluntas bona efficiatur. Patebit enim ex sequentibus, ut voluntas bona firmiter persistat, si ad officia erga alios extenditur, præter ea, quæ in genere tradita sunt, alia adhuc concurrere, nec præparationem ad praxin officiorum erga alios istis solis absolvi. Voluntas hominis mutabilis est, cum multæ offerantur rationes, quibus in transversum agi potest, præsertim in præstatione officiorum, quæ aliis debentur. Ita igitur firmanda est, ne appetitus sensitivus in contrariam partem eam trahere possit.

§. 5.

Eadem requirit animum obediendi Deo.

Similiter quia officia erga alios præstanda sunt ea intentione, ut satisfaciamus obligationi naturali (§. 2.), consequenter divinæ (§. 275. 276. *part. 1. Phil. pract. univ.*), qui vero prompte facit quod Deus vult, is se obedientem eidem præbet (§. 1164. *part. 1. Jur. nat.*); *officia erga alios præstanda sunt animo obediendi Deo*, ideoque patet, *obedientiam Deo præstandam influere in præstationem officiorum erga alios debere*, consequenter *praxin officiorum erga alios supponere praxin officiorum erga Deum.*

Non est quod objicias, posse quoque hominem præstare officia aliis, etiamsi non agnoscat Deum, nec habeat animum obediendi Deo, quemadmodum probat exemplo suo *Confucius* & qui vestigia ejus strenue pressit *Mencius*, testibus libris classicis Sinensium. Etenim si in præstatione officiorum erga alios nihil desiderari debet, in eorum determinationem influere quoque debent motiva ab attributis divinis, ideoque

 etiam

etiam a voluntate ipsius desumta, nec ea omittenda sunt (§. 251. 252. *part. 1. Phil. pract. univ.*), sicque animus obediendi Deo ab iis nunquam abesse potest. Illam determinationem cum exigat obligatio naturalis, quæ in ipsa hominis essentia atque natura rationem sufficientem agnoscit (§. §. *cit.* & §. 129. *part. 1. Phil. pract. univ.*); qui officia aliis præstat ea intentione, ut satisfaciat obligationi naturali, ea quoque præstare tenetur eo animo, ut Deo sese obedientem præbeat: alias nimirum non satisfacit obligationi naturali, cum in actione quidpiam deficiat, quod adesse debebat. Et quoniam obligationis naturalis autor Deus est (§. 275. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & Deus hominem obligat, ut ei satisfaciat (§. 276. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideoque directio actionum legi naturæ conformis eadem est cum directione voluntati divinæ conformi (§. 278. *part. 1. Phil. pract. univ.*); intentioni satisfaciendi obligationi naturali tacite inest intentio obediendi Deo, ita ut animus sincerus satisfaciendi obligationi naturali *obedientia erga Deum implicita* dici mereatur, in oppositone *ad explicitam*, quæ expressam Dei ad observantiam legis naturæ nos obligantis agnitionem supponit. Quamobrem cum *Confucius* agnoverit obligationem naturalem ab ipsa hominis natura promanare, & ad officia aliis præstanda requirat animum eidem satisfaciendi; obedientiam erga Deum implicitam ad eorum præstationem requisivit, quæ explicita evadit, quamprimum Deus rerum omnium causa prima expresse agnoscitur. Dividenda nimirum est cognitio inadæquata ab errore. Animus satisfaciendi obligationi naturali, quamdiu de Deo ejus autore non cogitatur, nititur inadæquata ejus cognitione, non vero errore, cum veritati consentaneum sit, ut naturæ nostræ convenienter viventes naturali obligationi satisfaciamus, ac ipse Deus hoc velit, notio autem obligationis naturalis non sufficienter evolvatur, dum ab essentia & natura hominis repetitur, quia non inquiritur in causam primam essentiæ atque naturæ humanæ, sistendo gradum in analysi notionum, antequam eo perveneris, ubi sisti debet. Magna diffe-

differentia est inter errores & notiones non satis adæquatas, seu ignorantiam eorum, quæ in notionibus suis inadæquatis continentur. Et ex hoc fonte manat differentia inter defectum, qui in animo agentis deprehenditur, & inter labem, qua is afficitur. Defectus non officit puritati animi, sed labes. Is saltem in causa est, ne rectitudo actionis sit omnibus suis numeris absoluta. Præterea notandum est, in Ethica maxime rationem habendam esse eorum, quæ praxin officiorum facilitant: in eo autem maxima vis deprehenditur obedientiæ Deo præstandæ una cum officiis ceteris erga Deum, cum quibus ea cohæret, quemadmodum nemo in dubium vocabit, qui ea tenet, quæ de praxi officiorum erga Deum in parte tertia demonstravimus.

§. 6.

Acquisitio habitus præstandi officia Deo pars præparationis ad praxin officiorum erga alios.

Quoniam praxis officiorum erga alios supponit praxin officiorum erga Deum (§. 5.); *qui animum ad praxin officiorum erga alios præparare vult, acquirere tenetur habitum officia Deo debita præstandi.*

Habitus præstandi officia erga Deum duplicem habet usum in praxi officiorum erga alios: etenim eandem facilitat & immotam præstat, ac præterea ab omni labe immunem tuetur & officiis erga alios complementum addit. Patet utrumque per ea, quæ modo annotavimus (*not.* §. 5.), &, siquidem opus foret, haud difficulter a nobis demonstrari poterat: non tamen opus esse videtur tantis ambagibus, cum præstet venire in rem præsentem & eadem in seipso experiri (§. 271. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Si cui philosopho in scrutandis rationibus utriusque ulterius progredi libuerit (§. 6. *Disc. præl.*); ei ipsa experientia easdem suggeret, modo didicerit reflectere super iis, quæ percipit (§. 257. *Psych. empir.*), ut, ubi methodi fuerit compos & principiorum in operibus nostris traditorum gnarus, utrumque rigorose demonstrare valeat. Notandum idem est de aliis, quæ passim in operibus nostris anno-

annotantur. Inſtituto enim noſtro nos ſatisfeciſſe nobis videmur, ſi ea tradiderimus, quæ ad progrediendum ulterius ſufficiunt, modo quis in iis addiſcendis, quæ tradidimus, diligentiam ſuam deſiderari non patiatur. Ceterum animum præparari ad praxin officiorum erga alios, ſi id conſequamur, ut eadem nobis ſit facilior & minus impedita, eademque conſummata efficiatur, non puto fore quenquam, qui dubitaverit.

§. 7.

Acquiſitio habitus officiis erga ſeipſum ſatisfaciendi pars præparationis ad officia erga alios.

Qui officiis erga alios ſatisfacere vult, ante operam dare debet, ut acquirat habitus officiis erga ſeipſum ſatisfaciendi. Quoniam enim aliis debemus, quod nobis (§. 608. *part. 1. Jur. nat.*), conſequenter officia erga alios eadem ſunt cum officiis erga nos ipſos (§. 226. *part. 1. Phil. pract. univ.*); qui pollet habitu ſatisfaciendi officiis erga ſeipſum, is quoque inde agnoſcit, quænam officia præſtare debeat aliis & quomodo iisdem ſit ſatisfaciendum. Immo cum velit eadem ſibi præſtari ab aliis, quæ in poteſtate ſua non habet, ubi officiis erga ſe ſatisfacere voluerit, & probe gnarus ſit (§. 4.), quod jure connato tibi fieri vis ab altero, id eidem eſſe faciendum, & quod fieri non vis non eſſe faciendum (§. 101. 102. *part. 1. Jur. nat.*); voluntas quoque fertur in præſtationem officiorum erga alios. Quamobrem patet, ſi officiis erga alios ſatisfacere volueris, ante operam dandam eſſe, ut acquiras habitum officiis erga teipſum ſatisfaciendi.

Qui officia aliis præſtare debet, is & noſſe tenetur, quænam ſint iſta officia, & habere voluntatem ea præſtandi. Ex identitate officiorum erga ſe & erga alios qui pollet habitu ſatisfaciendi officiis erga ſeipſum, quænam ſint officia erga alios agnoſcit. Cum vero idem bonam habeat voluntatem, quam etiam præparatio ad officia erga alios requirit (§. 4.),

Juris

Juris vero naturalis sit, ut unusquisque in præstandis officiis erga seipsum expectet aliorum auxilium, quando eodem indiget (§. 234. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & in mutuis officiis alios æquiparet sibimetipsi (§. 101. 102. *part. 1. Jur. nat.*); neque fieri potest, quin etiam velit officia præstare aliis, seu voluntas generaliter ad ea præstanda determinetur (§. 121. *part. 2. Eth.*). Generalis hæc voluntatis determinatio ad præstanda officia aliis ad præparationem præsentem pertinet. Quamobrem non sine ratione urgemus, ut officiis erga alios satisfacturus ante operam det, ut officiis erga seipsum satisfaciat. Qui seipsum negligit, multo minus curabit alios, sit ita quod subinde occasio eum invitet ad inserviendum aliis, aut necessitatem quandam aliis inserviendi imponat: hoc enim nondum virtutis est, cum non fiat animo satisfaciendi obligationi naturali, quæ a lege naturæ venit (§. 141. *part. 1. Phil. pract. univ.*), sine quo virtus concipi nequit (§. 221. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Patet hinc praxin officiorum erga alios facilitari, si præsupponatur praxis officiorum erga seipsum, præsertim si quoque supponatur praxis officiorum erga Deum (§. 6.). Data nimirum occasione præstandi officia aliis, eadem metimur ex officiis, quæ nobismetipsis præstamus, tum ut constet, num sint officia, quæ homo homini debet, tum ut certi simus, ea citra neglectum officiorum erga nosmetipsos præstari a nobis posse (§. 608. *part. 1. Jur. nat.*): obedientia vero erga Deum efficit, ut ea præstare velimus (§. 1164. *part. 1. Jur. nat.*), quatenus nimirum agnoscimus velle Deum, ut ea præstemus (§. 276. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Elucet quoque hinc pulcherrimus veritatum nexus, qui extra systema veri nominis minime conspicitur: per eundem vero etiam patet, quomodo in usu facultatum animæ omnia a se invicem dependeant. Huc si advertatur animus, praxis moralis non videbitur adeo ardua & difficilis, quemadmodum putatur, neque etiam ex aduerso nimis facilis, quemadmodum opinantur plerique, qui sine omni studio eandem se

se consequi posse arbitrantur, quasi virtutes sint habitus infusi, non vero acquisiti.

§. 8.

Medium assuescendi officiis erga alios.

Qui officiis erga alios satisfacere studet, is adsuescere debet, ut oblata occasione officium præstandi alteri fingat, se esse loco alterius, alterum vero loco sui. Etenim si data occasione officium præstandi alteri fingas, te esse loco alterius, alterum vero loco tui; in teipso experieris, num velis officium, quod præstare debes alteri, tibi ab ipso præstari. Quamobrem cum nihil magis naturale sit, quam ut alteri facias, quod jure connato tibi ab eo fieri vis (§. 102. *part. 1. Jur. nat.*), & ne facias, quod tibi fieri non vis (§. 101. *part. 1. Jur nat.*); æquum esse agnosces, ut officium hoc ipsi præstes (§. 240. *part. 1. Phil. pract. univ.*), cumque voluntas supponatur bona (§. 4.), eadem tendet ad officium hoc ipsi præstandum (§. 121. *part. 2. Eth.*). Quodsi ergo officiis erga alios satisfacere studes, assuescere debes, ut oblata occasione officiorum præstandorum alteri fingas, te esse loco alterius, alterum vero loco tui.

Qui officiis erga alios satisfacere studet, is utique habet animum præstandi aliis officia, quando præstandi occasio offertur, ideoque voluntas ejus generaliter determinata supponitur ad præstandum officia aliis consequenter bona (§. 121. *part. 2. Eth.*). Quamdiu enim animum praestandi aliis officia nondum habet, nec curæ ipsi erit, ut acquirat habitum iisdem satisfaciendi. Ideo ad praeparationem requisivimus, ut voluntas efficiatur bona (§. 4.). In præstando officio erga alium duo consideranda sunt, nimirum num alter eodem indigeat, & num præstatio in tua potestate sit (§. 608. *part. 1. Jur. nat.*). Quodsi fingas eam esse conditionem tuam, quæ est alterius, indigentiam alterius tibi repræsentabis tanquam tuam, consequenter de eadem facile statues. An vero sit in potesta-

potestate tua, ut officium præstes, ex tuo statu dijudicabis, sicque alterum tibi repræsentabis tanquam officium tibi indigenti præstare valentem. Quoniam per se patet, auxilii alieni indigum velle, ut sibi feratur ab alio; utique agnosces, si tu alterius esses loco, alter vero tuo, te desideraturum ut alter tibi opem ferat, consequenter te quoque jam habere debere voluntatem alteri opem ferendi. Petit a te commendationem, qui ad officium, quod ambit, habilis est, & quem commendare patrono in potestate tua est. Pone, te ambire officium & indigere commendatione alterius, a quo te commendari posse certus es. Nullum profecto dubium est fore ut velis, te ab ipso commendari. Nihil igitur magis naturale est, quam ut alterum quoque commendare velis, qui commendatione tua indiget. Non est quod excipias, fieri posse, ut tu velles commendari ab alio, etiamsi non sis habilis ad officium, quod ambis, modo tibi sit utile, consequenter inde sequi, quod etiam commendare debeas ad officium inhabilem, qui commendationem a te petit. Etenim supponimus te non velle, nisi quod rectum est. Antequam nimirum officiis erga alios satisfacere possis, necesse est ut officiis erga teipsum satisfacere didiceris (§. 7.). Cum igitur officium ambire non debeas, ad quod habilis non es (§. 890. *part. 8. Jur. nat.*); fieri quoque non poterit, ut commendari ab alio velis, si fueris inhabilis. Quodsi ergo quis petat a te commendari, ubi te alterius loco esse ponis, ante omnia quæres, utrum sit habilis, nec ne, consequenter in habilitatem alterius inquires, antequam statuere possis, quænam foret voluntas tua, si loco alterius esses. Cognita inhabilitate intelliges, te non desideraturum, ut ab altero commenderis, si ad officium fueris inhabilis. *Immo ipsa notio* officii erga alios arcet voluntatis aberrationem. Si quid enim alterius gratia faciendum, prima disquisitio est, utrum id sit officium aliquod, nec ne. Si enim non sit, nulla quoque quæstio est, quomodo eidem sit satisfaciendum.

§. 9.

Quomodo istud facilitetur.

Quoniam qui officiis erga alios ſtudet, adſueſcere debet, ut oblata occaſione officium præſtandi alteri fingat, ſe eſſe loco alterius, alterum vero loco ſui (§. 8.), conſuetudo autem contrahitur eorundem actuum crebra repetitione (§. 923. 922. *Pſych. empir.*), & voluntas facilius determinatur, quando nullo affectu in contrarium trahitur, quod per ſe patet; *qui officiis erga alios ſtudet, dum officia erga ſe noſcere ſtudet, ſumere debet, ſe ad ea explenda indigere auxilio alieno, & dum officia erga alios expendit, ſupponere, ſe eſſe in eo ſtatu, ut ſibi ab aliis præſtanda ſint:* ita enim ex ſeipſo cognoſcet, quid ſibi ab aliis fieri velit, quid fieri nolit. *Conſultum* quoque *eſt, ut, quoties videt alios, quibus præſtandum eſt officium quoddam a quocunque, fingat ſe ipſius eſſe loco.* Ita nimirum facillime asſueſcet, ut oblata occaſione officium quoddam a ſe præſtandi alteri fingat, ſe eſſe alterius loco, alterum vero loco ſui, conſequenter & voluntas prona efficiatur in commodum aliorum.

Quantum interſit, ut hisce meditationibus vacemus, unusquisque in ſeipſo experiri poterit, quamvis jam ſatis pateat, ſi perpendamus, quomodo conſuetudo contrahatur, & quam facile voluntas rationi conformiter determinetur, ubi appetitus ſenſitivus non movetur in contrarium. Facile intelligitur, quod tibi non vis fieri, id alteri non eſſe faciendum, & quod tibi fieri vis, alteri faciendum eſſe: aſt ut illud non facias, hoc facias, non æque facile eſt. Quamobrem ut voluntas diſponatur ad faciendum aliis, quod nobis fieri volumus, & noluntas ad non faciendum aliis, quod nobis fieri nolumus; exercitiis opus eſt, quæ in propoſitione præcedente & præſente commendantur. Inſerviunt autem exercitia, quæ præſens propoſitio commendat, ut facilius contra-

has consuetudinem, quam urget propositio praecedens, & ut difficilius in casu quocunque ab eadem recedas.

§. 10.

Ut lubenter facias aliis, quod tibi fieri vis, nec facias aliis, quod tibi fieri non vis; perpendenda est naturalis hominum aequalitas. Quodsi enim perpendis naturalem hominum aequalitatem (§. 81. *part. 1. Jur. nat.*), cum in sensu morali homines aequales sint, quorum eaedem sunt obligationes eademque jura (§. 78. *part. 1. Jur. nat.*), ex istis originem suam deducentia (§. 23. *part. 1. Jur. nat.*), utique agnosces, ad quod faciendum vel non faciendum alius tibi obligatur, ad idem quoque faciendum, vel non faciendum te ipsi obligatum esse, & quo jure tu ab eo exigere potes, ne tibi faciat, vel petere, ut faciat, eodem quoque jure alterum a te exigere posse, ne facias, aut petere, ut facias. Nullam igitur rationem esse cum certus sis, cur tu velis, ut alii tibi faciant, quod ipsis facere non vis, aut ne faciant tibi, quod ipsis facere vis; rationi convenienter actiones tuas directurus, quod in praesenti supponitur, lubenter aliis facies, quod tibi fieri vis, nec facies, quod fieri non vis. Quamobrem ut lubenter facias aliis, quod tibi fieri vis, nec facias aliis, quod tibi fieri non vis, perpendenda est naturalis hominum aequalitas.

Motivum alteri faciendi quod tibi fieri vis, & non faciendi, quod fieri non vis.

Identitas officiorum mutuorum, quae homines sibi invicem debent, inde est, quod lex naturae rationem sufficientem in natura humana habet (§. 135. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quam esse hominibus omnibus communem constat. Quod igitur tu alteri debes, ideo debes, quia homo es, & quod alter tibi debet, ideo quoque debet, quia tu homo es. Ratio ultima, cur tu velle possis, ut alter tibi quid faciat, quod sibi fieri vult, nec faciat, quod fieri non vult, & cur alter velit, ut tu ipsi facias, quod tibi fieri vis, & ne facias, quod tibi

tibi fieri non vis, cum utrobique eadem sit; debita quoque mutua eadem esse debent (§. 116. 192. *Ontol.*). Quamvis vero officia, quatenus lege naturali præscribuntur, eadem sint; non tamen propterea in casu singulari, quando iisdem satisfaciendum, quæ erant genere eadem, etiam specie & in individuo eadem manent, sed per circumstantias particulares, quatenus per eas casus singularis determinatur, iisdem convenienter modificantur: neque enim naturalis æqualitas, quæ a communi hominum natura dependet, tollit inæqualitatem, quæ a facto hominum dependet, aut a differentia singulari hominum venit. Ut quæ obscurius dicta videri poterant clariora fiant, demus unum, vel alterum exemplum. Lex naturæ præcipit, ut unusquisque alterum tanti existimet, quanti meretur (§. 647. *part. 1. Jur. nat.*), & honorem exhibeat, quem meretur, tantumque tribuat laudis, quantum meretur (§. 648. *part. 1. Jur. nat.*). Enimvero cum virtutes intellectuales & morales pariant existimationem, honorem ac laudem (§. 549. 550. *part. 1. Jur. nat.*), virtutes autem intellectuales & morales, qui sunt habitus acquisiti, hominum omnium non sint eædem, quod a posteriori abunde constat; ideo quoque omnium in statu ipso naturali non eadem est existimatio (§. 559. *part. 1. Jur. nat.*), nec idem honor (§. 560. *part. 1. Jur. nat.*), nec eadem debetur laus (§. 561. *part. 1. Jur. nat.*). Existimatio igitur, honor atque laus, quamvis sit commune hominum omnium officium, non tamen propterea eadem existimatio, idem honor, eademque laus debetur omnibus. Idem quoque patet de honore in Rep. unicuique exhibendo (§. 761. *part. 8. Jur. nat.*), ubi status civilis introducit personarum inæqualitatem. Similiter misericordes esse debemus (§. 257. *part. 4. Jur. nat.*), ideoque alterum a malis, quibus affligitur, quantum in potestate nostra est, liberare, vel eadem saltem ipsi tolerabiliora efficere (§. 256. *part. 4. Jur. nat.*). Misericordia commune hominum officium est, idemque ideo omnes æqualiter tenet. Enimvero cum diversa sint animi, corporis ac fortunæ mala,

quibus

quibus homines affliguntur, nec eadem in potestate omnium sunt; in casu dato singulari, ubi quis se misericordem alteri præbere debet, opus misericordiæ pro diversitate subjectorum officio suo satisfacientium plurimum variat; tum etiam pro diverso statu miseri. Quodsi hæc paulo attentius rimeris, quemadmodum fas est, facile intelliges, alteri faciendum esse in dato casu, quod tu tibi fieri velles, si status alterius foret tuus. Atque propterea ostendimus paulo ante, quod officiis erga alios satisfacturus fingere debeas, te esse loco alterius, alterum vero loco tuo (§. 8.). Et quæ in præsenti diximus, non contemnendum usum habent, in exercitiis illis recte instituendis, quæ in propositione præcedente commendavimus. Quamvis itaque agnoscas, nullum tibi officium deberi ab altero, quam quia homo es, ideoque cum alter sit æque homo, idem quoque officium a te ipsi debere; non tamen propterea tollitur diversitas in praxi officiorum, neque etiam personarum inæqualitas, quæ a statu adventitio venit, & officia in praxi variis modis alterat. Verendum non est, ne quæ in genere demonstrantur patiantur instantias in casu particulari, modo singula rite ponderare didiceris. Ceterum naturalis æqualitatis hominum consideratio amplissimum usum habet in Moralibus quoad praxin officiorum erga alios, ut nunquam satis commendari possit, quocunque demum loco aliquis sit positus & quantumcunque præcellat alios.

§. 11.

Inæqualitas hominum quoad virtutes intellectuales & fortunæ bona, ac inprimis quoad dignitates civiles impedimento est, quo minus naturalis æqualitas agnoscatur: ignorantia vero finis legis naturæ & æqualitas obligationis naturalis, quod scilicet utraque ex ipsa natura hominum communi necessario consequatur, æqualitati naturali hominum detrahit vim motivi officiorum erga alios. Quoniam enim indies videmus, magnam dari differentiam hominum quoad virtu-

Cur naturalis hominum æqualitas non agnoscatur, & eidem vis motivi offi-

ciorum erga alios detrabatur. virtutes intellectuales & fortunæ bona, ac inprimis quoad dignitates civiles, ita ut quidam virtute quadam intellectuali præstent, alii eadem careant, quidam sint divites, alii pauperes, alii sorte mediocri fruantur, ac inprimis alii dignitate fulgeant, alii vero sint vilis conditionis, plerique vero in iis acquiescunt, quæ in sensus incurrunt; differentia ista attentionem avertit ab æqualitate morali hominum, quæ in juribus & obligationibus connatis consistit (§. 78. 26. *part. 1. Jur. nat.*), nec agnoscitur, nisi via demonstrationis (§. 81. *part. 1. Jur. nat.*). Inæqualitas itaque hominum quoad virtutes intellectuales & fortunæ bona, dignitatesque civiles, quæ omnia gradibus admodum variant, ita ut unus sit doctior & peritior altero, unus ditior, unus honoratior altero, impedimento est, quo minus ad naturam omnium communem animum attendamus, & ex ea identitatem jurium connatorum (§. 31. *part. 1. Jur. nat.*) atque obligationis connatæ derivemus (§. 80. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter quo minus æqualitatem hominum naturalem agnoscamus (§. 78. *part. 1. Jur. nat.*). *Quod erat unum.*

Enimvero quoniam perpauci sunt, qui agnoscunt, multo vero pauciores, qui convicti sunt, legem naturæ & obligationem naturalem cum ipsa hominis natura poni (§. 129. 136. *part. 1. Phil. pract. univ.*); convicti quoque esse nequeunt, quod posita hominis natura ponatur etiam omne jus connatum (§. 28. *part. 1. Jur. nat.*), quod natura facit homines omnes æquales in sensu morali (§. 81. 78. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum cognitionem vivam minime habeat, nisi qui veritatis convictus est (§. 248. *part. 2 Phil. pract. univ.*), vim vero motivum habeat a cognitione viva (§. 244. *part. 2. Phil. pract. univ.*); quamvis urgeatur naturalis homi-

hominum æqualitas, ea tamen vim ſuam in voluntatem & noluntatem non exerit. Ignorantia igitur fontis legis naturæ & obligationis naturalis, quod ſcilicet utraque rationem ſufficientem in ipſa natura omnium hominum communi habeat & ex ea neceſſario conſequatur, æqualitati hominum naturali detrahit vim motivi officiorum erga alios. *Quod erat alterum.*

Naturalis hominum æqualitas quoad identitatem ſcilicet jurium connatorum & obligationum connatarum non agnoſcitur, niſi intimius perſpiciatur, quomodo lex naturæ & obligatio hominum naturalis ex ipſa natura hominum omnium communi derivetur. Abunde hoc patet, ſi demonſtrationem iſtius æqualitatis (§. 81. *part.* 1. *Jur. nat.*) in ſua principia reſolveris (§. 992. *Log.*), nec de eo dubitabit, qui, quæ in parte prima Philoſophiæ practicæ univerſalis de jure connato & obligatione connata demonſtravimus, rite expendit. Nemo vero eſt, qui neſciat, quam parum hactenus in originem Juris naturæ & obligationis naturalis inquiſiverint, qui Jus naturæ explicare anniſi fuerunt. Quamvis enim dudum a veteribus traditum fuerit, ipſa natura Jus conſtitutum eſſe, quomodo tamen conſtitutum ſit, non ſatis diſtincte expoſitum fuit, ut ideo plerique hodie cum *Puffendorfio* omnem obligationem deducant a voluntate Dei, nec agnoſcant intrinſecam actionum humanarum moralitatem a natura omnium hominum communi pendentem. Multo minus itaque eſt, quod miremur, ſi videmus vulgus imperitum de æqualitate hominum morali parum cogitare. Quamvis enim obvium ſit, hominem unum non magis eſſe hominem, quam alterum, ex eo tamen, quod phyſicum eſt, non colligunt, quod morale eſt, ut ſcilicet inde inferrent jurium & obligationum identitatem: id quod altioris indaginis eſt. Et ne de altiore indagine incidat cogitatio, obſtat diverſitas, quæ in bonis adventitiis ſive veris, ſive apparentibus, deprehenditur, & ob

quæ unum altero meliorem judicare ſolent. Quis enim ignorat, vulgo ita argumentari: Ego ſum te doctior. Ergo melior. Sum te opulentior. Ergo melior. Sum te honoratior. Ergo melior. Immo hæ argumentationes extenduntur ad ipſas quoque dotes naturales. Inde vero ſi non expreſſe, ſaltem tacite infertur, ſibi quandam prærogativam competere præ aliis ſibique deberi ab aliis, quod iisdem ipſe non debet. In hisce illationibus cum verum a falſo non dividatur eo, quem paulo ante inſinuavimus, modo (*not.* §. 10.); opinio inæqualitatis moralis animum prorſus avertit ab æqualitate naturali, ſine qua tamen illa non ſatis perſpicitur, cum illam inæqualitatem ipſa hæc æqualitas inducat, quemadmodum ex demonſtrationibus noſtris in ſyſtemate Juris naturæ manifeſtum eſt. Videtur ſubinde mentem ſubire cogitatio æqualitatis naturalis hominum, veluti cum videntes aliquem indigne tractari ab altero, quod ſit inferioris conditionis, dicunt animo improbandi, eum eſſe æque hominem, ac ipſum; rationem tamen reddituri ad præcellentiam hominis præ brutis reſpiciunt, ideo plerumque addentes, eum, qui male tractatur, non eſſe canem, vel brutum aliquod. Naturalis itaque æqualitas non expenditur, quemadmodum debebat, ideoque motivum officiorum erga alios generale non eſt, quale deprehenditur rite intellecta.

§. 12.

Quomodo impedimentum iſtud tollatur.

Quoniam inæqualitas hominum quoad virtutes intellectuales & fortunæ bona, ac inprimis quoad dignitates civiles impedimento eſt, quo minus naturalis æqualitas agnoſcatur, ignorantia vero fontis legis naturæ & obligationis naturalis, quod ſcilicet utraque ex ipſa natura hominum omnium communi neceſſario conſequatur, æqualitati naturali hominum detrahit vim motivi officiorum erga alios (§. 11.); *ſi naturalis hominum æqualitas motivum officiorum erga alios eſſe debet,*

bet, necesse est ut agnoscere studeamus, quomodo obligatio naturalis & lex naturæ fundamentalis, unde omnia jura & obligationes hominum per necessariam consequentiam deducuntur, ex ipsa hominis natura derivetur, quemadmodum in parte prima Philosophiæ practicæ universalis sufficienter demonstratum & ex concatenatis demonstrationibus per universum systema Juris naturæ obviis clarissime elucet. *Præterea* vero *attenta mente considerandum est, quod, quamvis natura faciat homines inæquales propter naturæ dotes & introductis dominiis statuque civili propter bona fortunæ dignitatesque civiles, hoc tamen non obstante connatas hominum obligationes ac inde manantia jura esse eadem, nec istam inæqualitatem parere diversitatem officiorum erga alios, sed saltem in exercitio eorundem, pro diversitate ipsorum eadem modificari, quatenus scilicet per circumstantias datas determinantur, quæ in officiis lege naturali præscriptis nondum satis determinata sunt*, sicuti paulo ante exemplo declaravimus (*not.* §. 10.), & systema Juris naturæ satis aperte loquitur, modo perspicaciam nostram in iis expendendis, quæ lege naturali præscribuntur, desiderari minime patiamur.

Qui nondum ea uti suevit patientia, quæ ad demonstrationes longa serie concatenatas percipiendum sufficit, ex Institutionibus nostris Juris naturæ atque Gentium ideam quandam systematis Juris naturæ mente concipiat, ut agnoscat jura hominum connata & obligationes ex natura humana fluentes, & originem dominiorum & Rerumpublicarum, inæqualitatis causam, quæ æqualitatem naturalem minime tollit. Quodsi quis hoc modo Juris scientiam sibi comparaverit; is naturalem hominum æqualitatem intime perspiciet, & efficacissimum motivum officiorum erga alios deprehendet. Quodsi vero quis eam aliunde haurire voluerit, is confusis notionibus contentus veritatis non convincetur, quantum sufficit ad constantiam & perpetuitatem voluntatis & noluntatis.

Gentes barbaræ, quorum mos eſt peregrinos infortunio in ipſarum manus incidentes in diram ſervitutem addicere & inhumana crudelitate in eos ſævire, omnem humanitatis ſenſum exuerunt omnes peregrinos hoſtium loco habentes & jus in hoſtem ex potentia metientes: ſummam tamen barbariem non penitus extingvere poſſe ſenſum æqualitatis moralis hominum, docet exemplum anthropophagorum in America, qui cum a vicinis capiuntur, ut devorentur, ab his quæſiti, quid mihi faceres, ſi ego a te captus fuiſſem, reſpondent, quod tu mihi facturus es, hoc eſt, ego te mactarem & carne tua veſcerer. Ecquis enim non videt, ipſos hanc fovere opinionem, ſibi hoc jus competere in alterum, quod alter ſibi in ipſum arrogat. Modo nimirum dixi, gentibus barbaris eam eſſe opinionem, quod in peregrinum tanquam hoſtem ſibi liceat, quod lubet, conſequenter ſi carne humana veſci a prima ætate conſueverint, inde inferunt, ſibi competere jus occidendi homines, ut carne eorum veſcantur, quamvis tacito ſaltem pacto, ſi non expreſſo parcant iis, cum quibus familiariter vivunt, ut & ipſi ab eorum inſidiis ſint tuti. Nonne vero ex hoc ipſo etiam elucet ſenſus æqualitatis naturalis, dum unus agnoſcit parcendum eſſe alteri, quia vult ut alter parcat ſibi?

§. 13.

De officiis erga alios non intereſſatis.

Officia aliis præſtanda ſunt non eo animo, ut viciſſim ab iis nobis præſtentur reciproca. Etenim officia præſtanda ſunt animo obediendi Deo (§. 5.), eaque intentione, ut ſatisfaciamus obligationi noſtræ naturali (§. 2.). Quamobrem ſi quis officium aliquod alteri præſtiterit, abunde contentus eſſe debet, quod agnoſcat ſeſe Deo præbuiſſe obedientem & obligationi ſuæ ſatisfeciſſe, non vero propterea expectare aliud, quod ſibi utile. Præſtanda igitur officia ſunt aliis non eo animo, ut viciſſim ab aliis nobis præſtentur reciproca.

Officia

Officia erga alios ſpectanda ſunt tanquam Deo debita & tanquam debita homini, cui præſtantur. Quodſi ergo officium quoddam præſtitiſti alteri, cogitandum eſt te ſolviſſe debitum Deo & homini. Pro ſolutione autem debiti non expectanda eſt merces. Officia ſunt gratuita, non mercenaria: præſtantur autem lubenter, ut ipſo facto confiteamur, Deum eſſe dominum noſtrum & nos ſervos ipſius (§. 182. *part. 3. Eth.*), conſequenter dum officium alteri præſtamus, non aliud facimus, quam quod tanquam ſervi Dei facere debemus. Aliis nimirum præſtare officium idem eſt, ac ſervire Deo & propter Deum hominibus, ne ſimus ſervi Dei inutiles, negligentes ſcilicet, aut prorſus refractarii. Deus homini pro obedientia nihil retribuere obligatur (§. 181. *part. 3. Eth.*). Quamobrem nec quicquam expectandum eſt ab eo, cui officium aliquod præſtamus. Non obſtat, quod nemo alteri gratis dare, vel facere teneatur, ſi is viciſſim dare, vel facere poſſit (§. 268. *part. 4. Jur. nat.*). Etenim hoc venit ab introductione dominiorum, in quibus non minus ſunt operæ, quam res (§. 437. *part. 2. Jur. nat.*), & quæ ſubſiſtere non poſſent, ſi omnes dationes & operarum præſtationes gratuitæ eſſe deberent, cum tunc revera res omnes etiam induſtriales & artificiales forent communes & rebus naturalibus incorporarentur, quemadmodum exigit communio primæva (§. 29. 31. *part. 2. Jur. nat.*), introductione dominiorum, lege naturæ minime invita facta (§. 141. *part. 2. Jur. nat.*), ſublata (§. 140. *part. 2. Jur. nat.*). Ex ipſa autem demonſtratione dationis & operarum præſtationis minime gratuita patet (§. 268. *part. 4. Jur. nat.*), eam convenire juri natura homini competenti ab altero petendi id, quo indiget (§. 233. 234. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Ipſum nimirum hoc jus determinat gratuitam dationem & operarum præſtationem, ut conſtet, quando quid gratis dandum, aut faciendum, & quantum gratis dari quidque gratis fieri debeat. Verendum non eſt, ne ea, quæ in ſyſtemate paſſim demonſtrantur, ſibi mutuo contradicant, modo ſingula penitus intelligantur, nec

præcipitetur judicium omnibus nondum ſatis expenſis. In datione & præſtatione operarum minime gratuita concurrit officium erga ſeipſum cum officio erga alios, ut hoc præſtetur citra neglectum illius, quemadmodum urget lex naturæ (§. 608. *part. 1. Jur. nat.*): animus tamen inſerviendi alteri nunquam mercenarius eſt. Sed de eo diſertius dicendi locus erit inferius.

§. 14.

An ingratitudo nos liberet a præſtatione officiorum erga alios.

Quoniam officia aliis non præſtanda ſunt eo animo, ut nobis ab iis viciſſim præſtentur officia (§. 13.); *ſi is, cui officium aliquod præſtitimus, non habuerit animum gratum, aut prorſus ingratum, id obſtare minime debet, quo minus eidem, vel aliis officia in poſterum præſtemus.* Quamvis enim gratus eſſe debeat, non vero ingratus quilibet, cui officium quoddam præſtitimus (§. 43. 47. *part. 4. Jur. nat.*); non tamen nobis ideo permiſſum eſt, ut in poſterum non ſatisfaciamus obligationi noſtræ, quia alter eidem non ſatisfecit (§. 631. *part. 1. Jur. nat.*): cumque factum alienum nemini imputari poſſit, niſi modo quodam a voluntate libera ipſius dependeat (§. 650. *part. 1. Phil. pract. univ.*); ingratitudo unius multo minus obſtare debet, quo minus aliis officia præſtes, incerto metu deterritus, ne forſan & ipſi ſint ingrati, aut minus grati.

Non ignotum eſt illud *Mimi:* Ingratus unus omnibus miſeris nocet. Enimvero dictum hoc ſaltem indicat, quid vulgo fieri ſoleat, non vero quid fieri debeat. Si enim quæras, quid fieri debeat, dicendum potius erit: ingratitudo plurimorum ne uni quidem miſero nocere debet. Ponamus te hominibus centum officia quædam præſtitiſſe, & ne unum quidem eorum extitiſſe gratum, immo pleroſque ingratos ſeſe tibi præbuiſſe; non tamen propterea denegare officium

ficium debes in posterum petenti alii. Quamobrem patet, quam necessarium sit, ut officia præstare aliis adsuescas animo obediendi Deo & satisfaciendi obligationi tuæ. Tum enim ingratitudo, aut defectus gratitudinis minime influet in præstationem officiorum erga alios. Oblata nimirum occasione officium alteri præstandi non quæres, utrum is sit gratus futurus, nec ne, sed saltem animum attendes ad obligationem tuam & voluntatem Numinis, cui obediendum.

§. 15.

De necessitate præparationis ad officia erga alios.

Quia præparatio ad praxin officiorum erga alios requirit, ne officia aliis præstentur eo animo, ut vicissim ab iis officia nobis præstentur (§. 13.), sicque præcavetur, ne ingratitudo nos deterreat ab officiis erga alios (§. 14.), experientia vero indies docet, quantum ingratitudo, aut saltem neglectus gratitudinis valeat ad immutandum aliis inserviendi voluntatem, ut, si non prorsus evanescat, multum tamen langvescat; inde omnino intelligitur, *præparationem ad praxin officiorum erga alios opprime necessariam esse, ut voluntas iis satisfaciendi sit constans atque perpetua* (§. 1062. *part. 1. Theol. nat.*).

Cum habitus præstandi officia erga alios virtus sit (§. 226. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ad omnem autem virtutem requiratur constans & perpetua voluntas non committendi actiones, nisi quæ legi naturali conformes sunt (§. 328. *part. 1. Phil. pract. univ.*); ad praxin quoque officiorum erga alios voluntas constans & perpetua requiritur, nec ab ea separari potest. Quamobrem cum præparationis ad officia erga alios haud postrema pars sit, ut voluntas præstandi officia ista efficiatur constans atque perpetua; ejus inde necessitas clarissime elucet. Cui ergo virtutis studium curæ cordique est, is omnem operam impendere debet præparationi ad officia erga alios. Quodsi enim voluntas ad ea præstanda generaliter ita fuerit determinata, ut sit constans atque perpetua; omnis praxis

praxis officiorum erga alios mire facilitabitur & impedimentis specialibus facilius resistetur, immo ad ea observanda acutiores erimus. Probe autem notandum est, constantiam & perpetuitatem voluntatem ab obedientia erga Deum, in praxin officiorum erga alios influente (§. 5.), pendere, ut intelligatur, quantum noceant homines profani hujus seculi, qui omnem sensum Numinis delere conantur, & quod recte habeantur hostes generis humani, cujus felicitas a praxi officiorum erga se invicem haud parum dependet. Nocent autem tanto magis, si accedit ignorantia fontis legis naturæ & obligationis naturalis, quam esse illorum hominum in cognitione superficiaria acquiescentium, quantumvis sibi videantur acuti, communem tanto confidentius affirmamus, quanto magis exploratum est, plerisque omnibus ortum legis naturæ & obligationis naturalis, etsi vulgo assertum, non tamen intime perspectum esse: id quod lubenter concedet, qui ea legit & attenta mente consideravit, quæ de eodem in parte prima Philosophiæ practicæ universalis demonstravimus.

§. 16.

Quomodo homo homini se utilem reddat.

Præstatione officiorum homo se homini utilem reddit. Unusquisque hominum per ipsam essentiam atque naturam suam ad perfectionem aliorum & status eorundem conferre obligatur, quantum valet (§. 222. *part. 1. Phil. pract. univ.*), eaque omittere, quæ tendunt ad imperfectionem aliorum atque status eorundem (§. 231. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque nobis utile est, quicquid usui cuidam nostro inservire potest (§. 262. *part. 1. Phil. pract. univ.*), homo autem pro virili perfectionem nostram statusque nostri promovens & imperfectionem a nobis statuque nostro avertens usui nostro inservit (§. 646. *part. 1. Theol. nat.*), officiorum præstatione homo se homini utilem præbet (§. 225. *part. 1. Phil. pract. univ.*).

Dudum

Dudum agnitum est a veteribus, homini nihil utilius esse homine, atque id facile observatur, modo consideremus, quid hominibus aliis quoad animi, corporis & fortunæ bona debeamus, inquirentes in modum, quo eadem consecuti fuerimus & quomodo fieri potuerit, ut ea consequeremur: quod ut facilius appareat, considera hominem inter ursos educatum (§. 461. *Psych. rat.*) eumque tecum confer, atque in rationem inquire, cur tanta sit inter te ac ipsum differentia. Haud difficulter animadvertes, rationem non esse aliam, quam quod alii homines præstatione officiorum tibi se præbuerint utiles, alter vero iisdem caruerit. Quodsi jam porro perpendas res alias quascunque, quæ usui tuo inserviunt; statim apparebit, rem nullam tibi magis utilem esse homine, si officio suo erga alios satisfacit, aut quacunque ratione permotus facit, quod est officii, si vel maxime non faciat cum sensu officii, sed actio saltem externa legi naturæ conveniat. Ipsa lex naturæ, ad cujus observantiam nos Deus obligat (§. 276. *part. 1. Phil. pract. univ.*), nobis insinuat, velle Deum, ut homo homini utilis sit, & idem loquitur nexus rerum sapientia & bonitate Dei constitutus (§. 741. *part. 1. Theol. nat.*), vi cujus res coëxistentes & successivæ a se invicem dependent, ut una inserviat usui alterius (§. 665. 646. *part. 1. Theol. nat.*).

§. 17.

Quod id hominibus maxime naturale sit.

Hominibus nihil magis naturale est, quam ut unus se utilem præbeat aliis. Etenim homines per ipsam essentiam & naturam suam obligantur perfectionem suam statusque sui conjunctis viribus promovere (§. 222. *part. 1. Phil. pract. univ.*), nec ullus hominum solus se statumque suum perficere potest, sed unusquisque aliorum indiget auxilio, nec nisi conjunctis viribus perfectio ista obtineri potest (§. 220. *part. 1 Phil. pract. univ.*). Necesse igitur est, ut sibi mutuo præstent officia (§. 225. 226. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum homini

mini id naturale sit, cujus ratio in essentia & natura ejus continetur (§. 509. *Cosmol.*), officiorum autem naturalium præstatione homo homini se utilem præbeat (§. 16.); hominibus nihil magis naturale est, quam ut unus se utilem præbeat aliis.

Gentes barbaræ, quarum feros mores paulo ante notavimus (*not.* §. 12.), omnem humanitatem exuerunt & bestiarum naturam induerunt tantum ab illa degenerantes vitio depravatæ voluntatis. Si vitam hominis vivere velimus, necesse est ut præstatione officiorum nos aliis utiles reddamus. Quo magis homo prodest aliis, eo magis vitam hominis vivit. Recolenda hic sunt, quæ alias demonstravimus (§. 39. *part. 2. Eth.*), quod determinationi appetitus ad sui conservationem, perfectionem & multiplicationem naturaliter insit ejusdem determinatio ad appetendum societatem & ad inserviendum aliis: cum enim appetitus hominis naturaliter determinatus sit ad sui conservationem, perfectionem & multiplicationem (§. 30. *part. 2. Eth.*), clarius inde elucescit, quod maxime naturale sit hominibus, ut unus sese utilem præbeat aliis. Inprimis autem perpendenda sunt, quæ alias annotavimus, quod homo, qui per naturam suam utilis esse debet aliis, inserviendo aliis sibimetipsi utilis sit (*not.* §. 39. *part. 2. Eth.*).

§. 18.

Quod neglectus officiorum hominem maxime dedeceat.

Quoniam hominibus nihil magis naturale est, quam ut se utilem præbeat aliis (§. 17.), utilem autem aliis se præbet præstatione officiorum (§. 16.); *hominem nil magis dedecet, quam in præstandis officiis erga alios esse negligentem* (§. 195. *part. 1. Phil. pract. univ.*).

Studium inserviendi aliis hominem maxime commendat, & unanimiter ab omnibus laudatur. Et quamvis gentes barbaræ ferinis utantur moribus erga peregrinos; qui tamen sunt suæ

ſuæ gentis, ii mutua ſibi invicem officia præſtant. Ignorantia ſaltem originis Juris naturæ peperit errorem, quod officia erga alios reſtringenda ſint ad eos, qui in eadem ſocietate civili vivunt, ſeu ejusdem ſunt gentis. Conſtat ex adverſo, qui omnia humanitatis officia aliis denegant, quaſi ſibi ſolis nati ſibi ſolis viverent, cenſuram omnium incurrere. Id omnino indicio eſt, ineſſe homini ſenſum quendam decentiæ inſerviendi aliis, qui quomodo inſit ex inexſtientia determinationis appetitus ad appetendum ſocietatem & inſerviendum aliis in determinatione ejusdem ad ſui conſervationem, perfectionem & multiplicationem colligitur. Non igitur eſt, quod dubitemus, efficaciſſimum eſſe motivum officiorum erga alios, quod ſtudium ſe utilem præbendi maxime deceat hominem, officia vero erga alios negligere maxime dedeceat, ſi quis vivere decreverit, quemadmodum hominem decet, atque pudeat vivere brutorum, vel prorſus beſtiarum more.

§. 19.

Medium officia aliis lubenter præſtandi & quomodo officia erga alios fiant motiva officiorum erga nos ipſos.

Quia homini nihil magis naturale eſt, quam ut utilis ſit aliis (§. 17.), ſeſe autem aliis utilem præbet officiorum præſtatione (§. 16.); *omnes noſtras actiones referre debemus ad utilitatem aliorum & quicquid agamus, ſemper cogitandum eſt, quod non nobis ſolis nati ſimus, nec nobis ſolis vivamus, ſed etiam aliis.* Quodſi enim veritatis hujus convicti, aut ad veritatem perſuaſi fuerimus; lubentiſſime inſerviemus aliis, nec data ulla occaſione officium quoddam aliis præſtandi ipſum negligemus, immo in officiis quoque erga nos ipſos ſatisfacere ſtudebimus officiis erga alios, & propoſitum ſatisfaciendi officiis erga alios erit motivum ſatisfaciendi officio erga ſe ipſum.

Vita hominum moralis conſiſtit in complexu actionum liberarum, quæ ab ipſo eduntur (§. 7. *part. 2. Phil. Pract. univ.*).

 Quodſi

Quodsi ergo vivendum aliis, non nobis solis; actiones nostras omnes referendæ sunt ad alios, consequenter etiam illæ, quibus officia erga nos ipsos exequimur. Datur inter officia erga nos ipsos & erga alios indissolubilis quidam nexus, vi cujus officia erga alios inexistunt officiis erga seipsum, ita ut illis ex asse satisfacere nequeas, nisi accedat animus his quoque satisfaciendi & absque hoc vix ac ne vix quidem præcaveri possit, quo minus irrepat aliqua labes puritati animi, quæ nobis curæ cordique esse debet (§. 604. *part. 2. Eth.*), adversa (§. 598. 599. *part. 2. Eth.*). Quamvis vero de eo disertius dicendum, ubi de justitia universali agitur; non tamen inconsultum est, ut exemplo aliquo hoc ipsum illustremus. Temperantes esse debemus, ut sanitatem conservemus (§. 406. *part. 1. Jur. nat.* & §. 199. *part. 4. Eth.*): sanitatem vero conservare debemus, ut aliis utiles esse possimus officiis erga alios satisfacturi (§. 222. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Ideo sanitas non solum nostri, sed aliorum quoque causa expetenda, quibus prodesse possumus atque debemus, & per consequens temperantia, quæ ad sanitatem conservandam requiritur. Quo quis igitur aptior est ad promovendum commodum aliorum; eo ardentius temperantiæ studere tenetur, ne se reddat ineptum ad inserviendum aliis atque diutius aliis prodesse possit, vi eorum, quæ de obligationibus propriis demonstrata sunt (§. 184. & *seqq. part. 1. Jur. nat.*). Equidem altius hæc rimanda sunt, ut copulatio officiorum erga alios & erga seipsos penitus perspiciatur, & eximius ejus intime cognitæ usus in praxi morali appareat; cum tamen modo monuerimus accuratam ejus discussionem alii loco reservandam esse, sufficit in præsenti dixisse, quantum ad eam concipiendam & ad attentionem ad eandem suscitandam sufficit. Immo unicum hoc exemplum acutioribus sufficiet, ut in actionibus, quibus officio cuivis erga seipsum satisfacere student, agnoscant quoque officium erga alios, cui deesse minime debent.

§. 20.

§. 20.

Qui officia aliis præstat animo obediendi Deo & ea intentione, ut obligationi suæ naturali satisfaciat, officia aliis præstat cum gaudio.

Quinam cum gaudio officia aliis præstet.

Quoniam enim obligatio naturalis a lege naturæ venit (§. 141. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*) & Deus ad legis naturæ observantiam nos obligat (§. 276. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); qui aliis officia præstat animo obediendi Deo & ea intentione, ut obligationi suæ naturali satisfaciat, actiones suas legi naturæ convenienter determinat, quia Deus vult, ut hoc faciat (§. 1164. *part.* 1. *Jur. nat.*); consequenter Deo se obedientem præbens ex habitu virtutis agit (§. 321. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum virtuosus actiones legi naturæ conformes cum gaudio committat (§ 348. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), & qui Deo se obedientem præbet cum gaudio hoc facit (§. 194. *part.* 3. *Eth.*); qui officia aliis præstat animo obediendi Deo & ea intentione, ut obligationi suæ naturali satisfaciat, officia aliis cum gaudio præstat.

Duplex est causa gaudii, si officia animo obediendi Deo & ea intentione præstantur, ut obligationi naturali satisfacias. Etenim quatenus habes animum satisfaciendi obligationi naturali, gaudium creat virtus, quatenus nimirum ex ipso officio & ex ipsa voluntate eidem satisfaciendi voluptatem percipis, cum tibi conscius sis & perfectionis alterius, quam promovere studes, & perfectionis tuæ, quæ in virtute consistit & in potentia ex virtute agendi: quatenus vero te Deo obedientem præstas, obedientia voluptatem creat, quatenus eadem delectaris. Obedientia igitur erga Deum auget gaudium, si ad virtutem accedit. Non jam urgeo, quæ ad idem conferunt officia alia erga Deum, quæ cum obedientia copulantur, nec quæ in casu particulari ad sensum perfectionis, quæ te aptum facit ad officii præstationem, concurrunt: etenim posterius non pertinet ad præparationem, de qua hic

agitur, & quæ generali determinatione voluntatis ad officia aliis præſtanda abſolvitur, prius vero ex doctrina de praxi officiorum erga Deum in parte tertia Ethicæ tradita addiſcitur.

§. 21.

Signum præparationis abſolutæ.

Quoniam officia aliis cum gaudio præſtat, qui eadem præſtat animo obediendi Deo & ea intentione, ut obligationi ſuæ naturali ſatisfaciat (§. 20.), in præparatione vero ad praxin officiorum erga alios animus diſponitur, ut ea præſtentur animo ſatisfaciendi obligationi ſuæ naturali (§. 1.) & animo obediendi Deo (§. 5.); *præparatio ad praxin officiorum erga alios abſoluta intelligitur, ſi oblata occaſione eadem præſtandi gaudio afficiaris*, ſicque *gaudium ſtimulus ſit ad ea præſtandum.*

Sicuti virtutis ſtudium plerumque fortunæ poteſtati ſubjicitur, & parum curæ cordique habetur; ita quoque de præparatione ad praxin officiorum erga alios parum cogitant homines. Quamobrem non eſt quod mireris, ſi ex præſtatione officiorum erga alios nullum percipiatur gaudium, multo minus autem gaudium duplicetur. Equidem fieri poteſt, ut præſtatio alicujus officii gaudium afferat ob rationes quasdam peculiares, quas circumſtantiæ datæ inſinuant, veluti ut amorem alicujus tibi concilies utilitatis cujusdam tuæ cauſa; aſt gaudium iſtud non confundendum eſt cum eo, de quo hic agitur, cum non præſtationem officii per ſe comitetur, nec ideo perpetuum ſit, neque ſemper omni labe careat, propterea quod te utilem præbes alteri vitio depravatæ voluntatis, veluti ut ægre facias quem odiſti. Animus ad praxin officiorum præparatus gaudio ſincero perfunditur, nec fert cupiditates pravas in voluntatem irrepentes. Elucet quoque hinc neceſſitas præparationis hujus, quod animum purum conſervet ab omni labe in praxi officiorum erga alios: obligamur vero naturaliter, omnem dare operam, ut puritatem animi conſequamur (§. 604. *part. 2. Eth.*).

§. 22.

§. 22.

Quoniam signum præparationis ad officia humanitatis præstanda gaudium est (§. 21.); *si cui adhuc molestum accidit officia præstare aliis, is ad praxin officiorum erga alios nondum paratus est.* *Præparationis deficientis signum.*

Equidem fieri potest, ut etiam ei, qui gaudet, quod satisfacere possit officiis erga alios, subinde molestum accidat inservire alteri, non tamen inde inferri queat, quod ad praxin officiorum erga alios nondum se præparaverit. Etenim si inquisiveris in rationem, cur ægre adduci possit, ut petenti officium præstet, facile intelliges, eum subdubitare, an casus præstandi officii extet. Ponamus Sempronium a te petere, ut ipsum commendes Patrono, apud quem plurimum valet autoritas tua, te autem ignorare, utrum sit habilis ad munus, quod ambit, recte obeundum, nec ne, propterea quod non satis constat, an requisitum aliquod deficiat. Si in casu dubio autoritatem tuam aleæ committere nolis, ideoque difficulter te persuaderi patiaris, ut ipsum commendes: ecquis non videt, hoc minime obstare tuæ inserviendi aliis facilitati? Nimirum quamdiu quis dubitat, num commendandus satisfacturus sit expectationi Patroni; commendatio non habet rationem officii, cum commendari non debeat nisi habilis (§. 890. *part. 8. Jur. nat.*), nec quicquam agendum sit conscientia dubia (§. 451. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamvis itaque gaudeat oblata occasione inserviendi alteri; ubi tamen videt non satis tutum esse ut alteri inservias, id ipsum præstationem officii reddit molestam, quatenus alteri inservire mallet, modo certus esset sese nihil committere, quod rectitudinem actionis vitiat. In præstandis officiis circumspecti esse debemus, cum ipsa lex naturæ nos obliget ad actionum liberarum rectitudinem (§. 189. *part. 1. Phil. pract. univ.*), sine qua puritas animi conservari nequit (§. 603. *part. 2. Eth.*). Qui ad officiorum praxin satis præparatus est, in seipso facile expe-

experitur, se ad inserviendum alteri esse paratum, & rationes perspicit, cur inservire subdubitet, ut vel petenti deneget officium, vel ad idem præstandum ægre adducatur. Molestia in istiusmodi casu non nascitur ex officii præstatione, sed alias habet rationes peculiares, quas circumstantiæ in eodem suggerunt, ut ideo dici nequeat, præstationem officii per se molestam accidere.

§. 23.

De spontanea officiorum præstatione.

Qui ad praxin officiorum erga alios præparatus est, occasionem inserviendi alteri arripit, quamvis precibus non petat, ut sibi officium præstetur. Qui enim ad praxin officiorum erga alios præparatus est, ideo officium alteri præstat, ut obligationi suæ naturali satisfaciat (§. 1.), & ut Deo se præbeat obedientem (§. 5.), atque gaudet, si alteri officium quoddam præstare possit (§. 20.), consequenter non precibus alterius commovetur, ut officium præstet, sed ex iis saltem intelligit, sibi offerri occasionem præstandi officium quoddam alteri. Occasionem igitur inserviendi alteri arripit, quamvis precibus non petat, ut sibi officium præstetur.

Qui ad praxin officiorum erga alios præparatus est, ejus voluntas jam generaliter determinata est ad committendum actiones legi naturæ conformes (§. 4.), consequenter ad officia quæcunque præstandum aliis (§. 225. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quodsi ergo occasio præstandi offeratur, officium præstare vult, nec demum alio motivo opus est, ut velit, quamvis motiva specialia pro diversitate officiorum voluntatem præstandi confirment, sicque eandem efficiant magis constantem (§. 1062. *part. 1. Theol. nat.*). Præstat officium ea intentione, ut obligationi suæ naturali satisfaciat (§. 2.). Quamobrem precum in determinanda voluntate rationem nullam habet: quin potius si quis petat, quod salva quadam obligatione fieri nequit, precibus adduci nequit, ut alteri se

utilem

utilem præbeat. Atque hinc apparet, precibus ſaltem excitari attentionem ejus, a quo præſtatio petitur, ut conſideret, num caſus præſtandi officii exiſtat: quo non exiſtente nec dici poteſt occaſionem præſtandi offerri. Hæc probe perpendenda ſunt, ut penitus perſpiciatur, quid ſibi velit ſpontanea officiorum præſtatio, & quantum interſit, ut ad praxin officiorum erga alios rite præparemur.

§. 24.

Quod is occaſionem inſerviendi aliis appetat.

Qui ad praxin officiorum erga alios præparatus eſt, occaſionem inſerviendi aliis quærit. Quoniam enim officia aliis præſtat ea intentione, ut obligationi ſuæ ſatisfaciat (§. 1.) & Deo ſeſe obedientem præbeat (§. 5.), conſequenter cum gaudio (§. 20.), quod ipſi ſtimulo eſt ad ea præſtanda (§. 21.); cum gaudium in prædominio voluptatum conſiſtat (§. 614. *Pſych. empir.*), neceſſe eſt ut ex præſtatione officiorum percipiat voluptatem. Quamobrem cum ad felicitatem hominis ſymbolam ſuam conferat quod voluptatem veram ipſi creat (§. 638. *Pſych. empir.*), per naturam vero ſuam quilibet felicitatem appetat (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*); ideo occaſionem inſerviendi aliis, ut felicitate fruatur, quærit.

Occaſionem inſerviendi aliis quærere plus eſt quam oblatam arripere, & utiliorem ſe præbet aliis, qui occaſionem quærit, quam qui caſu oblatam ſaltem arripit (§. 16.). Qui autem occaſionem quærit, tanto alacrius eam arripit. Atque hinc agnoſcimus, quantum in præparatione ad officia aliis præſtanda profecerimus. Utile autem eſt, ut hoc agnoſcamus, ne præparationem abſolutam exiſtimemus, antequam voluntas ad officia aliis præſtanda ſufficienter fuerit determinata, nec in ejus conſtantia & perpetuitate quicquam amplius deſideretur. Nemo non facile videt, ſi quis occaſionem inſerviendi aliis quærit, ſollicite inquirens, num quis & ubi ſit, cui ſe utilem præſtare poteſt, ejus voluntatem maxime

xime determinatam esse ad inserviendum aliis. Quamobrem in præparatione ad praxin officiorum erga alios tamdiu progrediendum, donec studium quærendi occasionem aliis inserviendi in nobis observemus: danda vero adhuc in posterum quoque opera est, ne ea inserviendi aliis proclivitas imminuatur, sed ut integra potius conservetur ac continuo magis magisque firmetur. Nimis multæ enim sunt causæ, quæ voluntatem immutare possunt, si vel maxime constans & perpetua videatur, ubi ad casus particulares devenitur, ut summa opus sit attentione, ne in casu occurrente cedendo impedimentis oblatis animus aliter sensim sensimque disponatur. Itaque cum antea nobis volupe esset quærere occasionem inserviendi aliis, nunc idem nobis molestum evadat tandemque molestia neglectum pariat.

§. 25.

Quod boni omnis participes reddere cupiat alios & eos adjuvare in consequendo bono, quod obtentu possibile agnoscitur.

Quoniam occasionem inserviendi aliis quærit, *qui ad praxin officiorum erga alios satis præparatus est* (§. 24.)*; quotiescunque consecutus fuerit quoddam bonum*, cum alterum quemcunque ope nostra indigum juvare debeamus, quantum in potestate nostra est, ut consequatur animi, corporis ac fortunæ bona (§. 612. *part. 1. Jur. nat.*), *statim dispicit, num alium quoque boni ejusdem participem reddere possit. Immo si quocunque modo agnoscit, bonum quoddam acquisitu possibile esse, statim disquirit, utrum in potestate sua sit, nec ne, ut alium quendam in eo consequendo juvet.* Facile autem intelligitur, *præparationi ad praxin officiorum erga alios maxime conducere, si boni cujuscunque cogitatio excitet cogitationem opem ferendi aliis in eo consequendo.*

Non dubito fore multos, qui existimaturi sunt, nos præparationem ad praxin officiorum facere nimis arduam atque difficilem, & ab hominibus exigere, quæ ultra humanam sortem posita sunt. Etenim probe considerandum est, omnes habitus morales, qui ad praxin officiorum requiruntur, suos habere

habere gradus, ut continuo magis magisque perfici possint, &, ubi eosdem continuo perficere studuerimus, plura in potestate nostra deprehendi, quam putabatur. Neque ullus dubito fore etiam aliquos, qui eam boni, quod consecuti sunt, cum aliis communicandi proclivitatem & sollicitudinem adjuvandi alios in consequendo bono, quod obtentu possibile cognoscimus, in se experiuntur. Num huic experientiæ debeatur canon Scholasticorum in Metaphysicis, omne bonum esse communicativum sui, aliorum discussioni relinquimus.

§. 26.

Cupiditatem istam esse homini naturalem.

Cupiditas communicandi cum aliis bonum, quod consecuti sumus, aliosque adjuvandi in consequendo bono, quod acquisitu possibile agnoscimus, homini maxime naturalis est. Etenim qui cupit bonum, quod consecutus est, cum aliis communicare aliosque adjuvare in consequendo bono, quod acquisitu possibile agnoscit, sese alteri utilem præbere vult (§. 262. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Enimvero homini nihil magis naturale est, quam ut utilis sit aliis (§. 17.). Cupiditas igitur communicandi cum aliis bonum, quod consecuti sumus, aliosque adjuvandi in consequendo bono, quod acquisitu possibile agnoscimus, homini maxime naturalis est.

Non est quod mireris cupiditatem istam esse adeo raram, ut haud pauci eam in eorum numerum referant, quæ bona desideria appellari sueverunt, magis optanda, quam speranda. Neque enim existimandum est, naturam plerisque esse adeo novercam, ut istam cupiditatem ipsis denegaverit: sollicitius nimirum inquirenti patebit, vitio depravatæ voluntatis eandem deleri. Ita invidia vanæ ambitionis soboles impedit, quo minus inventor modum patefacere nolit, quo veritatem detexit, ut eodem quoque uti possint alii, & auri sacra fames obstat, quo minus Medicus arcana sua revelare velit, quorum in praxi medica observatur utilitas. Innumeris sane

modis voluntas depravari potest, ut homo non sequatur, quo ipsum natura ducit.

§. 27.

Durante præparatione officiorum præstatio non negligenda.

Præparatio ad praxin officiorum erga alios conjungenda est cum ipsa præstatione officiorum in casu emergente. Cum enim officia sint actiones lege naturali præscriptæ (§. 225. *part. 1. Phil. pract. univ.*), obligatio vero naturalis, quæ a lege naturæ venit (§. 141. *part. 1. Phil. pract. univ.*), prorsus immutabilis sit (§. 142. *part. 1. Phil. pract. univ.*); in casu emergente præstandum est officium debitum (§. 170. *part. 1. Phil. pract. univ.*), nec differenda est præstatio, donec ad praxin officiorum erga alios fueris rite præparatus. Quamobrem cum præparatione conjungenda est præstatio officiorum in casu emergente.

Præparatio ad praxin officiorum erga alios in eo consistit, ut animus disponatur ad præstandum officia ea intentione, ut obligationi naturali satisfaciamus (§. 1.), atque Deo nos obedientes præstemus (§. 5.). Hoc vero non obstat, quo minus officiis erga alios assuescamus, dum in casibus emergentibus actu præstantur. Etenim quando alteri officium quoddam præstamus, aut præstandi saltem occasio emergit; tum animus attendendus est ad obligationem naturalem, quæ ipsum facit debitum, & ad obedientiam Deo debitam, qui vult ut id ipsum præstemus. Cumque quæ actu præstantur officia specialia sint, a præstatione speciali animus convertitur ad præstationem officiorum in genere, quoniam officium omne præstandum est ea intentione, ut obligationi nostræ naturali satisfaciamus Deoque obedientes nos præbeamus. Assuetudine officiorum præcavetur, ne voluntas depravetur, præparatione autem voluntas perficitur, ne actio sua destituatur rectitudine, & ad præstationem officiorum efficitur proclivior, ejusdemque constantiæ & perpetuitati consulitur, quemadmodum

dum ex anterioribus ſatis conſtat. Abſit igitur, ut tibi perſuadeas, actualem præſtationem officiorum tamdiu ſuſpendendam eſſe, donec præparatio fuerit abſoluta, aut a præparatione exordium eſſe capiendum, aſſuefactione neglecta, qua jam opus eſt a teneris ungviculis, ideoque ea ætate, qua nondum locus eſſe poteſt præparationi. Alia prorſus ratio eſt acquirendi habitus morales ab omni labe puros, quam aliorum habituum, tum quia actus ad exercitium eorum pertinentes ſunt indiſpenſabilis neceſſitatis, ut nunquam ſine peccato omittantur, vel contrarium committatur, tum quia actibus iisdem contrariis voluntas depravatur, ut ad habitum acquirendum reddatur ineptior. Cum ipſa igitur aſſuefactione conjungenda præparatio, quamprimum ætas permittit, ut, dum in caſu dato agnoſcis officium, quod præſtandum, eſſe debitum naturale, ideoque præſtandum non alia intentione, quam ut obligationi naturali ſatisfacias Deoque obedias, propoſitum generale concipias officium omne reliquum eadem intentione præſtandi, non attentis motivis quibusvis reliquis, quæ te ad præſtandum invitare poſſunt, & inſuper habitis omnibus rationibus, quæ voluntatem in contrariam partem flectere poſſunt. Atque ita occaſio inſerviendi aliis arripitur, quemadmodum præparatio ad praxin officiorum erga alios exigit (§. 23.), & ipſa occaſio præſtandi cuidam officium aliquod fit quoque occaſio præparandi animum ad omnem officiorum erga alios praxin. Quoniam hæc præparatio eſt pars quædam ſtudii voluntatem bonam efficiendi (§. 4.); quæ de illa hic dicuntur, ea etiam tenenda ſunt de modo voluntatem bonam efficiendi. Infert illa non prioritatem temporis, ſed ordinis, quem dependentia eorum, quæ in anima ad recte agendum requiruntur, a ſe invicem efficit. Humana autem natura, quæ ſucceſſive perficitur, non fert, ut generalis determinatio, qualem præparatio exigit, præcedat particulares determinationes, quas requirunt præſtationes officiorum in caſibus emergentibus ad contrahendam aſſuetudinem: quin potius ab his incipiendum & eædem ſucceſſive emendandæ,

ut ſenſim ſenſimque ad generalem progredi liceat, prouti circumſtantiæ ſuaſerint. Ita nimirum non modo præcavetur voluntatis depravatio, verum etiam determinatio generalis ejusdem per particulares efficitur facilior & efficacior. Nolo hæc uberius explicare, quæ unusquisque in ſe experiri poteſt, ſi cum in ſe, tum in aliis tentamina ſumere voluerit.

§. 28.

Utilitas præparationis cum actuali præſtatione in caſu emergente conjunctæ.

Quoniam præparatio ad praxin officiorum erga alios conjungenda eſt cum ipſa præſtatione officiorum in caſu emergente (§. 27.); *quotiescunque officium aliquod alteri præſtamus, vel præſtare debemus, ea perpendenda ſunt, quæ ad præparationem neceſſaria eſſe demonſtravimus.* Ita nimirum obtinebitur, ut determinatio voluntatis generalis, quæ per præparationem intenditur, influat ſemper in ſpecialem, qua in caſu emergente opus eſt, & aſſuetudo officiorum ſpecialium abeat in virtutem.

Diſcimus hinc, quantum interſit, ut præparatio cum actuali præſtatione in caſu emergente conjungatur, & ratio patet, cur ab hac incipienda ſint exercitia, quibus virtus in hoc genere actionum acquirenda.

§. 29.

Notitia ſui a præſtatione officiorum erga alios præſuppoſita.

Præſtatio officiorum erga alios prærequirit notitiam ſui. Etenim nemo alterius perfectionem promovere ac imperfectionem præcavere tenetur, niſi quatenus in poteſtate ſua eſt (§. 611. *part. 1. Jur. nat.*), conſequenter quatenus citra neglectum officii erga ſeipſum (§. 610. *part. 1. Jur. nat.*) facultatum, virium ac rerum ſuarum uſu aliorumque ope ac auxilio perfectionem promovere, imperfectionem avertere valet (§. 175. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum notitia ſui homi-

hominem doceat tum ea, quæ natura ipsi insunt quà animam & corpus, tum quæ quomodocunque acquisita & qualis sit status suus externus (§. 3. *part. 4. Eth.*), quantum ipsemet in bono profecerit, quantum adhuc deficiat (§. 22. *part. 4. Eth.*), & num sibi plura in potestate sint, quam aliis, seu num sit amplior facultatum, virium ac rerum usus, alienumque auxilium majus (§. 20. *part. 4. Eth.*); præstatio officiorum erga alios prærequirit notitiam sui.

In Ethica demonstratur, qualis sit virtus perfecta, quæ ab omni labe immunis est & puritatem animi parit (§. 599. *part. 2. Eth.*). Quamvis enim perfecta virtus a nobis acquiri nequeat, ad eam tamen omni animi contentione eniti & contendere debemus, ut majores indies progressus in omni virtute, quam maxime possumus, faciamus. Eadem igitur tenenda quoque sunt de iis virtutibus, quibus praxis officiorum erga alios continetur. Quoniam omnem facere tenemur facultatum nostrarum usum, qui ad perficiendum animam, corpus & statum hominum aliorum & ad arcendum omnem imperfectionem ab eorum anima, corpore & statu requiritur, quatenus id absque neglectu officii erga seipsum fieri potest (§. 609. *part. 1. Jur. nat.*); ecquis non videt intimiorem notitiam sui prærequiri, ne inserviendo aliis tibi ipsi desis, vel occasionem inserviendi aliis prætermittas, quam arripere debebas, multoque magis, ne occasionem inserviendi aliis quærere negligas (§. 23. 24.)? Accurata horum observatio pertinet ad rectitudinem officiorum aliis præstandorum (§. 79. & *seqq. part. 1. Phil. pract. univ.*), ad quam consequendam eniti debemus (§. 189. *part. 1. Phil. pract. univ.*) & sine qua puritas animi non speranda (§. 601. *part. 2. Eth.*). Neque vero adeo facilis est eorum, quæ in potestate nostra sunt, æstimatio, quando officia præstanda sunt aliis citra neglectum officii erga nos ipsos, vel etiam attenta physica præstandi possibilitate. Quemadmodum enim hominibus solenne

lenne eſt, ut in iis, quæ ad ſe ſpectant, plus ſperent de facultatibus ſuis quam in iis eſt; ita ex adverſo accidit, ut in iis, quæ ad alios ſpectant, minus ſperent de facultatibus ſuis, quam in iis eſt, ut ad excuſandum neglectum officiorum erga alios, nunc impotentiam, nunc neglectum officii erga ſeipſum obtendant. Et quamvis hoc potiſſimum fieri ſoleat ubi animus ad præſtandum officia aliis nondum fuerit ſatis præparatus (§. 23. & *ſeqq.*); idem tamen adhuc contingere poteſt, utut ardore inſerviendi aliis flagres. Æſtimatio eorum, quæ in poteſtate noſtra ſunt, utiliter accedit ad medium aſſueſcendi officiis erga alios, quod ſupra commendavimus (§. 8. 9.), atque tum notitia ſui in præparationem ad praxin officiorum erga alios influit.

§. 30.

De animo recte gerendi perſonam ſuam ad ſtudium inſerviendi aliis requiſito.

Animus recte gerendi perſonam ſuam ſtudium inſerviendi aliis promovet. Etenim cum lex naturæ & obligatio naturalis, quæ ab ea venit (§. 141. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ponatur poſita hominis natura atque eſſentia (§. 129. 136. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ipſa natura nobis impoſuit certam perſonam (§. 70. *part. 1. Jur. nat.*), quam Deus vult ut recte geramus (§. 276. *part. 1. Phil. pract. univ.*), nimirum ut actiones ſuas dirigat, quemadmodum hominem decet. Enimvero cum homini nihil magis naturale ſit, quam ut utilem ſe præbeat aliis (§. 17.) officiorum præſtatione (§. 16.), nec quicquam magis dedeceat, quam neglectus officiorum erga alios (§. 18.); qui habet animum recte gerendi perſonam ſuam inſervire quoque ſtudet aliis. Animus igitur recte gerendi perſonam ſuam ſtudium inſerviendi aliis promovet.

Quando de perſona recte gerenda quæſtio eſt, hominem moraliter conſideramus, quatenus in eum cadunt certæ obligationes certaque jura (§. 70. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem

rem natura imposuit homini personam, quatenus ex essentia & natura ipsius fluunt obligationes actiones suas liberas certa ratione determinandi & inde oriuntur jura, Deus vero vult, ut hanc personam recte geramus, quatenus vult ut actiones nostras legi naturæ convenienter dirigamus & juribus natura nobis concessis eidem convenienter utamur. Quodsi ergo quis personam suam sibi tanquam homini impositam recte gerendi animum habet, ab eo abesse nequit voluntas inserviendi aliis cum cupiditate se utilem præbendi aliis copulata. Atque ita animus recte gerendi personam suam studium aliis inserviendi promovet. Recolenda animo hic sunt, quæ de persona, quam nobis Deus imposuit, recte gerenda annotavimus (*not.* §. 426. *part.* 3. *Eth.*), & inprimis ea, quæ uberius exposuimus (*not.* §. 17. *part.* 4. *Eth.*), cum ostenderemus, ad notitiam sui inprimis requiri, ut probe cognoscamus modum eam recte gerendi.

§. 31.

Quænam observationes sint utiles animum inserviendi aliis habenti.

Qui habet animum aliis inserviendi quantum potest, sedulo observare debet omnes casus, in quibus unus indiget consilio & auxilio aliorum, sive eodem adjutus, sive destitutus fuerit. Qui enim habet animum aliis inserviendi quantum potest, nosse debet, quanam in re indigeant consilio & auxilio alieno, ut non modo discat, quænam ea sint, in quibus homo homini se utilem præbere valeat, verum etiam notitia sui instructus (§. 29.), judicare possit, in quibusnam consilio vel auxilio suo alios juvare in potestate sua sit, & quomodo se ulterius perficere debeat, ut aliis magis prosit, atque occasionem inserviendi aliis oblatam arripiat (§. 23.), immo quærat (§. 24.). Quoniam itaque hæc omnium optime addiscit, si sedulo observet casus omnes, quales quotidie obvios esse nemo est qui nesciat, in quibus unus indiget consilio vel auxilio aliorum, sive eodem adjutus, sive destitutus fuerit; qui habet

animum aliis inserviendi, quantum potest, sedulo observare debet omnes casus, in quibus unus indiget consilio & auxilio aliorum, sive eodem adjutus fuerit, sive destitutus.

Quantum valeant in praxi morali experientia domestica atque exempla, dudum demonstravimus (§. 259. & *seqq. part. 2. Phil. pract. univ.*) sæpiusque jam inculcavimus. Quæ igitur in genere demonstrata sunt, facile applicantur ad hasce quoque observationes, quas in præsenti commendamus. Quamvis enim ex theoria officiorum cum erga seipsum, tum erga alios satis constet, quænam ea sint, in quibus homo homini se utilem præbere possit; non tamen propterea negligendæ sunt observationes, sed cum scientia ex theoria hausta copulandæ, vi eorum, quæ de exemplorum & experientiæ domesticæ utilitate demonstravimus. Accedit, quod non omnium sit scientia, observationes vero istæ conveniant omnibus, quamvis non omnes eundem facere possint earum usum, sed unusquisque pro captu suo faciat. Quodsi has observationes expendentes fingamus nos esse loco indigentis (§. 8.); ex nobismet ipsis addiscemus, quomodo differat status indigentis, si aliorum consilio vel auxilio juvetur, & ubi eodem destituitur: id quod conducit ad proclivitatem voluntatis inserviendi aliis sibi conciliandam.

§. 32.

Notitia aliorum ad studium aliis inserviendi requisita.

Qui animum aliis inserviendi habet, alios secum viventes noscere tenetur. Qui enim animum aliis inserviendi habet, non modo occasionem inserviendi aliis oblatam arripit (§. 23.), verum etiam quærit (§. 24.). Qui vero oblatam arripere & sua veluti sponte sese non offerentem quærere debet, cum omnem facere teneamur facultatum nostrarum usum, qui ad perficiendum animam, corpus & statum aliorum, atque ad arcendum omnem imperfectionem ab eorum anima, corpore & sta-

& statu requiritur, quatenus id absque neglectu officii erga nos ipsos fieri potest (§. 609. *part. 1. Jur. nat.*), si ope nostra indiget (§. 232. 233. *part. 1. Phil. pract. univ.*), necesse est ut cognoscat, quales sint secum viventes & quinam sit eorum status. Alios igitur secum viventes noscere tenetur.

Officia humanitatis præstare non tenemur nisi indigenti. Quodsi ergo officium quoddam quidam a te petit, si non semper certo, saltem probabiliter constare debet, utrum eodem opus habeat, nec ne. Quodsi occasionem aliis inserviendi quæris, necesse est, ut inquiras, num inter eos, qui tecum vivunt, adsint aliqui, quibus officiorum præstatione te utilem præbere potes. In utroque casu necesse est, ut alios tecum viventes noscere studeas. Quemadmodum itaque alios cognoscere obligamur utilitatis nostræ causa, ut nimirum nos ex aliis intimius noscamus (§. 193. *part. 1. Jur. nat.* & §. 21. *part. 4. Eth.*); ita quoque alios cognoscere tenemur utilitatis ipsorum causa, ut nimirum consilio atque ope & auxilio nostro eosdem juvemus, quando eodem indigent. Aliorum igitur noscentia non minus nobis utilis est, quam iis, quos noscimus.

§. 33.

De neglectu præparationis ad praxin officiorum erga alios.

Qui utilitatem & necessitatem præparationis ad praxin officiorum erga alios non agnoscunt, eam negligunt. Qui enim utilitatem & necessitatem præparationis ad praxin officiorum erga alios non agnoscunt, aut de eadem non cogitant, aut ubi de eadem sermo incidit, eam pro superflua habent. Quoniam itaque nemo sciens ac volens inanem operam sumere solet; ideo qui absque ulla utilitate & nulla urgente necessitate animum ad praxin officiorum erga alios demum præparari existimant, eam negligunt. Quodsi vero quis de eadem ne quidem cogitat, cum incognitum nec appetere, nec

averſari poſſimus (§. 148. *part. 2. Eth.*), nec ea curæ habebit, quæ ad præparationem iſtam requiruntur, conſequenter eam negliget (§. 750. *part. 1. Phil. pract. univ.*).

Nimis multi ſunt, qui præparationem ad praxin officiorum erga alios ſimpliciter ignorant, ut ideo mirum non ſit, ſi nulla de eadem incidit cogitatio. Non jam nobis ſermo eſt de nomine, ſed de re, quam definitio indicat, nimirum de voluntatis generali determinatione officia erga alios præſtandi ea intentione, ut obligationi naturali ſatisfiat. Ubi vero notandum eſt, cum illa diſpoſitio animi, quæ acquiritur, virtutis rationem habere debeat, eam requirere conſtantiam & perpetuitatem, nec ſufficere ſimplex propoſitum, quod quis habet, quando de officiis erga alios in genere cogitat. Qui ſimpliciter ignorat præparationem ad praxin officiorum erga alios, is non novit voluntatem generaliter ita determinari poſſe, ut in dato caſu quocunque obvio officium præſtare noſimus, niſi ea intentione, ut obligationi noſtræ naturali ſatisfaciamus. Ex adverſo alii ſunt, qui in dubium minime vocant, generalem iſtam voluntatis determinationem eſſe poſſibilem, quam præparationis nomine indigitamus; ſed eidem nos ſuperſedere poſſe, cum abſque hac præparatione officia erga alios præſtari poſſint tanquam naturaliter debita. Qui vero ita ſentiunt, aut falluntur, ſi ſibi perſuadent, in omni caſu eadem facilitate voluntatem determinari ad præſtandum officium tanquam naturaliter debitum, etſi determinatio generalis non præceſſerit, cujus memoria in caſu quolibet dato refricatur, aut ſi adſueſcas in quolibet caſu dato animum attendere ad obligationem naturalem, id ipſum ad præparationem facere non advertunt, quamvis ſucceſſus reddatur difficilior, cum vincenda ſint impedimenta in caſu dato obvia, quibus facilius reſiſtitur, ubi memor fueris propoſiti officium non alia intentione præſtandi, quam ut ſatisfacias obligationi naturali, ſicque Deo te obedientem præbeas.

§. 34.

§. 34.

Quoniam præparationem ad praxin officiorum erga alios negligunt, qui utilitatem & necessitatem ejus non agnoscunt (§. 33.); utilitas vero inde perspicitur, quod animo rite præparato officia præstentur cum gaudio (§. 20.), & necessitas inde elucet, quod præparato animo occasio aliis inserviendi arripiatur (§. 23.) & quæratur (§. 24.), consequenter nunquam negligatur; *ne præparatio ad praxin officiorum erga alios negligatur, quæ de ejus utilitate & necessitate demonstrata sunt, probe perpendenda.* *Quomodo neglectus iste præcaveatur.*

Haud exigui momenti est utilitas, quod animo rite præparato non sine gaudio præstentur officia, cum sic præstatio faciat ad felicitatem nostram (§. 614. 638. *Psych. empir.*). Et quoniam obligatio naturalis absolute necessaria est (§. 142. *part. 1. Phil. pract. univ.*); præparatione autem animus disponitur ad præstandum officia aliis; de necessitate ejusdem dubitandum non est. Consistit virtus in habitu actiones suas legi naturæ conformiter determinandi (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Neglectus igitur officiorum erga alios virtuti contrariatur (§. 275. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideoque sollicite vitandus, si quis virtuti deditus esse velit, sine qua nemo felix esse potest (§. 400. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Hæc diligenter consideranda sunt, ne quis præparationem ad praxin officiorum erga alios negligat, sed ut ardor potius animum ad eam præparandi incendatur & alatur: ad quod haud parum quoque confertur, si perpendamus, homini nihil magis naturale esse, quam ut se utilem præbeat aliis (§. 17.), nec quicquam magis eundem dedecere, quam si in præstatione officiorum erga alios fuerit negligens (§. 18.).

§. 35.

Præstatio officiorum erga alios eo animo, ut satisfacias obligationi tuæ naturali, perfectionem hominis indicat & ad eam pertinet. Quodsi *Quando præstatio officio-*

 enim

rum erga alios sit signum perfectionis humanæ.

enim officia præstentur aliis eo animo, ut satisfacias obligationi tuæ naturali, actiones tuas legi naturæ conformiter determinas (§. 141. *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter eædem ex habitu virtutis procedunt (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum virtutes morales pertineant ad perfectionem animæ acquisitam (§. 548. *part. 1. Jur. nat.*); præstatio officiorum erga alios eo animo, ut satisfacias obligationi tuæ naturali, perfectionem hominis indicat & ad eam pertinet.

Officia, quæ præstantur aliis, duplici modo considerari possunt, nimirum vel respectu eorum, quibus præstantur, vel respectu nostri. Respectu aliorum spectatur utilitas ipsorum, quæ eadem manet, qualiscunque tandem fuerit animus. Atque hoc respectu admittenda est illorum sententia, qui contendunt, non disquirendum esse de animo præstantis, sed sufficere, ut is se utilem præbeat aliis ac præclare de ipsis mereatur. Actu nimirum externo promovetur bonum aliorum, non animo. Enimvero respectu præstantis officia spectantur tanquam actus legi naturæ conformes (§. 225. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quæ omnium facultatum nostrarum usum exigit, qui ad servandum ipsam requiritur (§. 172. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter etiam animum præstandi officia aliis, ut satisfaciamus obligationi naturali. Respectu igitur aliorum æstimantur ex utilitate, quæ affertur aliis; respectu præstantis ex animo satisfaciendi obligationi suæ. Utrumque attendendum est a præstante, scilicet ut velit se utilem præbere aliis, ne desit ulla ex parte obligationi suæ. Non ergo opus est, ut dividas sententias eorum, quorum alii ad præstationem officiorum erga alios requirunt animum satisfaciendi obligationi suæ, alii contendunt, parum interesse, quo animo præstentur, modo præstentur. Quodsi enim eas rite interpreteris, quemadmodum debes, eo, quem diximus, modo, nulla erit ratio, cur unam alteri opponas, sed eas facile conciliabis, & officia præstiturus utramque conjunges. Velim

lim ad hæc animum advertant, qui ad censendum alios proni sunt, & aliorum sententias nondum satis discussas impugnare solent, Philosophiæ conciliatricis, quæ maximi facienda, aut notionem nullam habentes, aut saltem parum memores. Ceterum, quæ hic annotavimus, non contemnendum usum habent cum in praxi morali, tum inprimis etiam in civili, quoties nimirum refert, ut actionum saltem externarum habeatur ratio, interna vero conscientiæ agentis relinquenda.

§. 36.

Quomodo officia erga alios in officiis erga nos ipsos continentur.

Quoniam præstatio officiorum erga alios eo animo, ut satisfaciamus obligationi nostræ naturali ad perfectionem nostram pertinet (§. 35.), lege autem naturali ad nos perficiendum obligamur (§. 152. *part. 1. Phil. pract. univ.*); *officia erga alios in ipsis officiis erga nos ipsos continentur* (§. 226. *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter *si aliis officia præstare studemus eo animo, ut obligationi nostræ naturali satisfaciamus, eo ipso satisfacimus officio erga nos ipsos.*

Habitus præstandi officia aliis ad perfectionem hominis acquisitam pertinet, atque præcipua quædam ejus pars est (§. 209. *part. 1. Jur. nat.*). Cum habitus exercitio acquirantur (§. 430. *Psych. empir.*) & continuo usu conserventur ac perficiantur (§. 431. *Psych. empir.*); singulæ officiorum præstationes hominem perficiunt. Omnis actio, qua nos perficimus, officium quoddam erga seipsum est (§. 152. 226. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Et hoc modo patet, quomodo officium erga seipsum contineat officia erga alios, aut, si mavis, præstationi officiorum erga alios insit præstatio officii erga seipsum. Patet itaque, qualis esse debeat animus officia aliis præstantis, nimirum ea esse debet intentio, ut & obligationi, qua tenemur aliis, & obligationi, qua tenemur nobismetipsis satisfaciamus, quatenus officium præstamus aliis tanquam naturaliter debitum eodemque utimur tanquam medio pro-

promovendi perfectionem propriam, ne nobis ipsis desimus.

§. 37.

Quomodo jucundum sit inservire aliis.

Similiter quoniam præstatio erga alios eo animo, ut satisfiat obligationi naturali, perfectionem hominis indicat (§. 35.), ideoque nobis conscii sumus perfectionis nostræ, si eo animo officia aliis præstamus, quando vero nobis conscii sumus perfectionis cujusdam nostræ, voluptate perfundimur (§. 511. *Psych. empir.*); *si officia præstantur eo animo, ut satisfiat obligationi naturali, animus voluptate perfunditur*, consequenter *inservire aliis jucundum est.*

Ostendimus jam superius officia præstari aliis cum gaudio, si præstentur animo obediendi Deo & ea intentione, ut obligationi naturali satisfaciamus (§. 20.). Et quamvis gaudii istius & voluptatis, de qua hic sermo est, eadem causa esse videatur (*not.* §. *cit.*); non tamen prorsus eadem est. Hic enim habitum inserviendi aliis non saltem spectamus tanquam perfectionem nostram, verum etiam singulas præstationes tanquam medium perfectionem acquisitam conservandi & augendi; atque hactenus lætamur occasione inserviendi aliis oblata: quæ lætitia accessio est illius gaudii. Probe nimirum notandum est; plures concurrere posse rationes ad concitandum eundem affectum, ut ideo pro diversitate subjectorum variet, quoniam scilicet non omnium idem acumen est, quo discernuntur ea, quæ objecto cuidam insunt, vel adsunt, ad affectum concitandum apta. Quamvis autem confusæ perceptiones affectus suscitent (§. 605. *Psych. empir.*); eædem tamen differunt, prouti plures in unam confunduntur: quod ut fiat, necesse est antea distincte singula expendere, quæ in objecto quodam consideranda sunt, eademque iterata consideratione memoriæ firmiter infigere. Atque hoc ipsum ad præparationem spectat, de qua in præsenti agimus.

Sane

Sane si quis omnia sibi familiaria reddiderit, quæ hactenus de præparatione ad praxin officiorum erga alios demonstrata sunt, perceptiones confusæ in præstante plurimum different a perceptionibus eandem negligentis, animumque plurimum immutabunt. Quodsi homines magis attenderent animum ad statum animæ internum, dum ad agendum se determinant, vel actu agunt, & tanto acumine pollerent, ut diversitatem status, quando eadem agunt, pro diversitate perceptionum præteritarum in eundem influentium observarent; veritatem non modo eorum, quæ modo diximus, verum etiam aliorum longe plurimorum in seipsis experirentur. Ast quis est, qui nesciat, quantum huc usque neglectum fuerit studium psychologicum & ethicum ab illo pendens? Cur ergo miremur defectum acuminis ad observationes psychologicas requisiti? Excellunt Astronomi observandi acumine, & Astronomiæ periti non ignorant modum, quo idem indies perficiunt. Hos si imitaremur in observationibus psychologicis, non est quod dubitemus fore, ut acumen quoque psychologicum indies magis magisque perficeretur, atque aditus ad latebras & recessus in animis nostris aperiretur. Monstramus viam ad tam ardua in Philosophia nostra, modo non desint, qui eam ingredi velint.

§. 38.

Habitum præstandi officia aliis hominem Deo assimilare.

Habitus præstandi officia aliis, quantum in potestate fuerit, hominem Deo assimilat. Quodsi enim officia aliis præstemus, quantum in potestate fuerit, tantundem boni in alios conferimus, quantum a nobis conferri potest, salva sapientia (§. 443. *part. 1. Eth.* & §. 225. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Sed Deus enti cuicunque, ac ideo quoque homini tantundem confert boni, quantum salva sapientia ipsius fieri potest (§. 698. *part. 1. Theol. nat.*). Quamobrem habitus præstandi officia aliis, quantum in potestate fuerit, hominem Deo assimilat (§. 195. *Ontol.*).

Si quis intelligit, quid sit præstare officia aliis, quantum in potestate fuerit (§. 175. *part. 1. Jur. nat.*); is haud difficulter capiet id fieri minime posse, nisi adsueti fuerimus eadem præstare ea intentione, ut obligationi naturali satisfaciamus, animoque obediendi Deo: tum enim occasionem inserviendi aliis non modo arripimus (§. 23.), verum etiam quærimus (§. 24.), consequenter nullam negligimus (§. 750. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quoniam vero in præstandis officiis non saltem attenditur physica possibilitas, sed etiam moralis, cum nihil faciendum, nisi quod obligationi convenit, qua & aliis, & nobismetipsis tenemur (*not.* §. 36.), ne utamur mediis aliorum commoda promovendi, quæ lege naturæ prohibita sunt, sapientia moderatur officiorum præstationem (§. 443. *part. 1. Eth.*). Atque ita Deum, qui tantundem boni in creaturas suas confert, quantum salva ipsius sapientia fieri potest (§. 698. *part. 1. Theol. nat.*), imitamur (§. 204. *part. 2. Phil. Pract. univ.*), sicque Deo efficimur similes, quantum permittit differentia inter ens finitum & infinitum, dum studemus esse perfecti, quemadmodum Deus perfectus est, quemadmodum jubet Christus *Math.* V, 48. & in Horis subcesivis Marburgensibus A. 1730. trim. vern. n. V. uberius exposuimus. Vide, quæ de hac similitudine alias annotavimus (*not.* §. 294. & *not.* 296. *part. 3. Eth.*), & de imitatione Dei diximus (*not.* §. 117. *part. 3. Eth.*).

§. 39.

Motivum sibi comparandi habitum aliis præstandi officia, si quis fuerit pius.

Quoniam habitus præstandi aliis officia, quantum in potestate est, hominem Deo assimilat (§. 38.), pius autem in determinandis actionibus liberis Deum imitatur (§. 117. *part. 3. Eth.*); *pietatis cultori motivum sibi comparandi habitum præstandi officia erga alios est, si agnoscit, habitum hunc nos Deo assimilare.*

Pius Deum sibi proponit tanquam exemplar in determinandis actionibus liberis, ut Deum non modo imitetur in agendo,

do, verum etiam in modo determinandi voluntatem in agendo: quam differentiam alias explicavimus (*not.* §. 117. *part.* 3. *Eth.*). Agnoſcit perfectionem hominis conſiſtere in aptitudine repræſentandi perfectionem Dei ſummam (§. 917. *part.* 1. *Theol.nat.*), atque ideo ſimilitudinem cum Deo intendit. Agnoſcit vero etiam, ſe habitu præſtandi officia erga alios repræſentare bonitatem Dei (§. 698. *part.* 1. *Theol.nat.*), atque ideo ſimilitudo cum Deo ipſi motivum eſt acquirendi habitum officia præſtandi aliis. Quodſi putes id arguere faſtum & ſuperbiam; contrarium jam alias oſtendimus (*not.* §. 296. *part.* 3. *Eth.*). Pietas ſincera, quæ hic ſupponitur, faſtui ac ſuperbiæ locum nullum relinquit. Arcet ea vitia omnia, utpote virtutem omnem facilitans (§. 344. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*) atque perfectionis hominis complementum exiſtens (*not.* §. 113. *part.* 3. *Eth.*), ideoque animum ab omni labe purgat, ut animus ſit purus (§. 599. *part.* 2. *Eth.*). Quamobrem ſi pius movetur ad culturam officiorum erga alios, ut bonitatem Dei repræſentet; nihil vitioſi animo ejus inhæret.

§. 40.

Studium acquirendi habitum officia aliis præſtandi ad curam animæ pertinens.

Qui curam animæ habet, habitum præſtandi officia aliis acquirere ſtudet. Etenim qui curam animæ habet, in promovenda perfectione animæ omnem diligentiam adhibet (§. 139. *part.* 4. *Eth.*), conſequenter nihil eorum omittit, quæ ad perfectionem animæ pertinent (§. 751. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum habitus præſtandi officia aliis ad perfectionem animæ pertineat (§. 35.); qui curam animæ habet, habitum præſtandi officia aliis acquirere ſtudet.

Supponimus utique cognitum, quod habitus præſtandi officia aliis ad perfectionem hominis pertineat, cum incognitum appetere nequeamus (§. 148. *part.* 2. *Eth.*). Quæ autem in anterioribus demonſtrata ſunt, tanquam cognita recte ſup-

ponimus. Cum lex naturæ urgeat perfectionem noſtram (§. 152. *part. 1. Phil. pract. univ.*); qui ad virtutem colendam animum appellit, ante omnia operam dare debet, ut perfectionem hominis cognoſcat ac intime perſpiciat. Quodſi ea cognoveris, quæ de perfectione hominis in operibus noſtris paſſim demonſtravimus & uberius explicavimus; nihil eorum ignorare poteris, quæ ad intimiorem ejusdem cognitionem ſpectant. Cura vero animæ ea eſt, quam in perfectionem animæ accidentalem conferre debemus (§. 134. *part. 4. Eth.*), naturalis enim homini per ſe ineſt, nec demum acquirenda. Hinc jam apparet, quomodo præparatio ad praxin officiorum erga alios a cura animæ dependeat, quod hæc ipſa hominem impellat ad iſtam præparationem, quod autem ex adverſo vix ac ne vix quidem eam perſuadere detur curam animæ negligenti.

§. 41.

Quod idem conveniat ad vitam perfectam adſpiranti.

Qui ad vitam perfectam adſpirat, operam dare tenetur, ut habitum præſtandi officia aliis acquirat. Qui enim vitæ perfectæ ſtudet, actiones ſuas omnes quoad minima legi naturali conformare tenetur (§. 17. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque lex naturæ urget officia erga alios (§. 226. 223. *part. 1. Phil. pract. univ.*); nullam quoque prætermittit occaſionem, qua aliis officium quoddam præſtare poteſt. Quodſi ergo quis ad vitam perfectam adſpirat, operam dare tenetur, ut habitum præſtandi officia aliis acquirat.

Dudum oſtendimus, qui vitam perfectam vivere ſtudet, eum in omnibus actionibus ſuis aliorum quoque perfectionem intendere debere (§. 34. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Jam vero officia erga alios in actionibus iſtis conſiſtunt, quibus aliorum perfectio promovetur (§. 222. 223. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem abunde patet, absque habitu præſtandi officia aliis vitam perfectam concipi non poſſe. Oppido igitur

igitur falluntur, qui sibi persuadent, illum demum vitam perfectam vivere posse, qui sibi tantummodo vivit omni commercio cum aliis hominibus procul remotus.

CAPUT II.

De Amore & Dilectione aliorum.

§. 42.

Qui alterum amare vult, seipsum amet necesse est. Alterum enim amare debemus tanquam nos ipsos (§. 619. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque amor alterius metiendus est ex amore sui: quod cum fieri non possit, nisi quis seipsum amet, ut amoris sui sibi conscius notionem ejus habeat (§. 31. 34. *Log.*), qui alterum amare vult, seipsum amet necesse est. *Quod amor aliorum amorem sui supponat.*

Lex naturæ præcipit, ut unusquisque alterum amet tanquam seipsum (§. 619. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter amorem sui, qui homini naturalis est (§. 45. *part. 4. Eth.*), supponit. Quamvis vero hic naturalis sit, ut de eo acquirendo minime solliciti esse debeamus, intellectus tamen eundem regat necesse est, bona vera ab apparentibus veraque mala a malis apparentibus dividendo (§. 47. *part. 4. Eth.*), ne scilicet affectus exorbitet. Qua de causa amor proprius in ordinatum atque inordinatum dividitur, tuncque rationalis dicitur (*not.* §. 607. *part. 1. Jur. nat.*). Quodsi ergo amor alterius a rectitudine deficere non debet, necesse est ut amor sui sit ordinatus & rationalis, ideoque ad legem naturæ tanquam normam exigatur. Si amor sui fuerit inordinatus, qui alterum amat tanquam seipsum, obligationi naturali minime satisfacit, quin potius amore inordinato impellitur ad faciendum alteri, quod facere non debebat, aut ad non faciendum, quod facere debebat. Vide, quæ de amore sui rationali & ordi-

ordinato annotavimus (*not.* §. 50. *part.* 4. *Eth.*). Ceterum hæc probe notanda sunt, ne ex amore sui vitium contrahat amor alterius. Videmus indies, homines amare sui similes, ut ideo in proverbium abierit, similem simili gaudere, & pro certo habeatur, ex socio nosci, qui ex se non cognoscitur. Amant hi alios eandem ob causam, ob quam seipsos amant. Ita, si quis commendat hominem profanum, religionis ac virtutis audacem contemtorem, & fortunas ejus amplificare studet, quamvis ipse videri velit divinæ religionis & veræ virtutis cultor, profanitatem tamen suam prodit. Placet ipsi homo profanus, quia ipse profanus est, alterumque amat eandem ob causam, ob quam amat seipsum (§. 649. *Psych. empir.*). Similiter videmus hominem sceleratum amare sceleris ejusdem socium. Quando in Moralibus de amore sermo est, amor non intelligitur nisi rationalis & ordinatus: neque enim commendari potest, quod a virtutis tramite abducit ac vitiorum fomes est. Quando amor ordinatur & rationi conformis efficitur, appetitus sensitivus, in quo residet (§. 603. *Psych. empir.*), recto intellectus usu ad consensum cum rationali reducitur (*not.* §. 607. *part.* 1. *Jur. nat.* & *not.* §. 50. *part.* 4. *Eth.*), quemadmodum lege naturali præcipitur (§. 267. *part.* 1. *Jur. nat.*).

§. 43.

De notione distincta veræ felicitatis ad amorem aliorum requisita.

Qui alios amare vult, felicitatis veræ notionem distinctam habere debet. Cum enim amor consistat in dispositione animæ ad percipiendam voluptatem ex alterius felicitate (§. 633. *Psych. empir.*); qui alios amare vult, animum suum disponere debet, ut voluptatem percipiat ex aliorum felicitate. Quoniam itaque hoc fieri nequit, nisi constet, quid sit felicitas, quod per se patet, felicitas autem vera differt ab apparente, ut hæc cum illa facile confundatur, nisi differentia fuerit probe perspecta (§. 636. *Psych. empir.*), consequenter

ter niſi utriusque notionem diſtinctam habeas (§. 80. 88. *Log.*), qui alios amare vult, felicitatis veræ notionem diſtinctam habere debet.

Vidimus modo, ſi alterum amare velimus, amorem eſſe debere rationalem & ordinatum (*not.* §. 42.): talis autem eſſe nequit, niſi ad veram felicitatem alterius promovendam tendat (§. 292. *part. 2. Eth.*). Apprime igitur opus eſt, ut cognoſcas, in quonam vera felicitas conſiſtat. Intellectus regere debet amorem ſui, conſequenter etiam amorem alterius ex amore ſui metiendum (§. 619. *part. 1. Jur. nat.*), ſi rationalis & ordinatus eſſe debet (§. 47. *part. 4. Eth.*): eundem vero regere nequit, niſi felicitatem veram ab apparente dividere didiceris.

§. 44.

Quod vera voluptas ab apparente dividenda, & perfectio hominis inſpicienda.

Quoniam qui alios amare vult, felicitatis veræ notionem diſtinctam habere debet (§. 43.), vera autem felicitas eſt ſtatus, quo voluptas vera perdurat (§. 636. *Pſych. empir.*), & vera voluptas oritur ex vera perfectione, apparens ex apparente (§. 514. *Pſych. empir.*); *qui alios amare vult, operam dare debet, ut veram voluptatem ab apparente dividere & perfectionem hominis veram intimius noſcere diſcat, ſibique caveat neceſſe eſt, ne ſtatum jucundum cum felicitate confundat* (§. 105. 106. *part. 2. Eth.*).

Ducit huc notionum analyſis, ut notio fiat adæquata (§. 95. *Log.*), quantum nimirum ſufficit ad veram felicitatem ſatis cognoſcendam, ne quid obſcuri remaneat. Satis conſtat, quam multi diſtinctam ſatisque adæquatam felicitatis notionem non habeant, ita ut non deſint, qui ſe alios acumine antecellere ſibi videntur, ſtatum tamen jucundum cum felicitate confundunt & genuina Philoſophiæ moralis fundamenta ſubvertunt. Quamobrem nec eſt, quod miremur, ſi amorem tam

ſui,

ſui, quam aliorum intra cancellos ſuos minime contineri indies obſervamus. Nihil hic præcipimus, niſi quod ex operibus noſtris addiſci poteſt.

§. 45.

An homo ex perfectione alterius voluptatem percipiat.

Homo ex perfectione alterius voluptatem percipit, niſi fuerint rationes particulares, quæ eandem ſupprimunt, aut affectus contrarios concitant. Homini naturale eſſe, ut voluptatem percipiat, quoties perfectionis cujusdam ſibi conſcius eſt, experientiæ conſentaneum eſt (§. 512. *Pſych. empir.*). Ipſa quoque experientia loquitur, animum noſtrum voluptate quadam demulceri, quando perfectionem quandam alterius intuemur. Ita nobis placet homo formoſus ob formæ elegantiam, quem nobis prorſus ignotum prima vice conſpicimus. Perfectio igitur, quæ nobis videtur, voluptatis cauſa eſt, non attento ſubjecto, vel objecto, cui inhæret. Enimvero quoniam plures dantur rationes, ob quas aliis invidemus perfectiones, quibus gaudent, ideo contingit, ut voluptas iſta vel ſupprimatur, vel affectus contrarii concitentur, qui prædominantur, ſicque voluptas arceatur, quæ illis abſentibus oriretur. Quamobrem homo ex perfectione alterius voluptatem percipit, niſi fuerint rationes particulares, quæ eandem ſupprimunt, aut affectus contrarios concitant.

Carteſiani, qui ex verbis magiſtri potius, quam ex rebus ipſis ſapere malunt, voluptatis perceptionem ad conſcientiam perfectionis propriæ reſtringunt, propterea quod is ait, totam noſtram voluptatem poſitam eſſe tantum in perfectionis cujusdam noſtræ conſcientia (*not.* §. 511. *Pſych. empir.*). Videntes igitur nos voluptatem percipere ex perfectione rerum inanimatarum, veluti ſimilitudinem imaginis, motum indicis horologii tempus accurate indigitantis, ædificii venuſtatem voluptatem in ſe concitare, id fieri perſuadere aliis volunt,

volunt, quod voluptas ideo oriatur, quatenus nobis conscii sumus, nos perfectionem rerum istarum agnoscere posse, consequenter perfectionis nostræ, quæ in aptitudine perfectionem rerum aliarum cognoscendi consistat. Quam parum vero ad speciem composita sit hæc ratio, obvium est. Ponamus te videre hominem, quem forma eximia commendat, ut eam cognoscas, nonnisi visu opus est. Ecquis vero sibi persuadebit, hominem ob formam pulchram tibi ideo placere, quod tibi conscius sis, te pollere visu, ut eam conspicere possis? Quodsi excipias attendendum esse acumen, quo formositatem a deformitate discernere vales, valde vereor, ne circulum vitiosum committas. Vides hominem eximiæ formæ, vides alium deformem. Ille placet, ejus ideo forma voluptatem concitat, hic displicet, ejusque ideo deformitas molestiam creat, aut formæ saltem carentia neutri locum facit. Nonne igitur ratio est, cur formositatem deformitati præferas, quia illa voluptatis, hæc tædii creatrix est? Quodsi formositas non esset per se apta ad producendam voluptatem, nec deformitas ad concitandam molestiam, a comparatione formosi cum deformi desisteres, neutra attentionem tuam in se traheret. Sed non opus est his ambagibus. Nonne enim perinde perfectioni tuæ tribuendum est, quod imperfectionem rei agnoscere possis, quam quod perfectionem perspicias? Quidni ergo etiam voluptatem percipis, si imperfectionem intueris, propterea quod tibi conscius es perfectionis tuæ, vi cujus illam agnoscere vales? Et quis, quæso, concedet, molestiam ex eo oriri, quod tibi conscius es imperfectionis cujusdam tuæ, quando res quædam displicet? Ast nolumus hisce diutius immorari, cum opinio ista omni philosophiæ morali adversetur. Quodsi enim perfectio aliena voluptatem concitare nequit, nec voluptatem percipere potes ex perfectione Dei: in quo cum consistat amor Dei (§. 1171. *part. 1. Jur. nat.*); amor Dei erit impossibilis, nec tibi placere poterit Deus, sed tu tibi placebis, quod Dei perfectionem agnoscere vales (§. 542. *Psych. empir.*). Deo igitur de-

lectari idem erit ac delectari seipso. Et eodem modo fieri nequit, ut re ulla delectetur homo, nisi seipso, quoniam voluptas nunquam concitatur, nisi quatenus perfectionis suæ sibi conscius es, dum intuetur perfectionem alienam.

§. 46.

Stimulus naturalis ad promovendam perfectionem alterius.

Quoniam homo ex perfectione alterius voluptatem percipit, nisi fuerint rationes particulares, quæ eandem supprimunt, aut affectus contrarios concitant (§. 45.), nil vero appetit, nisi quatenus voluptatem ex eo percipit (§. 156. *part. 2. Eth.*); *voluptas ex perfectione alterius percipienda stimulus naturalis est ad eam promovendam*, consequenter *vitio depravatæ voluntatis stimulo isti vis detrahitur.*

Cum in parte secunda de voluntatis emendatione ageremus, satis ostendimus, naturam homini indidisse stimulos ad excitandum appetitum & aversationem, ut actus sint naturæ humanæ convenientes. Atque hi ipsi stimuli sunt idem in anima, quod elater in horologio. Vidimus ergo etiam, quod depravatæ voluntatis vitio iisdem vis detrahatur, quam per se habent. Quemadmodum absque elatere nullus concipitur in horologio motus; ita quoque anima absque istis stimulis ad actiones omnes foret inepta. Natura igitur non minus indidit animæ humanæ stimulum ad perfectionem aliorum promovendam, quam ad propriam, quatenus nimirum ex perfectione alterius non minus voluptatem percipimus, quam ex propria. Enimvero qui novit, quomodo voluntas corrumpatur (§. 12. & *seqq. part. 2. Eth.*); is quoque intelliget, quomodo vitio depravatæ voluntatis voluptati ex alterius perfectione perceptæ vis stimulandi detrahatur, quamvis qui penitus hoc perspicere voluerit affectuum quoque genesin & tendentiam in parte secunda Ethicæ prolixe explicatam atque omne vitiorum genus, quæ in ceteris partibus exponuntur, cognoscere teneatur. Etenim hæc omnia ad deprava-

pravationem voluntatis pertinent & pro datis circumſtantiis ſtimulo iſti adverſantur. Hæc probe notanda ſunt, ne quis intempeſtive in dubitationem, aut controverſiam adducere audeat, quæ de ſtimulo naturali ad promovendam perfectionem aliorum diximus. Ex iis autem, quæ diximus, abunde patet, non cujusvis eſſe obſervare modum, quo in dato caſu ſtimulo iſti vis detrahatur.

§. 47.

Quæ in determinatione voluntatis ad aliorum perfectionem promovendam obſervanda.

Quoniam appetitus hominis naturaliter tendit ad conſervationem & perfectionem aliorum (§. 81. *part. 2. Eth.*), voluptas vero ex aliorum perfectione percipienda ſtimulus eſt ad eam promovendam (§. 46.); *ſi in caſu dato voluntas determinanda ad perfectionem alterius promovendam, ea tanquam ipſi perfectionem inexiſtens conſideranda & perpendenda.* Quoniam vero ex perfectione alterius voluptas non percipitur, ſi fuerint rationes particulares, quæ eandem ſupprimunt, aut affectus contrarios concitant (§. 45.), ut vitio depravatæ voluntatis ſtimulo ad perfectionem aliorum promovendam vis detrahatur (§. 46.); *omnem mentis aciem in perfectionem aliorum promovendam ita intendere debemus, ut a rationibus aliis, quæ mentem ſubire poterant, ea abducatur, & voluntas depravata emendanda.*

Quando propria perfectio voluptatem concitat, & ea appetitum ſtimulat, ut voluntatem ad eam conſequendam determinemus; eandem conſideramus tanquam nobis inexiſtentem, perpendentes nimirum, quales ſimus futuri, aut qualis futurus ſit ſtatus noſter, ſi eam perfectionem, vel id, quod nos, aut ſtatum noſtrum perficit, conſecuti fuerimus. Eodem igitur modo conſideranda quoque eſt perfectio alterius, ſi voluptas inde percepta ſtimulus eſſe debet, ut determinetur voluntas ad eam promovendam. Attentionem ita intendi poſſe, ut aliorum, quæ ſenſus feriunt, conſequenter

multo magis eorum, quæ ſaltem imaginamur (§. 96. *Pſych. empir.* & §. 367. *Pſych. rat.*), vix ac ne vix quidem nobis conſcii ſimus, indubia experientia conſtat. Oſtendimus quoque, quomodo attentionem perficere poſſimus (§. 41. 42. *part. 1. Eth.*) & demonſtravimus neceſſitatem afferendi ſufficientem attentionem ad actiones noſtras in praxi morali (§. 46. *part. 1. Eth.*). Nec minus in parte ſecunda Ethicæ prolixe oſtendimus, quomodo voluntas perficiatur, quomodo præcaveatur ejus depravatio & quomodo depravata emendetur. Taceo, quæ de iis demonſtravimus, quæ requiruntur, ut attentionem ſufficientem ad objectum aliquod adferre adſueſcamus (§. 48. & *ſeqq. part. 1. Eth.*). Nihil itaque hic præcipitur, quod non ſit certum, nec fieri poſſit. Si objicias, ea nimis ardua eſſe; ad hanc objectionem jam aliquoties reſpondimus, ut alibi dicta non ſint repetenda.

§. 48.

Quomodo amor alterius concitetur & voluntas ad perfectionem ejus promovendam determinetur.

Si perfectionem alterius a nobis promovendam ſpectemus tanquam eidem inexiſtentem, amor concitatur & voluntas ad eam promovendam determinatur. Ex perfectione enim alterius voluptatem percipimus, niſi fuerint rationes particulares, quæ eandem ſupprimunt, aut affectus contrarios concitant (§. 45.), quas hic abeſſe, aut ſaltem non attendi (§. 47.), ſupponimus. Quodſi ergo perfectionem a nobis promovendam tanquam alteri inexiſtentem conſideremus, in eo prævidemus quod nobis placet (§. 152. *Pſych. empir.*). Quamobrem cum amor concitetur, ſi quid in altero obſervemus quod nobis placet (§. 648. *Pſych. empir.*); ſi perfectionem alterius a nobis promovendam ſpectemus tanquam eidem inexiſtentem, amor concitatur. *Quod erat unum.*

Enimvero amor tendit ad promovendam felicitatem alterius (§. 292. *part. 2. Eth.*). Quamobrem cum amor concitetur,

citetur, si perfectionem alterius a nobis promovendam spectemus tanquam eidem inexistentem *per demonstrata n. 1.* nos vero felicitatem alterius promovere certi simus, quando ejus perfectionem promovemus (§. 511. 638. *Psych. empir.*); si perfectionem alterius a nobis promovendam spectemus tanquam eidem inexistentem, voluntas ad eam promovendam determinatur. *Quod erat alterum.*

Propositio præsens magni momenti est in praxi morali & multis dogmatis moralibus lucem affundit. Patet hinc modus concitandi amorem universalem omnium hominum, quatenus nobis repræsentare possumus hominem in genere tanquam in hac vel ista perfectione acquirenda ope, vel consilio nostro indigentem. Patet quoque modus concitandi amorem hominis cujuscunque officium quoddam a te petentis, aut oblata occasione officium cuidam ultro præstandi. Modus enim concitandi amorem ejus, cui officium præstandum, generalis est, quam præscribit propositio præsens. Quodsi hunc ipsum modum curatius consideres simulque perpendas, quæ in præcedentibus modo demonstravimus (§. 45. & *seqq.*); penitius inspicies possibilitatem amoris universalis hominum quorumcunque, qua inspecta manifestum est, amorem universalem omnium ex amore sui metiendum naturæ humanæ convenire, & ipsam naturam hominem ad officia humanitatis obligare, quatenus per se sunt appetibiles actiones ad perfectionem aliorum atque status eorundem tendentes perinde ac quæ tendunt ad perfectionem nostram, ita ut & illa appetantur, quatenus ex iis voluptatem percipimus (§. 156. *part. 2. Eth.*). Patet quoque amorem istum universalem, quatenus natura nos ad eundem obligat, esse purum, minime autem interessatum, neque enim aliis nos præbemus utiles, ut nobis vicissim sint utiles, sed prompte inservimus aliis, etiamsi nihil ab iis speremus, nec sperare possimus. Immo hoc modo liquet, quomodo fieri possit, ut officia præstentur alteri ea sola de causa, quia homo est, & cur inhumanum sit utili-

 tatis

tatis suæ causa nocere alteri, & sicuti contra naturam est odisse hominem, ita quoque contra rationem esse neglectum amoris. Qui negant, homini naturale esse, ut ex perfectione alterius voluptatem percipiat, veritatis eorum, quæ modo diximus, convinci nequeunt. Plurimum autem refert, ut ejusdem convincamur, ne amori universali sua detrahatur pulchritudo, nec stabilitas ejus vacillet. Quod ea vulgo non agnoscatur, defectui rationis satis excultæ tribuendum. Consideranda hic sunt, quæ de actionibus per se appetibilibus demonstrata sunt (§. 96. & *seqq. part. 1. Phil. pract. univ.*) & quomodo inde deducatur naturalis ad easdem obligatio (§. 127. *part. 1. Phil. pract. univ.*), probe perpendendum, observatis iis, quæ de analysi demonstrationum ostendimus (§. 992. *Log.*). Ast quot, quæso, sunt, qui veritatis amore ducuntur, & rationis culturam curæ cordique habent, quemadmodum fieri debet, si veritas intimius perspicienda.

§. 49.

De amore universali ingignendo & voluntate ad perfectionem aliorum promovendam determinabili efficiendo.

Quoniam amor concitatur & voluntas ad promovendam perfectionem alterius determinatur, si perfectionem alterius a nobis promovendam spectamus tanquam eidem inexistentem (§. 48.), *ad amorem universalem ingignendum & determinabilem efficiendam voluntatem ad aliorum perfectionem promovendam plurimum confert, si hominem in genere spectemus instar individui vagi omni perfectionum genere excellentis & mutato schemate tanquam capacem perfectionis opera nostra promovendæ.*

Non diffiteor, medium hoc ingignendi amorem universalem & voluntatem determinabilem efficiendi ad promovendam perfectionem aliorum fore difficile plerisque, propterea quod rationes variæ, quibus voluntas a prima ætate depravata, tacite influunt in appetitum & aversationem, nec in prima statim ætate ad istiusmodi considerationes animus disponitur: removenda enim sunt impedimenta, quibus tanto difficilius

cilius reſiſtitur, quod ob latebras & receſſus in animis hominum non advertantur. Quamobrem ut difficultas iſta tollatur, gradatim progrediendum. Nimirum primo cognoſcendæ ſunt perfectiones, quarum homines ſunt capaces, & in ſe conſiderandæ, ut earum perceptio voluptatem concitet, atque recordatio voluptatis memoriam conjunctam habeat. Deinde eædem ſpectandæ ſunt tanquam nobis inexiſtentes, & attendendæ commotiones animi, quas obſervare datur, quando perpendimus, qualis foret ſtatus noſter, ſi perfectionibus iſtis gauderemus. Et ita demum progrediendum ad ea, quæ in propoſitione præſente præcipiuntur. Plurimum vero conducit, ſi quoque perfectiones aliorum cognoſcere ſtudeamus, easque ad nos referamus perpendentes, qualis ſit futurus ſtatus noſter, ſi iisdem ornati eſſemus. Nullum enim dubium eſt fore, ut ſtatus iſti præteriti tacite influant in præſentes conſiderationes, quibus amor univerſalis ingignendus & voluntas ad perfectionem aliorum promovendam determinabilis efficienda.

§. 50.

Qualis ſit animus homines omnes amantis.

Qui homines omnes amat, is, ſi in poteſtate ſua eſſet, omnes redderet felices. Etenim amor tendit ad promovendam felicitatem amati (§. 292. *part. 2. Eth.*). Quodſi ergo quis omnes homines amet, amor univerſalis tendet ad promovendam felicitatem hominum omnium. Quamobrem quod non actu eandem promoveat, defectus virium in cauſa eſt. Quodſi ergo in poteſtate ipſius eſſet felicitatem omnium promovere, felices omnes redderet.

Cum dubitandum non ſit, quin dentur homines amoris univerſalis omnium hominum minime expertes; nulli quoque dubitamus, quin eum in ſe experiantur animum, ut vellent homines omnes reddere felices, ſi quidem hoc fieri poſſet. Quamvis itaque deſint vires, non tamen deficit voluntas.

tas. Animus iste signum minime fallax est amoris universalis, quam urget lex naturæ (§. 619. *part. 1. Jur. nat.*), quemadmodum ex adverso ejus absentia defectum ipsius arguit.

§. 51.

Quod detestetur facta felicitati aliorum adversa.

Quoniam *qui homines omnes amat*, omnes redderet felices, si in potestate sua esset (§. 50.); *facta omnia, quæ felicitati hominum adversantur, odio habet ac detestatur, etiamsi se minime tangant.*

Est etiam hoc signum amoris universalis, quod maxime conspicuum est in iis casibus, in quibus homines nobis sunt prorsus ignoti, ne quidem facie noti, vel etiam dudum mortui, quos aliorum malitia effecit infelices. Et quoniam subinde odium istud sese exerit etiam in animis hominum, qui ipsimet aliorum felicitatem parum curant; inde haud obscure colligitur, amorem universalem homini esse naturalem, vitio autem depravatæ voluntatis supprimi, ut careat effectu.

§. 52.

Quando amans alterum diligat.

Si amor alterius ab intellectu regitur, eundem diligimus & contra. Etenim amor tendit ad promovendam felicitatem & depellendam infelicitatem alterius (§. 292. *part. 2. Eth.*). Quamobrem cum bona nonnisi vera hominem reddant felicem (§. 402. *part. 1. Phil. pract. univ.*), si vero affectus ab intellectu reguntur, iidem ad verum bonum obtinendum & verum malum depellendum tendunt (§. 528. *part. 2. Eth.*); si amor alterius ab intellectu regitur, ad promovendam veram felicitatem alterius & depellendam infelicitatem veram tendit, consequenter amans omni studio id agit, ut alter sit felix, ac cavet, ne fiat infelix. Enimvero qui omni studio id agit, ut alter sit felix, atque cavet, ne fiat infelix, eum amat

(§. 617.

(§.617. *part. 1. Jur. nat.*). Quodſi ergo amor alterius ab intellectu regitur, eundem diligimus. *Quod erat unum.*

Ex adverſo ſi quis alterum diligit, omni ſtudio id agit, ut is ſit felix, ac cavet, ne fiat infelix (§.617. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum nihil appetamus, niſi quatenus voluptatem ex eo percipimus (§. 156. *part. 2. Eth.*); qui alterum diligit, ex felicitate ejus voluptatem percipit. Enimvero qui voluptatem percipit ex alterius felicitate eundem amat (§. 633. *Pſych. empir.*). Quodſi ergo eundem diligimus, eundem amamus. Quoniam vero felix non eſt, niſi qui vera felicitate fruitur (§. 636. *Pſych. empir.*), conſequenter qui veris bonis gaudet (§. 402. *part. 1. Phil. pract. univ.*); ſi alterum diligimus, amor in adeptionem boni veri & depulſionem mali veri dirigitur. Quamobrem cum intellectus regat amorem, ſi in adeptionem boni veri & depulſionem mali veri eundem dirigit (§. 528. *part. 2. Eth.*); ſi alterum diligimus, amor ab intellectu regitur. *Quod erat alterum.*

Sæpius jam monuimus, id quod etiam per ſe facile intelligi poterat, nos in Moralibus vocabula non accipere de eo, quod apparet, aut falſa opinione vulgi pro eo habetur, quod non eſt, ſed de eo, quod eſſe debet. Ita felicem non dicimus, qui ſibi vel aliis videtur, ſed qui revera eſt, nec diligere dicimus alterum, qui ſibi videtur ipſum diligere, ſed qui revera diligit. In definitione igitur dilectionis (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*), vera ſupponitur felicitas, quemadmodum in definitione felicitatis vera voluptas (§. 636. *Pſych. empir.*). In Moralibus notionibus rerum ſeſe inſinuant errores, ut falſa ſpecie nobis imponant, niſi ſatis circumſpecti fuerimus. Erimus autem circumſpecti, ſi Juris naturæ ſcientia inſtructi ſimus, ne in notionibus moralibus admittantur, niſi conſentientia. Et quoniam Jus naturæ ex ipſa eſſentia &

natura humana derivatur; notiones quoque rerum moralium naturæ humanæ consentientes esse debent: id quod in Ethica demonstratur, ut possibilitas obligationis naturalis per ipsam naturam humanam intelligatur. Sane si per naturam humanam possibile non esset, hoc est, nisi usu facultatum animæ fieri posset, ut alios diligeremus tanquam nos ipsos; ne quidem per miraculum effici poterat, ut alios diligeremus, cum miraculum supponat possibilitatem istiusmodi mutationis in anima, in qua consistit (§. 72. *Psych. rat.*), nec omnipotentia Deo competens (§. 349. *part. 1. Theol. nat.*), extendatur ultra id, quod possibile (§. 344. 347. *part. 1. Theol. nat.*). Quemadmodum in Jure naturæ obligationem naturalem & ea, ad quæ homo obligatur, ex ipsa essentia & natura humana derivatur; ita in Ethica demonstrandum, qualis facultatum animæ usus requiratur, ut obligationi isti satisfaciamus ea facientes, quæ lex naturæ præcipit, & omittentes, quæ prohibet, & quomodo omnium facultatum consentiens usus acquiratur, qualis ad rectitudinem actionis requiritur. Atque ita Ethica nos ducit ad exactam imperfectionis nostræ noscentiam, & promovet studium sese continuo magis magisque perficiendi. Ostendimus hominem seipsum diligere, si amor sui ab intellectu regitur (§. 49. *part. 4. Eth.*). Quoniam non minus dilectionem aliorum ex dilectione sui (§. 618. *part. 1. Jur. nat.*), quam amorem aliorum ex amore sui metiri debemus (§. 619. *part. 1. Jur. nat.*); exinde quoque patet, si alios diligere velimus, amorem aliorum ab intellectu regendum esse. Et quia amor aliorum supponit amorem sui (§. 42.); qui amorem sui vero intellectus usu regere didicit, idem quoque ignorare nequit, quomodo eodem regendus sit amor aliorum, & ubi amorem sui usu intellectus regere adsueverit, eodem quoque reget amorem aliorum. Atque ita patet, quomodo amor sui influat in amorem aliorum & dilectio sui in dilectionem aliorum, & quomodo amor & dilectio sui facilitet amorem & dilectionem aliorum. Quamvis itaque arduum & difficile videatur amare hominem

alium

alium quemcunque; difficultatem tamen istam plurimum imminuit amor sui rationalis & ordinatus, qui parit dilectionem sui (§. 49. *part. 4. Eth.*), cum tunc non opus sit ut peculiaribus exercitiis amor aliorum ordinetur & ad rationis normam exigatur, sicque dilectionem aliorum gignat, utpote ex amore sui aestimandus (§. 619. *part. 1. Jur. nat.*).

§. 53.

De medio charitatis. *Quae ad amorem universalem ingignendum faciunt, media charitatis sunt.* Etenim qui homines omnes amat, omnes redderet felices, si in potestate sua esset (§. 50.), atque facta omnia felicitati hominum adversa odio habet & detestatur (§. 51.). Quamobrem si amor universalis ingignitur, hoc stimulo voluntas determinabilis efficitur ad felicitatem hominis cujuscunque promovendam & infelicitatem depellendam, quantum in se est. Quoniam itaque homines omnes diligit, qui hac voluntate praeditus est (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*), habitus vero diligendi alios tanquam seipsum charitas est (§. 620. *part. 1. Jur. nat.*); ut charitatem acquiramus, amor universalis ingignendus. Quae igitur ad amorem universalem ingignendum faciunt, media charitatis sunt (§. 937. *Ontol.*).

Fieri non potest, ut quis homines diligat in universum omnes, nisi polleat habitu alios diligendi tanquam seipsum, ut, quoties videt hominem indigentem auxilio alieno sive ad bonum quoddam consequendum, sive ad malum depellendum, extemplo voluntas ejus feratur in felicitatem ejus, ita ut vellet auxilium ferre, modo posset, &, ubi id in potestate sua deprehendit, ad ferendum quoque paratus sit. In hoc habitu cum charitas consistat (§. 620. *part. 1. Jur. nat.*); qui alios promiscue diligere vult tanquam seipsum, ut charitatem consequatur, operam dare tenetur. Stimulus ad dilectionem amor est, qui in appetitu sensitivo residet, sed intellectus regimine ad consensum cum rationali redigendus (§. 52.).

52.). Quodſi is abfuerit, appetitus ſenſitivus erit contrarius rationali, ut, ſi vel maxime agnoſcas, rationi conſentaneum eſſe, ſi alteri auxilio tuo indigenti te facilem præbeas, rationes tamen, quæ appetitum ſenſitivum alio trahunt, voluntatem quoque in partem contrariam flectant. Enimvero ſi amor univerſalis, qualem exigit lex naturæ, fuerit ingenitus, quæ confuſe percepta appetitum ſenſitivum movent, ea quoque diſtinctius evoluta voluntatem determinabunt, ita ut appetitus ſenſitivus atque rationalis eodem tendant. Non igitur opus eſt, ut alia præſcribantur media conſequendi charitatem, quam amorem univerſalem, regimini intellectus ſubjectum. Immo amor univerſalis ne quidem concipi poteſt, niſi qui ab intellectu regitur, ut ad veram felicitatem promovendam & infelicitatem veram depellendam tendat, ſicque cum dilectione conſpiret. Quamobrem quoque in amore univerſali ingignendo veram hominis perfectionem promovendam ſuppoſuimus (§. 49.), atque oſtendimus, quod, qui alterum amare vult, diſtinctam felicitatis veræ notionem habere debeat, quæ ſine voluptate vera ex perfectione vera percipienda (§. 514. *Pſych. empir.*) non concipitur (§. 638. *Pſych. empir.*). Nihil in hiſce difficultatis eſt, modo terminos, quibus per inconſtantiam loquendi promiſcue vulgo utimur, amorem nempe, dilectionem & charitatem ad ſignificatum fixum & determinatum reduxeris, quemadmodum a nobis factum.

§. 40.

De nexu indivulſo amoris univerſalis & charitatis.

Quoniam quæ ad amorem univerſalem ingignendum faciunt, media charitatis ſunt (§. 53.), conſequenter amor univerſalis & charitas eodem medio acquiruntur; *amor* quoque *univerſalis & charitas ſororio vinculo copulantur.*

Nimirum iisdem exercitiis, quibus amor univerſalis efficitur habitualis, charitas quoque acquiritur, ideoque fieri nequit, ut amor univerſalis, qualem ſcilicet exigit lex naturæ, inhæ-

inhæreat appetitui sensitivo, nisi simul charitas insit rationali, seu voluntati. Accedit, quod charitatis rectitudo requirat usum omnium facultatum consentientem, ideoque etiam consensum appetitus sensitivi cum rationali, ut amor universalis indivulso nexu cohæreat charitati.

§. 55.

Quod dilectio aliorum dilectionem sui supponat.

Qui alios diligere vult, seipsum diligat necesse est. Alterum enim diligere debemus tanquam nos ipsos (§. 618. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque dilectio alterius metienda ex dilectione sui: quod cum fieri non possit, nisi quis seipsum diligat, ut dilectionis sui sibi conscius notionem ejus habeat (§. 31. 34. *Log*), qui alios diligere vult, seipsum diligat necesse est.

Lex naturæ præcipit, ut unusquisque alterum diligat tanquam seipsum (§. 618. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter dilectionem sui supponit, dum dilectionem aliorum præcipit. Qui seipsum diligit, felicitatem suam promovere studet (§. 606. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem ex seipso discit, in quibusnam se utilem præbere debeat aliis. Experientia satis comprobat, quod multi existiment se alios diligere, dum statum jucundum cum felicitate vera confundentes eos reddunt infelices. Pertinet huc indulgentia parentum in liberos, qua nervos omnes & mentis, & corporis frangi dudum observavit *Quintilianus*. Amor inordinatus ducit ad eandem, & a dilectione abducit. Quodsi vero in fontem aberrationis inquiras, omne tandem vitium ex defectu dilectionis sui promanare deprehendes. Neque enim fieri potest, ut parentes putent se diligere liberos, nisi sibi persuadeant, se ipsis facere, quod sibi fieri vellent, si eorum essent loco. Non provocamus ad exempla alia, quibus facile evincitur, in dilectione aliorum falli, qui seipsos diligere nondum didicerunt. Cum dilectio supponat amorem, quem intellectus regit (§. 52.); quæ supra annotata sunt de amore sui ab amore alio-

rum præsupposito (*not.* §. 42.), dependentiæ quoque dilectionis aliorum a dilectione sui lucem uberiorem affundunt.

§. 56.

Ex dilectione aliorum oritur studium perfectionem eorum & status eorundem promovendi.

Qui alios diligit perfectionem eorum atque status eorundem promovere studet. Qui enim alios diligit, felicitatem eorum promovere studet (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter operam omnem dat, ut eum consequatur statum, quo voluptate vera constanter fruitur (§. 636. *Psych. empir.*). Quamobrem cum ex perfectione vera voluptas vera percipiatur (§. 559. *Psych. empir.*), eademque animus perfundatur, quando nobis ejusdem conscii sumus (§. 511. *Psych. empir.*); qui alios diligit perfectionem eorum atque status eorundem promovere studet.

Quodsi objicias experientiam contrariari propositioni præsenti, quod videas homines, qui alios diligunt, perfectioni tamen eorum atque status eorundem minime student; idem tenendum est, quod alias monuimus, cum idem objiceretur studio se statumque suum perficiendi ex dilectione sui derivato (*not.* §. 58. *part.* 4. *Eth.*). Ignorant nimirum, quid sit dilectio aliorum, propterea quod nesciunt, in quonam vera felicitas consistat. Nascitur dilectio aliorum ex amore, qui ab intellectu regitur (§. 52.), & qui alios amare vult, distinctam felicitatis veræ notionem habere debet, atque dare operam, ut voluptatem veram ab apparente dividere discat, sibique cavere, ne statum jucundum cum vera felicitate confundat (§. 44. Solent autem homines plerique omnes statum jucundum cum felicitate vera confundere. Quamobrem non est, quod miremur, si qui putent se diligere alios, quamvis de eorum perfectione promovenda parum solliciti sint. Cum statum jucundum æstiment ex voluptate, qua fruuntur (§. 105. *part.* 2. *Eth.*), sua autem unumquemque trahat voluptas; se alios diligere putant tanquam seipsos, si alios reddant compotes

potes voluptatis, quam ipsi magnifaciunt. Vides igitur, quomodo error de felicitate dilectionem pervertat, ut de perfectione vera non cogitetur.

§. 57.

Quoniam qui alios diligit, perfectionem eorum atque status eorundem promovere studet (§. 56.), vires autem hominis non sunt inexhaustæ, ut omnium perfectioni promovendæ sufficiant, qui alieno auxilio & consilio indigent, quin potius admodum limitatæ, ut subinde parum aut nihil ad aliorum perfectionem conferre possis, neque etiam in potestate nostra est efficere, ut alii in se perficiendo auxilio & consilio nostro utantur; *qui alios diligit, perfectionem aliorum atque status eorundem promovere studet*, *quantum datur*, consequenter *dilectioni aliorum minime repugnat*, *si quis efficere nequit, quod facere maxime vellet*, ideoque *sufficit*, *ut qui homines in universum omnes diligit tanquam seipsum*, *promovere vellet perfectionem omnium*, *si fieri posset*, *& occasionem*, *qua fieri potest*, *avide arripiat*, *immo studiose quærat.* *Quousque extendatur studium istud.*

Propendet diligentis voluntas in perfectionem omnium hominum, neque ullos admittit limites, sive spectes eos, quorum perfectio promovenda, sive ipsam perfectionem, actus vero, quibus promovenda, limitat curta, quæ nobis est, supellex & aliorum voluntas a nobis cogi nescia, nec imperio nostro subjecta. Nascitur dilectio ex amore (§. 52.); quemadmodum itaque qui homines omnes amat, omnes reddere mallet felices, modo in potestate sua esset (§. 50.) & facta omnia felicitati aliorum adversa odio habet atque detestatur (§. 51.); ita quoque qui homines omnes diligit, perfectionem omnium promovere vellet, siquidem in potestate sua esset, factaque omnia perfectioni aliorum adversa odit & detestatur. Posita hac voluntate ponuntur quoque actus, quibus

bus aliorum perfectio promovetur, quamprimum occasio offertur: immo cum enixa sit voluntas inserviendi aliis, non demum expectatur, donec occasio sua sponte offeratur, sed impatiens desiderium aliorum perfectionem promovendi diligentem impellit ad occasionem quaerendam & attentionem excitat, ne forte oblatam praeterlabi patiatur. Atque haec probe ponderanda sunt, ut, qualis sit diligentis animus, intimius perspiciatur. Inde nimirum agnoscimus, quantum in dilectione aliorum, seu charitate profecerimus; ne videamur attigisse metam, a qua procul adhuc remoti sumus: id quod periculosum est. Qui enim in studio charitatis non continuo progreditur, ab eadem facile deficit.

§. 58.

Studium promovendi perfectionem aliorum charitatis signum.

Qui perfectionem aliorum atque status eorundem promovere studet, quantum datur, alios diligit. Etenim qui perfectionem aliorum atque status eorundem promovere studet, quantum datur, cum ex perfectione vera percipiatur voluptas vera (§. 559. *Psych. empir.*), animus autem voluptate perfundatur, quando nobis perfectionis conscii sumus (§. 511. *Psych. empir.*), qui perfectionem aliorum atque status eorundem promovere studet, quantum datur, is ad voluptatem alterius conferre conatur, quicquid in potestate sua est. Enimvero quicquid voluptatem veram homini creat, id ad felicitatem ejus quidpiam confert (§. 638. *Psych. empir.*). Quamobrem qui alios atque eorum statum pro virili perficere studet, omni studio id agit, ut alii sint felices. Quoniam itaque alterum diligit, qui omni studio id agit, ut sit felix (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*); qui perfectionem aliorum atque status eorundem promovere studet, quantum datur, alios diligit.

Studium itaque promovendi aliorum perfectionem & status eorundem, quantum datur, signum charitatis est. Ne

vero

vero quis sibi imponat, necesse est, ut veræ perfectionis notionem distinctam habeat. Ex promptitudine inserviendi aliis, non attenta utilitate inde speranda, colligitur, quantum in charitate profecerimus. Opera charitatis fructus sunt, ex quibus de ea fertur judicium, quemadmodum bonitas arboris ex fructibus, quos edit, agnoscitur.

§. 59.

De charitate officiorum omnium fonte.

Præstatio omnium officiorum ex charitate fluit. Qui enim alterum diligit, perfectionem ejus & status ejusdem promovere studet, quantum datur (§. 56. 57.). Quamobrem cum lex naturæ præcipiat, ut omnem faciamus facultatum nostrarum usum, qui ad perficiendum animum, corpus & statum hominum aliorum & ad arcendum omnem imperfectionem ab eorum anima, corpore & statu requiritur, quatenus id absque neglectu officii erga nos ipsos fieri potest (§. 609. *part. 1. Jur. nat.*), atque in hisce actionibus præstatio officiorum, quæ debentur aliis, consistat (§. 225. 226. *part. 1. Phil. pract. univ.*); qui alios diligit, ad officium quodcunque alteri præstandum paratus est. Quoniam itaque charitas consistit in habitu alios diligendi, quemadmodum seipsum (§. 620. *part. 1. Jur. nat.* & §. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*); præstatio omnium officiorum ex charitate fluit.

Non absimili modo demonstratur, *præstationem omnium officiorum erga seipsum fluere ex charitate propria*, cum qui seipsum diligit, perfectionem sui statusque sui promovere studeat, quantum datur (§. 58. *part. 4. Eth.*), & lex naturæ nos obliget ad nos statumque nostrum perficiendum, quantum datur (§. 152. *part. 1. Phil. Pract. univ.*), impendendo omnem facultatum nostrarum usum (§. 173. *part. 1. Jur. nat.*). Conferantur, quæ annotata sunt, cum influxum charitatis propriæ in omnem virtutem demonstraremus (*not.* §. 59. *part. 4. Eth.*).

Eth.). Qui amorem a charitate non distinguunt, amorem fontem omnium officiorum erga alios esse affirmant; quorum etsi opinio a veritate non prorsus aliena sit, in unum tamen confunduntur, quæ dividenda erant. Nimirum amor stimulus est diligendi alios (*not.* §. 53.), regendus tamen ab intellectu, ut alterum vere diligamus, non vero saltem eum diligere nobis videamur (§. 52.). Dilectio in actu consistit, qui habitum præcedere potest & sequi: charitas vero in habitu. Atque hæc in praxi dividenda sunt, si charitatem acquirere ac continuo perficere velimus. Excitandus ante omnia stimulus dilectionis, ingignendo scilicet amorem universalem, ut per eum voluntas determinabilis efficiatur ad aliorum perfectionem promovendam (§. 48. 49.). Data deinceps occasione inserviendi aliis, officia ipsis præstanda sunt, ut repetito sæpius actu habitus comparetur (§. 430. *Psych. empir.*), & probe observandum, ne amor exorbitet, ut actus ab omni labe purgetur, consequenter nec habitus aliquam contrahat. Denique continuo exercitio habitus perficiendus (§. 431. *Psych. empir.*). Hoc demum pacto fieri poterit, ut in charitate indies proficiamus. Quæ hic de charitate dicuntur, ad virtutes ceteras omnes facile transferuntur. Habent enim singulæ motiva, quæ stimuli vice funguntur, nec difficulter ad stimulos naturales reducuntur, si quis nexum veritatum moralium a nobis demonstratarum intimius perspexerit. Habent singulæ actiones lege naturali præceptas, circa quas versantur, nec acquiruntur nisi sæpius repetitis actionibus iisdem.

§. 60.

Cur præparatio ad praxin officiorum erga alios condu- Quoniam præstatio omnium officiorum ex charitate fluit (§. 59.), in charitate autem lege naturali præcepta spectanda venit obligatio naturalis (§. 621. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque charitas exigit, ut officia aliis præstentur animo satisfaciendi obligationi naturali; *qui charitatem consequi studet, animum*

mum disponere debet ad præstandum officia aliis, ut satisfaciat obligationi naturali. Quamobrem cum ad praxin officiorum erga alios præparemur, si animus disponitur ad officia erga alios præstandum ea intentione, ut obligationi nostræ naturali satisfaciamus (§. 1.); *quæ de præparatione ad praxin officiorum demonstrata sunt, ad charitatem consequendam faciunt.* *cat ad charitatem.*

Dum ad praxin officiorum erga alios animum præparamus, eo revera tendimus, ut is charitate impleatur. Ea igitur, quæ de præparatione ad praxin officiorum erga alios & de charitate acquirenda demonstrantur, utiliter conjunguntur, si cui curæ cordique fuerit charitas, quemadmodum esse debet. Nec est, quod dubitemus, praxin charitatis fore multo faciliorem, si ea sollicite observentur, quæ de præparatione illa præcipiuntur. Sed præstat id ipsum in seipso experiri.

§. 61.

Homo seipsum diligere debet propter alios. Quodsi enim alios diligere vult, seipsum diligat necesse est (§. 56.). Quoniam igitur alios diligere debet (§. 618. *part. 1. Jur. nat.*), seipsum diligere tenetur, ut obligationi diligendi alios satisfacere possit, ideoque seipsum diligere debet propter alios. *De dilectione sui propter alios.*

Convenit hoc cum eo, quod supra demonstravimus, nos non nobis solis vivere, sed etiam aliis (§. 19.). Quamobrem hic repetenda sunt, quæ ibidem uberius annotavimus (*not.* §. *cit.*). Inprimis autem tenendum est, ad justitiæ universalis praxin pertinere modum, quomodo nos propter alios diligere debeamus. Convenit hoc quoque universæ rerum naturæ: ea enim deprehenditur rerum series in hoc universo, ut unum semper sit propter alterum, nec quicquam existat sui saltem ipsius causa. Huc etiam pertinet, quod determinationi appetitus ad sui conservationem, perfectionem & multiplica-

tiplicationem insit determinatio ad inserviendum aliis (§. 39. *part. 2. Eth.*), ita ut natura etiam inscios ducat ad inserviendum aliis, dum in conservationem & perfectionem sui fertur appetitus (*not.* §. *cit.*), ideoque hominibus nihil magis naturale sit, quam ut unus se utilem præbeat aliis (§. 17.). Quo natura hominem ducit, eo quoque ducere debet ratio, ut rationi convenienter vivat non solum parens necessitati naturæ, cui resistere nequit, sed eidem quoque conformans actiones liberas, de quibus suo arbitrio statuere valet, & quod natura necessarium fecit in voluntarium convertens: quo ipso obtinetur, ut non prosimus aliis propter nos, sed nobis potius propter alios. Ut hæc rectius intelligantur, demus exemplum. Qui certum vitæ genus eligit, ut acquirat ea, quibus ipsemet indiget, natura huc ducitur, ut, dum sibi prodesse vult, prosit etiam aliis, qui ipsius opera & labore indigent (*not.* §. 40. *part. 2. Eth.*). Natura invitum ducit: ast si agnoscat, se non sibi vivere, sed etiam aliis, labore suo aliorum utilitatem intendit, ita ut eodem fungeretur, etiamsi eundem non urgeret propria indigentia, nec commendaret utilitas propria, consequenter utilitatem aliorum primario, non vero secundario intenderet, si rationis judicio standum esset (§. 619. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Atque ita patet, quomodo necessarium vertatur in voluntarium, ut, quod erat necessitatis, jam sit virtutis, fructus nimirum charitatis. Puto hoc modo quoque intelligi, quomodo nemo quod suum est, sed quod alterius quærere debeat, 1 Cor. X, 24. Vulgo laudi ducitur, si quis instar candelæ accensæ aliis inserviendo consumatur, vires nimirum suas impendens in utilitatem aliorum; ast non agnoscitur, id esse virtutis, nec sine eo charitatem ab omni labe immunem subsistere posse. Plurimum itaque refert, ut propositio præsens satis intelligatur, atque dilectio sui tanquam homini naturalis in dilectionem aliorum vertatur: ita nimirum dilectio quoque sui, quæ naturalis saltem videbatur, abit in officium, quale esse definit, si dilectio aliorum ab ea dividatur. Nisi enim nos diligamus, quem-

quemadmodum lex naturæ præscribit, dilectio quoque sui officii nomen minime meretur (§. 225. *part. 1. Phil. pract. univ.*).

§. 62.

Quomodo charitas sui & aliorum in unam virtutem coalescant.

Quoniam homo seipsum diligere debet propter alios (§. 61.), habitus autem se diligendi charitas sui (§. 51. *part. 4. Eth.*), & habitus diligendi alios tanquam seipsum charitas aliorum est (§. 620. *part. 1. Jur. nat.*); *si nos diligimus propter alios, charitas sui cum charitate aliorum coalescit, ut sint una virtus.*

Charitas sui & aliorum non spectantur tanquam partes unius ejusdemque virtutis, sed tanquam una virtus, quatenus actus se statumque suum perficiendi, qui charitatis sui est (§. 58. 51. *part. 4. Eth.*), continet intentionem aliorum perfectionem atque perfectionem status eorundem promovendi, ut absque ea actus charitatis sui dici nequeat, deficiente nimirum necessario quodam requisito. Qui seipsum diligit propter alios, non solum simul satisfacit obligationi, qua sibi & qua aliis tenetur, verum ipsi obligationi, qua sibi tenetur, inest obligatio, qua tenetur aliis, inseparabiliter, ita ut priori satisfecisse non intelligatur, nisi simul satisfaciat posteriori. Utraque igitur obligatio in unum coalescit. Hæc probe perpendenda sunt, si charitatem sui recte intelligere velis. Ceterum notandum est, charitatem aliorum stylo scripturæ a Theologis dici charitatem proximi, sicuti amor & dilectio aliorum amor & dilectio proximi appellatur, quamvis sermone vago ipsa charitas amor quoque proximi dicatur. Differentiam vero, quæ attendenda venit, si a vago loquendi usu recedere volueris, quemadmodum in disciplinis debemus, methodo accurata usi, alias jam exposuimus (*not.* §. 51. *part. 4. Eth.*).

§. 63.

De dilectione aliorum propter Deum.

Homo alium quemcunque diligere tanquam seipsum debet propter Deum. Qui enim alium quemcunque diligit tanquam seipsum, cum in habitu alios tanquam seipsum diligendi consistat charitas (§. 620. *part. 1. Jur. nat.*), charitate pollet. Quoniam itaque ex charitate præstatio omnium officiorum fluit (§. 59.), habitu præstandi officia quævis aliis gaudet. Enimvero habitus hic hominem Deo assimilat (§. 38.), quatenus nimirum bonitatem Dei repræsentat (*not.* §. *cit.*), consequenter homo alium quemcunque diligens tanquam seipsum gloriam Dei manifestat (§. 917. *part. 1. Theol. nat.*). Quoniam itaque a Deo conditus, ut gloriam ipsius promoveat (§. 115. *part. 3. Eth.*), Deusque non minus vult, ut homo actiones suas liberas ad manifestationem gloriæ divinæ dirigat (§. 918. *part. 1. Theol. nat.*), quam ut alios diligat tanquam seipsum (§. 618. *part. 1. Jur. nat.*), ac mundum ideo condidit, ut gloria sua manifestetur (§. 629. *part. 1. Theol. nat.*); homo diligere debet alium quemcunque tanquam seipsum, ut ad finem universi a Deo intentum conferat, quicquid in potestate sua est. Atque ita patet, quod alium quemcunque diligere debeat propter Deum.

Dudum inculcatum fuit, nos proximum, hoc est, hominem quemcunque alium diligere debere propter Deum, ast pauci intelligunt, quid sit dilectio aliorum propter Deum. Quamobrem ostendendum nobis erat, quomodo homines propter Deum diligere possimus. Magnum enim momentum situm est in praxi morali, ut distinctam dilectionis hujus notionem habeamus: fieri enim alias nequit, ut vera sit intentio in diligendis aliis & ut eam perfectionem acquiramus, quam lex naturæ tanquam finem omnium actionum humanarum præscribit (§. 28. *part. 2. Phil. pract. univ.*), conse-

quen-

quenter genus humanum eam felicitatem consequatur, cujus particeps fieri debebat voluntate Dei (§. 706. *part.* 1. *Theol. nat.*).

§. 64.

Dilectio aliorum propter Deum est directio dilectionis eorundem in finem, propter quem Deus hoc universum ipsumque hominem condidit, nimirum ut homo qua liberum agens sit speculum perfectionum divinarum, quemadmodum una cum creaturis ceteris est propter perfectionem essentialem (§. 798. *part.* 1. *Theol. nat.*). *Quid sit dilectio aliorum propter Deum.*

Notio dilectionis hominum aliorum derivatur ex demonstratione propositionis præcedentis & cum dilectione sui propter Deum conspirat (§. 54. *part.* 4. *Eth.*). Quemadmodum itaque falluntur, qui putant, se diligere seipsos propter Deum, si se diligant animo obediendi Deo (*not.* §. 54. *part.* 4. *Eth.*); ita etiam falluntur, qui existimant, se homines alios diligere propter Deum, si eos diligant, propterea quod Deus vult. Quamvis enim hominem alium quemcunque diligere debemus tanquam nosmetipsos, ut nos Deo obedientes præbeamus (§. 5.); obedientia tamen debita confundenda non est cum dilectione propter Deum. Quando alios diligimus propter Deum, necesse est ut aliquid faciamus Dei causa, quod spectari potest quasi quædam utilitas, quam Deus a nobis capit, quatenus nimirum ad finem universi conferimus, quicquid in potestate nostra est, instar servi fidelis utilitati domini servientis, ne simus inutilia terræ pondera. Atque ita demum intimius perspicitur, quomodo dilectio universalis omnium hominum cum natura divina atque humana & natura rerum universa cohæreat, modo in systemate veri nominis satis fuerimus versati. Relegenda igitur hic quoque sunt, quæ, cum de pietate ageremus, de directione actionum humanarum ad finem totius universi & de harmo-

nia

nia earundem atque actionum naturæ demonstravimus & uberius explicavimus (§. 118. 120. *part. 3. Eth.*).

§. 65.

Quod unionem cum Deo supponat.

Quoniam qui alios diligit propter Deum, dilectionem aliorum ad finem totius universi dirigit (§. 64.), Deus autem vult ut actiones liberas ad finem totius universi dirigamus (§. 629. *part. 1. Theol. nat.*); qui alios diligit propter Deum, ejus voluntas eadem est cum voluntate divina, consequenter cum in hac identitate voluntatis unio cum Deo consistat (§. 287. *part. 3. Eth.*), *dilectio aliorum propter Deum unionem cum Deo supponit, seu ex unione cum Deo fluit.*

Qui cum Deo unitus est, eadem vult, quæ vult Deus (§. 287. *part. 3. Eth.*). Vult Deus, ut homines actiones suas omnes, consequenter etiam mutuam dilectionem dirigant ad finem totius universi (§. 629. *part. 1. Theol. nat.*). Ex unione igitur cum Deo necessario fluit dilectio propter Deum, ita ut unio cum Deo integra subsistere nequeat, nisi hominem quemcunque diligamus propter Deum. Dilectio igitur propter Deum signum est unionis cum Deo. Vide, quæ uberius explicavimus, cum de unione hominis cum Deo ageremus (*not.* §. 287. *part. 3. Eth.*).

§. 66.

Nexus dilectionis propter Deum cum dilectione Dei.

Cum dilectio aliorum propter Deum ex unione cum Deo fluat (§. 65.), charitas vero Dei hominem cum Deo uniat (§. 288. *part. 3. Eth.*); *dilectio aliorum propter Deum a charitate Dei dependet* (§. 851. *Ontol.*), consequenter *qui alios diligere vult propter Deum, idem quoque Deum diligere tenetur.*

Patet itaque, dilectionem aliorum propter Deum & dilectionem Dei indivulso nexu cohærere, ita ut deficientis dilectionis Dei signum sit absentia dilectionis propter Deum, ideo-

ideoque multo magis odium hominum aliorum. Qui homines alios non diligit propter Deum, multoque magis qui eos odit, Deum diligere nequit. Fieri equidem potest, ut quis non distinctam notionem dilectionis propter Deum habeat, qui Deum diligit; dilectio tamen aliorum propter Deum tacite inest dilectioni Dei, tumque dilectio aliorum defectu quodam laborat, qui ignorantiæ debetur, & eam imperfectam reddit, non vero labe quadam inficit.

§. 67.

Similiter quoniam qui alios diligit propter Deum, actiones suas omnes ad finem totius universi dirigit (§. 64.), pius autem itidem eosdem ad eundem finem dirigit (§. 118. *part.* 3. *Eth.*); *dilectio aliorum propter Deum cum pietate concordat*, & *cum eadem facile copulatur.* *De concordia pietatis & dilectionis aliorum propter Deum.*

Monuimus jam alias, sine dilectione aliorum propter Deum pietatem mancam esse, & ex adverso fieri non posse, ut aliter quam propter Deum amemus alios, si pietatem colamus (*not.* §. 57. *part.* 4. *Eth.*). Quodsi ergo quis pius fuerit, ei dilectio aliorum propter Deum non erit difficilis. Quamobrem si eam adhuc difficilem experiamur, id indicio est, quod pietas a perfectione sua procul adhuc absit. Laborat autem hac imperfectione, propterea quod directio actionum ad finem universi ignoratur, aut saltem non perspicitur, quantum satis est. Vide igitur, quæ de eadem alibi diximus (*not.* §. 118. *part.* 3. *Eth.*). Pietas dilectionem aliorum ad sublimem gradum elevat, & maximam ei pulchritudinem conciliat, quam non videt nisi qui ex Theologia naturali & parte tertia Ethicæ didicit, quomodo omnia in hoc universo cohæreant & qualis esse debeat homo, ut qua liberum agens sit civis dignus hujus universi. Docebit autem analysis demonstrationum, quam multa præsupponantur, ut hæc intime perspiciantur. Vellem in eo exercerent acumen suum, qui ceteris

ris omnibus oculatiores sibi videntur, si religionem omnem atque virtutem evertere student.

§. 68.

Quid ad finem universi conferat dilectio aliorum propter Deum.

Qui propter Deum hominem quemcunque alium diligit tanquam seipsum, ad finem totius universi confert, quantum debet. Qui enim propter Deum hominem quemcunque alium diligit tanquam seipsum, dilectionem aliorum dirigit in finem, propter quem Deus hoc universum ipsumque hominem condidit, ut nimirum qua liberum agens sit speculum perfectionum divinarum, quemadmodum una cum creaturis ceteris est propter perfectionem essentialem (§. 64.). Et quoniam perfectionem aliorum promovere studet quantum datur (§. 57.), eos quoque aptos efficere conatur ad repræsentandum perfectionem Dei summam (§. 917. *part. 1. Theol. nat.*), ut & ipsi fiant perfectionum divinarum speculum (§. 784. *part. 1. Theol. nat.*). Patet itaque, quod hominem quemcunque alium tanquam seipsum diligens propter Deum ad finem totius universi conferat, quantum potest, consequenter cum Deus velit ut hoc faciat (§. 920. 673. *part. 1. Theol. nat.*), quantum debet (§. 170. *part. 1. Phil. pract. univ.*).

Ostendimus, hominem quoque seipsum diligere debere propter Deum (§. 53. *part. 4. Eth.*), quemadmodum propter eundem diligere debet alios (§. 63.), & dum seipsum diligit propter alios (§. 61.), non aliud intendere debet, quam ut & ipse, & alii ad finem universi conferant, quantum possunt ac debent. Nimirum seipsum perficere studet, ut sit aptus ad summam Dei perfectionem repræsentandam (§. 917. *part. 1. Theol. nat.*), & ad perfectionem aliorum promovendam confert, quantum potest, ut & ipsi aptitudinem istam consequantur. Atque ita officiis tam erga alios, quam erga seipsum ultimo non intenditur, nisi quod Dei est. Et hoc demum

demum pacto penitus intelligitur, quomodo homo factus ſit propter Deum.

§. 69.

Dilectio ſui & aliorum propter Deum ad perſonam ſibi impoſitam recte gerendam requiſita.

Si quis perſonam ſibi impoſitam recte gerere velit, ſeipſum & alios homines tanquam ſeipſum diligere debet propter Deum. Quoniam enim homo eſt creatura Dei (§. 782. *part. 1. Theol. nat.*), ideoque perinde ac creaturæ omnes quoad determinationes eſſentiales eſt ſpeculum perfectionum divinarum (§. 795. *part. 1. Theol. nat.*), ut per eas colligi poſſint perfectiones divinæ (§. 794. *part. 1. Theol. nat.*); quatenus eſt creatura Dei eam quoque perfectionem accidentalem acquirere debet, ut qua agens liberum perfectionem Dei ſummam repræſentet, ſeu gloriam ipſius manifeſtet (§. 917. *part. 1. Theol. nat.*), conſequenter actiones ſuas liberas in finem totius univerſi dirigat (§. 629. *part. 1. Theol. nat.*). Quoniam itaque ad perſonam homini a Deo impoſitam etiam pertinet, quod ſit creatura Dei; ſi perſonam ſuam ſibi impoſitam recte gerere vult, neceſſe quoque eſt, ut actiones ſuas omnes, conſequenter omnia officia tam erga ſeipſum, quam erga alios in finem totius univerſi dirigat (§. 225. 226. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Enimvero præſtatio omnium officiorum ex charitate, conſequenter ex dilectione ſui & aliorum (§. 51. *part. 4. Eth.* & §. 620. *part. 1. Jur. nat.*) fluit (§. 59. *part. 4. Eth.* & §. 59. *h.*), &, ſi nos ipſos atque alios diligimus propter Deum, officia iſta in finem totius univerſi dirigimus (§. 54. *part. 4. Eth.* & §. 64. *h.*). Quamobrem ſi quis perſonam ſibi impoſitam recte gerere velit, ſeipſum & alios homines tanquam ſeipſum diligere debet propter Deum.

Si quis vivere conſtituit, quemadmodum ſe decet, ei motivum eſt dilectionis ſui atque aliorum propter Deum, quod

ea ad perſonam ſibi impoſitam recte gerendam requiratur. Cum vero pauci perpendant, quænam perſona ſibi ſit impoſita & quamnam gerere debeant, quantumque interſit, ut perſonam nobis impoſitam recte geramus; non eſt quod miremur, quod de ea gerenda parum ſint ſolliciti, conſequenter nec permoveantur ad ſeipſum atque alios propter Deum diligendum, ut perſonam ſuam recte gerant. Ad notitiam ſui inprimis requiritur, ut modum recte gerendi perſonam nobis impoſitam probe cognoſcamus (§. 17. *part.* 4. *Eth.*). Perperam igitur cognitio rei adeo neceſſariæ negligitur, ad quam a primis ungviculis eramus adducendi.

§. 70.

Dilectione aliorum propter Deum gloria Dei per alios promovetur.

Qui alios diligit propter Deum, per alios quoque gloriam Dei promovere ſtudet. Qui enim alios diligit propter Deum, ad finem univerſi confert, quantum poteſt ac debet (§. 68.), conſequenter cum finis ultimus univerſi ſit manifeſtatio gloriæ divinæ (§. 629. *part. 1. Theol. nat.*), ad gloriam divinam promovendam confert, quantum poteſt ac debet (§. 1148. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum perfectio hominis conſiſtat in aptitudine manifeſtandi gloriam divinam (§. 917. *part. 1. Theol. nat.*), qui vero alterum diligit perfectionem ejus promovere ſtudet (§. 56.); qui alterum diligit propter Deum, per eum quoque gloriam Dei promovere ſtudet.

Qui ſeipſum diligit, perfectionem ſui promovere conatur, quantum datur (§. 58. *part. 4. Eth.*), & qui alios diligit, perfectionem eorundem promovere ſtudet, quantum in ſe eſt (§. 57.): aſt utrumque fieri poteſt absque intentione promovendi gloriam Dei. Enimvero ſi quis ſeipſum atque alios diligit propter Deum, accedit intentio promovendi per ſuam atque aliorum perfectionem gloriam Dei, quatenus nimirum homo perfectione accidentali efficitur aptus ad repræſentandum perfectionem Dei ſummam (§. 917. *part. 1. Theol. nat.*),

nat.), ſicque & diligens, & dilectus evadit ſpeculum perfectionum divinarum (§. 784. *part. 1. Theol. nat.*), quale per eſſentiam & naturam ſuam ſunt creaturæ omnes (§. 785. *part. 1. Theol. nat.*), ipſe etiam homo totumque univerſum (§. 786. *part. 1. Theol. nat.*). Quemadmodum vero creaturæ rationis minime participes perfectionum divinarum ſpecula ſunt, ideoque gloriæ Dei promovendæ inſerviunt, etiamſi in eas non cadat cognitio repræſentationis perfectionum divinarum, cujus ſunt participes; ita quoque homo ignorare poteſt, quod ob perfectionem acquiſitam ſit ſpeculum perfectionum divinarum, quemadmodum ignorat, quod ob perfectionem naturalem iſtiusmodi ſpeculum ſit. Quando igitur diligens alios propter Deum, per eos quoque gloriam Dei promovere ſtudet, non ſolum id agit, ut homines alii actiones ſuas dirigant ad manifeſtationem gloriæ divinæ eas determinando per motiva ab attributis divinis deſumta (§. 919. *part. 1. Theol. nat.*), verum etiam ut ex accidentali eorum perfectione colligi poſſint attributa divina, quemadmodum ex eſſentiali colliguntur (§. 784. *part. 1. Theol. nat.*). Sicuti ergo qui alios amat, omnes homines redderet felices, ſi in poteſtate ſua eſſet (§. 50.); ita qui alios diligit propter Deum, perfectionem omnium promovere vellet, ſi fieri poſſet, ut eſſent perfectionum divinarum ſpecula, ſicque genus humanum in eo creaturis ceteris aſſimilaretur, quatenus homines ſunt ſubjecta libere agentia. Quamvis enim Deus agnoſcatur ex eſſentia & natura hominum, cui potentia ineſt perfectio accidentalis acquiſitu poſſibilis; diſpoſitiones tamen naturales, quales revera ſint, a nobis non cognoſcuntur, niſi quando ad habitum evehuntur, & quo major fuerit habitus acquiſiti gradus, eo magis quoque intelligitur, quales ſint diſpoſitiones naturales hominis. Qui ad hæc animum non attendunt, dilectionem propter Deum non ſatis intelligunt, & dilectionem ſui atque aliorum ab omni labe immunem minime ſervant, multo minus in eadem proficiunt, quantum

poterant, nec dignitatem hominis prospiciunt, qua ceteris animantibus præstat.

§. 71.

Quod in dilectione propter Deum non attendatur ullus personarum respectus.

Qui alios diligit propter Deum, hominem omnem diligit, qualiscunque tandem fuerit. Etenim qui alios diligit propter Deum, dilectione aliorum intendit, ut sit speculum perfectionum divinarum qua liberum agens, quemadmodum una cum creaturis ceteris est propter perfectionem essentialem (§. 64.), conferre studens ad finem totius universi, quantum potest ac debet (§. 68.). Quoniam itaque diligens finem hunc consequi potest, qualiscunque tandem fuerit dilectus, cum nullo modo dependeat ab hujus conditione, sed in totum a diligente; qui alios diligit propter Deum, non considerat, qualis sit homo, quem diligit, sed ipsi sufficit esse hominem. Quamobrem hominem omnem diligit, qualiscunque tandem fuerit.

Patet hinc, cur in dilectione non attendatur ullus respectus personarum, & quomodo fieri possit, ne attendatur. Dilectioni satisfacit voluntas, si quis physice vel moraliter impeditur, quo minus agat, quod vult (*not.* §. 615. *part.* 1. *Jur. nat.*). Quamvis itaque in exercitio dilectionis, quatenus ad actum voluntatis accedit actus externus propter obligationem arctiorem illa universali, quæ promiscue ad homines omnes æque extenditur, ratio prælationis desumatur a persona dilecta, id tamen non impedit, quo minus ab amore ac dilectione universali excludatur omnis personæ respectus & homo ideo diligatur, quia homo est, qualiscunque tandem fuerit. Nemo diffitebitur, in dilectionis exercitio filium præferendum esse homini extraneo. Eo ipso tamen nihil immutatur in voluntate. Manet animus præstandi hominibus in universum omnibus, quod præstas filio, modo id fieri posset. Quoad amorem itaque & dilectionem non distingvis inter filium & ho-

& hominem extraneum; ast cum agnoscis, quam curta tibi sit supellex, ut omnibus æque prodesse non possis, filium præfers extraneo, propterea quod arctior obligatio est, qua filio, quam qua extraneo teneris ad ipsum statumque ejus perficiendum. Hæc ponderanda sunt, ne inanes difficultates facessas circa amorem ac dilectionem universalem aliorum, quando inde excluditur omnis personarum respectus. Charitas, quæ in habitu diligendi consistit (§. 620. *part. 1. Jur. nat.*), virtus est: virtus autem omnis æstimanda ex voluntate, non ex actu externo. Quamobrem fieri potest, ut actus externus multis modis restringatur, cum voluntas ab omni restrictione libera sit eamque prorsus respuat. Immo fieri propterea potest, ut actus externus idem sit, qui est virtutis, quamvis a virtute non procedat.

§. 72.

Quoniam qui alios diligit propter Deum, hominem omnem diligit, qualiscunque tandem fuerit (§. 71.), consequenter sive fuerit amicus, sive inimicus, sive indifferenti erga ipsum animo (§. 625. 626. 629. *part. 1. Jur. nat.*); *qui alios diligit propter Deum, inimicos etiam suos diligit*, consequenter *qui inimicos diligere vult, omnem operam dare debet, ut alios diligere discat propter Deum*, cumque inimicus nos odio prosequatur (§. 626. *part. 1. Jur. nat.*), *qui alios diligit propter Deum, eos quoque diligit, qui se oderunt.* *De medio diligendi inimicos.*

Dilectio inimicorum ardua & difficilis habetur: immo & olim ea fuit gentium communis opinio, & hodienum animos gentium barbararum occupavit, quasi diligendi sint saltem amici, qui nos diligunt, odio vero habendi inimici, qui nos odio habent. Atque hæc perversa opinio & olim eo usque extensa fuit, & hodienum a gentibus barbaris extenditur, ut pro inimicis habeantur, qui non in eadem nobiscum societate civili vivunt. Non inquirere jam lubet in

fontem

fontem erroris, quem ex ignorantia Juris naturæ profluxisse deprehendet, qui intimius idem perspexerit. Nobis enim sufficit, quod suo loco demonstraverimus, esse utique Juris naturæ, ut etiam inimicum diligamus & amemus tanquam nos ipsos, nequaquam vero oderimus (§. 632. *part. 1. Jur. nat.*). Monuimus quoque, nos alterum diligere debere, non quia amicus est, sed quia homo est, ut ideo obligatio diligendi, utpote rationem in ipsa natura humana habens, prorsus immutabilis sit (*not. §. cit.*). Quamobrem in præsenti saltem docendum, quomodo fieri possit, ut ipsos etiam inimicos amemus ac diligamus. Nullum igitur præstantius medium reperio, quam dilectionem aliorum propter Deum. Hoc sane modo dilectio inimicorum tacite insinuatur animo diligentis, ut is ad eam proclivis efficiatur, etiamsi de ea non cogitet. Quando enim quis alios diligere adsuescit propter Deum, cum init ardor ad finem universi conferendi, quantum in potestate est, ut sit & ipse speculum perfectionum divinarum (§. 68.) & ut efficiantur alii (§. 70.): quod cum subsistat, si inimicum diligamus, eidem vero adversetur, si eundem oderimus, facile agnoscitur, odium inimici non tollere dilectionem. Quamobrem cum alios diligens propter Deum personam sibi impositam recte gerere velit, sine dilectione vero propter Deum recte gerere nequeat (§. 69.); odio quoque inimici ab ejus dilectione se dimoveri minime patitur. Ardor ille ad finem universi conferendi, quicquid in potestate est, vincit odium, immo in ipso ortu extingvit, si forte adhuc suboritur (§. 440. *part. 2. Eth.*). Quando vero adsuescere studemus dilectioni aliorum propter Deum, cum tunc animum nulla subeat cogitatio de amico & inimico, & quamdiu dilectionem aliorum propter Deum in abstracto expendimus, personam diligendam nobis saltem repræsentemus tanquam hominem, creaturam Dei ac partem hujus universi, odium aliorum nullum nobis impedimentum objicit, quod sit removendum, ut dilectioni atque amori locus relinquatur. Patet itaque, dilectione propter Deum dilectionem inimicorum

eorum facilem reddi. Si quis adhuc dubitet, se dubitare de eo haud difficulter animadvertet, quod nondum expertus est: veniendum igitur in rem præsentem. Quodsi molestum accidat, dubitatio ejus nihil valebit contra demonstrationem, quam dedimus, & contra experientiam eorum, qui dilectioni propter Deum sedulam operam navarunt.

§. 73.

Quomodo dilectio inimicorum foveatur.

Diligentia inimicorum fovetur obedientia erga Deum. Qui enim Deo obedit, prompte facit, quod Deus vult (§. 1164. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter quod lege naturæ præcipitur (§. 276. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum lege naturali præcipiatur, ut etiam inimicos diligamus (§. 632. *part. 1. Jur. nat.*), obedientia erga Deum hominem ad dilectionem inimicorum impellit. Quodsi ergo ea dilectione aliorum propter Deum concitetur (§. 72.); obedientia erga Deum fovetur.

Non est quod objicias, obedientiam erga Deum esse medium sufficiens dilectionis inimicorum, ut non opus sit dilectione aliorum propter Deum. Cum enim odium inimicorum, ad quod homines nimis proclives sunt, dilectionem inimicorum molestissimam reddat; si quis vel maxime agnoscit velle Deum, ut inimicos diligat, hæc ipsa tamen dilectio jugum intolerabile videtur: quæ opinio amori Dei multum detrahit & obedientiam labefactat (§. 188. *part. 3. Eth.*). Molestiam vero dilectioni inimicorum demit & obedientiam intactam relinquit dilectio aliorum propter Deum. Qui Deo obedientem se præbet, non sine gaudio hoc facit (§. 194. *part. 3. Eth.*), atque hoc gaudium subsistit, si inimicos diligamus propter Deum, & sic personam a Deo nobis tanquam creaturæ impositam recte gerere studeamus (§. 69.). Ita nimirum intelligimus, nos Dei causa diligere inimicos, & nostra interesse ut eos diligamus. Qui enim inimicos non diligit, per-

personam sibi per creationem impositam recte non gerit, nec civem mundi dignum se præstat: facit igitur, quod hominem maxime dedecet. Quodsi probe perspexerimus, quod in dilectione aliorum propter Deum contineatur dilectio inimicorum, nec ab ea divelli possit; nec fieri poterit, ut dilectio inimicorum videatur jugum intolerabile nobis a Deo impositum, ac durum videatur obedire Deo illam præcipienti. Urget eam finis totius universi, ex quo etiam dilectio propter Deum derivatur. Quamobrem cum is sit omnium optimus, quem Deus sibi constituere potuit (§. 619. *part. 1. Theol. nat.*); ideo quoque fieri non potuit, ut Deus odium inimicorum permitteret. Immo cum omne Jus naturæ independenter a voluntate Dei ex ipsa essentia & natura hominis deduxerimus, ideo quoque etiam dilectionem inimicorum ex hoc tandem fonte derivaverimus (§. 632. *part. 1. Jur. nat.*), odium inimicorum naturæ humanæ repugnat, dilectio vero eorum eidem maxime convenit, consequenter nec illud permittere potuit, hanc vero præcipere debuit Deus (§. 282. *part. 1. Phil. pract. univ.*).

§. 74.

De studio perfectionis inimicorum & status eorundem promovendo.

Qui inimicos diligit, perfectionem eorum atque status eorundem promovere studet, quantum datur. Qui enim alios diligit, perfectionem eorum atque status eorundem promovere studet (§. 56), quantum datur (§. 57.). Quamobrem si quis inimicos diligit, inimicorum quoque perfectionem atque status eorundem promovere studet, quantum datur.

Dilectio inimicorum casus specialis est dilectionis aliorum. Quamobrem quod de dilectione aliorum in genere demonstratum fuit, id etiam valet de dilectione inimicorum. Non attenditur hic obligatio, quæ dilectionem inimicorum, vel in genere aliorum facit debitam (§. 170. *part. 1. Phil. pract. univ.*); sed tantummodo quæritur, quid ex dilectione aliorum consequatur. Utrum enim, nec ne, alios ipsosque inimicos

micos diligere & quantum diligere debeamus, in Jure naturæ demonstratur & in Ethica supponitur (§. 9. *part. 1. Eth.*). Quamvis itaque dilectio inimicorum non esset præcepta lege naturali; propositio tamen præsens vera foret. Ex studio autem inimicorum perfectionem & perfectionem status eorundem promovendi colligitur dilectio eorundem, atque ita hoc studium ipsius signum est (§. 259. *Ontol.*). Docet præterea propositio præsens, quænam facere teneatur qui inimicos diligere voluerit. Patet ex anterioribus, nos alios diligere debere propter Deum (§. 63.), ac ideo dilectionem aliorum excludere omnem respectum personarum (§. 71.), & sic extendi ad ipsos quoque inimicos (§. 72.). Quamobrem si dilectio aliorum non destituitur sua rectitudine, nec caret necessario quodam requisito, nulla intercedit differentia inter actus ad eam pertinentes, sive in genere, sive in specie spectentur, quando diligitur amicus & quando inimicus, aut qui indifferenti erga nos animo est.

§. 75.

Inimicos diligens ipsis benefacit.

Quoniam qui inimicos diligit, perfectionem eorum atque status eorundem promovere studet, quantum datur (§. 74.), quæ vero hominem ejusque statum perficiunt, bona sunt (§. 554. *Psych. empir.*), & quidem bona animi, quæ ad animam spectant, bona vero corporis ac fortunæ, quæ ad corpus & statum externum pertinent (§. 556. *Psych. empir.*); *qui inimicos diligit, alios, quantum potest, juvat, ut consequantur animi, corporis & fortunæ bona*, cumque absentia mali etiam bonum sit (§. 756. *part. 1. Jur. nat.*), *mala* quoque *tam animi, quam corporis atque fortunæ ab iis avertere studet*, consequenter cum omnis actus, quo ad alterius bona quæcunque, sive animi, sive corporis, sive fortunæ, gratis quid conferimus, vel malum quoddam animi, corporis ac fortunæ ab altero

avertimus, beneficium ſit (§. 21. *part. 4. Jur. nat.*), *inimicis benefacit.*

Cum actus omnis beneficium ſit, quo perfectionem alterius ac ſtatus ejusdem gratis promovemus, aut imperfectionem præcavemus (§. 22. *part. 4. Jur. nat.*), ex propoſitione præcedente quoque ſine ulla ambage inferri poterat, quod qui inimicos diligit, iis benefacere quocunque modo ſtudeat. Non tamen ambages, per quas incedere libuit, cenſendæ ſunt inutiles, cum ſic beneficiorum inimicis dandorum materia ſimul fuerit demonſtrata, quæ cognita & perſpecta eſſe debet, ſi inimicis benefacere velimus, ne beneficia intra limites arctiores coarctemus, quam fieri debebat, conſequenter per ignorantiam aut incogitantiam benefacere negligamus. Quoniam vero ſtudium benefaciendi alteri ad dilectionem aliorum in genere pertinet, minime autem dilectioni inimicorum peculiare eſt; non inconſultum videtur, ut propoſitionem ſequentem addamus.

§. 76.

De ſtudio benefaciendi dilecto.

Qui alios diligit, ipſis benefacere ſtudet. Etenim qui alios diligit, perfectionem eorum atque ſtatus eorundem promovere ſtudet, quantum datur (§. 56. 57.). Et quoniam hic non ſupponitur, perfectionem aliorum atque ſtatus eorundem ideo promoveri, ut viciſſim quicquam recipias, gratis vero præſtatur, pro quo nihil viciſſim recipitur (§. 18. *part. 4. Jur. nat.*); facile intelligitur, diligentem alios aliorum perfectionem atque ſtatus eorundem gratis promovere. Quamobrem cum actus omnis beneficium ſit, quo perfectionem alterius ac ſtatus ejusdem gratis promovemus, aut imperfectionem præcavemus (§. 22. *part. 4. Jur. nat.*); qui alios diligit, ipſis benefacere ſtudet.

Officia,

Officia, quæ debentur aliis, non ſunt mercenaria, non præſtanda ſunt aliis, ut ab iis pro iisdem viciſſim quidpiam recipias, ſed ut indigentiæ ipſorum ſuccurras. Natura nihil fecit mercenarium, ſed indigentiæ ſaltem humanæ conſulit, quia nemo hominum ſolus ſe ſtatumque ſuum perficere poteſt, ſed unusquisque aliorum indiget auxilio, ut nonniſi conjunctis viribus perfectio iſta obtineri poſſit (§. 220. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), quam ut conſequamur ſtudere debemus (§. 152. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Poſtquam vero dominia rerum introducta ſunt, & propterea quoque operæ, quæ præſtantur aliis, æquiparantur rebus, quæ ſunt in dominio præſtantis (§. 437. *part.* 2. *Jur. nat.*); fieri minime potuit, ut omnes præſtationes manerent gratuitæ, ideoque nemo alteri gratis dare, vel facere tenetur ei, qui viciſſim quid dare vel facere poteſt (§. 268. *part.* 4. *Jur. nat.*). Cumque ſic præſtationes quædam mutuæ factæ ſint mercenariæ, quatenus gratis præſtari non poterant absque neglectu officii erga ſeipſum (§. 608. *part.* 1. *Jur. nat.*); actus mercenarii officiis contradiſtingvi cœperunt, & hæc ſola in beneficiorum numero ſubſtiterunt. Et quoniam præſtatio omnium officiorum ex charitate fluit (§. 59.), opera charitatis dicuntur, quamvis hæc ſubinde arctiori ſignificatu reſtringantur ad opem, quæ fertur miſeris.

§. 77.

Dilectio inimicorum imitatio Dei.

Qui inimicos diligit, Deum imitatur. Etenim qui inimicos diligit, ipſis benefacere ſtudet (§. 75.), cumque eos diligere debeat propter Deum (§. 63.), ad finem totius univerſi confert, quantum debet (§. 68.), ut perſonam ſibi impoſitam recte gerat (§. 69.). Enimvero Deus ſapientia, bonitate ac potentia ſua providet creaturis omnibus in hoc univerſo (§ 928. *part.* 1. *Theol. nat.*), ideoque omni homini tantundem boni confert, quantum ſalva ſapientia ipſius fieri poteſt (§. 698. 696. *part.* 1. *Theol. nat.*), omnia dirigens ad

finem totius universi (§. 626. *part. 1. Theol. nat.*), nec quicquam volens, nisi quod se decet (§. 335. *part. 1. Theol. nat.*). Quamobrem qui inimicos diligit, actiones suas, quibus se utilem præbet aliis, ad actionem Dei hominibus omnibus in universum providentis conformat. Quoniam itaque alterum imitatur, qui actionem suam ad alterius actionem conformat (§. 204. *part. 2. Phil. pract. univ.*); qui inimicos diligit, Deum imitatur.

Probe considerandum est, quod & quomodo dilectio inimicorum sit imitatio Dei, ut ejus pulchritudo clarius elucescat & ipsa dilectio aliorum intimius perspiciatur. Deus providentia sua generali æque benefacit hominibus omnibus, citra ullum personarum respectum. Solem suum, ait Christus Math. V. 45. oriri facit super bonos & malos, & pluit super justos & injustos. Providentia sua ad finem universi confert, quantum necesse est, ut eundem consequatur, & in providendo se sapientissimum, potentissimum & summe bonum probat, quemadmodum creatorem & conservatorem hujus universi decet, qui hominum felicitatem vult (§. 706. *part. 1. Theol. nat.*), infelicitatem velle nequit (§. 707. *part. 1. Theol. nat.*). Atque hinc apparet, quomodo Deus diligat homines in universum omnes, & ipse se nobis præbet exemplar dilectionis universalis omnium hominum, quod imitari debemus. Videmus itaque, nos ex dilectione inimicorum demum addiscere, qualis esse debeat dilectio universalis omnium hominum. Si quis saltem diligit amicos, hoc est, eos qui se diligunt, cum supponat, se ab aliis diligi, si ipsos diligere debet, aut intendat, ut vicissim ab ipsis diligatur, quia ipsos diligit; vix ac ne vix quidem præcavetur, ne dilectio fiat mercenaria, certe refertur ad utilitatem sui tanquam ad finem ultimum. Diligens itaque se non gerit tanquam creaturam rationalem, quæ agere debet propter finem a Deo in creatione intentum; & cujus perfectio accidentalis studio

ſtudio acquirenda cum naturali concordare ideoque in aptitudine repræſentandi perfectionem Dei ſummam conſiſtere debet. Aſt ſi dilectio extenditur ad inimicos, omnis utilitatis ex dilectione ſperandæ cogitatio procul a mente arcetur, nec per eam aliud intenditur, quam ut perſonam tibi in creatione impoſitam recte geras, nimirum ut ad finem univerſi conferas, quantum potes ac debes. Atque ita demum intelligis, quomodo Deum imitatus perfectus evadere poſſis, ſicut Deus perfectus eſt. Convenit hoc cum doctrina Chriſti, qui ex dilectione inimicorum infert: Eſtote ergo vos perfecti, ſicut & Pater veſter cœleſtis perfectus eſt, *Math.* V. 48. Dilectio univerſalis omnium hominum, quæ amicos ab inimicis non dividit, eſt imitamentum providentiæ divinæ generalis; aſt dilectio quorundam ſpecialis, quos ob rationes particulares aliis præferre tenemur, imitamentum providentiæ divinæ ſpecialis eſt: quod etſi uberius explicari hoc loco nequeat, notandum tamen eſt, ne quis perverſe interpretetur ea, quæ in præſenti dicta ſunt de dilectione univerſali.

§. 78.

Quibusnam hoc præbeat motivum diligendi inimicos.

Quoniam dilectio inimicorum eſt imitamentum Dei (§. 72.), Deus vero eſt ens perfectiſſimum, abſolute tale (§. 14. *part. 2. Theol. nat.*), cumque non velit niſi quod ipſum decet (§. 335. *part. 1. Theol. nat.*), ſummæ ſuæ perfectioni convenienter agat (§. 332. *part. 1. Theol. nat.*), conſequenter modus agendi excellentior concipi nequit, quam qui imitamentum Dei eſt; *dilectio* quoque *excellentior concipi nequit dilectione inimicorum, ſeu ea, quæ promiſcue ad omnes homines, ipſos etiam inimicos æque extenditur.* Quamobrem *qui ad præclara nituntur, iis motivum diligendi inimicos eſt, quod eorum dilectio ſit imitamentum Dei.*

Animi generoſi eſt niti ad præclara. Quodſi ergo iſtiusmodi quid agnoſcunt, qui generoſi ſunt animi, ad ipſum determinatur

tur eorum voluntas. Aſt qui ſordidis ingeniis præditi ſunt, cum mentes habeant monſtroſas, dignitatem ejus, quod in virtute ſublime eſt, non proſpiciunt. Malunt igitur cupiditatibus pravis fræna laxare, quam ut virtute præſtent inhibere. Non tamen quod hic de inimicorum dilectione aſſeritur a notionibus communibus abhorret, ut facile absque probatione admittatur, modo quis non habeat mentem præconceptis opinionibus obſeſſam. Ecquis enim eſt, qui neſciat, quod vulgo generoſi animi eſſe prædicetur, ſi quis veterum injuriarum oblitus officium præſtat alteri maxime utile, veluti ſi eum commendat Patrono, ut dignitas & fortunæ ipſius augeantur? Nonne vero hic ipſe actus eſt dilectionis inimicorum? Immo tanto laudabilius hoc cenſetur, & dilectionem inimici tanto apertius prodit, ſi ne rogatus quidem hoc facit, ſed ipſo inimico inſcio. Virtuoſus actiones legi naturæ conformes cum gaudio facit (§. 348. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quodſi ergo agnoſcat, quam ſublimis virtutis ſit ipſos inimicos diligere; eos cum gaudio diligit, atque tum ipſum gaudium arcet odium inimici & pravas cupiditates, quæ ortum inde trahunt.

§. 79.

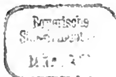
Quod dilectio inimicorum purificet dilectionem aliorum.

Dilectio inimicorum purificat dilectionem aliorum. Dilectio enim inimicorum oritur ex dilectione propter Deum (§. 72.) & fovetur obedientia erga eundem (§. 73.). Quamobrem diligens inimicos non aliud intendit, quam ut ad finem totius univerſi conferat, quantum debet (§. 68.), & ut faciendo, quod Deus vult (§. 1164. *part. 1. Jur. nat.*), perſonam a Deo ſibi impoſitam recte gerat (§. 69.). Quoniam itaque alios propter Deum diligere (§. 63.) & ipſi obedire debemus (§. 1165. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque dilectio aliorum tunc demum recte ſe habet, ſi excludatur omnis reſpectus perſonarum; quando hæc ad ipſos inimicos extenditur, nulla

pror-

prorſus labe inficitur (§. 598. *part. 2. Eth.*). Enimvero animus purus eſt, ſi fuerit ab omni prorſus labe immunis (§. 599. *part. 2. Eth.*). Inimicos igitur æque diligens ac amicos, aut homines, qui indifferenti erga ipſum animo ſunt, cum animo puro diligat alios, dilectio aliorum nulla labe inficitur, ideoque dilectionem aliorum purificat.

Quamdiu quis inimicos nondum diligere didicit, motiva dilectionis petit a perſonæ dilectæ conditione ad ſeipſum relata, conſequenter dilectio nondum ea eſt, quam lex naturæ requirit & quæ intentioni Dei eam præcipientis reſpondet. Quamdiu autem hanc normam reſpuit, dilectioni quoque adhuc aliquid vitioſi inhæret, quod legi naturæ parum convenit. Motiva nimirum ſupponunt appetitiones, vel averſiones vitioſas, quæ ſaltem tacite influunt in dilectionem, quemadmodum in caſu dato deprehenditur, ſi quidem latebras & receſſus in animis hominum detegere didicerimus. Quoniam de eo non cogitatur, vitioſum quoque, quod dilectioni adhæret, non agnoſcitur. Quotus quisque eſt, qui inquirere ſuevit, num appetitioni, vel averſioni inhæreat aliquid vitioſi, quando diligit alios? Nonne pervulgatum eſt, quod homines dicant ſe amare alios, nec dicere poſſe quare? Cum tamen conſtet, fieri haud quaquam poſſe, ut amemus aliquem, niſi detur ratio ſufficiens amoris (§. 70. *Ontol.*), conſequenter intelligi poſſit, quare eum amemus (§. 56. *Ontol.*); ſatis hinc manifeſtum eſt, quantum negligatur ſtudium inquirendi in rationem dilectionis, & quam parum ſolliciti ſint diligentes, utrum legitima ſint dilectionis motiva, nec ne. Aſt ſi inimicorum dilectio recte ſe habet, verendum non eſt, ne dilectio aliorum vitium quoddam contrahat. Quodſi enim recte ſeſe habet, dilectionem aliorum propter Deum ſupponit & obedientiam erga eum, ita ut homo inimicos non aliam ob rationem diligat, quam ut ad finem, ob quem Deus hoc univerſum ipſumque hominem

condidit, conferat, quantum debet, sicque voluntatem suam voluntati divinæ conformet. Quando igitur inimicos diligere didicit, dilectio inimicorum omnem dilectionem aliorum tuetur adversus omnes appetitiones & aversiones vitiosas, quæ alias tacite in eandem irrepunt, & omne vitiosum in motivis arcet, sicque illam purificat. Non est quod objicias, dilectionem aliorum purificari, si alios propter Deum diligamus, hanc vero a dilectione inimicorum supponi, consequenter purificationem dilectionis non posse tribui dilectioni inimicorum. Etenim hæc demum objectio pondus quoddam haberet, si habitus morales a se invicem sejuncti statim consummari possent. Ast cum hoc fieri nequeat, habitus unus prodest ad acquirendum alterum, & ubi acquisitus fuerit illum ulterius perficit. Obtinet idem in habitibus aliis a se invicem dependentibus: quod uberius declarare non est hujus loci. Status animi præteriti influunt in præsentem, qui & ipse influit postea in sequentes & influxum præteritorum alterat, prout fert concurrentium conditio. Quodsi latebras & recessus in animis hominum altius scrutari adsueverint philosophi, multa patebunt, quæ nunc vel non agnoscuntur, vel audita paradoxa videntur.

§. 80.

Dilectio inimicorum non involvit approbationem pravorum factorum.

Qui inimicos diligit, prava ipsorum facta propterea non approbat. Quoniam enim inimicos diligit, qui alios diligit propter Deum (§. 72.), consequenter eos diligendo ad finem totius universi conferre studet, quantum datur (§. 68.); omnem personarum respectum seponit, consequenter qualia sint ejus facta non considerat. Quamobrem prava ipsorum facta propterea non approbat.

Amor, unde pendet dilectio, equidem concitatur, si quid in altero observamus, quod nobis placet (§. 645. *Psych. empir.*), non tamen ideo necesse est, ut nobis placeant prava facta

facta inimicorum, si eos amare atque diligere velimus. Eorum enim nulla hic habetur ratio, consequenter perinde est, ac si abessent. Hominem, quem diligere debemus, nobis repraesentamus tanquam subjectum, cui benefaciendo personam nobis impositam recte gerere possumus (§. 69. 76.). Id igitur, quod nobis placet in homine quolibet, ipso etiam inimico, in eo consistit, quod nobis praebeat occasionem personam nobis a Deo per creationem impositam recte gerendi. Accedit, quod inimicum diligentes perfectionem ejus & status ejusdem promovere studeamus (§. 74.). Quodsi ergo eam nobis repraesentemus tanquam inexistentem, quemadmodum fieri debet, si in dato casu voluntas ad eam promovendam determinari debet (§. 47.), per praevisionem in ipso etiam inimico deprehendimus quod nobis placet. Qui inimicos diligere didicit, in seipso hoc experiri poterit. Dilectio tamen inimicorum cum rara sit, praesertim si omnimodam rectitudinem habere debeat; facilius idem experiri datur in dilectione hominum nobis minime notorum, & qui indifferenti in nos sunt animo, omnium autem optime, si fingamus saltem hominem, de quo nihil sumimus, quam quod ejus quaedam perfectio, aut perfectio status ejusdem nobis promoveri possit, & quod possibile putatur sumatur tanquam factum: istiusmodi enim considerationes magnum momentum habent in experimentis moralibus, quibus in intimiorem rerum moralium scientiarum deducimur.

§. 81.

Dilectio malorum non continet approbationem factorum malorum.

Immo in genere *qui alios diligit propter Deum, bonos & malos aeque diligens, non tamen propterea mala horum facta approbat.* Ostenditur simili modo, quo propositionem praecedentem demonstravimus. Qui enim alios diligit propter Deum, dilectionem eorundem in eum finem dirigit, propter quem hoc universum ipsumque hominem Deus condidit (§. 64.). Aeque igitur bonos & malos diligit, ut ad finem

finem universi conferat, quantum potest ac debet; consequenter cum hoc intendat, nullum respectum personarum attendit, ideoque facta eorum insuper habens, nec de iis in præsenti cogitans, propterea quod malos diligit, mala eorum facta minime approbat.

Pertinent etiam huc, quæ ad propositionem præcedentem annotavimus. In genere autem adhuc notandum est, qui rectitudini actionum studet, eum adsuescere debere, ut in iis determinandis animum non advertat nisi ad ea, quæ vi legis naturæ per naturam animæ ad eas determinandas requiruntur. Supponit hoc utique rerum moralium scientiam, quæ non admittit nisi propositiones determinatas vi demonstrationis discernendas. Hoc tamen non obstante fieri potest, ut etiam rudiores assuescant, in determinandis actionibus animum abducere ab iis, quæ in earum determinationem influere minime debent. Sane cum dilectio universalis hominum omnium absolute præcipiatur, oblata occasione benefaciendi ope nostra, vel consilio indigenti, non aliud considerandum est, quam num sit homo ope nostra, vel consilio indigens, cumque ab obligatione nostra non liberemur, si alter eidem non satisfecerit (§. 631. *part. 1. Jur. nat.*), non attendendum, quonam in nos sit, vel fuerit animo. Et simili modo procedendum in aliis actionum generibus. Quodsi animus attendatur ad talia, quæ in determinationem voluntatis influere minime debent, si actio legi naturæ conformanda, prætextus vitiorum inde petuntur, & virtuti impedimenta objiciuntur. Ea de causa jam alias innuimus, consultum esse, ut de proposito bene ac recte agendi statuamus, quando agendi occasio nondum adest. Indies sane experimur tam in nobis, quam in aliis, judicandi facultatem tum non modo maxime liberam esse, minime impeditam, ut quod verum est facilius videamus, verum etiam voluntatem & noluntatem judicio recte conformato facilius obsequi.

§. 82.

§. 82.

Quoniam qui alios diligit propter Deum, bonos & malos æque diligens non tamen propterea mala horum facta approbat (§. 81.), sicque personam amat, facta ejus odit; *dilectione aliorum propter Deum obtinetur, ut facta malorum odio habeamus, personam tamen amemus ac diligamus.* *Medium obtinendi, ut personam amemus, factum oderimus.*

Nihil frequentius accidit, quam ut odium factorum extendatur in personam. Immo longe plurimi sunt, qui sibi persuadent, malos odio habendos esse: id quod cum amore universali omnino pugnat, cui conveniens est, ut neminem odio habeamus (§. 624. *part. 1. Jur. nat.*), immo ne quidem indifferenti in alios animo simus (§. 630. *part. 1. Jur. nat.*). Odium stimulus est ad lædendum alios tam positive, quam privative (*not.* §. 308. *part. 2. Eth.*). Quamobrem qui putant, malos odio habendos esse, religioni quoque sibi minime ducunt iisdem male facere, immo rectum esse sibi persuadent, ne ipsis benefaciant tanquam beneficio indignis. Hoc tamen non obstante inculcari audias, nos personam amare, facta odisse debere. Sermone patrio dicimus: **der Person Freund, der Sache Feind.** Veritatem facile agnoscunt homines, quamdiu ipsis indifferens videtur, utra contradictionis pars vera sit: ast quando sua referre putant, ut hæc potius vera sit, quam altera, eam amplectuntur, quam sibi favere experiuntur, falsas opiniones adversus veritatem defendere annisi, ubi hujus admonentur. Virtute præditus vitium odit (§. 368. *part. 1. Phil. pract. univ.*), immo cum virtutem colere, vitium fugere debeamus (§. 278. *part. 1. Jur. nat.*), vitium quoque odisse debemus, consequenter etiam mala facta aliorum, quæ ex vitio proficiscuntur (§. 322. *part. 1. Phil. Pract. univ.*). Enimvero hominem quemcunque diligere tanquam nos ipsos (§. 618. *part. 1. Jur. nat.*), neminem vero odisse debemus (§. 624. *part. 1. Jur. nat.*). Legi naturæ itaque maxime convenit, ut malos etiam homines amemus

mus ac diligamus, amantes nimirum personam, odio habentes actiones illorum malas. Non amamus malos, quia mali sunt, sed quia homines, quos ipsa natura ejusque autor Deus nobis amandos commendat, & quia absque hoc amore in nosmetipsos peccamus non recte gerendo personam nobis a Deo impositam, nec enitentes in perfectionem, ad quam dirigendæ sunt omnes nostræ actiones, vi eorum, quæ in anterioribus abunde explicata et demonstrata sunt. Mala ipsorum facta saltem non impediunt, quo minus obligationi nostræ satisfaciamus, quo una tenemur & aliis, & nobis, quatenus in universali dilectione aliorum continetur officium erga nos ipsos. Quodsi perpendamus, quomodo officium erga nos ipsos in amore ac dilectione universali omnium hominum contineatur, evidentissimum est, cur adversus universalem dilectionem aliorum nullam exceptionem facere possint eorum facta, qualiacunque fuerint, cum hac exceptione subverteretur fundamentum totius Juris naturæ, quod directionem actionum omnium ad nostram perfectionem urget (§. 152. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Maximum autem momentum tam in praxi morali, quam civili habet factorum odium cum amore personæ concurrens. Rei ergo adeo arduæ studium minime negligendum. Ejus medium certissimum cum sit dilectio aliorum propter Deum; vel inde quoque motivum dilectionis propter Deum sumi potest.

§. 83.

Quomodo felicitas totius generis humani promoveatur.

Si unusquisque hominem quemcunque alium diligeret tanquam seipsum, totum genus humanum foret felix. Etenim cum dilectio alterius sit constans & perpetua voluntas felicitatem alterius promovendi, omni nimirum studio id agendi, ut alter sit felix, ac cavendi, ne fiat infelix (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*); si unusquisque hominem quemcunque alium diligeret, quilibet omni studio ad felicitatem aliorum prompte conferret, quicquid in potestate sua est, & ab iis averteret, quæ felici-

tati

tati ipſorum quomodocunque adverſantur. Cumque alios diligeret tanquam ſeipſum, ſeipſum quoque diligens omni ſtudio id ageret, ut & ipſe ſit felix, ſibique caveret, ne reddatur infelix (§. 606. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque nec propria, nec communis felicitas ullo modo negligeretur. Quodſi obligationi huic naturali ſatisfacerent omnes, ſtudium iſtud communem felicitatem promovendi ſubſiſteret quoque inter gentes, quæ eadem obligatione erga ſe invicem tenentur, qua ſinguli ſibi invicem (§. 161. 162. *Jur. Gent.*). Totum igitur genus humanum eam felicitatem conſequeretur, quæ conjunctis viribus obtineri poterat, nemini ſcilicet id negligente, quod ad communem felicitatem conferre poterat. Quamobrem totum genus humauum foret felix, ſi unusquisque hominem quemcunque alium diligeret tanquam ſeipſum.

Vult Deus, homines eſſe felices (§. 706. *part. 1. Theol nat.*), ut ſint infelices velle nequit (§. 707. *part. 1. Theol nat.*). Vult vero etiam, ut & ſeipſos diligant (§. 607. *part. 1 Jur. nat.*) & alios tanquam ſeipſum (§. 618. *part. 1. Jur nat.*). Atque ideo patet, dilectionem univerſalem a Deo præcipi, ut totum genus humanum ſit felix. Amor univerſalis unire debet hominum animos, ut in mutuam felicitatem conſpirent. Et quoniam tam nosmetipſos (§. 53. *part. 4. Eth.*), quam ceteros homines omnes diligere debemus propter Deum (§. 63.), ideoque dilectionem tam ſui (§. 54. *part. 4. Eth.*), quam aliorum dirigere in eum finem, propter quem Deus hoc univerſum ipſumque hominem condidit (§. 64.); felicitatem totius humani generis a Deo ſerio intendi, nec aliud ejus medium dari, quam dilectionem univerſalem, manifeſtum eſt. Abſque igitur eadem felicitas totius generis humani concipi nequit. Illa cum ſperanda non ſit, nec hanc ſperare licet. Non tamen propterea inutilis exiſtimari debet

debet propositio præsens. Etenim hinc intelligimus, ex parte Dei nihil deesse, quod ad promovendam felicitatem totius generis humani facere possit, ideoque infelicitatem omnem culpæ hominum imputandam esse. Et quamvis nemo efficere possit, ut homines in universum omnes utantur medio, quo communis totius generis humani felicitas promovetur; unusquisque tamen, qui officio suo deesse non vult, sibi cavere discit, ne universalis dilectio in se deficiat, consequenter ne ipse quid ad infelicitatem aliorum sive positivam, sive privativam conferat, ut culpa sua homines alii reddantur infelices, aut felicitate careant, qua frui poterant. Immo si serio expendamus, a quonam felicitas totius generis humani dependeat; plus in ea promovenda præstari posse, quam putatur, deprehendemus. Discimus quoque hinc, amore universali animum nostrum esse imbutum & nos revera diligere totum genus humanum, si in nobis deprehendamus ardorem homines omnes reddendi felices & vellemus, ut totum humanum genus felicitate perpetua fruatur, modo id fieri posset, impossibilitate non prævalente adversus vota, cum virium defectus terminet equidem actionem, non vero voluntatem: in hoc vero casu voluisse sat est, nec propterea notatur defectus in virtute, quoniam nemo obligatur ultra id, quod in potestate sua est (§. 176. *part. 1. Jur. nat.*). Sequitur etiam hinc, ut dilectionem universalem inculcare satis aliis nunquam possimus, ac præcipuum quoddam officium sit eorum, qui educationi & formandis moribus aliorum præsunt, ipsorum animis dilectionem universalem insinuare.

§. 84.

Cur totum genus humanum felix esse nequeat.

Quoniam totum genus humanum foret felix, si unusquisque hominem alium quemcunque diligeret tanquam seipsum (§. 83.); *dilectioni universali deficienti tribuendum, quod totum genus humanum felix esse nequeat.*

Conti-

Continuæ ſunt hominum de infelicitate querelæ. Quamvis vero non omnes ſint juſtæ, propterea quod veræ felicitatis notione diſtincta deſtituti ſtatum jucundum cum felicitate confundunt (§. 106. *part. 2. Eth.*); non tamen in totum injuſtæ ſunt, cum ea ſit hominum conditio, quæ multis modis impedit, quo minus vera felicitate fruantur, nec uno modo infelicitatis cauſa exiſtit. Contingit hinc, ut multi bonitatem Dei in dubium vocent, nec ſeriam Dei voluntatem de felicitate hominum, neque noluntatem de infelicitate ipſorum concipere valeant. Aſt qui hiſce dubitationum fluctibus immerguntur, animum non advertunt ad fontem omnis infelicitatis tam poſitivæ, quam privativæ in carentia felicitatis conſiſtentis. Vidimus dari medium, quo omnes homines reddi poſſent felices, ſi eodem uti vellent (§. 83.). Vidimus quoque Deum velle, ut eodem medio utamur (*not. §. cit.*). Immo vidimus, aliud medium non convenire fini a Deo per creationem intento, modo antea demonſtrata expenderimus, quemadmodum debemus, conſequenter cum finem hunc conſtituerit naturæ ſuæ convenienter, nec aliud medium felicitatis ordinare potuit. Accedit, quod nec aliud poſſibile ſit per ipſam naturam humanam, quemadmodum ex principiis ſyſtematis noſtri abunde conſtat. Sanctitatem igitur Dei agnoſcere ac prædicare debemus (§. 1063. *part. 1. Theol. nat.*), & accuſare homines, quod ipſimet ſint infelicitatis cauſa. Quæ indies cumulantur de temporis atrocitate & difficultate quærelæ, earum cauſa tandem in carentiam charitatis reſolvitur. Dura & aſpera tempora faciunt homines, qui de perſona ſibi impoſita recte gerenda parum ſolliciti eunt, quo cupiditates ſuæ eos trahunt, & omne jus ſuum potentia metientes charitati nullum locum relinquunt.

§. 85.

Quod dilectio univerſalis naturæ

Quoniam totum humanum genus foret felix, ſi unusquisque hominum quemlibet alium diligeret tanquam ſeip-ſum

humanæ maxime conveniat. sum (§. 83.), deficienti autem dilectioni universali tribuendum, quod felix esse nequeat (§. 84.), attamen quilibet homo per naturam suam felicitatem appetit (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*), infelicitatem aversatur (§. 325. *part. 2. Phil. pract. univ.*); *naturæ humanæ maxime convenit dilectio universalis*, consequenter *qui naturæ humanæ convenienter, ideoque vitam hominis vivere decrevit, omnem animi contentionem adhibebit, ut alium quemcunque amare ac diligere discat tanquam seipsum.*

Qui vult finem, media etiam velit necesse est (§. 941. *Ontol.*). Nemo est, qui hoc in dubium vocare ausit, cum satis exploratum sit, nos non posse consequi finem sine mediis. Felicitatem appetunt omnes; infelicitatem aversantur. Quamobrem qui felicitatem consequi, infelicitatem vitare vult, uti etiam debet mediis. Ipsa natura, quæ appetitum felicitatis, aversationem infelicitatis homini indidit, amorem quoque ac dilectionem universalem constituit medium illam consequendi, hanc vitandi, & Deus, qui homines felices esse vult, infelices ut sint velle nequit, vult etiam ut hoc medio utamur. Ast homines distincta veræ felicitatis notione destituti, dum statum jucundum cum felicitate confundunt, dilectionem universalem medium felicitatis communis esse non agnoscunt. Ex Jure naturæ, quod ex natura humana deducitur, si ejus nexum intime perspicias, cognoscitur, quænam naturæ humanæ conveniant, quænam disconveniant. Defectui igitur scientiæ hujus juris tribuendum, quod non agnoscatur, dilectionem universalem esse medium communis omnium hominum felicitatis, nec ea se hoc nomine omnibus commendet. Quoniam vero hæc ipsa naturæ humanæ maxime convenit, naturam humanam exuit, qui dilectionem universalem insuper habet, aut prorsus contemnit. Quamvis itaque fieri non possit, ut omnes in universum homines ad dilectionem universalem adducantur; non tamen ideo tibi vivendum ad similitudinem eorum, qui vitam ho-

minis

minis vivere nolunt. Tanto majori laudi ducitur vivere vitam hominis, quo plures fuerint, qui ab hoc tramite deflectunt. Non igitur est quod dubitemus convenientiam dilectionis universalis cum natura humana esse motivum efficax omnem animi contentionem adhibendi, ut alium quemcunque diligere tanquam seipsum discat, si quis vitam hominis vivere decreverit. Ad notitiam sui quoque requiritur, ut nobis constet, ad quaenam tanquam homines obligamur (§. 15. *part. 4. Eth.*). In se igitur noscendo negligentes sunt, qui ignorant convenientiam dilectionis universalis cum natura humana, nec eadem se ad diligendum hominem quemcunque tanquam seipsum commoveri patiuntur. Non neganda est motivorum efficacia, quam ipsis detrahit veri ignorantia.

§. 86.

De convenientia dilectionis inimicorum cum natura humana.

Cum naturae humanae maxime conveniat dilectio universalis, qua nimirum hominem quemcunque tanquam nosmetipsos diligimus (§. 85.), haec vero ad ipsos quoque inimicos extendatur, quoniam alias non foret universalis, quod sane implicat; *dilectio* quoque *inimicorum naturae humanae maxime convenit.* Unde porro consequitur, ut sicuti dilectionis universalis cum natura humana convenientia est motivum omnem animi contentionem adhibendi, ut alium quemcunque amare ac diligere discat tanquam seipsum, qui vitam hominis vivere decreverit, (§. *cit.*), *convenientia* quoque *dilectionis inimicorum cum natura humana* sit *motivum omnem animi contentionem adhibendi, ut inimicos tanquam seipsum diligere discat, si quis vitam hominis vivere decreverit.*

Equidem non desunt, qui contendunt, naturae humanae nihil magis repugnare, quam amorem & dilectionem inimicorum; eorum tamen sententia propositioni a nobis demonstratae

ſtratæ minime contradicit: naturam enim ſumunt, non qualis in ſe eſt, & ad autorem Deum originem ſuam refert, ſed quatenus pravis cupiditatibus corrupta, aut ipſas haſce cupiditates, quas ignorantia & error peperit, naturæ nomine compellant. Repugnantia igitur adverſus dilectionem inimicorum, quam in ſe experiuntur homines, & quæ eandem arduam atque difficilem reddit, non naturæ humanæ, ſed ejus depravationi tribuenda. Homo a brutis ratione potiſſimum differt & quo magis ſe rationalem probat, eo excellentius hominis dignitatem tuetur. Vita rationi & vita naturæ humanæ conveniens iisdem regulis continetur (§. 57. *part. 2. Phil. pract. univ.*), nec a ſeinvicem differunt. Dilectio itaque inimicorum ſicuti naturæ humanæ, ita etiam rationi maxime convenit, ita ut ſe maxime rationalem probet, qui inimicos diligit. Ipſa ſane ratio nos docet convenientiam dilectionis inimicorum cum natura humana, quam niſi beneficio rationis perſpicere minime poſſumus. Quicquid enim demonſtratur, id rationi conforme eſt (§. 486. *Pſych. empir.*) & beneficio rationis cognoſcitur (§. 483. *Pſych. empir.*). Qui contra rationem declamant, aut odium inimicorum eidem conforme pronunciant, aut ſaltem dilectionem eorumdem rationi minime probari contendunt. Enimvero nemo eſt qui neſciat, declamatores iſtos diſtinctam & determinatam notionem rationis non habere, & quando contra rationem declamant vocabulum non ſumere in eo ſignificatu, quem ipſi vindicavimus (§. 483. *Pſych. empir.*) & communi uſui loquendi conformem oſtendimus (§. 484. *Pſych. rat.*), ſed nunc hoc, nunc aliud, prout fert occaſio, rationis nomine compellare, ut, ſi mentem ipſorum diſtincte explicaveris, vera quidem dicant ſuo ſenſu, minime autem quod aſſerto noſtro contradicit. Qui dilectionem aliorum ſecundum rationem determinat, eam ad inimicos neceſſario extendit. Immo dilectio aliorum, niſi rationi vim inferre velis, absque extenſione ad inimicos ne quidem concipi poteſt (§. 63. 72.). Si dilectio aliorum rationalis eſſe debet, neceſſe eſt ut cum nexu omnium veritatum univerſalium conſentiat

tiat (§. 485. *Psych. empir.* & §. 257. *Part, 1. Theol. nat.*), sicque per modum partis in mundo rationali contineatur, quemadmodum quodlibet factum naturæ in serie rerum, quæ mundum sensibilem constituit (§. 48. *Cosmol.*) & cui mundus rationalis immersus est (§. 260. *part. 1. Theol. nat.*), continetur. Cohærere igitur quoque debet cum fine totius universi (§. 63. 64.), quo ipso ad hominem quemcunque (§. 71.), ipsum etiam inimicum extenditur (§. 72.), & naturæ humanæ ex asse conformis efficitur (§. 85. & *præs.*). Cui ea, ad quæ hic provocamus, satis perspecta sunt, observata demonstrationum analysi ad convictionem necessaria (§. 991. *Log.*), ei nihil obscuritatis circa dilectionem universalem supererit, notio vero ejusdem erit quantum sufficit adæquata. Vides itaque defectui rationis tribuendum esse, si quis convenientiam dilectionis inimicorum cum natura humana non agnoscit, nec hanc intimius perspicit.

§. 87.

Dilectio universalis facit ad felicitatem nostram. Quoniam homines omnes diligere debemus tanquam nosmet ipsos propter Deum (§. 63.), consequenter dilectionem aliorum dirigere in finem totius universi, propter quem Deus hoc universum & nos ipsos condidit, ut quatenus libere agimus simus speculum perfectionum divinarum, quemadmodum una cum creaturis ceteris sumus propter perfectionem essentialem (§. 64.), in aptitudine autem repræsentandi perfectionem Dei summam consistit perfectio hominis accidentalis (§. 917. 912. *part. 1. Theol. nat.*), ad quam tendere debent omnes ipsius actiones (§. 905. *part. 1. Theol. nat.*), ut ad perfectionem totius universi dirigantur (§. 920. *part. 1. Theol. nat.*); qui homines omnes tanquam seipsum diligit, perfectionis suæ sibi conscius est, consequenter animus voluptate perfunditur (§. 511. *Psych. empir.*). Quoniam itaque

Quod dilectio universalis ad felicitatem nostram faciat.

dilectio universalis veram voluptatem nobis creat, quicquid vero voluptatem veram nobis creat id ad felicitatem nostram quidpiam confert (§. 638. *Psych. empir.*); dilectio universalis ad felicitatem nostram facit.

Perfectio nostra ad summum gradum evehitur, ubi eam ex aptitudine repræsentandi perfectionem Dei summam æstimamus. Tum enim intime perspicitur, & ultimum acquirit complementum. Quamobrem cum eo major sit voluptas, quo major fuerit perfectio (§. 516. *Psych. empir.*); voluptas, quam dilectio universalis, rectitudine sua minime destituta, creat, summa est, consequenter cum a gradu voluptatis dependeat gradus felicitatis (§. 107. *part. 2. Eth.*), dilectio universalis ad felicitatem nostram plurimum confert. Qui voluptatem hanc experti sunt, eos facile habiturus sum consentientes. Si qui vero de eo, quod experti non sunt, judicium sibi sumere audent & non tam nobis, quam veritati contradicunt, illorum judicium merito contemnendum. Dolendum vero est, tam paucos esse, qui agnoscunt, quantum dilectio universalis ad felicitatem nostram faciat.

§. 88.

Dilectio itidem inimicorum. Cum dilectio universalis ad felicitatem nostram faciat (§. 87.), ea autem ad inimicos extendatur (§. 632. *part. 1. Jur. nat.*); *inimicorum* quoque *dilectio ad felicitatem nostram facit.*

Quoniam dilectio universalis ad felicitatem nostram facit, quatenus nobis sumus vi ejusdem perfectionis nostræ conscii, per demonstrationem propositionis præcedentis (§. 87.), ex dilectione inimicorum autem intelligimus, dilectionem universalem omni labe carere (§. 79.), & perfectionis nostræ per eandem maxime convincimur (§. 77. 78.); ideo manifestum est, dilectionem inimicorum non esse acerbam, sed dul-

dulcissimam, modo eam intime perspiciamus. Felicitati suæ adversatur, qui inimicos odit, cum se privet voluptate amœnissima & purissima, quæ adversus plurimas molestias animum tuetur.

§. 89.

Quoniam dilectio universalis (§. 87.), ideoque etiam dilectio inimicorum ad felicitatem nostram facit (§. 88.), homo autem per naturam suam felicitatem appetit (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*); *si quis veræ felicitatis notionem & dilectionis universalis ad ipsos inimicos extensæ satis adæquatam notionem habet, ei motivum dilectionis universalis & ipsorum inprimis inimicorum est, quod ad felicitatem nostram plurimum faciat* & ex adverso, *si quis inimicos nondum diligere didicit, aut veræ felicitatis notionem nullam habet, aut dilectionis inimicorum non satis adæquatam, aut ignorantia utriusque laborat.* *Motivum dilectionis universalis & inprimis inimicorum.*

Vix opus esse judico, ut moneam, nos supponere cognitionem vivam & felicitatis, & dilectionis omnium hominum, inprimis inimicorum, ad quam ducunt demonstrationes præcedentes: neque enim alia cognitio in appetitum influit (§. 244. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Cum pauci sint, qui cognitionem vivam utriusque habent; ideo non est quod miremur, motivi, quod hic commendamus, efficaciam perpaucos experiri.

§. 90.

Similiter quia dilectio universalis (§. 87.), atque inprimis dilectio inimicorum ad felicitatem nostram facit (§. 88.), per naturam vero nostram felicitatem appetimus (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*); *natura homini sua dilectionem universalem, ac inprimis dilectionem inimicorum commendat.* *Dilectionem universalem & inimicorum a natura nobis commendari.*

Quoniam

Quoniam nihil appetimus, nisi quatenus voluptatem ex eo percipimus (§. 165. *part. 2. Eth.*); natura quoque nostra nobis dilectionem universalem & in specie dilectionem inimicorum aliter commendare nequit, quam quod voluptatis veræ perceptionem cum ea conjunxit, consequenter quatenus felicitatis veræ creatricem fecit. Non est quod excipias, eodem modo dicendum esse, quod natura nobis commendet odium inimicorum, cum vindictæ cupido cum voluptate conjuncta sit. Etenim quod non venit nisi a non usu & abusu facultatum nostrarum, id non tribuendum est naturæ. Appetitus regendus ab intellectu, qui verum a falso dividit, & a quo is dependens est. Quod igitur erroribus tuis pravas cupiditates concitantibus debetur naturæ humanæ perperam adscribitur. Naturam humanam a natura brutorum rationalitas dividit. Quicquid ergo rationi adversatur, id non a natura humana deducendum. Vulgo hoc agnoscitur, quando homines, quorum actiones rationi manifesto contrariantur, cum brutis comparant, immo brutorum nomine compellant, quasi naturam humanam exuerint & brutorum naturam induerint. Qualis sit natura humana, ex parte secunda Ethicæ discimus, unde etiam constat, quomodo ea depravetur non in se, sed quoad facultatum, per quas concipitur, usum. Natura in se spectata, qualis in ideis divinis continetur, mala non est, nec malum nobis commendat: determinationes facultatum naturales per se ad bonum tendunt, non usu autem & abusu gignuntur opiniones falsæ, quibus voluntas & noluntas corrumpitur, & appetitus sensitivus atque aversatio in malam partem trahitur, ut homo secundum desideria erroris corrumpatur *Eph.* IV. 22. Ast cum hæc omnia satis perspecta sint ei, qui in expendendis demonstrationibus in parte secunda Ethicæ datis industriam suam desiderari passus non est; ut hisce diutius immoremur necesse non est. Da operam, ut cognoscas dilectionem universalem, quæ dilectionem inimicorum continet, qualem demonstravimus & qualis revera est, nec ullus dubito fo-

to fore, ut in te ipso experiaris, quomodo tibi eandem natura tua commendet. Ceterum usui hic sunt, quae de differentia perfectionis essentialis & accidentalis hominis demonstravimus (§.912. & *not.* §.920. *part. 1. Theol. nat.*). Natura humana aestimanda est ex determinationibus essentialibus, quarum vi homo tanquam creatura Dei perfectus est; corruptio vero ex determinationibus accidentalibus, quae tendentiam illarum pervertunt & hominem imperfectioni obnoxium reddunt, ut natura humana in animalem, immo hac pejorem verti videatur, etsi in se non mutetur, quatenus facultates naturaliter homini insunt per modum potentiae, non vero per modum actus, quemadmodum in Deo (§. 163. 356. *part. 1. Theol. nat.*).

§. 91.

Cur Deus dilectionem praecipiat, odium prohibeat.

Denique quia dilectio universalis (§.87.), ac inprimis dilectio inimicorum ad felicitatem nostram facit (§. 88.), Deus autem vult ut homines sint felices (§. 706. *part. 1. Theol. nat.*), ut sint infelices velle nequit (§.707. *part. 1. Theol. nat.*); *dilectionem omnium hominum* (§. 618. *part. 1. Jur. nat.*), *ipsorumque inimicorum praecipit* (§. 632. *part. 1. Jur. nat.*), *odium vero prohibet* (§.624. 632. *part. 1. Jur. nat.*), *ut consulat felicitati nostrae & adversus infelicitatem nos tueatur.*

Praeceptio dilectionis universalis & in specie inimicorum atque prohibitio odii cum desideratione felicitatis indivulso nexu cohaeret tanquam medium cum fine (§.941. *Ontol.*), ut Deus dilectionem omnium in universum hominum ipsorumque inimicorum praecipiens, odium prohibens se amantissimum generis humani probet, sicque amor Dei, quo nos complectitur, ad dilectionem universalem ac inprimis inimicorum nos invitet atque obedientiam jucundam praestet. Quemadmodum in genere ostendimus, Deum legislatorem induere personam patris saluti liberorum suorum praeceptis ac

ac prohibitionibus suis consulere studentis (§. 189. *part. 3. Eth.*); ita nec eam personam mutat, dum dilectionem hominum in universum omnium ipsorumque inimicorum præcipit, odium prohibet, & quod in genere de præceptis & prohibitionibus divinis demonstravimus, idem nunc quoque in specie independenter a demonstratione generali de præceptione dilectionis universalis & inprimis etiam inimicorum atque prohibitione odii luculenter constat. Dolendum vero tam paucos esse, qui veritatem tanti momenti intime perspiciunt, ut dum felicitatem avide inhiant, tantopere sibimetipsi contrarientur, dum dilectionem universalem turpiter negligunt, & odio inimicorum indulgentes non modo eximia felicitatis parte sese privent, verum etiam animum multiplici molestia torqueant, a qua liberi esse poterant. Ego, qui genus humanum amo, nihil magis in votis habeo, quam ut ab omnibus serio perpendantur, quæ de dilectione aliorum demonstrata sunt, ut eam medium felicitatis non solum communis, sed & domesticæ agnoscant, & rationi, cui lege naturæ subjecti sunt, obsequantur, sicque dignitatem naturæ humanæ, quam ratio ultra sortem animalium brutorum evehit, tueantur, minime autem prostituant.

§. 92.

Adjumentum dilectionis universalis.

Ad dilectionem universalem plurimum conducit animum attendere ad bona, quibus alii quicunque imbuti sunt, & ad eadem ab omni alia cogitatione traducere. Quodsi enim nobis repræsentamus bonum, quod alteri inest, amor oritur (§. 646. *Psych. empir.*). Quamobrem si adsuescamus animum attendere ad bona, quibus alii quicunque imbuti sunt; amor eorum in nobis concitatur. Et si ad eadem animum ab omni alia cogitatione avocamus, verendum non est, ne affectibus contrariis concitatis extingvatur, aut ne iidem obstent, quo minus is oriatur (§. 440. *part. 2. Eth.*). Hoc igitur modo adsuesci-

ſueſcimus amare alios nullo habito ad ſe reſpectu. Cum amor tendat ad promovendam felicitatem & depellendam infelicitatem amati (§. 292. *part. 2. Eth.*); voluntas quoque diſponitur ad felicitatem ipſius promovendam, conſequenter cum in hac voluntate dilectio conſiſtat (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*), eum diligimus, cujus bono delectamur. Ad dilectionem itaque univerſalem conducit animum attendere ad bona, quibus alii quicunque imbuti ſunt, & ad eadem ab omni alia cogitatione traducere.

Diſtingvimus adjumentum a medio. Medium ſufficit ad finem conſequendum (§. 937. *Ontol.*); adjumentum vero ſaltem prodeſt ad eum conſequendum, etſi ſolum non ſufficiat: id quod non uno modo fieri poteſt pro varietate circumſtantiarum. In praxi morali plurimum refert juxta media uti adjumentis, tum ut habitus morales facilius conſequamur, tum ut eos conſervemus & perficiamus atque emendemus, tum ut præcaveamus, ne in caſibus emergentibus contra eos agamus. Dilectio univerſalis in diligendo non ſupponit niſi communem humanitatem: neque enim alium quemcunque diligere debemus, quam quia homo eſt, ita ut ſola humanitas eum reddat amore ac dilectione dignum. Humanitatis conſideratio ſola ut amorem concitet ac inde dilectio derivetur, intimiorem ejus cognitionem requirit, quæ pauciſſimorum eſt, immo de qua vix ullus cogitat, quemadmodum ex anterioribus abunde conſtat, modo omnia, quæ a nobis demonſtrata & expoſita ſunt, ſatis ponderentur. Accedit, quod præter humanitatem alia multa in hominibus obſerventur, quorum conſideratio fortius movet appetitum & averſationem, ut ab amore & dilectione avocetur animus. Quamobrem conſultum eſt, ut nobis repræſentemus bona tam animi, quam corporis, quibus alii imbuti ſunt, ſicque amorem concitemus, quando de communi humanitate cogitandi occaſio deeſt, aut ea appetitum parum movet. Natura nemini

mini adeo noverca eſt, ut nihil prorſus boni in eum contulerit, nec quisquam adeo malus eſt, ut nihil prorſus boni acquiſiverit, immo ex ipſis actionibus hominum malis haud raro elucent egregiæ dotes naturales, quas in abuſum vertunt. Hæc igitur bona, ſi rite expendantur, homines alios commendant amori noſtro, quem lex naturæ humanitati ſubjecit. Bona naturalia cum referenda ſint ad Deum tanquam autorem naturæ ac datorem omnis boni; ecquis indignum eum judicabit, ut in ipſum bona pro viribus noſtris conferamus, in quem Deus bona conferre voluit? Hoc itaque modo adſueſcimus hominem quemcunque amore noſtro dignum habere: quod plurimum ad amorem & dilectionem univerſalem conferre, non eſt quod dubitemus. Patet hinc adjumentum, quod hic commendamus, majorem vim acquirere, ſi accedat ardor imitandi Deum (§. 77.), qui & ipſe conſideratione iſta excitari & ubi jam adfuerit ſuſtentari poteſt. Neque vero opus eſt, ut de concurſu eorum, quæ vel in conſiderationem præſentem, vel cum ipſa in appetitum ſimul influunt, multum ſimus ſolliciti: modo enim iis ſtudeamus, quæ paſſim inculcantur, nobis non cogitantibus ad actum animæ præſentem ſua veluti ſponte concurrunt, cum ea ſit natura animæ, ut ſtatus præteriti influant in præſentem prout fert facultatum uſus certis legibus ſubjectus. Velim hæc perpendant, qui de praxi morali, quam tradimus, judicium ferre volunt, ne eam ultra vires humanas extendi ſibi perſuadeant. Quodſi iis, quæ præcipiuntur, ſedulam operam navaremus, majorem utilitatem omnium experiremur, quam quæ oſtendi poteſt vi præſentis inſtituti, & multa facilia deprehenderentur, quæ pro nimis difficilibus, immo pro impoſſibilibus habentur.

§. 93.

Quidnam ad uſum ejus requiratur.

Quoniam ad dilectionem univerſalem plurimum conducit animum attendere ad bona, quibus alii imbuti ſunt (§. 92.),

(§ 92.), bona vero tam animi, quam corporis ipsa natura homini largitur, & bona, sive natura insint, sive studio acquisita rectius æstimantur, si ea, quibus caremus, ad nos referantur, & tanquam nobis inexistentia considerentur, ac præterea ex ipsis hominum actionibus malis elucent haud raro egregiæ dotes naturales, ac habitus quidam acquisiti, quos in abusum trahunt; *qui dilectionem universalem consideratione boni, quo alii imbuti sunt, adjuvare voluerit, operam dare debet, ut non modo vera bona ab apparentibus discernere possit, verum etiam bona naturalia agnoscere discat (§. 9. part. 4. Eth.), & ut dotes naturales, quarum abusus in actionibus malis conspicuus, eruere valeat, quæque in aliis deprehendit bona ad se referre adsuescat probe perpendens, qualis foret status suus, si iisdem gauderet.*

Quæ hic inculcantur, ad noscentiam sui ipsius requiruntur. Quodsi ergo quis notitiæ suæ vacaverit, quemadmodum debet, ei notitia sui multum otii faciet in noscentia aliorum, quatenus ad amorem & dilectionem universalem conducit. Homini naturale est, ut velit ab aliis amari propter bona, quæ sibi sunt. Nonne igitur æquissimum existimandum, ut alios etiam amet propter bona, quæ ipsis sunt? Quamvis vero noscentia aliorum non minus ad notitiam sui, quam ad dilectionem universalem requiratur, non tamen utrobique idem intenditur. Etenim dum nos ex aliis noscere studemus, id potissimum intenditur, ut discamus, quantum in bono profecerimus, quantum adhuc deficiamus, quidque nobis mali adhuc inhæreat, quod emendandum, & ut habeamus exempla imitandorum atque fugiendorum: quando vero dilectionis universalis causa consideramus bona, quæ aliis *insunt*, amorem citra ullum ad nos respectum, nec attento respectu personæ concitare intendimus. Quamobrem in casu priore animus advertitur non minus ad bona, quam ad mala, & inprimis ad ea, quæ non sine studio acquisita; in posteriore autem saltem ad bona, sive naturalia, sive acquisita fuerint,

qua de causa etiam bonum dividimus a malo in ipsis actionibus malis, animum avocantes ab abusu, in quod tractum est bonum. Quodsi vero quis ex aliis se noscere studuit, is jam contraxit consuetudinem observandi bona, quæ insunt aliis, ut non demum dilectionis causa his observationibus assuescere teneatur, sed observata saltem attenta mente perpendere. Unum idemque in moralibus ad diversa conducit, eo tamen utendum non est eodem modo.

§. 94.

Causa dilectionis universalis & inimicorum deficientis.

Deficientis dilectionis universalis ac inprimis inimicorum causa est carentia notionis satis adæquatæ. Qui enim dilectionis universalis ac inprimis inimicorum notionem non satis adæquatam habet; ignorat, quod homines diligere debeat propter Deum (§. 63.) & quod eos diligendo propter Deum ad finem, propter quem is hoc universum ipsumque hominem condidit, conferat, quantum debet (§. 68.), personam sibi a Deo per creationem impositam recte gerens (§. 69.), Deumque imitans (§. 77.), neque etiam novit, dilectionem universalem ac inprimis inimicorum facere ad felicitatem nostram (§. 87. 88.), & charitatem, quæ in habitu diligendi consistit (§. 620. *part. 1. Jur. nat.*), magnam perfectionis nostræ partem absolvere (*not.* §. 68.), Deumque dilectionem præcepisse, odium prohibuisse, ut consulat felicitati nostræ & adversus infelicitatem nos tueatur (§. 91.). Horum igitur cum nulla cogitatio subeat mentem ipsius, dilectionem restringit ad solas actiones externas, quibus se utilem præbet aliis, consequenter sibi persuadet, alterius saltem interesse, ut ipsum diligat, si nihil vicissim ab eo expectet, sua parum referre, utrum eum diligat, nec ne, immo ubi desunt vires, vel deest occasio se utilem præbendi alteri, perinde esse, utrum eum amet, an indifferente erga ipsum sit animo.

Hanc

Hanc vero opinionem impedire, quo minus dilectioni universali, præsertim inimicorum, assuescamus, haud obscure intelligitur. Patet itaque dilectionem universalem ac inprimis inimicorum deficere, propterea quod notione satis adæquata ejusdem careant homines.

Si ignoratur, qualis revera sit dilectio universalis, quæ ad homines omnes promiscue ipsosque inimicos extenditur; non est quod miremur, si studium dilectionis universalis ac inprimis inimicorum negligitur, nec pulchritudine hujus virtutis capiuntur, qui eam perspicere nequeunt. Quamobrem cum nemo eorum, quæ hactenus demonstravimus, gnarus in dubium vocare possit, plerosque omnes ignorare, qualis revera sit ac esse debeat dilectio universalis; quam rara admodum esse debeat, satis manifestum est. Sane plerique sibi videntur amare alios, si non habeant animum ipsis nocendi, nec eorum damno delectentur animum indifferentem cum amore confundentes (§. 629. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque non agnoscunt, legi naturæ repugnare, ut indifferenti erga alios animo simus (§. 630. *part. 1. Jur. nat.*). Ac propterea quoque ipsis durum videtur amare ac diligere inimicos, ita ut facile sibi persuadeant, amorem inimicorum rationi esse impervium, a Christo autem præcipi suis, tanquam medium exercendi patientiam.

§. 95.

Quomodo impedimentum istud tollatur.

Quoniam deficientis dilectionis universalis ac inprimis inimicorum causa est carentia notionis satis adæquatæ (§. 94.); *quæ de dilectione omnium hominum ipsorumque inimicorum demonstrata sunt, probe expendenda, & ab ineunte ætate ab iis, qui aliorum mores formare debent, sedulo inculcanda, nec unquam satis urgeri possunt.*

Satis

Satis exploratum eſt, ad notionem rei pertinere omnia, quæ de eadem cognoſci poſſunt. Quodſi ergo adæquata eſſe debet, neceſſe eſt, ut non modo horum omnium notiones diſtinctas habeamus, verum etiam plenarie convicti ſimus, conſequenter cum ad hoc requiratur, quod de analyſi demonſtrationum oſtendimus (§. 992. *Log.*), quam ardua & difficilis ſit ſatis adæquata dilectionis univerſalis notio manifeſtum eſt. Quoniam vero non omnium eſt rationis lumine colluſtrari, omnium tamen intereſt, ut quomodo homines in univerſum omnes ipſosque inimicos diligere debeant non ignorent & ejus pulchritudinem atque utilitatem agnoſcant; ſcientiæ defectus reductione eorum, quæ demonſtravimus, ad ſenſum communem ſupplendus (§. 422. *part. 1. Eth.*). Plurimum peccatur ab iis, qui educationi puerorum præſunt, quod officiorum non ſatis diſtinctas notiones & quantum datur adæquatas tenellis animis inſinuent, antequam depravetur cupiditatibus perverſis voluntas. Hujus autem peccati quoque rei ſunt, quod genuinam dilectionis univerſalis ad ipſos inimicos extenſæ notionem iisdem ingignere negligant. Difficulter autem hoc ipſum fieri poteſt, ubi voluntas jam fuerit depravata, ut multi errores tacite influant in appetitum & averſationem, & cupiditates dilectioni univerſali atque inprimis inimicorum adverſæ, præſertim cum adulti mores ſuos ipſimet emendare teneantur, non vero iisdem formandis incumbant alii, qui ſaltem ipſos ſaniora docere & ut ſequantur, relictis deterioribus, adhortari poſſunt. Si vel maxime enim efficiant, ut meliora videant, quæ tamen plerumque ipſis difficulter perſuadentur, præſertim ſi non opinione, ſed ad veritatem ſint perſuadenda, deteriora tamen ſequi malunt.

§. 96.

De opinione indignitatis impedimento dilectionis.

Si quis alterum dilectione indignum judicat, eum diligere nequit. Qui enim alterum diligit, ad officium quodcunque ipſi præſtandum paratus eſt (§. 59.). Quodſi ergo quis alterum

terum dilectione indignum judicat, eum non mereri existimat, ut officium quoddam ipsi præstetur. Quamobrem cum non habeat animum ad perfectionem & per consequens ad felicitatem ejus conferendi, quantum potest (§. 655. *part. 1. Jur. nat.*), qui vero alterum diligit, perfectionem ejus atque status ipsius, & per consequens felicitatem (§. 652. *part. 1. Jur. nat.*), promovere pro virili studeat (§. 37.); si quis alterum dilectione indignum judicat, eum diligere nequit.

Inter impedimenta amoris atque dilectionis recensenda est opinio, qua eos, qui ope ac auxilio, vel consilio nostro indigent, indignos judicamus, quibus officium quoddam præstetur. Videmus enim indies officia humanitatis denegari ea de causa, quod petentes non mereri existimetur, ut officium, quo indigent, ipsis præstetur. Immo videmus, hanc denegationis rationem etiam allegari ab iis, qui sibi videntur alios amare ac diligere tanquam seipsum, nec habent animum ab amore ac dilectione universali alienum, quamdiu non adest occasio certæ cuidam personæ inserviendi, sed de aliorum perfectione promovenda & felicitate eorundem saltem in genere cogitatur. Hi igitur legem dilectionis limitant, ut alios diligendos esse opinentur, si mereantur, consequenter quoties officium quoddam alicui præstandum, se satis excusatos arbitrantur, si quam allegare possint rationem, ob quam non mereri videatur, cur ipsi præstetur, veluti quod sit malus, vel quod nos quocunque modo læserit, aut lædat alios. Notandum vero est, nos in propositione præsente sumere, alterum indignum judicari dilectione; non vero, quod indignus judicetur officio humanitatis, quod petit. Dantur enim utique rationes sufficientes, cur petenti officium denegetur, quia id non meretur, salva dilectione, quemadmodum mox demonstraturi sumus. Qui vero in confusis notionibus acquiescunt, nec satis a se invicem distingvunt, quæ diversa sunt; confundere quoque hæc duo solent,

lent, utrum aliquis indignus censcatur officio aliquo, quod petit, an dilectione, propterea quod nec officium æstimant, quemadmodum debent, cum unus idemque actus externus nunc officium esse possit, nunc saltem speciem ejus mentiatur, nec dilectionem a præstatione, quæ officii rationem habere potest, discernunt, quemadmodum lex naturæ jubet. Notiones confusæ, eædemque vagæ, nec satis determinatæ, multas aberrationes in praxi pariunt, & veritatem satis perspicue exprimendi difficultatem sæpissime facessunt. Multa igitur circumspectione opus est, ne quæ vera sunt in dubitationem adducantur, & ne ad ea exceptiones adscribantur & addantur, cum rite intellecta exceptionem non admittant. Ab hac præcipitantia sibi facile cavebit, qui veritatis cupidus animum discendi affert, non vero carpendi.

§. 97.

Quomodo impedimentum istud tollatur.

Quoniam alterum diligere nequit, qui eum dilectione indignum judicat (§. 96.), lege tamen naturæ præcipitur, ut alium quemcunque, ipsum etiam inimicum (§. 632. *part. 1. Jur. nat.*), diligamus tanquam nos ipsos (§. 618. *part. 1. Jur. nat.*), cumque lex naturæ sit immutabilis (§. 142. *part. 1. Phil. pract. univ.*), nec ab obligatione connata, qualis est naturalis (§. 34. *part. 1. Jur. nat.* & §. 129. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ullo modo liberari possimus (§. 68. *part. 1. Jur. nat.*), ad legem naturæ nullam exceptionem adscribere atque addere licet; *ne falsa opinio, quasi diligendus non sit, qui dilectione indignus censetur, dilectioni universali* & per consequens *inimicorum impedimento sit, necesse est, ut* per ea, quæ demonstrata sunt, *dilectionem universalem intimius perspicere discamus, ac inprimis ponderemus, quod alios diligere debeamus propter Deum* (§. 63.) & *quid sibi velit dilectio propter Deum* (§. 64.), *quod in dilectione propter Deum non attendantur facta mala alterius, quæ improbantur*

meri-

meritoque odio habentur, ad personam tamen non extendendo (§. 81. 82.) *& quod dilectione inimicorum Deum imitemur* (§. 78.)*: id quod etiam de hominibus malis intelligitur, etsi nos minime læserint* (*not.* §. *cit.*).

Quodsi quis ea, ad quæ hic provocamus, recte perpendit, haud difficulter intelliget, neminem dilectione indignum judicari posse, ut legi naturæ dilectionem aliorum præcipienti satisfecisse nobis videamur, si indifferente erga ipsos fuerimus animo, & modo iis non noceamus, opem tamen ferre, qua indigent, negligamus. Quoniam vero innumeræ sunt rationes, ob quas hic vel iste dilectione indignus habetur; in casu particulari expendendæ quoque sunt rationes particulares, quæ tales esse possunt, ut, si vel maxime quis dilectione indignus esse possit, eædem tamen non sufficerent ad se dilectione indignum reddendum. Accedit, quod generalia non præcipiantur eo fine, ut in casu particulari nonnisi ex sine urgenda, sed potius ut ad specialia, quæ offeruntur, sint applicanda. Generalia non magnæ sunt efficaciæ, ubi appetitus vel aversatio movetur rationibus particularibus in contrarium, & rationes particulares, attentionem omnem in se trahentes, non solum influxui generalium in appetitum vim suam detrahunt, verum etiam veritati generalium evidentiam, qua nititur assensus. Probe hæc notanda sunt, ne veritatem in dubitationem adducamus, dum circumstantiis particularibus in casu emergente confundimur, nec generalia inutiliter didicisse videamur. Ceterum ex propositione præsente luculenter apparet necessitas ab ineunte ætate veram dilectionis universalis notionem tenellis educandorum animis insinuandi eandemque in ætate adulta continuo fovendi.

§. 98.

Quando denegatio officii *Dilectioni universali minime repugnat, si petenti officium denegamus, quod præstare non poteramus nisi cum neglectu officii cu-*

cii non repugnat dilectioni universali.

jusdam erga nos ipsos, vel erga ipsum Deum, aut quando arctior obligatio, qua aliis tenemur, obstat, vel etiam si petens eodem non indiget, aut sine ope nostra consequi possit, quod petit. Etenim lex naturæ, quæ dilectionem universalem præcipit (§. 618. 632. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter voluntatem constantem & perpetuam aliorum quorumcunque felicitatem promovendi urget (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*), ad actualem præstationem ipsa addit hanc restrictionem, si absque neglectu officii erga nos ipsos fieri potest (§. 608. *part. 1. Jur. nat.*), ut in potestate nostra non esse censendum sit, quod alteri præstare non possumus, nisi cum neglectu officii erga nos ipsos (§. 610. *part. 1. Jur. nat.*). Quodsi ergo petenti officium denegamus, quod præstare non poteramus nisi cum neglectu officii erga nos ipsos, id dilectioni universali minime repugnat. *Quod erat primum.*

Porro Deum supra omnia amare (§. 1172. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter cum amor & dilectio Dei indivulso nexu cohæreant (§. 243. *part. 3. Eth.*), supra omnia quoque diligere debemus. Quodsi ergo quis officium a nobis petit, quod non nisi cum neglectu officii cujusdam erga Deum præstari poterat; id ipsi denegandum, consequenter denegatio dilectioni universali minime repugnat. *Quod erat secundum.*

Quodsi contingat, dari rationes speciales, ob quas alicui præstare tenemur, quod alter petit, bis autem præstari a nobis non potest, cum ad obligationem universalem accedat singularis (§. 11. 12. *part. 1. Jur. nat.*), magis utique obligamur ei, cui ex duplici obligatione tenemur, quam cui nonnisi ob rationem unam devincti sumus. Quoniam vero necesse est, ut in præstatione officii unus alteri præferatur, nihil

nihil vero fieri debet absque ratione sufficiente (§. 70. *Ontol.*), nulla tamen ratio est, cur eum, cui minus obligati sumus, præferamus alteri, cui magis obligamur; hic utique illi præferendus. Quamobrem si petenti officium denegatur, quia arctior obligatio, qua aliis tenemur, obstat, quo minus præstare possimus, denegatio dilectioni universali minime repugnat. *Quod erat tertium.*

Denique nemo hominum naturaliter obligatur ad perfectionem alterius statusque ipsius conferre ea, quæ ipsemet facere potest (§. 232. *part. 1. Phil. pract. univ.*), nec quisquam naturaliter habet jus ea petendi ab altero (§. 233. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem si certo constet, alterum sine ope nostra consequi posse quod petit, id ipsi præstare non obligamur. Cumque ipsa lex naturæ, dum urget officia erga alios, addat hanc restrictionem, si id, quod ipsis præstandum, non habeant in potestate sua (§. 608. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter si ope nostra indigeant; ubi certum est, petentem ope nostra non indigere, ad præstandum, quod petit, non obligamur. Quamobrem patet, dilectioni universali minime repugnare, si petenti officium denegatur, quia eodem non indiget, aut sine ope nostra consequi potest, quod petit. *Quod erat quartum.*

Poterant hæc quoque ostendi ex collisione officiorum, quæ parit exceptionem. Etenim in casu collisionis officium erga seipsum vincit officium erga alios (§. 229. *part. 1. Phil. pract. univ.*) & si officia erga alios colliduntur, illud vincit ad quod major est obligatio (§. 230. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Et ex ipsa demonstratione partis secundæ propositionis præsentis patet, officium erga Deum vincere officia erga alios. Pars

vero quarta poterat reduci ad collisionem officiorum erga seipsum & erga alios.

Facile patet, quod de officio petenti denegato demonstratur, idem valere de ejus omissione, occasione præstandi oblata: id quod ideo notandum, quia etiam non petentibus inservire pro virili aliis tenemur, neque enim obligatio dependet a precibus alterius, cum ab his independenter demonstretur. Me autem vel tacente patet, sermonem hic esse de officio, consequenter de actione legi naturæ conformi (§. 225. *part. 1. Phil. pract. univ.*), minime autem de actione legi naturæ contraria, quæ inter officia locum nullum obtinet. Cum nemo facere debeat, quod legi naturæ repugnat; absurda omnino foret quæstio, num dilectioni universali repugnet illicitum petenti denegare, quod petit. Notandum vero est, si alter petit, quod juxta legem naturæ ipsi recte denegatur, id semper induere formam illiciti. Manet salva voluntas alterius felicitatem promovendi, in qua dilectio consistit (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*), etiamsi petenti deneges, quod petit, ne committas, quod propter circumstantias præsentes illicitum efficitur, etsi in se spectatum foret debitum. Collisio enim officiorum, quæ evitari nequit, quod in se spectatum foret debitum, ob circumstantias in casu emergente in illicitum convertit. Ita minus recte faceret, qui daret esurienti panem, nec ipse deinceps haberet, quo stomachi latrantis desideria expleret, aut qui eleemosyna alterius ignaviam aleret, qua succurrere poterat iis, quos vel deficiunt vires laborandi, vel occasio, si vel maxime laborare vellent. Ceterum non opus esse judicamus, ut partes singulas propositionis exemplis illustremus. Nihil enim obscuritatis in iis remanet, modo notentur, quæ modo monuimus. Dilectio universalis aliud meritum non supponit, quam indigentiam (§. 667. *part. 1. Jur. nat.*), quæ ratio est, cur conjunctis viribus perfectionem suam promovere obligentur homines (§. 220. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamvis vero in casu dubio judi-

judicium de indigentia ſit petentis (§. 156. *part. 1. Jur. nat.*); in caſu tamen manifeſto præſtantis quoque eſt, cum in præſtatione habenda ſit ratio indigentiæ (§. 608. *part. 1. Jur. nat.*). Difficile videtur judicium, utrum officium aliquod ſalva dilectione univerſali denegetur, nec ne. Enimvero ſi quis noverit, quænam ſint officia aliis debita, & quomodo exceptio in caſu colliſionis facienda, in caſu autem prælationis ſpecialis obligatio attendatur (§. 668. *part. 1. Jur. nat.*); difficultas iſta non tanta deprehenditur, quanta putatur. Non eſt quod verearis, quaſi nimium ſcrupuloſi actionum humanarum determinationem ultra ſortem humanam extendamus: in Philoſophia enim morali habenda eſt ratio omnimodæ rectitudinis actionum, ad quam adſpirare debemus (§. 189. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quamvis in praxi detur infirmitati humanæ, quod culpa condonanda, vel infortunium excuſat. Ne vero infirmitati humanæ nimium adſcribamus, ea probe conſideranda ſunt, quæ de theoria culpæ in parte prima & de culpa vitanda in parte altera Philoſophiæ practicæ univerſalis demonſtravimus.

§. 99.

De opinione, quod liceat negligere dilectionem universalem, quia eandem negligunt alii.

Dilectioni univerſali officit opinio, quod nobis liceat eam negligere, quia alii eandem negligunt. Quodſi enim quis putet, quod ſibi liceat dilectionem univerſalem negligere, quia alii eandem negligunt; cum videat pleroſque omnes hominem quemcunque alium minime diligere tanquam ſeipſum, malos indignos beneficiis judicare, &, ſi quis ipſis ægre fecit, par pari referre, qnantum poſſunt, quod alii ſibi licitum putant, id quoque ſibi licitum eſſe arbitratus, quos diligere debebat, diligere non vult. Quoniam itaque non conſiderat, alterum eſſe diligendum, quia homo eſt, nec aliam dari dilectionis univerſalis rationem quam communem humanitatem absque omni reſpectu alio (§. 81.); dilectio univer-

universalis prorsus supprimitur. Officit itaque eidem opinio, quod nobis liceat eam negligere, quia eandem negligunt alii.

Hanc opinionem gignit & alit consuetudo vivendi ad similitudinem aliorum, quæ quo magis increbuit, eo plus nocet dilectioni universali. Parit autem hæc opinio errores plurimos alios, ob quos in Jure Gentium multis nugari videtur Philosophus, dum veritatem profitetur, ad quam ducunt demonstrationes liquidissimæ. Vulgo autem objicitur, Philosophum alios supponere homines, quam quales in mundo existunt. Sed de hisce disertius dicendi locus erit in Philosophia civili. Tenendum autem in genere, quod in Philosophia recte supponatur homo, qualis natura est, ac inde deduci, qualis esse debeat, ut officiorum ratio intime perspiciatur. Enimvero ubi deinceps sumitur, qualis sit homo, voluntate pravis cupiditatibus ac falsis opinionibus, quibus mens imbuta est, depravata, quomodo officia ipsi sint attemperanda, ne quicquam committatur, quod labe quadam inficit animum, ostendendum est. Castissimam legem naturæ accusare, quod præcipiat, quæ observari nequeunt, nisi cum dispendio suæ salutis, & quæ contradictoria sunt, ut simul observari nequeant, nimis temerariam audaciam sapit. Uberior lux hisce affulget per ea, quæ mox demonstrabuntur. Ceterum experientia propositionem præsentem satis confirmat. Quodsi enim dilectionem universalem, ac inprimis inimicorum urgeas; in dubium quidem vocari non audias, quod homines omnes qualescunque sint diligendi, nec par pari referendum, attamen excipi, quod cum alii te non diligant, quemadmodum dilectio universalis exigit, neque te lædere, vel tibi ægre facere vereantur, nec a te exigi posse, ut ipsos diligas, & ne iisdem vicissim ægre facias: immo non desunt qui arbitrantur ex non facto, vel facto aliorum sibi nasci jus non diligendi alterum, vel ægre ipsi faciendi, cum æquissimum judicent, ut eodem jure utantur in alterum, quod

quod is adversus se statuit. Nisi hoc admittatur, se fore deterioris conditionis, quam alios, cum tamen natura homines omnes faciat æquales, nec ulli tribuat prærogativam quandam præ aliis. Miscent complures errores homines, quibus sub veritatis quadam specie sibimetipsis imponunt, quamdiu veritatem non intime perspiciunt.

§. 100.

Quoniam dilectioni universali officit opinio, quod eam nobis negligere liceat, quia eandem negligunt alii (§. 99.), ea extirpanda est, consequenter *si quis dilectionem universalem ac inprimis inimicorum negligit, quia eam negligunt alii, is non modo convincendus est, quod naturaliter obligemur diligere alios* (§. 618. *part.* 1. *Jur. nat.*), *ipsos etiam inimicos* (§. 632. *part.* 1. *Jur. nat.*), *nec ideo, quod alter non satisfacit obligationi naturali, nobis permissum sit eidem non satisfacere* (§. 631. *part.* 1. *Jur. nat.*), *verum etiam quod dilectio universalis, ipsorumque inimicorum faciat ad felicitatem nostram* (§. 87. 88.), *nec sine ea obligationi, qua nobis ipsis tenemur, satisfacere valeamus* (§. 68. 69.). *Quomodo impedimentum istud tollatur.*

Non sufficit falsam opinionem refutare, a qua derivandus est neglectus dilectionis; sed tollenda quoque est corruptio voluntatis, quæ in segnitie diligendi hominem quemcunque alium ipsumque inimicum & in proclivitate ad malos & inimicos odio habendum consistit (§. 10. *part.* 2. *Eth.*). Dilectio igitur universalis ad ipsos inimicos extensa amabilis quoque efficiatur necesse est, atque pro certo habendum, quod nostra maxime intersit, ut hominem quemcunque, ipsum inimicum, tanquam nos ipsos diligamus.

§. 101.

Quoniam dilectioni universali officit opinio, quod nobis liceat eam negligere, quia alii eam negligunt (§. 99.), *Quæ conducant ad opi-*

nionem istam missam faciendam.

qui vero ita sentiunt, ad similitudinem aliorum vivere adsueverunt, *ut quis missam faciat opinionem, quod sibi liceat negligere dilectionem universalem, quia eam negligunt alii, non solum docendus non esse vivendum ad consuetudinem aliorum, sed ad rationem*, cum actiones juxta legem naturæ, quod per rationem nobis innotescit (§. 259. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), ideoque dictamen rationis dici suevit, determinare debeamus, ipso Deo volente (§. 276. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), *sed & convincendus, eos curam animæ negligere, sine qua nemo felix esse potest* (§. 142. *part.* 4. *Eth.*), *qui ad similitudinem aliorum vivunt, & quantum sibi noceat in casibus particularibus, qui hoc vel illud facit, quia facere videt alios* (§. 164. *part.* 4. *Eth.*).

Nemo est qui nesciat, homines ad consuetudinem aliorum vivere, quia nesciunt, quomodo vivendum sit. Docere vero hoc ipsos poterat ipsa natura humana: neque enim facile homo sanæ mentis in dubium vocare poterit, vivendum esse homini vitam hominis, etsi adhuc ignoret qualis sit vita hominis. Hominem ab animantibus brutis distingvit ratio. Vita igitur hominis est, quæ rationi conformis, consequenter legi naturæ, quæ instar partis in catena veritatum continetur: ast cœca imitatio aliorum non hominis, sed simiarum est, quibus assimilantur infantes & pueri rationis usu adhuc destituti. Quamvis hæc admodum clara videantur, nec captu difficilia sint; non tamen ignoro has rationes adversus morem vivendi ad similitudinem aliorum apud plerosque nihil proficere, nec defuturos, qui similitudinem cum brutis non sine indignatione in injurias referent. Rationes jam insinuavi alias (*not.* §. 164. *part.* 4. *Eth.*). Quamobrem consultum judico, ut ex circumstantiis, per quas determinantur casus particulares, convincantur qui ad similitudinem aliorum vivunt, quantum noceant sibi, qui ad similitudinem aliorum vivere solent: id quod duplici modo fieri potest, tum quatenus mos vivendi ad similitudinem aliorum in genere

nere spectatur, ideoque exempla quæcunque ad eum referenda huic instituto inserviunt, tum inprimis quantum sibi noceant, qui ad similitudinem aliorum dilectionem universalem negligunt. Ipsum autem nocumentum quoque duplici modo evincitur, tum quatenus neglectus dilectionis universalis nos privat bono, quo frui poteramus, tum quatenus infert malum, quo poteramus carere. Non opus est, ut inquiramus in rationes, quibus utrumque evincendum. Cum enim huic instituto inservire debeant casus particulares, quos exempla suppeditant, aut qui nobis ipsis sese offerunt; nocumenta per se agnoscuntur, non vero demum a priori demonstranda sunt. Apud eos, qui ad similitudinem aliorum vivunt, plus valet sensus, quam ratio.

§. 102.

De iis, qui omnia utilitate metiuntur.

Qui omnia utilitate metiuntur, dilectionem universalem insuper habent, ac omnium minime inimicos diligunt. Qui enim omnia utilitate metiuntur, nihil faciunt, nisi quod sibi utile existimant, consequenter nullum officium aliis præstant, nisi vel ab iis vicissim quid recipiant, aut quod se sibi utiles præbere possint arbitrentur, vel ut præcaveant ne sibi noceant. Quamobrem facile patet, quod minime habeant aliorum quorumcunque felicitatem promovendi voluntatem constantem & perpetuam. Quoniam itaque in hac voluntate consistit dilectio alterius (§. 617. *part. 1. Jur nat.*), quam procul absint a dilectione universali, ac inprimis a dilectione inimicorum abunde manifestum est. Dilectionem igitur universalem insuper habent ac omnium minime inimicos diligunt, qui utilitate metiuntur omnia.

Dilectionis universalis ad ipsos inimicos extensæ ratio sufficiens est communis humanitas (*not.* §. 92.). Qui igitur rationem dilectionis convertunt in utilitatem suam, dilectionem

nem universalem tollunt: neque enim semper obtinet, ut se tibi vicissim utilem præbeat, cui tu officium quoddam præstare debes, utpote ope tua indigenti. Ab eo autem, qui tibi ægre fecit, aut saltem habet animum ægre faciendi, multo minus utilitatem quandam expectas. Cum ingens sit ea hominum multitudo, qui utilitate metiuntur omnia; veritas propositionis præsentis experientia abunde confirmatur. Quodsi non otiosus spectator in hoc universo singula, quæ observas, accurata mentis lance ponderes, potissimam fere deficientis dilectionis universalis causam agnosces consuetudinem omnia utilitate sua metiendi: neque enim hac quicquam magis adversatur dilectioni universali. Dudum invaluit pervulgatum istud: utilitate regi homines, ut non desint, quibus paradoxum videtur, si quis affirmet, se non utilitatis suæ causa quid facere, immo qui hoc asserentem rident, si serio dictum putant. Me expertum loqui non est quod dubites: sit ita quod non semper experientiam domesticam appellem, quando ad eandem provoco. Immo quis est qui nesciat, jam olim non defuisse, qui contenderunt, jus solummodo ex utilitate constitutum ab hominibus: quem ideo errorem refutavimus, cum fontem juris naturæ ostenderemus (§. 266. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Et quamvis non multi videantur, qui hanc opinionem defendunt; si tamen plerorumque actiones rite perpendas, eas opinioni huic maxime conformes deprehendes. Neque desunt, qui putant se diligere alios sincero humano, qui tamen aliis non inserviunt nisi propriæ utilitatis causa.

§. 103.

Quomodo impedimentum istud tollatur.

Quoniam dilectionem universalem insuper habet, qui omnia utilitate metitur ac omnium minime inimicos diligit (§. 102.); *si studium utilitatis propriæ dilectionem universalem impedire minime debet, nec dilectioni inimicorum adversari*, cum jus naturale homini utile sit (§. 263. *part. 1. Phil. pract. univ.*),

quam-

quamvis sola utilitas non sit ratio sufficiens juris, ut ideo jus habeas ad id, quod tibi utile (§. 265. *part. 1. Phil. pract. univ.*), *legi naturæ convenienter determinandum & ipsa utilitas ex officiis erga nos ipsos æstimanda.*

Legem naturæ regere omnes actiones humanas, qualescunque fuerint, & quicquid ad earum rectitudinem facit determinare, satis superque patet per ea, quæ in Jure naturæ demonstravimus. Hæc ipsa quoque lex nos docet, quænam nobis vere utilia sint, ne vana quadam specie deludamur. Non vero multa disquisitione opus est, ut quod apparet ab eo, quod est, dividamus: modo enim actiones omnes juxta legem naturæ determinemus & puritati animi studeamus, quæ cum rectitudine actionis firmissimo vinculo cohæret (§. 603. *part. 2. Eth.*), vere utilia consequemur, si vel maxime de utilitate nulla mentem subeat cogitatio. Cum Jus naturale hominibus utile sit (§. 263. *part. 1. Phil. pract. univ.*); qui actiones legi naturæ convenienter determinat, nihil appetit, nisi quod revera utile est. Prospicit autem lex naturæ, quæ conjunctis viribus communem perfectionem promoveri jubet (§. 221. *part. 1. Phil. pract. univ.*), communi hominum utilitati. Vulgo homines de utilitate ex cupiditatibus suis statuunt, ut quæ ad eas explendas faciunt utilia sibi videantur, eumque horum comparandorum causa pecunia opus habeant, pecunias inhiant atque officia aliis præstanda in quæstum convertunt. Quoniam non omnes iisdem reguntur cupiditatibus; ideo nec omnes de eo, quod sibi utile, idem statuunt. Maxime autem negligitur utilitas, quæ respicit animam, quamvis hæc præcipue attendenda esset. Vere utilia in bonorum numero sunt, aut ad ea obtinenda, vel conservanda faciunt. Dependet utilitas a mutua dependentia rerum a se invicem, ad quam animum attendere tenetur, qui eam agnoscere voluerit. Quodsi vero utilitas ex officiis erga nos ipsos æstimetur, & studium utilitatis propriæ juxta legem naturæ determinetur, utilitas propria non amplius obstabit dilectioni

universali ad ipsos inimicos extensæ, videbimusque in ipsis officiis, quæ præstantur aliis, nostram contineri utilitatem. Patet hoc vel inde, quod dilectio universalis ac inprimis inimicorum perfectionem naturæ humanæ ad summum gradum evehat, ut Deum imitantes perfecti evadamus, quemadmodum ipse perfectus est (*not.* §. 77.). Multa occurrunt in antecedentibus, quæ lucem plenissimam hisce, quæ dicuntur, affundunt, a nobis jam non repetenda. Diximus in superioribus, si dilectio ad inimicos extenditur, omnis utilitatis ex dilectione sperandæ cogitationem procul a mente arceri, nec per eam aliud intendi, quam ut personam tibi impositam recte geras, nimirum ut ad finem universi conferas, quantum potes ac debes (*not.* §. 77.). Facile autem patet, sermonem hic esse de utilitate, quæ tanquam merces officii præstiti expectatur ab aliis, ideoque ipsa præstatione intenditur, quæ hoc modo efficitur mercenaria: vera enim utilitas, de qua diximus, quamvis non intendatur, sequitur sua sponte. Immo præstationes officiorum erga alios vi nexus rerum influunt in utilitatem nostram ab aliis promovendam, quæ non speratur. Modum vero æstimandi utilitatem ex officiis erga seipsum facile capiet, qui ad animum revocat ea, quæ de utilitate in genere annotavimus (*not.* §. 262. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Ceterum quamvis in dilectione aliorum seponenda sit omnis utilitatis ab iis sperandæ cogitatio; non tamen propterea ignorare possumus, quomodo studium utilitatis sit determinandum & vera utilitas æstimanda: neque enim solum plurimi occurrunt casus, in quibus de utilitate statuendum est, veluti si eroganda pecunia, verum etiam ad ea, quæ hactenus dicta sunt, respiciendum, si utilitatis ex præstatione sperandæ cogitatio mentem invadit, dilectioni obicem positura. Atque hic casus est propositionis præsentis.

§. 104.

De ingratitudine beneficiariorum. *Ingratitudo beneficiariorum dilectionem aliorum langvidiorem facit, aut prorsus delet, si quis putat eum non esse diligendum, qui dilectio-*

dilectione indignus est. Ingratus enim benefactorem ob beneficia sibi tributa non diligit, immo iis non obstantibus prorsus odit (§. 46. *part. 4. Jur. nat.*), consequenter de beneficio reddendo non cogitat (§. 32. *part. 4. Jur. nat.*), immo bonum malo referre non veretur (§. 800. *part. 1. Jur. nat.*). Cum homines plerique indignos judicent ut diligantur, qui animum reddendi beneficium non habent, aut prorsus non verentur bonum malo referre, animum autem gratum prævidere si non impossibile, saltem admodum difficile sit; tædium ex ingratitudine perceptum facit, ut dilectionem aliorum si non tanquam malam, saltem tanquam minus bonam sibi repræsentent (§. 5. *part. 2. Eth.*). Quoniam itaque aversamur, quod tanquam malum nobis repræsentamus (§. 907. *Psych. empir.*), nec appetimus, quod nobis minime repræsentamus tanquam bonum (§. 904. *Psych. empir.*); si putamus eum non esse diligendum, qui dilectione indignus est, ingratitudo dilectionem aliorum delet, aut langvidiorem facit.

Indies experimur, quod ingratitudo dilectionem aliorum nunc deleat, nunc langvidiorem faciat. Pertædet homines benefacere aliis, si beneficiarios ingratos experiantur. Ideo ingratus unus omnibus miseris nocere dicitur, hoc est, iis, qui aliorum ope, aut consilio indigent. Qui enim beneficiarium ingratum expertus est, in casu dubio ideoque plerumque sumit, ingratum quoque fore, qui nunc officium quoddam petit. Non vero hoc sufficeret ad avertendum animum a dilectione, nisi tacite inhæreret menti ea opinio, quod diligendus non sit, qui dilectione indignus est.

§. 105.

Quoniam ingratitudo beneficiarii dilectionem aliorum langvidiorem facit, aut prorsus delet, si quis putat eum non *Quomodo impedimen-*

non

tum istud tollendum. non esse diligendum, qui dilectione indignus est (§. 104); *si ingratitudo beneficiarii dilectioni aliorum nocere minime debet, eradicanda est falsa hæc opinio, quod diligendus non sit, qui dilectione indignus putatur* (§. 97.). Et cum in casu præsenti particulari indignus beneficio censeatur, qui ingratus est, aut propter ingratitudinem alterius ingratus, aut saltem minime gratus futurus præsumitur; *probe perpendendum est, beneficiarium obligari ad gratias agendum benefactori* (§. 45. *part. 4. Jur. nat.*); *& erga eundem animum gratum habere* (§. 43. *part. 4. Jur. nat.*), *ingratum vero esse non debere* (§. 47. *part. 4. Jur. nat.*), *nos vero obligari ad dilectionem universalem* (§. 618. *part. 1. Jur. nat.*), *ipsorum etiam inimicorum* (§. 632. *part. 1. Jur. nat.*), *&, quamvis beneficiarius ingratus non satisfaciat obligationi suæ, non tamen ideo nobis permissum esse, ut nostræ quoque obligationi non satisfaciamus* (§. 631. *part. 1. Jur. nat.*), cumque factum alienum nemini imputari possit, a cujus voluntate nullo modo dependet (§. 650. *part. 1. Phil. pract. univ.*), *absurdum esse, ut ingratus unus vel alter noceat miseris aliis, seu ope, vel consilio nostro indigentibus.* Immo cum ex hac ratione sola nulla probabilitate colligatur, alios fore ingratos, quia hic, vel ille ingratus fuit (§. 578. *Log.*), præsumtio autem collectio probabilis sit (§. 244. *part. 2. Jur. nat.*); *hoc quoque considerandum est, alios quoscunque nulla ratione ingratos præsumi, propterea quod hic, vel iste ingratus fuit.*

Aliud est non mereri beneficium, aliud esse indignum dilectione (*not.* §. 96.), quamvis vulgo hæc confundantur. Quando officium non præstatur alteri, quia ingratus censetur, aut præsumitur, sive recte præsumatur, sive minus, quod jam seponitur; dilectione indignus censetur (§. 76.), eique obligationi nostræ satisfacere nolumus (§. 618. 632. *part. 1. Jur. nat.*), quia eidem non satisfacit, aut non satisfactu-

facturus videtur alter (§. 47. *part.* 4. *Jur. nat.*). Triplex itaque casus est, qui hic attendendus. Aut enim certi sumus, alterum esse ingratum, aut non falso præsumitur eum fore ingratum, aut saltem vanus metus est, ne forte ingratus sit. In casu primo saltem urgenda est indispensabilitas obligationis naturalis diligendi homines in universum omnes, a qua facto alieno, quale est ingratitudo, liberari non possumus, & imitatio Dei in dilectione malorum & inimicorum (§. 77. & *not. ej.*), qui agit quod suum est tanquam creatoris atque conservatoris hujus universi & entis summe boni, felicitatem generis humani serio volentis. Non desinit is benefacere hominibus ob plerorumque ingratitudinem. In casu secundo expendenda quoque venit præsumtio, quam fallere posse nemo est qui nesciat, ut ideo dudum pervulgatum sit, præsumtionem vinci a veritate. Cum enim dilectio nullam admittat exceptionem, etiamsi de ingratitudine certo constet, multo minus exceptionem pariet, si saltem probabiles habuerit rationes. Sane si vel maxime ingratitudo exceptionem adderet ad legem dilectionis; in casu tamen dubio, qualis omnino est is, pro quo saltem militat præsumtio, eligendum foret quod est tutius, consequenter qui ingratus saltem præsumitur, diligendus potius foret, quam non diligendus. In casu denique tertio non tantum consideranda venit metus vanitas, quæ nulla ratione probabili nititur, sed & inprimis absurditas imputandi alteri factum alienum, ad quod nullo prorsus modo concurrit. Quodsi quis excipiat, omnia illa argumenta nihil valitura adversus bene multos; ultro concedo, quod non valeant adversus eos, qui sordidis ingeniis præditi mentes monstrosas habent, nec rationes ponderant, nec dignitatem virtutis prospiciunt, quamvis etiam non ignorem, vulgum subinde excusatius refragari, quando cupiditates, quibus voluntas depravatur, vincere nequit. Ast quis a Philosopho requisiverit, ut immedicabile vulnus sanet, aut ut sanet vulnus, si quis medicamentis, quæ prosunt, uti noluerit? Id enim foret velle, ut faceret impossibilia.

§. 106.

De opinione, quod, si malum bono referamus, inimicos & malos ad lædendum audaciores reddamus.

Dilectioni universali ad ipsos inimicos extensæ officit opinio, quod nos lædentes, aut injuria afficientes ad lædendum, aut injuriam afferendam reddamus audaciores, si malum bono referre consueverimus. Negari omnino non potest, si quis sibi persuadet, se impune nos lædere posse, eum ad nos lædendum, vel injuria quacunque afficiendum, esse faciliorem, cum metus mali sive positivi, sive privati, quod vicissim a nobis pati potest, ipsum a proposito lædendi abstrahere possit. Quodsi igitur quis putet, se malum bono referendo lædenti, aut injuriam afferenti eam ingignat opinionem, quasi se impune lædere possit, ut ipsi nihil mali a nobis sit metuendum; si bono malum referre adsuescat, alios ad se lædendum audaciores fieri opinatur. Quamobrem cum nemo velle possit, ut ab aliis lædatur, vel injuria afficiatur; consultius utique judicabit, aut malum malo referre, aut saltem non referre bono, consequenter aut nocere alteri, aut saltem nullum præstare officium, quo vel maxime indiget. Quoniam itaque charitas, quæ diligendi habitus est (§. 620. *part. 1. Jur. nat.*), in præstatione officiorum consistit (§. 654. *part. 1. Jur. nat.*); dilectioni universali officit opinio, quasi bono malum referendo alios ad lædendum nos efficiamus audaciores.

Absurdum omnino foret negare, quod periculo injuriarum exponatur, qui impune lædi posse creditur, cum experientia id abunde testetur, nec obscura sit ratio (§. 1057. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem nec defuerunt, qui dilectionem inimicorum absurdam pronunciarunt, defendentes Remp. subsistere non posse, si singuli cives eo fuerint animo, ut injurias patienter tolerantes habeant animum ab omni vindictæ cupidine alienum ipsisque inimicis benefaciant malum bono referentes. Enimvero sumitur, quod probatum non est, eum, qui

qui ipsos inimicos diligit & malum bono referre studet, lædentibus concedere debere impunitatem lædendi. Infertur ex dilectione inimicorum, quod ex ea minime sequitur. Falsa igitur hinc nata opinio eidem officit, qua quamdiu mens imbuta est, fieri omnino nequit, ut ipsos inimicos diligamus.

§. 107.

Quomodo impedimentum istud tollatur.

Quoniam dilectioni universali ad ipsos inimicos extensæ officit opinio, quasi malum bono referendo alios ad nos lædendos faciamus audaciores (§. 106.), hæc autem opinio inde nascitur, quod homines quoscunque omnes ipsosque inimicos diligens pati teneatur, ut impune lædatur ab aliis; falsum esse, ostendendum est, ex dilectione universali ad ipsos inimicos extensa sequi impunitatem lædendi. *Quodsi* ergo *dilectioni universali ad ipsos inimicos extensæ officere non debet opinio, quasi malum bono referentes alios ad nos lædendum efficiamus audaciores, perpendendum est, ipsa lege naturali, quæ dilectionem universalem præcipit, nobis dari jus defendendi nos* (§. 973. *part.* 1. *Jur. nat.*), *res nostras* (§. 691. *part.* 2. *Jur. nat.*) *& famam nostram* (§. 1045. *& seqq. part* 1. *Jur. nat.*), *dari etiam jus puniendi eum, qui nos læsit* (§. 1061. *part.* 1. *Jur. nat.*) *& jus belli in eum, qui jus perfectum nobis competens tribuere non vult* (§. 1104. *part.* 1. *Jur. nat.*), *& jus hoc omne esse infinitum* (§. 978. 1063. 1107. *part.* 1. *Jur. nat.*), *atque exerceri posse absque ullo odio ac vindictæ cupidine* (§. 996. *& seqq.* 1077. *& seqq.* 1119. *& seqq. part.* 1. *Jur. nat.*). *Immo* in genere *considerandum est, lege naturali nobis dari jus non patiendi, ut alius nos lædat* (§. 913. *part.* 1. *Jur. nat.*), seu *jus securitatis* (§. 917. *part.* 1. *Jur. nat.*), ut ideo toto cœlo aberrent, qui sumunt dilectionem universalem tollere securitatem.

Facile patet, defectui notionum distinctarum tribuendum esse, ut omnia confundantur & fingantur contradictiones, ubi nullæ

nullæ dantur. Deficiunt autem notiones distinctæ, si Jus naturæ non redigatur in systema veri nominis, ut omnium inter se nexus appareat & quænam in ea sit concordia perspiciatur. Inde nimirum est, ut quæ eadem præcipiuntur, & prohibentur, vel etiam permittuntur, non satis intelligantur, & falsis interpretationibus castissimæ huic legi imputentur, quæ a mente ejus alienissima sunt. Præcipit ea dilectionem universalem felicitatis hominum causa (§. 83. 84. 87. 88.), tanquam naturæ humanæ maxime convenientem (§. 85. 86.), & securitati eorum optime prospiciens non modo prohibet, ne quis lædatur ab altero (§. 695. *part. 1. Jur. nat.*), verum etiam & singulis dat jus perfectum non patiendi, ut alius ipsum lædat (§. 913. *part. 1. Jur. nat.*), & omnes universim obligat ad impediendum, ne quis lædatur ab aliis, quantum in potestate est (§. 988. *part. 1. Jur. nat.*). Qui hæc inter se conciliare non possunt, ex eo, quod vulgo fit, definiunt, quid fieri possit, quasi vero quod vulgo faciunt homines tantæ sit necessitatis, ut aliter fieri nequeat. Et quamvis in seipso experiantur, se absque inimico animo se & res suas famamque adversus aggressorem, vel raptorem ac calumniatorem defendere, aut jus suum persequi minime posse; ex se tamen judicare alios non licet, multo minus ex eo, quem quis facere potest, facultatum usu definiri potest, quænam facultatum humanarum usu fieri possint. Equidem maxime solennis est hominibus hæc in judicando præcipitantia; dudum tamen quoque agnitum, multitudinem errantium non parere errori patrocinium. Velim igitur, ut omnia, ad quæ in propositione præsente provocamus, probe perpendantur, observatis iis, quæ analysis demonstrationum ad convictionem exigit (§. 991. *Log.*). Et ut animi ab omni vindictæ cupidine alieni notio nihil obscuritatis retineat, non inconsultum erit ea legere, quæ in horis subsecivis Marburgensibus A. 1729. trim. Vern. n. V. de eodem commentati sumus, ubi ostendimus, quomodo Christus ipsi vulgo eandem perspicuam reddidit. Quodsi quis dilectionem universalem ipsorumque

rumque

rumque inimicorum consequi studuerit, in seipso experietur, quomodo animo prorsus tranquillo & ad inserviendum alteri composito jura ista adversus læsiones sive intentatas, sive factas natura competentia exercere possit. Non existimandum est, quasi lex naturæ malorum & inimicorum dilectionem præcipiens patrocinetur aliorum malitiæ, aut sibimetipsi contraria sit, dum prohibet lædere alios & tamen præcipit diligere lædentes. Altius scrutanda sunt omnia, ut concordiam legum naturalium unumque earundem concentum luculenter perspiciamus.

§. 108.

De odio dissentientium.

Qui dissentientes ferre non possunt, homines quoscunque tanquam seipsum diligere nequeunt. Qui enim dissentientes ferre non possunt, cum nihil aversemur, nisi quatenus molestiam inde percipimus (§. 156. *part. 2. Eth.*), ex dissensu aliorum molestiam percipiunt. Quamobrem cum displiceat dissensus (§. 542. *Psych. empir.*), odium vero concitetur, si in altero observamus, quod nobis displicet (§. 674. *Psych. empir.*); dissentientem odio habet. Quoniam itaque odium tendit ad promovendam infelicitatem & impediendam, vel depellendam felicitatem alterius (§. 308. *part. 2. Eth.*), qui vero alterum diligit, voluntatem constantem & perpetuam felicitatem ipsius promovendi habere debet (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*); qui dissentientes ferre non possunt, homines quoscunque alios tanquam seipsos diligere nequeunt.

Odium dissentientium familiare vitium eruditorum est, quod veritatem propositionis præsentis abunde confirmat. Dissensus injuriæ æquiparatur, quæ cupiditatem vindictæ concitat. Qui ex dissensu alterius molestiam percipit, cum in rationem non inquirat, ob quam ex eo molestiam percipit, aut eam pervidere nequeat, facile sibi persuadet, dis-

ſentientem ſibi ægre facere, ipſum conſiderans tanquam moleſtiæ ſuæ cauſam. Malum igitur malo referendi animum habet, & quamvis deſint vires ægre faciendi diſſentienti, ut tamen ægre fiat alio quocunque modo in votis habet atque gaudet, ſi quid moleſti eidem accidat. Quodſi fuerit faſtoſus atque ſuperbus ſibi tribuens plus perfectionis, quam revera convenit (§. 583. *part. 1. Jur. nat.*), & ſupra alios ſeſe efferens (§. 888. *part. 1. Jur. nat.*), ſi ſuperi flecti nequeant, acheronta movet, ut vindicta animum ſatiet. Cupiditates indomitæ in rabiem vertuntur, ut nihil intentatum relinquatur, quo diſſentienti noceri poſſe putatur, cumque ſævire non detur in perſonam, fama illius laceratur audacter calumniando & quovis modo impediendo, ne ſe adverſus calumnias defendere poſſit. Eruditus faſtoſus & ſuperbus monſtroſum animal eſt, quod parum humanitatis poſſidet, rationis quippe uſum ejurans, ubi eodem maxime erat opus. Non clarius hoc perſpicitur, quam ſi fortuna iſtiusmodi hominibus favet, ut cupiditatibus ſuis fræna laxare liberius poſſint, cum in aliis vana ſit ſine viribus ira, quæ in actus externos erumpere nequit, ſed inter præcordia occluſa manet. Referri huc quoque poteſt diſſenſus in religione, qui quantum adverſetur dilectioni univerſali noto notius eſt. Ita conſtat tempore Chriſti Judæis eam fuiſſe opinionem communem, quod odio habendi ſint a ſacris ipſorum alieni, vel non eadem prorſus cum ipſis ſentientes, veluti Samaritani, quam Chriſtus ex animis ipſorum evellere ſtuduit Luc. XI. 30. *& ſeqq.*

§. 109.

Ejus abſurditas.

Abſurdum eſt diſſentientes odio habere. Etenim ſi quis a te diſſentit, aut ipſe falſam fovet opinionem, aut tua falſa eſt opinio, aut uterque veſtrum a veritate aberrat. Antequam igitur velis, ut alter tecum ſentiat idem; neceſſe eſt, ut inquiratur, a cujusnam parte ſtet veritas, cum nemo non abſur-

absurdum judicet velle, ut alter missa veritate tui causa amplectatur errorem: ipsa enim lex naturæ prohibet, ne aliorum animis errores insinuemus (§. 708. *part. 1. Jur. nat.*). Quoniam vero fieri nequit, ut veritatis convincamur, nisi vel a posteriori vi experientiæ (§. 985. *Log.*), vel a priori vi demonstrationis (§. 990. *Log.*), aut, si quis demonstrationem capere nequit, veritatem reducendo ad sensum communem (§. 422. *part. 1. Eth.*); obligationi tuæ alterum ab errore revocandi satisfecisti (§. 709. *part. 1. Jur. nat.*), si sententiæ tuæ veritatem, opinionis, quam fovet alter, falsitatem ostenderis. Quodsi dissentientem convincere non possis, sive tibi desint vires, sive alter vim demonstrationis capere nequeat, hoc autem non obstante velis, ut assensum præbeat sententiæ tuæ; id omnino desideras, quod fieri minime potest. Velle autem quod fieri minime potest cum absurdum sit; multo magis absurdum existimari debet, dissentientem odio habere, antequam veritatem, quam penes te stare putas, aut quam penes te stare nunc sumere lubet, satis in aprico collocaveris, & secus sentientem solide refutaveris.

Ut dissentientes odio habeantur, alia in causa esse solent vitia, quæ non in omni casu eadem, qualia ante allegavimus fastum & superbiam eruditorum (*not.* §. 108.), qui dissensu alterius famæ suæ detrahi arbitrantur. Constat enim hunc esse communem quendam eruditorum plerorumque morem, ut sibi dedecori ducant errasse, quamvis non pudeat vitiis laborare. Non igitur est, quod miremur, si videamus vitia, quibus imbutus est eorum animus, factis & verbis prodentes, dum omni molimine id agunt, ne videantur errasse, aut errorem suum palliare student. Errare quod humanum sit confitentur omnes: vix tamen quisquam est qui errasse videri vult. Ideo mordicus defenduntur errores. Negandum vero

non

non est, Thrasones omnium maxime dissentientes odio habere, præsertim si fortuna eos ad dignitatem immeritam evexit, ut sibi videantur qui non sunt & videri volunt aliis. Ipsa autem vitia, quæ in odium dissentientium concitandum influunt, impedimento sunt, quo minus absurditatem odii sui agnoscant.

§. 110.

Cur ea ponderanda.

Quoniam absurdum est dissentientes odio habere (§. 109.), qui vero dissentientes ferre non potest, homines quoscunque tanquam seipsum diligere nequit (§. 108.); *si dissensus dilectionem universalem impedire minime debet, absurditas odio habendi alterum ob dissensum probe ponderanda.* Etenim absurda nemo velle potest, nisi perversis cupiditatibus depravata voluntas rapiatur in contrarium, animo ab attentione ad absurditatem revocato, nec absurda se statuere quisquam videri vult, consequenter absurditatis ponderatio pudorem concitabit (§. 374. *part. 2. Eth.*), odio dissentientis contrarium (§. 438. *part. 2. Eth.*).

Vitium potissimum eruditorum est ob dissensum odio habere alterum. Animo fixa sedet hæc opinio, quod dissentiens nobis tribuat acuminis defectum, ne verum a falso dividere possimus. Odii igitur causa tandem eo recidit, quod qui dissentientes ferre nequit videri nolit statuere falsa, consequenter cum falsa sit propositio, si prædicatum notioni subjecti repugnat (§. 514. *Log.*), quod videri nolit statuere absurda. Quoniam itaque odio habens alterum ob dissensum videri non vult absurda statuere, si agnoscit maxime absurdum esse, ut dissentientem oderimus, odium aversabitur, aut saltem non minus eum pudebit odisse dissentientem, quam errasse, aut errore captum videri. Quodsi eruditi probe perpenderent, morum perversitatem supponere errores defectum acuminis non minus arguentes, quam errores alii, quos com-

commisisse videri nolunt, absurditas odio habendi dissentientes maximum pondus apud eos haberet. Ast cum non perpendant perversam voluntatem ab ignorantia & falsis opinionibus, quas tacite imbiberunt animo, dependere, imperfectionem intellectus, quam arguit perversa voluntas, non advertunt. Quamobrem patet, quam sit necesse, ut dependentia voluntatis ab intellectu agnoscatur, atque consideretur omnem voluntatis aberrationem arguere imperfectionem intellectus. Plurimum itaque peccatur, quod non satis inculcetur, quomodo erroribus corrumpatur voluntas, & quam absurdæ opiniones huic, vel isti vitio ortum dederunt. Consultum omnino est, ut, quoties prava cupiditas animum invadit, sedulo inquiramus in opinionem, qua concitatur, & in opinionis hujus absurditatem. Immo in genere juvat paulo altius inquirere in eorum cognitionem, quæ influit in volitionem, vel nolitionem quamcunque præsentem: qui labor tanto minus molestus videri debet, quia facit ad interiorem notitiam sui & ducit ad noscentiam latebrarum & recessuum in animis hominum. Cum notitia sui ad vitam beatam requiratur (§. 26. *part.* 4. *Eth.*), quam appetunt omnes; multo minus molestum accidere debet, ut dependentiam voluntatis ab intellectu profundius inspicere studeamus. Nullus dubito hoc modo fore, ut eruditi, qui de ingenii & acuminis gloria acerrime contendunt, non adeo turpiter malevoli sint in dissentientes.

§. 111.

De stultitia dissentientem odio habendi.

Stultus est, qui dissentientem odio habet. Qui enim dissentientem odio habet, ægre fert, quod is sibi tribuat, quemadmodum opinatur, acuminis defectum, ne verum videre possit (*not.* §. 110.). Quoniam itaque eidem tædia creare studet (§. 671. *Psych. empir.*), odium propter dissensum conceptum prodens, cum sit absurdum odio habere dissentientem (§. 109.), defectum acuminis probat, cujus de se

opinionem tantopere aversatur. Cum igitur acuminis & ingenii gloriam appetat (§. 47. *Jur. Gent.*), ea vero faciat, quæ eidem adversantur, tam de fine, quam de mediis per præcipitantiam statuit. Quamobrem cum stultitiæ sit per præcipitantiam statuere tam de fine, quam de mediis (§. 458. *part. I. Eth.*); qui dissentientem odio habet, stultus est.

Stultitia odio habentis dissentientem manifesta est, modo ex notionibus distinctis ratiocinia deducas: quod enim vulgo non advertatur, multo minus quanta sit æstimetur, non aliam ob causam contingit, quam quia notiones confusæ perplexum reddunt animum, ut non attendatur ad ea, quæ distincte perpendenda sunt. Hæc vero oscitantia tanto minus advertitur, quod notiones confusæ plures præteritæ tacite influunt cum resultantibus inde appetitionibus & aversionibus in statum præsentem, quarum sibi conscius esse nequit, nisi qui accurata discussione in apricum producere valet intus latentia. Non inanem vero operam sumeret, qui in casibus particularibus anatomen logicam & moralem odii, quo quis persequitur dissentientem, institueret, ut stultitiam palpabilem redderet. Neque enim sperandum est, ut eruditi, qui dissentientes ferre nequeunt, odium missum faciant, nisi eos urgeat pudor stultitiæ agnitæ. In hac vero anatome nullum negligendum est vitium, quod in molestiam ex dissensu perceptam influit: neque enim acquiescendum in ratione proxima, sed progrediendum ad ulteriora, quantum datur, & ubivis inquirendum in errores, a quibus pendet vitium quodlibet, quod notatur. Ita nimirum stultitia vivis depingetur coloribus, ut a quolibet videri possit. Subjectum hujus anatomiæ convenientissimum est Thraso, qui de infelici partu ingenii tanquam de invento arduo ac sublimi gloriatus nihil intentatum relinquit, ut fallaciam detegenti noceat, quantum potest, & falsis commentis fumum vendat imperitis ac nimium credulis.

§. 112.

§. 112.

Quod dissentientes odio habens felicitati suæ adversetur.

Felicitati suæ officit, qui dissentientes odio habet. Etenim qui dissentientes odio habet, ex dissensu molestiam percipit vi demonstrationis præcedentis (§. 111.), qua cum carere posset, cum absentia molestiæ, qua animus inquietatur, ad felicitatem privativam pertineat (§. 639. *Psych. empir.*), quemadmodum absentia mali ad bonum refertur (§. 756. *part. 1. Jur. nat.*), felicitatis quadam parte, qua frui poterat, se privat & infelicitatem felicitati præfert. Et quamvis cupiditas ægre faciendi dissentienti animum voluptate demulcere videatur; hæc ipsa tamen voluptas in molestiam degenerat, aut eam parit, quando dissentiens fit adversarius, qui vel vicissim ægre facere ipsi studet, vel se defendendo proferre cogitur, quæ magis molesta accidunt, quam dissensus (§. 1050. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum ad infelicitatem hominis quidpiam conferat, quod ipsi molestiam creat (§. 639. *Psych. empir.*); nocua voluptate delusus (§. 383. *part. 1 Phil. pract. univ.*) felicitate excidit, quam intenderat, amissa felicitate vera, cujus nos compotes reddit dilectio universalis (§. 87.) ipsorumque inimicorum (§. 88.). Suæ igitur felicitati officit, qui dissentientes odio habet.

Qui veræ felicitatis notionem habent & ad consecutiones rerum animum attendere adsueverunt, eos facile consentientes habebo, cum vim demonstrationis facile capiant: ast qui statum jucundum cum felicitate confundunt, & sensibus toti immersi non vident, nisi quod ante pedes jacet, cum instar machinæ ab impulsu externo animentur, nescientes quomodo intellectus usu genuino regere debeant appetitum & aversationem, veritati manus victas dare recusabunt. Damno igitur suo experiantur, quod mentem a ratione alienantes capere nolunt, justas oscitantiæ suæ daturi pœnas. Neque enim

T 2 parvi

parvi faciendæ ſunt moleſtiæ, quas ex ex moliminibus ſuis trahunt diſſentientes odio habentes pro datis circumſtantiis, voluptate ultionis injuriæ putativæ afferente conſecutionem moleſtiarum plurimarum & graviſſimarum. Oſtendimus ante ſtultum eſſe, qui diſſentientes odio habet (§. 111.). Stultitia vero hinc maxime elucet, quod felicitati ſuæ officiat. Repugnat odium iſtud generali determinationi appetitus, qui per naturam ſuam in felicitatem fertur (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*), ſtultitia autem in infelicitatem detorquetur. Eruditi, quorum eſt intellectum perficere, ut verum a falſo, id quod eſt ab eo, quod apparet, dividere poſſint, ab hac ſtultitia procul abeſſe debebant: dolendum vero, quod omnium maxime hac labe inficiantur. In promptu mali hujus ratio eſt. Negligunt rerum moralium ſcientiam, qua quilibet eruditus imbutus eſſe debebat, ut quantum unusquisque ſcientiæ quodam, aut eruditionis gloria excellit, tantum quoque virtute præſtaret. Virtutis itaque ſtudium cum ſtudio intellectus perficiendi conſtanter erat conjungendum, ne ſuæ magis vanitati, quam communi utilitati litarent, & vana quadam gloria, quam ex applauſu nonnullorum ſui ſimilium metiuntur, animi tranquillitatem & caſtiſſimam voluptatem venderent. Ampliſſimus aperiretur dicendi campus, ſi ad particularia deſcendere vellemus & conſiderare omnes ſalebras, in quas ducit diſſentientium odium.

§. 113.

An errorum refutatio & nocuorum odium dilectioni repugnet.

Dilectioni minime repugnat, ut errores refutemus, & virtuti quomodocunque adverſos oderimus. Ipſa lege naturæ obligamur alios ab errore, ſi poſſumus, revocare (§. 709. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum ab errore ſuo revocari nequeat, niſi qui agnoſcere cogitur, quod erret, conſequenter certus eſt, falſum eſſe, quod pro vero habet (§. 623. *Log.*), ideoque falſitatis convincatur (§. 982. *Log.*), ſive a poſte-

posteriori (§. 985. *Log.*), sive a priori vi demonstrationis (§. 990. *Log.*); error sive a priori, sive a posteriori refutandus (§. 1024. *Log.*). Quoniam itaque officium erranti, aut aliis, ne errorem amplectantur, præstat, qui errores refutat (§. 225. *part. 1. Phil. pract. univ.*), præstatio vero officiorum ad charitatem, qui diligendi habitus est (§. 620. *part. 1. Jur. nat.*), pertinet (§. 654. *part. 1. Jur. nat.*); errorum refutatio dilectioni minime repugnat. *Quod erat unum.*

Quoniam virtutem colere, vitia fugere debemus (§. 278. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter etiam errores, a virtutis tramite ad vitia homines seducentes, virtute autem præditus vitium odit (§. 368. *part. 1. Phil. pract. univ.*); errores quoque a virtute ad vitia hominem avocantes odisse tenemur. Enimvero cum hominem quemcunque alium diligere debeamus propter Deum (§. 63.), qui vero alios propter Deum diligit, non tamen propterea mala ipsorum facta approbat (§. 81.); dilectioni minime obstat, si mala aliorum facta improbemus, immo detestemur. Quamobrem nec eidem repugnat, ut errores quomodocunque virtuti adversos oderimus. *Quod erat alterum.*

Ne propositio præsens vertatur in obtentum, quo censuræ præcoces & caninæ contentionis jurgiosa certamina excusantur, unum alterumque notandum est, ne videamur patrocinari moribus perversis, quos, si per nos staret, ex orbe eliminatos mallemus. Primum itaque notandum est, cum in Philosophia morali ac Jure naturæ non admittatur, nisi veritas, in præsenti quoque propositione non intelligendam esse nisi veram refutationem, quam differre ab impugnatione dudum ostendimus (§. 1018. *Log.*), cumque omni actioni humanæ sua constet rectitudo (§. 64. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & ad recte agendum obligemur (§. 189. *part. 1. Phil. pract. univ.*),

univ.), refutationem quoque moraliter ſpectatam a rectitudine nil quicquam deficere debere. Lex naturæ vult, ut alios ab errore revocemus, ſi poſſumus (§. 709. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque non dat jus refutandi errores niſi iis, qui eos refutare poſſunt (§. 159. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Qui errores refutare non poſſunt, cum non obligentur alios ab iisdem liberare (§. 209. *part. 1. Phil. pract. univ.*), iis quoque lege naturali nullum competit jus refutandi. Quoniam licitum non eſt, quod ſine jure fit (§. 170. *part. 1. Phil. pract. univ.*); antequam quis errores refutare velit, certus eſſe debet, utrum iis refutandis par ſit, nec ne. Qui errorem refutare vult, demonſtrare tenetur falſam eſſe propoſitionem, quæ pro vera habetur (§. 1017. *Log.*). Arduum igitur cum ſit negotium erroris refutatio, ſive principia, ſive formam demonſtrationis ſpectes (§. 498. 551. & *ſeqq. Log.*); non temere ſibi quis licentiam refutandi ſumere debet, ſed antequam refutare alios audeat, accurate inquirere tenetur, num principiis ſufficientibus ſit inſtructus & demonſtrandi habitu polleat. Jam vero in rectitudine actionis humanæ nihil deſiderari debet etiam ex parte voluntatis (§. 79. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum jus refutandi fluat ex obligatione alios ab errore liberandi (§. 709. *part. 1. Jur. nat.* & §. 159. *part. 1. Phil. pract. univ.*), conſequenter etiam præcavendi, ne in errores incidant; qui errores refutare vult, id facere debet animo errantes in viam rectam reducendi, aut præcavendi, ne incauti, qui per ſe verum a falſo dividere non didicerunt, errori ſubſcribant. Qui aliud intendit, quemadmodum apud nos plerique facere ſolent, vanæ cujusdam gloriæ affectatione, aut animo ægre faciendi ei, quem ſibi adverſarium conſtituit, vel famæ ejus detrahendi, controverſiam moventes, ejus actio recta non eſt, nec cum dilectione univerſali conſiſtit. Quodſi errorum refutatio, cum impugnatione aliter ſentientium minime confundenda, dilectioni univerſali convenire debet, neceſſe eſt ut & nomen ſuum tueatur, & fiat animo præcavendi, ne alii in errores incidant, aut ne in eodem permaneant.

maneant. Hæc si observarentur, quemadmodum observari debent, si legis naturæ salva esse debet auctoritas; non tantus foret numerus scriptorum eristicorum, controversiæ sine omni injuria tractarentur, nec tot se immiscerent alienis, multo minus judicis officium in orbe litterato sibi sumerent, qui discentium subsellia rectius occuparent, more apud nos indies magis magisque invalescente, de cujus causis in præsenti uberius dicere nimis prolixum foret. Quod alteram propositionis partem attinet, si odium errorum virtuti adversorum dilectioni adversari minime debet, necesse est, ut didiceris odisse factum, diligere personam: id quod fieri posse, supra ostendimus & uberrime declaravimus (§. 81. 82.). Quæ igitur in genere dicta sunt, ad casum specialem præsentem facile applicantur. Cum sermo prodat affectum (§. 752. 800. *part. 2. Phil. pract. univ.*); qui ea rite ponderare novit, haud difficulter deprehendet, utrum odium errorum nocentium extendatur in personam, nec ne, ut nimium simplices censendi, qui sibi persuadent, ut sufficiat dicere se solo veritatis amore refutare alterum, facto protestationi contrario existente: id quod de refutatione atque impugnatione erroris cujuscunque tenendum.

§. 114.

Si quis alterum odit, aut saltem amare nequit, necesse est ut detur ratio sufficiens, cur oderit, vel amare nequeat. Nihil enim esse potest absque ratione sufficiente, cur potius sit, quam non sit (§. 70. *Ontol.*). Quamobrem nec fieri potest, ut aliquem oderimus, aut saltem non amemus absque ratione sufficiente, consequenter si quis alterum odit, aut saltem amare nequit, necesse est, ut detur ratio sufficiens, cur oderit, vel amare nequeat.

An absque ratione quendam odisse valeamus, aut non amare.

Equidem fieri potest, ut quis alterum oderit, aut saltem amare nequeat alterum, etsi ignoret, cur oderit, aut cur non

non amet; non tamen inde sequitur, ut nulla detur odii vel amoris deficientis, aut repugnantiæ amandi alterum ratio: multa enim insunt menti, quarum nobis conscii minime sumus & quæ tacite influunt in appetitum sensitivum atque aversationem & affectus concitant. Distingvimus inter odium & carentiam amoris: quamvis enim quis alterum non amet, si eundem odit, non tamen necesse est ut oderit, si non amet. Odium requirit rationem sufficientem, carentia amoris nullam, nisi quando in te sentis quandam repugnantiam, ne amare possis, etsi velis. Hujus enim repugnantiæ ratio detur necesse est. Quamobrem in propositione præsenti dicitur, quod quis alterum amare nequeat, non vero quod non amet. Qui nec amat, nec odit, indifferenti erga alterum animo est (§. 629. *part. 1. Jur. nat.*): ast si quis alterum amare nequit, utut eundem non oderit, indifferenti animo non est, sed aliqua in eo jam observatur commotio aversationis sensitivæ, quæ resistit, quo minus amor concitetur. Ratio igitur aversationem movens contraria esse debet rationi, quæ appetitum sensitivum ad amorem commovere poterat.

§. 115.

Quomodo ratio latens detegenda.

Quoniam necesse est, ut, si quis alterum oderit, aut amare nequeat, detur ratio sufficiens, cur oderit vel amare nequeat (§. 114.); *si quis ignorat, quare alterum oderit, vel amet, ratio saltem latet.* Quamobrem cum hoc fiat, quia ad id, quod odium, vel repugnantiam, ne amare possimus, causatur, ob simul perceptorum multitudinem non attendimus, & status præteriti animæ vi imaginationis resuscitati in præsentem influunt tacite; *ut ratio detegatur, non modo excutienda sunt singula, quæ in persona percipiuntur, verum etiam inquirendum in ea, quæ vi imaginationis reproducuntur.* Et quia odium oritur ex eo, quod displicet (§. 674. *Psych. empir.*), amor autem impeditur eo, quod nobis placere nequit (§. 645. *Psych. empir.*),

empir.), ſed quodammodo diſplicet, diſplicet autem id, ex quo moleſtia percipitur, placere nequit id, ex quo nulla percipitur voluptas, & quodammodo jam diſplicet id, ex quo aliquid jam moleſtiæ percipitur (§. 542. *Pſych. empir.*); *probe obſervandum eſt, num in iis, quæ in præſenti percipiuntur, quidpiam deprehendatur, quod vel per ſe moleſtum accidit, vel cui vim moleſtiæ creatricem addit imaginatio ob quandam cum præteritis ſimilitudinem, quæ moleſtiam nobis creavere.*

Qui in Pſychologia ſatis verſatus eſt, ut dependentiam eorum, quæ in anima contingunt, a ſe invicem intimius perſpicere poſſit, ei in hisce nihil difficultatis ſupererit: neque enim hic quicquam ſumitur, quod per principia pſychologica non ſit manifeſtum. In praxi morali cœcutiunt, qui naturam animæ perſpectam minime habent, aut non quantum ſatis. In Pſychologia aſſiduus eſſe debet, qui in praxi morali cognoſcenda inoffenſo pede progredi voluerit. Appetitus ſenſitivus & averſatio ſenſitiva dependent a perceptionibus ſenſuum & imaginationis, quatenus eædem vel voluptatem, vel moleſtiam afferunt (§. 156. *part. 2. Eth.*). In illis igitur quærenda ratio commotionum animi, quæ quantumvis lateat, ſemper tamen adeſt, detegenda a nobis non aliter, niſi perceptionum evolutione & eorum, quæ in iis continentur, ad nos relatione. Acumine omnino opus eſt ad hæc diſcernenda ſingulari, nonniſi exercitatione comparando: aſt qui voluntatem emendare vult, virtutes intellectuales, in quarum numero etiam acumen eſt (§. 182. *part. 1. Eth.*), acquirere tenetur (§. 147. *part. 1. Eth.*), nec ſine iis vera virtus, in qua nihil deficit, acquiri poteſt (§. 149. *part. 1. Eth.*). Imperfecta virtus arguit defectum virtutum intellectualium, & inprimis acuminis: quod videre haud difficile, ſi theoria virtutum intellectualium ex natura animæ deducta, qualem tradidimus in parte prima, familiaris extiterit. Non deſunt nobis experimenta, in quibus rationes latentes amoris & odii

eo, quem præscribimus, modo indagavimus, cum quidam assererent, se amare, vel odisse personam, nec posse dicere quare, immo easdem interrogando ex ipsis elicuimus, ut confiterentur se jam dicere posse, quare ament, vel oderint. Ceterum eodem modo deteguntur rationes volitionum & nolitionum, si quis dicere nequit, quare velit, vel nolit, sed se velle, quia vult, aut nolle, quia non vult. Ad impedimenta vero dilectionis universalis removenda quoque requiritur, ut rationes odii & aversionis amoris latentes detegere possimus: quod ut intelligatur, sequentem addimus propositionem.

§. 116.

Neglectus investigandi rationes latentes odii, vel aversionis amoris impedimentum amoris universalis.

Amor universalis impeditur, si quis alios oderit, vel amare nequeat, quamvis dicere non possit quare, latentis vero odii, vel aversionis amoris rationes detegere negligit. Qui enim alios oderit, vel amare nequit, quamvis dicere non possit quare; is sibi persuadet, naturale sibi esse ut quosdam oderit, vel amare nequeat, cumque nihil magis solenne sit hominibus, quam ut alios ex se judicent, eam animo imbibit opinionem, hominem per naturam suam quosdam odio habere, vel saltem amare non posse. Nullam nimirum rationem adesse putans, quia nullam videt, naturæ suæ necessitati tribuit odium, vel aversionem amoris. Quodsi ergo rationem latentem detegere negligit, in ea opinione persistit. Enimvero si quis persuasus est, per naturam hominis aliter fieri non posse, quam ut quosdam odio habeat, quosdam amare nequeat sine ulla causa; is amorem universalem, quo omnes homines prosequi debemus, pro impossibili habet, consequenter de eo ne quidem cogitabit, ut homines quoscunque tanquam seipsum amare studeat. Amor itaque universalis impeditur, si quis alios oderit, vel amare nequeat, quamvis

vis non dicere possit quare, latentis vero odii, vel aversionis amoris rationes detegere negligit.

Non jam urgeo, quod, qui odio, vel aversioni amoris, cujus nullam rationem esse arbitratur, minime resistit, odisse alios adsuescat, ut tanto facilius eos oderit, ubi causa odii manifesta est: id enim per se facile intelligitur. Est vero aversio amoris odium nascens, ideoque supponit aliquid displicentiæ, quod ad suscitandum vehementiorem aversationis sensitivæ actum nondum sufficit, sed eam saltem parumper movet. Odium hoc nascens animum ab altero alienat, ut cupiditas ipsi inserviendi concipi nequeat, cum ex adverso odium natum gignat cupiditatem nocendi, accedente autem vel minima læsione, sive vera, sive putativa vires acquirit, ut animus, qui saltem non erat dispositus ad inserviendum alteri, ad nocendum disponatur. Dilectio duo requirit, voluntatem inserviendi & noluntatem nocendi. Atque ideo patet, non minus aversionem amoris, quam odium dilectioni repugnare. Cum vero plus sit nocere alteri, quam non inservire; odium eidem magis adversatur, quam amoris aversio. Sunt equidem haud pauci, qui sibi persuadent, se nihil committere, quod reprehendi possit, si alteri inservire nolint, modo non noceant. Ast hi non perpendunt, legem naturæ non minus urgere, ut alteri inserviamus, quam ne noceamus: multo minus autem considerant, lege naturali non minus prohiberi, ne alteri inservire negligamus, quam ne noceamus. Quamvis enim denegatio officii humanitatis læsio non sit (§. 671. *part. 1. Jur. nat.*), etiamsi in sensu amplissimo Juri naturæ conveniente sumatur (§. 669. *part. 1. Jur. nat.*), peccatum tamen est (§. 672. *part. 1. Jur. nat.*).

§. 117.

Quoniam amor universalis impeditur, si *rationes latentes odii, vel aversionis amoris* detegere negligamus (§. 116.), non tamen impossibile est, ut detegantur (§. 115.); *qui amo-* *De impedimento isto tollendo.*

 rem

rem universalem curæ cordique habet, *omnem operam dare debet*, *ut* easdem *detegere discat*, *aut*, cum hoc a quolibet fieri minime possit, *saltem agnoscat*, *adesse aliquam rationem*, *ob quam alterum odisse*, *vel amorem ejus aversari absurdum sit*, *vel si in ea opinione persistat*, *quod nulla adsit*, *maxime absurdum esse*, *ut aliquem oderimus*, *vel amare non possimus absque ulla ratione.* Quoniam enim nemo negare potest, hominem esse rationalem, naturæ quoque humanæ nihil magis adversatur, quam ut absque ulla ratione aliquem oderimus, vel amare nequeamus, si vel maxime sumamus, id fieri posse.

Quamvis arduum ac difficile sit rationes latentes odii atque aversionis amoris detegere (§. 115.); subinde tamen non tanta difficultas est, quæ superari non possit, modo animum advertamus ad personam, quam odimus, vel amare non possumus, & singula sigillatim perpendamus, quæ simul percipiuntur, cum hoc modo facile detegatur, quodnam eorum displicentiæ causa sit, qua odium, vel aversio amoris concitatur. Quodsi vero quis uno alteroque exemplo didicerit, adesse rationem, cum nullam adesse arbitraretur; certus jam erit, ab ignorantia sua peti minime posse argumentum contra existentiam ejus. Quodsi quis probare voluerit, adesse nullam; is non modo enumerare debet sufficienter singula, quæ simul sensu percipiuntur, verum etiam non minus sufficienter evolvere ea, quæ confusa imaginatio suggerit, atque evincere nihil in hisce omnibus occurrere, quod quodammodo sibi displicere possit (§. *cit.*). Quam arduus vero sit hic demonstrandi ausus, nemo non intelligit, certe minime in potestate eorum, qui tam præcipitanter ex ignorantia non existentiam concludunt. Quantum enim desideretur in ipsorum acumine, vel ex iis intelligitur, quæ modo diximus. Quod ratio latens, qualiscunque tandem fuerit, certe talis sit, ob quem aliquem odisse, vel amare non posse absurdum est; inde conficitur, quod consistere nequeat in facto alteri imputa-

imputabili, nobis vero ullo modo præjudicante. Etenim si factum adesset, quo offenderemur, id ignorare non poteramus. Qui dicere nequit, quare alterum oderit, vel amare non possit, utique æquiparatur ei, qui absque ulla ratione, si fieri posset, alterum odit, vel amare nequit. Si vero non agnoscit, homini rationi prædito parum convenire, ut absque ulla ratione alterum oderit, vel amare non possit, nec ideo odium depellere, nascens vero in ipso ortu suffocare conetur; naturam hominis irresistibilem facit, & hominem in machinam convertit incautus incidens in absurdissimam Materialistarum hypothesin. Hoc errore si quis imbutus fuerit, surdo narrabis fabulam, quæcunque contra odium, vel aversionem amoris absque ulla ratione manifesta in medium protuleris. Eradicandus error est, antequam ei saniora persuadere possis.

§. 118.

Quod dilectio propter Deum non ferat odium, vel aversionem amoris ob rationem latentem.

Dilectio aliorum propter Deum odio, vel aversioni amoris ob latentes rationes nullum concedit locum. Qui enim alios amat propter Deum, facta quidem odio habet, personam tamen amat & diligit (§. 82.), consequenter odisse nequit (§. 623. *part. 1. Jur. nat.*). Quodsi odium concitetur ob rationem latentem, vel aversio amoris, ignorat utrum quid in persona jure displiceat, nec ne, consequenter an id odio habendum sit. Quamvis vero sumat, id tale esse, ut odio recte habeatur, vel amari non possit, hoc tamen non obstante odium, vel amoris aversionem in ipsam personam non extendit. Quamobrem dilectio aliorum propter Deum odio, vel aversioni amoris ob latentes rationes nullum concedit locum.

Aliud omnino est odisse, vel amare non posse quidpiam, quod personæ inhæret, aliud vero odisse, vel amare non posse personam. Prius dilectioni non officit, sed voluntatem inserviendi alteri prorsus intactam relinquit; posterius dile-

ctionem tollit, vel saltem mutilat, quatenus animum vel ad nocendum disponit, vel a præstatione officiorum avertit. Quamobrem si quis diligat alios propter Deum, etsi putet quidpiam inhærere personæ, quod odio habendum, vel amari nequeat, non tamen propterea voluntatem alteri inserviendi, quantum potest, nec ullo modo nocendi minime mutat. Odium igitur personæ, quamprimum oritur, supprimit, & repugnantiam, quam sentit, ne amet, vincit, quamvis in dubio relinquere cogatur, quidnam sit illud, quod displicentia sui odium, vel aversionem amoris causetur.

§. 119.

De odio pro vitio sumto. Vitium, quod charitati opponitur, peculiari nomine destituitur, vocaturque *Odium*, perinde ac affectus, qui opponitur amori pro affectu sumto, sicuti etiam vulgo amare & diligere promiscue usurpantur. Quemadmodum vero *Charitas* tanquam virtus consistit in habitu alios diligendi tanquam seipsum (§. 620. *part.* 1. *Jur. nat.*), consequenter omni studio id agendi, ut alii sint felices, ac cavendi, ne fiant infelices (§. 617. *part.* 1. *Jur. nat.*), ideoque supponit in appetitu sensitivo amorem tanquam affectum; quo aliorum felicitate delectamur (§. 633. *Psych. empir.*); ita *Odium* tanquam vitium charitati oppositum consistit in habitu aliorum infelicitatem promovendi, consequenter ipsis molestiam seu tædia creandi (§. 639. *Psych. empir.*), ideoque supponit in appetitu sensitivo odium tanquam affectum, quo aliorum infelicitate delectamur (§. 661. *Psych. empir.*). Quodsi ad hanc differentiam animum attendamus, *ex substrata materia intelligitur, utrum odium sumatur pro affectu, an pro vitio.* Definiendum vero est *Odium* tanquam vitium charitati oppositum per voluntatem constantem & perpetuam aliorum infelicitatem promovendi: cum qua etsi semper conjuncta sit noluntas

ejus,

ejus, quem odimus, felicitatem promovendi, attamen hæc absque illa ſubſiſtere poteſt, ut ideo peculiari nomine diſtingvi mereretur. Indifferentem in alios animum diximus, qui & amore, & odio vacuus eſt (§. 629. *part.* 1. *Jur. nat.*), & ex hac indifferentia naſcitur tum carentia charitatis, tum carentia odii, ut neque adſit voluntas alterius felicitatem promovendi, neque voluntas alterius infelicitatem promovendi: aſt cum nuda volitionis omiſſio nondum ſit nolitio (§. 884. *Pſych. empir.*), noluntas quoque felicitatem alterius promovendi, conſequenter etiam infelicitatem depellendi, ſejuncta a voluntate infelicitatem alterius promovendi, non dicit nudam charitatis carentiam & odii pro vitio accepti abſentiam. Vitio huic in appetitu ſenſitivo reſpondet averſio amoris, quam diximus in anterioribus, & quæ conſiſtit in quadam repugnantia adverſus amorem alterius, ut ideo nolimus alterius felicitatem promovere, aut infelicitatem avertere, quia ipſum amare non poſſumus, cum ex adverſo qui indifferenti erga alterum animo eſt, utrumque facere negligat, quia non amat: differunt enim juxta anteriora non amare & amare non poſſe. Quemadmodum vero amoris averſio odium quoddam naſcens eſt (*not.* §. 116.), veluti, ut ſic dicam, odii embryo; ita vitium ipſi oppoſitum eſt quaſi odium pro vitio ſumtum naſcens, ut ſubſiſtat in noluntate felicitatem alterius promovendi, non vero extendatur ad voluntatem ejus infelicitatem promovendi. Quamvis itaque deſint nomina, quibus vitia charitatis oppoſita ſatis a ſe invicem diſtingvere velimus; in praxi tamen morali differentia iſta probe attendenda.

Non eſt quod miremur, deficere vocabula, quibus indigitantur quotidie obvia. Conſtat enim vulgum vocabula inveniſſe, nec minus exploratum eſt, vulgum non ſufficiente

uti acumine ad discernendum ea, quorum differentia sensui non per se obvia est. Nolumus tamen fingere vocabula, ne litigiis inanibus de vocabulis ansam demus, quibus res ipsa in dubitationem adducitur, præsertim cum lingva Latina parum apta sit ad nova vocabula condenda, nec facile inveniantur, quæ absque æquivocatione ob aliquam similitudinem ad ea significanda trahi possunt, quæ peculiaria nomina merentur. Appellet unusquisque per nos ea, quæ distingvimus, quomodo libuerit, modo rem ipsam teneat. Ne vero existimet subtilitates fingi inanes, animum saltem suum excutiat & verba aliorum ponderet, qui eundem produnt: neque ullus dubito fore, ut differentias, quas hic inculcamus, videat, si vel maxime in Psychologia non adeo fuerit versatus, ut perspicere possit, quomodo per facultates animæ diversæ illæ animi modificationes sint possibiles. Odii pro vitio sumti exemplum habemus in gentibus barbaris, quæ artem piraticam exercent & quarum malitia eo usque procedit, ut infortunio quodam, veluti infelici naufragio, in manus ipsorum delapsos duriter atque immaniter tractent, & in gravem tristemque servitutem abstrahant. Habemus exemplum in prædonibus & latronibus, qui in spoliatos sæviunt non alia de causa, quam quia aliena miseria delectantur. Quamvis vero tanta non sit omnium malitia, qui odio habent alios, seu voluntatem nocendi aliis, cum malitiæ in quolibet vitio dentur gradus, ut ideo quantitas æstimationem recipiat, non tamen inconsultum est, ut vitium intime perspecturus mentis aciem convertat in exempla, in quibus malitia ad summum processisse videtur, ut ea major vix concipi posse videatur. Ceteroquin ubivis obvia sunt exempla eorum, qui aliena infelicitate delectantur habentque voluntatem nocendi aliis, modo non desit occasio, aut peculiares obstent rationes, ob quas actus externus reprimitur. Experientiam vero, optimam quoque in hisce rerum magistram, consulentes abunde docebimur, dari non modo homines, qui aliorum felicitatem & infelicitatem parum curant, ut ipsis perinde sit, sive

ſive alii ſint felices, ſive infelices, ideoque nec aliis inſerviant, nec noceant, verum etiam alios, qui quidem nocendi voluntatem minime habent, in noluntate tamen aliis inſerviendi, ſeu officium quoddam præſtandi firmiter perſiſtunt, aſſeverantes ſe quidem nullo modo ipſis ægre facturos, nullo tamen quoque modo ſe adduci paſſuros, ut ſe utiles ipſis præbeant, ſi vel maxime auxilio ſuo indigeant. Quodſi dicas, poſſe ad odium referri tam voluntatem nocendi, quam noluntatem inſerviendi, quemadmodum ad charitatem refertur voluntas tam promovendi felicitatem, quam depellendi infelicitatem; non nego hoc fieri poſſe, ſed diſtingvendum tunc erit inter odium plenum & minus plenum, ut *odium plenum* dicatur, quod cum noluntate inſerviendi nocendi voluntatem conjunctam habet; *odium* autem *minus plenum*, quando noluntas inſerviendi a voluntate nocendi ſejuncta eſt. Hoc vero modo reipſa duo vitia agnoſcis, quorum unum ab altero diſcernendum, nec ullus in re ipſa eſt diſſenſus.

§. 120.

Quænam ſint vitia charitati oppoſita.

Non minus noluntas aliorum felicitatem promovendi, quam voluntas infelicitatem promovendi vitium eſt: immo etiam indifferens erga alios animus vitium eſt. Etenim lex naturæ vult, ut conſtantem ac perpetuam habeamus voluntatem felicitatem alterius cujuscunque promovendi (§. 615. *part. 1. Jur. nat.*), & ut impediamus, quantum in nobis eſt, ne alii ſint infelices (§. 614. *part. 1. Jur. nat.*). Eidem igitur non minus repugnat noluntas aliorum felicitatem promovendi, quam voluntas infelicitatem promovendi. Quoniam itaque habitus omnis legi naturæ repugnans vitium eſt (§. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*); non minus noluntas felicitatem aliorum promovendi, quam voluntas infelicitatem promovendi vitium eſt. *Quod erat unum.*

Prohibet quoque lex naturæ, ne indifferenti erga alios animo ſimus (§. 630. *part. 1. Jur. nat.*). Quoniam itaque animus erga alios indifferens legi naturæ contrarius eſt, omnis autem habitus legi naturæ contrarius vitium eſt (§. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*); animus erga alios indifferens vitium eſt. *Quod erat alterum.*

Multi ſibi perſuadent, ſe nihil committere, quod ſit charitati adverſum, modo nemini noceant, ideoque non agnoſcunt, vitium eſſe, ſi voluntas nocendi a noluntate inſerviendi ſejungatur, aut animus prorſus indifferens ſit, neque ad nocendum, neque ad inſerviendum aliis diſpoſitus. Notum hinc eſt proverbium, **Ein jeder vor ſich, GOtt vor uns alle,** quo dicitur, quemlibet ſibi ipſi, Deum vero omnibus providere debere. Optimum eſſe putant ſibi ſoli vivere, & parum curare, quæ ſunt alterius. Oſtendendum igitur erat, non minus noluntatem felicitatem aliorum promovendi, quam voluntatem aliorum infelicitatem promovendi vitium eſſe, immo ipſum animum indifferentem, qui neque ad promovendam felicitatem, nec infelicitatem aliorum diſpoſitus eſt, in vitiorum numerum referendum eſſe. Ne vero quis per præcipitantiam judicans exiſtimet, definitionem vitii, quod per habitum definitur (§. 322. *part. 1. Jur. nat.*), perperam applicari ad noluntatem aliorum felicitatem promovendi ſejunctam a voluntate infelicitatem promovendi, ipſumque indifferentem erga alios animum, tenendum eſt, quando voluntas, vel noluntas de vitio dicitur, ſupponi conſtantiam & perpetuitatem ejus (§. 329. *part. 1. Phil. pract. univ.*), voluntatem autem conſtantem & perpetuam ſine habitu, agendi promptitudine (§. 428. *Pſych. empir.*), concipi non poſſe. Quamobrem ex eo quoque, quod vitium ſit habitus, demonſtravimus, in eo adeſſe voluntatem conſtantem & perpetuam committendi actionem legi naturæ contrariam (§. 329. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Noluntas vero committendi, quod

lege naturæ præcipitur, continet voluntatem committendi, quod eidem contrarium.

§. 121.

Qui existimat, se sibi soli, non vero aliis vivere, indifferenti erga alios animo est, & ex adverso *qui indifferenti erga alios animo est existimat, quod sibi soli vivere liceat.* Qui enim existimat, se sibi soli, non vero aliis vivere, omnem aliorum curam abjicit, parum sollicitus, utrum alii sint felices, nec ne, neque de eo cogitans, num ad eorum felicitatem, an infelicitatem quicquam conferre possit. Perinde igitur ipsi est, utrum alii sint felices, an infelices, neque eorum felicitate, nec infelicitate delectatur, consequenter animus non minus amore, quam odio aliorum vacuus est (§. 633. 661. *Psych. empir.*). Quamobrem cum indifferente in alterum animo sit, qui alterum nec amat, nec odit (§. 629. *part. 1. Jur. nat.*); qui existimat se sibi soli, non vero aliis vivere, indifferenti erga alios animo est. *Quod erat unum.* *Unde oriatur animus erga alios indifferens.*

Quodsi quis indifferenti erga alterum animo est, eum nec amat, nec odit (§. 629. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter nec felicitate, nec infelicitate alterius delectatur (§. 633. 661. *Psych. empir.*). Quoniam itaque ipsi perinde est, sive alii sint felices, sive infelices, curam aliorum prorsus abjicit, nemini nocens, nemini inserviens. Quamobrem cum sibi soli vivat, non aliis, qui, quamvis nemini noceat, nemini tamen quoque ullo modo inservit; qui indifferenti erga alios animo est, utique existimat, quod sibi soli vivere liceat. *Quod erat alterum.*

Animi indifferentis erga alios primaria causa est opinio, quod sibi soli liceat vivere. Ea enim animum avertit ab aliis, ut eorum felicitatem tanquam rem ad nos minime pertinen-

rem ſpectemus, quæ nobis curæ eſſe debet. Cumque accedat animus ab omni facto alienus, quo alteri noceri poteſt, cujus nobis conſcii ſumus, dum alios ægre facientes aliis obſervamus; opinionis falſitatem tanto minus agnoſcimus charitati adverſam. Quamdiu autem indifferentia animi ſubſiſtit, facta iſta improbantur, quatenus ea ad nos relata averſamur, nolentes ut faciant alii, quod nos non facimus, & quod nobis ab aliis fieri nollemus. Niſi autem ſingularis adfuerit ratio, quæ attentionem ad ea excitet, ne quidem animus ad ea attenditur.

§. 122.

Quomodo caveatur, ne opinio iſta noceat dilectioni.

Quoniam qui exiſtimat ſe ſibi ſoli, non vero aliis vivere, indifferente erga alios animo eſt (§. 121.); *ne perverſa iſta opinio, quaſi nobis ſolis vivamus, animum erga alios indifferentem reddat, probe conſiderandum eſt, quod nemo hominum ſolus ſe ſtatumque ſuum perficere poſſit, ſed unusquisque aliorum auxilio indigeat, nec niſi conjunctis viribus perfectio iſta obtineri queat* (§. 220. *part. 1. Phil. pract. univ.*); *contrahenda conſuetudo omnes actiones noſtras ad utilitatem aliorum referendi* (*not.* §. 19. 61.) & *inprimis perpendendum, quod alios diligere debeamus propter Deum, ſi perſonam nobis impoſitam recte gerere velimus* (§. 69.).

Indifferentia animi erga alios officit dilectioni univerſali, cum cauſetur neglectum officiorum, quibus aliis nos utiles præbemus. Eam cum gignat opinio, quaſi nobis ſolis nati ſimus & liceat nobis ſaltem vivere, non vero aliis; eadem opinio eſt impedimentum dilectionis univerſalis & charitati, quæ in habitu alios diligendi conſiſtit (§. 620. *part. 1. Jur. nat.*), plurimum officit. Omnia vitia ſunt impedimenta virtutum, quibus opponuntur. Certe opiniones, quæ vitia alunt, obſtant quoque, quo minus virtus gignatur. Eradicandæ igitur ſunt, ne ad vitia nos ſeducant & aditum ad virtutem præcludant. Quamobrem remedia vitiorum ſunt ſimul

remo-

remotiones impedimentorum virtutis. Qui opinatur, se sibi soli vivere, ignorat quid & qualis sit homo. Non perpendit, quod homo sit creatura Dei (§. 782. *part. 1. Theol. nat.*), condita in eum finem, ut gloriam Dei promoveat (§. 115. *part. 3. Eth.*). Gloria vero Dei dilectione aliorum promovetur non modo per alios (§. 70.), verum etiam per se, quatenus alii diliguntur propter Deum (§. 63. 64.). Neque etiam perpendit hominem nullum sibi soli sufficere, ut eam perfectionem consequatur, sine qua fieri nequit ut fruatur felicitate, cujus compos fieri potest. Necesse igitur est, ut seipsum noscere discat, quemadmodum prolixe ostendimus integro capite primo partis quartæ. Neglectus studii seipsum noscendi perversæ isti opinioni locum facit. Sua veluti sponte in auram abit, si nos intimius noscere studeamus. Opinio autem hæc tacite sese insinuat nostris animis, dum non perpendimus, quomodo perfectio nostra statusque nostri dependeat ab aliis. Quamobrem dum ad eandem omnem attentionem retrahimus; dependentiam ab aliorum ope non advertimus. Oscitantiæ itaque huic medemur, si actiones nostras omnes ad alios referre studeamus, ut discamus non tantum, quomodo ea, quæ nobis prosunt, ab aliorum studio atque labore dependeant, sed & quomodo aliis nos utiles præbeamus, dum ea facimus, quæ nobis prosunt. Ita nimirum nexum officiorum erga se ipsum cum officiis erga alios perspicimus, & quam arcto vinculo dilectio sui cum dilectione aliorum connectatur discimus. Multa sunt passim demonstrata, quæ hanc opinionem charitati insidiosam radicitus evellunt, & absurditatem ejus abunde probant; sed nimis prolixum foret, si omnia hic congerere vellemus. Non magna deprehenditur efficacia remediorum adversus vitia particularia, nisi quis voluntatem perficere & omni virtuti acquirendæ studeat, &, si verum fatendum, ea magis prosunt ad cohibendum actus externos, quando appetitus vitiis sollicitatur, quam ad emendandum voluntatem, ut vitium ipsum extirpetur. Id tamen præstant, ut ad animum sanandum inci-

temur & ne in ſtudio virtutis in transverſum trahamur. Iſtorum remediorum uſu curatio magis incipitur, quam abſolvitur, &, quamvis in præſenti juvent, verendum tamen ne morbus redeat, ut taceam, quod in caſibus emergentibus circumſtantiæ ſingulares efficaciam remedio detrahant, quam in præſenti habet, nec dicam quod vitia nondum funditus everſa tacite influant in actiones noſtras easque labe inficiant, quamvis in ſe ſpectatæ legi naturæ conformes videantur. Cumque remediorum efficacia tota pendeat a convictione; quantum diffundatur ſcientia eorum, quæ ad eandem requiruntur, ex analyſi demonſtrationum ſatis patet.

§. 123.

Abſurditas opinionis, quod nobis ſolis vivamus.

Abſurdum eſt ſibi ſoli vivere velle. Quoniam quod natura uni licitum, id etiam licitum alteri (§. 95. *part. 1. Jur. nat.*); ſi tibi licet tibi ſoli vivere, licebit etiam aliis vivere ſibi ſoli. Ponamus itaque omnes ſibi ſoli vivere velle, brutorum inſtar, quorum unumquodque quærit quod ſuum eſt, non vero curat ea, quæ ſunt alterius. Facile patet hominibus errandum eſſe ferarum inſtar per loca inculta, nec aliter vivendum, quam quomodo bruta vivunt, quemadmodum docet exemplum eorum, qui inter urſos educati ſunt (§. 461. *Pſych. rat.*). Degenerabunt itaque homines in bruta, nec ullus eorum vel minima parte felicitatis fruetur, qua frui poterant omnes, ſi ſeſe mutuo diligerent (§. 83. 87.). Quamobrem cum appetitus hominis naturaliter feratur in felicitatem (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*) & nemo ſanus velle poſſit eſſe potius brutum animal, omni rationis uſu deſtitutum, quam hominem; abſurdum omnino eſt ſibi ſoli vivere velle.

Abſurditas hæc ſibi ſoli vivendi probe conſideranda, ne animus erga alios indifferens reddatur. Si quis vero eam penitius

nitius inſpexerit, is deprehendet, ſe ſibi ſoli ita vivere non poſſe, quemadmodum vivere vult, ſiquidem ceteri omnes eundem animum haberent. Dum enim ſibi ſoli vivere vult, tacite ſupponit, hominibus non vivendum eſſe ſibi ſolis, cum ita vivere non poſſet, niſi haberet ea, quæ aliorum ſtudio ac labori debentur, & aliorum opera, qua indiget, uteretur. Tenendum hic eſt, quamvis introductio dominiorum certa officia fecerit mercenaria, ut neceſſario præſtanda ſint, niſi tibi ipſi deeſſe velis, ea tamen naturaliter deberi ex mutua omnium erga omnes dilectione, qua officia erga ſeipſum & erga alios inſeparabiliter copulantur, ut quoad effectum quæ mercenaria facta ſunt & præſtantis, & communem aliorum utilitatem promoveant. Quamobrem quæ neceſſitate compulſi facimus, ſi actio phyſice conſideretur, præſtari tamen adhuc poſſunt per modum officii erga alios, ut maneant opera charitatis, ſi moraliter ſpectentur. Hæc ſatis evidentia ſunt per ea, quæ in parte ſecunda Juris naturæ de communione primæva demonſtrata ſunt. Et patet jam uſus præclarus iſtius doctrinæ in praxi morali, ut propterea negligenda non ſit, quia communio primæva in his terris non ſubſiſtit.

§. 124.

De iis, qui omnia ad utilitatem propriam referunt.

Qui omnia referunt ad utilitatem propriam, ſibi ſoli vivere volunt. Qui enim omnia referunt ad utilitatem propriam, nihil faciunt alia de cauſa, quam quod utile ſibi exiſtimant quod faciunt. Quamvis itaque contingat, ut alteri cuidam præſtent, quod ipſi utile; non tamen id faciunt eo animo, ut alteri ſe utiles præſtent, ſed ut propriam utilitatem, quam intendunt, & quæ cum alterius utilitate cohæret, conſequantur, idem non facturi, ſi utilitatem ſuam absque utilitate alterius conſequi poſſent. Enimvero qui ſuam ſaltem utilitatem curæ cordique habet, alienam minime; is minime cogi-

cogitat, se aliorum quoque causa vivere, adeoque non habet animum vivendi aliis, sed saltem sibi. Quamobrem qui omnia referunt ad utilitatem propriam, sibi soli vivere volunt.

Agitur hic de vita morali, quæ ex officiorum præstatione æstimanda. Qui sibi soli vivere vult, is sibi persuadet, se officium nullum debere aliis, ideoque non agnoscit nisi officia erga seipsum, quacunque demum ratione eadem æstimet. Æstimant vero homines, qui legem naturæ non satis intelligunt, prout unumquemque sua trahit voluptas. Ac ideo quoque de utilitate non eodem modo statuunt. In præsente igitur propositione utilitas propria indistincte intelligenda est de ea, quam unusquisque in casu particulari emergente opinatur. Quodsi vero quis non alia agnoscit officia, quam erga seipsum; opinionem suam de utilitate propria normam actionum suarum constituit, atque ex his intelligitur, quænam de utilitate opinio ipsius animo sedeat, ideo tenenda, ut pateat, quandonam officium quoddam alteri præstare videatur, quod ipse considerat tanquam medium utilitatis suæ, non tanquam officium alteri debitum.

§. 125.

Vera dilectio sui non patitur omnia referre ad suam tantummodo utilitatem.

Qui seipsum diligit propter alios, ad utilitatem propriam unice omnia referre nequit. Qui enim seipsum diligit propter alios, cum qui seipsum diligit perfectionem sui statusque sui promovere conetur, quantum datur (§. 58. *part. 4. Eth.*), ideo se & statum suum perficere studet, ut ad aliorum perfectionem conferre possit, quantum datur, consequenter ideo satisfacit officio erga seipsum (§. 128. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ut satisfacere possit obligationi naturali, qua tenetur aliis (§. 222. *part. 1. Phil. pract. univ.*). In officiis itaque erga seipsum semper quoque spectat utilitatem aliorum. Quamobrem qui

qui seipsum diligit propter alios, ad utilitatem propriam unice omnia referre nequit.

Qui seipsum diligit propter alios, ejus animum invadere nequit opinio, quod sibi tantummodo vivere liceat: procul igitur ab ipso abest opinio, quasi sibi soli natus sit, quemadmodum jam supra indicavimus (*not.* §. 71.). Cum utilitate sua semper connectit indistincte utilitatem aliorum, quam tanquam finem intendit per officium tanquam medium obtinendum. Atque ita animus dilectione sui disponitur ad dilectionem aliorum, & hanc ab illa efficit inseparabilem. Et sic homo recte gerit personam ipsi tanquam homini impositam & vitam hominis vivit a vita brutorum distinctam.

§. 126.

Quomodo caveatur, ne unice omnia ad utilitatem nostram referamus.

Quoniam qui seipsum diligit propter alios, ad utilitatem propriam unice omnia referre nequit (§. 125.); *ne quis omnia unice ad utilitatem propriam referre adsuescat, tempestive discat consultum est diligere seipsum propter alios.*

Qui omnia ad utilitatem propriam refert, sibi soli vivere vult (§. 124.), ideoque indifferenti erga alios animo est (§. 121.): qui cum in vitiorum numero sit (§. 120.), adversus hoc vitium non validius præsidium est dilectione sui ipsius propter alios. Hæc igitur nunquam satis inculcari potest, omnique animi contentione eo annitendum, ut nosmetipsos propter alios diligere discamus, contrahendo consuetudinem omnes nostras actiones, quibus perfectionem nostram & status nostri promovemus, referendi ad alios, ut videamus, quomodo aliis nos utiles præbere valeamus, si officiis erga nos ipsos satisfecerimus.

§. 127.

Opinio ejus, qui laborat

Si cui est voluntas constans & perpetua alterius felicitatem promovendi sejuncta a voluntate infelicitatem promovendi; is alterum

odio minus pleno adversus alterum.

non mereri existimat, ut eandem promoveat, seu ad eam quidpiam conferat. Etenim si cui est noluntas constans & perpetua alterius felicitatem promovendi, is nulla ratione se adduci patitur ad eandem promovendam, quæcunque tandem occasio offeratur (§. 1062. *part. 1. Theol. nat.*). Quamobrem cum motivum nolitionis sit repræsentatio mali (§. 890. *Psych. empir.*), necesse est ut sibi tanquam malam repræsentet actionem, qua ad felicitatem alterius quidpiam confert. Quoniam tamen noluntas sejuncta est a voluntate infelicitatem alterius promovendi *per hypoth.* ipse causa esse non vult infelicitatis alterius, neque necesse est, ut malit alterum esse potius infelicem, quam felicem. Necesse igitur saltem est, ut detur aliqua ratio, cur indignus videatur, ad cujus felicitatem vel ipse, vel etiam alii quidpiam conferant. Quodsi ergo cuidam fuerit noluntas constans & perpetua alterius felicitatem promovendi sejuncta a voluntate infelicitatem promovendi; is alterum non mereri existimat, ut eandem promoveat, seu ad eandem quidpiam conferat.

Duo sunt casus, qui in præsenti attendendi veniunt. Etenim aut tu saltem non vis felicitatem alterius ullo modo promovere, aut malles, ne eandem quoque promoverent alii, quamvis displiceat actio, qua quomodocunque ad ejus infelicitatem quidpiam confertur. In casu priori indignum judicas, cujus felicitas a te promoveatur, in posteriori indignus habetur, ad cujus felicitatem alius quicunque quidpiam conferat. Facile patet, in casu priori adesse debere aliquam rationem, quæ te respicit; in posteriori autem, quæ te quidem non tangit, consistit tamen in aliquo, quod in ipso maxime improbatur. E. gr. in priori casu facto quodam suo sive positivo, sive privativo te offendit, aut te saltem offensum esse putas; in posteriori facta quædam alterius, aut mores nonnulli tibi displicent, quamvis nullum inde in te redundet

dundet malum. Ad felicitatem alterius non aliter quidpiam conferre possumus, nisi officiorum præstatione, hoc est, facto lege naturæ præcepto (§. 225. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quando igitur in genere dicitur, quod quis ad alterius felicitatem nihil conferre velit; noluntas ejus intelligenda est de præstatione officii cujuscunque. Quoniam vero non omnes, neque quilibet semper de officiis judicant ex veritate, sed falsas quoque de iisdem fovent opiniones; non obstante tamen errore denegatio officii putativi ex vitio procedit, quod absente errore recte denegaretur, immo denegandum erat. Vitium enim consistit in animo ad officium nullum alteri præstandum disposito, qui utique subsistit, quamvis per errorem pro officio habeatur, quod non est.

§. 128.

Quomodo odium minus plenum extingvatur.

Quoniam qui habet noluntatem constantem ac perpetuam alterius felicitatem promovendi sejunctam a voluntate infelicitatem promovendi, alterum non mereri existimat, ut illam promoveat, seu ad eandem quidpiam conferat (§. 127.), consequenter cum dilectio consistat in actionibus, quibus alterius felicitas promovetur (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*), cui noluntas constans ac perpetua est alterius felicitatem promovendi sejuncta a voluntate infelicitatem promovendi, alterum dilectione indignum judicat, quamvis non semper penitus, quatenus displicent actiones positivæ eidem adversæ (§. *cit.*), consequenter *si noluntatem constantem ac perpetuam alterius felicitatem promovendi sejunctam a voluntate infelicitatem promovendi emendare volueris, eradicanda est opinio, quasi liceat eum non diligere, qui dilectione indignus censetur* (§. 79.), *& inquirendum in rationem, ob quam indignus habetur, atque ostendendum eum propterea indignum censeri non posse.*

Patet jam ex ſuperioribus, neminem dilectione indignum judicari poſſe (*not.* §. 97.), conſequenter nullam dari rationem legitimam, cur officium nullum alteri præſtare velis, propterea quod ſe dilectione dignum reddiderit. Monuimus vero jam ſuperius quoque (*not.* §. *cit.*), in caſu particulari expendendas eſſe rationes, ob quas alter dilectione indignus habetur, quia tales eſſe poſſunt, ut, ſi vel maxime fieri poſſet, quod tamen ſalva autoritate legis naturæ, dilectionem ad ipſos inimicos extendentis (§. 632. *part. 1. Jur. nat.*) fieri nequit, ut quis eſſet dilectione indignus, eædem tamen non ſufficerent ad dilectione noſtra indignum alterum reddendum. Ibidem igitur quæ legi poſſunt, non repetimus. Perpendenda vero hic etiam ſunt, quæ modo de rationibus particularibus, ob quas quis dilectione indignus habetur, annotavimus (*not.* §. 127.). Si quis alterum indignum ſaltem judicat dilectione ſua, ratio eſſe poteſt offenſa, ſive vera fuerit, ſive ſaltem opinione ipſius talis appareat; atque tunc denegatio officiorum humanitatis pœnæ rationem habere debet, vel ad ſpeciem quandam vindictæ redit, ne malum bono referre quis velit. Atque tum uſui etiam ſunt, quæ de jure puniendi lædentem permittit, & ut referatur malum bono præcipit lex naturæ. Et ſi quis in refellendis rationibus particularibus operam ſuam collocare voluerit, plurima ſeſe offerent, quæ non inutiliter urgentur, quorum tamen cogitatio mentem ſubire nequit, quamdiu ſaltem in genere expenduntur, & ea ſeligentur, quæ pro conditione ſubjecti plurimum valent.

§. 129.

De odio tacito felicitatem alterius promovere nolentis.

Noluntas promovendi felicitatem alterius ſejuncta a voluntate infelicitatem promovendi tacitum odium continet. Cui enim eſt noluntas felicitatem alterins promovendi, is bonum in alterum conferre non vult, quod poterat. Quoniam itaque carentiam hujus boni appetit, ex ea voluptatem percipit (§. 156.

(§. 156. *part.* 2. *Eth.*). Quamobrem cum ex bono, quod in nos confertur, voluptatem percipiamus (§. 558. *Psych. empir.*), ideoque ejus collatione felicitas nostra promoveatur (§. 638. *Psych. empir.*); qui carentiam hujus boni, quod in alterum conferre poterat, appetit, ex infelicitate alterius voluptatem percipit, consequenter quia odium consistit in dispositione animi ad voluptatem percipiendam ex alterius infelicitate (§. 661. *Psych. empir.*), alterum odit. Noluntas igitur promovendi felicitatem alterius sejuncta a voluntate infelicitatem promovendi odium continet, quod cum non animadvertatur, tacitum est.

Qualis hic intelligatur noluntas, ex anterioribus jam patet, quamvis non semper brevitatis causa addatur, eam esse constantem ac perpetuam. Quamobrem huc trahendus non est casus, quando officium quoddam denegatur ex carentia nuda amoris: id quod non modo contingit, quando indifferenti erga alios animo sumus, verum etiam ob rationes alias complures, ob quas nobis molestum accidit inservire alterius commodo, quamvis nullam inde voluptatem percipiamus, quod alter bono a nobis in ipsum conferendo carere debeat. Diversi status animi, qui non modo in præsenti, sed aliis quibuscunque casibus praxis moralis attendendi sunt, haud difficulter discernuntur, si rationes discutiuntur, quibus noluntas & voluntas determinatur. Qui istiusmodi discussionibus sedulo vacaverit, is in perscrutandis animis hominum ac præsertim suo plura præstabit, quam putasset. Quando vero voluntas vel noluntas dicitur constans & perpetua, non tamen propterea intelligitur prorsus immutabilis, cum alias vitium nullum esset sanabile. Constantia & perpetuitas tamdiu subsistit, quamdiu subsistit vitium, aut nulla offertur ratio, quæ cohibet ne ex vitio agas. Immo si noluntas promovendi felicitatem alterius ad certam personam restringatur, fieri potest, ut constantia & perpetuitas saltem intendatur, in

præſenti quidem decreta, decreto autem ob rationes alias, de quibus in præſenti non cogitabatur, poſtea immutato. Ecquis enim eſt qui neſciat nihil mutabilius eſſe voluntate ac noluntate hominum, ut ea de cauſa dudum ambulatoria dici ſueverit? Tenendum vero eſt in noluntate, de qua jam agimus, odium nunc magis, nunc minus latere, cum non minus latentis, quam aperti dentur gradus plurimi. Ceterum hinc quoque patet, cur illam odium naſcens & odium minus plenum in anterioribus dixerimus. Quodſi differentias omnes accurate perſcrutari vellemus, multæ ſeſe offerrent diſtinctiones. Aſt non opus eſſe judicamus, ut in explicandis iis ſimus prolixiores, quæ proprio acumine obſervare poterit ad praxin moralem a nobis præſcriptam diligentiam debitam afferens, præſertim cum nemo a nobis requiſiverit, ut omnia ita perſequamur, ne aliorum induſtriæ quicquam amplius ſit relictum. Memini me alias jam plus ſimplici vice monuiſſe, ſi quis noſtris uti voluerit, eum longe ulterius progreſſurum & noſtris multo præclariora daturum. Quodſi ea, quam nos ingreſſi ſumus, via pergere libuerit, animi hominum, qui imperſcrutabiles exiſtimantur, indies magis magisque perſcrutabiles reddentur.

§. 130.

Odii, quatenus vitium eſt, ortus.

Odium pro vitio ſumtum oritur ex odio affectu. Etenim odium pro vitio ſumtum eſt habitus aliorum infelicitatem promovendi (§. 119.). Enimvero cum nihil appetamus, niſi quatenus ex eo voluptatem percipimus (§. 156. *part.* 2. *Eth.*), qui aliorum infelicitatem promovet, ex eadem voluptatem percipit. Quamobrem cum odium affectus conſiſtat in diſpoſitione animi ex alterius infelicitate voluptatem percipiendi (§. 661. *Pſych. empir.*), qui aliorum infelicitatem promovet, conſequenter odio qua vitio laborat, ejus quoque animus odio affectu incenſus eſt. Patet itaque odium pro vitio ſumtum oriri ex odio affectu.

Inde

Inde ſane eſt, ut odium, quatenus vitium eſt, vulgo non diſtingvatur ab odio affectu? Affectus reſidet in appetitu ſenſitivo (§. 603. *Pſych. empir.*): aſt vitium, habitus moralis pravus (§. 277. *part. 1. Jur. nat.*), voluntati, appetitui rationali, inhæret (§. 276. *part. 1. Jur. nat.*). Voluntatis corruptio dependet a vitio intellectus (§. 15. *part. 2. Eth.*), quatenus nimirum per errorem ſtatuimus de eo, quod bonum eſt (§. 892. *Pſych. empir.*), ad errorem vero nos ſeducit appetitus ſenſitivus, quatenus voluptate nocua commovetur (§. 6. *part. 2. Eth.*). Vitium primo inhæret appetitui ſenſitivo, inde autem diffunditur in rationalem, ſeu voluntatem, & dum in errore perſeveramus continuo majora capit incrementa, ut adoleſcat. Atque ita habitus pravus acquiritur. Probe hæc perpendenda ſunt non modo de vitio præſenti, ſed de quolibet alio. Atque hoc conducit, ut penitius inſpiciamus, quæ de corruptione voluntatis a primis ungviculis in capite primo partis ſecundæ Ethicæ demonſtravimus.

§. 131.

Quomodo vitio medela afferatur.

Quoniam odium pro vitio ſumtum oritur ex odio affectu (§. 130.), conſequenter ſi medelam vitio afferre velis, affectus extingvendus; *quæ de odio affectu extingvendo demonſtrata ſunt* (§. 451. & *ſeqq. part. 2. Eth.*), *ad emendandum vitium quoque faciunt.*

Affectus concitatur confuſa perceptione ejus, quod nobis diſplicet in altero (§. 677. *Pſych. empir.*) & tendit ad promovendam infelicitatem & impediendam vel depellendam felicitatem alterius (§. 308. *part. 2. Eth.*). Gignit itaque vitium tum quatenus opinio ejus, quod diſplicet, abit in notionem diſtinctam, ut dignus judicetur alter, cui moleſtia creetur & qui voluptate privetur; tum quatenus voluntatem impellit ad ægre faciendum alteri & noluntatem ad denegandum

dum alteri officia, ex quibus voluptatem percipere poterat. Voluntatis & noluntatis istius renovatione & actionum, quibus alteri ægre fit, & denegationis officiorum, quibus alteri prodesse poteramus, repetitione nascitur habitus ægre faciendi ei, quem odimus, & non inserviendi, quando ope aut consilio nostro indiget (§. 430. *Psych. empir.*), quod vitium est charitati oppositum. Quemadmodum vero affectus non eandem respicit personam, quoties concitatur; ita quoque vitium ad personam quamcunque diffunditur, adversus quam affectus concitatur. Atque hoc modo animus non modo disponitur ad voluptatem percipiendam ex aliorum infelicitate, verum etiam ad nocendum & non inserviendum aliis. Odium itaque & vitium simul nascitur & alitur. Quæ hic de vitio charitati opposito dicuntur, de aliis quoque vitiis tenenda sunt, modo inquiratur, quinam affectus sint eorum fomes. Qui vitia debellare vult, affectus regere debet recto intellectus usu, reducendo appetitum sensitivum ad consensum cum rationali, seu voluntate perfecta (§. 532. *part. 2. Eth.*). Fortissimum contra vitia præsidium est regimen affectuum. Quamobrem ea, quæ de affectuum regimine demonstravimus (§. 517. *& seqq. part. 2. Eth.*), principem sibi locum vindicant in emendatione vitiorum.

§. 132.

Medela ulterior.

Similiter quia odium vitium oritur ex odio affectu (§. 130.), neminem autem odisse debemus (§. 624. *part. 1. Jur. nat.*), odio tamen habere vitia (§. 368. *part. 1. Phil. pract. univ.*); *odium vitium vitaturus, aut emendaturus, operam dare debet, ut facta a persona dividere, illorumque odio non obstante personam diligere discat* (§. 82.).

Valet hoc, quando id, quod in altero observamus, jure displicet: quod ut appareat, ratio odii probe perpendenda. Quodsi jure non displicet, quod in altero deprehenditur, error

ror detegitur, quo agnito, nullus quoque odio relinquitur locus: quodsi vero jure displiceat, odium a persona in id unice retrahendum. Si qui ab odio personæ sibi nondum temperare didicerunt, iis si non impossibile, saltem paradoxum videbitur odium a persona retrahere in id, quod ipsum concitat. Consultum igitur est, ut considerent, annon velint, ut alii se diligant, si vel maxime quædam sint, quæ in nobis probare minime possunt. Etenim quæ nobis impossibilia, aut paradoxa videntur, quando ea præstare debemus aliis, talia non amplius apparent, quando ab aliis præstanda nobis sunt. Influunt affectus in judicia hominum, omnium maxime in moralibus, quamdiu mens nondum satis defæcata fuerit, nulla erroris labe infecta. Quando itaque contingit appetitum influere in assensum veritatis contrariæ opinioni, qua alias imbuta mens est, facilius agnoscitur falsitas. Errores, qui corrumpunt intellectum, & affectus perversi, qui voluntatem & noluntatem corrumpunt, in causa sunt, ut praxis moralis perplexa & difficilis reddatur, nec eadem medela vitiis eodem semper modo afferri possit. Multum affinitatis intercedit inter methodum curandi morbos corporis & methodum curandi vitia, morbos animi. Ast instituti nostri non est eam fusius persequi.

§. 133.

De eo, qui habet animum vindictæ cupidum.

Si quis habet animum vindictæ cupidum, odium personæ non extingvitur, nisi cupiditate vindictæ deposita. Etenim qui habet animum vindictæ cupidum, is tædium, seu dolorem alterius appetit, qui ipsum offendit (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum nihil appetamus, nisi quatenus voluptatem inde percipimus (§. 156. *part. 2. Eth.*); animus ejus dispositus est ad voluptatem percipiendam ex eo, quod alteri molestiam creat, consequenter ad infelicitatem ejus quidpiam confert (§. 639. *Psych. empir.*). Quoniam itaque in hac animi

diſpoſitione odium, qua affectus, conſiſtit (§. 661. *Pſych. empir.*), ac inde odium, quatenus vitium eſt, naſcitur (§. 130.); odium perſonæ non extingvitur, niſi cupiditate vindictæ depoſita.

Qui habet animum vindictæ cupidum, odium ejus, quod in perſona diſplicet, a perſona minime dividit, nec aberravero a vero, ſi affirmaverim, quod dividere nondum didicerit. Quamobrem cum impoſſibile ſit, ne diſpliceat nobis, quod alius nos offendat, conſequenter ut odio habeatur offenſa, quamdiu animus vindictæ cupidus ſubſiſtit, offendentis perſonam odimus, immo hoc ipſum odium cupiditatem vindictæ concitat (§. 671. *Pſych. empir.* & §. 947. *part. 1. Jur. nat.*).

§. 134.

De cupiditate vindictæ ſaltem ſopita.

Cupiditas vindictæ nondum deponitur, ſi defectus virium alteri moleſtias creandi agnoſcitur, & de modo ægre faciendi alteri cogitatio abjicitur. Si quis enim agnoſcit defectum virium alteri moleſtias creandi, fieri non poſſe perſuaſus eſt, ut alteri ægre faciat, cum tamen deſit motivum nolitionis, repræſentatio nimirum mali ex vindicta conſecuturi (§. 890. *Pſych. empir.*), voluntas ad non ægre faciendum alteri nondum diſponitur (§. 589. *Pſych. empir.*), conſequenter ægre facere mallet, modo poſſet, quamvis cum non videat, quomodo cupiditatem ſuam explere poſſit, de modo ægre faciendi alteri cogitationem abjiciat. Quodſi ergo occaſio alteri ægre faciendi offeratur, ambabus eandem arripit manibus. Quamobrem cum vindicta conſiſtat in actibus, quibus alteri tædium, ſive moleſtia creatur, propterea quod nos offendit (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*); cupiditatem vindictæ nondum depoſuit, quamvis defectus virium alteri moleſtias creandi ſibi conſcius de modo ægre faciendi alteri cogitationem abjiciat.

Vanam

Vanam esse sine viribus vindictæ cupiditatem, quæ expleri nequit, nisi adsint vires ad ægre faciendum alteri sufficientes, abunde patet. Quamobrem si quis agnoscit, deesse sibi vires, vana quoque sollicitudine non torquet animum, quem potius spe occasionis sua sponte offerendæ erigit, ubi noverit, haud raro emergere casus improvisos, in quibus animum vindictæ cupidum satiare datur. Inde natum est istud pervulgatum, quod ad regulas prudentiæ adscribunt, qui vindictam differre solent, donec commoda offeratur occasio: In spe & silentio. Silendum, veniet tempus loquendi. Sperandum, veniet tempus gaudendi. Spes refertur ad occasionem alteri ægre faciendi venturam, silentium ad dissimilationem vindictæ. Hinc tempus loquendi vocatur, quo animus vindictæ cupidus prodendus, qui diutius dissimulari nequit; tempus autem gaudendi, quo voluptas percipitur ex molestia alterius, quam ipsi creare datur. Dulcis est vindicta, cum læso doloris remedium habeatur inimici dolor, atque hæc dulcedo, qua demulcetur animus, conservatur spe fore, ut ei, qui nos offendit, ægre facere possimus, cum ex adverso animus inquietetur, si quis alteri ægre facere cupit, deesse tamen sibi vires agnoscit. Neque alia de causa prudentem se esse putat, qui cupiditatem vindictæ dissimulare & vindictam in tempus opportunum casu proveniens, quæ occasio est, differre didicit. Hæc ipsa vero prudentiæ opinio ad spem accedens voluptatem, quæ spei inest (§. 796. *Psych. empir.*) auget (§. 511. *Psych. empir.*), in gaudium abituram, occasione oblata (§. 624. *Psych. empir.*) & cupiditatem vindictæ alentem (§. 805. *Psych. empir.*). Memoria status præteriti cum influat in præsentem, occasione oblata, gaudium ex vindicta auget (§. 593. 614. *Psych. empir.*). Apparet itaque, quam altas in animo radices agat cupiditas vindictæ, quamvis ad eam in præsenti deficiant vires, aut tempus non videatur satis opportunum: cui enim tempus præsens non satis opportunum videtur, is quoque agnoscit deesse sibi vires ad explendam vindictæ cupiditatem sufficientes, cum plu-

rimæ dentur rationes, cur facere nolit, quod in præſenti facere poterat, pro diverſitate perſonarum plurimum variantes, in caſibus tamen datis facile detegendæ, modo attentionem & acumen in te deſiderari minime patiaris. Pertinent hæc ad ea, quæ a ſpectatore actionum humanarum minime otioſo obſervanda eſſe aliquoties jam inculcavimus. Et iſtiusmodi obſervationes apprime faciunt ad noſcentiam ſui, tum quatenus nos ducunt ad intimiorem animi humani notitiam, qua noſcentia ſui multum facilitatur. Quantum vero momentum hæc notitia habeat in praxi morali, ex omnibus iis, quæ de eadem demonſtrantur, haud obſcure colligitur.

§. 135.

An cupiditas vindictæ deponi poſſit, odio nondum extincto.

Cupiditas vindictæ deponi poteſt, quamvis nondum extinctum fuerit odium. Qui enim habet animum vindictæ cupidum, cum appetat moleſtiam, ſeu dolorem alterius, quia ipſum offendit (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*), conſequenter quid fecit, ex quo ipſe moleſtiam percipit (§. 936. *part. 1. Jur. nat.*), malum autem malo referat, qui alteri cauſa mali exiſtit, quia ipſi cauſa mali extitit (§. 798. *part. 1. Jur. nat.*), conſequenter moleſtiam creat, quia ipſi moleſtiam creavit (§. 569. 570. *Pſych. empir.*), ei, qui ſe offendit, malum malo referre vult. Prohibet autem lex naturæ ne malum malo referamus (§. 809. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem ſi quis habuerit animum nil quicquam committendi, quod legi naturæ repugnat, ei motivum nolitionis malum malo referendi eſt disconvenientia vindictæ cum lege naturali (§. 887. *Pſych. empir.*). Idem etiam inde patet, quod lex naturæ urgeat animum ab omni vindictæ cupiditate alienum (§. 948. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque vindictæ cupiditas eidem adverſetur. Quoniam itaque fieri poteſt, ut quis vindictam averſetur, quamvis animus ejus adhuc diſpoſitus ſit ad voluptatem percipien-

piendam ex molestia alterius, ideoque odium nondum extinctum sit, neque de eo extingvendo cogitatum; cupiditas vindictæ deponi potest, quamvis nondum extinctum fuerit odium.

Dantur adhuc alia motiva voluntatem a cupiditate vindictæ avocandi, quorum alia in hoc casu prosunt, alia in alio, pro diversitate subjectorum. Quemadmodum enim refutatio errorum ex principiis concessis deducenda, ita determinatio voluntatis requirit motiva iis conformia, per quæ voluntas generaliter determinata est: nisi enim sub motivis generalibus contineantur specialia, ut specialis determinatio sub generali contineatur, nihil effeceris. Quamobrem oppido falluntur, qui vim motivorum ex se metiuntur ignari legum modificationum animæ, propterea quod in Psychologia non satis versati sunt. Ast in præsenti non opus est, ut in motiva ista operose inquiramus, cum ad demonstrandum possibilitatem deponendi vindictæ cupiditatem, quamvis nondum extinctum fuerit odium, unicus casus sufficiat, cumque inde pateat, possibilitatem consistere in determinabilitate noluntatis per motiva vindictæ contraria, ipsa vero experientia quoque nos doceat, motiva determinandi voluntatem vel noluntatem ad idem variari pro diversitate opinionum, quibus mens est imbuta & voluntas, vel noluntas generaliter determinata, unicus casus nos ducit ad inquirendum in motiva alia, & circumstantiæ casus emergentis inquisitionem facilitant. Ipsa vero demonstratio propositionis præsentis insinuat modum a vindictæ cupiditate animum avocandi nondum extincto odio personæ, nimirum per motiva vindictæ contraria & determinationi generali voluntatis conformia, & quæ modo annotavimus, ad eum porro illustrandum faciunt, ut ideo non opus sit eundem seorsim demonstrari. Obiter quasi adhuc observo, determinationem generalem voluntatis per motiva generalia voluntatem determinabilem efficere in casu particulari: quæ ratio est, cur motiva specialia conformia

esse debent generalibus, ideoque convenire opinionibus, quibus mens imbuta est. Satis manifesta hæc sunt ei, qui perpendit, quæ de voluntate bona & diversa determinabilitate voluntatis in parte secunda Ethicæ demonstravimus. Attamen non inconsultum est hinc inde excitare attentionem, quæ non una de causa deficere solet, ut non animadvertantur, quæ satis attento obvia sunt.

§. 136.

Qualem dilectionem requirat charitas.

Charitas requirit dilectionem universalem hominum omnium ad ipsos inimicos extensam & ut hominem quemcunque diligamus tanquam nos ipsos propter Deum. Charitas enim virtus est, qua alios diligimus tanquam nos ipsos (§. 620. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum virtus sit habitus actiones suas legi naturali conformiter dirigendi (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*); dilectio, quam requirit charitas, talis esse debet, quam præscribit lex naturæ. Quoniam itaque lex naturæ præcipit, ut unusquisque alium hominem quemcunque, ipsum etiam inimicum (§. 632. *part. 1. Jur. nat.*), diligat tanquam seipsum (§. 618. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque exigit a nobis dilectionem universalem omnium hominum ad ipsos inimicos extensam; charitas quoque eandem requirit. *Quod erat unum.*

Enimvero lex naturæ etiam vult, ut hominem alium quemcunque diligamus tanquam nos ipsos propter Deum (§. 63.). Patet igitur ut ante, charitatem requirere, ut hominem quemcunque diligamus tanquam nos ipsos propter Deum. *Quod erat alterum.*

Hæc propositio probe inculcanda est, ne videamur nobis charitatem jam consecuti, a qua nimis procul adhuc remoti sumus. Cum charitas complectatur omnia officia hominis erga alios (§. 654. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque virtutes omnes, quæ

quæ respiciunt alios, & quibus aliorum causa operam navare debemus, quasi in sinu suo fovet; quanti intersit, ne charitas a rectitudine sua deficiat, palam est: defectus enim, qui in charitate deprehenditur, virtutes omnes reliquas, quæ respiciunt alios, labe quadam inficit, non animadvertenda, nisi animus ad rectitudinem charitatis attendatur. Quamobrem patet, quanta animi contentione eo annitendum, ut charitatem continuo magis magisque perficiamus & firmemus. Ne tamen nimis rigidus morum censor in censenda charitate aliorum obliviscaris eorum, quæ infirmitati & conditioni humanæ tribuenda sunt, quæ de charitate Dei incipiente, proficiente & perfecta annotavimus (*not.* §. 247. *part.* 3. *Eth.*), ad charitatem quoque hominum applicanda sunt, mutatis mutandis. *Incipiens* nimirum *charitas* est, qua disceditur ab animo erga alios differente, & resistitur delectationi ex malo alieno, ut a malo aliis inferendo abstineamus, nec cuiquam noceamus. *Proficiens* est, qua habitum promovendi felicitatem aliorum & nos utiles præbendi hominibus quibuscunque acquirere, conservare & perficere studemus, ut in dilectione aliorum proficiamus. *Perfecta* denique est, ut cum gaudio arripiamus occasionem quamcunque aliis inserviendi, sive promovendo felicitatem, sive depellendo infelicitatem aliorum, quantum in potestate nostra est, & quidem propter Deum. Quoniam hinc discitur, quam multi sint, qui de dilectione universali parum cogitant, multo minus indefessam operam eidem navant, & quam pauci sint, qui dilectionis propter Deum notionem distinctam habent ex supra demonstratis conficiendam; charitas quoque virtus adeo rara est, neque ideo est quod miremur, tot ac tantos in virtutibus ceteris, quæ respiciunt alios, notari defectus, ut a rectitudine abire deprehendantur, si eas ex consensu omnium facultatum animæ, quemadmodum fieri debet, æstimes. Equidem non dubito fore plurimos, qui existimaturi sunt, nos moralitatem actionum in nimium extendere; velim tamen perpendant, in Philosophia morali demonstrandum esse, qua-

lis

lis ſit virtus perfecta, ad quam contendere debemus. Plurimum autem refert, ut ſemper in oculis habeamus ſcopum, ad quem tendimus, ne videamur eundem conſecuti, cum procul adhuc ab eo diſtamus, ideoque eam perfectionem non conſequamur, ad quam pervenire poteramus, niſi nos jam perveniſſe putaſſemus. Quæſtio hic eſt de veritate, quæ ex demonſtrationibus æſtimanda, non vero de terminis, ultra quos progredi non datur, & in quibus ſubſiſtendum. Conſtat quantum nocuerit ſcientiis opinio, quod ultra ea progredi non liceat, quæ a veteribus detecta ſunt. Non minus autem nocet virtuti, ſi eam intra certos terminos coarctare volueris ulteriorem profectum infirmitate humana excuſando. Immo ne quidem æſtimari poteſt, quantum quis in virtutis ſtudio profecerit, niſi ex notione virtutis perfectæ ab omni prorſus labe immunis, qualem urget lex naturæ. Taceo ea, quæ hinc conſequuntur ad tuenda Theologorum dogmata contra irreligionarios noſtro inprimis ſeculo aperto Marte pugnantes.

§. 137.

An dilectio aliorum propter ſe ſit charitatis.

Quoniam charitas requirit dilectionem hominis cujusvis ad ipſos inimicos extenſam & ut hominem quemcunque diligamus tanquam nos ipſos propter Deum (§. 136.), qui autem alios diligit propter ſe, conſequenter alteri facit, quod ipſi placet, ut is viciſſim faciat, quod placet ſibi, promiſcue alios omnes non diligit tanquam ſeipſum, immo ne quidem eos tanquam ſeipſum diligit, quos diligit, dilectione intra certos terminos, haud raro admodum anguſtos coarctata, nec quemquam diligit propter Deum, quod ex iis, quæ de dilectione demonſtrata ſunt, ſatis manifeſtum eſt, ac facile agnoſcitur, ſi in rationem dilectionis in caſu dato & in actiones diligentis inquirere volueris; *qui alios diligit propter ſe, charitatem minime habet, ſeu dilectio aliorum propter ſe nondum charitatis eſt.*

Nos

Nos ipsos diligere debemus propter alios (§. 61.); ast non alios diligere propter nos ipsos. Illud non repugnat dilectioni aliorum propter Deum; hoc tamen cum ea consistere nequit. Qui enim alios diligit propter Deum, eorum perfectionem promovere studet, ea intentione, ut per ipsos quoque gloria Dei promoveatur (*not.* §. 57. 70.), & qui seipsum diligit propter alios, perfectionem sui promovere conatur, quantum datur (§. 58. *part.* 4. *Eth.*), ut etiam aliorum perfectionem promovere possit. Dilectio igitur propter Deum exigit, ut nos diligamus propter alios, tantum abest, ut dilectio sui propter alios dilectioni aliorum propter Deum repugnet. Enimvero qui alios diligit propter seipsum, facit quod alteri placet, ut sibi vicissim faciat, quod sibi placet. De eo igitur cum non cogitet, ut per alios gloria Dei promoveatur, omnia tantummodo referens ad quandam utilitatem suam, sive revera talis sit, sive saltem appareat, qui vero alios diligit propter Deum, per alios gloriam Dei promovere studeat (§. 70.); dilectio aliorum propter seipsum dilectioni eorundem propter Deum utique adversatur. Si quis personam sibi impositam recte gerere velit, seipsum & alios diligere tenetur propter Deum (§. 69.), dirigendo dilectionem tam sui (§. 54. *part.* 4. *Eth.*), quam aliorum in eum finem, propter quem Deus condidit hoc universum, ut scilicet & ipse, & alii qua libere agentes sint speculum perfectionum divinarum, quemadmodum una cum creaturis ceteris sunt propter perfectionem essentialem (§. 64.). Dilectio itaque aliorum propter se prorsus dissonat a dilectione aliorum propter Deum, nec cum principiis Theologiæ naturalis atque Jure naturæ concordat, quo voluntas Dei de actionum nostrarum directione continetur (§. 278. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Cum alios diligens propter se ad se referat ea, quæ ad Deum referre debet, quod Deo debet sibi arrogat occulta quadam idololatriæ specie (§. 1258. *part.* 1. *Jur. nat.*), atque in jus Dei involat non sine injuria in Deum (§. 859. *part.* 1. *Jur. nat.*). Tantum igitur abest, ut dilectionem alio-

rum propter seipsum tot modis legi naturæ repugnantem ad virtutem, consequenter ad charitatem, quam urget lex naturæ (§. 621. *part. 1. Jur. nat.*), referre possis (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamvis enim actiones in se spectatae bonæ sint, ob dissensum tamen internarum a lege naturæ multa vitiorum labe inficiuntur (§. 600. *part. 2. Eth.*), ut virtutis solam speciem mentiantur, saltem a rectitudine, quam animi puritas requirit (§. 603. *part. 2. Eth.*), plurimum deficiunt (§. 79. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Valet hic, quod vulgo dicitur, bonum non esse nisi ex integra causa. Quod vero alios diligentes propter se dilectionem intra arctos admodum limites coarctent, haud difficulter intelligitur. Cum enim charitas, quæ in habitu diligendi alios consistit (§. 620. *part. 1. Jur. nat.*), extendatur ad quælibet officia, quæ aliis præstare possumus (§. 654. 608. *part. 1. Jur. nat.*); qui alios propter se diligit, officia aliis præstanda ex adverso æstimat ex utilitate, quam ab aliis expectat. Et cum dilectio, qualem requirit lex naturæ (§. 618. *part. 1. Jur. nat.*), supponat constantiam & perpetuitatem voluntatis (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*); dilectio alterius propter se desinit, quamprimum non amplius speratur utilitas, quæ ad dilectionem incitat. Experientia idem abunde docet, modo animum advertas ad rationem, ob quam in casibus datis unus alterum diligit propter se.

§. 138.

Dilectio aliorum propter se dilectio sui est.

Qui alios diligit propter se, non tam alios diligit, quam seipsum. Qui enim alios diligit propter se, ideo facit quod ipsis placet, ut vicissim faciant, quod sibi placet. Quoniam itaque ratio dilectionis est factum alterius, quod sibi voluptatem affert (§. 542. *Psych. empir.*), & hoc posito ponitur dilectio (§. 118. *Ontol.*); si factum alterius cessat, aut qui alterum diligebat nullam amplius voluntatem inde percipit, dilectio quoque cessat. Quamobrem cum dilectionem alterius

rius tantummodo consideret tanquam medium voluptatis, qua frui cupit (§. 937. *Ontol.*), felicitatem suam promovere studet. Enimvero seipsum diligit, qui id agit ut sit felix (§. 606. *part. 1. Jur. nat.*). Qui ergo alios diligit propter se, non tam alios diligit, quam seipsum.

Clarissime hoc patet exemplo amoris impuri. Ponamus juvenem salacem, cui summum bonum videtur capere voluptatem cum puella pulchra. Quando muneribus splendidis & cupediis sumtuosis, alioque quovis modo voluptatem eidem creare studet; non aliud intendit, quam ut eam facilem faciat ad explendam libidinem suam. Ecquid igitur aliud facit, quam quod facere solet qui quascunque difficultates superare studet, ut potiatur eo, quod sibi voluptatem creat? Quemadmodum itaque hic dici nequit diligere ea, quæ difficultates afferunt, & quas superare cogitur, si quod cupit consequi velit; ita quoque puellam non diligit, qui voluptatem ipsi creando suam emit. Facile quæ hic dicuntur ad dilectionem quamlibet aliorum propter se transferuntur, modo sufficiens fuerit acumem pervidendi abstracta in concretis, ut vi notionum universalium agnoscatur, in quonam singularia, quæ prorsus diversa apparent, sibi invicem similia sint (§. 336. *Psych. empir.* & §. 232. *Ontol.*). Perpendenda igitur hic sunt, quæ de modo acquirendi & perficiendi acumen pervidendi abstracta in concretis demonstravimus & annotavimus (§. 206. *part. 1. Eth.*). Quod in genere monuimus de usu hujus acuminis ad extendendam scientiam eorum, quam acquisivimus & ad multa facili, immo nullo fere negotio cognoscenda, ad quæ alias vix ac ne vix quidem multo studio atque opera pervenire daretur (*not.* §. 199. *part. 1. Eth.*), ea etiam de scientia rerum moralium tenenda sunt. Acumine hoc scientiæ ad principia maxime generalia reduci poterant, ut paucis multa scirentur: diffitendum tamen non est, scientias ad eam universalitatem reductas non profuturas tyronibus, qui sensibus nimis immersam adhuc habent mentem &

cognitione particularium, aut, si mavis, specialium a sensibus non nimis remotorum ante præparandi sunt, quam mens a sensibus abducta ad capienda adeo universalia apta efficiatur. Dantur vero etiam gradus, per quos ad pervidendum abstracta in concretis ascenditur, quemadmodum ab individuis primum ad species, ab his ad genera & inde porro ad genera continuo sublimiora ascenditur. Sed hæc uberius in præsenti explicari non possunt, & revera locum sibi vindicant in Arte inveniendi, ad cujus distinctas notiones ipsum hoc acumen ducit eos, qui veritatibus detegendis non inutilem operam navarunt. Indigitavimus aliqua huc spectantia cum de adminiculis acuminis ageremus (*not.* §. 221. *part.* 1. *Eth.*), quæ lucem quandam affundere possunt ei, qui scientias ad notiones maxime universales reducere voluerit. Ceterum ex propositione præsente clarissime patet, dilectionem aliorum propter se nondum charitatis esse, quæ supponit amorem in delectatione felicitatis alienæ consistentem (§. 633. *Psych. empir.*), omnium facillime observanda, si voluptas nostra ab aliena minime dependet. Illud vero per se patet, charitatem, quæ virtus est, non admittere voluptatem nisi veram, & respuere facta, quæ legi naturæ adversantur, quamvis in illustranda dilectione aliorum propter se admittantur exempla, in quibus contrarium obtinet.

§. 139.

Quando bonum bono referre non pertineat ad dilectionem propter se.

Qui animo grato bonum bono refert, propterea non diligit alios propter se. Qui enim animo grato bonum bono refert, is diligit benefactorem ob beneficia in se collata (§. 31. *part.* 4. *Jur. nat.*), ipsique motivum est alteri tribuendi bonum, quod ab eo accepit bonum (§. 797. 803. *part.* 1. *Jur. nat.*). Ast qui alios diligit propter se, ei motivum præstandi alteri officium est utilitas propria, quam sine hac præstatione sperare non poterat, absque hac spe parum curaturus utilitatem

tatem alterius. Aliud vero omnino eſt, animum habere diſpoſitum ad beneficia benefactori tribuenda ob beneficia ſibi ab ipſo tributa, ut declaremus animum gratum, quem erga benefactorem habere debemus (§. 43. *part. 4. Jur. nat.*); aliud præſtatione officiorum emere benevolentiam alterius, ut obtineamus bonum, quo alias carendum foret. Ille conſiſtit cum dilectione univerſali hominis cujuscunque, nec eam ad benefactorem reſtringit; aſt dilectio aliorum propter ſe ad eos reſtringitur, qui ſeſe nobis utiles præbere poſſunt. Patet itaque, animo grato bonum bono referentem propterea non diligere alios propter ſe.

Aliud omnino eſt diligere alterum ob beneficia ſibi tributa, aliud præſtare alteri officia, ut per eum utilitatem noſtram promoveamus. In caſu poſteriori ſemper prædominatur voluptas ex utilitate propria percepta, quæ in priori ſaltem alit voluptatem ex alterius felicitate percipiendam, utpote absque illa concitandam. Commodis deſtituimur vocabulis, quibus differentiam iſtam indigitemus. Præſtat igitur venire in rem præſentem, ut eandem in nobis ipſis experiamur (§. 264. *part. 2. Phil. pract. univ.*).

§. 140.

Dilectioni aliorum minime repugnat, aliquem officio ſibi devincire, qui commoda noſtra promovere quocunque modo poteſt. Etenim homo ſeipſum diligere debet (§. 607. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem ipſi quoque jus eſt ad media, ſine quibus obligationi huic ſatisfacere nequit. Quodſi ergo alieno auxilio, aut conſilio indiget ad commoda ſua promovenda; licitum omnino eſt dare operam, ut id impetremus, conſequenter eum, qui commoda noſtra promovere poteſt, officio noſtro nobis devinciamus. Quamvis vero præſtatione

An alterum ſibi commodi ſui cauſa devincire dilectioni repugnet.

officiorum utamur tanquam medio commoda nostra promovendi; non tamen hoc obstat, quo minus habeamus animum aliorum quoque commoda, a quibus nihil vicissim expectamus, pro virili promovendi, ubi nostro auxilio, vel consilio indigent. Quoniam itaque alios diligimus, si hunc animum habeamus (§. 617. part. 1. *Jur. nat.*); dilectioni aliorum minime repugnat, aliquem officio sibi devincire, qui commoda nostra promovere quocunque modo potest.

Cum lex naturæ homines obliget ad perfectionem suam statusque sui conjunctis viribus promovendam (§. 221. *part. 1. Phil. pract. univ.*); utique vult, ut mutuis officiis sese sibi invicem devinciant. Non tamen hinc sequitur, ut alios saltem diligamus propter nos ipsos. Qui enim alios tantummodo diligit propter se, is saltem diligit eum, qui sese utilem sibi præbere potest, nec quoddam præstat officium, nisi quo utilitatem suam emere potest, neque etiam felicitate alterius delectatur, sed suo commodo, quod ab eo sperat, nec cum sensu officii facit, quod commodi alterius causa facit. Factum igitur ipsius non proficiscitur ex amore universali (§. 633. *Psych. empir.*), lege naturæ præcepto (§. 619. *part. 1. Jur. nat.*). Enimvero qui alterius animum sibi conciliare & ad usus suos adjungere studet, propterea non cogitur deponere animum unicuique auxilio & consilio indigenti pro virili inserviendi. Quamvis enim demus, alterum non fore paratum ad commoda nostra promovendum, nisi officio quodam ipsum nobis devinciamus, cum is saltem alios diligat propter se, aliorum felicitatem parum curæ cordique habens; non tamen propterea necesse est, ut, quem nobis devincire studemus, ejus quoque animum induamus probe gnari, si alter non satisfacit obligationi suæ, nobis propterea permissum non esse, ut nos quoque obligationi nostræ non satisfaciamus (§. 631. *part. 1. Jur. nat.*). Dilectio igitur universalis salva esse potest, si vel maxime officio aliorum animos nobis conciliare

ciliare & ad usus nostros adjungere studeamus. Dilectio aliorum propter se & studium officio sibi devinciendi alios, qui commoda nostra promovere valent, optime discernitur partim ex voluptate, quam parit utilitas officio nostro alteri comparata, partim ex eo, si æquo animo ferimus, quando spe commodi ab altero nobis comparandi excidimus, nec nos pœnitet officii, quod alteri præstitimus. Quamvis enim tenue sit officium, quod alteri præstamus, ut utilitatem, quam inde percipit alter, non magni facere possit, si in se spectetur; non tamen cum viribus nostris ac præsertim cum animo inserviendi alteri, qui in infinitum tendit, collata levem saltem concitat voluptatem. Habet autem hæc voluptas aliquid singulare, ut eidem permisceatur aliquid molestiæ ortæ ex eo, quod virium mensura non par sit voluntati: quod temperamentum singularem quandam conciliat voluptati suavitatem, qua demulcetur animus, quemadmodum experimur, si gaudio incredibili elati dulcibus lachrymis indulgemus.

§. 141.

An commodum alterius ope comparandum nobis possit esse motivum officii præstandi.

Quoniam dilectioni aliorum minime repugnat officio sibi devincire alterum, qui commoda nostra promovere quocunque modo potest (§. 140.); *dilectioni* quoque *minime repugnat, ut commodum ab altero promovendum ingrediatur motivum officii eidem præstandi ipsum nobis devinciendi causa.*

Notanter dicimus, quod commodum alterius ope nobis comparandum ingredi possit motivum, non quod sit motivum. Quodsi enim esset motivum, ratio sufficiens foret, cur alteri officium præstetur, ideoque præstatione officii non intenderetur nisi commodum nostrum, consequenter alterum diligeremus propter nosmetipsos, utilitatem ipsius parum curaturi, si a nostra dividi posset. Enimvero si motivum saltem ingreditur, tum ad motivum, quo generaliter jam determinata est voluntas ad inserviendum alteri, saltem accedit & dilectionem sui cum dilectione alterius copulat,

quæ

quæ formam ſuam accipit non a facto noſtro, quatenus alteri utile eſt, ſed ab animo, qui ad percipiendam voluptatem ex alterius felicitate jam diſpoſitus eſt, ita ut occaſio, qua commodum noſtrum ab altero promoveri poteſt, ſpectetur ſaltem ut occaſio alteri inſerviendi, quam arripimus obligationi noſtræ naturali ſatisfacturi tum quoad nos, tum quoad alios. Velim hæe probe conſiderentur: uſui enim ſunt quoque in caſibus aliis, in quibus recte motivum ingreditur, quod per ſe ſalva lege naturæ motivum eſſe non poterat.

§. 142.

De motivo alios officio ſibi devinciendi.

Si motivum officiorum præſtatione alios ſibi devinciendi commodi noſtri cauſa a dilectione aliorum propter ſe labe infici non debet; opera danda eſt, ut aliis officia cum ſenſu obligationis noſtræ præſtemus. Qui enim aliis officia præſtat cum ſenſu obligationis, ideo præſtat, quod norit, actionem ſuam legi naturæ convenire (§. 131. *part. 1. Phil. pract. univ.*), Deumque velle, ut hoc faciat (§. 276. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem motivum præſtandi officia aliis eſt convenientia actionis cum lege naturæ atque voluntas Dei (§. 887. *Pſych. empir.*). Quamvis itaque contingat, ut aliorum auxilio vel conſilio habeat opus ad commoda ſua promovenda, ideoque id impetraturus alios officiorum præſtatione ſibi devincire ſtudeat; non tamen ideo deponit animum ſatisfaciendi obligationi ſuæ, ut commodi ſaltem ſui gratia hoc faciat, quin potius cum ſenſus obligationis actioni indivulſo nexu cohæreat, probe gnarus homines obligari ad perfectionem ſuam ſtatusque ſui conjunctis viribus promovendam (§. 221. *part. 1. Phil. pract. univ.*); officio erga alios utitur tanquam medio omnes officii ſui erga ſeipſum partes adimplendi voluntati divinæ conformi, conſequenter verendum non eſt, ne præſtatione officiorum erga alios ſuam tantummodo intendat utili-

utilitatem, quemadmodum facit qui alios ſaltem propter ſe diligit. Quodſi ergo cavendum, ne motivum a præſtatione officiorum alios ſibi devinciendi commodi noſtri cauſa a dilectione aliorum propter ſe labe inficiatur, opera danda eſt, ut aliis officia cum ſenſu obligationis noſtræ præſtemus.

Pertinet hoc ad conſervandam puritatem animi (§. 599. *part. 2. Eth.*), quam urget lex naturæ (§. 604. *part. 2. Eth.*) & ſine qua vita perfecta eſſe nequit (§. 614. *part. 2. Eth.*). Quemadmodum vero puritas animi obtentu admodum difficilis eſt (§. 607. *part. 2. Eth.*); ita inprimis in caſu præſenti facillime contingit, ut dilectionis motivum, ſepoſito ſenſu obligationis, terminetur in utilitate propria & officium ſpectetur tanquam pretium, quo ea emitur. Ne igitur ſenſus obligationis aboleatur, præſtantiſſimum utique remedium eſt, ſi tempeſtive adſueſcamus nihil facere niſi cum ſenſu obligationis & obedientiæ Deo debitæ. Quando enim offertur occaſio officio alterum ſibi devinciendi ad commoda noſtra promovenda, fieri non poteſt, quin de officio præſtando cogitanti ſuccurrat obligatio noſtra & obedientia Deo debita (§. 117. *Pſych. empir.*). Et hoc modo tollitur difficultas, quæ vix ſuperanda videbatur, & quæ nimium acumen requirere videntur, ut diſtincte percepta a ſe invicem dividantur, etiam ſine acumine a perceptionibus confuſis arceantur. Probe hoc notandum eſt, ut intelligatur, quomodo ipſum vulgus imperitum animum a labe immunem ſervare poſſit, quamvis ea, quæ in eum finem demonſtrantur, captum ipſius longe tranſcendant. Neque vero hoc notandum eſt in præſenti ſaltem caſu, ſed ad alia quoque producendum.

§. 143.

Quinam ſint humani.

Qui alios quoſcunque diligit tanquam ſeipſum, humanus eſt. Qui enim alios quoſcunque diligit tanquam ſeipſum, ei voluntas conſtans & perpetua eſt felicitatem cujuſcunque pro-

movendi (§. 617. *part. 1. Jur. nat*), ideoque hominum promiscue omnium felicitate delectatur (§. 156. *part. 2. Eth.*). Quamobrem cum aliorum perfectionem promovere debeat, qui eorum felicitatem promovere vult (§. 652. *part. 1. Jur. nat.*), actiones autem, quibus aliorum perfectio promovetur, sunt officia, quæ aliis præstantur (§. 222. 225. *part. 1. Phil. pract. univ.*); qui alios quoscunque diligit tanquam seipsum, ei voluntas constans & perpetua est, officia quæcunque præstandi aliis, consequenter animus ejus in præstationem officiorum propendet. Quando itaque sese præstandi occasio offert, nihil quoque præstationem remoratur. Quamobrem ad officia erga alios præstanda pronus ac facilis est. Enimvero qui ad officia erga alios præstanda pronus est & in iis præstandis, ubi hoc in potestate ipsius positum, facilem sese præbet, humanus est (§. 894. *part. 2. Jur. nat.*). Qui ergo alios quoscunque diligit tanquam seipsum, humanus est.

Humanitas latius patet, quam vulgo agnoscitur. Quemadmodum enim dilectio universalis extenditur ad homines quoscunque, ipsos etiam inimicos; ita quoque humanitas ad omnes in universum omnes, ipsos etiam inimicos extenditur. Medium itaque humanitatis est dilectio universalis: hanc si didiceris, humanitas sua quasi sponte sequitur. Voluntas enim, quam requirit humanitas, in dilectione jam adest, officiositas saltem actum externum eidem convenientem pro datis circumstantiis determinat: id quod absque ulla mora fit propter illius constantiam (§. 617. *part. 1. Jur. nat.* & §. 1062. *part. 1. Theol. nat.*). Manifesta vero hinc est differentia humanitatis a charitate, habitu diligendi alios tanquam seipsum (§. 620. *part. 1. Jur. nat.*). Aliud enim est dispositio voluntatis ad aliorum felicitatem promovendam, aliud promptitudo ipso opere exequendi hanc voluntatem usu mediorum commodorum, quando sese offert occasio. Quate-

nus

nus firmum propositum habemus aliorum felicitatem promovendi, ad officia erga alios pronus efficitur animus & occasione præstandi oblata facilitas propositum exequendi adest.

§. 144.

Quoniam qui alios diligit tanquam seipsum, humanus est (§. 143.), habitus vero alios diligendi charitas est (§. 620. *part. 1. Jur. nat.*); *humanitas ex charitate oritur, nec ab hac separari potest.* *De humanitatis cum charitate nexu.*

Ne cui dubium quoddam subnascatur, necesse est ut consideret quid sibi velit charitas. Cum hæc in habitu diligendi alios tanquam seipsum consistat (§. 620. *part. 1. Jur. nat.*); expendenda sunt ea omnia, quæ de dilectione universali demonstrata sunt. Atque tunc satis manifestum erit, quomodo ex constante voluntate felicitatem aliorum promovendi, sine qua dilectio non concipitur (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*), nascatur pronitas ac facilitas præstandi aliis officia quæcunque, quæ a nobis proficisci possunt. Pendet dilectio ab amore, & a dilectione humanitas. Amore disponitur animus ad voluptatem percipiendam ex alterius felicitate (§. 633. *Psych. empir.*). Accedente regimine intellectus voluntas determinatur ad felicitatem alterius promovendam, ut firmum nascatur propositum felicitatem aliorum promovendi, quantum in potestate est. Hinc porro nascitur propensio animi ad officia aliis præstanda & facilitas ista propositum exequendi, quandocunque occasio offertur. Manifestus hinc est nexus amoris, charitatis & humanitatis, & hinc porro perspicitur humanitatis a charitate inseparabilitas. Ponamus enim humanitatem a charitate separari. Qui humanus non est, ad officia præstanda aliis nondum pronus ac facilis est (§. 894. *part, 1. Jur. nat.*), ideoque animus ejus in præstationem officiorum erga alios nondum propendet, multo minus is oblatam aliis inserviendi occasionem ambabus manibus arripit. Quamobrem

 non-

nondum habet propositum firmum officia quæcunque cuicunque præstandi, quantum in potestate est, consequenter alios nondum diligit tanquam seipsum (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*), multo minus habitu diligendi alium quemcunque tanquam seipsum pollet (§. 428. *Psych. empir.*). Charitate igitur adhuc destituitur (§. 620. *part. 1. Jur. nat.*).

§. 145.

Signum charitatis deficientis. Quoniam charitas humanitatem gignit, nec hæc ab illa separari potest (§. 144.); *si quis humanus non fuerit, eum charitate nondum pollere manifestum est, & defectus humanitatis, qui observantur, arguunt defectus charitatis.*

Habemus itaque signum charitatis deficientis, quod non modo facile unusquisque in seipso, verum etiam in aliis observare potest, quamvis in casu posteriori paulo sollicitius expendendæ sint circumstantiæ, ob quas quis facilem se præbet ad inserviendum alteri, ne per præcipitantiam charitati tribuatur, quod alii causæ adscribendum. Inprimis autem notandum est, humanitatem eandem habere latitudinem cum charitate. Quemadmodum hæc extenditur ad homines promiscue omnes, qualescunque fuerint & quomodocunque se erga nos gerant; ita quoque humanitas respicit personam omnem (§. 895. *part. 1. Jur. nat.*), nec attenditur inhumanitas alterius, quæ vitium est (§. 896. *part. 1. Jur. nat.*), multo minus attendendi veniunt alii mores, qui recte improbantur.

§. 146.

In quibusnam actibus consistat humanitas. *Ipsa præstatio officii humanitatis non est, sed ad eam referendi sunt actus, quibus alteri inserviendi pronitas & promptitudo significatur in officiorum præstatione.* Quoniam enim charitas omnia officia erga alios complectitur (§. 654. *part. 1. Jur. nat.*); præstatio officiorum charitatis est. Enimvero humanitas ex charitate

ritate oritur (§. 144.), ideoque peculiaris quædam virtus eſt, quamvis ab illa inſeparabilis ſit (§. *cit.*). Ipſa igitur præſtatio officii humanitatis non eſt. *Quod erat unum.*

Aſt quia humanitas cum charitate indivulſo nexu cohæret (§. *cit.*), præſtatio vero officiorum charitatis eſt *per demonſtrata*; humanitas præſtationem officiorum ſemper comitari debet, conſequenter requirit actus quosdam, qui ab ipſa præſtatione officiorum diverſi ſunt, ad ipſam tamen accedunt. Conſiſtit autem humanitas in propenſione animi ad officia aliis præſtanda & in facilitate eadem præſtandi (§. 894. *part.* 1. *Jur. nat.*). Quamobrem actus ad humanitatem referendi, qui ad præſtationem officiorum accedunt, iſtiusmodi eſſe debent, quibus aliis ſignificatur inſerviendi pronitas & promptitudo. *Quod erat alterum.*

Cum charitas virtus ſit (§. 620. *part.* 1. *Jur. nat.*), ideoque tanquam habitus (§. 321. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*) requirat promptitudinem præſtandi officia (§. 428. *Pſych. empir.*); officia jam prompte præſtantur, quatenus a charitate proficiſcuntur. Actus igitur, quibus ſignificatur animus prompte præſtandi officia & qui humanitatis ſunt, ab ipſa præſtatione officii dividendi, quamvis cum eadem conjuncti, per ſe non inſunt promptitudini agendi, qui ad habitum requiritur. Quoniam vero in actionibus liberis actus externi pendent ab internis; qui ſubtiliter, quemadmodum neceſſe eſt, ſi humanitatem diſtincte concipere velis, in præſtatione officiorum diſcernere voluerit, quænam proprie ad humanitatem pertineant, actionem, qua præſtatur officium, in ſimpliciores, ex quibus componitur, reſolvere tenetur. Equidem jam alias indicavimus (*not.* §. 895. *part.* 1. *Jur. nat.*), quales ſint actus externi, in quibus ſpectanda humanitas; non tamen inconſultum eſt, ut hoc in præſenti accuratius demonſtretur, & uberius declaretur.

§. 147.

Quinam sint actus humanitatis. Quoniam ipsa præstatio officii humanitatis non est, sed ad eam referendi sunt actus, quibus aliis significamus, quantum propendeat animus ad inserviendum aliis & quam faciles simus ad nos utiles præbendos aliis (§. 146.), animum vero nostrum aliter significare non possumus, quam oratione, vultu ac gestu, quem in agendo habemus; *qui humanus est, tam verbis, quam vultu ac gestu significat, oblata occasione inserviendi alteri, quam volupe sibi sit, alteri inservire, quodsi vero in potestate sua non fuerit, ut alteri præstet officium quod petit,* cum idem præstare, quam denegare mallet, *ipsis quoque verbis, vultu ac gestu molestiam quandam animi prodit.* Quemadmodum nimirum ipsi jucundum est inservire alteri, ut omnem aliis inserviendi occasionem non sine quodam gaudio arripiat; ita ex adverso molestum accidit, si tenuitatis suæ sibi conscius facere nequit, quod maxime vellet. Et quoniam humanitas ex charitate oritur, nec ab ea separari potest (§. 144.), charitas vero atque amor universalis sororio vinculo copulantur (§. 54.); *qui humanus est, ejus tam verba, quam vultus & gestus amorem spirant,* cumque alios amare debeamus tanquam nos ipsos propter Deum (§. 63.), qui vero alios diligit propter Deum, bonos & malos æque diligit, non tamen propterea mala horum facta approbat (§ 81.), ideoque in dilectione universali non spectat nisi personam, quatenus scilicet eum, cui officium præstandum, considerat tanquam æque hominem (§. 81. *part. 1. Jur. nat.*), lege naturæ, quæ nos alium quemcunque tanquam nos ipsos diligere jubet (§. 618. *part. 1. Jur nat.*), in præcipiendo non supponente nisi naturam humanam communem (§. 221. *part. 1. Phil. pract. univ.*), *qui humanus est, ejus* quoque *verba, vultus & gestus nibil indicare debent, ex quo colligi possit, quasi al-*

terum,

terum, cujuscunque sit conditionis, vilipendamus, aut prorsus contemnamus.

Humanitas sicuti omnis virtus in voluntate residet, quamvis in consensum trahat appetitum sensitivum & aversationem sensitivam (§. 276. 277. *part. 1. Jur. nat.*). Animi sui unusquisque sibi conscius est, consequenter etiam ignorare nequit, quantum is propendeat in aliorum commoda promovenda & quantam in se deprehendat aliis inserviendi facilitatem. Humanitatis itaque suæ unusquisque sibi intime conscius est, aut minimum esse potest, modo animum ad seipsum attendere velit: neque enim ignota est communis oscitantia in observandis iis, quæ ad animam pertinent. Enimvero cum alterius animum inspicere nequeamus, nisi quatenus eundem ex actibus externis, qui in sensum incurrunt, colligimus; hi tales esse debent, ut & propensio animi in alterius commoda promovenda, & inserviendi facilitas inde colligi possit. Quamvis vero eorum, quæ in sensus incurrunt, observatio facilis videatur; non tamen adeo facile est ex iis certo colligere propensionem illam animi in commoda aliorum promovenda & inserviendi aliis facilitatem, ut de humanitate alterius certo constet, propterea quod rationes aliæ, quam quas charitas insinuat, esse possunt, cur quis prompte petenti præstet officium, quemadmodum contingit, si quis alios propter se diligit. Quamobrem non modo accurate perpendendæ sunt omnes circumstantiæ, per quas determinatur casus obvius, verum etiam cautione opus est, ne simulatio nobis imponat. Tenendum vero est, si animus ita fuerit dispositus, quemadmodum exigit humanitas, verba sua veluti sponte ad eum exprimendum succurrere & vocem eidem convenienter determinari vultumque ac gestum ad eundem componi, quamvis negandum non sit, in hisce quoque suas habere partes ipsum usum exercitatione acquisitum. Multæ quoque sunt rationes, quæ homines reddunt sui impotentes, nec omnes adeo præsentis sunt animi, ut sui ipsius non obliviscantur.

Hac

Hac vero de causa accidit, ut actus externi sua veluti sponte secuturi aut sufflaminentur, aut certo quodam modo modificentur, ne amplius cum humanitate concordent. Quoniam tamen charitas mater humanitatis est, non tam facile tale quid metuendum, si ea altas in animo egerit radices. Vultus cum maxime probet affectus, seu commotiones appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ in humanitatem influentes, itemque vox & gestus, affectus autem minus simulare datur, quam sermonem, solis verbis fidendum non est, sed ad vultum inprimis, deinde ad vocem & gestus respiciendum. Quodsi enim inde agnoscimus voluptatem ex officio nobis inserviendi perceptam, aut molestiam quandam animi, siquidem præstatio in potestate non est; cum inde satis certi simus amoris, nec est, quod de humanitate dubitemus. Vulgo equidem ex verbis & quibusdam moribus, quos consuetudo introduxit, humanitas æstimari solet. Ast qui ita eandem æstimant, quid sibi velit hæc virtus non satis intelligunt, confusa quadam notione contenti, ut ideo quoque non desint qui existimant, quasi humanitas locum saltem habeat inter homines disparis conditionis.

§. 148.

Quando humanitas simuletur.

Qui charitate destitutus verba, vocem &, quantum fieri potest, vultum atque gestum imitando humanum effingit; humanitatem saltem simulat. Quoniam enim humanitas ex charitate oritur, nec ab hac separari potest (§. 144.); qui charitate destituitur, humanus esse nequit. Quamvis itaque verba, vocem &, quantum fieri potest, vultum atque gestum imitando humanum effingat, cum tamen non habeat animum, qualem humanitas requirit (§. 894. *part. 1. Jur. nat.*), actiones externæ ab internis dissentiunt (§. 716. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum in hoc dissensu consistat simulatio (§. *cit.*); qui charitate destitutus verba, vocem &, quantum

tum fieri poteſt, vultum atque geſtum imitando humanum effingit, humanitatem ſaltem ſimulat.

Cum humanitate prodamus charitatem (§. 145. 146.); qui charitatem ſimulare volunt, humanitatem ſimulant, ſibique tanto facilius perſuadent ſe hanc ſimulare poſſe, quia humanitas non in ipſa præſtatione officii conſiſtit (§. 146.), & in charitate ſufficit voluntas, ſi deſint vires (§. 611. *part. 1. Jur. nat.* & §. 57. *h.*). Exemplum habemus in Neopharisæis, pietatis pompoſæ cultoribus, qui formam humanitatis imitando effingunt, ut alios diligere videantur, factis tamen animum vindictæ cupidum & odium erga diſſentientes & ab hypocryſi ipſorum alienos abunde produnt: id quod cum charitate conſiſtere non poſſe abunde patet per ea, quæ de dilectione univerſali, de animo ab omni vindictæ cupidine alieno & de odio erga alios paſſim demonſtrata ſunt. Videantur ſaltem ea, quæ de pompoſæ pietatis cultoribus demonſtravimus & annotavimus (§. 152. 153. *part. 3. Eth.*). Conſuetudo ſimulandi ubi in alteram naturam abiit, pietatis pompoſæ cultores ſibimet ipſi tandem imponunt, præſertim ſi diſtinctis charitatis & humanitatis, immo etiam pietatis notionibus deſtituuntur, quemadmodum ut plurimum obtinet. Quis enim eſt, qui neſciat, modo notiones diſtinctas atque confuſas internoſcere didicerit, pleroſque ſicuti virtutum omnium, ita etiam charitatis & humanitatis, itidemque pietatis nonniſi confuſas notiones habere, & unumquemque eas æſtimare ex factis ſuis, qui hac vel iſta virtute ſibi præditus videtur, vel eandem affectat? Nemo vult videri malus, etiamſi ſit, ideoque vitia ſimulationum involucris teguntur, &, ut dudum obſervavit *Cicero* (eadem enim in terris ſemper agitur fabula), frons, oculi, vultus perſæpe mentiuntur, oratio vero ſæpiſſime. Obiter noto, *Ciceronem* vultum accipere in ſignificatu ſtrictiori eo, quem nos vocabulo impoſuimus, qui ſub vultu comprehendimus integram com-

positionem faciei determinato situ partium faciei mobilium factam, ideoque etiam frontis atque oculorum.

§. 149.

Inhumanus alios non diligit tanquam seipsum.

Qui inhumanus est, alios tanquam seipsum diligere nondum didicit. Etenim qui inhumanus est, ab officiis humanitatis aliis præstandis aversum habet animum (§. 896. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter nemini officium quoddam præstat, nisi fuerint rationes quædam particulares, quibus ad id præstandum adducitur, suam potius utilitatem intendens, quam aliorum. Quamobrem cum ipsi molestum accidat officium præstare alteri, nisi hoc faciat commodi sui causa (§. 156. *part. 2. Eth.*), voluntas ejus disposita non est ad aliorum perfectionem promovendam. Quoniam itaque alios non diligit, cui constans & perpetua non est voluntas aliorum perfectionem promovendi (§. 653. *part. 1. Jur. nat.*); qui inhumanus est, alios tanquam seipsum diligere nondum didicit.

Ostenditur etiam hoc modo per indirectum. Ponamus eum, qui inhumanus est, alios tanquam seipsum diligere. Quoniam qui alios quoscunque diligit tanquam seipsum humanus est (§. 143.); erit idem humanus & inhumanus. Enimvero cum humanitas requirat animum ad officia erga alios propensum (§. 894. *part. 1. Jur. nat.*), inhumanitas autem animum ab officiis erga alios aversum (§. 896. *part 1. Jur. nat.*); fieri omnino nequit, ut idem simul sit humanus & inhumanus. Quamobrem repugnat, ut, qui inhumanus est, alios tanquam seipsum diligere didicerit.

Nemo facile propositionem præsentem in dubium vocabit, quin potius eandem absque ulla demonstratione admittet, modo utcunque intelligat, quid sit diligere, vel amare alte-

alterum. Qui alios amat, ea facere ſtudet, quæ ipſis placent (§. 299. *part. 2. Eth.*); qui vero inhumanus eſt, curam aliorum prorſus abjicit, nec eum tangit aliorum felicitas (*not.* §. 897. *part. 1. Jur. nat.*), quin potius nonniſi ægerrime adduci poteſt, ut ad felicitatem alterius quidpiam conferat, quantulumcunque ſit. Inhumanitas itaque ſignum infallibile carentiæ dilectionis univerſalis eſt: id tantummodo obſervandum, ne in dijudicanda inhumanitate aberres. Fatendum tamen in dijudicanda humanitate facilius aberrari, non modo quod eam ſimulare poſſunt, qui eadem carent (§. 148.), verum etiam quia ipſi actus humanitatis non ſine omni acumine diſcernuntur (§. 146. 147.). Conſultum omnino eſt, ut actus humanitatis cum actibus inhumanitatis ſollicite conferantur: ita enim oppoſita juxta ſe poſita clarius eluceſcent.

§. 150.

Ipſa denegatio officiorum humanitatis inhumanitatis non eſt; Quinam a-
multo minus neglectus eorundem; ſed ad inhumanitatem referendi ctus referen-
ſunt actus, quibus averſio animi ab officiis erga alios & moleſtia di ad inhu-
ejus ſignificatur, ſi officium petitur, vel præſtandum. Cum enim *manitatem.*
charitas complectatur omnia officia erga alios (§. 654. *part. 1. Jur. nat.*), qui charitate deſtituitur, aliis officia denegat, quæ præſtare poterat atque debebat. Quamobrem cum denegatio officiorum humanitatis defectui charitatis ſit tribuenda, inhumanitas autem a carentia charitatis differat (§. 620. 617. 896. *part. 1. Jur. nat.*); ipſa denegatio officiorum humanitatis inhumanitatis non eſt. *Quod erat primum.*

Qui indifferenti erga alios animo eſt, alios non amat tanquam ſeipſum (§. 629. *part. 1. Jur. nat.*), conſequenter cum aliorum felicitate non delectetur (§. 633. *Pſych. empir.*), alios quoque non diligit tanquam ſeipſum (§. 617. *part. 1.*

Jur. nat. & 292. *part.* 2. *Eth.*). Quoniam itaque quæ aliorum ſunt parum curat, officia erga alios negligit charitate deſtitutus (§. 620. *par*. 1. *Jur. nat.*). Quamobrem cum neglectus officiorum erga alios carentiæ charitatis tribuendus ſit, patet ut ante eum non eſſe inhumanitatis. *Quod erat ſecundum.*

Enimvero inhumanitas conſiſtit in averſione animi ab officiis humanitatis (§. 896. *part.* 1. *Jur. nat.*), ideoque moleſtus affectus concitatur, ſi officium petitur, vel rationes quædam particulares in caſu emergente præſtationem urgent. Quamobrem ſi quis inhumanus fuerit ad denegationem officii accedere debent actus, qui animum ejus produnt, nimirum averſionem ab officiis humanitatis & moleſtiam animi, quando officium petitur, aut præſtandum. Ad inhumanitatem itaque referendi ſunt actus externi, quibus averſio animi ab officiis humanitatis erga alios & moleſtia ejus ſignificatur, ſi officium petitur, vel præſtandum. *Quod erat tertium.*

Notandum hic eſt, cum officium humanitatis recte denegetur, ſi in poteſtate noſtra non ſit id præſtare alteri, aut alter eodem, vel ope noſtra non indigeat (§. 222. 232. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), ex adverſo autem minus recte, ſi præſtatio fuerit in poteſtate & alter ope tua indigeat (§. 612. *part.* 1. *Jur. nat.*), in præſenti non intelligi niſi denegationem officiorum erga alios illicitam. Et ipſa negligentiæ notio inſinuat, neglectum officiorum erga alios accipiendum eſſe de officiis, quorum præſtatio in poteſtate noſtra eſt & quando alter ope noſtra indiget (§. 750. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Immo cum ex ſubſtrata materia intelligatur, denegationem officiorum erga alios eorundemque neglectum ad vitia referri, idem jam inde patet. Illicita officiorum denegatio & neglectus ſemper arguit carentiam charitatis atque amoris univerſalis; non tamen propterea inhumanitatem: neque enim opus

opus eſt, ut, qui deſtituitur charitate ac amore univerſali, idem etiam inhumanus ſit. Qui charitate deſtituitur, ei non eſt voluntas felicitatem alterius promovendi (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*) & ob defectum amoris non delectatur felicitate alterius (§. 633. *Pſych. empir.*): aſt qui non habet voluntatem alterius felicitatem promovendi, is propterea nondum habet noluntatem eandem promovendi (§. 884. 885. *Pſych. empir.*), nec qui aliorum felicitate non delectatur, is ex officiorum præſtatione, quibus ea promovetur, moleſtiam percipit (§. 535. *Pſych. empir.*). Sola igitur charitatis privatio, a qua proficiſcitur officiorum denegatio, vel neglectus, ad inhumanitatem non ſufficit, ſed ſi ea accedere debet, cauſam quandam poſitivam requirit. Inhumanitas itaque peculiares requirit actus, qui ad denegationem officii accedere debent, nec cum ea neceſſario copulantur. Quinam igitur ſint hi actus ex definitione inhumanitatis deducendum. Actus nimirum interni per ipſam definitionem patent, & quoniam externi cum internis conſentire debent, quales hi ſint ex definitione deducendum. Opponitur inhumanitas humanitati tanquam vitium virtuti. Quemadmodum itaque actus externi ad humanitatem referendi ſunt actus, quibus alteri inſerviendi pronitas & promptitudo ſeu facilitas ſignificatur (§. 146.); ita ex adverſo ad inhumanitatem referendi ſunt actus externi, quibus averſio animi ab officiis erga alios & moleſtia animi, quando officium petitur, aut præſtationem rationes quædam particulares urgent, proditur. Nihil in hisce diſcernendis foret difficultatis, niſi tam multa forent, quæ in determinationem appetitus & averſationis tam ſenſitivæ, quam rationalis influerent, quæ cum pro diverſitate ſubjectorum tantopere varient, ſtatum animi mirifice alterant, ut multa cautione opus ſit, ne in diſcernendis iis, quæ virtutum & vitiorum ſunt, eorundemque cauſis ceſpites, præſertim ſi non ſufficiente ſcientia fueris inſtructus, vel acumine ſufficiente utaris. Accedit, quod vocabula invenerit vulgus in diverſis dividendis non ſatis acutum, utpote non ultra ſenſus ſapiens.

 Ideo

Ideo enim vocabula, quibus tamen utendum, si intelligi volumus, vagum admodum minusque determinatum habent significatum, quo ad fixum & determinatum reducto, non est quod miremur, judicia vulgi haud raro dissonare, nec cum iis, quæ in Moralibus demonstrantur, prorsus concordare.

§. 151.

Quinam sint actus inhumanitatis.

Quoniam ipsa denegatio officiorum humanitatis inhumanitatis non est, multo minus neglectus eorundem, sed ad inhumanitatem referendi sunt actus, quibus proditur aversio animi ab officiis humanitatis & molestia ejus, si officium humanitatis petitur, vel præstandum (§. 150.), animum vero nostrum, quem in agendo habemus, significare aliter non possumus, quam oratione, vultu ac gestu; *qui inhumanus est tam verbis, quam vultu ac gestu significat, quando officium aliquod petitur, vel in casu emergente rationes quædam particulares præstationem urgent, quam molestum sibi sit alteri inservire, & quantum ab officiis erga alios abhorreat.*

Variant omnino affectus molesti, quibus commovetur animus inhumani, propterea quod in diversis subjectis non eadem vitia in aversionem animi ab officiis erga alios influunt, nec iidem omnium sunt mores. Quamobrem & verba, & vox, & vultus cum gestu admodum variant, in eo tamen conveniunt, quod indignationem quandam erumpentem aperte loquantur, propterea quod officium quoddam petitur. Sed nolumus in iis recensendis esse prolixiores, quæ unusquisque facile observare potest. Illud saltem tenendum, cum casus emergant, in quibus inhumanitatem occultari consultum est erga petentem, eandem tamen prodi erga alios, quando de officio ab altero petito sermo est, vel etiam erga eum, qui petentis desideria ad inhumanum defert.

§. 152.

§. 152.

Qui alios quoscunque diligit tanquam seipsum, officiosus est. *Quinam sint officiosi.* Qui enim alios diligit tanquam seipsum, ei voluntas constans & perpetua est felicitatem cujuscunque promovendi (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum perfectionem aliorum promovere debeat, qui eorum felicitatem promovere vult (§. 652. *part. 1. Jur. nat.*), in eo autem officia erga alios consistant (§. 222. 225. *part. 1. Phil. pract. univ.*); qui alios diligit tanquam seipsum, officia aliis lubentissime præstat, quæcunque in potestate sua sunt, consequenter ad ea præstanda semper paratus est. Quoniam itaque officiosus est, qui ad officia humanitatis aliis præstanda semper paratus est (§. 898. *part. 1. Jur. nat.*); qui alios quoscunque diligit tanquam seipsum, officiosus est.

Medium officiositatis est dilectio universalis: ubi hæc adfuerit, officiositas sua veluti sponte sequitur. Etenim in dilectione jam adest voluntas unicuique, quicunque tandem fuerit, officia præstandi: expectatur saltem occasio, qua quod quis vult actu facere potest. Quamobrem quamprimum quis officium humanitatis petit, aut occasio etiam non petenti præstandi sese offert, extemplo idem præstat. Hoc autem officiositatis est (*not.* §. 898. *part. 1. Jur. nat.*). Cum diligentis voluntas constans & perpetua sit, officiositatem in sinu suo fovet. Quoniam enim perpetua est, in quolibet casu emergente qui diligit alios quoscunque tanquam se ipsum, officium alteri præstare vult, ut nullo demum motivo indigeat ad voluntatem determinandum, quæ jam determinata est. Et quoniam voluntas constans est, nullis quoque motivis a proposito suo abduci sese patitur, ut nec de iis cogitet, quæ ipsum a proposito suo abduci poterant, nec dissuadentibus aurem præbeat. Officiositas non spectatur nisi in ipsa præstatione officiorum: animus enim idem est, qui charitate pollen-

pollentis. Fieri equidem poteſt, ut quis officioſum ſe præbeat ſaltem commodi ſui cauſa: aſt tum nondum ea virtute conſpicuus eſt, cui officioſitatis nomen tribuitur. Qui enim hac virtute imbutus eſt, is ad præſtanda officia humanitatis cuicunque paratus eſt, quamprimum ſeſe offert occaſio, non vero promptitudo præſtandi officia ad certas ſaltem perſonas, aut ad unicam ſaltem reſtringitur. Officioſitas optime perſpicitur in perſonis, quæ, cum nihil ab aliis ſperare posſint, nec ex actionibus ſuis gloriam capere, lubentiſſime tamen & ſine mora faciunt, quod petitur. Fieri autem nequit, ut veram formam habeat, nec labe ulla inficiatur, niſi ex dilectione univerſali proficiſcatur.

§. 153.

De officioſitatis cum charitate nexu.

Cum qui alios quoscunque diligit tanquam ſeipſum, officioſus ſit (§. 152.), habitus vero alios diligendi charitas ſit (§. 620. *part. 1. Jur. nat.*); *officioſitas ex charitate oritur, nec ab hac ſeparari poteſt.*

Loquimur hic de officioſitate, qualem urget lex naturæ & quæ promiſcue ad omnes homines extenditur (§. 899. *part. 1. Jur. nat.*). Officioſitas, quæ ad certam perſonam, vel ad certas quasdam reſtringitur, quamvis ad vitium referri nequeat, labe tamen omni minime caret, quemadmodum in aliis quoque actionibus externis contingit, quæ in ſe ſpectatæ legi quidem naturæ conveniunt, ad animum tamen relatæ ab eadem recedunt, & vel a vitiis, vel virtutis cujusdam defectu labem quandam contrahunt. Vera officioſitas, quæ perfecta eſt, nec ulla ex parte deficit, neque labe ulla aliunde contracta inficitur, matrem non agnoſcit niſi charitatem. Quodſi dilectioni univerſali majorem impenderent operam eidemque a primis unguiculis adſuefierent homines, ut charitas ipſorum animis ingigneretur altasque in iis radices ageret, ad humanitatem & officioſitatem nullæ prorſus curæ cogitationesque laborare tenerentur.

§. 154.

§. 154.

Qui officiosus est, ei præstatio officii in casu emergente nullis demum rationibus persuadenda, sed sufficit, ut agnoscat eam esse in potestate sua. Qui enim officiosus est, ad officia humanitatis alteri præstanda semper paratus est (§. 898. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter voluntas ejus jam sufficienter determinata est, ut ad ipsam præstationem nihil amplius requiratur quam præstandi occasio. Quamprimum itaque hæc offertur, nihil est, quod præstationem remorari possit. Quamobrem non opus est, ut ullis demum rationibus ea ipsi persuadeatur. *Quod erat unum.* *Qualis sit dispositio animi in eo, qui officiosus est.*

Et quia officiositas ex charitate oritur, nec ab hac separari potest (§. 153.), charitas vero atque amor universalis sororio vinculo copulantur (§. 54.); amor tendens ad promovendam felicitatem & depellendam infelicitatem alterius stimulus est officii præstandi (§. 292. *part. 2. Eth.*). Qui ergo officiosus est, ei abunde sufficit, ut agnoscat, officii præstationem esse in potestate sua. *Quod erat alterum.*

Officiositas potissimum spectatur in facilitate, quando occasio officium aliis præstandi offertur. Cumque *Cicero* pro Lege Manilia facilitatem vocet virtutem, qua libenter multis gratificamur; ecquis est qui non videat, eam ipsam virtutem, quam nos officiositatem dicimus, idiomate patrio die Dienstfertigkeit appellamus, facilitatem vocari: Consistit autem facilitas in eo, quod jam parati simus ad officium præstandum, & saltem expectetur occasio, ut actu præstari possit. Quamobrem non opus est ut a petente allegentur rationes, quibus officiosum commovere vult ad officium, quod petit, sibi præstandum. Quin potius si hic sibi conscius est, quid velit alter sibi fieri, statim annuit, antequam is rationes, quas allegare vult, proferre possit, immo proferre vo-

lentem interpellat, ipſumque certum eſſe jubet, ſe lubentiſſime facere, quod petit, nec opus eſſe, ut rationes petitionis exponat. Immo cum amore univerſali impellatur ad commodum aliorum promovendum, & officium præſtet tanquam debitum naturale, non vero utilitatis ſuæ cauſa; ſi petens ſignificare velit animum ad officia quædam viciſſim præſtanda paratum, extemplo regerit, ſe hoc minime deſiderare. Cui hic eſt animus, is demum certus eſſe poteſt, ſe virtutem poſſidere, quam ſive officioſitatem, ſive facilitatem appellare malis, nobis perinde eſt, qui non vocabulorum, ſed rerum rationem habemus. Atque hinc porro intelligitur, quantum profecerimus in charitate & quam altas radices in animo egerit amor univerſalis. Officioſitas itaque, ſeu aliis inſerviendi facilitas ſignum certiſſimum charitatis eſt, modo tibi non patiaris imponi dilectione aliorum propter ſe ex circumſtantiis datis haud difficulter agnoſcenda. Ceterum enm ex charitate proficiſcatur officioſitas (§. 153.), & ſtimulum habeat amorem univerſalem, *per demonſtrata;* tam late patet quam charitas & amor univerſalis. Quemadmodum itaque qui homines omnes amat, omnes redderet felices, ſi in poteſtate ſua eſſet (§. 50.); ita officioſus omnibus ope aliena indigentibus officium quodlibet præſtaret, modo in poteſtate ſua eſſet. Quoniam vero nemo eſt qui neſciat, quam curta nobis ſit ſuppellex; *Cicero* tenuitatis virium humanarum ſibi conſcius facilitatem dixit virtutem, qua multis gratificamur, quamvis ſi voluntas ſpectetur, omnibus gratificare vellemus: impoſſibile vero eſt gratificare omnibus. Sortitur autem voluntas in infinitum extenſa hunc effectum, ut ſine ullo perſonarum reſpectu, nulla attenta utilitate propria, unicuique ope noſtra indigenti pro virili ſuccurramus. Etſi amor univerſalis ab ipſa natura hominibus inſitus multis modis infirmetur atque ſupprimatur; non tamen adeo extinctus eſt in animis omnium, ut non paſſim occurrant exempla, in quibus hominibus ignotis in periculo præſertim conſtitutis ſuccurrunt qui opem ferre poſſunt. Atque eadem præbent

ideam

ideam exemplarem illius facilitatis, quæ officiositatis anima est.

§. 155.

Qui petenti officium denegat, quod in potestate sua non habet, sive desint vires, sive salva obligatione sua fieri nequeat, inofficiosus non est: nec officiositatis est alteri facere, quod salva obligatione fieri nequit. Nemo enim alterius perfectionem promovere ac imperfectionem præcavere tenetur, nisi quatenus in potestate est (§. 611. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter officia, quæ in potestate non sunt, recte denegantur, sive desint vires, sive salva obligatione nostra fieri nequeat, quod efflagitat alter. Quoniam itaque denegatio legi naturæ minime contrariatur, ad vitium vero, quale inofficiositas est (§. 900. *part. 1. Jur.nat.*), referri nequeunt actiones, nisi quæ legi naturæ contrariantur (§. 322. *part. 1. Phil. pract. univ*); qui petenti officium denegat, quod in potestate sua non habet, sive desint vires, sive salva obligatione sua fieri nequeat, inofficiosus non est. *Quod erat unum.*

Quando denegatio officii non sit inofficiositatis, nec præstatio sit officiositatis.

Enimvero cum obligatio naturalis sit necessaria & prorsus immutabilis (§. 142. *part. 1. Phil. pract. univ.*); nemo in gratiam alterius facere potest, quod obligationi suæ naturali quomodocunque contrariatur, consequenter si quid faciat, quod alteri utile est, salva tamen obligatione sua facere nequit, actionem suam contraria ratione determinat, quam lege naturæ præscribitur (§. 141. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideoque ad vitium ea adscribenda (§. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum officiositas virtus sit (§. 898. *part. 1. Jur. nat.*); officiositatis non est facere alteri, quod salva obligatione nostra fieri nequit. *Quod erat alterum.*

Officiositatem & inofficiositatem norma naturali, quæ lex naturæ est, dividere tenemur. Hæc enim nos docet, quando officium alteri sit præstandum, quando denegari possit, immo denegandum. Nemo obligatur ultra id, quod possibile (§. 209. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter in potestate sua est (§. 175. *part.* 1. *Jur. nat.*): in potestate vero sua quoque non est, quod alteri præstare non valet, nisi cum neglectu officii erga seipsum (§. 610. *part.* 1. *Jur. nat.*), consequenter non salva obligatione sua. Quando igitur officium quoddam præstandum alteri, non modo considerare tenemur, utrum physice, verum etiam num moraliter possibile sit, ut id præstemus. Prius ex viribus æstimatur, quæ nobis sunt; posterius ex lege naturali, quæ facienda & non facienda præscribit. Quomodo vero explorandæ sint vires, patet per ea, quæ in potestate nostra esse dicuntur (§. 175. *part.* 1. *Jur. nat.*). In censum nimirum veniunt non modo vires corporis, verum etiam facultatum ac rerum nostrarum usus una cum ope atque auxilio aliorum, quod nobis præsto est. De his cum non semper certo constare possit aliis, cautione opus est, ne denegationem officii ad inofficiositatem referamus, antequam certum fuerit, denegari quod in potestate est, & salva reverentia legi naturæ debita fieri potest. Officii vero nomen non meretur, quod petenti utile est, præstari autem nequit nisi violata obligatione, quæ a lege naturæ venit. Officium non est nisi actio legi naturæ convenienter determinata (§. 225. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quamprimum itaque in determinationem voluntatis ad agendum influit, quod legi naturæ quomodocunque contrariatur, actio officium esse desinit, etsi alias officium esset. Non obstat, quod vulgo officium appelletur: quoniam enim in ratione populari omnis nostra versatur oratio, populariter loqui haud raro necesse est & nomen tribuere rei, quod vi definitionis eidem minime convenit. Nullibi magis hoc obtinet, quam in Philosophia morali: ubi actio, quæ virtutis esse videtur, actu interno vitiatur, ut ad virtutem adscribi nequeat. Qui alterum com-

commendat Patrono, ut ad munus quoddam publicum evehatur; officium eidem præstare censetur, cumque in eo se facilem præbeat petenti, officiosus esse videtur. Enimvero si bono publico adversetur, ut petentis desiderio satisfiat, cujus in commendatione maxime habenda ratio est, commendatio, quamvis proficiscatur ab eo, qui lubenter aliis officia præstat, nec denegare solet, quod alteri facere potest, officositatis non est.

§. 156.

Scientia legis naturæ ad offitiositatem requisita.

Quoniam inofficiosus non est, qui petenti officium denegat, quod salva obligatione præstare nequit, nec officiositatis est alteri facere, quod salva obligatione fieri non potest (§. 155.); *officiositas supponit legis naturæ scientiam* (§. 131. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter *legi naturæ intime perspiciendæ operam dare debet qui puritatem animi in officiositate conservare vult* (§. 599. *part.* 2. *Eth.*).

Vulgo æstimatur officium ex eo, quod alteri utile, aut commodum: hoc vero solum ad id non sufficit. Lex enim naturæ officiorum norma est (§. 225. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), consequenter in determinationem voluntatis ad præstandum alteri, quod ipsi utile, aut commodum est, nihil influere debet, quod legi naturæ quomodocunque contrariatur: id quod ne fiat, sollicite expendendæ sunt omnes circumstantiæ, quæ actionem, si eam in genere spectes, bonam faciunt malam. Proficisci potest a bona voluntate, quæ generaliter determinata est ad inserviendum alteri, consequenter eam facilitatem gignere potest, quæ ad officiositatem requiritur. Enimvero cum voluntas bona non sufficiat ad actiones bonas committendas (§. 131. *part.* 2. *Eth.*), multoque minus ad puritatem animi (§. 605. *part.* 2. *Eth.*); ita quoque eadem non sufficit ad officiositatem. Voluntatem perficere debemus (§. 273. *part.* 1. *Jur. nat.*): perfecta autem voluntas requirit exactam juris naturæ scientiam (§. 133. *part.* 2. *Eth.*). Quamobrem

quoque officiositas, seu aliis inserviendi facilitas a voluntate perfecta proficiscatur necesse est, ideoque totam moderari debet lex naturæ. Facile patet, cum virtus omnis consistat in habitu actiones suas legi naturæ convenienter determinandi (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*); quæ de officiositate dicuntur, de virtute quacunque alia intelligenda esse, nisi præter omnem opinionem actiones inde manantes labe quadam infici debeant.

§. 157.

Amoris universalis & charitatis carentia in inofficiositate.

Qui inofficiosus est, homines quoscunque alios nondum diligit tanquam seipsum, neque amat. Qui enim inofficiosus est, nemini facile præstat aliquod officium humanitatis, quin potius petenti denegat (§. 900. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum officia consistant in actionibus legi naturæ conformiter determinatis (§. 224. *part. 1. Phil pract. univ.*), ut constantem ac perpetuam habeamus voluntatem perfectionem ac felicitatem aliorum quorumcunque promovendi (§ 615. *part. 1. Jur. nat.*); qui inofficiosus est, voluntate constante ac perpetua aliorum quorumcunque perfectionem ac felicitatem promovendi caret. Enimvero in hac voluntate consistit dilectio alterius (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*). Qui ergo inofficiosus est, homines quoscunque alios nondum diligit tanquam seipsum. *Quod erat unum.*

Quoniam vero inofficiosus caret voluntate aliorum felicitatem promovendi, *per demonstrata*; ex felicitate quoque hominis cujuscunque non perinde ac ex propria voluptatem percipit (§. 156. *part. 2. Eth.*). Quamobrem cum alterum non amet, nisi is, cujus animus dispositus est ad voluptatem percipiendam ex ipsius felicitate (§. 633. *Psych. empir.*); inofficiosus homines alios quoscunque nondum amat tanquam seipsum. *Quod erat alterum.*

Sicuti

Sicuti fons officiositatis charitas est (§. 153.), quæ cum amore universali sororio vinculo copulatur (§. 54.); ita inofficiositas oritur ex carentia charitatis & amoris universalis. Qui amore universali caret, in eo deficit stimulus ad officia præstanda cuicunque, qui ope, auxilio, vel consilio aliorum indiget. Parum curat ea, quæ aliorum sunt, nisi cum iisdem connectatur utilitas propria. Quem vero commodum suum impellit ad officium quoddam præstandum alteri, is non se utilem alteri præbet, quia ipsum diligit & amat.

§. 158.

Animus inofficiosi indifferens erga alios.

Quoniam inofficiosus homines quoscunque alios non amat (§. 157.), non tamen necesse est, ut eum oderit, cui officium denegat (633. 661. *Psych. empir.*), qui vero alterum nec amat, nec odit, indifferente in ipsum animo est (§. 629. part. I. *Jur. nat.*); *inofficiosus erga homines alios indifferenti animo est.*

Si hominem solummodo spectemus tanquam hominem, quemadmodum spectatur in amore universali, cur hominem qua hominem quis oderit vix concipi potest. Quamvis enim dentur nonnulli, quos aliena infelicitas per se delectare videtur; ratio tamen latet non in communi hominum natura, sed in vitio aliquo, quo depravatus est animus. Quamobrem si quis amore carens aliorum felicitate non delectatur, non tamen ideo delectatur ipsorum infelicitate. Ac propterea indifferens erga alios animus ad inofficiositatem sufficit. Indifferentia animi gignit neglectum officiorum humanitatis & accedit denegatio, quando id petitur, quatenus inofficiosus aurem non præbet petenti. Tenendum nimirum, duplici respectu officium petenti denegari posse, vel ut commodum alienum spectetur tanquam res, quæ ad nos minime pertinet, nobisque curæ esse minime debet, vel ut carentia ejus consideretur tanquam malum, quo petentem afficimus officium

cium denegando. Prior consideratio animi indifferentis est, atque ad inofficiositatem sufficit; posterior autem odium supponit, nec ad inofficiositatem inde proficiscens denegatio adscribenda. Inofficiosus nec prodest, nec nocet aliis: ast qui alterum odio habet, alteri nocere intendit. Nocetur vero etiam alteri non modo quando damnum datur, sed & quando damnum non depellitur, aut commodum non promovetur. Quod vulgo hæc non satis distingvantur, non alia est ratio, nisi quod nolitio non dividatur a nuda omissione volitionis, neque ideo noluntas tanquam peculiaris facultas contradistingvatur voluntati. Qui ea perspexit, quæ de hac differentia tradidimus in Psychologia empirica, de nimia subtilitate nullas movebit querelas: quin potius in praxi morali ubivis deprehendet, quam non solum utile, sed etiam necessarium sit, ut differentia ista attendatur. Patet in præsenti, quod ea neglecta malitiam, quæ inest denegationi officii humanitatis, æstimare non possimus. Majorem enim esse malitiam, si officium denegetur, vel negligatur odio in petentem, quam si id fiat, propterea quod quis indifferenti erga petentem animo est, satis liquet.

§. 159.

Ex indifferenti erga alios animo sequi inofficiositatem.

Qui indifferenti erga humanum genus animo est, inofficiosus est. Qui enim indifferenti erga genus humanum animo est, alios homines quoscunque neque amat, neque odit (§. 629. *part. 1. Jur. nat.*). Aliorum igitur nec felicitate, nec infelicitate delectatur (§. 633. 661. *Psych. empir.*). Quamobrem fieri nequit, ut habeat voluntatem constantem atque perpetuam felicitatem aliorum promovendi, consequenter alios non diligit (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*). Quoniam itaque charitate destituitur (§. 620. *part. 1. Jur. nat.*), hæc vero officia omnia erga alios complectitur (§. 654. *part. 1. Jur. nat.*); qui indifferenti erga humanum genus animo est, ejus animus ad

ad officia aliis præſtanda parum diſpoſitus. Aliis igitur officium aliquod humanitatis haud facile præſtat, ſed petenti potius denegat. Quamobrem cum inofficioſus ſit, qui nemini facile officium quoddam humanitatis præſtat, quin potius petenti denegat (§. 900. *part. 1. Jur. nat.*); qui indifferenti erga humanum genus animo eſt, inofficioſus eſt.

Amorem & dilectionem cum lex naturæ extendat ad homines quocunque omnes (§. 618. 619. *part. 1. Jur. nat.*); qui appetitum ſenſitivum legi naturæ convenienter moderatur & voluntatem eidem conformat, quemadmodum conſenſus appetitus ſenſitivi cum rationali requirit, is genus humanum amat & diligit. Quemadmodum itaque omnes homines redderet felices ſi in poteſtate ſua eſſet (§. 50.); ita quoque nihil eorum omittit, quod ad utilitatem generis humani fieri à ſe poſſe videt. Quamobrem nec fieri poteſt, ut oblata occaſione cuicunque in præſtandis officiis ſe facilem præbeat, Atque ita ex amore generis humani, quem ipſa natura nobis inſtillat, tanquam ex fonte fluit officioſitas, quam exigit lex naturæ ſibi ſemper conſona ob inviolabilem nexum cum amore univerſali (§. 899. *part. 1. Jur. nat.*). Quoniam amore generis humani caret, qui indifferenti erga homines qua homines animo eſt (§. 629. *part. 1. Jur. nat.*); obturato fonte officioſitatis, officia aliis præſtanda parum curat & niſi peculiaris quædam ratio adſit; cur quempiam amet, nullum quoque officium eidem præſtat. Perinde igitur ex animo indifferenti ſequitur inofficioſitas lege naturæ prohibita (§. 901. *part. 1. Jur. nat.*), ſicuti ex amore generis humani officioſitas. Atque ideo patet, vitium hoc non poſſe eradicari, niſi ad amorem generis humani adducantur, quorum animus erga homines promiſcue omnes indifferens eſt. Quæ igitur de amore & dilectione univerſali in ſuperioribus demonſtrata ſunt, ad debellandum quoque hoc vitium abunde ſufficiunt: indifferentia nimirum animi tolli aliter nequit niſi ingenito amore univerſali (§. 629. *part. 1. Jur. nat.*), ex quo cum proce-

procedat officiositas, inofficiositati nullus amplius locus est, quæ in omissione ejus consistit, quod facit officiosus (§. 898. 900. *part. 1. Jur. nat.*).

§. 160.

Inofficiositatem cum inhumanitate non esse per se connexam.

Qui inofficiosus est, non necessario inhumanus quoque est. Etenim qui inofficiosus est, caret facilitate præstandi officia aliis (§. 900. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque ea negligit (§. 750. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Nuda igitur omissio ejus, quod faciendum erat, cum non sufficiat ad idem aversandum (§. 586. 587. *Psych. empir.*); inofficiosus quamvis non propensum habeat animum ad inserviendum aliis, non tamen propterea ab officiis præstandis aversum habet, ut ipsi molestiam creet officiorum præstatio, nonnisi rationibus particularibus vincendam, quæ eandem jucundam faciunt nobisque commendant (§. 156. *part. 2. Eth.*). Quoniam igitur inhumanus non est, cujus animus ab officiis humanitatis aversus non est (§. 896. *part. 1. Jur. nat.*); qui officiosus est, non necessario quoque inhumanus est.

Neglectus officiorum erga alios non habet nisi causam deficientem; eorum vero aversio requirit efficientem. Inofficiosus negligit officia, quæ debentur aliis, quia animus nec ad faciendum, nec ad non faciendum determinatus est; ast animus inhumani determinatus est ad non faciendum. Nullus igitur datur nexus inter inofficiositatem & inhumanitatem. Id ipsum facile experiri datur, modo animus attendatur ad ea, quæ inhumanitatem significant (§. 150.). Eorum enim absentia significat neglectum officiorum, in quo inofficiositas consistit. Inofficiosus sibi soli vivit (§. 121.), nec diligit alios nisi propter se, quia ignorat, neminem sibi soli nasci, sibique persuadet, unumquemque sibi saltem prospicere teneri, Deum vero providere omnibus. Ast inhumanus aliis se utilem præbere non vult, quia respectu sui pro malo

malo reputat aliorum commodum promovere. Ideo sensus molestiæ nunquam abest, quando officium quoddam petitur ab eo, a quo nihil vicissim sperare potest: sit ita ut rationes subinde particulares actus quosdam externos cohibeant, quibus inhumanitas proditur (§. 150.). In perpendendis signis virtutum & vitiorum cauti admodum esse debemus, ne in dijudicandis alienis nobis imponamus, vel etiam aliis præjudicemus, cum, quæ nobis in nobis ipsis aperta sunt & intuitive cognoscuntur, in aliis demum ex observatis sint colligenda ratiociniis tam in forma, quam materia legitimis. Multum igitur juvamur, si experientiam domesticam nobiscum habitantes præmittamus & quæ deinde in aliis observamus cum eadem sollicite conferamus. Vix enim ac ne vix quidem quis sibi cavebit, ne cespitet in dijudicandis moribus alienis, qui seipsum noscere nondum didicit.

§. 161.

Effectus officiositatis.

Officiositate bonorum & bene judicantium amorem nobis conciliamus. Quoniam enim officiosus facilem se præbet aliis in præstandis humanitatis officiis (§. 898. *part. 1. Jur. nat.*), qui bene judicant, intelligunt eum pro virili aliorum perfectionem, consequenter felicitatem promovere, ideoque cum quilibet hoc sibi ab aliis fieri velit, quod per se patet, immo etiam inde manifestum est, quod unusquisque per naturam suam felicitatem appetat (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*), ex officiositate voluptatem percipit (§. 156. *part. 2. Eth.*), ideoque in officioso deprehendit, quod sibi placet (§. 542. *Psych. empir.*). Et quia bonus est, non verendum, ne depravatio animi obstet, quo minus verum cernere possit, aut judicium rectum mutet. Quoniam itaque amor oritur, si quid in altero observamus, quod nobis placet (§. 645. *Psych. empir.*); officiositate bonorum & bene judicantium amorem nobis conciliamus.

Homini naturale est, ut amet officiosum, nisi vitio depravatus fuerit appetitus. Ideo vulgo absque omni restrictione dicitur nos officiositate nobis conciliare amorem aliorum. Enimvero quoniam vitia impedire possunt quo minus amor oriatur; ideo necesse erat, ut definiretur, quinam sint illi, qui amorem homini adeo naturalem non supprimunt. Requiritur autem ad hoc, ut de officiis erga alios bene judicent, satis instructi scientia, aut saltem notitia eorum, quæ qualis esse debeat, ex antea demonstratis & theoria Juris naturæ colligitur, & ut voluntas sequatur judicium intellectus, nec pravis affectibus appetitus in transversum rapiatur. Cum diversa sint vitia, quæ officiositati mercedem debitam detrahunt, ratio quoque multiplex est, cur malorum & male judicantium amorem officiositate nobis minime conciliemus. Has rationes qui cognoscere voluerit, observet casus, quos suggerit experientia, & ex circumstantiis datis eas colligat. Nimis sane prolixum foret atque ab instituto nostro alienum, si hic in eas inquirere vellemus. Ast ne nihil prorsus dixisse videamur, demus saltem exemplum. Dantur homines fastosi, qui sibi persuadent, quasi omnes, quos se inferiores esse existimant, quodlibet officium tanquam debitum sibi proprium præstare teneantur reprehendendi si non faciant, sed nulla laude digni, ubi fecerint, ab iis autem, quos sé superiores agnoscunt, officium, quod petunt, præstandum esse ob meritum, ut justæ sint querelæ, si denegaverint. Dantur etiam homines ingrati, quibus equidem placet officii præstatio ob utilitatem, quam inde percipiunt, per modum boni sui, cum revera ex commodo suo præstatione officii promoto voluptatem percipiant, non vero ex officiositate alterius, tanquam virtute, quæ ipsum ornat: non tamen officii præstationem pro beneficio habent, ob quod amandus sit qui præstat.

§. 162.

An conciliatio amoris

Quoniam officiositate bonorum & bene judicantium amo-

amorem nobis conciliamus (§. 161.), consequenter eos nobis amicos reddimus (§. 625. *part. 1. Jur. nat.*), operam vero dare tenemur, ut amicitiam aliorum acquiramus & conservemus (§. 636. *part. 1. Jur. nat.*); *legi naturæ non repugnat, ut officiositati operam demus animo amorem aliorum nobis conciliandi*, consequenter *ut conciliatio amoris sit motivum officiositatis.* Quoniam tamen officiosi erga omnes esse debemus (§. 899. *part. 1. Jur. nat.*), nec ideo nobis permissum est obligationi nostræ non satisfacere, quia alter eidem minime satisfacit (§. 631. *part. 1. Jur. nat.*); *si vel maxime contingat, ut officiositate nostra aliorum amorem nobis non conciliemus, non tamen eidem propterea valedicendum.* *recte sit motivum officiositatis.*

Convenit hoc cum eo, quod superius ostendimus (§. 140. & seqq.) dilectioni aliorum minime repugnare, officio aliquem sibi devincire, qui commoda nostra promovere quocunque modo potest, & ut commodum ab altero promovendum ingrediatur motivum officii eidem præstandi ipsum nobis devinciendi causa, modo officium præstetur cum sensu obligationis nostræ. Officiosus facilem se præbet cuivis in præstandis officiis: alii vero vicissim se æque faciles præbere debent. Una eademque obligatio tenet omnes (§. 899. *part. 1. Jur. nat.*). Quamvis itaque animo satisfaciendi obligationi nostræ officium alteri præstamus tanquam debitum; non tamen eidem repugnat, ut alios permovere intendamus ad præstandum nobis vicissim officia nobis debita obligationi suæ eo lubentius satisfacturos. Intendit ipsa natura mutuam benevolentiam reciproca facilitate præstandi officia alendam & conservandam. Eidem igitur conformatur intentio nostra, si officiositate aliorum benevolentiam nobis conciliare studemus. Neque vero propterea ad inserviendum aliis faciles sumus utilitatis saltem nostræ causa: obstat enim animus satisfaciendi obligationi suæ, qui ab officiositate nunquam abest, nec propterea mutatur, si non consequamur,

quod intendimus, sed æquo potius animo ferimus inofficiositatem aliorum, etiam illorum, quos officiositate nobis devincire voluimus. Non tamen injustæ officiosi sunt de inofficiositate aliorum querelæ: tanto enim turpior est inofficiositas, quando præter bonitatem intrinsecam, quæ obligationis ratio est, adhuc accedit motivum aliud ex parte officiosi, nostri nimirum commodi promotio, sufficiens ratio ad bonum bono referendum, si vel maxime hoc facere non obligaremur.

§. 163.

Quando officiosus non sit, qui alteri se facilem præbet in præstandis officiis.

Qui unice saltem intendit aliorum amorem facilitate præstandi officia sibi conciliare, officiosus non est. Etenim qui unice saltem intendit aliorum amorem facilitate præstandi officia sibi conciliare; is non habet animum satisfaciendi obligationi suæ. Cumque facilis sese non præbeat nisi iis, a quibus commodum quoddam suum sperat; ceteros parum curat. Enimvero cum officiositas virtus sit (§. 898. *part. I. Jur. nat.*), ideoque requirat determinationem actionum legi naturæ conformem (§. 321. *part. I. Phil. pract. univ.*), lex vero naturæ præcipiat, ut officiosi simus erga omnes (§. 899. *part. I. Jur. nat.*), ipsos etiam inofficiosos atque inhumanos (§. 902. *part. I. Jur. nat.*); qui unice saltem intendit aliorum amorem facilitate præstandi officia sibi conciliare, officiosus non est.

Facilitas hæc præstandi aliis officia ab officiositate duplici modo deficit, nimirum quod officia non præstentur tanquam debita, absque sensu obligationis suæ, & quod facilitas ista restringatur ad eos, a quibus commodum aliquod speratur: id quod revera redit ad dilectionem aliorum propter seipsum, quæ magis dilectio sui, quam aliorum (§. 138.). Officiositas adeo late patet, quam dilectio, nec ullam admittit restrictionem,

nem, quæ ſi non a vitio quodam proficiſcitur, defectum tamen quendam arguit. Quando de officioſitate tanquam virtute ſermo eſt, ea ex lege naturæ æſtimanda, a qua formam ſuam accipit. Facilitate ſibi conciliare hujus, vel iſtius benevolentiam non idem eſt ac officioſum eſſe, ſit ita quod cum vulgo ſubinde ita loquamur, quamvis etiam haud infrequenter in communi ſermone addamus reſtrictionem dicentes, quod quis ſe huic, vel iſti facilem præbeat in omni officiorum genere, quæ ab ipſo proficiſci poſſunt.

§. 164.

Quando prælatio in præſtandis officiis non officiat officioſitati.

Si quis legi naturæ convenienter in officiorum præſtatione unum alteri præfert, id nec amori, nec dilectioni univerſali, nec officioſitati latio repugnat. Cum enim vires hominis non ſint inexhauſtæ, fieri omnino nequit, ut omnium promiſcue hominum felicitatem prompta officiorum quorumcunque præſtatione actu promoveamus, aut infelicitatem depellamus, quamvis maxime vellemus, conſequenter neceſſe eſt, ut unum alteri in præſtatione actuali præferamus. Quodſi ergo hoc fiat legi naturæ convenienter, vi cujus particularis quædam obligatio ad univerſalem accedit, quæ prælationem urget; in hac nihil vitii ineſt (§. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quoniam vero voluntas defectu virium non reſtringitur; prælatio quoque non obſtat, quo minus eorum, quibus officium quoddam præſtare non poſſumus, felicitate delectemur tanquam noſtra, eandemque promovendi atque infelicitatem depellendi voluntatem conſtantem ac perpetuam habeamus. Quamobrem cum amor ſit diſpoſitio animi ad voluptatem percipiendam ex alterius felicitate (§. 633. *Pſych. empir.*) & dilectio conſiſtat in voluntate conſtante ac perpetua aliorum quorumcunque felicitatem promovendi & infelicitatem depellendi (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*); ſi quis legi naturæ convenien-

venienter in officiorum præſtatione unum alteri præfert, id nec amori, nec dilectioni univerſali repugnat. *Quod erat unum.*

Similiter qui legi naturæ convenienter in officiorum præſtatione unum alteri præfert, actiones ſuas legi naturali conformiter dirigit. Quamobrem cum hoc virtutis ſit (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), officioſitas vero etiam virtus ſit (§. 898. *part. 1. Jur. nat.*); propterea ad officia aliis præſtanda faciles eſſe non deſinimus, ſi actualem præſtationem moderamur juxta legem naturalem. Quamvis itaque officioſitas requirat, ut ad officia aliis præſtanda ſemper parati ſimus, ideoque nos faciles unicuique præbeamus (§. 898. *part. 1. Jur. nat.*); eidem tamen minime repugnat, ſi legi naturæ convenienter in præſtatione unum alteri præferamus, quin potius convenit, ut idem faciamus. *Quod erat alterum.*

Oſtendimus jam ſuperius dilectioni univerſali minime repugnare denegationem officii ob rationes particulares, quas inter etiam obtinet arctior quædam obligatio, qua aliis tenemur (§. 98.). Ibidem igitur demonſtrata & annotata propoſitioni quoque præſenti lucem uberiorem affundunt, in qua potiſſimum officioſitatis rationem habemus, quæ ab amore & dilectione univerſali tota pendet. Cum officioſitas virtus ſit, eam quoque moderatur lex naturæ, atque ex hac genuina ejus forma determinanda (§. 321. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Vi amoris & dilectionis univerſalis officioſus ſemper paratus eſt ad officium quodlibet unicuique præſtandum, & quamprimum videt aliquem, qui ope aliena indiget, voluntas in eam ferendam fertur. Quando vero agnoſcit, ſeſe id facere minime poſſe, niſi deſit particulari cuidam obligationi, qua alii cuidam tenetur; id tanquam moraliter impoſſibile in poteſtate ſua non eſſe videt. Facere igitur omittit, quod facere

re maxime vellet, ideoque invitus (§. 581. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Facilitas illa, quæ officiositatis anima est, primario in voluntate spectatur, quatenus præstatio officii non demum particularibus quibusdam rationibus in casu emergente persuadenda (§. 154.), inde vero in actionem externam derivatur, quæ ab eadem voluntate proficiscitur, quamprimum quod præstandum in potestate nostra esse agnoscitur (§. *cit.*). Perpendenda hic quoque sunt, quæ paulo ante demonstravimus & uberius exposuimus (§. 155.), denegationem scilicet officii, quod in potestate nostra non habemus, sive desint vires, sive salva obligatione nostra præstare nequeamus, non officere officiositati. Quodsi enim lex naturæ nobis quosdam præ aliis commendat, ut eos in præstandis officiis præferamus aliis; salva utique obligatione nostra fieri nequit, ut officium iis potius præstetur, quos postponi jubet lex naturæ. Dari autem obligationes particulares, ob quas in præstandis officiis unum alteri præferre tenemur, nemo ignorare potest, qui legem naturæ novit. Nec minus manifestum est in casu collisionis obligationem fortiorem, qualis est si ad universalem accedit particularis, vincere debiliorem.

§. 165.

De æqualitate amoris & dilectionis hominum omnium.

Homines omnes æque amare ac diligere debemus. Lex enim naturæ vult, ut unusquisque alium quemcunque amet (§. 619. *part* 1. *Jur. nat.*) ac diligat tanquam seipsum (§. 618. *part.* 1. *Jur. nat.*), ideo quoad omnes homines, qualescunque tandem fuerint, eandem communem statuit amoris atque dilectionis mensuram. Homines igitur omnes æque amare ac diligere debemus.

Naturaliter appetitus hominis fertur in felicitatem suam (§. 324. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*), infelicitatem autem unusquisque per naturam suam aversatur (§. 325. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum se amet, quatenus animus

ejus dispositus est ad voluptatem percipiendam ex sua felicitate (§. 633. *Psych. empir.*), ac se diligat, quatenus habet voluntatem constantem & perpetuam felicitatem suam promovendi, infelicitatem depellendi (§. 606. *part. 1. Jur. nat.*); amor & dilectio sui nullo modo limitatur. Quoniam itaque amorem & dilectionem hominum omnium, quicunque tandem fuerint, amori & dilectioni sui ipsius æquare debemus; quantum amamus ac diligimus unum, tantum quoque amare ac diligere debemus alium quemcunque. Quodsi hinc inferas, hoc modo tantum amandos & diligendos esse homines improbos, quantum amandi & diligendi sint probi; ultro id concedimus, notandum saltem, quod bonos & malos æque diligens, non tamen propterea mala ipsorum facta approbet (§. 81.), sed dum facta odio habet, personam saltem amet atque diligat (§. 82.), neque amori & dilectioni universali, quæ nullam differentiam inter personas admittit, repugnet, ut unam alteri in præstatione officiorum præferamus (§. 164.).

§. 166.

An in amore & dilectione observandus sit ordo.

Quoniam homines omnes æque amare ac diligere debemus (§. 165.); *nullus homo magis amandus & diligendus est ceteris, nec quisquam seipsum magis amare ac diligere debet alios quocunque, sed animus æque dispositus esse debet ad voluptatem percipiendam ex felicitate hujus personæ, quam alius cujuscunque atque sua* (§. 633. *Psych. empir.*) *& voluntas æque propensa in felicitatem personæ hujus, quam alius cujuscunque atque propriam* (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter *ordo saltem observandus est in actuali officiorum præstatione, quando nimirum unus alteri ob collisionem præferendus, vel nosmetipsi aliis sumus præferendi* (§. 229. 230. *part. 1. Phil. pract. univ.*).

Nemo est qui nesciat, vulgarem esse hanc opinionem, & non modo a Philosophis, verum etiam ab ipsis Theologis inculcari, ordinem esse observandum in amore ac dilectione,

ita ut homo magis diligat seipsum, quam alios, seu, ut Theologi loquuntur, quam proximum, quosdam homines magis, quam alios, magis conjugem, quam patrem & matrem, filium magis, quam patrem, consangvineos magis, quam alia ratione conjunctos, benefactorem magis quam alios, a quibus nullum beneficium accepit, amicum magis, quam inimicum, socium magis, quam extraneum, bonos magis, quam malos & quæ sunt alia hujus generis exempla. Enimvero cum qui ita loqui amant non diffiteantur, nos unumquemque amare ac diligere debere tanquam nos ipsos & ipsos inimicos tanquam nos ipsos amandos ac diligendos esse; revera nobis non contradicunt, nec aliud, nisi manifesto sibi contradicere velint, dicere volunt, quam in actuali præstatione officiorum alios aliis esse præferendos, ita ut aliquem magis diligere quam alterum idem significet, ac in præstatione officiorum eum præferre aliis. Quamvis itaque interdum loquendum sit cum vulgo, sentiendum tamen cum doctis. Licet ex amore & dilectione sequatur præstatio officiorum, ex ea tamen mensuram suam non accipit amor & dilectio. Quoniam enim charitas, qui diligendi habitus est (§. 620. *part. 1. Jur. nat.*) & officia omnia erga alios complectitur (§. 654. *part. 1. Jur. nat.*), virtus est (§. 620. *part. 1. Jur. nat.*), ea in voluntate potissimum spectanda tanquam fonte, ex quo fluunt actiones externæ (§. 276. 277. *part. 1. Jur. nat.*). Ecquis vero est, qui nesciat, vires ad actiones externas requisitas non tam late patere, quam voluntatem, consequenter si actiones externæ restringendæ sint ad certas personas, propterea minime restringendam quoque esse voluntatem, quæ fertur in felicitatem aliorum promovendam & infelicitatem depellendam, nec variandam esse dispositionem animi ad voluptatem percipiendam ex aliorum felicitate. Animus semper idem manet, nec quicquam mutatur voluntas, licet ex ipsa reverentia legis naturæ in actuali officiorum præstatione nos ipsos omnibus & certas personas aliis præferamus. Absit ut tibi persuadeas, nos nimia subtilitate distin-

gvere, quæ a se invicem dividi non erat opus, ac nimis scrupulosum esse in loquendo! Etenim in Philosophia morali, in qua omnia accurate discutienda, & sollicite cavendum, ne perversa verborum interpretatione in errorem incidamus, ea, quæ diximus, probe observanda sunt, & sermo menti legis naturæ attemperandus; ita enim demum patescit, quænam sit in sanctissima illa lege concordia, & quomodo puritas animi conservetur ac præcaveatur, ne ulla labe inficiatur animus: immo etiam hoc modo liquet, quomodo æqua interpretatione populariter loquentium præcaveamus, ne ex populari oratione præjudicium fiat veritati.

§. 167.

De intensitate amoris.

Amor qua affectus suos habet gradus, & ejus intensitas æstimatur ex gradibus voluptatis, quæ ex bono alterius percipitur. Etenim amor dispositio animi est ad percipiendam voluptatem ex alterius felicitate (§. 633. *Psych. empir.*), consequenter ex eo, quod veram alteri voluptatem creat (§. 638. *Psych. empir.*), ideoque ipsi revera bonum est (§. 559. *Psych. empir.*). Enimvero cum bonum verum revera nos statumque nostrum perficiat (§. 557. *Psych. empir.*), quo major vero fuerit perfectio, eo major quoque fit voluptas (§. 516. *Psych. empir.*); amor, quatenus affectus est, ideoque in actu vehementiore appetitus sensitivi consistit (§. 603. *Psych. empir.*), suos habet gradus. *Quod erat unum.*

Quoniam intensitas æstimatur ex graduum quasi multitudine (§. 759. *Ontol.*), cum gradum concipiamus tanquam compositum ex aliis minoribus veluti partibus (§. 750. *Ontol.*), amor autem qua affectus suos habet gradus a gradu voluptatis, quæ percipitur, pendentes, *per demonstrata n.1*; intensitas amoris æstimatur ex gradibus voluptatis, quæ ex bono alterius percipitur. *Quod erat alterum.*

Omnes

Omnes affectus suos habere gradus, ut unus idemque nunc major deprehendatur, nunc minor, ipsa experientia abunde docet. Nascuntur omnes ex confusa boni & mali repræsentatione (§. 605. *Psych. empir.*), ideoque intensitas affectuum omnium pendet ex gradibus voluptatis, vel molestiæ, quæ ex bono, vel malo percipitur. Non aliter fert natura hominis. Quamobrem homini quoque naturale est, ut ex bono alterius pro ratione magnitudinis nunc majorem, nunc minorem percipiat voluptatem, & ea de causa amor nunc sit intensior, nunc remissior. Tenendum vero in magnitudine boni æstimanda idem non solum considerari in se, sed etiam respectu ejus, qui eodem gaudet. Noto enim notius est, pro diverso hominum statu quod uni ingens bonum est, id alteri esse exiguum. Et plura perpendenda sunt, si magnitudinem boni respectivam rite æstimare velimus, quæ sollicita discussio circumstantiarum diligenti observatori offert. Immo contingere potest, ut magnitudo respectiva minuat absolutam, veluti si quis profunda scientia gaudeat, qua in munere suo obeundo carere potest, cum præstaret imbutum esse scientia, qua ad omnes ejus partes accuratius explendas uti posset. Notandum vero terminum intensitatis seu intensionis dudum in Philosophiam moralem fuisse introductum, quemadmodum apparet, quando Scholastici de ordine charitatis loquuntur, & ipsum *Ciceronem* jam olim in Tusculanis de intensione seu intentione & remissione animi fuisse locutum, ut perperam sibi persuadeant Mathematici *μετάβασιν εἰς ἄλλο γένος* committentes eum ex Mathesi demum in Philosophiam moralem a se introduci ad spuriam æstimationem felicitatis humanæ, ut sibi videantur invenisse, de quo tanquam insigni invento glorientur felices, quod vulgo dicitur, errore suo.

§. 168.

Intensitas amoris qua affectus non obstat, quo minus homines alios quoscunque & nos ipsos æque amemus ac diligamus. Cum *amoris* enim *stet, quo mi-*

An intensitas amoris obstet, quo mi-

nus omnes ac nos ipsos æque diligamus. enim intensitas amoris qua affectus æstimetur ex voluptate, quæ ex bono alterius percipitur, ideoque si nos ipsos amamus, ex bono, quod nos possidemus, aut cujus compotes reddimur (§. 167.); amor qua affectus nunc major, nunc minor est, pro diverso gradu boni, sive nos, sive alios amemus. Quamvis itaque alios quoscunque & nos ipsos æque amemus, non tamen ideo necesse est, ut eadem semper sit amoris qua affectus intensio, præsertim si magnitudinis boni non modo absolutæ, verum etiam respectivæ habeatur ratio, quemadmodum utique habenda (*not.* §. 167.). Sufficit, ut, si fingamus, alium quemcunque esse loco amati, cujus respectu bonum eadem ratione æstimari possit, animum ita esse dispositum, ut ex eodem eandem voluptatem perciperemus, quam nunc percipimus. Quamobrem intensitas amoris qua affectus minime obstat, quo minus homines quoscunque alios & nos ipsos æque amemus. *Quod erat unum.*

Quodsi aliquem diligimus, constans nobis ac perpetua voluntas est felicitatem ejus promovendi (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*). Huic autem voluntati minime contrariatur, ut major voluptas percipiatur ex majore bono, quo quis vel gaudet, vel mactandus. Quoniam itaque hinc æstimatur intensitas amoris, qua affectus; ea non obstat, quo minus alios quoscunque & nosmetipsos æque diligamus. *Quod erat alterum.*

Dilectio ad charitatem pertinet, quæ virtus est (§. 620. *part. 1. Jur. nat.*) & amor qua affectus ad eam accedit, quatenus appetitus sensitivus reducitur ad consensum cum rationali: id quod fit, si ab intellectu regitur, ut ex ratione ordinetur. Atque tum non attenditur intensitas amoris, nisi quatenus stimulus est dilectionis, quam nulla labe afficere potest,

potest, quamdiu ab intellectu regitur, quod regimen pro norma agnoscit legem naturæ. Intensitatis igitur amoris effectus est, ut legi naturæ convenienter determinetur prælatio in actuali officiorum præstatione, illæsa æqua dilectione omnium.

§. 169.

Vitia omnia charitati contraria sunt. Etenim charitas, quatenus est habitus diligendi alios quoscunque tanquam seipsum (§. 620. *part. 1. Jur. nat.*), complectitur omnia officia erga alios (§. 654. *part. 1. Jur. nat.*), quatenus vero refertur ad seipsum & denotat habitum diligendi seipsum, seu charitas propria, officia omnia erga seipsum (*not.* §. 59.). Et quoniam homo tam seipsum (§. 53. *part. 4. Eth.*), quam alios diligere debet propter Deum (§. 63.), dilectio autem sui (§. 56. *part. 4. Eth.*) & aliorum propter Deum a charitate Dei dependet (§. 66.), atque homo se ipsum diligere debet propter alios (§. 61.); charitas tam sui, quam aliorum cum charitate, qua Deum diligimus (§. 241. *part. 3. Eth.*), ea facientes, quæ ipsi placent (§. 241. *part. 3. Eth.*), consequenter quæ a nobis fieri vult (§. 243. *part. 3. Eth.*); in unum coalescit, sicque charitas officia omnia tam erga Deum, quam erga nos & alios in sinu suo fovet. Enimvero officia omnia sunt complexus omnium actionum lege naturæ præscriptarum (§. 225. 226. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quicquid igitur legi naturæ contrariatur, charitati contrariatur. Quoniam itaque vitia omnia legi naturæ contrariantur (§. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*); vitia omnia charitati contraria sunt. *An vitia omnia charitati contrarientur.*

Ostenditur etiam hoc modo. Vitia omnia sunt habitus actiones suas contraria ratione determinandi, quam lege naturæ præscribitur (§. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter

quenter cum lex naturæ urgeat perfectionem sui & aliorum pro virili (§. 152. 222. *part. 1. Phil. pract. univ.*) & determinationem actionum per motiva ab attributis divinis desumta (§. 251. *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter gloriæ divinæ promotionem (§. 919. *part. 1. Theol. nat.*), vitia tendunt ad imperfectionem sui & aliorum, atque gloriæ divinæ obscurationem. Enimvero qui seipsum diligit, perfectionem sui statusque sui promovere conatur, quantum datur (§. 58. *part. 4. Eth.*), qui vero diligit alios, perfectionem eorum atque status eorundem promovere studet (§. 56.) & qui Deum diligit, gloriam ejus omni animi contentione promovet (§. 268. *part. 3. Eth.*). Quamobrem cum charitas sit habitus diligendi Deum (§. 241. *part. 3. Eth.*), seipsum (§. 51. *part. 4. Eth.*) & alios quoscunque (§. 620. *part. 1. Jur. nat.*); vitia omnia charitati contrariantur.

Poterat idem aliis adhuc modis demonstrari, quatenus sumuntur alia, quæ de dilectione Dei, sui atque hominum aliorum quorumcunque demonstrata sunt. Quodsi quis ea probe cognita atque perspecta habuerit, hoc facile per se videbit. Omnes veritates inter se cohærent. Quamobrem fieri quoque potest, ut una eademque veritas ex diversis aliis deducatur. Quamvis vero in genere ostendi possit, omnia vitia charitati contraria esse; consultum tamen est, ut etiam inquiramus in actiones ex vitiis particularibus derivatas, quomodo charitati adversentur. Juvat igitur actiones hominum vitiis deditorum sub incudem revocare, ut appareat quantum charitati adversentur. Et quoniam charitas Dei, charitas sui & charitas aliorum, sive proximi, ut cum Theologis loquamur, arctissimo vinculo cohærent, ut, quamvis a se invicem distingvantur, cum diversæ sint actiones inde profluentes, nunquam tamen a se invicem divelli queant, si charitas perfecta esse debet; singulæ actiones vitiosæ examinandæ sunt; quo-

quomodo pugnent cum charitate, qua Deum & qua nos ipsos atque homines alios diligere debemus. Hinc nimirum addiscimus, quænam ad charitatem perfectam requirantur, cum opposita juxta se posita clarius elucescant, & quomodo vitia labefactent charitatem, consequenter cum charitas in omnem virtutem influat, quomodo vitium unumquodque tacite labe quadam inficiat virtutes omnes. Et hoc modo demum obtinetur, ut veræ ac perfectæ virtutis indolem intimius perspiciamus, cumque sine virtute nemo felix esse possit, nec felicitas a virtute sejungi (§. 400. *part. 1. Phil. pract. univ.*), vitio autem deditus felix esse nequeat (§. 403. *part. 1. Phil. pract. univ.*), fons quoque omnis miseriæ humanæ, de qua tot ac tantæ sunt querelæ, penitus detegitur. Amplissimus hic aperitur campus meditationum moralium, quibus scientia moralis locupletari potest, quem inoffenso pede ingredi ac peragrare potest, qui, quæ a nobis demonstrata sunt, sibi familiaria reddiderit, ac intellectum eo, quem in parte prima Ethicæ exposuimus, modo perficere studuerit.

§. 170.

Quoniam vitia omnia charitati contraria sunt (§. 169.), *si quis vitio cuidam adhuc deditus est, is certus esse potest, se in charitate nondum profecisse, quantum debet ac poterat*, consequenter *qui charitati operam dat, omnem quoque in debellando vitio quocunque lapidem movere tenetur.*

Signum profectus in charitate deficientis.

Quamvis quis sibi videtur eum habere animum, quem charitas requirit; ubi tamen perpendit, quænam ex actionibus suis cum respectu Dei, tum sui atque hominnm quorundam aliorum consequuntur, se sibimetipsi contrarium esse deprehendet, ac mutare animum, quando vitio cuidam indulget. Satis manifesta hæc ipsi erunt, modo actiones vitiosas ad examen revocet, quemadmodum modo indicavimus (*not.* §. 169.). Optandum foret, ut hæ disquisitiones non

adeo negligerentur, quemadmodum fieri solet: etenim dubitandum non est, ut hoc pacto felicitati generis humani optime consuleretur.

CAPUT III.

De Amicitia & Familiaritate.

§. 171.

Amicitia quid sit.

Per *Amicitiam* intelligimus animorum mutuo amore factam unionem. Quoniam vero amicitiam hic consideramus tanquam virtutem, virtutis autem omnis norma est lex naturæ (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*); *amor, qui amicitiam gignit, ad normam legis naturæ dirigendus*, consequenter *vera demum amicitia est, quam gignit amor ad normam legis naturæ directus.*

Nobis hic non sermo est nisi de vera amicitia, quæ ex asse legi naturæ respondet, ad quam tanquam normam dirigendæ sunt omnes nostræ actiones, componendi omnes mores. Quamobrem quamvis subinde in vulgari oratione loquendum sit cum vulgo; in philosophia tamen morali veritatis habenda ratio est, nec ab ea ne latum quidem ungvem recedendum. Non minus igitur *amicitiam apparentem*, quæ normam legis naturalis respuit, quam *fictam & simulatam*, hoc nomine non compellamus, quamvis vulgo ita dicatur. Neque in eo recedimus a significatu dudum recepto. Sane *Cicero* lib. 2. de Invent. rhet. Amicitia, inquit, est voluntas erga aliquem rerum bonarum, illius ipsius causa, quem diligit, cum ejus pari voluntate. Quoniam ad amicitiam requirit parem eorum; quos inter amicitia est, voluntatem, ut unus alterum diligat, non sui, sed ipsius causa; nonne hoc idem est, ac dicere, amicitiam consistere in animorum unione, unionem vero hanc perfici mutuo amore, qui tendit ad feli-

felicitatem amati promovendam & infelicitatem depellendam (§. 292. *part. 2. Eth.*)? *Goclenius* in Lexico philosophico amicitiam esse dicit virtutem reciprocæ benevolentiæ, nec veram admittit nisi inter homines probos, ideo eam definiens, quod sit proborum hominum mutuus, cognitus confirmatusque amor ex virtute ortus ad vitæ conjunctionem.

§. 172.

Qualis sit animus eorum, qui amicitiam colunt.

Quoniam amicitiam gignit amor mutuus & eodem animi duorum, vel plurium uniuntur, amor vero tendit ad felicitatem amati promovendam & infelicitatem depellendam (§. 292. *part. 2. Eth.*); *inter quos amicitia est, eorum voluntas in promovenda felicitate & depellenda infelicitate ita conspirat, ut quemadmodum unus habet voluntatem constantem ac perpetuam alterius felicitatem promovendi, infelicitatem depellendi, ita reciproce alter quoque habeat voluntatem constantem ac perpetuam ipsius felicitatem promovendi, infelicitatem depellendi*, consequenter *qui sibi mutuo amici sunt, se invicem æque diligunt* (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*). Et quoniam qui alios diligit propter seipsum, seu utilitatis suæ causa, non tam alios diligit, quam seipsum (§. 138.); *qui sibi mutui amici sunt, sibi mutuo volunt id, quod bonum est, & pro virili præstare student, non sui, sed alterius causa* (§. 76.).

Atque hinc clarius apparet, cur *Goclenius* amicitiam dixerit virtutem reciprocæ benevolentiæ: neque enim benevolentia aliud significat, quam velle alicui bonum ipsius, non sui causa: sicuti etiam *Aristoteles* lib. 2. Rhet. amare idem esse dicit ac velle alicui, quæ bona arbitramur, illius, non sui causa & ea pro viribus efficere, amorem nimirum sumens non pro affectu, sed pro dilectione, seu actu charitatis, ad quem nos impellit affectus (§. 292. *part. 2. Eth.*).

§. 173.

Quomodo amicitia vera ab apparente dividatur.

Quoniam qui ſibi mutui amici ſunt, ſeu inter quos amicitia intercedit, ii ſibi mutuo volunt id, quod bonum eſt & pro virili præſtare ſtudent, non ſui, ſed alterius cauſa (§. 172.); *amicitia vera ab apparente dividitur, ſi inquiramus, num qui ſibi mutui amici ſunt bonum ſibi reciproce velint non ſui, ſed alterius cauſa.* Quoniam vero amicitia amorem mutuum & eandem utriusque voluntatem requirit (§. 171.), ideoque non ſufficit, ut unus velit alteri, quod bonum eſt, non ſui, ſed alterius cauſa (§. 172.); *amicitia vera non eſt, ſi unus ſaltem alteri velit quod bonum eſt non ſui, ſed ipſius cauſa, alter vero idem velit ſui cauſa.*

Intelligitur hinc, quam rara ſit vera amicitia. Quodſi enim inquiramus in rationem amoris & hinc manantis dilectionis, facile patebit, quam multi quod bonum eſſe putant velint alteri non alterius, ſed ſui cauſa. Id vero luculentius adhuc apparet, ſi conſideremus, rigori legis naturæ convenire, ut id, quod alteri volumus, ſit revera bonum, non ſaltem opinione noſtra. Quamvis enim in eo dijudicando facile committatur error, nec quivis error homini imputari poſſit, ac in amicitia præſertim dandum aliquid infirmitati humanæ; quatenus tamen amicitia virtus eſt, eam non aliter concipere debemus, quam patitur lex naturæ a veritate ne minimum quidem unquam recedens, ut conſtet ad quid adſpirare & omni animi contentione eniti debeamus, ſi amicitiam veram colere velimus (§. 171.).

§. 174.

An amicitia ſit in poteſtate noſtra.

Similiter quia ad amicitiam requiritur, ut non ſolum nos alteri velimus, quod bonum eſt, idque pro virili præſtemus, ſed etiam ut alter reciproce velit, quod nobis bonum eſt, idque pro virili nobis præſtet, non ſui cauſa (§. 172.),

172.), ut vero hoc velit & faciat alter, non a noſtra voluntate pendet, quod per ſe patet; *quamvis alteri ſimus amici, non tamen propterea amicitia in noſtra poteſtate eſt.*

Lex naturæ præcipit, ut homines omnes ſibi mutuo ſint amici, ſeu quilibet cum altero amicitiam colat (§. 627. *part. 1. Jur. nat.*). Aſt non omnes obligationi ſuæ naturali ſatisfaciunt. Quamvis itaque tu eidem ſatisfacias, non tamen ideo amicitiam contrahere potes cum altero, niſi & ipſe eidem ſatisfacere velit. Præcipit autem lex naturæ amicitiam cum omnibus colendam, quia præcipit amorem univerſalem omnium (§. 619. *part. 1. Jur. nat.*): reciprocus enim amor gignit amicitiam (§. 625. *part. 1. Jur. nat.*). Quodſi homines omnes ſe mutuo amarent, quemadmodum vult lex naturæ; univerſalis quoque daretur amicitia. Aſt cum conſtet, amorem iſtum univerſalem raram eſſe avem in his terris; univerſalis quoque amicitia rara eſt. Neque ea confundenda eſt cum amicitia particulari, qua amor univerſalis quoad actus dilectionis ad certas perſonas reſtringitur: quæ differentia diſertius a nobis explicanda.

§. 175.

De amicitia naturali ac ſpeciali, & familiaritate.

Amicitia naturalis a nobis dicitur, quæ ex amore univerſali fluit: Poteſt quoque, ſi mavis, *univerſalis*, appellari, vel *generalis*. *Particularis* autem a nobis vocatur, vel, ſi mavis, *ſpecialis*, qua amor univerſalis quoad actus dilectionis externos ad certas perſonas reſtringitur legi naturæ convenienter. Quodſi amicitia particularis conſuetudine confirmetur, *Familiaritatem* appellare lubet. Quando vulgo amicitiam dicimus, ſpecialem intelligimus: ſit ita quod familiaritatem ab amicitia diſtingvamus.

Differentia amicitiæ, quam hic tradimus, probe notanda, ne difficultates circa legem naturæ oriantur, quaſi eadem

 præci-

præcipiantur, quæ observari nequeant, vel non sint satis consona. Amicitia autem naturalis, seu universalis, quamvis videatur inter ea referenda, quæ dari nequeunt; eam tamen intimius perspicere utilitate minime vacat, cum amicitia specialis normam suam inde accipiat. Qua de causa etiam contingit, ut, qui de amicitia speciali loquuntur, talia tradant, quæ cum universali communia habet. Cumque vulgo sibi persuadeant, quasi unice arbitrii sit, cum quonam amicitiam contrahere velint; necesse omnino est, ut ostendatur, quomodo hanc quoque regat lex naturæ. Sunt etiam qui familiaritatem cum amicitia confundunt, quasi is demum amicus sit, quo familiariter utimur. Ast in Philosophia morali omnia probe discernenda sunt, ad mentem legis naturæ, ne in amicitia quicquam committatur, quod eidem adversatur. Quamvis vero multis adhuc aliis modis amicitia distingvi poterat, veluti pro diversitate personarum, inter quas intercedit, & pro diversitate finium particularium, quorum causa contrahitur; in Ethica tamen non opus est, ut dividendo progrediamur ultra id, quod ad observantiam legis naturæ sufficit. Neque enim in ea aliud intenditur, quam ut amicitiam legi naturæ convenienter colamus.

§. 176.

Quid requiratur, ut vigeat amor universalis.

Si homines omnes se mutuo amarent tanquam seipsos, amicitia universalis vigeret. Quodsi enim homines omnes se mutuo amarent tanquam seipsos, quilibet ex felicitate alterius tantam perciperet voluptatem, quantam ex sua percipit (§. 633. *Psych. empir.*); ideoque alteri perinde cuperet ac sibi (§. 805. *Psych. empir.*), non sui, sed alterius causa, & pro virili præstare conaretur bonum, quod alteri vult (§. 172.). Idem igitur cum esset omnium animus (§. 181. *Ontol*); mutuo amore animi omnium conjungerentur, ut quasi in unum coalescerent. Quamobrem cum in hac unione consistat amicitia

citia (§. 171.); si homines omnes se mutuo amarent tanquam seipsos, amicitia universalis vigeret (§. 175.).

Poterat idem brevius hoc modo ostendi. Quodsi homines omnes se mutuo amarent tanquam seipsos; omnes sibi mutuo essent amici (§. 625. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum mutuus amor amicitiam gignat (§. *cit.*); si homines omnes se mutuo amarent tanquam seipsos, amicitia universalis vigeret (§. 175.).

Demonstrationes breviores vulgo præferuntur prolixioribus; non tamen semper illæ his præferendæ, præsertim in Moralibus, ubi non solum attenditur vis, quam habent in assensum, sed & quam habent in appetitum, aut aversationem pro substrata materia. In Moralibus nimirum demonstrationes tanto sunt efficaciores, quo lucidiores, quod plus valeant adversus rationes, quibus appetitus sensitivus in contrarium rapitur, & veritas in dubitationem adducitur, ut assensus vacillet. Quamobrem prolixitas non attendenda, modo demonstratio uberiorem lucem affundat intellectui, cujus est debellare appetitum, quando inter sensitivum & rationalem datur pugna. Cum lex naturæ nobis innotescat per rationem (§. 259. *part. 1. Phil. pract. univ.*), &, si ratio objective sumatur pro catena veritatum (*not.* §. 483. *Psych. empir.*), revera pars quædam ipsius sit, ut ideo quoque a nonnullis ipsa ratio dicatur; rationi quoque nihil magis convenit quam amicitia naturalis, eademque naturæ humanæ, quia homo a brutis ratione potissimum distingvitur, maxime conformis, quamvis in his terris frustra speretur referenda inter ea, quæ optanda, non speranda. Hoc tamen non obstante, cum lex naturæ nos ad eandem obliget, operam dare tenemur, ne ex parte nostra quicquam desideretur, quo minus detur, ut, cur deficiat, nihil culpæ nostræ sit tribuendum.

§. 177.

§. 177.

An amicitia inter absentes & inter incognitos subsistere possit.

Amicitia subsistere potest inter absentes, immo etiam inter ignotos. Etenim amicitia consistit in unione animorum mutuo amore facta, & amor, qui eam gignit, ad normam legis naturæ dirigendus (§. 171.). Quoniam etiam absentem amare possumus tanquam nos ipsos, habentes animum ita dispositum, ut ex ejus felicitate eandem voluptatem percipiamus, quam ex propria percipimus (§. 633. *Psych. empir.*), quemadmodum præcipit lex naturæ (§. 619. *part. 1. Jur. nat.*), amor vero nos impellit ad felicitatem amati promovendam & infelicitatem depellendam (§. 292. *part. 2. Eth.*); absentium quoque uterque eandem habere potest voluntatem alterius felicitatem promovendi, infelicitatem depellendi, ita ut sibi mutuo velint id, quod unicuique bonum est & pro virili præstent, non sui, sed alterius causa, consequenter animi absentium mutuo amore, juxta normam legis naturæ directo, uniri possunt. Amicitia igitur consistere potest inter absentes. *Quod erat unum.*

Ponamus jam duos, qui hominem quemcunque amant & diligunt tanquam seipsum, quemadmodum vult lex naturæ (§. 618. 619. *part. 1. Jur. nat.*). Amor & charitas ipsorum, quæ in diligendi habitu consistit (§. 620. *part. 1. Jur. nat.*), extenditur ad homines quoscunque, consequenter iidem sibi mutuo sunt amici, etiamsi unus alteri ne nomine quidem notus sit. Quodsi quomodocunque contingat, ut unus alteri innotescat, amor mutuus, quem alto sub pectore conclusum fovent, statim proditur. Unio igitur animorum, in qua amicitia consistit (§. 171.), jam aderat, antequam se invicem nossent. Amicitia igitur subsistere potest etiam inter ignotos. *Quod erat alterum.*

De

De parte prima propositionis vix est, qui dubitet. Indies enim experimur, sibi mutuo amicos esse, qui absentes sunt, ita ut amicitia & contrahatur, & conservetur inter absentes. Colitur etiam amicitia inter absentes commercio epistolico, neque in eo subsistit, ut literis reciproce sibi invicem significent benevolentiam, sed oblata quoque occasione unus alteri præstet, quod bonum arbitratur. Pars vero altera propositionis præsentis dubia nonnullis videri poterat. Cum enim amici sibi mutuo velint quod bonum est & pro virili præstent non sui, sed alterius causa (§. 172.), animo nimirum significandi amorem, propterea quod alterum diligens propter se, seu sui causa, non tam alterum, quam se diligit (§. 138.), incognitum vero nec appetere, nec aversari possimus (§. 148. *part. 2. Eth.*); fieri non posse videtur, ut velimus ei, qui nobis prorsus ignotus est, immo quem existere ignoramus, quod ipsi bonum est, ipsius solummodo causa, ac is vicissim eundem habeat erga nos animum. Enim vero bonum, quod alteri velle debemus, non sui, sed ipsius causa, incognitum dici nequit, quia lege naturæ satis definitum, nec eadem lege refertur ad personam certam, sed promiscue ad quamcunque (§. 618. 619. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem amicum habere possumus animum etiam erga personas incertas, quas saltem ut existentes consideramus, si vel maxime ignoremus, ubinam locorum existant. Quodsi ergo duo fuerint, qui animum istiusmodi habent; nonne utriusque animus is est, qui ad amicitiam requiritur, & nonne dici potest, animos ipsorum esse unitos, utut neuter norit, ubinam sit alter, & qualem is habeat animum? Consistit unio in identitate voluntatis, quæ determinata est ad volendum alteri id, quod bonum est, non sui, sed ipsius causa. Ea igitur cum locum habeat inter incognitos; nec in dubium vocari potest, consistere inter ipsos amicitiam, quamvis nondum apertam. Quamobrem etsi absque ratione sufficiente nil quicquam esse possit (§. 70. *Ontol.*); nulla tamen ratione opus est ad amicitiam contrahendam, sed saltem re-

quiritur reciproca animorum manifestatio, quæ statim ponitur, quamprimum datur occasio, ut sibi invicem innotescant, qui erant incogniti. Experientia, ad quam provocavimus in ipsa demonstratione, quæ modo diximus, ea abunde confirmat. De oblata enim occasione sibi invicem manifestandi animum suum adeo propensum in mutuam felicitatem gaudent, nec minus est gaudium, quam quo exultat qui amicum diu absentem & pro mortuo habitum, cum nihil minus quam de ipso cogitaret, offendit, aut ad se venientem videt.

§. 178.

Possibilitas amicitiæ naturalis evicta.

Quoniam amicitia subsistere potest non modo inter absentes, verum etiam inter ignotos (§. 177.); *amicitia naturalis*, quam nimirum gignit universalis amor (§. 175.), *possibilis est*, consequenter *lex naturæ*, quæ vult, ut quilibet cum altero amicitiam colat (§. 627. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque amicitiam naturalem urget, *quando amicitiam universalem præcipit, nos non obligat ad id, quod impossibile in se est.*

Qui sibi persuadent, impossibile esse, ut homines omnes cum omnibus amicitiam colant, vel mores hominum respiciunt, qui ipsos ad amicitiam colendam reddunt ineptos, vel opinantur fieri non posse ut amicitia detur inter ignotos. In casu priori duæ confunduntur quæstiones, quæ dividendæ erant, nimirum num in se possibile sit, ut amicitia vigeat inter homines omnes, & num fieri possit, ut ad amicitiam adducantur omnes. Posterius nemo affirmaverit, qui rerum humanarum peritus est: prius vero nemo negaverit, qui amorem erga omnes naturæ humanæ non repugnare agnoscit. In casu autem posteriori error manifestus est per demonstrationem partis secundæ propositionis præcedentis & per ea, quæ ad eandem annotavimus. Quamvis itaque amicitia naturalis, quæ universalis esse debet vi legis naturæ, nunquam speranda; qui tamen virtutem amat & vitam homine dignam vive-

re

re vult, operam dare tenetur, ut ipſe habeat animum, qualis ad amicitiam cum quolibet colendam requiritur, ut ipſe ſit omnibus amicus, conſequenter ex parte ſui nihil deſit, ut amicitia etiam ſubſiſtat cum ignotis.

§. 179.

Virtus ad amicitiam requiſita, nec ea ullum fert vitium.

Amicitia vera non datur ſine virtute, & vitium quodlibet eidem adverſatur. Etenim quos inter vera amicitia eſt, illi amorem dirigunt ad normam legis naturalis (§. 171.), conſequenter cum habitus dirigendi actiones ſuas ad normam legis naturæ virtus ſit (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ſine virtute vera amicitia dari nequit. *Quod erat unum.*

Et quoniam qui mutuo ſibi amici ſunt, ſe invicem diligunt (§. 172.), habitus vero diligendi charitas eſt (§. 620. *part. 1. Jur. nat.*); quicquid charitati adverſatur, amicitiæ veræ contrarium eſt. Enimvero charitati vitia omnia contraria ſunt (§. 169.). Veræ igitur amicitiæ vitium quodlibet adverſatur. *Quod erat alterum.*

Non eſt quod excipias, amicitiam coli ab hominibus vitio deditis, præſertim ſi eodem vitio delectentur: nego enim ac pernego, veram hanc eſſe amicitiam, cum hanc non gignat amor juxta legem naturæ directus, ſine quo vera amicitia concipi nequit (§. 171.). Neque eſt quod urgeas, nullam dari amicitiam veram, ſi qui ſibi mutuo amici ſunt omni vitio carere debent. Ecquis enim hominum eſt, qui ab omni vitiorum labe prorſus immunis eſt? Etenim non unum eſt, quod reponendum. Nimirum ante omnia conſiderandum, non ſtatim eum vitio obnoxium dicendum eſſe, qui ad actiones quasdam lege naturali prohibitas adhuc proclivis eſt & ſubinde in pugna appetitum rationalem cum ſenſitivo ſuccumbere. Vitium enim conſiſtit in habitu actiones ſuas contraria ratione dirigendi, quam lege naturæ requiritur (§. 322.

part. 1. Phil. pract. univ.), neque in vitio ulla est pugna appetitus rationalis cum appetitu sensitivo, sed appetitus sensitivus dominatur & conscientia dormitat (§. 499. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Vitium igitur latius serpit, & in determinationem actionum aliarum ad alia vitia referendarum pro datis circumstantiis tacite influit, ipsasque actiones, quæ alias in se spectatæ legi naturæ conformes forent, labe quadam inficit, cum ex adverso eum, qui in pugna appetitus rationalis cum sensitivo succubuit, facti sui statim pœniteat. Verendum igitur non est, ne vitium vires capiat, ut latius serpere possit. Notandum porro, quemadmodum omnis virtus humana imperfecta est, ut ideo per omnem vitam in eadem proficere possimus & debeamus; ita quoque amicitiam imperfectam esse, & in eadem colenda nos continuo proficere posse ac debere. Sicuti vero omnis virtus in Ethica non aliter exponenda, quam quomodo castissimæ illi legi, quam natura constituit, exacte convenit; ita quoque vera amicitia non aliter concipienda, quam quomodo ad amussim respondet legi naturali. Dandum quoque in amicitia multum est infirmitati humanæ, quemadmodum in amore ejus matre ac omni actionum genere. Ceterum experientia satis docet, quantum vitium quodlibet adversetur amicitiæ, cum videamus amicitiam langvescere, aut prorsus extingvi, immo in ipsam inimicitiam degenerare, ubi quid accidit, quod vi vitii ferri nequit. Ita ambitiosus invidet amico, si ad dignitatem evehatur, qua ipsum antecellit, &, si amicum erga ipsum animum non prorsus deponit, plurimum tamen eundem mutat & tacito saltem odio locum concedit. Ambitio igitur in causa est, ne alterum diligamus ipsius saltem causa. Sine hac autem dilectione vera amicitia concipi nequit (§. 172.). Amplissimus hic aperitur disquisitionum moralium campus, ut nimirum inquiratur, quomodo unumquodque vitium veræ amicitiæ adversetur. Omnes autem disquisitiones huc redeunt, ut eruatur, quomodo contingere possit, ut propter hoc vel istud vitium alios diligere nequeamus ipsorum causa. Nostrum

ſtrum jam non eſt ingredi hunc campum, nec cumulare volumus exempla ad confirmandam propoſitionem præſentem: ſufficit excitare attentionem ad obſervationes morales neceſſariam, ut etiam illi, qui tanta vi intellectus minime pollent, ut contrarium vitiorum in amicitiam influxum a priori inveſtigare poſſint, eundem tamen a poſteriori cognoſcere valeant.

§. 180.

De cura virtuti afferenda & fuga vitiorum amicitiæ cauſa & vera amicitia dijudicanda.

Quoniam amicitia vera non datur ſine virtute, & vitium quodlibet eidem adverſatur (§. 179.); *cui vera amicitia curæ cordique eſt, is omni virtuti ſedulam operam navare debet, & omni animi contentione eo anniti, ut in debellando vitio quocunque aſſiduus ab omni vitiorum labe animum purget, quantum datur, inprimis autem ſollicite caveat, ne amorem*, amicitiæ matrem (§. 171.), *temeret vitium.* Et ne amicitiæ nimium credamus, ob eandem rationem *ſemper meminiſſe debemus, amicitiam ejus nondum veram eſſe, quem a virtute quadam alienum, aut vitio cuidam deditum agnoſcimus.*

Quo quis virtute plurimum præſtat, eo cenſendus aptior ad veram amicitiam colendam. Ex adverſo igitur, quo quis a virtute remotior eſt, aut vitio quodam magis deditus, eo minus aptus deprehenditur. Virtus veram amicitiam alit & conſervat; vitium eandem enervat & ex improviſo eandem deſtruit. Hæc probe perpendenda ſunt & obſervationibus confirmanda, ne nos a vera amicitia culpa noſtra deficiamus, nec amicitia, quam cum aliis habemus, nimium confidamus, conſequenter caute nos geramus.

§. 181.

Cum quibusnam amici-

Quoniam amicitia vera non datur ſine virtute & vitium quodlibet eidem adverſatur (§. 179.); *amicitiam parti-*

tia particularis contrahenda.

cularem contrahere non debemus, nisi cum eo, qui virtutem amat, vitia odit, consequenter *antequam amicitiam particularem cum aliquo contrahas, in mores ejus inquirendum.*

Similitudine morum conjunguntur animi hominum. Enatum hinc est proverbium: Similis simili gaudet. Non tamen quælibet conjunctio amicitiam facit: ad amicitiam enim requiritur, ut amor juxta legem naturæ dirigatur (§. 171.). Constat autem homines quoque sceleratos, aut certo cuidam vitio deditos se mutuo amare, quorum tamen amor ordinatus non est. Et, si eundem ad vivum reseces, tandem deprehendes, qui sibi mutuo amici videntur, se invicem amare non alterius, sed sui causa, quatenus nimirum unus alterum considerat tanquam causam delectationis suæ: id quod a vera amicitia maxime alienum. Quamvis vero ex parte tui a veritate non abhorreat, cum tamen ex parte alterius amor ita sese non habeat, quemadmodum amicitia vera exigit, vera quoque amicitia non est, quippe quæ eundem amorem ex utraque parte requirit. Quamobrem apparet in vera amicitia contrahenda opus esse cautione, quam in propositione præsente inculcamus. Lex naturæ præcipit, ut omnibus simus vere amici (§. 627. *part. 1. Jur. nat.*), ita ut nec inimici nostri excludantur (§. 633. *part. 1. Jur. nat.*): cum tamen men propterea amicitia non sit in potestate nostra (§. 174.), quod in potestate nostra non est, non est appetendum, ideoque particularis amicitia non contrahenda cum eo, cum quo vera contrahi nequit, id est, pro vero amico non habendus, qui non est, nec volendum, ut is sit, qui esse nequit. Etsi enim qui verus omnium amicus est omnes quoque alios vere sibi amicos esse mallet; cum tamen vota tollere nequeant, quod in potestate nostra non est, sapientis quoque est in votis acquiescere.

§. 182.

Effectus veræ amicitiæ.

Inter quos vera amicitia est, iidem unam repræsentant personam,

nam, & tam bona, quam mala, quæ sibi obveniunt, communicant. Cum enim amor mutuus gignat amicitiam (§. 171.), qui vero alterum amat, is eum consideret tanquam seipsum (§. 659. *Psych. empir.*); haud aliter fieri nequit, quam ut spectentur tanquam una persona. Quatenus igitur vera inter ipsos amicitia est, unam personam repræsentant. *Quod erat unum.*

Enimvero quoniam qui sibi mutuo amici sunt, eorum unus alterum considerat tanquam seipsum, *per demonstrata*, ideoque alteri vult, quod sibi, & non vult alteri, quod sibi velle nequit; si uni obtingit aliquid boni, perinde delectatur alter, ac si sibi obtigisset, sin accidat quod malum est, perinde eodem commovetur, ac si sibi evenisset. Quamobrem tam bona, quam mala communicant. *Quod erat alterum.*

Inde est, quod verus amicus dicatur alter ego, & hoc sensu recte dicitur, amicorum tam bona, quam mala esse communia. Quo perfectior est amicitia, eo quoque magis hoc elucescit. Immo idem observatur ex parte ejus, qui vere amicus alteri est, si vel maxime contingat, ob defectum amoris sinceri ex parte alterius amicitiam veram non esse. Et propterea quoque qui vere amicus est omnibus, quamvis nulla particularis amicitia cum iisdem contracta, eodem modo spectat tam bona, quam mala, quæ aliis obtingunt, ac si sibi evenissent. Atque hinc maxime intelligitur, quod supra ostendimus, veram amicitiam subsistere posse etiam inter ignotos, si nimirum ponamus, dari duos, quos amor universalis efficit omnibus vere amicos. Propositio præsens notionibus communibus annumerari potest. Quamvis enim vera amicitia admodum rara sit, eidem tamen loquendi formulas conformat usus. Inde est, ut alteri de bono, quod adeptus, gratulaturi dicant, se de eo tantopere gaudere, ac si sibi-

ſi ſibimet ipſi obtigiſſet, & more recepto ſignificaturi, ſe vicem alterius dolere, aſſeverent, ſe malum, quod alteri evenit, communicare. Idiomate patrio dicere ſolemus, **wir nehmen Theil an allem, was dem andern wiederfähret.** Nimirum verba quidem legi naturæ attemperant gentes moratiores, aſt non æque animum. Urbanitatis enim eſſe exiſtimant uti verbis, quæ per ſe quod verum & rectum eſt ſignificant, ſed quæ ſaltem eo fine adhibentur, ut urbanitatis ſigna ſint, non attento ſignificatu, quem per ſe habent, aut vi legis naturæ habere debent. Perperam igitur ex formulis loquendi, quas urbanitas introduxit, judicium fit de animo hominum. Habent enim eædem duplicem ſignificatum, quatenus nimirum in ſe ſpectata certum quid ſignificant, & quatenus nonniſi modus quidam loquendi ſunt, quem urbanitas introduxit. Abſit vero ut formulas loquendi, quæ urbanitatis ſigna ſunt, cum verbis ſimulatis confundas. Simulatione enim intenditur, ut alter ſibi perſuadeat ea eſſe, quæ verba per ſe ſignificant; qui vero eadem urbanitatis cauſa profert, id minime intendit, ſed ſaltem ut pro urbano habeatur, cum de ſignificatu ipſis alias proprio nulla mentem ſubeat cogitatio.

§. 183.

Quidnam communicatio boni & mali inter amicos operetur.

Quoniam illi, quos inter vera amicitia eſt, inſtar unius perſonæ ſpectandi ſunt, & tam bona, quam mala ipſis obvenientia communicantur (§. 182.); *qui uni amicorum benefacit, etiam alteri benefeciſſe putatur, & qui uni ægre facit, alteri quoque ægre feciſſe videtur*, conſequenter *amicus ob beneficium amico præſtitum*, cum ſe inſtar beneficiarii conſiderare debeat (§. 20. *part. 4. Jur. nat.*), beneficiarius vero ad gratias benefactori agendas obligetur (§. 45. *part. 4. Jur. nat.*) & ad beneficium oblata occaſione reddendum (§. 41. *part. 4. Jur. nat.*), *benefactori gratias agere & beneficium occaſione oblata redde-*

reddere tenetur, & ex adverso quod jus amico suo competit in mali autorem, eodem quoque amicus alter una uti potest.

Diximus paulo ante formulas loquendi apud gentes cultiores ad normam legis naturæ compositas esse, quamvis qui iisdem utuntur non habeant animum, quem per se significant, quemadmodum contingit, ut ii, qui formulas precum veritatibus divinis conformes recitant, ac hymnos sacros cantant, verba quidem ore proferant, sed de eo, quod proprie significant, parum cogitent; immo etiam iis, quæ affirmantur, vel negantur, assensum minime præbeant, nec habeant animum, quem verba indicant (*not.* §. 182.). Inter illas formulas etiam deprehenduntur, quæ propositioni præsenti satis apte respondent: id quod satis prodit earum autoribus eam fuisse notionem, quæ propositioni præsenti respondet. Immo si qui sibi mutuo fuerint vere amici, aut si vel maxime unus saltem fuerit alteri vere amicus; ipsa experientia docet, quod propositioni præsenti convenienter se gerat, si amico suo, vel ei, cui ipse vere amicus est, beneficium, aut officium quoddam humanitatis fuerit præstitum, vel malum quoddam illatum: sit ita quod in casu altero iræ ac vindictæ detur, quod omittendum erat, in præsenti autem non attendendum venit, ubi saltem ratio habetur opinionis, quam fovet amicus de bono, vel malo, quod amico suo infertur. A vero igitur vix aberravero, si propositionem præsentem inter notiones communes retulero: neque in obscuro latet ratio. Notionem enim propositioni præsenti respondentem insinuat amor, qui amicitiam gignit (§. 171.), cum qui alterum amat, consequenter ipsi amicus est (§. 625. *part. 1. Jur. nat.*), ex voluptate alterius voluptatem (§. 641. *Psych. empir.*), ex tædio sive molestia tædium seu molestiam percipiat (§. 642. *Psych. empir.*) & voluptatem ipsius appetat (§. 650. *Psych. empir.*), molestiam aversetur (§. 651. *Psych. empir.*). Ob nexum necessarium veritatum moralium appetitus uni conformatus insinuat menti notionem alterius, ut ideo

tam virtus, quam vitium ſit magiſtra opinionum, tam verarum, quam falſarum, quamvis in eas una influant opiniones aliæ cum iisdem connexæ, quibus imbuta mens eſt. Datur nimirum mutuus quidam influxus appetitus & intellectus, qui nondum ſatis expenſus eſt, quemadmodum meretur. Eum omnium facillime obſervare licet in actionibus hominum, quæ ex habitu proficiſcuntur. Ac inprimis notari meretur, rationem objective ſumtam pro catena veritatum, in natura humana intime concluſam latere, ut ad veritatem cum aliis cognitis connexam perſpiciendam non opus ſit niſi excitatione attentionis, qualis ab appetitu proficiſcitur. Inde omnino eſt, ut haud raro homines plebeji, quorum natura ſola magiſtra eſt, videant veritates nonniſi longa ratiociniorum ſerie eruendas & demonſtandas. Ampliſſimus hic aperitur disquiſitionum campus ad rationem, qua homo a brutis differt, penitius inſpiciendam facientium, & haud parum lucis non modo latebris & receſſibus in animis hominum affundentium, verum etiam in ipſa arte inveniendi haud poſtremum locum ſibi vindicantium. Velim huc animum advertant, qui ſibi perſuadent, ſolam eſſe Matheſin, in qua mentis aciem & ingenii vim oſtentare detur. Habent enim etiam diſciplinæ philoſophicæ doctrinas profundas & generi humano non minus, ne dicam, magis utiles, quam plurimæ mathematicæ, præſertim Geometriæ ſublimioris, modo non deeſſent, qui ad eas eruendas eandem mentis aciem & ingenii vim cum pari induſtria afferrent, quam Geometriæ ſublimiori impendunt. Multæ autem ſunt rationes, ob quas ſpes tantæ felicitatis nondum adeo propinqua videtur. Sed de his dicere nec præſentis inſtituti eſt, nec ſatis conſultum videtur.

§. 184.

De circumſpectione ſin- Quoniam qui uni amicorum benefacit, etiam alteri benefeciſſe putatur, & qui uni ægre fecit, etiam alteri ægre feciſſe

fecisse existimatur (§. 183.); *si aliorum amorem nobis conciliare, vel conservare velimus, operam quoque dare debemus, ut in præstandis officiis nos faciles præbeamus iis, quibus ipsi amicis utuntur vel amici sunt, & cavendum, ne eos quocunque modo offendamus.*

gulari in amore aliorum nobis conciliando & conservando adhibenda.

Necessitatem circumspectionis in amore aliorum conciliando & conservando adhibendæ, quam hic commendamus, nemo non agnoscit. Non tamen propterea superfluum est, ut ea demonstretur, non solum, quia inculcanda sunt in Philosophia morali, quæ quamvis trita facile tamen negliguntur, non sine manifesto negligentis damno, sed & quia necesse est, ut eorum veritas evincatur, cum in dirigendis actionibus nostris semper standum sit veritate, a qua ne latum quidem ungvem recedendum, ut actioni constet sua rectitudo.

§. 185.

Num amicitia particularis naturæ humanæ & legi naturæ conveniat.

Ipsa natura homines ducit ad contrahendum amicitiam particularem, eademque legi naturæ convenit. Appetitus hominis naturaliter determinatus est ad appetendum societatem (§. 39. *part. 2. Eth.*), & ex adverso facultas aversandi naturaliter determinata est ad aversandum vitam solitariam (§. 40. *part. 2. Eth.*). Quamobrem cum homo nihil appetat, nisi quatenus voluptatem ex eo percipit, nec quicquam aversetur, nisi quatenus molestiam creat (§. 156. *part. 2. Eth.*); necesse est, ut ex vita sociali voluptatem, ex solitaria molestiam percipiat. Et quoniam appetitus ejus naturaliter quoque determinatus est ad inserviendum aliis (§. 39. *part. 2. Eth.*), facultas vero aversandi ad non nocendum aliis (§. 40. *part. 2. Eth.*), consequenter etiam ad non prætermittendam occasionem aliis inserviendi, quod nocumentum privativum est; eodem modo patet, necesse esse, ut ex eo voluptatem percipiat, quod possit inservire aliis, & molestum accidat prætermittere

tere occasionem aliis inserviendi. Quamobrem naturæ humanæ conveniens est, ut, qui sibi mutuo se utiles præbere possunt, animos conjungant ad reciproca officia sibi invicem præstanda, consequenter amorem universalem, ad officia præstanda stimulum (§ 655. *part. 1. Jur. nat.* & §. 292. *part. 2. Eth.*), quoad præstationem ad se invicem restringant, quatenus in potestate non est eadem officia promiscue præstare omnibus (§. 209. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque in eo consistit amicitia particularis, ut quoad actus externos dilectionis, seu, quod perinde est, officiorum præstationem (§. 620. 654. *part. 1. Jur. nat.*), amor universalis restringatur ad certas personas, quæ conjunctis viribus sibi invicem prodesse volunt (§. 175.); ipsa natura homines ducit ad amicitiam particularem contrahendam. *Quod erat unum.*

Enimvero lex naturæ vult, ut homines conjunctis viribus perfectionem suam statumque suum promoveant (§. 221. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & unusquisque ad perfectionem alterius statusque ipsius conferat, quantum conferre valet (§. 222. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Ecquis vero est qui nesciat, non tantas esse hominis vires, ut omnibus eo modo prodesse possit, quemadmodum vellet, siquidem vires tam late paterent, quam voluntas, nec pro diversa hominum conditione fieri possit, ut quilibet sit aptus ad officia, quibus alter quidam indiget, præstandum? Cumque homo quilibet ope & auxilio consilioque alterius indigeat, quod a posteriori satis constat; plurimum quoque refert, ut certus sit, a quonam auxilium & consilium, quando eodem opus habet, expectare possit. Legi naturæ igitur maxime convenit, ut, qui sibi mutuo se maxime utiles præbere possunt, conjun-

conjungant animos ad officia sibi mutuo præstanda, consequenter amorem universalem quoad officiorum præstationem seu actus dilectionis externos ad personas suas restringant, quantum lex naturæ patitur. Quamobrem cum amicitia particularis in eo consistat, ut amor universalis legi naturæ convenienter ad certas personas quoad actus dilectionis externos restringatur (§. 175.); amicitia particularis legi naturæ maxime convenit. *Quod erat alterum.*

Cum lex naturæ præcipiat, ut cum omnibus amicitiam colamus (§. 627. *part. 1. Jur. nat.*), & universalis amicitia ex amore universali fluat (§. 175.), quo alios quoscunque amare debemus tanquam nos ipsos (§. 619. *part. 1. Jur. nat.*); videri poterat amicitia particularis, quæ ad certas personas restringitur (§. 175.), vel superflua, vel legi naturæ prorsus adversa. Quamobrem ut hoc dubium, quod nonnullis succurrere poterat, tollatur; e re visum fuit, ut ostenderemus, amicitiam particularem legi naturæ minime adversari & ipsam naturam, quæ legis hujus fons est (§. 135. *part. 1. Phil. pract. univ.*), nos ad eandem ducere. Quibus dubium hoc suboriri potest, illi mentem legis naturæ nondum sunt assecuti. Etenim lex naturæ, quæ propensum erga omnes animum exigit, minime nos obligat ultra id, quod a nobis fieri potest, cumque ipsamet velit, ut in casu collisionis, quando omnibus aut pluribus utiles esse non possumus, quemadmodum quidem vellemus, nisi deficerent vires, in actuali præstatione unum alteri præferamus, utique etiam probat, ut quoad eandem amorem universalem ad certas personas restringamus. Ipsa autem natura & conditio hominis suppeditat rationes, ob quas hæc restrictio fieri debeat, quemadmodum in demonstratione partis secundæ propositionis præsentis jam indicavimus. Non omnes homines uniuscujusque ope & consilio æque indigent; ideoque nec particularis amicitia cum quo contrahatur perinde est. Ac propterea quoque contingit, ut

amicitiæ particulares contrahantur finium particularium causa, veluti ut Geometra amicitiam colat cum Geometra, quoniam unus alterius studia excitare ac promovere valet. Quemadmodum vero amor, quem ratio quædam particularis movet, non tendit ad promovendam felicitatem & depellendam infelicitatem alterius, ultra quam ratio ista exigit (§. 293. *part. 2. Eth.*); ita idem tenendum de amicitia, qualem amor istiusmodi gignit. Ast hic potissimum respicimus amicitiam particularem, qua quoad officiorum quorumlibet præstationem amorem restringimus ad certam quandam personam, non sine ratione sufficiente, quam ex asse lex naturæ approbat, sive eam examines quoad officia erga seipsum, sive quoad officia erga alios. Facile tamen concedimus, immo manifestæ experientiæ contradiceremus, si id negare vellemus, amicitias particulares utplurimum contrahi ob rationes, quæ nunc legi naturæ adversantur, nunc non satis eidem respondent, ideoque in casu primo veræ amicitiæ nomen non merentur, in altero ab omni prorsus labe non sunt immunes. Immo ipsa lex naturæ præcipit amicitias particulares, quatenus arctiorem obligationem amoris introducit inter certas personas, veluti inter conjuges (§. 465. *part. 7. Jur. nat.*), inter parentes & liberos (§. 733. 745. 754. *part. 7. Jur. nat.*), inter cives, seu ejusdem civitatis membra (§. 1085. *part. 8. Jur. nat.*) & inter eos, qui societatem vitæ contrahunt (*not.* §. 473. *part. 7. Jur. nat.*). Perpendendum hic quoque est, ipsam naturam ad societatem colendam nos obligare (§. 138. *part. 7. Jur. nat.*) & prohibere vitam solitariam, ne scilicet quis sibi soli vivere velit, non vero aliis (§. 439. *part. 7. Jur. nat.*).

§. 186.

An amicitia particularis præjudicet universali.

Amicitia universalis juxta particularem subsistere potest. Etenim amicitia particularis amorem universalem quoad actus dilectionis externos ad certas saltem personas restringit (§. 175.), ideoque eundem minime delet. Amor igitur cum con-

consistat in dispositione animi ex amati felicitate voluptatem percipiendi (§. 633. *Psych. empir.*), indeque nascatur voluntas constans & perpetua felicitatem amati promovendi, infelicitatem depellendi (§. 292. *part. 2. Eth.*), quæ dilectio est (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*); animus, qui requiritur ad amicitiam universalem, erga homines in universum omnes non mutatur per amicitiam particularem, sed unus idemque est erga homines promiscue omnes atque eos, cum quibus amicitia specialis colitur. Rerum vero humanarum conditio aliter non fert, quam ut in actuali officiorum præstatione unus alteri præferatur, ac propterea ipsa lex naturæ hanc prælationem urget atque dirigit (*not.* §. 185.). Quamvis itaque in amicitia particulari amicus præferatur aliis in præstatione officiorum, non tamen ideo officium quodcunque humanitatis denegandum alii cuicunque, si sine neglectu amici fieri potest. Neque hoc obstat, quo minus aliis nos utiles præbere valeamus, quamvis lex naturæ, dum inter quasdam personas amicitiam specialem instituit, veluti inter parentes & liberos & inter conjuges, mensuram officiorum amplier. Amicitia ergo universalis juxta particularem subsistere potest.

Cum per rerum humanarum conditionem officiorum collisio evitari minime possit, nec mensuræ officiorum præstandorum ampliatio; ut in præstandis officiis unum alteri præferamus & respectu certarum personarum officia ipsa extendamus ipsa necessitas exigit. Quoniam vero lex naturæ regit omnes actus humanos, ita ut ne quidem ullus fingi possit, qui per eam determinatus non sit; illam quoque prælationem ac mensuræ ampliationem determinat, & ideo eundem animum in amicitia universali atque particulari requirit, actus autem externos dilectionis, qui in actuali officiorum præstatione consistunt, ad certas personas ipsamet restringit. Qua de

de causa in amicitia particulari colenda non minus norma legis naturalis observanda, quam in ceteris actionibus quibuscunque. Et hac norma vera amicitia a spuria, perfecta ab imperfecta dividitur, & quamdiu hac norma utimur, verendum non est, ne amicitia particularis ullo modo præjudicet universali. Ita quamvis parentes magis prospiciunt liberis suis, quam aliis, & liberi magis inservire student parentibus, quam aliis, non tamen propterea illi deponunt animum aliis quibuscunque eodem modo prospiciendi, quo liberis suis, etsi ut faciant, quod facere vellent, in potestate ipsorum non sit, nec liberi deponere tenentur animum aliis quibuscunque æque inserviendi, ac parentibus, etsi idem actu facere nequeant. Licet desint vires, non tamen deest voluntas, quæ semper sufficit, ubi facere haud quaquam potes, quod facere malles, nisi viribus destituereris. Quodsi hæc omnia probe expendantur, multo quoque clarius intelligitur, quod amicitiæ particulares legi naturæ conveniant. Patet etiam hinc inter amicitias particulares dari differentiam, in quantum legi naturæ conveniunt, ut una arctior sit altera & amicorum quoque prælationem in actuali præstatione officiorum exigat. Non dubito fore haud paucos, qui existimaturi sunt, nimiam requiri in amicitia scrupulositatem, quam ferre nequit humana conditio. Enimvero hi sunt, qui scientia legis naturæ destituti concordiam in ea regnantem non introspiciunt, neque perpendunt, multa veluti sua sponte sequi in actionibus humanis ob indissolubilem veritatum moralium nexum, de quibus minime cogitaverant, modo actiones suas ad normam legis naturæ componere studeant. Vide, quæ paulo ante annotavimus (*not.* §. 183.). Ceterum hinc apparet, quod in legibus naturæ inculcandis selectus quidam habendus, nimirum ut earum inprimis scientia imbuatur mens, quæ notiones ceterarum agenti instillant. Velim vero hoc satis ponderari, ne disquisitiones paulo ante commendatæ (*not.* §. *cit.*) videantur inutiles: a quo præjudicio facile sibi cavebunt, qui persuasissimi sunt, veritatem omnem esse

utilem,

utilem, etsi ejus utilitas non statim appareat, & sicut omnem praxin theoria perfecta efficit perfectam, ita ut perfectio praxeos æstimanda sit ex perfectione theoriæ, prouti non uno exemplo confirmari poterat ex Mathesi, ita idem quoque obtinere in praxi morali. Nec dubito hoc quodammodo jam perspici posse ex praxi morali, prouti a nobis traditur.

§. 187.

Amicitiam particularem contrahere licet cum iis, qui commoda nostra promovere valent & commodum nostrum ingredi potest motivum amicitiæ contrahendæ, nec hoc obstat, quo minus alios diligamus atque amemus ipsorum causa. Licet enim alterum officio devincire, qui commoda nostra promovere potest (§. 140.). Quamobrem, cum constet nos alterum nobis devincire, si ejus amorem nobis conciliamus, quo impellitur ad felicitatem nostram promovendam, infelicitatem depellendam (§. 292. *part.* 2. *Eth.*), consequenter commoda nostra promovenda, nos vero vicissim qui amat nobis amicus existat (§. 625. *part.* 1. *Jur. nat.*), & in unione animorum amore mutuo facta amicitia consistat (§. 171.); amicitiam particularem cum iis contrahere licet, qui commoda nostra promovere valent. *An commodi nostri promovendi causa amicitiam contrahere liceat.*

Idem quoque ex dilectione sui lege naturæ præcepta (§. 607. *part.* 1. *Jur. nat.*) eodem modo ostendi potest, quo supra evicimus, dilectioni aliorum minime repugnare, ut aliquem nobis officio devinciamus, qui commoda nostra promovere valet (§.140.). Qui enim amicitiam cum altero contrahere vult, ex parte sua jam ipsi amicus esse (§. 171.), consequenter ipsum amare debet (§. 625. *part.* 1. *Jur. nat.*), ac propterea non alia re opus est, quam ut alterius amorem sibi conciliet (§. 171.): quod ipsum intenditur, si alterum

nobis devincire studemus. Demonstratio igitur superior ad primam propositionis partem evincendam transferri potest, ut veritas dilucidius appareat. *Quod erat primum.*

Et quoniam dilectioni minime repugnat, ut commodum ab altero promovendum ingrediatur motivum officii eidem præstandi ipsum nobis devinciendi causa (§ 141.), ut scilicet nos vicissim diligat, qui vero sibi mutuo amici sunt, se invicem diligunt (§. 172.); commodum quoque nostrum ingredi potest motivum amicitiæ contrahendæ. *Quod erat secundum.*

Enimvero quamvis amicitia cum altero colenda utamur tanquam medio commoda nostra promovendi, hoc tamen minime obstat, quo minus quod bonum est ipsi velimus ipsius causa, nullo habito respectu ad commodum quoddam vicissim recipiendum. Etenim commodum ab altero promovendum consideramus officio erga nos, dilectioni nimirum sui, satisfacturi; bonum vero, quod alteri volumus, spectamus officium erga alios præstituri. Quamobrem etsi amicitiam contrahamus cum eo, qui commoda nostra promovere potest, ne desimus officio erga nos ipsos; hoc tamen minime obstat, quo minus eum, qui commoda nostra promovere potest, amemus & diligamus ipsius causa. *Quod erat tertium.*

Amicitia non tollit amorem sui, sed cum amore alterius copulat. Etenim amor sui homini naturalis est, nec eradicari potest, cum se amare idem sit ac felicitate sua delectari (§. 633. *Psych. empir.*), quam per naturam suam quivis appetit (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Amare alterum idem est ac felicitate ipsius delectari (§. 633. *Psych. empir.*). Non vero repugnat, ut quis delectetur felicitate & sua, & alterius, consequenter ut faciamus, quod felicitatem nostram pro-

promovet, & quod felicitatem alterius, ideoque bonum, quod alteri arbitramur, ipsi velimus ipsius causa. Lex naturæ non requirit, ut alium amaturi & dilecturi amori ac dilectioni nostri quicquam detrahamus. Quoniam animi amicorum ita uniuntur (§. 171.), ut unam repræsentent personam & tam bona, quam mala communicent (§. 182.); sincero amore unus alteri præstat, aut, si desint vires, vel occasio, saltem vult, quod ipsi bonum est, quia ipsi bonum est, non quia sibi quoddam bonum inde sperat, cessante nimirum inter veros amicos, quorum unus alterum spectat tanquam seipsum, consideratione boni respectu sui & respectu alterius. Omnium optime hoc experimur in nobis ipsis, si veram amicitiam cum altero contrahimus, aut, si nos saltem sincero amore alterum complectimur. Cum qui alterum amat felicitate ejus delectetur (§. 633. *Psych. empir.*); quicquid vero nos delectat, ad felicitatem nostram faciat (§. 638. *Psych. empir.*); qui alterum amat felicitatem alterius in suam adsciscit. Quoniam igitur eam per se appetit (§. 156. *part. 2. Eth.*); amor, sine quo amicitia contrahenda non concipitur, etsi bonum proprium eum ad eandem impellat, ab omni tamen utilitatis respectu separari potest. Atque ea de causa in vera amicitia amor sui cum amore alterius coalescit ita, ut is minime mercenarius evadat. Vide, quæ jam supra annotavimus de modo, quo commodum nostrum ingredi possit motivum diligendi alterum (*not.* §. 141.). Ceterum nihil in hisce difficultatis est, modo naturam humanam satis cognitam atque perspectam habeamus eamque probe consideremus.

§. 188.

Quid faciendum, si alterius amor saltem mercenarius sit.

Quoniam amicitiam particularem contrahere licet cum iis, qui commoda nostra promovere valent (§. 187.), vera autem amicitia non est, nisi qui sibi mutuo amici sunt se invicem diligant non sui, sed alterius causa (§. 173.), in potestate autem nostra non est efficere, ut alter quoque velit

bonum, quod nobis est, non sui, sed nostri causa; *si amicitiam contrahere velimus cum altero, obligationi nostræ satisfecimus, ubi ex parte nostra fuerit amor, qualem vera amicitia requirit, nec propterea ab amore alterius, qui commoda nostra promovere potest, abstinendum, quod mercenarius sit*, seu, *quod sine utilitate propria quod nobis bonum est non velit.*

Sine amore mutuo, quo unus alterum diligit non sui, sed alterius causa, non concipitur vera amicitia (§. 172.). Qui alteri sese utilem præbet ea saltem de causa, quia is vicissim se ipsi utilem præbet; is non delectatur bono alterius, sed proprio, quod ex illo sperat. Alterum igitur non amat (§. 633. *Psych. empir.*), ideoque verus amicus non est, etsi amicitiam simulet. Quamvis itaque vera amicitia contrahi nequeat, non tamen obstat ut verus sis amicus ejus, qui commoda tua promovere potest, si vel maxime alter saltem sit simulatus. Contrahere possumus utilitatis nostræ causa cum altero tantundem præstando, quantum nobis præstat alter, quocunque tandem in nos fuerit animo: quidni etiam amici esse possimus ei, qui nostra commoda promovere potest, etiamsi alter amicitiam saltem simulet utilitatis suæ causa? Omnes homines sibi mutuo amici esse debent (§. 627. *part. 1. Jur. nat.*), nec obstat veræ amicitiæ, si ad amorem impellamur bono proprio (§. 187.), quod motivum nobis inspirat amor & dilectio sui, tam naturæ humanæ (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*), quam legi naturæ conveniens (§. 607. *part. 1. Jur. nat.*). Et quamvis alter non satisfaciat obligationi suæ, ut quod tibi bonum est non velit nisi utilitatis suæ causa, ideoque amorem saltem simulet; non tamen propterea deesse teneris obligationi tuæ tam erga teipsum, quam erga alterum (§. 631. *part. 1. Jur. nat.*), negligendo bonum proprium, nec sine hujus respectu ipsum amando & diligendo, quemadmodum fieri posse constat (*not.* §. 187.). Absurdum igitur non est, ut amicitia ex parte una sit vera, ex altera simulata, seu apparens, neque illicitum est, si ad amicitiam contrahendam cum eo, qui commoda

moda tua promovere poteſt, adſpires, etiamſi hujus amor eſſe nequeat niſi mercenarius, aut revera animus ipſius erga te ſaltem indifferens, immo nec omni odio vacet. Notandum vero hoc quoque eſt, ob inconſtantiam animi humani fieri vix poſſe, ut, ſi cujus amor non ſit niſi mercenarius, ſubinde tamen a reſpectu boni proprii ſeparetur, cum naturæ humanæ maxime conveniens ſit perfectione quoque aliena delectari, niſi affectuum perverſorum impetu animus in transverſum agatur (§. 511. *Pſych. empir.*), ut ideo quoque in iſtiusmodi amicitia, in qua ex parte una amor non niſi mercenarius cenſetur, ſubinde tamen veri amoris quaſi ſcintillulas videamus. Neque vero eſt, quod excipias, nos perfectione noſtra delectari, dum perfectionem alterius promovemus, minime autem perfectione ipſius. Advertendus ſaltem eſt animus ad iſtiusmodi caſus, in quibus perfectio amici veri non debetur amico apparenti, aut ſimulato, ſed cuidam alteri. Dari enim iſtiusmodi caſus, & ratione, & experientia fretus affirmare nullus dubito. Quodſi in obſervationibus moralibus imitaturi ſumus Aſtronomos, multa patebunt, quæ nunc non obſervantur.

§. 189.

Utilitas fructus amicitiæ eſt, non vero cauſa. Etenim amicitiam veram gignit amor mutuus (§. 171.), quo uterque gaudet felicitate alterius (§. 633. *Pſych. empir.*) & qui ſibi mutuo amici ſunt, ſibi mutuo volunt id, quod bonum eſt & pro virili præſtare ſtudent non ſui, ſed alterius cauſa (§. 172.), propenſiores nimirum ad bene merendum, quam ad repoſcendum. Quamobrem a cogitatione, quantum utilitatis amicitia ſit habitura, eadem oriri nequit, conſequenter manifeſtum eſt, utilitatem cauſam amicitiæ eſſe haud quaquam poſſe. *Quod erat unum.*

Utilitas quomodo inſit amicitiæ.

Enimvero qui sibi mutuo amici sunt, sibi mutuo volunt id, quod bonum est & pro virili præstant (§. 172.), ideoque unus alteri sese utilem præstat. Quoniam ex amore, qui amicitiam gignit, studium sese utilem præbendi amato nascitur (§. 292. *part. 2. Eth.*), fructus vero sunt res ex aliis quomodocunque provenientes (§. 956. *part. 1. Theol. nat.*); utilitas fructus amicitiæ est. *Quod erat alterum.*

Amicitia expetitur propter se tanquam bonum jucundum, cum omne per se delectabile per se expetatur, utpote ad felicitatem nostram faciens (§. 638. *Psych. empir.*), quam per naturam nostram appetimus (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Enimvero ipsi amori, qui amicitiam gignit, inest omnis fructus ex amicitia percipiendus: tendit enim is ad felicitatem amati promovendam, infelicitatem depellendam (§. 292. *part. 2. Eth.*). Bonum itaque proprium quamvis per amicitiam non intendatur, ab ea tamen separari nequit, ut, dum amicitiam colimus, eadem quoque fruamur. Cumque bono proprio delectemur (§. 558. *Psych. empir.*), ut ipsam naturam humanam exuere deberemus, si hæc delectatio extirpanda esset; dum amicitia fruimur, ipse fructus amorem inflammans eandem fervidiorem reddit atque conservat. Si sola utilitas esset amicitiæ causa, ut indigentia homines ad eandem compelleret; nemo delectaretur nisi bono proprio; nec alienum appeteret, nisi quatenus eodem producitur proprium. Ab amicitia igitur removeretur, quod maxime delectabile, & eandem maxime commendat.

§. 190.

De amicitia non ex utilitate æstimanda.

Quoniam utilitas fructus saltem amicitiæ est, non vero causa (§. 189.); *amicitia quoque metienda non est ex utilitate, quam inde percipimus.*

Non

Non nego, dari longe plurimos, qui amicitiam utilitate metiuntur, quasi is maxime nobis amicus sit, qui sese maxime utilem nobis præbet, seu ad bonum nostrum, quod arbitramur, augendum plurimum confert. Sed ex hoc errore magno numero propullulant alii complures, quos experientia abunde docet. Videtur equidem subesse aliquid veri, quod ipsum facile imponit non satis circumspecto, ut in errorem rapiatur. Quamobrem non inconsultum videtur, ut ostendatur, quasnam utilitas in dijudicanda amicitia habere possit partes. Cum amor tendat ad felicitatem amati promovendam, infelicitatem depellendam (§. 292. *part. 2. Eth.*); ex fervore amato inserviendi colligitur intensitas amoris, qui tanto sincerior apparet, quanto minus ab amato recipitur. Ex amoris autem intensitate magnitudo amicitiæ æstimatur. Multum vero faciunt ad amoris sinceritatem agnoscendam circumstantiæ particulares, ex quibus constat, amantem promovere felicitatem amati, vel ab aliis promota delectari, non sui, sed amati causa. Quamvis itaque hæ sæpissime, si non plerumque adeo apertæ sint, ut nec vulgi attentionem effugiant; non tamen inconsultum est, ut in eas accuratius inquiratur, cum quo quis acutior, eo quoque plura observet atque ex observatis colligat. Etenim quando duo vident idem, non est idem. Quamobrem quoque acumen inter virtutes intellectuales refertur (§. 182. *part. 1. Eth.*), usus quoque in praxi morali causa (§. 196. *part. 1. Eth.*) perficiendum (§. 187. & *seqq. part. 1. Eth.*), & in arte observandi magnum momentum habens (§. 340. *part. 2. Eth.*). Exemplo esse potest amicitia, quam coluit *Jonathan* cum *Davide*, quod vulgo tanquam singulare celebratur & non immerito veræ amicitiæ exemplar habetur. Atque hæc, si rite ponderentur, satis declarant, quomodo utilitas sit fructus amicitiæ, quamvis amor, quo coalescit (§. 171.), non quærat quod suum est, sed quod alterius (§. 172.). Obtinet in amicitia, quod in Jure naturæ. Quamvis enim utilitas non sit fons Juris naturæ (§. 266. *part. 1. Phil. pract. univ.*); idem tamen

tamen homini utile est (§. 263. *part. 1. Phil. pract. univ.*), nec utilitas ab eo separari potest.

§. 191.

Cur amicitia expetenda & quomodo amicus amico fruatur.

Similiter quoniam utilitas fructus amicitiæ, non vero causa est (§. 188.); *amicitia per se expetenda & qui sibi mutuo amici sunt, propensiores licet sint ad bene merendum, quam ad reposcendum, eorum tamen unus fruitur & usu alterius, & moribus.*

Dudum hæc inculcavit *Cicero* in *Lælio*, dum ortum amicitiæ explicat. Cumque amici sint pares in amore & æquales (§. 172.), ex amicitia maximæ capiuntur utilitates, quamvis ntilitatis causa non contrahantur, sit ita quod bonum proprium ingrediatur motivum amicitiæ contrahendæ (§. 187.). Quoniam vero inter amicos honesta quædam certatio est, quam inde oriri facile constat, quod neuter videri velit amare alterum sui causa (§. 172.); amicitia vera quemadmodum nihil delectabilius, ita quoque nihil utilius. Sequitur utilitas fugientem: id quod ex illa certatione satis superque elucescit, eademque maximam delectationem parit, oblata occasione bene merendi de eo, qui bene de nobis meritus est, comprobandi amoris infucati ac minime mercenarii causa. Quando bonum proprium ingreditur motivum amicitiæ contrahendæ, respectus habetur ad fructum, qui amori mutuo per se inest. Quoniam homini naturale est ut bono proprio delectetur, naturale quoque eidem est, ut, dum omnem fructum in amore contentum perspicit, appetentia amicitiæ excitetur, etsi deinde ratio in amicitia colenda amoris norma existat, ut sit sincerus, qualem amicitia exigit. Quemadmodum alterum amare debemus tanquam nos ipsos, ita quoque amor sui nos ducit ad amorem aliorum. Amore alterius cum fruimur, fieri non potest, quin delectemur bono proprio, & hac ipsa delectatione alitur amor erga alterum (§. 649. *Psych. empir.*), quatenus nimirum alterum tanquam ejus causam

causam agnoscimus. Et hoc modo amicitia delectabilis efficitur, ita ut fervente continuo magis amore mutuo nihil delectabilius eadem existimetur, eademque appetibilis (§. 156. *part. 2. Eth.*), id quod ad ejusdem constantiam plurimum confert.

§. 192.

Amicus verus sollicite cavet, ne quid faciat, quod amico displicet; sed ei in omnibus suis actionibus placere studet. Verus enim amicus amicum amat (§. 625. *part. 1. Jur. nat.*). Enimvero qui alterum amat, nil facit, quod eidem displicet (§. 1175. *part. 1. Jur. nat.*). Ergo amicus verus sollicite cavet, ne quid faciat, quod amico displicet. *Quod erat unum.*

Quænam in agendo sollicitudo teneat amicum verum.

Porro qui alterum amat, voluptatem eidem creare studet (§. 652. *Psych. empir.*). Quamobrem cum id placeat, ex quo voluptatem percipimus (§. 542. *Psych. empir.*); ea facere studet, quæ alteri placent. Quoniam itaque ipsimet alteri placemus, si ea facimus, quæ ipsi placent, quatenus nimirum spectamur tanquam causa voluptatis, quam ex facto nostro percipit alter (§. *cit.*); amicus verus in omnibus suis actionibus amico suo placere studet. *Quod erat alterum.*

Utrumque effectus amoris est & ex parte amati fructus, qui inest amori animos unientis, sicque veram amicitiam gignentis (§. 171.). Utrumque ideo quoque efficit, ut amicus amico fruatur, & dulcedinis amicitiæ propriæ causa est, quam qui degustavit, quantum amicitia bonum sit convictus est, nec magis convinci potest ratione alia. Quodsi quidam fuerint, qui hanc amicitiæ dulcedinem in dubium vocant, aut parvi faciunt; ex eo ipso intelligunt, amicitiam veram non esse, quam cum altero colunt, sive ex parte sui, sive ex parte altera desideretur amor, qualem amicitia vera requirit. Ceterum illa sollicitudo minime displicendi & hoc studium pla-

cendi amico reciprocum certiſſimum amicitiæ veræ ſignum eſt.

§. 193.

De offenſa amicorum.

Quoniam amicus verus ſollicite ſibi cavet, ne quid faciat, quod amico diſplicet (§. 192.), alterum vero offendit, qui quid facit, ex quo moleſtiam percipit alter (§. 936. *part.* 1. *Jur. nat.*); *amicus habere nequit animum offendendi amicum.* Quamobrem cum offenſa doloſa ſit, quæ committitur a ſciente & volente (§. 938. *part.* 1. *Jur. nat.*); *in vera amicitia offenſa doloſa locum minime habet.* Et quoniam amicus certus eſt, amicum ſuum non habere animum ſe offendendi, *ſi vel maxime contingat, ut hic culpa quadam faciat, quod ſibi placere nequit, non tamen propterea cupit, quod ipſi moleſtiam creat*, conſequenter cum in eo conſiſtat cupiditas vindictæ, ut appetamus moleſtiam ejus, qui nos offendit (§. 947. *part.* 1. *Jur. nat.*), *cupidine vindictæ minime corripitur.* Quamobrem cum ira tendat ad vindictam (§. 422. *part.* 2. *Eth.*); *ob offenſam culpoſam amicus amico non iraſcitur.*

Amicus dolum non præſumit, culpam facile excuſat atque condonat. Experimur quotidie, quemadmodum jam alias obſervavimus (*not.* §. 949. *part.* 1. *Jur. nat.*), amicorum offenſas patienter ferri etiam ab iis, qui alias ad iram facile provocantur, nec leves concoquere poſſunt offenſas, immo in ſe revera nullas, ſed per errorem pro talibus habitas (§. 936. *part.* 1. *Jur. nat.*). Facta nimirum amici in bonam partem interpretatur, quamvis alias conſueverit facta aliorum in malam partem interpretari, ut ſine ratione ſe offenſum putet (§. 937. *part.* 1. *Jur. nat.*) atque ad iram facile provocetur. Non poſtremum locum hoc ſibi vindicat inter fructus amicitiæ, qui amori amicitiæ parenti (§. 171.) per ſe inſunt, ut etiam hoc nomine amicitia ſit maxime appetibilis, utpote animum liberans multis moleſtiis, quibus alias torqueri

queri poterat. Consistit enim in eo felicitas privativa positivæ haud raro parum cedens, immo etiam præferenda. Ecquis enim est, qui non potius velit magna molestia carere, quam exigua quadam voluptate frui? Neque puto quenquam esse, qui non minus ad felicitatem referat carentiam molestiæ, quam perceptionem voluptatis. Duplici autem modo amicitia molestiis nos liberat, nimirum quatenus amicus cavet, ne nobis molestiam creet, & quatenus facta culposa moleste non ferimus. Si quæ vero sunt, quæ nobis placere nequeunt, amica admonitione eum adducimus, ne denuo faciat. Amicus amicum considerat tanquam seipsum (§. 182.). Quemadmodum itaque unusquisque ad excusanda facta sua pronus est; ita non minus facilis est ad facta amici in meliorem partem interpretanda. Facta amici factaque sua eodem modo æstimat. Sicuti certus est animi sui erga amicum; ita nullus dubitat, quin eundem erga se animum quoque habeat amicus. Sunt enim amici, quorum animos amor unit (§. 171.), animo pares & æquales. Si qua culpa cadit in amicum, eidem quoque se obnoxium fieri posse agnoscit alter. Et ex ipsa notione culpæ patet, culpa non mutari animum (§. 717. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quoniam igitur amicum tenet sollicitudo nil quicquam faciendi, quod molestum accidere potest amico; si quid tale culpa quadam committit, admonitioni amici aures præbet faciles, cum ad id non faciendum jam dispositus sit animus.

§. 194.

Similiter quia verus amicus sollicite cavet, ne quid faciat, quod amico displicet, sed ei potius in omnibus suis actionibus placere studet (§. 192.); *animum* quoque *ejus tenet sollicitudo nec quicquam culpa committendi, quod amicum offendere poterat*, præsertim cum lex naturæ offensionem prohibens (§. 939 *part. 1. Jur. nat.*), nec culpæ locum in ea concedat (§. 882. *part. 1. Jur. nat.*). *Qui* ergo *amicitiæ partes omnes* *Cura culpæ vitandæ in amicitia adhibenda.*

peragere voluerit, omnes species culpæ cognoscere ac perspicere debet (§. 748. & seqq. part. 1. Phil. pract. univ.) & ut eam vitare discat sedulam operam dare (§. 644. & seqq. part. 2. Phil. pract. univ.).

Non est, quod excipias, cum amicus culpam facile excuset ac condonet (§. 193.), non opus esse tam anxia sollicitudine vitandi culpam, ut culturam amicitiæ reddamus nimis difficilem, immo ne obligationem amicorum ultra humanam conditionem extendamus. Cum in Ethica demonstrandum sit, qualis amicitia esse debeat, ne quicquam in ea deficiat; nihil eorum prætermittedum, quod vi legis naturæ, quæ eam moderatur, ad eandem requiritur. Ita nimirum constat, ad quod eniti debemus, & quænam opera nobis danda, ut in vera amicitia colenda indies magis magisque proficiamus. Sicuti enim hanc operam debemus omni virtuti impendere, ita quoque amicitiæ. Nec est quod existimes, hoc modo amicitiam reddi molestam: molestum enim esse nequit, quod maxime appetimus. Cum amicus sollicitus maxime sit, ne quid committat, quod quocunque modo molestum accidere, aut displicere possit amico, nec ipsi potest esse animus vel culpa sua istiusmodi quid committendi. Ipsa igitur amicitia jam eum ducit ad vitandam culposam offensionem. Eam vitandi cupido cum insit sollicitudini isti, nec molestum accidere potest accuratius cognoscere, in quonam culpa consistat & quot ideo modis offensio culposa committi queat. Studium autem in actionibus suis placendi amico studium vitandi culpam facilitat & molestiam, quam alias habere poterat, eidem detrahit. Et hoc modo amicitia influit in praxin culpam vitandi, quæ magnum momentum habet in omni praxi morali. Placet amico, si alter leges amicitiæ rigorosissime observet, cui quippe nil magis in votis est, quam ut amorem suum probet amico suo. Atque hinc omne studium, quod culpæ intimius cognoscendæ & sollicitius præcavendæ impenditur, dulcedine sua non caret.

§. 195.

Quoniam amicus verus sollicite sibi cavet, ne quid faciat, quod amico displicet, sed ei in omnibus actionibus suis placere studet (§. 192.), obligatio vero, quæ a lege naturæ venit, necessaria & immutabilis est (§. 142. *part. 2. Phil. pract. univ.*), *in gratiam amici facere non licet, quod legi naturæ repugnat*, consequenter *ad veram amicitiam ex parte utraque requiritur constans & perpetua voluntas nil quicquam faciendi, nisi quod legi naturæ convenit:* quæ voluntas cum virtus sit (§. 328. *part. 1. Phil. pract. univ.*), *virtus amicitiam conservat & firmat, nec sine ea vera amicitia concipi potest*, quemadmodum jam supra alio modo ostendimus (§.179.). Et quoniam amicitia in unione animorum consistit, quam mutuus amor facit, nec vera est, nisi quam gignit amor ad legem naturæ directus (§. 171.); *qui sibi mutuo vere amici sunt, animum habere debent nil quicquam faciendi, nisi quod legi naturæ conforme*, consequenter *virtus eorum animos conjungere debet.* *Quanta sit virtutis in amicitia necessitas.*

Luculentius hinc apparet, cur sine virtute vera amicitia non possit concipi, eademque ex parte utraque requiratur, nec sit nisi bonorum cum bonis. Pone nimirum, amicum tuum esse vitio deditum. Cum vitio deditus velit, quod legi naturæ repugnat (§. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*); fieri haud quaquam poterit, quin a te fieri velit, quod legi naturæ contrarium, idque ipsi displiceat, si facere nolis. Quamobrem cum nemo non amicitiæ adversum judicet facere, quæ amico displicent, aut facere nolle, quod placet; te officio amici deesse sibi persuadebit, nec pro vero amico habebit. Ecquis enim est, qui nesciat, nihil audiri frequentius, si quis in gratiam alterius facere nolit, quod vult, quam quod dicatur: Non agnoscam te amicum, nisi in gratiam mei hoc feceris, immo pro inimico declaretur, qui facere recusat. Nolumus hæc a priori demonstrare, prolixitatis vitandæ causa.

 Facile

Facile tamen defectum per se supplebit, qui ea perpendit, quæ de amore in Psychologia empirica tradita sunt. Apparet itaque, amicitiam vigere ac subsistere diu non posse, nisi uterque amicorum fuerit virtutis studiosus. Inprimis vero hic considerandum est, amicitiam a virtute sejunctam contradictionem involvere. Etenim amicus non est, nisi qui alterum amat (§. 625. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter felicitate ejus delectatur (§. 633. *Psych. empir.*). Sine virtute nemo felix esse potest, nec felicitas a virtute sejungi potest (§. 400. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quodsi ergo virtutem ab amicitia separes, nec felicitas vera in amicitia locum habere potest. Felicitas igitur amati, qua delectatur amicus, nonnisi apparens est. Et quoniam vitia hominem reddunt infelicem (§. 406. *part. 1. Phil. pract. univ.*); si qui sibi mutuo amici sunt vitiis fuerint dediti, dum felicitate alterius delectari videntur, re vera infelicitate delectantur: quod cum re vera sit odii, non vero amoris (§. 661. *Psych. empir.*), ecquis non videt, amicitiam a virtute sejunctam contradictionem involvere? Vera amicitia felicitatis fons est non apparentis, sed veræ. Etenim qui sibi mutuo amici sunt, se invicem diligunt (§. 172.), ideoque uterque pro virili id agit, ut alter sit felix, & cavet, ne fiat infelix (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*). Animi igitur ipsorum conjuncti sunt ad mutuam felicitatem promovendam, consequenter ut hoc fieri possit, cum sine custodia legis naturalis felicitas acquiri nequeat (§. 398. *part. 1. Phil. pract. univ.*), nec conservari (§. 397. *part. 1. Phil. pract. univ.*), sed ejus transgressione amittatur (§. 401. *part. 1. Phil. pract. univ.*), actiones suas, quibus unus alteri prodesse studet, normæ legis naturalis attemperant. Hoc igitur pacto veros amicitiæ fructus, quos amor gignit, virtus alit, nec sine virtute fructus ex omni parte boni sperari possunt. Amicitia sine virtute comparanda cum arbore mala; ast si virtute sustentatur, cum bona.

§. 196.

§. 196.

Amicitia cum eo, qui virtutem colit, sempiterna est: cum malis vero, qui vitio dediti sunt, sempiterna esse nequit. Qui enim virtutem colit, nihil in gratiam sui ab amico fieri desiderat, quod legi naturæ adversatur (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem qui cum eo amicitiam habet, salva conscientia studere potest, ut ipsi in omnibus suis actionibus placeat, & cavere, ne faciat, quod displiceat (§. 598. *part. 2. Phil. pract. univ.*), ideoque non verendum, ne facto quodam suo ipsum offendat (§. 936. *part. 1. Jur. nat.* & §. 542. *Psych. empir.*). Et si vel maxime contingat, ut culpa quadam committat, quod alterum offendere poterat, cum tamen hic certus sit abesse animum offendendi, offensa culposa ad iram minime provocatur, nec cupidinem vindictæ animo concipit (§. 193.). Quoniam itaque amor, amicitiæ genitor (§. 171.), conservatur & continuo alitur (§. 649. *Psych. empir.*), odium vero, quod amicitiam dissolvere poterat (§. 626. *part 1. Jur. nat.*), procul arcetur (§. 677. *Psych. empir.*); amicitia semper durat, nec est, quod eam dissolvere possit. Quamobrem cum sempiternum sit, quod omni tempore conceptibili existit (§. 75. *part. 1. Theol. nat.*), respectu vero hominum sempiternitas restringenda sit ad durationem vitæ, quod per se patet; amicitia cum eo, qui virtutem colit, sempiterna est. *Quod erat unum.*

Quando amicitia sit sempiterna.

Enimvero ponamus amicitiam coli cum eo, qui vitio deditus est, quamvis sine virtute vera amicitia non detur, & vitium quodlibet eidem adversetur (§. 179.); fieri haud quaquam poterit, quin subinde in gratiam sui ab altero fieri velit, quod legi naturæ repugnat (§. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quodsi ergo alter hoc facere nolit, cum amicorum esse

esse nemo dubitet, ut alter alteri placere studeat in actionibus suis (§. 192.), hoc utique ipsi displicebit (§. 542. *Psych. empir.* & §. 156. *part. 2. Eth.*). Quoniam itaque inde odium concitatur (§. 677. *Psych. empir.*); amicitia dissolvitur, aut, si vel maxime initio saltem langvescat, tandem tamen prorsus interit, consequenter cum sempiternum non sit, quod non semper durat §. 75. *part. 1. Theol. nat.*); amicitia cum iis, qui vitio dediti, sempiterna esse nequit. *Quod erat alterum.*

Amor amicitiæ vinculum est (§. 171.). Eo langvescente langvescit amicitia, eodem extincto dissolvitur. Quamdiu igitur amicus amico placet, amicitia viget (§. 649. *Psych. empir.*); quamprimum placere desinit, evanescit. Placent bonis boni, mali malis, non vero virtute præditis qui vitio dediti sunt, nec omne vitium fert socium. Ita ambitiosus non gaudet ambitioso, nec avarus avaro. Sempiternam igitur amicitiam non facit nisi virtus, malorum vero amicitia vel nulla est, vel si qua talis apparet, facile extingvitur, immo in inimicitiam convertitur (§. 179.). Quamvis non difficile sit hæc a priori demonstrare; ipsa tamen experientia singula abunde docet, ut eadem nisi culpa sua ignoret, qui vel demonstrationis vim capere nequit, vel non vult. Indies videmus, qui fuerant amici, eos vel indifferenti erga se invicem fieri animo, aut prorsus inimicos. Quodsi in rationem inquisiveris, eam repetendam esse a vitio quodam, cui pars altera indulget, reperies. Sola virtus est; quæ voluntatem constantem & perpetuam facit. Quodsi ergo ex utraque parte constans & perpetua esse debet, necesse est ut uterque virtutem amet, vitium oderit. Tunc enim omni animi contentione unus alteri in virtutis studio similis evadere conabitur, & sic amicus amici moribus fruetur. Virtute cum delectetur uterque, amor mutuus continuo efficitur intensior, sicque vinculum amicitiæ arctius. Conjunctionem igitur cum

amico nonnisi mors dirimere potest. Amici vero mortui dulcis semper manet recordatio. Mortuus apud superstitem triste sui desiderium relinquit, quamdiu hic vivit. Vera igitur amicitia, quæ a virtute ortum trahit, plurimum differt ab ea, quæ vulgo hoc nomine cohonestatur. Vulgus confundit quod verum est cum eo, quod apparet, nec ullibi magis, quam in moralibus. Philosophus amorem verum ab apparente dividit. Quando igitur vulgus & philosophus dicunt idem, non est idem. Verba philosophi interpretanda sunt de eo, quod verum est: ast verba vulgi accipiuntur quoque de eo, quod apparet. Sed cum vocabula invenerit vulgus & in populari sermone iisdem utatur vago suo significatu, philosophus vero, ut intelligatur, iisdem uti teneatur, ipsi aliud relictum non est, quam ut significatum vagum reducat ad determinatum atque fixum, eundemque veritati conformem, & ex eo interpretanda mens ipsius, nisi ex substrata materia intelligatur; quod subinde necessitas urgeat contra eundem loqui cum vulgo, veluti cum in propositione præsente dicimus, cum malis vel vitio deditis amicitiam sempiternam esse non posse: revera enim amicitia cum malis nulla esse potest, etsi qui virtute præditus vere amicum animum erga eos habeat amori universali convenientem. Tenenda nimirum hic sunt, quæ de differentia amicitiæ naturalis, seu universalis & particularis in superioribus exposuimus (§. 175.).

§. 197.

De amicitia utilitatis causa contracta.

Amicitia, quæ solius utilitatis causa contrahitur, vera non est, nec diutius durat, quam utilitas quædam speratur. Si enim amicitia solius utilitatis causa contrahitur, alteri non volumus id, quod bonum est, & pro virili præstamus, non nostrum, sed alterius causa (§. 173.). Vera igitur amicitia non est, quæ solius utilitatis causa contrahitur. *Quod erat unum.*

 Quodsi

Quodsi quis solius utilitatis suæ causa amicitiam cum altero contrahit, causa amicitiæ utilitas est, quæ speratur. Quodsi ergo ab altero utilitatem nullam amplius sperare potest, causa amicitiæ cessat. Quamobrem cum nulla ratio sit, cur amicitiam diutius cum altero colat, sine qua tamen id fieri nequit (§. 70. *Ontol.*); amicitia non diutius durat, quam utilitas quædam speratur. *Quod erat alterum.*

Ostendimus equidem in superioribus, quod amicitiam particularem contrahere liceat cum iis, qui commoda nostra promovere valent, & commodum nostrum ingredi posse motivum amicitiæ contrahendæ (§. 187.); non tamen hinc sequitur, ut amicitia solius utilitatis suæ causa contracta sit vera. Aliud nimirum est fructu amicitiæ moveri ad amicitiam veram contrahendam, aliud vero amicitiam metiri utilitate sua, quæ ab altero speratur, & hanc unice intendere tanquam finem, ut sis propensior ad reposcendum, quam ad merendum. Veram amicitiam cum iis, qui commoda nostra promovere potest, contrahi posse, quamvis ad eandem moveat appetitum fructus amicitiæ, superius & ostendimus, & uberius explicavimus (§. *cit.*): ostendimus vero etiam qui alios diligit propter se, non tam alios diligere, quam seipsum (§. 138.), id quod utique amicitiæ veræ adversum, quæ mutuam dilectionem requirit, qualem lex naturæ præcipit. Qui amicitiam utilitate metitur, amicitiam saltem simulat, quam spectat tanquam medium commoda sua promovendi. Fine igitur obtento, aut non amplius obtinendo, nulla prorsus ratio est, cur amicitiam cum altero colere velit. Inde est, quod dives multos numeret amicos, quamdiu lauta convivia facit. Quodsi vero contingat ipsum fortunis suis everti, ut eos Cerere ac Bacho hilarare non amplius possit, cum accubatione epulari statim cessat omnis vitæ conjunctio. Similiter qui ære alieno eget, amicitiam simulans convivas sibi abducit eos, quos ad credendum fidei suæ faciles experitur. Ast ubi

ubi nummis ipsorum non amplius eget, aut ipsi exigunt, quod crediderunt, ab amicitia eorum avertitur. Mortalis itaque amicitia est, cujus vinculum utilitas est, quam unusquisque suo modulo metitur, prouti sua ipsum trahit voluptas. Equidem utilitas, quemadmodum fere in Jure civili obtinet, ad solum lucrum pecuniarium vulgo restringitur; nos tamen, quemadmodum in Jure naturæ (§. 262. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), ita quoque hic utilitatem in significatu multo latiore accipimus pro eo, quod nobis quomodocunque usui est, retento significatu usus, quem eidem vindicavimus in Theologia naturali (§. 646. *part.* 1.). Ita voluptuoso utile est, quod sensus exhilarare aptum; ambitioso, quod honori servit; scientiæ cupido, quod scientiam ipsius auget & ita porro. Amplificamus vero significatum, ne, quod unica demonstratione evinci potest, pluribus demonstrationibus habeat opus, præter necessitatem utique non multiplicandis. Usus itaque propositionis præsentis latissime patet, quemadmodum exempla modo in medium prolata docent. Simulatæ amicitiæ, quas si spurias, sive falsas appellare velis, nobis perinde est, frequentissimæ sunt: rara admodum avis amicitia vera, si eam præsertim ad vivum reseces convenienter iis, quæ de ea demonstravimus. Cum tamen amicitia vera sit nihil optabilius, falsa autem non uno modo periculosa; amicitiam veram a falsa ut dividere discamus multum interest, ne illius fructu privemur, nec huic nimium credamus.

§. 198.

Quomodo bonum spectet amicus, quod vult alteri.

Amicus verus bonum, quod vult alteri, respectu sui considerat tanquam jucundum, non tanquam utile. Amicus enim verus bonum, quod alteri vult & præstat, non vult sui, sed ipsius causa (§. 172.), consequenter seponit omnem respectum productionis proprii pronior ad merendum, quam ad reposcendum. Et quia alterum vere amat, eo, quod ipsi bonum est, consequenter ad ejusdem felicitatem aliquid con-

fert (§. 558. 638. *Psych. empir.*), delectatur (§. 633. *Psych. empir.*) Quamobrem cum bonum jucundum sit, quod delectationis saltem causa appetitur (§. 200.), quod tanquam omnibus notum sumi poterat; quod alteri vult & præstare studet bonum, cum id appetat, quia eodem delectatur, respectu sui saltem considerat tanquam bonum jucundum, non vero tanquam utile.

Veri omnino amoris est velle, quod est bonum alteri, quia eodem delectamur, ita ut non attendatur bonum, quod inde in nos redundare potest, ut perinde sit, sive nobis bonum quoddam producat, sive minus, consequenter seponitur omnis respectus boni proprii. Quamobrem cum homini naturale sit, ut ex bono, quod sibi obtingit, voluptatem percipiat (§. 558. *Psych. empir.*), seu eodem delectetur; quod alteri obtingit bonum, cum id consideret tanquam objectum delectationis suæ, idem pro bono jucundo proprio habet, appetens quod alteri bonum est, qualecunque tandem id fuerit, tanquam bonum proprium jucundum. Quoniam hoc modo bonum alterius efficitur bonum nostrum, id maxime convenit communicationi bonorum & conjunctioni animorum, qua amici una quasi efficiuntur persona (§. 182.). Atque hoc modo clarissime patet, quomodo amicitia, quam mutuus amor gignit (§. 171.), per se sit appetibilis, cum nihil appetatur, nisi quatenus voluptas inde percipitur (§. 156. *part. 2. Eth.*). Qui ex bono alterius voluptatem percipit, quatenus producit bonum quoddam proprium, cum voluptas conciteтur consideratione productionis boni proprii; is non delectatur bono alterius, sed revera bono proprio, quod ex eo sperat, consequenter dici revera nequit, quod alterum amet ac diligat (§. 138.): id quod clarissime perspicitur, quod seposita consideratione productionis boni proprii cesset delectatio, & boni in alterum conferendi volitio. Hinc etiam penitius intelligitur, quomodo amicus verus pronior sit ad merendum,

quam

quam ad reposcendum: neque enim solum omnem considerationem boni proprii seponit, verum etiam ab amico non petit, quod aliunde obtinere potest, ne propter se eundem diligere videatur in præjudicium amoris sinceri, quo ipsum prosequitur, volens nimirum, ut amoris sui erga ipsum certus sit amicus. Ad præstanda autem alteri officia ultro se offert, quamprimum occasionem offerri videt. Cui paradoxa videntur, quæ hic dicuntur, is persuasissimus esse potest, se amorem verum in se nondum fuisse expertum, vel quod eodem careat, vel ut animum ad eundem non satis attendat, quando observandi occasio aderat. Ceterum divisio boni in jucundum, utile ac honestum pervulgata est: ne tamen quicquam prætermisisse videamur, quod explicatione indigere videri poterat, sequentes definitiones addere lubet.

§. 199.

Bonum jucundum dicitur, quod saltem delectationem affert; *utile*, quod ad aliud usui est, vel commodum quoddam præstat; *honestum* vero, quod meritum honoris ac laudis confert. *Quodnam bonum sit jucundum, quod utile, quod honestum.*

Ita imago, quam delectationis causa nobis comparamus, bonum jucundum est, similiter cibus ac potus, quo fruimur non alio fine, quam ut saporem gratum percipiamus. Et huc referenda sunt omnia sensum hilarantia. Liber bonum utile est, cujus lectione in scientia vel eruditione proficere possumus. Pecunia bonum utile est, cum eadem & res, & operæ, quibus indigemus, comparari possint. Et talia sunt omnia, quæ propter certum usum comparantur. Virtutes intellectuales & morales bonum honestum sunt, quia meritum honoris ac laudis conferunt. Consona hæc sunt iis, quæ de bonitate entis tradit *Goclenius* in Lexico philosophico, qui *jucunditatem* dicit bonitatem entis, per quam ens voluptatem parit; *utilitatem* vero bonitatem entis, per quam ens ad aliud

 utile,

utile, seu commodum sibi vel aliis; *Honestatem* denique bonitatem moralem, per quam ens aliquod apud alios honorem & laudem meretur sibi, vel aliis. Notandum vero diverso respectu bonum aliquod & utile, & jucundum esse posse. Ita cibus, quatenus facit ad conservationem sanitatis & vitæ, utile bonum est; sed quatenus sapore suo gustum hilarat, jucundum. Pecunia, quatenus habetur solius delectationis causa, bonum jucundum est; quatenus vero eadem comparatur ad res alias & operas, quibus indigemus, comparandas, bonum utile. Bona utilia & jucunda abusui patent, propter quem bona esse desinunt respectu abutentis & in mala degenerant: ast bona honesta abusui obnoxia non sunt, quamvis ad ea subinde accedere possit vitium, veluti si fastus ad scientiam accedit, qui meritum laudis ob scientiam non tollit, quamvis fastus vituperandus. Et ita intelligitur, quo sensu dicitur, sola bona esse, quæ honesta sunt.

§. 200.

Cur istiusmodi bona appetantur.

Quoniam bonum jucundum est, quod delectationem saltem affert; utile, quod usui cuidam inservit, vel quod commodum quoddam præstat; honestum, quod meritum laudis ac honoris præstat (§. 199.); *bonum jucundum solius delectationis causa; utile usus cujusdam aut commodi gratia; honestum propter meritum honoris & laudis appetitur.*

Ita voluptuosus appetit sensum hilarantia, propterea quod sensum hilarant; quilibet appetit pecuniam, ut sibi comparare possit res & operas, quibus indiget ad vitam conservandam & commode ac jucunde transigendam. Et quamvis honorem & laudem non intendere debemus tanquam finem (§. 562. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque nec appetere; cum tamen operam dare debeamus, ut simus honore ac laude digni (§. 545. 546. *part. 1. Jur. nat.*), bona honesta propter meritum honoris ac laudis appetere licet. Meritum honoris ac laudis a bonis

bonis honestis inseparabile. Quamobrem qui bona honesta appetit, cum ab iis meritum dividere nequeat, meritum quoque honoris ac laudis simul appetit, non tamen propterea honorem ipsum atque laudem, ut, nisi honorem ac laudem consequi possit, nec bona honesta appetat. Bonum honestum in utile convertit, qui id appetit tanquam medium consequendi honorem ac laudem, cum idem per se appetendum, honor vero & laus sint consequens hujus boni, minime autem necessarium, cum pendeat ab aliorum voluntate, sique honor verus esse debet & laus vera, a scientia tribuentis. Plurimum itaque differunt appetere honorem & laudem ac propterea bonum honestum, & moveri merito honoris atque laudis ad appetendum bona honesta. Enimvero qui appetitum suum legi naturæ convenienter dirigit, ei verendum non est, ne in appetendo bona jucunda, utilia & honesta a veri tramite deflectat, vel aberret. Ceterum quamvis nihil appetamus, nisi quatenus voluptatem ex eo percipimus (§. 156. *part. 2. Eth.*), & bonum appetitus objectum sit (§. 904. *Psych. empir.*); non tamen inde sequitur, ut omne bonum sit jucundum, aut ut sub ratione boni jucundi appetatur. Aliud nimirum est moveri ad appetendum, quatenus voluptas ex eo, quod appetitur, percipitur, aliud vero appetere quidpiam non alio fine, quam ut eodem delectemur. Ita ex libro voluptatem percipimus, cujus lectione scientiam, vel eruditionem nostram amplificare possumus: non tamen eundem nobis comparamus, ut eodem delectemur, sed ut ejus lectione in scientia, vel eruditione proficiamus. Eundem igitur non appetimus sub ratione boni jucundi, sed sub ratione utilis.

§. 201.

Quænam in amicitia contrahenda observanda. *Qui amicitiam contrahere vult, primum operam dare debet, ut sit virtuti deditus ipse, deinde amicum eligat, qui virtute præditus est.* Etenim amicorum animos virtus conjungere debet (§. 195.),

(§. 195.), nec sempiterna amicitia est nisi cum iis, qui virtutem colunt (§. 196.). Quamobrem si vera & perfecta esse debet amicitia, necesse est, ut uterque amicorum sit virtute præditus, ideoque virtutem amet (§. 351. *part. 1. Phil. pract. univ.*), vitium oderit (§. 368. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quodsi quis ergo amicitiam contrahere velit, ante omnia operam dare debet, ut ipse sit virtuti deditus, deinde autem eligat amicum, qui virtute itidem præditus est.

Necessitatem virtutis in amicitia satis ostendimus supra (§. 195.). Ex ea autem sequitur, ut in amicitia contrahenda virtutis ratio omnium maxime habeatur. Animorum unio, in qua consistit amicitia, sine virtute non concipitur. Qui actiones suas juxta legem naturæ determinant, eadem volunt & nolunt: qui ab eadem recedunt, cum non idem de eo, quod bonum, vel malum est, sentiant, idem semper velle ac nolle nequeunt. Animorum ergo conjunctio eadem facilitate dissolvitur, qua conglutinata fuerat, nec fieri potest, quin sæpissime unus faciat id, quo alter se offensum putat. In vera amicitia nihil est nisi verum: omne autem vitium a veritate alienum. Quamprimum vero a veritate receditur, omnia confunduntur. Non est quod dicas, posse quoque homines, si idem vitium amant, in easdem actiones consentire. Etenim ut taceam, hunc ipsum consensum non uno modo parere posse dissensiones, veluti si quis voluptatem nocuam experitur ex facto, quod unus alteri persuasit, aut cujus socium habuit alterum, idem consensus ultra hoc vitium non extenditur. Arctis itaque limitibus circumscribitur amicitia; quæ nonnisi vitio quodam conglutinatur, nec vera est (§. 171.). Vera amicitia non datur nisi bonorum cum bonis. Quodsi objicias hoc pacto veram amicitiam fore rarissimam; ultro hoc concedo. Notandum vero cum virtus omnimode perfecta humanam conditionem superet; bonos numerandos esse, qui habentur, omittendos autem, qui nusquam reperiuntur.

Quam-

Quamvis enim voluntas perfecta non sit ex omni parte, in iis tamen, in quibus deficit, sufficit bona ad excusandum facta nonnulla, ne ad offensam trahantur. Ratum tamen manet, quo plus proficitur in virtute, eo stabiliorem fore amicitiam & fructus uberiores percipi. Vide, quæ supra demonstravimus & uberius explicavimus de virtute ad amicitiam veram requisita, nec vitium nullum ferente (§. 179.).

§. 202.

De profectu amici in virtute promovenda.

Amicus curæ habere debet, ut amicus suus in virtute proficiat, nec vitiorum labe inficiatur. Quoniam enim amicus amicum amat (§. 171.), ideoque ex felicitate ipsius voluptatem percipit (§. 633. *Psych. empir.*); nil magis sibi curæ habet, quam ut amicus felicitate fruatur, omnisque infelicitas ab eo depellatur. Huc sane per ipsam naturam humanam tendit amor (§. 292. *part. 2. Eth.*). Quoniam itaque sine virtute nemo felix esse potest, nec felicitas a virtute sejungi (§. 400. *part. 1. Phil. pract. univ.*), vitium autem hominem infelicem reddit (§. 406. *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter quo plus quis proficit in virtute & quo sollicitius sibi cavet, ne ulla vitiorum labe inficiatur, eo stabilior felicitas ipsius est; amicus omnino curæ habere debet, ut amicus suus in virtute proficiat, nec vitiorum labe inficiatur.

Idem quoque ostenditur hoc modo. Si vera fuerit amicitia, quemadmodum hic supponitur (neque enim nobis nisi cum vera amicitia in præsenti negotium est); non est quod dubites, utrumque amicorum velle, ut sempiterna sit amicitia. Quoniam itaque virtus amicitiam conservat & firmat (§. 195.), ideoque sine virtute amicitia sempiterna esse nequit; amicus verus omnino curæ habet, ut amicus suus in virtute proficiat, vitiorum vero labe minime inficiatur.

Quemadmodum vulgo confunditur, esse felicem & esse fortunatum, quæ tamen duo plurimum a se invicem differunt (*not.* §. 409. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), ita ut fortunæ bona per se neminem reddant felicem (§. 410. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), nec qui fortunatus est ideo sit felix (§. 412. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); ita quoque vulgo creditur, omnes amicitiæ partes abunde adimpleri, si quis curæ habet, ut amicus bonorum fortunæ fiat particeps, nec ea in pejus mutentur. Enimvero cum absque virtute bona fortunæ neminem felicem reddant (§. 416. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), amicorum vero voluntas in promovenda felicitate & depellenda infelicitate mutua conspiret (§. 172.); præcipua amicitiæ pars negligitur, nisi amicus curæ habeat, ut amicus suus in virtute proficiat, nec vitiorum labe animus ipsius inficiatur. Immo cum satis exploratum sit, ut qui vitio deditus est, aut actiones quasdam legi naturæ adversas committit, fortunæ bonis privetur & in mala fortunæ incidat; ipsa delectatio, ad quam amicum bona fortunæ amici revocant, profectum amici in virtute curæ amici commendat. Nec profecto nisi virtus est, quæ impedit, ne fortuna, quam dudum cœcam dicere solent omnes, cœcos reddat etiam eos, quos complexa est: quod ubi contigerit, ipsa fortunæ bona amicitiam dirimere valent, veluti si tu invideas amico honorem, quo ipse ornari malles, aut si is honore florens se insolentius effert. Eadem de divitiis intelliguntur.

§. 203.

De amico monendo & objurgando.

Quoniam *amicus* curæ habet, ut amicus suus in virtute proficiat, nec vitiorum labe inficiatur (§. 202.); *si videt amicum facere velle, quod legi naturæ parum convenit*, consequenter a virtute alienum (§. 321. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), *eum monere debet, ne faciat, &, ubi fecerit, objurgare.* Quoniam vero animum habere debet amicum minime offendendi, *monere debet sine acerbitate, objurgare absque contumelia* (§. 936.

943. *part.* 1. *Jur. nat.*). Et quia *qui ab amico monetur, vel objurgatur*, certus esse potest, ipsum hoc facere non offendendi animo, *id moleste ferre non debet* (§. 936. *part.* 1. *Jur. nat.*).

Dudum inculcavit *Cicero* in amicitia habendam esse rationem & diligentiam, ut monitio acerbitate, objurgatio contumelia careat, veræ amicitiæ proprium judicans monere & moneri, atque alterum libere facere, non aspere, alterum patienter accipere, non repugnanter. Exemplum vero hoc esto, ex quo discatur, quod præclara veterum præcepta ex principiis nostris demonstrari a priori possint, ex ipsis nimirum rerum notionibus. Neque enim inanem operam sumeret, qui salutaria veterum præcepta ex ipsorum scriptis excerperet, atque a priori demonstraret. Ego præcepta ista comparare soleo cum phænomenis physicis, quorum notitia observationibus communibus debetur. Quemadmodum itaque Physici est ea revocare ad notiones distinctas easque determinatas & eorundem rationes reddere a priori; ita idem incumbit labor Philosopho circa præcepta moralia, quæ diuturna observatione comperta. Cumque sensu multo ampliore & augustiori verum sit, quam *Cartesius* statuit, animam nobis notiorem esse quam corpus; circa præcepta moralia facilius elaborat Philosophus, quam circa phænomena physica, & successus certior in moralibus, quam in physicis, modo in Psychologia fuerit satis versatus & artis demonstrandi peritus. Congessere veteres materiam, nobis relictum est ut opus extruamus. Hoc pacto plurimum locupletari poterit scientia moralis & vere practica evadet, ipsique Philosophi pragmatici erunt atque vel ipse pudor eruditos ceteros ab inconditis moribus, de quibus hodienum tot effunduntur querelæ, & nostræ dies nefanda exempla habent, ad imitamentum adduceret. Neque inepti ac friuoli simulatores sibi adeo facile persuaderent, se aliis imponere posse verbis facto contrariis.

§. 204.

Quinam ad veram amicitiam sint inepti.

Quoniam monere & moneri amicitiæ veræ proprium est (§. 203.); *& qui ad assentandum atque adulandum eruditi sunt, & qui moneri moleste ferunt, ad amicitiam inepti sunt.*

Vera amicitia veritatem requirit, ad quam nihil loquuntur assentatores & adulatores, & cui aures claudunt, qui ab amico moneri nolunt. Ita vero amicitia privatur fructu præcipuo, profectu nimirum in virtute & correctione vitiorum (§. 202.). Quoniam virtus hominem reddit felicem (§. 400. *part. 1. Phil. pract. univ.*), cum vitio infelicitas fugatur (§. 403. *part. 1. Phil. pract. univ.*), amicorum autem voluntas in promovenda felicitate & depellenda infelicitate conspirat (§. 172.); nihil in amicitia dulcius censendum, quam monere & moneri. Qui enim monet, voluptatem percipit ex felicitate amici, quam maxime curæ habet: qui monetur, voluptatem capit ex correctione, quatenus ea adversus infelicitatem præsidium est. Atque ita demum amicus amico dulcis est, non videtur, & alter de altero bene meretur. Absurdos merito dixit *Cicero* in *Lælio*, qui moneri moleste ferunt, quod eam molestiam non capiunt, quam debent capere; eam capiunt, qua vacare debent. Delicto enim dolere, correctione gaudere oportebat. Tenendum idem de errore, cujus amicus amicum admonet: sit ita, quod plerisque molestum accidat erroris argui. Liberari ab errore utique beneficium est, & liberare legi naturæ conveniens est (§. 709. *part. 1. Jur. nat.*).

§. 205.

Assentatio quid sit.

Assentari dicitur, qui omnia alterius dicta & facta captandæ utilitatis gratia approbat. Facile itaque patet, *assentatorem nullam habere rationem veritatis, sed saltem loqui ad voluptatem alterius.* Quoniam itaque verbis suis non aliud intendit,

tendit, quam ut alteri placeat (§. 542. *Psych. empir.*), consequenter amorem alterius sibi conciliet (§. 647. *Psych. empir.*), commodi sui causa (*per hypoth.*); *assentator utitur assentatione tanquam medio commodis suis apto.*

Assentatio & adulatio vago quodam significatu promiscue usurpantur. Neque idiomate patrio duo hæc vitia distingvuntur, uno enim eodemque nomine Schmeicheley indigitantur. Quoniam tamen differunt, immeritis aliquem contra conscientiam ornare laudibus ac honoribus & alterius dicta & facta approbare, quamvis utrumque fiat ad captandam benevolentiam commodi proprii causa; placuit prius adulationem (§. 892. *part. 1. Jur. nat.*), posterius assentationem vocare: fit ita quod assentatio haud raro accedat ad adulationem, ut ideo tanto facilius contingat, ne differentia animadvertatur.

§. 206.

Blanditiæ vocantur signa amoris, quæ animo placendi vultu, gestu & verbis atque actionibus ad voluptatem alterius unice compositis eduntur. Cum amor vel sit sincerus, vel simulatus; *blanditiæ* quoque *nunc sumuntur in bono significatu, si nihil in iis est simulatum, nunc in malo, si in iis nihil verum, sed omne simulatum.* Quamobrem cum assentator saltem loquatur ad voluptatem alterius, non ad veritatem (§. 205.), & adulator sciens immeritis laudibus ac honoribus alterum cumulet (§. 892. *part. 1. Jur. nat.*); *ad assentationem & adulationem etiam accedere possunt blanditiæ.* Et quoniam *in malo significatu sumtæ blanditiæ* amoris saltem simulatio sunt, fiuntque animo alteri placendi, consequenter amorem ipsius sibi conciliandi (§. 647. *Psych. empir.*); *captandæ* utique *utilitatis causa fiunt.* *De blanditiis.*

Blanditiæ proprie canum sunt, ab iis vero etiam ad homines transferuntur. Sensus potissimum afficiunt, nec in iis

attenditur, nisi quod sensus hilarat. Unde huc referuntur actiones, quibus tactus alterius hilaratur, & inter has quoque oscula locum obtinent. Conspicuæ sunt blanditiæ in infantibus & pueris infantiam nondum egressis, qui amant parentes, inprimis matrem. Atque hæ sinceræ sunt, ideoque notionem earum nobis maxime insinuant. Simulatores enim veritatem imitari conantur; sed cum eam mentiantur, nec vivis coloribus satis exprimunt. Inest simulationi omni, quod veritati adversatur in actibus externis, quamvis vulgo non animadvertatur.

§. 207.

Quinam adulationes & assentationes ament.

Ambitiosi & fastosi amant adulationem & assentationem. Ambitiosi enim cupiditatem honoris, consequenter etiam laudis (§. 538. 541. *part. 1. Jur. nat.*) insatiabili flagrant (§. 530. *part. 1. Jur. nat.*) & fastosi plus sibi tribuunt perfectionis quam revera convenit, & circa eandem plus sibi sese debere videntur, quam veritati consentaneum (§. 583. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem qui ambitiosus & fastosus est, omnia sua non modo approbari, verum etiam laudibus summis ad cœlum extolli vult, sibique tribui omnem perfectionem eamque celebrari, quasi eadem præstaret ceteris omnibus, si vel maxime nihil ejus possideat, immo contrarium ejus, quod dicitur, verum sit, & honoris avarus instar idoli cujusdam coli cupit. Laudibus igitur istiusmodi immodicis ac immeritis honoribusque vanis delectatur (§. 156. *part. 2. Eth.*). Quoniam itaque assentator omnia alterius dicta & facta approbat, non ad veritatem, sed saltem ad voluptatem loqui solitas (§. 205.), adulator vero alterum immeritis laudibus ac honoribus cumulat, quos eum non mereri probe novit (§. 892. *part. 1. Jur. nat.*); ex assentatione & adulatione volupta-

luptatem percipit, consequenter assentationem & adulationem amat (§. 554. *Psych. empir.*).

Probe notandum est, nos studio dicere, ambitiosos & fastosos amare adulationes & assentationes, non vero adulatores & assentatores. Quamvis enim adulatores & assentatores amari videantur, ipsa tamen amoris notio contrarium insinuat. Qui alterum amat, felicitate ejus delectatur (§. 633. *Psych. empir.*), quam ideo promovere pro virili studet (§. 292. *part. 2. Eth.*), ideoque eum revera diligit (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*). Ast ambitiosus & fastosus cum avaram cupidinem honoris atque laudis saltem satiare cupiat, *per demonstrata*; felicitatem assentatoris & adulatoris parum curæ cordique habet, quo saltem utitur per modum instrumenti in comparandis iis, quæ cæcam cupidinem satiant. Quamobrem si contingat, ut det vel faciat, quod assentatori & adulatori voluptatem creat, non alio fine dat vel facit, quam ut assentandi & adulandi voluntati addat perpetuitatem, ne frustretur voluptate, quam assentatio & adulatio ipsi creat. Assentatores itaque & adulatores si diligere dicendus est, eos diligit propter se. Manifestum vero est, quod tum non tam ipsos, quam se diligat (§. 138.), consequenter ad veritatem rectius dicitur, ipsum amare adulationem & assentationem, quam adulatorem & assentatorem. Omnium clarissime hoc patet, si contingat adulatorem & assentatorem quid facere, quod honori suo, vel laudibus affectatis quodammodo adversari putat. Extemplo enim iras indomitas in ipsum evomit & injurias sibi illatas putans, quamvis revera nullæ sunt, tanto damno vindicare conatur, quantum in potestate est, graviter sæviturus in eum, quem tanti antea fecisse videbatur, modo non deessent vires. Cum ambitio & fastus sit admodum familiare eruditorum, præsertim pseudophilosophorum, vitium; adulationibus quoque & assentationibus maxime delectantur. Ipsorum igitur mores maxime illustria exempla suppeditant, quæ clarissime docent, quod non tam assentatores

res & adulatores, quam aſſentationes atque adulationes ament. Omnium maxime in his eminent Pſeudophiloſophi, qui ſtatum jucundum cum felicitate confundunt & materialiſtarum ſectæ nomen dederunt. Quoniam enim felicitatem hominis ex perceptionibus jucundis æſtimant, quæcunque demum ſit ipſarum cauſa, & hominem in machinam convertentes ſe in ſempiternum nihilum poſt mortem redigi arbitrantur; ipſis perinde eſt, ſive vera laus, ſive falſa tribuatur, nec verum honorem a ſimulato dividunt, modo laudibus immenſis & honoribus immeritis cumulentur, quamdiu vivunt, parum curantes ea, quæ poſt fata ſua eventura ſunt, quippe a ſe non percipienda. Eam ob cauſam aures, quas tanta facilitate patefaciunt aſſentatoribus, veritati claudunt, quam ſi prætenſis laudibus adverſam vident injuriam interpretantur, &, ſi ſuperos flectere nequeunt, acheronta movent, ut de veritate ſilentium agatur, quamdiu in vivis ſunt, ne perceptiones jucundæ interrumpantur, quas adulatores & aſſentatores excitant. Volunt videri, qui non ſunt. Abunde igitur ipſis ſufficit, ſi ſimuletur, eos videri, qui videri volunt. Abominantur eos, qui ſimulare neſciunt ab omni adulatione atque aſſentatione alieni. Quodſi hæc probe perpendantur, ſatis ſuperque manifeſtum eſt, ambitioſos & faſtoſos non tam adulatores & aſſentatores, quam ſeipſos diligere, dum adulationibus & aſſentationibus delectantur. Intelligitur hinc etiam, quanta ſollicitudo teneat neceſſe ſit animos aſſentatorum & adulatorum, ne quid committant, quod honori ac laudi ſuæ adverſum opinatur ambitioſus & faſtoſus, ut propterea ſervilis exiſtimetur ipſorum conditio.

§. 208.

Quantum amicitiæ nocent adulationes & aſſentationes.

Adulationes & aſſentationes una cum blanditiis obſtant, quo minus vera amicitia contrahi & coli poſſit, nec amicitiam apparentem conſtantem ac perpetuam eſſe ſinunt. Etenim ad aſſentationem & adulationem eruditi ad veram amicitiam inepti ſunt (§. 204.).

Quo-

Quoniam itaque cum adulatoribus & aſſentatoribus vera amicitia contrahi nequit, nec coli poteſt; utraque omnino obſtat, quo minus vera amicitia contrahi & coli poſſit. *Quod erat primum & ſecundum.* *aſſentationes una cum blanditiis.*

Utrumque oſtenditur etiam hoc modo. Adulator alterum immeritis laudibus ac honoribus cumulat, quos eum non mereri probe novit (§. 892. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum debeat eſſe aliquod adulationis motivum (§. 889. *Pſych. empir.*), hoc vero conſiſtere nequeat, niſi in repræſentatione boni (§. 890. *Pſych. empir.*), adulator immeritis laudibus ac honoribus aliud intendere nequit, quam bonum quoddam proprium. Enimvero amicitia vera non eſt, quæ ſolius utilitatis cauſa contrahitur (§. 197.). Obſtant igitur adulationes, quo minus vera amicitia contrahi poſſit, cumque amicus verus alteri velit quod bonum eſt non ſui, ſed alterius cauſa (§. 172.), eædem obſtant, quo minus vera amicitia coli poſſit. *Quod erat primum.*

Similiter aſſentator utitur aſſentatione tanquam medio commodis ſuis apto (§. 205.). Et, ſi ad eam accedant blanditiæ, vel etiam ad adulationem, eædem tamen non fiunt niſi captandæ utilitatis cauſa (§. 206.). Patet igitur ut ante aſſentationes cum blanditiis obſtare, quo minus vera amicitia contrahi & coli poſſit. *Quod erat ſecundum.*

Quoniam tam in adulatione, quam in aſſentatione atque blanditiis accedentibus nihil fit ad veritatem, ſed omnia ſaltem fiunt ad voluptatem ejus, quem adulamur, aut cui aſſentamur & blandimus (§. 892. *part. 1. Jur. nat.* & §. 205. 206. *h.*), nec adulatione, aſſentatione atque blanditiis aliud intenditur, quam utilitas propria, qualiscunque tandem ea fuerit, *per demonſtrata;* multis modis contingere

 poteſt,

poteſt, vel ut adulator & aſſentator ac blandiens aliquid committat, quod ad voluptatem alterius non eſt, aut prorſus moleſtum ipſi accidit, conſequenter quo ſe offenſum putat (§. 936. *part. 1. Jur. nat.*), vel ut alter ab adulatore & aſſentatore ac blandiente exigat, quod utilitati ipſius repugnat, aut faciat, quod utilitati ſperatæ contrarium, ut taceam verba & facta, quibus adulator & aſſentator ſe offendi putat. In caſu igitur priori mutatur animus ejus, qui aſſentationibus, adulationibus & blanditiis delectatur, erga adulatorem & aſſentatorem ac blandientem; in poſteriori autem animus adulatoris, aſſentatoris & blandientis erga alterum, ad cujus voluptatem adulationes, aſſentationes & blanditiæ erant compoſitæ. Quamobrem fieri haud quaquam poteſt, ut amicitia, quæ apparebat, & in qua nihil erat ad veritatem, ſit conſtans atque perpetua. *Quod erat tertium.*

Tertium quoque oſtenditur hoc modo. Adulatores & aſſentatores ac blandientes non intendunt niſi propriam quandam utilitatem, *per demonſtrata.* Enimvero amicitia utilitatis ſaltem cauſa contracta non diutius durat, quam utilitas ſperata (§. 197.). Quamobrem adulationes, aſſentationes & blanditiæ accedentes amicitiam, quæ apparet, non ſinunt eſſe conſtantem & perpetuam. Accedit, quod, cum adulationes & aſſentationes cum accedentibus blanditiis vitia ſint, qui vitia aliena amat, & ipſe vitiis deditus eſſe debeat: id quod vel inde patet, quod ambitioſi & faſtoſi adulationes & aſſentationes ament (§. 207.). Enimvero amicitia ſempiterna eſſe nequit cum iis, qui vitiis dediti ſunt (§. 196.). Quamobrem aſſentationes, adulationes & blanditiæ ex parte quoque ejus, qui iisdem delectatur, amicitiam apparentem non ſinunt eſſe conſtantem ac perpetuam.

Cum

Cum vera amicitia nec contrahi, nec coli, nec conservari possit, si adulationibus, assentationibus & blanditiis concedatur locus, ac propterea, quia amicitia, quæ apparet, vera non est, ea quoque careat fructibus veræ amicitiæ, qui eam faciunt maxime delectabilem atque per se appetibilem (§. 191. 194.); *Cicero* adulationes, assentationes & blanditias merito dixit pestem amicitiæ. Et profecto nihil magis amicitiæ nocet quam adulatio & assentatio cum blanditiis accedentibus. Me autem vel tacente patet, blanditias semper sumi in malo significatu, quando ad adulationem & assentationem accedunt. Occurrunt indies exempla, quibus propositio præsens confirmatur, modo animum ad ea attendere velimus. Adulatores & assentatores pessimis hominibus accensentur. Nocent enim humano generi multis multis modis, & utilitati, quam haud raro saltem somniant, suæ plurimorum felicitatem postponunt, eosque, quos adulantur & quibus assentantur ac blandiuntur, erroris atque vitii pertinaces faciunt: quod quamvis in se satis turpe sit, utpote e diametro legi naturæ adversum (§. 709. 713. *part. 1. Jur. nat.*), ad infamiam tamen utique referendum, si error & vitium cedat in multorum nocumentum. Utilitatis suæ causa, si præsertim ea saltem apparens est, nocere aliis & veritati atque boni progressui obicem ponere, ecquis laudi duxerit?

§. 209.

Omnem adulationem & assentationem esse simulationem.

Omnis adulatio & assentatio simulatio est. Adulator immeritis laudibus ac honoribus alios cumulat (§. 892. *part. 1. Jur. nat.*). Aut igitur aliorum merita æstimare novit, aut non novit. In priori casu non ignorat, se laudes aliorum in nimium extollere eosque ultra meritum honorare. In posteriori se ignorare sibi conscius est, utrum alteri laudes ac honores, quibus ipsum cumulat, debeantur, nec ne. Quoniam tamen videri vult, se merita ejusdem agnoscere, cum abso-

abſonum foret confiteri, ſe ignorare, utrum laudes & honores, quos alteri affert, is mereatur, nec ne; ſaltem habet animum ultra meritum alterum laudandi & honorandi, utpote unice loquens & agens ad voluptatem ipſius (*not.* §. *cit.*). In utroque igitur caſu actiones externæ ab internis differunt. Quamobrem cum ſimulatio in diſſenſu actionum externarum ab internis conſiſtat (§. 716. *part. 2. Phil. pract. univ.*); omnis adulatio ſimulatio eſt. *Quod erat unum.*

Aſſentator nihil loquitur ad veritatem, ſed ſaltem ad voluptatem ejus, cui aſſentatur (§. 205.), conſequenter quamvis quod approbat approbationem mereatur, non tamen ideo approbat, quia verum & rectum eſt, ſed quod putat, placere alteri approbationem, ideoque de eo parum ſollicitus ipſique perinde eſt, ſive norit, qualia revera ſint dicta & facta alterius, ſive ignoret: abunde nimirum ad approbandum ſufficit, ut alter hoc dixerit, vel fecerit. Aſſentatoris itaque actiones externæ ab internis differunt. Quare cum ſimulatio in diſſenſu actionum externarum ab internis conſiſtat (§. 716. *part. 2. Phil. pract. univ.*); omnis aſſentatio ſimulatio eſt. *Quod erat alterum.*

Ad adulationem & aſſentationem utique requiritur animus adulandi & aſſentandi, nimirum ut captandæ utilitatis cauſa alteri placere ſtudeas. Hic ſi abfuerit, non ad adulationem & aſſentationem adſcribendum, ſi vel maxime bona fide in laudando excedas, vel etiam approbes, quod approbari minime poterat, quamvis nec laudatio, nec approbatio ſemper culpa vacet, quæ & ipſa vitanda, niſi a rigore legis naturalis recedere velis (§. 299. *part. 1. Jur. nat.*). Poëtæ canunt ut placeant. Placere autem ſtudent non modo iis, quorum laudes canunt, verum etiam ſibimetipſis, quatenus bene canere ſibi videntur. Laudes igitur non metiuntur verita-

te,

te, ſed verbis ad laudes illuſtrandas & exaggerandas aptis, ut & ipſi laudem ingenii mereantur. Quamobrem cum ipſo facto confiteantur, ſe verum dicere nolle; ſimulatio omnis abeſſe videtur, nec luſus ingenii ad adulationem, vel aſſentationem adſcribendus, ut ideo magis reprehendenda ſit temeritas eorum, qui laudibus ipſorum delectantur, quaſi eſſent qui dicuntur, quam illorum blanda & arguta ſedulitas. Attamen fieri quoque poteſt, ut accedat adulatio & aſſentatio, quatenus perſpicientes ambitionem, arrogantiam & faſtum ejus, cujus laudes canunt, utilitatem quandam captare ſtudent, ſive veram, ſive apparentem: plurimum enim valet in hac æſtimanda cujusvis opinio. Ex adverſo autem fieri quoque poteſt, ut Poëta ſit veritatis ſtudioſus, nec carmina quicquam cum adulatione & aſſentatione habeant commune, neque ſcribantur niſi in merentem. Multa ergo cautione opus eſt, ne nimis credulus dictis Poëtarum fidem habeas, nec eos temere adulatoribus & aſſentatoribus accenſeas. Judicium probabilitati conformandum, perpendendo inprimis quinam laudent & quinam laudentur. Quæ de Poëtis diximus, ea de Oratoribus quoque & encomiaſtis intelliguntur.

§. 210.

Quales ſint qui adulationibus & aſſentationibus delectantur.

Quoniam omnis adulatio & aſſentatio ſimulatio eſt (§. 209.), conſequenter verum a ſimulato dividere neſcit, qui adulatione & aſſentatione capitur, vel etiam delectatur, quamvis eandem agnoſcat, *imbecillis judicii & impotentis animi eſt adulationibus & aſſentationibus delectari.*

Imbecillitatem judicii utique arguit delectatio, quæ capitur ex adulationibus & aſſentationibus: qui enim hiſce delectatur, nec ſe, nec alios noſcere didicit. Et ſi vel maxime acre ſit judicium de rebus aliis, firmum tamen non eſt, nec extra periculum poſitum, quando de ſe & factis ſuis & de dictis atque factis aliorum circumſpectum interponendum. Oſtendimus paulo ante, homines ambitioſos & faſtoſos adulatio-

 nes

nes & aſſentationes amare (§. 207.). Quamvis itaque ſumas, eos dividendo vero a ſimulato non eſſe impares; laudis tamen & honoris cupido mentem obnubilat, ne verum cernere poſſit, immo attentionem a veritate avertit, ut de ea nulla animum ſubeat cogitatio. Plerumque tamen magnam partem ſibi vindicat defectus ſcientiæ rerum moralium ſatis exaſciatæ. Ecquis enim eſt qui neſciat, quam confuſæ, nec ſatis determinatæ ſint vulgi de iisdem notiones, & quam pauci ſint, qui in moralibus ſupra vulgus indoctum ſapiunt? Impotentis animi ſunt, qui fræna cupiditatibus & ceteris affectibus, quibus impellitur animus, laxant, nec moderari didicerunt. Voluptate, quam ex immodicis laudibus & honoribus & dictorum factorumque ſuorum cœca approbatione capiunt, ad fidem ducuntur, ut verum eſſe putent, quod ſimulatum eſt, immo ſibi perſuadeant, quæ male a ſe facta ſunt, aut minus recte, bene ac recte facta eſſe, &, dum in magnis tenebris erroris ac inſcientiæ verſantur mentem ſuam clariſſimo lumine colluſtratam opinentur, ſibique tandem eſſe videantur, qui ab adulatoribus & aſſentatoribus dicuntur. Parum itaque ambitioſi & faſtoſi ſibi conſulunt, qui cupidinem ſuam exſatiaturi adulationes & aſſentationes vel emendicant, vel, ſi ipſorum fert conditio, metu extorquent.

§. 211.

Quomodo caveatur, ne adulatores & aſſentatores nobis imponant.

Quoniam omnis adulatio & aſſentatio ſimulatio eſt (§ 209.); *ſi quis ab adulatoribus & aſſentatoribus ſibi imponi noluerit, ad ſimulationes detegendas erudiendus* (§. 856. & *ſeqq. part. 2. Phil. pract. univ.*).

Ex iis, quæ de ſimulatione detegenda demonſtravimus (§. 856. & ſeqq. *part. 2. Phil. pract. univ.*), ſatis ſuperque apparet, artem detegendi ſimulationem & aſſentationem arduam & difficilem eſſe. Nos ſaltem in Philoſophia practica univerſali præcepta generalia tradidimus: quæ etſi fœcunda ſint & ſpecialia in ſinu ſuo foveant, non tamen cujusvis eſt

hæc

hæc ex illis deducere. Et si vel maxime præcepta cognita supponantur, ipsa tamen praxis supponit multum usum (§. 436. *Psych. empir.*). Qui præcepta generalia saltem perpendit atque ea, quæ de virtutibus intellectualibus tradidimus in parte prima Ethicæ; is abunde perspiciet, quantum præsupponat ipse usus. Accedit, quod naturaliter gloriæ dulcedine demulceatur animus, qua mens ducitur in assensum, ut adulatoribus & assentatoribus facile fides habeatur, cumque ambitiosi & fastosi potissimum adulationibus & assentationibus capiantur (§. 207.), vitia hæc mentem obnubilant, ut de adulatione & assentatione nulla eandem subeat cogitatio. Hisce impedimentis removendis parem esse non adeo facile est. Adulatio & assentatio vitia nocentissima sunt. Nocet adulator & assentator non modo iis, quos adulatur & quibus assentatur, & per hos aliis, verum etiam sibi ipsi multorumque malorum causa existit, quæ pro diversitate circumstantiarum multipliciter variant. Ita homo eruditus adulatoris & assentatoris personam induens dedecus & infamiam sibi consequitur, ambitionem & fastum eorum, quos adulatur & quibus assentatur, alit injurius in illos, quibus ambitio ista & fastus intolerabile jugum imponit, & credulitati aliorum insidias struit, ut a veritate ad insulsas opiniones, a doctrina solida ad superficiariam, immo a virtute ad vitia animum avocent. Plurimum itaque refert, ut tempestive ad assentationes & adulationes detegendas adducantur homines. Quamobrem maxime dolendum, ut de arte ista addiscenda parum solliciti simus, quam tamen literis sine interprete & sine multa exercitatione percipi non posse certum est. Equidem adulationes & assentationes sæpissime adeo apertæ sunt, ut vel vulgus imperitum eas agnoscat, non tamen hoc semper obtinet, cum adulatores & assentatores alias non tam multis imponerent, quemadmodum indies videmus. Cumque ars detegendi assentationes & adulationes sit pars quædam artis detegendi simulationes; necessitatem & utilitatem hujus artis multo mi-

nus

nus quis in dubium vocare ausit, modo experientia edoctus fuerit, quantum intersit, ne simulationi credamus.

§. 212.

Quaenam ad adulationes & assentationes detegendas in specie conducant.

Ad adulationes & assentationes detegendas conducit noscentia sui & eorum, qui honorem ac laudem nobis tribuunt & dicta factaque nostra approbant & inquisitio in utilitatem, quam a nobis capiunt, vel sperant. Etenim qui seipsum noscit, quantum in bono profecerit, quantum adhuc deficiat novit (§. 22. *part. 4. Eth.*), consequenter de se & factis suis dictisque verum judicium ferre valet. Quamobrem cum facta ex virtutibus intellectualibus & moralibus profecta honore atque laude nos dignos reddant (§. 552. *part. 1. Jur. nat.*); honores quoque ac laudes meritas ab immeritis dividere potest. Quodsi quis ergo ipsi honorem ac laudem tribuit, aut dicta factaque ipsius approbat; haud ignorare potest, num meritis honoribus atque laudibus afficiatur, & num dicta & facta sua eam mereantur approbationem, quam movent. Quodsi noscat etiam eos, qui honorem ac laudem tribuunt & dicta factaque approbant; ex moribus ipsorum si non semper certo, saltem probabiliter colligitur, quo animo honor ac laus tribuatur, dictaque & facta approbentur, utrum loquantur & agant ad veritatem, an saltem ad voluptatem, consequenter num adulentur (*not.* §. 892. *part. 1. Jur. nat.*) & assententur (§. 205.). Et quodsi porro inquiratur in utilitatem, quae a nobis capitur, vel speratur; cum qui se noscit intelligat, num contra veritatem honor & laus tribuatur, vel dicta factaque sua approbentur, aut saltem in honorando, laudando & approbando nimietas sit; haud obscure colligitur, honorem ac laudem tribui, dicta & facta approbari captandae utilitatis causa. Quamobrem cum qui captandae utilitatis causa

dicta

dicta & facta alterius approbat assentator (§. 205.), qui honoribus & laudibus immeritis alterum cumulat adulator sit (§. 892. *part. 1. Jur. nat.*); ad adulationes & assentationes detegendas conducit noscentia sui & eorum, qui honorem ac laudem tribuunt dictaque & facta nostra approbant, & inquisitio in utilitatem, quam capiunt, vel sperant.

Noscentia sui difficilis est (§. 36. *part. 4. Eth.*), multoque magis noscentia aliorum, cum quæ de nobis intuitive cognoscuntur ex aliorum dictis & factis demum colligenda. Quamobrem adulationes quoque & assentationes infallibiliter detegere non difficultate caret. Subinde tamen seipsas veluti produnt, ut facile agnoscantur, nimietate & utilitate sua sponte in oculos incurrente. Utilitas ad adulandum & assentandum impellit: nimietatem parit studium placendi. Adulatores nimirum & assentatores sibi persuadent, se eo magis placere, quo magis aliorum laudes extollunt, quo majores honores afferunt, quo magis dicta & facta aliorum approbant. Putant enim hoc esse medium consequendi utilitatem, cujus causa assentantur & adulantur. Nemo sane est, qui nesciat, ex nimietate laudum & approbationis vulgo colligi assentationem & adulationem. Sed ne judicium de nimietate fallat, cautione haud raro opus est. Neque enim semper ad adulationem & assentationem referendum, si quis respiciens ad id, quod in objecto laudis, vel approbationis bonum est, intentione bona laudem & approbationem componit ad veritatem, quantum datur, quamvis iis, qui bonum a malo, aut verum a falso non dividunt, & ad hoc potissimum animum advertunt, quando de laude & approbatione ferendum judicium, nimium videtur, quod veritas intentione bona ad bonum promovendum tendente habita ratione circumstantiarum particularium in casu dato semper attendendarum excusat. Ceterum non est, quod dubitemus, si quando contigerit, ut ad adulationes & assentationes, immo in genere ad simulationes detegendas accurate & diligenter erudiantur homines,

mines, fore ut ars ſimulandi & per conſequens ars adulandi & aſſentandi etiam promoveatur, ſicque calliditate prudentiam perverſe imitata, quæ aperta videntur, magis tegantur.

§. 213.

Qualis ſit animus adulatorum & aſſentatorum.

Adulatores & aſſentatores ſervilem habent animum, minime ingenuum. Adulatores enim ſcientes ac volentes immeritis honoribus ac laudibus cumulant eos, quibus placere volunt (§. 892. *part. 1. Jur. nat.*), captandæ utilitatis cujusdam cauſa (§. 892. *Pſych. empir.*). Laudant igitur alterum, quemadmodum laudari vult, & eos exhibent honores, quos expetit, facientes ideo, quod vult alter, ipſi autem minime facerent, niſi utilitas quædam aut ſpes quædam ejus, quamvis parum certa, eosdem ad faciendum impelleret. Voluntatem ideo propriam abdicantes a voluntate aliorum pendent, quam ſuam faciunt. Quoniam itaque ſervorum eſt actiones ſuas componere ad voluntatem non ſuam, ſed domini (§. 1116. *part. 7. Jur. nat.*); adulatores ſervilem habent animum. *Quod erat primum.*

Similiter aſſentatores omnia ad voluptatem ſaltem alterius loquuntur, nihil ad veritatem, utilitatis captandæ gratia dicta & facta alterius approbantes (§. 205.). Quoniam itaque in approbandis dictis & factis alterius a voluntate ipſius dependent; patet ut ante aſſentatores ſervilem habere animum. *Quod erat ſecundum.*

Adulatores & aſſentatores ſervilem habent animum, *per demonſtrata n. 1. & 2.* conſequenter cum ſervi liberi non ſint, ſed libertatem ſuam in dominum transferant (§. 1117. *part. 7. Jur. nat.*), adulatores & aſſentatores liberi quoque eſſe nolunt, ſed libertatem ſuam in eum transferunt, quem adulantur

lantur & cui aſſentantur. Quoniam itaque ingenuus non eſt, qui libertatem, quam a nativitate habet, in alium transfert (§. 161. *part. 1. Jur. nat.*); adulatores & aſſentatores ingenuum animum minime habent. *Quod erat tertium.*

Non alio fine propoſitioni præſenti hic locum concedimus, quam ut pateat turpitudo naturalis adulationis & aſſentationis, quæ vulgo parum attenditur, ita ut videas homines gloriæ inhiantes vitiis hisce famam ſuam polluere, dum fallaci utilitatis cujusdam ſpe ſibi blandiuntur. Tetigimus eam jam ſupra quaſi obiter (*not.* §. 207.): aſt conſultum erat, ut veritas ejus magis conſpicua efficeretur. Equidem non omnes adulatores & aſſentatores idem ſentiunt, ſed quemadmodum aliorum animus in delectationes ſenſuales, aliorum in lucrum, aliorum in gloriam magis propendet, diverſas fovent de eo, quod ex adulatione & aſſentatione ſperant, opiniones, ideoque non omnes æque efficaciter movet ſervile, quod ſubeunt, jugum; attamen propterea remedium hoc contra vitia iſta nocentiſſima non erat inſuper habendum, inprimis cum lex naturæ, quæ famæ curam urget (§. 557. *part. 1. Jur. nat.*), id ipſum nobis commendet. Eruditi libertatem ſentiendi maximi faciunt, nec injuſtas movent querelas, ſi ea præciditur. Nonne igitur ſibimet ipſis contrarii ſunt, quando adulando & aſſentando contra animi ſui ſenſa loqui & facere coguntur, quod vult alius, ſponte ſeſe ſubjicientes imperio alterius, ut eundem experiantur ſibi faventem. Amor veritatis eruditorum proprium quoddam ornamentum eſt. Nonne igitur turpe exiſtimandum, ſi quis captandæ cujusdam utilitatis gratia ſeſe eodem privat. Tanto vero turpius eſt, ſi adulatione & aſſentatione nocetur ipſi veritati, veluti quando faſtus eorum tumidus alitur, qui doctrinæ ſolidæ interitum minantur & inveterata commenta opinionum, quæ dudum delevit dies, quaſi ab orco revocant, & ſub ſplendido novorum inventorum titulo nugas ſuas aliis obtrudunt.

§. 214.

Quod assentatio & adulatio maxime dedeceat hominem.

Quoniam adulatores & assentatores servilem habent animum (§. 213.), natura vero homines omnes liberi sunt (§. 146. *part 1. Jur. nat.*), ut ideo servitus contra naturam introducta dicatur (*not.* §. *cit.*); *hominem nihil magis dedecet, quam adulatio & assentatio* (§. 195. *part. 1. Phil. pract. univ.*).

Natura assensum nostrum prorsus independentem fecit ab hominibus aliis, ita ut nec crudelissimus tyrannus eundem omnibus suis tormentis extorquere possit. Fecit eadem voluntatem a judicio mentis dependentem, ita ut voluntas nullo modo cogi possit. Naturæ igitur bellum indicit assentator & adulator, qui judicium alterius facit suum & voluntatem alterius surrogat in locum suæ, quasi abdicaturus rationem & libertatem voluntatis, quæ ab illa dependet. Nonne hoc est naturam humanam exuere velle ac contemnere id, quo nihil melius homini a natura datum est? Adeo degenerare condonandum forte erat hominibus imperitis: ast si eruditi vana præsertim spe delusi, aut lucello quodam occæcati mores tam perversos induant, nullam prorsus excusationem habent. Augent turpitudinem circumstantiæ particulares, quemadmodum jam ante innuimus (*not.* §. 213.).

§. 215.

Quænam veram amicitiam maxime conspicuam faciant.

Vera amicitia maxime conspicitur in rebus adversis. Cum enim verus amicus amicum vere amet (§. 625. *part. 1. Jur. nat.*); amor ipsum impellit ad depellendam infelicitatem amici (§. 292. *part. 2. Eth.*). Quodsi ergo contingat malum quoddam eidem imminere, aut si is actu in idem incidat; consilio & ope pro virili ipsum juvat, ut quod imminet evitetur, aut id, quo afficitur, vel tollatur, vel saltem leniatur. Et quoniam amicus verus, quod alteri bonum est, vult ac pro virili præstare studet, non sui, sed alterius causa (§.

172.);

172.); animus ipsius erga alterum non mutatur, si is fortuna adversa vel maxime in eum redactus fuerit statum, ut nihil ab eo sperare possit, consequenter quicquid facit, nonnisi significandi amoris causa facit & ut omnes amici veri partes adimpleat. Quamobrem cum vix abesse possit omnis boni proprii suspicio, quamdiu alter rebus prosperis utitur, cui tamen locus nullus relinquitur, quando secundæ in adversas mutantur; vera amicitia maxime conspicitur in rebus adversis.

Amicum maxime probant res adversæ. Hinc enatum est pervulgatum istud: Amicus certus in re incerta cernitur. Vera amicitia omnem boni proprii respectum seponit (*not.* §. 198.): rectius igitur non agnoscitur, quam ubi res præsentes omnem boni proprii respectum secludunt. Equidem non nego, dari quoque casus lætos, in quibus amicitia ab omni propriæ utilitatis respectu libera agnoscitur; majore tamen attentione opus est, ut agnoscatur omnisque metus absit, ne forsan lateat quædam utilitas, quæ non satis apparet, propterea quod vix quicquam difficilius videtur divinatione opinionum, quibus de incerta utilitate sibi blandiuntur. Mortalis amicitia est, cujus vinculum utilitas (*not.* §. 197.). Quamobrem fucata amicitia seipsam statim prodit, si res adversæ amici eidem finem faciunt, inprimis si manifestum sit, cessare cum rebus secundis amici utilitatem quandam, quæ capiebatur, aut ex rebus adversis enasci aliquod incommodum, si amicitia non deseratur. Inprimis autem videas, quantum adulator & assentator mutetur ab illo: videas inimicitiam tectam palam erumpentem, cessante odium dissimulandi ratione, aut nata idem patefaciendi occasione.

§. 216.

Inimicus omnis periculosus est. Etenim inimicus nos odit (§. 626. *part.* 1. *Jur. nat.*). Quamobrem cum odium tendat ad *De periculo ab inimico metuendo.*

ad promovendam infelicitatem & impediendam felicitatem alterius (§. 308. *part. 2. Eth.*); inimicus male cupiens alteri nocere eidem intendit. Quodsi ergo offeratur occasio eidem sive per se, sive per alios quomodocunque nocendi, eandem ambabus arripit manibus. Quoniam itaque istiusmodi occasio præter omnem spem atque opinionem offerri potest, cum instabilis maxime sit omnis rerum humanarum conditio; nemo securus esse potest mali ab inimico sibi metuendi, consequenter inimicus omnis periculosus est.

Ecce tibi motivum vitandi inimicitiam! Quamvis enim fieri haud quaquam possit, ut homines omnes nobis reddamus amicos; præstat tamen eos indifferenti erga nos esse animo, quam inimicos. Qui enim indifferenti erga nos animo est, nos nec amat, nec odit, consequenter nec bonum nobis cupit, nec malum: ast inimicus malum cupit. Ab eo igitur, qui indifferenti erga nos animo est, nullum nobis imminet periculum, quale metuendum ab inimico. Equidem plurimorum mens adeo occœcata est, ut sibi persuadeant, sibi non metuendos esse inimicos, sed se omnia ipsorum tela in ipsorum capita retorquere posse, vanam putantes sine viribus iram; ast rebus secundis nimium confidentes de impotentia inimici male judicant. Quodsi igitur prudentes ex alieno periculo sapere mallent, quam ex proprio, longe aliter sentirent & ex alieno casu discerent, non videri inimicum adeo impotentem, ut nocere non possit. Facile autem intelligitur, tanto majore molestia torqueri animum, ubi sentiunt malum ab inimico illatum, aut cui is occasionem dedit, quanto audacius eum contemnebant & ridebant. Dudum ideo inculcata est a sapientibus hæc regula: non parvi esse faciendum inimicum. Potentia nocendi non ex illarum rerum numero est, quæ in aperto sunt, a casu enim pendet, quem nemo prævidere potest, & qui ubi venerit præsentem rerum faciem mutat.

mutat. Prudentis est non modo præsentium, quæ certa sunt, verum etiam futurorum incertorum habere rationem.

§. 217.

De cura inimicitiam vitandi. Quoniam inimicus omnis periculosus est (§. 216.), consequenter contingere potest, ut præter opinionem habeamus malum, quod evitare poteramus, *sedulo cavendum est, ne culpa nostra alios nobis reddamus inimicos*; consequenter *probe consideranda sunt exempla malorum, quæ inimici, quamvis abjecti atque contemti, crearunt aliis, immo ex datis circumstantiis probabiliter colligendum, annon emergere possit casus, in quibus nobis nocere potest inimicus.*

Studio dico, cavendum esse, ne culpa nostra nobis alios reddamus inimicos. Quemadmodum enim amicitiæ acquirendæ aut conservandæ causa nil faciendum, quod legi naturæ repugnat (§. 635. *part. 1. Jur. nat.*); ita quoque vitandæ inimicitiæ causa a lege naturæ ne latum quidem ungvem recedendum. Utrobique nimirum obstat indispensabilis obligatio, quæ a lege naturæ venit (§. 142. *part. 1. Jur. nat.*). Immo jam alias monuimus, si quis tibi inimicus evadit, quod facis, ad quod te ducit obligatio tua, non recte dici, quod tu tibi eum feceris inimicum, sed inimicitiam referendam esse inter mala, quæ evitari in potestate tua non est (*not.* §. 635. *part. 1. Jur. nat.*). Nulla in te hæret culpa. Conscientia te excusat (§. 465. *part. 1. Jur. nat.*), ut inimicitia animum tuum inquietare nequeat (§. 484. *part. 1. Phil. pract. univ.*), sed conscientia tua te consoletur (*not.* §. 469. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Eventus dubii, quos nulla nostra culpa prægreditur, providentiæ divinæ committendi (§. 1192. *part. 1. Jur. nat.*), in qua acquiescere dulce est (§. 442. *part. 3. Eth.*). Ne vero curam præcavendi inimicitiam abjiciamus, facit consideratio periculi ab inimicitia metuendi (§. 216.). Docent hoc omnium clarissime exempla, quorum magna vis est in mora-

moralibus (§. 269. 270. *part. 2. Phil. pract. univ.*), & quæ ſunt magis ad captum omnium, quam demonſtrationes exaſciatæ. Ne vero quis ſibi perſuadeat, quaſi iſtiusmodi mala, quæ aliis intulerunt inimici, non ſint metuenda; conſultum omnino eſt, ut probe expenſis circumſtantiis præſentibus inquiramus, annon emergere poſſint caſus, in quibus metuendus nobis ſit inimicus, quem in præſenti nimis impotentem eſſe putamus, ut nobis noceat. Et ut probabilitati cedamus, dum caſus futuros certo prævidere non datur, non modo conſiderandum eſt, in dubio eligendum eſſe, quod tutiſſimum; verum etiam in exemplis perpendendæ ſunt circumſtantiæ, ut appareat, quantum ad prævidendum caſum futurum conferre potuerint, & cum circumſtantiis præſentibus comparandæ, ut appareat, quantum caſus noſter cum alieno, quem exempla exhibent, conveniat. Utile tum eſt, ut nos fingamus in hoc caſu conſtitutos, & conſideremus, quid de eventu inimicitiæ nobis viſum fuiſſet. Quoties agitur de malo evitando absque ulla jactura boni, minima probabilitas ſufficit, ne nos periculo committamus. Sed hæc expreſſius docenda ſunt in Logica probabilium. Ceterum cum reſtitudo actionum requirat, ut omnia faciamus cum ſenſu officii; a cura inimicitiam vitandi nunquam ſejungenda cogitatio eſt, quod ad eam vitandam nos ducat naturalis obligatio (§. 634. *part. 1. Jur. nat.*).

§. 218.

Quod cura iſta maxime conveniat dilectioni ſui.

Dilectioni ſui maxime convenit, ne culpa noſtra alios nobis inimicos reddamus. Qui enim ſeipſum diligit, ſollicite cavere debet, ne fiat infelix (§. 606. *part. 1. Jur. nat.*), conſequenter ut ea declinet, quæ tædium, ſive moleſtiam ipſi creare poſſunt (§. 639. *Pſych. empir.*). Quamobrem cum omnis inimicus periculoſus ſit (§. 216.), ideoque ab eo metuenda ſint mala, quæ moleſtiam nobis creant (§. 569. *Pſych. empir.*); dilectioni ſui maxime convenit, ne culpa noſtra, quæ evitari poteſt,

poteſt, modo velimus (§ 692. 696. *part. 1. Phil. pract. univ.*), alios nobis inimicos reddamus.

Quamvis dilectio ſui homini maxime naturalis ſit, & contra naturam humanam, ut quis ſeipſum oderit, hoc eſt, infelicitate ſua delectetur (§. 661. *Pſych. empir.*), atque tædium, ſive moleſtiam appetat (§. 669. *Pſych. empir.*); non tamen propterea homines ea faciunt, quæ dilectioni ſui conveniunt, & ab iis ſeſe abſtinent, quæ eidem repugnant, propterea quod ignorant, aut, cum ſcire poſſent, non perpendunt, quænam dilectioni ſui conveniant, quænam eidem repugnent. Dilectio ſui ideo a lege naturæ præcipitur (§. 607. *part. 1. Jur. nat.*), ut nos vere diligamus, neque enim in ea eſt niſi veritas. Opiniones veritati contrariæ eadem damnantur. Bellum naturæ ſuæ indicunt, qui dilectioni ſui, quam lex naturæ præcipit, contraria faciunt, ſi vel maxime ſe diligere putent. Quamobrem neceſſe eſt, ut cognoſcamus, quænam eidem repugnent. Cum ipſa natura nobis commendet dilectionem ſui, quamprimum non opinione, ſed ad veritatem perſuaſi fuerimus, eidem maxime convenire, ne culpa noſtra alios nobis inimicos reddamus, id nobis ſtimulo erit, ut inimicitiam omnem evitare ſtudeamus, & rationi lubenter obſequamur.

§. 219.

Quod imprudentiæ ſit alios ſibi inimicos reddere.

Imprudentiæ eſt alios ſibi inimicos reddere. Cum enim inimicus nos odio proſequatur (§. 626. *part. 1. Jur. nat.*), tædia noſtra appetit (§. 669. *Pſych. empir.*), ambabus manibus amplexurus occaſionem, qua nobis tædia creare (§. 671. *Pſych. empir.*), conſequenter ad infelicitatem noſtram aliquid conferre valet (§. 639. *Pſych. empir.*). Quamobrem cum amor ſui homini naturalis ſit (§. 45. *part. 4. Eth.*), atque is tendat ad omnem infelicitatem a ſe depellendam (§. 292. *part. 2. Eth.*); circumſtantiæ omnes præſentes probe diſcutiendæ ſunt, ne

quid dicamus, vel faciamus, quod vi earundem aliorum inimicitiam nobis conflare poterat. Quoniam itaque imprudentiæ eſt facere, quod vi circumſtantiarum quarundam præſentium potius non facere debebamus, vel non facere, quod vi earundem facere potius debebamus (§. 776. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); alios ſibi inimicos reddere imprudentiæ eſt.

In determinationem actionum humanarum ſemper influunt circumſtantiæ præſentes, ut ideo in iis dijudicandis ſemper habenda ſit ratio earundem. Habent autem eædem reſpectum ad alios ſive directe, ſive indirecte, ut aliorum animus cum iis commiſceatur. Ita actionibus aliis aliorum animus nobis conciliatur, aliis a nobis alienatur, aliis infeſtus redditur. Magnum autem in hac commixtione animi aliorum cum actionibus noſtris momentum habent circumſtantiæ præſentes. Quamobrem etiam contingit, ut actionibus noſtris aliorum odia in nos concitemus, ideoque nobis eos inimicos reddamus (§. 626. *part.* 1. *Jur. nat.*). Odia autem non modo facilitant circumſtantiæ particulares, verum etiam cauſa eorundem fiunt, ſi vel maxime in actiones non influant, ſed ſaltem ex accidente iisdem ſocientur. Cum neminem nobis inimicum reddere debeamus (§. 634. *part.* 1. *Jur. nat.*), in omnibus actionibus noſtris perpendendus eſt etiam reſpectus ad alios, conſideratis omnibus circumſtantiis, quarum in eo aliquod momentum eſt. Prudentis eſt ſollicite obſervare omnes circumſtantias, vel actu obvias, vel quæ obviæ fieri poſſunt, easque ad actiones ſuas referre (§. 466. *part.* 1. *Eth.*). Qui hoc facere negligit, utique imprudens eſt. Prudentis eſt proſpicere futura, quæ quomodocunque in determinationem actionis præſentis influere poſſunt (§. 470. *part.* 1. *Eth.*), & ut futurorum, quæ proſpicimus, rationem habeamus in agendo, ſufficit probabilitas, ideoque haud raro ſola poſſibilitas (§. 471. *part.* 1. *Eth.*). Ut vero proſpiciantur futura, quæ in determinationem actionis præſentis influere poſſunt, inquirendum eſt in ea, quæ ex actionibus noſtris conſe-

quun-

quuntur non modo necessario, verum etiam ex accidente: quorum illa certa sunt & actionem in se faciunt naturaliter turpem, hæc vero ob prævisionem futuri saltem probabilem ad certa adscribi nequeunt, ast ubi eveniunt turpitudinem actionis in se turpis augent, eam autem quæ in genere spectata indifferens videtur, turpem efficiunt (§. 58. 61. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Atque hinc intelligitur, quomodo bene agere ac prudenter agere, male item atque imprudenter differant, & quando simul bene ac prudenter agamus. Obligatio vero naturalis nobis quoque imponit necessitatem prudenter agendi (§. 258. *part. 1. Jur. nat.*). Differt autem calliditas, quamvis prudentiam imitetur, ab ipsa prudentia. Hinc non est, quod miremur, si videamus homines absurdissima moliri, dum sibimet ipsis nescio qua prudentia blandiuntur, & eventum probare imprudentissimos, qui sibi prudentissimi videbantur, dum eundem intentioni suæ contrarium experti justas insipientiæ ac insaniæ dant pœnas.

§. 220.

De modo vitandi inimicitiam.

Qui inimicitiam vitare vult, sibi cavere debet, ne dicat, vel faciat, quod alios offendere possit, & ne invidiam sibi cumulet. Qui enim alios offendit, dicit vel facit, ex quo molestiam percipiunt (§. 936. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum fieri haud quaquam possit, quin id displiceat (§. 542. *Psych. empir.*); odium eorum in se incendit (§. 677. *Psych. empir.*). Quamobrem cum inimicus sit, qui nos odio prosequitur (§. 626. *part. 1. Jur. nat.*); offensa inimicitiam parit. Eam igitur vitaturus sibi cavere debet, ne dicat, vel faciat, quod alios offendere possit. *Quod erat unum.*

Quoniam invidia oritur, si quis alterum indignum judicat bono, quo potitus est, vel fruitur (§. 713. *Psych. empir.*), si quis vero alteri invidet bona, quibus gaudet, eum odit (§. 711. *Psych. empir.*); invidiam sibi cumulans in alio-

rum quoque odium incurrit. Quamobrem cum inimicus ſit qui nos odio proſequitur (§. 626. *part.* 1. *Jur. nat.*); qui invidiam ſibi cumulat, alios ſibi inimicos reddit. Quodſi ergo inimicitiam vitare velit, cavere ſibi debet, ne invidiam ſibi cumulet. *Quod erat alterum.*

Ne propoſitio præſens in abuſum, vel perverſam interpretationem trahatur; unum alterumque notandum eſt. Quoniam offenſa nulla eſt, ſed per errorem pro tali habetur ab altero, ſi dicamus vel faciamus, quod dicere, vel facere obligamur (§. 936. *part.* 1. *Jur. nat.*); probe conſiderandum eſt, plurimum differre, num alter dictis vel factis tuis offendatur, hoc eſt, moleſtiam ex iis percipiat, an tu eundem offendas, hoc eſt, ea committas, ex quibus jure moleſtiam percipit. Quamobrem ſtudio dicitur non eſſe dicendum, vel faciendum, quod alios offendere poſſit, non vero, quo offenduntur alii: neque enim actionum noſtrarum norma eſt opinio aliorum, ſed lex naturæ. Quamvis vero inimicum animum induat non minus, qui offenditur, ſeu ſe offenſum putat, quam quem offendis, in caſu tamen priori in poteſtate tua non eſt impedire, ne alter tibi fiat inimicus: ſufficit, quod tu tibi eundem non reddideris inimicum. Obligatio non excedit ea, quæ in poteſtate noſtra ſunt (§. 176. *part.* 1. *Jur. nat.*). Similiter aliud eſt invidiam ſibi cumulare, aliud invidiam aliorum incurrere absque culpa ſua. Ita invidiam tibi cumulas, ſi ad dignitatem & opes, quas dedit fortuna, accedat faſtus & ſuperbia, ut non modo tibi major videaris, quam es, & tibi tribuas quæ fortunæ cœcæ accepta ferenda (§. 583. *part.* 1. *Jur. nat.*), verum etiam te ſupra alios efferas & majoris exiſtimari velis aliis (§. 888. *part.* 1. *Jur. nat.*); invidiam vero aliorum incurris absque culpa tua, ſi fortuna tibi magis faveat quam aliis, ut conſequaris dignitatem & divitias, quas negat aliis ejusdem ceteroquin tecum conditionis, vel etiam conditionis ſuperioris, quamvis in te non hæreat vitium ad conflandum invidiam aptum. Atque ideo tibi caves, ab

ab invidia, si virtutes istiusmodi vitiis oppositas cum fortuna secunda conjungas, veluti si ad dignitatem & divitias accedat humilitas (§. 581. *part. 1. Jur. nat.*) fastui (§. 583. *part. 1. Jur. nat.*) & comitas (§. 890. *part. 1. Jur. nat.*) superbiæ opposita (§. 888. *part. 1. Jur. nat.*). Virtus itaque præsidium est adversus inimicitias, ne culpa nostra in eas incurramus: infortunium vero, cujus causa est aliorum mala voluntas a nobis emendari nescia, avertere velle supra humanam conditionem est, qua nati sumus, ut nihil, quod homini accidere possit, recusare debeamus, quemadmodum dudum observatum est a *Cicerone*.

§. 221.

Absurdum est odisse alios ob fortunæ bona, multoque magis ob perfectionem, qua nobis excellunt. Qui enim alterum odit ob fortunæ bona, is ea ipsi invidet (§. 707. *Psych. empir.*). Mallet itaque eos iisdem carere, vel quod nolit eos sibi esse pares, si ipse iisdem gaudeat, vel non se superiores, si careat. Quoniam fortuna, quam cœcam dicunt homines, propterea quod ipsorum judicio bona sua non distribuit pro merito, subest providentiæ divinæ (§. 932. *part. 1. Theol. nat.*), Deus vero providentia sua unicuique tantundem confert boni, quantum salva sapientia sua fieri potest (§. 933. *part. 1. Theol. nat.*); quilibet sorte sua contentus esse potest (§. 428. *part. 3. Eth.*) ac debet (§. 1198. *part. 1. Jur. nat.*). Et quoniam omnia, quæ naturaliter fiunt in hoc universo secundum providentiam divinam fiunt (§. 930. *part. 1. Theol. nat.*), nec quicquam ex parte Dei fit casu (§. 462. *part. 2. Theol. nat.*); quicquid a Deo in hoc universo fit, vel permittitur, sapientiæ ac bonitati ipsius convenienter fit. Quamobrem si quis alios odit ob fortunæ bona, sive quod nolit alios habere, quæ ipse habet, sive quod ipse habere mallet, quæ habent alii; is utique vult Deum gubernare mundum sapientiæ ac bonitati

De absurditate odii erga alios, qui fortuna vel perfectione excellunt.

ſuæ minus convenienter, nec nexum rerum, per quem providet omnibus in hoc univerſo componere ad finem ultimum, quem per exiſtentiam hujus univerſi intendit (§. 629. *part.* 1. *Theol. nat.*), ſed ad animi ſui deſideria: id quod abſurdum eſſe, nemo non agnoſcere tenetur qui providentiam divinam agnoſcit. Quodſi tamen quis eandem non agnoſcit, aut animum ab eadem avertit; non minus tamen abſurdum manet odiſſe alios ob fortunæ bona, in quæ invidiæ tuæ nulla eſt poteſtas, cum nec eos iisdem privare, nec eadem ad te rapere valeas, ac fruſtra animum inquietes. Sive igitur agnoſcatur providentia divina, ſive fortuna cæca ad inexorabile fatum referatur; abſurdum exiſtimandum eſt odiſſe alios ob fortunæ bona. *Quod erat unum.*

Qui alios odit ob perfectionem, qua ſe excellit, aut eam conſequi non potuit, quia deſtituitur dotibus naturalibus ad eam conſequendam requiſitis, vel non alium obtinuit in hac rerum ſerie locum, aut eam conſecutus non eſt, quod dotibus naturalibus & opportuna occaſione non fuerit uſus, quemadmodum poterat ac debebat. Quoniam abſurdum eſt velle ut Deus alias nobis dederit dotes naturales, quam quas habemus (§. 432. *part.* 3. *Eth.*) & alium tribuerit in hac rerum ſerie locum, quam in quo conſtituti ſumus (§. 430. *part.* 3. *Eth.*), abſurdum quoque eſt odiſſe alios ob perfectionem, qua nobis excellunt. Et quoniam in altero caſu negligentiæ noſtræ tribuendum, quod eam perfectionem non fuerimus conſecuti, ad quam pervenit alius (§. 750. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), cum negligentiam noſtram damnare debeamus, diligentiam alterius laudare, rationi maxime adverſatur odiſſe alterum ob perfectionem, quam & ipſi conſequi poteramus, modo voluiſſemus. Quamobrem ſive alter nobis excellat perfectione, quam conſequi in poteſtate

noſtra

noſtra non eſt, ſive quam conſequi poteramus, modo voluiſſemus; abſurdum eſt ob eandem ipſum odiſſe.

Oderunt homines ob fortunæ bona alios, quia ſorte ſua non contenti ſunt. Cum qui in providentia divina acquieſcit ſorte ſua contentus ſit, nec aliis invideat bona ſua (§. 438. *part. 1. Eth.*); acquieſcentia in providentia divina optimum remedium eſt adverſus odium, quod conſideratio bonorum fortunæ concitat. Non ſufficit agnoſcere, dari providentiam divinam; ſed ea paulo intimius perſpicienda, ut conſtet, quænam ſalva ſapientia divina & natura rerum non repugnante fieri poſſint. Quænam vero ad hæc penitus perſpicienda requirantur, ſatis apparet ex iis, quæ demonſtravimus, cum de acquieſcentia in providentia divina ageremus (§. 425. & *ſeqq. part. 3. Eth.*). Quodſi ea conſideres, ſatis ſuperque intelliges, cur abſurditas odii, quo proſequimur alios ob fortunæ bona, tam parum agnoſcatur, & cur adeo difficulter id reprimatur. Multæ ſunt præjudicatæ opiniones non minus de eſſentia & natura rerum, quam de attributis divinis, nonniſi per principia verioris Metaphyſicæ eradicandæ, quæ mentem occæcant, ne providentiam divinam agnoſcant, qualis revera eſt, immo quæ eandem aliis ſuſpectam reddunt, alios vero ad eandem prorſus negandam adducunt. Infelix noſtrum ſeculum alit homines, qui mentem monſtroſam habent & doctrinam ſolidam contemnunt ſibique ſupra omnes ſapere videntur, ſi non alium veritatis judicem admittant, quam ſenſum. Contra hoc hominum genus parum valent argumenta a providentia divina intimius perſpecta petita, quæ quamvis ad ſenſum communem reduci poſſint, ubi ex profundo fuerint eruta, ab eo tamen procul remota ſunt, antequam in lucem protrahantur. Scioli autem iſti videre nolunt, niſi quæ ante pedes jacent. Quamobrem ſi ipſos abſurditatis redarguere velis, quod oderint alios ob fortunæ bona, monendi ſunt, quod odio ſuo non noceant aliis, quorum fortunæ propterea nihil decedit, ſed ſibi potius, quod torque-

ant

ant animum incassum, nec fortunam sibi magis concilient. Quamvis enim etiam adversus eos urgere poteras, per naturam rerum fieri haud quaquam potuisse, ut fortuna in ipsos conferret, quæ contulit in alios; cum tamen etiam hic recurrendum sit ad principia metaphysica ipsis ignota, aut quibus contrarias opiniones fovent, in restinguendo odio absurdo parum proficies. Si quis intimius perspicere voluerit, quam sit absurdum odisse alios ob perfectionem; ea omnia probe consideranda sunt, quæ de noscentia sui demonstravimus tum quoad ea, quæ dat natura atque fortuna, tum quoad ea, quæ studio ac labore nostro consequi tenemur (§. 3. & *seqq. part. 4. Eth.*). Inde nimirum constabit, quod velimus maxime contradictoria. Ecquis vero est, qui negare ausit absurdum esse velle contradictoria, consequenter absurdum quoque esse odium, quod ab ista voluntate originem trahit?

§. 222.

Quid fieri debeat, ne fiamus inimici aliorum ob fortunæ bona, aut perfectionem, qua gaudent.

Quoniam absurdum est odisse alios ob fortunæ bona multoque magis ob perfectionem, qua nobis excellunt (§. 221.), qui vero alterum odit ipsi inimicus est, (§. 626. *part. 1. Jur. nat.*); *absurdum* quoque *est*, *ut inimicum erga alios induamus animum, quod gaudeat bonis fortunæ, aut perfectione quadam nobis excellat*, consequenter cum nemo hominum alteri inimicus esse debeat (§. 628. *part. 1. Jur. nat.*), *ne inimicum erga alios animum induamus*, *absurditas odii ob fortunæ bona, quibus quis gaudet, aut ob perfectionem, qua nobis excellit*, *probe discutienda.*

Absurdum est odisse alios ob bona, quæ fortuna in eos contulit, cum, si odio esset locus, fortuna potius odio habenda esset, quam is, quem fortuna ornavit. Quoniam vero fortuna subest providentiæ divinæ (§. 932. *part. 1. Theol. nat.*) & omnes ejus effectus sunt in numero finium a Deo intentorum (§. 651. *part. 1. Theol. nat.*) fini ultimo subordinatorum (§. 652. *part. 1. Theol. nat.*);

nat.); qui fortunam accusat, aut de ea conqueritur, revera Deum accusat & de eo conqueritur, injurius in sapientiam Dei ipsamque bonitatem. Fovet odium istud saltem tacite in sinu suo querelas de fortuna & per consequens de providentia divina. Quamobrem hoc ipsum omnium maxime nos commovere debet, ne inimicum erga alios animum induamus, propterea quod fortuna in eos contulit bona, vel quibus caremus, vel quibus soli gaudere mallemus. Atque idem tenendum est de perfectione, qua eminent alii, præsertim si negligentiæ nostræ imputandum, quod eadem destituamur. Enimvero apparet hinc, quam pleni inconsideratissimæ ac dementissimæ temeritatis fiant, qui doctrina solida imbuti non sunt, nonnisi ex systemate veri nominis haurienda, cujus contemtores quam temeraria moliantur inextricabilibus molestiis se implicantes, ipsæ dies nostræ nos docent. Ceterum ad absurditatem odii, de qua jam nobis sermo est, discutiendam ducit demonstratio propositionis præcedentis, modo in analysi demonstrationum satis fueris versatus.

§. 223.

An familiaritas ad omnem amicitiam requiratur.

Amicitia universalis, seu naturalis non requirit familiaritatem & particularis quoque absque ea subsistere potest. Etenim familiaritas exigit consuetudinem (§. 175.), hoc est, frequentem conversationem. Enimvero amicitia omnis consistit in mutuo amore (§. 626. *part. 1. Jur. nat.*), quo animi ita uniuntur (§. 171.), ut eorum voluntas in promovenda felicitate mutua & depellenda infelicitate conspiret (§. 172.). Quoniam itaque hæc voluntas absque frequenti consuetudine subsistere potest, quod per se patet; amicitia quoque omnis sive universalis sit, sive particularis absque familiaritate subsistere potest. Immo quia universalis ex amore universali, seu hominum omnium fluit (§. 175.), ideoque ad omnes homines extenditur, consequenter impossibile est, ut cum iis nobis

intercedat consuetudo; familiaritatem amicitia universalis seu, naturalis ne quidem admittit.

Veteres jam distinxerunt inter amicos familiares & non familiares, quamvis vulgo vago sermone amicus simpliciter dicatur tam quo familiariter utimur, quam quo non utimur. Neque cum familiaritate confundendus est gradus amicitiæ, qui in gradu amoris consistit. Quamvis enim fieri possit, ut ex gradu amoris familiaritas conflетur; non tamen id necessario fit. Potes aliquem impense amare, non tamen propterea necesse est, ut ipsum in familiaritatem recipias.

§. 224.

An inter absentes locum habeat familiaritas.

Familiaritas locum habere potest inter absentes. Familiaritas est amicitia particularis consuetudine, seu frequenti conversatione confirmata (§. 175.). Enimvero amicitia subsistere potest inter absentes (§. 177.), & conversari cum aliis quoque possumus in literis. Quamobrem familiaritas locum quoque habere potest inter absentes.

In conversatione amicorum potissimum miscentur verba. Sed verba, quæ ore proferuntur, etiam in scripturam redigi possunt. Quamobrem commercium epistolicum conversationem imitari potest. Ac ideo nil obstat, quo minus etiam absente familiariter utamur. Negari utique non potest, conversationem inter præsentes in multis differre ab ea, quæ inter absentes concipitur. Sed ea familiaritati non per se insunt, sed ex accidente accedunt, quatenus præsentia quædam admittit, quæ absentia non fert. Habet vero etiam ista nonnulla sibi propria, utpote absentiæ debita, quæ in hac locum minime habent. Ast superfluum foret ea inculcare, quæ experientia unicuique insinuat, quando ea scire interest. Habemus epistolas *Ciceronis* ad familiares. Amici igitur familiares, ad quos eas scripsit, erant utique absentes. Idiomate patrio familiares dicimus sehr gute Freunde, & hoc nomine com-

compellamus, tum quorum frequens est conversatio, tum qui locorum intervallo disjuncti frequenter ad se invicem scribunt epistolas, quamvis nullum sit negotium, quod frequentes literas urgeat.

§. 225.

An sola frequens conversatio faciat familiaritatem.

Sola frequens conversatio non facit familiaritatem. Etenim ad amicitiam veram requiritur mutuus amor (§. 626. *part. 1. Jur. nat.*), quo animi ita uniuntur (§. 171.), ut voluntas in mutuam felicitatem promovendam & infelitatem depellendam conspiret (§. 172.). Enimvero quamvis alicujus conversatione delectemur, non tamen propterea necesse est, ut voluntas propendeat in felicitatem ipsius promovendam & infelicitatem depellendam, sed conversationem ejus saltem appetimus, quatenus ex ea voluptatem capimus (§. 165. *part. 2. Eth.*). Sola igitur frequens conversatio familiaritatem nondum facit. (§. 175.).

Per se patet, nobis hic non esse sermonem de frequente conversatione, quam negotium aliquod urget. Hæc enim temporaria est & cum ipso negotio finitur. Agitur hic de ea, quæ delectationis causa appetitur. Vulgo equidem ex frequente conversatione colligitur amicitia, quia amici præsentia amico dulcis esse solet. Atque tum amicitia saltem præsumitur, quamdiu ignoratur, cur unus alterius conversatione delectetur. Quemadmodum vero omnes non una trahit eademque voluptas, ideo diversæ quoque admodum sunt rationes, ob quas quis consuetudine alterius delectetur, atque cum his consistere potest tacitum aliquod odium, quod amicitiæ obstat (§. 626. *part. 1. Jur. nat.*), vel saltem eadem non sufficiunt ad concitandum amorem, sine quo amicitia non concipitur, ut non obstante voluptate, quæ ex conversatione capitur, animus maneat erga eundem indifferens (§. 629. *part. 1. Jur. nat.*). Quemadmodum vero in Ethica amicitiam

 non

non aliter intelligimus, quam qualem urget lex naturæ; ita quoque familiaritas ad eandem normam exigenda, ideoque huic convenienter eandem definivimus (§. 175.), nec in hac definitione conversatio aliunde quam ex lege naturæ metienda. Quodsi ea consistat in actibus legi naturæ adversis, quemadmodum ad spuriam amicitiam accedit, ita nec familiaritatem moralem parit, quamvis vulgo ita dicatur. Significatus vulgares in Moralibus sunt emendandi, cum in ea quæ virtutis sunt ab his, quæ ad vitia adscribenda, sint dividenda. Quamobrem multa cautione opus est, ne vocabula, quorum usus est in communi sermone, incaute usurpata in scientiam moralem tacitos errores invehant, vel etiam veritatem alias satis manifestam difficultatibus non facile extricabilibus involvant, neque quæ in Moralibus traduntur significatui vulgari vocabulorum convenienter interpretentur.

§. 226.

De præcipitantia in familiaritate dijudicanda vitanda.

Quoniam sola frequens conversatio familiaritatem non facit (§. 225); *si quis delectatur conversatione tua, inquirendum est in rationem, cur eadem delectetur, nec pro amico familiari habendus, nisi cujus amicitia aliunde fuit explorata.*

Cum familiaritas sit amicitia particularis consuetudine, seu frequenti conversatione confirmata (§. 175.); familiaris conversatio differt a conversatione cum eo, qui indifferenti erga te animo est, aut cujus animus jam propendet in odium, data occasione vires capturum. Illam qui cum hac confundit, amicum familiarem esse putat, qui non est, ut circumspecta esse debeat conversatio, ne inimicum tibi improviso reddas, aut, si contingat, ipsum præter expectationem absque culpa tua tibi fieri inimicum, ne memoria factorum vel dictorum refricetur, quæ dant occasionem nocendi. Quoniam familiaritas locum quoque habet inter absentes (§. 224.), quorum conversatio in litteris est, littera vero scripta manet; cautione hac maxime opus est, si tibi cum absente frequens fuerit com-

commercium epistolicum Constat quanta circumspectione opus sit in scribendis litteris etiam quando scribimus ad eos, de quorum amicitia satis certi sumus, cum casu improviso in aliorum manus incidere possint, etiamsi nulla culpa hæreat in amico. Nonne igitur majore circumspectione opus est, si verendum, ne is ipse, ad quem scripsisti, animo nocendi abutatur iis, quæ a te scripta sunt? Immo si vel maxime certus tibi videaris de amicitia alterius fieri adhuc potest, ut non sit satis prudens in discernendis iis, quæ ipsi soli scripsisti, non malo in te animo propolans, quod in præjudicium tui cedit.

§. 227.

Familiaritas excludit omnem simulationem & dissimulationem. Quoniam enim familiaritas amicitia est frequenti conversatione confirmata (§. 175.); qui familiariter cum altero conversatur, cum bene cupiat alteri & alterum quoque sibi bene cupere existimet (§. 172.), & pro certo habeat, alteri satis persuasum esse, se non habere animum ipsum offendendi, & offensam culposam facilem habere excusationem (§. 193.), libere dicit, quod sentit, atque ex more agit. Immo cum alterum amans (§. 626. *part 1. Jur. nat.*), eum consideret tanquam seipsum (§. 659. *Psych. empir.*), eum conscium esse posse putat omnium arcanorum suorum, consequenter nihil eorum celat, quæ animo volvit, aut facit. Quamobrem nec in verbis, nec factis deprehenditur, quod actionibus internis contrarietur. Quoniam itaque simulatio in dissensu actionis externæ cum interna consistit (§. 716. *part. 2. Phil. pract. univ.*); familiaritas omnem simulationem excludit. *Quod erat unum.*

An simulationi & dissimulationi locus sit in familiaritate.

Et quoniam dissimulatio in occultatione actionis tam internæ, quam externæ consistit (§. 717. *part. 2. Phil. pract. univ.*);

univ.); eodem modo patet, familiaritatem quoque excludere dissimulationem. *Quod erat alterum.*

Constat experientia, amicum familiarem male ferre, si simules, quod non est, aut dissimules consilia, molimina & facta tua, quamvis simulatio & dissimulatio non careat ratione. Communis fere opinio obsedit plerorumque mentem, quasi amicitiæ familiari, seu stylo nostro familiaritati proprium sit amicum omnium arcanorum suorum facere participem, quasi omnia sub sigillo silentii committantur familiaribus, nec ad familiaritatem extendenda sit regula prudentiæ, quæ vult ut neminem arcanorum tuorum facias participem, fidendum nimirum esse, modo videas, cui fidas. Docet quoque experientia, simulatione & dissimulatione langvescere amicitiam, aut prorsus extingvi. Quodsi ea esset hominum perfectio, qualem præscribit lex naturæ; nulla quoque foret simulandi & dissimulandi ratio. Quamobrem si familiaritatem sumas, qualem determinat lex naturæ; ea simulationi & dissimulationi nullum relinquit locum: ast ea hominum conditio est, ut in determinationem voluntatis multa influant, de quibus ipsi non cogitant, multo minus prævideant, quæ olim in eandem influere possunt. Quamobrem familiaritatem veram esse sumunt, omnibus suis numeris absolutam, qua ipsi fruuntur, ideoque de simulando & dissimulando nulla ipsorum mentem subit cogitatio, & sæpius sero nimis experiuntur, familiaritatem sibi fuisse damnosam, quæ damnosa non fuisset, modo fuisset vera. Ostendimus superius, veram amicitiam sine virtute concipi non posse (§. 195.), eamque solam sempiternam esse, quæ cum eo colitur, qui virtutem colit (§. 196.). In vera igitur amicitia, consequenter in familiaritate, quæ illam supponit (§. 175.), ratio simulandi & dissimulandi nulla est. Hinc consequitur, ne familiaritatem contrahas cum eo, de cujus amicitia nondum satis certus es. Cum enim sola frequens conversatio non faciat amiliaritatem (§. 225.); potest tibi cum alio intercedere vitæ consuetudo,

potes

potes ipsi esse amicus, quamvis cum eo caute converseris, quamdiu de ipsius in te amore non satis certus fueris, nec hunc intime perspexeris, neque etiam mores ipsius satis cognoveris.

§. 228.

Qualis sit conversatio amici familiaris.

Quoniam familiaritas omnem simulationem & dissimulationem excludit (§. 227.), consequenter nulla apparet ratio, cur actiones externas cum internis non consentire debeant (§. 716. *part. 2. Phil. pract. univ.*), aut cur tam internas, vel externas occultari necesse sit (§. 717. *part. 2. Phil. pract. univ.*); *amicus familiaris ad actiones suas in conversatione nullam affert attentionem, sed absque ulla deliberatione loquitur, quæ in mentem veniunt, & agit, ad quod agendum occasio ipsum invitat, ex more.*

Sicuti de amicitia, ita etiam de familiaritate aliter judicandum est ex veritate, aliter ex facto. In Ethica demonstrationes condi nequeunt nisi ex principiis rationis, ut familiaritas concipiatur legi naturæ convenienter, qualis esse debet: hominum vero diversis moribus ea diversimode immutatur, ut ea varia labe inficiatur. Accidit hinc, ut ad id, quod facti est, non juris, attenti notionem familiaritatis veritati contrariam plerique fingant, ideoque non consentientia sint hominum de familiaritate judicia, quando de eo, quod juris est seu licitum, quæstio incidit. Quamvis vero errori admixtum sit aliquid veri; cum tamen perceptionibus confusis conclusum in obscuro lateat, non cujusvis est verum a falso separare, ut constet cur & quomodo quod licitum erat vitiis in abusum trahatur & in illicitum vertatur. Verum est amicum, cujus animus propendet in felicitatem amici, non omnia interpretari in malam partem, utpote certum de animo non offendendi alterius (§. 193.), & cum ipso loqui posse tanquam cum se ipso, utpote parato ad monendum, si moliaris, quæ recta non sunt, aut sentias, quod a veritate abhor-

abhorret, & ad objurgandum, absque tamen contemtu, si male aut minus recte feceris (§. 203.). Amicorum igitur conversatio liberior est, quam aliorum, immo esse debet, nisi fructu amicitiæ carere velis, ut mutua perfectio promoveatur, animus vera voluptate demulceatur & a molestiis liberetur. Enimvero libertatem hanc male interpretantur, qui finem anicitiæ & verum ejus fructum minime capiunt, eamque in licentiam vertunt, quasi nulla habenda sit decori ratio, quodque necesse non sit, ut pudeat loqui vel facere, quæ cogitas vel ad quid te trahit voluptas tua. Atque inde est, quod nimia familiaritas parere dicatur contemtum, cum in vera familiaritate, quemadmodum in omni virtute, non detur nimium: quod enim vulgo nimium dicitur, a vitio venit, quod actum alias licitum vel debitum in illicitum vertit. Probe hæc perpendenda sunt, ne quæ manifesta sunt obscura reddantur, nec nodos nectamus indissolubiles, ubi nihil difficultatis est, si rationem audire velimus. Falsa familiaritatis imitatio vitium est, nec in Ethica isto nomine condecoratur: a vera autem non aberratur, si amicitia & ad eam accedens frequens conversatio virtutem individuam habeat comitem, sine qua vera amicitia (§. 195.), ideoque & familiaritas concipi nequit (§. 175.).

§. 229.

An amicitia & familiaritas subsistere possit inter inæquales.

Amicitia specialis, immo etiam familiaritas subsistere potest inter inæquales. Inæqualitas hominum spectatur vel in bonis animi atque fortunæ, vel in dignitate civili. Inter quos amicitia est, eorum voluntas in promovenda felicitate & depellenda infelicitate conspirat, & qui sibi mutuo amici sunt, sibi mutuo volunt id, quod bonum est, & pro virili præstare student non sui, sed alterius causa (§ 172.). Enimvero per se patet, ad hanc voluntatem minime requiri, ut uterque æque gaudeat bonis animi, vel fortunæ iisdem, aut

ut ſint dignitate civili pares. Quamobrem amicitia ſubſiſtere poteſt etiam inter inæquales. *Quod erat unum.*

Amicitia abit in familiaritatem, ſi ad eam accedat frequens converſatio. Converſationis potiſſima pars ſunt colloquia, ut, qui frequentem cum alio converſationem appetit, colloquiis cum eodem delectetur (§. 156. *part. 2. Eth.*). Cum amici ſibi mutuo velint quod bonum eſt, non ſui, ſed alterius cauſa (§. 172.), de iis inprimis colloquuntur, quæ ſe tangunt & quæ ſcire ipſorum intereſt, ut propenſæ in alterum voluntati ſatisfacere poſſint: accedunt vero ad colloquia actus alii, quibus unus alteri amorem ſuum declarat. Quoniam amicitia ſubſiſtere poteſt etiam inter inæquales, *per demonſtrata n. 1.* converſatio vero, quæ ad amicitiam accedit, amicitiam fructuoſam reddit eamque firmat, *per modo demonſtrata;* quin familiaritas inter inæquales quoque ſubſiſtere poſſit, dubitandi ratio nulla eſt. *Quod erat alterum.*

Quamvis veritas propoſitionis præſentis vi demonſtrationis ſatis aperta ſit, neque difficile eandem quoque exemplis confirmare; multa tamen præjudicia in diverſas partes trahunt judicium de ea ſibi ſumentes. Sunt qui amicitiam ſpecialem cum familiaritate confundunt, quamvis ea absque hac ſubſiſtere poſſit (§. 223.). Quodſi ergo liberiorem converſationem male interpretentur, nec inæqualitatem perſonarum rite ponderent, inter inæquales non dari amicitiam facile pronunciant, aut, ſi detur, eam ad indecorum adſcribunt. Qui agnoſcunt amicitiam absque familiaritate ſubſiſtere poſſe; haud difficulter concedunt dari quoque poſſe amicitiam ſpecialem inter inæquales, aut, ſicubi inæqualitas ſcrupulum moveat, non tamen negare audent, ſuperiorem amicum eſſe poſſe inferioris, licet amicitia, quæ animorum unionem exigit (§. 171.), non admittatur, propterea quod hic illius commoda promovere non poſſe videtur, quemadmo-

dum ille hujus, vel amicus mutato paulisper significatu dicitur inferior, quatenus eo is hunc prosequitur amore, qui inter amicos viget. Ast quia liberiorem conversationem superioris cum inferiori male interpretantur, familiaritatem cum inferiori contrahere ex parte superioris pro indecoro habetur. Circumstantiæ casuum particularium, quorum numerus multus est, multis præjudiciis locum faciunt, quæ mentem adhuc magis obnubilant. Quamobrem ut tenebræ omnes dispellantur, amicitiæ, familiaritatis & libertatis in conversatione notiones genuinæ ad legem naturæ normatæ attendendæ, & ex iis deducendum judicium.

§. 230.

An familiaritas comitati adversetur.

Familiaritas non obstat, quo minus unus alteri honorem debitum exhibeat, immo potius ad honorem debitum exhibendum impellit. Etenim vera amicitia, consequenter quæ ad eam accedit consuetudo, sine virtute non datur (§. 179.). Quamobrem cum familiaritas sit amicitia specialis consuetudine, seu frequente conversatione confirmata (§. 175.); familiaritas quoque individuam conitem virtutem habere debet. Enimvero alteri honorem debitum exhibere virtutis est, nimirum comitatis (§. 890. *part. 1. Jur. nat.*). Familiaritati itaque convenit, ut unus alteri honorem debitum exhibeat, ideoque ea minime obstat, quo minus hoc fiat. *Quod erat unum.*

Est vero honor alius naturalis, quam virtutes intellectuales & morales pariunt (§. 550. *part. 1. Jur. nat.*) & cujus meritum facta & dicta ex iis profecta probant (§. 552. *part. 1. Jur. nat.*); alius civilis, qui in titulis & præcedentia (§. 765. *part. 8. Jur. nat.*) aliisque actibus more introductis consistit. Quoniam amicorum familiarium frequens conversatio est (§. 175.) eaque ab omni simulatione & dissimulatione libera

(§. 227.),

(§. 227.), ipſique ſine deliberatione loquuntur, quæ in mentem veniunt, & agunt, ad quod agendum occaſio ipſos invitat, ex more (§. 228.); familiaritas ducit ad intimiorem ſui & aliorum noſcentiam, ut amicus amici virtutes intellectuales & morales agnoſcat & in quonam alter ſit ſe ſuperior, in quonam inferior, conſequenter fieri nequit, quam ut unus alterum tanti exiſtimet, quanti meretur (§. 647. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque etiam, remota omni ſimulatione & diſſimulatione, honorem ipſi exhibeat, quem meretur (§. 538. *part. 1. Jur. nat.*). Ipſa itaque familiaritas amicos impellit, ut unus alteri exhibeat honorem naturalem debitum. Quoniam vero hic ipſe honor jam concludit eum, qui ob merita in Remp. alicui debetur (§. *cit.*), tituli vero & præcedentia &, ſi qui alii actus ſunt ad honorem civilem exhibendum more introducti, absque illis ad vanitatem adſcribendi, ut parum pretii iisdem ſtatuant intelligentes; amici familiares eos parum curant, quamdiu familiariter converſantur. Enimvero quia inſerviendum eſt opinioni, cujus gratia honores civiles introducti, cum amicus quoque ſollicite caveat, ne ſiniſtris de amico judiciis faciat locum; ſi ſolus cum ſolo non converſatur, ipſa quoque familiaritas amicum familiarem impellit ad honorem civilem debitum alteri exhibendum. *Quod erat alterum.*

Qui converſationis familiaris notionem genuinam minime habent, & libertatem amico familiari conceſſam male interpretantur, neque amoris veri notionem tenent; ſibi perſuadere ſolent, honoris exhibitionem familiaritate tolli, ita ut amicum familiarem ſpectare debeamus tanquam nobis æqualem, &, cum eum conſideremus tanquam nos ipſos, nemo autem ſeipſum honoret, plebejo more cum eo converſandum ſit, ſepoſita omni civilitate, quaſi ruſticitas ſit familia-

ritati propria. Pro diverſitate itaque vitiorum multis modis deformatur familiaritas, ut mutet ſpeciem, nec amplius hoc nomen mereatur, ſi id accipias eo ſenſu, quem probat lex naturæ. Comparantur amici familiares fratribus: quaſi vero fratrum æqualitas indecoris moribus faveat, & fratrum quoque mores, quibus erga ſe invicem utuntur, aliam habeant nomam, quam legem naturæ. Laſcivi equidem juvenes ac petulantes, ubi familiaritatem contrahunt, decoris & honeſtis moribus nuncium mittunt: aſt quis ex horum opinione de familiaritate ſtatuet, & ad ipſorum ſimilitudinem familiariter converſandum eſſe putabit? Quamvis enim a converſatione familiari tanquam ſuperflua excludantur, quæ ad ſignificandum exiſtimationem ac inprimis inæqualitatem civilem conſuetudo introduxit, cum præſertim in iisdem plurimum inſit vanitatis, parum plerumque veritatis, & ſi originem ſpectes, haud raro eadem ab adulatione & aſſentatione ſint deducenda, amicus vero certus ſit de vera exiſtimatione amici, ideoque maxime contentus his, quæ eam produnt; non tamen propterea inſuper habenda ſunt, quæ morum honeſtas & elegantia exigit, & quando ſolus cum ſolo non converſatur, dandum etiam conſuetudini eſt, quod conditio præſentium imperat, ne imprudentia præjudicemus tam nobis, quam amico.

§. 231.

De familiaritate inæqualium & num vera pariat contemtum.

Quoniam familiaritas non obſtat, quo minus unus alteri honorem debitum exhibeat, immo potius ad honorem debitum exhibendum impellit (§. 230.); hinc denuo patet, *familiaritatem ſubſiſtere poſſe etiam inter inæquales*: patet etiam, *verendum non eſſe, ne vera familiaritas pariat contemtum.*

Familiaritas in abuſum trahitur & ſpeciem mutat, quando contemtum parit. Faciunt huc, quæ jam ante annotavimus (*not.* §. 228. 229. 230.). Ex iis enim ſatis intelligitur, in quo-

quonam consistat abusus, ob quem familiaritas speciem mutat. Quodsi familiaritatis individua comes sit virtus, quemadmodum esse debet, cum a virtutis tramite nunquam sit recedendum (§. 321. 142. *part. 1. Phil. pract. univ.*); verendum non est, ne familiaritate contaminetur conversatio, ut inde sequantur, quorum nos pudeat, vel pœniteat.

§. 232.

Cum quibusnam familiaritas non contrahenda.

Familiaritas cum hominibus male moratis & vitio deditis, itemque imprudentibus non contrahenda. Ad familiaritatem enim requiritur frequens conversatio (§. 175.). Cumque in ea nulla afferatur attentio ad actiones suas, sed absque deliberatione dicatur, quicquid in mentem venit & ex more agatur, ad quod occasio invitat (§. 228.); si is, cum quo frequenter converseris, fuerit male moratus, aut vitio deditus, innumeræ sunt rationes, cur actiones tuas ad similitudinem alterius componere adsuescas, aut tacite saltem mali mores & vitium sese animo tuo insinuent, quod exempla omnium facillime docent rite expensa. Quamobrem familiaritas cum hominibus male moratis & vitio deditis non contrahenda. *Quod erat unum.*

Quodsi amicus, cum quo frequenter converseris, fuerit imprudens, cum imprudens non consideret, quid vi circumstantiarum præsentium fieri consultius sit (§. 776. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quæ in conversatione liberiori a te audivit, vel vidit, absque maligno in te animo propalat, aut saltem aliorum fidei committit, utut reticenda, propterea quod in præjudicium tui patet abusus. Quamobrem cum imprudentibus familiaritas non contrahenda. *Quod erat alterum.*

Dudum observatum est, pravum sodalitium corrumpere bonos mores: id quod tanto facilius contingit, si vivitur ad simi-

ſimilitudinem aliorum, & ſi mores boni aſſuetudini, non rationi accepti referendi ſunt. Quoniam hic caſus puerorum, adoleſcentium & juvenum eſſe ſolet, ideo his potiſſimum inculcatur, ut pravum ſodalitium vitent, & qui moribus ipſorum formandis præſunt, ſollicite caveant, ne cum male moratis & pravis converſentur. Enimvero vivunt etiam plerique ætate adulta ad ſimilitudinem aliorum, & virtutem magis aſſuetudine, quam rationis ducti colunt, ideoque ipſorum etiam moribus inſidias ſtruit familiaritas. Latent quoque in animis hominum inclinationes quædam ad malum, quæ in actus non erumpunt, deficiente occaſione, quæ rationes ad eos determinandum ſufficientes ſubminiſtrat, ut providentia divina celebranda ſit, quod nobis in hac rerum ſerie eum aſſignaverit locum, in quo rationes iſtæ deficiunt, ſicque malum, quod incurrere poteramus, a nobis averterit. Qui noſcentiæ ſui eam operam impendit, quam debet, quæ hic dicuntur in ſe ipſo facile experiri poterit. Cum nemo hominum inveniatur, qui ita moratus, ita animo conſtitutus ſit, ut ratio poſtulat; nemo quoque ſibi perſuadeat, ſe ſatis tutum eſſe ab inſidiis, quas familiaritas cum hominibus male moratis & vitio deditis ſtruit, ne improviſo morum malorum & vitii particeps fiat. Mali mores & vitia labe quadam inficiunt actiones hominum, ex alio prorſus fonte profluentes, per quas in familiari converſatione tacite immittuntur ſemina malorum morum & vitiorum in animum alterius eumque corruptioni obnoxium reddunt. Qui latebras & receſſus in animis hominum ſcrutatus eſt, in uſum ſuum convertens exempla, quæ non otioſo in theatro univerſi ſpectatori obtulit occaſio; veritatem eorum, quæ diximus, facile perſpiciet, nec attonitus hærebit, quando videt, quantum qui moribus bonis & elegantibus erat inſtructus & virtutis amans mutatus fuerit ab illo. Qui aut præjudiciis præpediti, aut craſſa rerum pſychologicarum ignorantia laborantes, aut acumine ſufficiente deſtituti capere nequeunt, dari infinita in anima, quorum ſibi conſcia non eſt, & quæ hoc non obſtante in ipſi-

ipsius modificationes, quarum sibi conscia est, tacite influunt, nescio quid inscrutabile in anima fingunt, ut ignorantiam & ablepsiam suam tegant, quando de ratione mutationis morum incidit quæstio, ubi causa nulla in oculos incurrit, quibus solis videre volunt. Quantum imprudentia noceat, si non satis deliberato animo propalentur in conversatione familiari dicta, vel facta; exempla abunde docent, ut dudum inculcatum fuerit, ne quidem amico intimo esse prorsus fidendum. Regulæ nimirum prudentiæ, quæ ex communibus observationibus colliguntur, non sufficienter determinatæ, sed admodum vagæ sunt, & haud raro non alio fundamento innituntur, quam quod factum est hoc tempore idem etiam fieri posse alio: id quod certe minimum probabilitatis gradum constituit, si de casu præsente quæstio est.

§. 233.

Quoniam familiaritas cum hominibus male moratis & vitio deditis, itemque cum imprudentibus non contrahenda (§. 232.); *multa cautione opus est, antequam aliquem in familiaritatem recipias, inquirendum* nimirum *est in ejus mores, animum & vitam &, antequam satis eum cognoveris, abstinendum est ab iis, quæ familiari conversationi propria sunt* (§. 228.), *quando cum eo conversaris.* *Qua cautione ideo opus sit.*

Dividenda est familiaris conversatio a communi. Conversari possumus cum hominibus quibusvis, prout tulerit occasio, non tamen necesse est, ut familiaris sit conversatio. Cautione & circumspectione opus est, ne noxia evadat, afferendo nimirum omnem attentionem ad ea, quæ loquimur & agimus, ne quid dicamus, vel faciamus, quod in præjudicium nobis verti potest, nec minus ponderando verba & facta alterius, num in iis reperiatur, quod reprehensionem mereatur, & a quo nobis cavendum.

§. 234.

Quænam ad familiaritatem maxime faciant.

Familiaritati maxime convenit morum ac vitæ ſimilitudo. Cum enim mores conſiſtant in modo conſtante ac perpetuo determinandi actionem dati generis, vel ſpeciei, ſeu identitate agendi in eodem caſu (§. 687. *part. 2. Phil. pract. univ.*); quorum iidem ſunt mores, hi iisdem actionibus delectantur (§. 156. *part. 2. Eth.*), conſequenter actiones unius placent alteri (§. 542. *Pſych. empir.*). Quamobrem cum ſe mutuo ament (§. 645. *Pſych. empir.*), in amore autem mutuo amicitia conſiſtat (§. 625. *part. 1. Jur. nat.*); ſibi mutuo amici ſunt. Et quoniam iisdem actionibus delectantur *per demonſtrata*, conſequenter jucunda eſt eorum converſatio; ad amicitiam frequens converſatio accedit (§. 156. *part. 2. Eth.*). Quoniam itaque amicitia ſpecialis frequente converſatione confirmata familiaritas eſt (§. 175.), morum ſimilitudo familiaritati maxime convenit. *Quod erat unum.*

Quorum idem vitæ genus eſt, hi dignitate æquales ſunt, conſequenter neuter ab altero prætendere poteſt, ut majoris ab ipſo fiat, quam ipſe eundem facit (§. 839. *part. 1. Jur. nat.*). Cumque hominum mos ſit loqui de eo, quod ad vitæ ſuæ genus ſpectat, in familiari autem converſatione verba miſcentur de iis, quæ unicuique in mentem veniunt (§. 228.); in converſatione non deficit materia loquendi, quæ parti alteri minus moleſta accidunt. Quamobrem inter eos locus eſt familiari converſationi (§. *cit.*), ideoque familiaritati maxime convenit vitæ ſimilitudo. *Quod erat alterum.*

Propoſitio præſens a poſteriori adeo manifeſta eſt, ut dudum in proverbium abierit, ſimilem ſimili gaudere. Ineſt homini naturalis quædam inclinatio, qua fertur ad ſocialitatem, quamvis dentur rationes diverſæ, ob quas vita ſolitaria nonnullis videatur præferenda, & moleſta accidat cum aliis con-

conversatio. Quando vero de iis agimus, quæ ex natura hominis sequuntur, impedimenta seponimus, quæ ex accidente superveniunt: id quod probe notandum, neque enim alias de veritate rerum moralium constare potest. Neque hoc singulare est in Philosophia morali: idem enim observatur cum in Mathesi, tum in Physica, veluti cum in illa agitur de motu in vacuo, seposita resistentia medii, aut in hac quæritur, quemnam effectum data causa producere possit, non attentis aliis ex accidente concurrentibus, & effectum vel impedientibus, vel alterantibus. Solent autem homines se sociare suis similibus, similitudinem vero æstimant tum ex morum identitate, tum ex eodem vitæ genere. Ita videas Astronomos familiaritatem contrahere cum Astronomis, Algebraistam cum Algebraista, Philosophum cum Philosopho, cumque sui similes vix reperiant in eo, quo vivunt, loco, in literis conversantur absentes cum absentibus. Quemadmodum vero vera familiaritas confunditur cum spuria perinde ac vera amicitia cum falsa, cui per abusum id nominis tribuitur; ita etiam videas certo vitio deditos amore eos prosequi, & familiariter vivere cum iisdem, qui eodem vitio delectantur, ipsosque scelestos sociari sui similibus, ita ut in proverbium abierit, nosci ex socio, qui non cognoscitur ex se. Non vero est quod mireris ubi de familiaritate veri nominis agitur, ad spuriam provocari, ut propositionis præsentis confirmetur veritas. Etenim ubi ostendendum, cum quibusnam contrahenda sit familiaritas, et quænam eandem facilitent, sufficit ad ea provocare, in quæ appetitus hominum per naturam propendet, seposita tantisper moralitate, quæ in præsenti non attenditur. Spectandi igitur veniunt hominum mores, quales sunt, non quales esse debent. Quod vero homini naturale est, seu physicum in moribus, non minus deprehenditur in moribus pravis, quam bonis. Quodsi enim mores pravi adeo repugnarent naturæ humanæ, ut per eam ad actum perduci minime possent; pravi mores non darentur. Ipsi igitur naturæ humanæ insunt, quæ per se bona est, quæ pra-

vos mores perinde ac bonos faciunt extrinſece poſſibiles. Inde eſt, quod exempla quoque prava prodeſſe poſſunt ad profectum in bono, quatenus imitamur quod phyſice bonum eſt, ſicuti Chriſtus prudentiam diſci jubet ex fraudibus a malo deſpenſatore commiſſis, *Luc. XVI. & ſeqq.* Ceterum quod ii, qui certum vitæ genus ſequuntur, de iis in converſatione loquantur, quæ ad idem ſpectant, non minus obvium eſt, ut Poëta dudum cecinerit: Navita de ventis, de tauris narrat arator. Inde quoque eſt, quod, qui in calculis algebraicis omnem vitam conſumunt, cum non reperiant in eo loco, in quo degunt, cum quibus de formulis algebraicis colloquantur, ad converſationem cum aliis ſint inepti.

§. 235.

Quinam in eam recipiendi.

Quoniam familiaritati maxime convenit morum ac vitæ ſimilitudo (§. 234.), amicitia vero vera abſque virtute non concipiatur (§. 179.), ideoque nec vera familiaritas (§. 175.); *in familiaritatem recipiendus non eſt, niſi cujus virtutes nobis ſunt exploratæ, & ſi non prorſus idem, non tamen prorſus diſſimile vitæ genus ſequitur.*

Ita nimirum demum cavetur, ne familiaritas evadat damnoſa, & fructibus ejus fruetur, qui in ſpuria ſperandi non ſunt. Vide, quæ ſupra de amicitia contrahenda annotavimus (*not.* §. 179. 180.).

§. 236.

De mediis inimicitiam vitandi & extingvendi.

Media vitandi odium & extingvendi ſunt etiam media vitandi inimicitiam eandemque extingvendi. Quoniam enim inimicus eſt, qui odio nos proſequitur (§. 626. *part. 1. Jur. nat.*); qui inimicitiam vitare vult vitare debet odium alterius, hoc eſt, ſibi cavere, ne in alterius odium incurrat. Quamobrem quæ de modo vitandi odium alterius demonſtrata ſunt (§. 302. *& ſeqq. part. 2. Eth.* & §. 131. *b.*); ea obſervanda ſunt,

ſi

tibi cavere velis, ne alios tibi reddas inimicos. Media igitur vitandi odium ſunt etiam media vitandi inimicitiam. *Quod erat unum.*

Similiter quoniam inimicus te odio proſequitur (§. 626. *part. 1. Jur. nat.*), ſi velis, ut inimicus eſſe deſinat, neceſſe eſt, ut odium deponat. Quamobrem quæ de odio extingvendo demonſtrata ſunt (§. 451. & *ſeqq. part. 2. Eth.*); ea tibi obſervanda ſunt, ſi inimicitiam extingvere velis. Media igitur extingvendi odium ſunt etiam media extingvendi inimicitiam. *Quod erat alterum.*

Quæ de odio vitando & extingvendo demonſtravimus, cum de affectibus ſedandis ageremus, admodum generalia ſunt, pro quibus in caſu dato ſubſtituenda ſpecialia ſub iis contenta, quæ circumſtantiæ caſus præſentis produnt. Quodſi ad caſus particulares deſcendere vellemus, ingens naſceretur dicendorum campus, quem ingredi non permittit præſentis inſtituti ratio. Sane non modo caſum variant rationes, ob quas odium concitatur, verum etiam in odio præſertim extingvendo vitia inimici, quibus indulgeat, impedimenta haud raro invincibilia objiciunt, ut inimicitia reddatur inſanabilis nonniſi cum vitio, quod morbus inſanabilis eſt, eradicanda: id quod cum prævideatur, quemadmodum prævideri poteſt, ſi alterius mores intimius perſpexeris, tanto ſollicitius cavendum, ne in odium ejus incurras, conſequenter ne ad inimicitias venias. Ex his ipſis autem, quæ modo diximus, intelligitur, quænam in applicatione regularum generalium ad caſus datos ſint obſervenda, modo in Pſychologia & Ethica ſatis fueris verſatus & intellectu recte uti didiceris, quemadmodum in parte prima Ethicæ oſtendimus, cum de eo perficiendo ageremus. Plurimum huc facit noſcentia aliorum, quæ noſcentiam ſui ſupponit, difficultatibus obnoxiam (§. 36. *part. 4. Eth.*) non adeo facile tollendis (§. 37. *part. 4. Eth.*). Non igitur eſt, quod miremur, ſi qui ſibi videntur philoſo-

phi instinctu aliquo divino Musarum facti, cum sibi probe conscii sint, se philosophiæ ne minimum quidem operæ navasse, medicamenta, quæ pro curandis animi morbis præscribuntur, carere ea virtute, quæ ipsis adscribitur, audacter pronunciant, propterea quod non capiunt, in quonam ea consistat, nec videre possunt, cur malo vincatur medicamentum. Quod vitiis ipsorum inveteratis, quæ nimis altas in animo radices egerunt, medicina nimis sero paretur; ex malo suo immedicabili de efficacia medicamentorum nimis præcipitanter statuunt. Dant vero præcipitantiæ suæ pœnas, qui adeo abhorrent ab intellectu systematico, cujus nullam notionem habent, differentiam vero a non systematico exposuimus in Horis subsecivis Marburgensibus A. 1729. trimest. brum. III. Nullus itaque dubito fore, ut in præcavendis & extingvendis inimicitiis, quantum in potestate nostra est, non sine successu utatur mediis, quæ hic a nobis præscribuntur, qui industriam suam in se desiderari minime patitur: id quod etiam de ceteris philosophiæ moralis capitibus tenendum.

§. 237.

Signum inimicitiæ. *Qui tibi quocunque modo molestiam creare intendit, se tibi inimicum probat.* Etenim cum tædium tuum appetat, qui molestiam tibi creare quocunque modo intendit (§. 616. *part. 1. Phil. pract. univ.*), qui vero tædium tuum appetit, te odio prosequatur (§. 669. *Psych. empir.*); qui quocunque modo molestiam tibi creare intendit, eo ipso odium erga te suum prodit. Quoniam itaque inimicus tuus est, qui te odio prosequitur (§. 626. *part. 1. Jur. nat.*); qui tibi quocunque modo molestiam creare intendit, se tibi inimicum probat.

Habes hic signum minime fallax, ex quo inimicus agnoscitur. Probe tamen ponderanda sunt, quæ hic dicuntur, ne perversa interpretatione propositio in abusum trahatur. Non dicimus, hunc se tibi inimicum probare, qui ea dicit, vel facit, ex quibus tu molestiam percipis, sed qui dictis, vel

factis

factis suis molestiam tibi creare intendit. Plurimum enim hæc duo inter se differunt. Etenim qui molestiam tibi creare intendit, quicquid dicit, vel facit, non alio fine dicit, vel facit, quam ut molestia afficiatur animus tuus (§. 616. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), ex molestia tua voluptatem percipiens (§. 156. *part.* 1. *Eth.*). Enimvero si officium quoddam sive erga Deum, sive erga seipsum, sive etiam erga alios urget, ut dicas, vel facias, quæ tibi molesta accidunt & animum plurimum inquietant; inde nondum colligere potes inimicum erga te animum, cum invitus hæc dicat, vel faciat (§. 581. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), propterea quod ob indispensabilem obligationem naturalem (§. 142. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*) officium, quod Deo, vel sibi ipsi, aut aliis debet negligere non potest. Ponamus hominem fastosum & imprudentem cupidine vindictæ abreptum alterius famæ ignominiæ notam inurere absque ulla ipsius culpa. Constat unicuique non modo competere jus famam suam defendendi, verum etiam unum quemque obligari ad eam defendendam (§. 1033. *part.* 1. *Jur. nat.*). Fama & existimatio defenduntur verbis, ostendendo falsitatem eorum, quæ dicuntur, aut veritatem contrarii, fidemque calumniatoris labefactando (§. 1049. *part.* 1. *Jur. nat.*). Labefactanda autem est injuriam afferentis fides, si ea ipsius sit auctoritas, ut alii facilem eidem habeant fidem (§. 1055. *part.* 1. *Jur. nat.*). Quamvis itaque molestissimum accidat homini arroganti & fastoso atque superbo, si adversus eum dicantur, ex quibus noscitur, qualis sit, ut vana, quam affectabat, gloria cadat, & ab ipso vulgo derideatur; non tamen propterea dici potest, defensorem famæ suæ intendere detrimentum famæ ipsius. Qui enim se defendit, ex malo, quod sui defendendi gratia alteri inferendum, voluptatem nullam percipit (§. 994. *part.* 1. *Jur. nat.*), nec ex tædio ejus, contra quem se defendit (§. 995. *part.* 1. *Jur. nat.*): quod enim facere tenetur sui defendendi causa, nullo facit in adversarium odio (§. 996. *part.* 1. *Jur. nat.*), nec animo inimico (§. 997. *part.* 1. *Jur. nat.*), sed ab omni vindictæ cupidine alieno (§. 999.

 part.

part. 1. Jur. nat.). Patet itaque ex justa istiusmodi defensione non colligi posse inimicitiam, nisi intentio molestiam alteri creandi aliunde colligatur. Distingvenda hic quoque est voluptas, quæ percipitur ex eo, quod periculum famæ auctoritate lacessentis fracta fuerit depulsum, a voluptate, quæ percipitur ex detrimento famæ partis adversæ: neque enim in casu priori læsi doloris remedium est inimici dolor, qui vindictæ cupidinem prodit. Accedere possunt ad justam famæ suæ defensionem causæ aliæ, quæ eam in officium publico debitum convertunt, veluti si adversarius auctoritate sua abutitur ad doctrinam solidam supprimendam & superficiariam propagandam, injuriosus in ipsum genus humanum. Quamobrem si viri boni & intelligentes applaudunt defensori, quod adversarium adeo depexum ad incitas redegerit, ut ne hiscere quidem audeat, sed inepta simulatione, quam indocta imprudentia fastu occæcato dictitat, generosum animum silentio obtendat; nec eorum inde colligi potest adversus hominem insulsum odium, si vel maxime insulsitas videatur: odisse enim vitium non idem est ac odisse personam. Videmus itaque quanta cautione opus sit, si inimicus erga alterum animus sit colligendus ex dictis & factis, quæ huic molestiam creant. Et hoc ipsum exemplum, quod in medium attulimus, docet, quomodo procedendum sit in casibus aliis, ne intentionem molestiam creandi alteri tribuas ei, cujus animus omni erga alterum odio vacuus est. Ad imputandum malignum animum requiritur veritatis evidentia, nec sufficit aliqua saltem probabilitas, vel levis quædam suspicio, præsertim cum etiam aliquid dandum sit infirmitati humanæ, si vel maxime contingat voluptati licitæ tacite quoque commisceri quidpiam illicitæ. Nemo est qui nesciat justo dolore excusari ipsum excessum in defensione commissum, ut hic videatur magis condonandus, quam imputandus. Multo minus itaque nimia erga defensores famæ indulgentia accusari poterit, si ad imputandum inimicum animum requiramus manifesta adversario molestiam creandi indicia. Nullam

lam habet rationem conquerendi de injuria a defensore suæ famæ facta qui eandem lacerare ausus fuit; sed ipsius potius est, ut se noscere discat & posthac cautius mercari, correctis moribus & imprudentia, nec sibi persuadeat, se oculatioribus simulatione minus artificiosa adeo facile imponere posse.

§. 238.

Quoniam se tibi inimicum probat, qui quocunque modo molestiam creare intendit (§. 237.), intentionem autem hanc prodit, qui de molestia tibi creata gloriatur, utpote lætatus quod fine intento non exciderit; *si quis gloriatur, quod tibi molestiam creaverit quocunque modo nocendo, is inimicum se tibi probat.* *Quando intentio ista prodatur.*

Prodit hoc modo intentionem alteri molestiam creandi, qui dixit, vel fecit, ex quo molestiam percipit, ut verbis opus non sit, ubi rerum testimonia adsunt. Immo nec est quod putes, eum inimicum adversus alterum animum dissimulare velle, nisi fuerit homo rerum moralium prorsus ignarus, ut nec de actionum moralitate, nec de dissimulatione ulla mentem ipsius subeat cogitatio. Dantur omnino homines, qui sibi gloriæ ducunt, quod gravissimam experiantur alii suam inimicitiam,

§. 239.

Similiter quoniam se tibi inimicum probat, qui quocunque modo molestiam creare intendit (§. 237.), si quis dixit vel fecit, ex quo molestiam percipere potes, &, ubi audit quanta molestia afficiatur animus inde tuus, lætatur; cum ex molestia tua voluptatem percipiens eam appetat (§. 156. *part. 2. Eth.*), consequenter consecutus sit, quod intenderat (§. 616. *part. 1. Phil. pract. univ.*); *si quis dixit, vel fecit, ex quo molestiam percipit alter, atque lætatur, quando intelligit, quod eandem actu percipiat, is se tibi inimicum probat.* *Unde ea intelligatur.*

Notum

Notum est, quod qui dicunt vel faciunt, quodcunque alteri molestum accidere potest, eo fine ut molestiam ipsi creent; dictis & factis suis delectari, quatenus prævident, ipsum inde molestiam percepturum, ita ut voluptas ex molestia ab ipso percipienda, quam prævident, ipsa dicta & facta delectabilia faciat. Si dicta & facta accurate ponderentur, spectatis omnibus circumstantiis, voluptas ex prævisione nata haud obscure conspicitur. Influunt inprimis in verborum complexionem & in tropos affectus, consequenter in casu præsenti etiam odium, quod in voluptate ex alterius molestia percepta consistit (§. 665. *Psych. empir.*). Immo influunt etiam mores. Quamobrem ad animum alterius intimius perspiciendum plurimum facit verborum omnium & complexionis eorundem accurata ponderatio. Multa cautione opus est, nisi verba prodere debent, quæ dissimulanda sunt. Ac inde nascuntur inepte simulantium contradictiones, ut, si præsertim facta ad verba accedant, non modo contrarium ejus prodatur, quod simulatur, verum etiam imperitus simulator se nudum conspiciendum præbeat acutioribus, quorum acumen perspicillis psychologicis juvatur. Optandum foret, ut character eruditorum, inter quos controversia est, hoc modo delinearetur: hoc enim modo non solum aditus pararetur ad ulteriora, sed qui controversias inter se habent, cautius quoque mercari discerent ac famæ suæ rectius consulerent. Gignit quoque philautia voluptatem, quatenus molestiam alteri creaturus in loquacitate suas argutias, in factis calliditatem suam adulatur, quæ perverse prudentiam imitatur. In voluptate igitur, quam creat alteri molestiam afferendi cupido, æstimanda plurima attendenda veniunt, ut circumspectum sit de ea judicium, quale omnino esse debet, si alia inde inferenda, quæ veritati consentanea sunt.

§. 240.

Inimicitiam adversari

Naturæ humanæ maxime adversatur inimicitia. Etenim naturæ humanæ maxime convenit dilectio universalis (§. 85.), ad

ad ipſos inimicos extenſæ (§. 86.), & determinationi naturali appetitus ad ſui conſervationem, perfectionem & multiplicationem naturaliter ineſt ejusdem determinatio ad appetendum ſocietatem & ad inſerviendum aliis (§. 39. *part. 2. Eth.*), ipſaque natura ſocietatem inſtituit inter omnes gentes (§. 7. *Jur. Gent.*), communis boni conjunctis viribus promovendi cauſa (§. 8. *Jur. Gent.*), ita ut totum humanum genus foret felix, ſi unusquisque alterum diligeret tanquam ſeipſum conſequenter ſi omnes ſibi mutuo eſſent amici (§. 172.), totum genus humanum foret felix (§. 83.), ſicque appetitus hominum, qui per naturam ſuam determinatus eſt ad appetendum felicitatem (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*), ſatiaretur, quantum datur. Enimvero inimicus alterum odit, & inter quos inimicitia eſt, hi mutuo odio ſe invicem perſequuntur (§. 626. *part. 1. Phil. nat.*), conſequenter ſibi mutuo tædia creare ſtudent, ac impedire, quo minus voluptate perfruantur (§. 671. *Pſych. empir.*), odio tendente ad promovendam mutuam infelicitatem & impediendam, vel depellendam felicitatem alterius (§. 308. *part. 2. Eth.*), quamvis uterque per naturam ſuam infelicitatem averſetur (§. 325. *part. 1. Phil. pract. univ*). Patet itaque naturæ humanæ maxime adverſari inimicitias. *naturæ humanæ.*

Paradoxum forſan videbitur nonnullis, inimicitiam naturæ humanæ maxime adverſam dici, cum videamus indies, quantum inimicitiæ indulgeant homines & quam rara ſit vera amicitia, ita ut amicitia, quæ maxima putabatur, in inimicitiam internecinam ſubito vertatur. Et qui de raritate amoris ſinceri conqueruntur, haud raro naturam humanam accuſant, quod in inimicitiam prona ſit. Immo nec deſunt, qui ſibi perſuadent, ſi inimicitia adverſaretur naturæ humanæ, impoſſibile fore, ut quis inimicum erga alterum indueret animum. Enimvero hi omnes non ſatis intelligunt, quid ſit natu-

natura humana, nec eam considerant, qualis in se est & ab autore Deo profecta. Quamobrem ut dubia ista sua veluti sponte in auram abeant, non alia re opus est, quam ut ea perpendantur, quæ de natura humana, inclinationibus præsertim & reclinationibus naturalibus, & de illius corruptione in parte secunda Ethicæ demonstravimus. Deus qui serio vult felicitatem hominis (§. 706. *part. 1. Theol. nat.*), eum fecit, ut & sibi, & aliis utilis esse possit, felicitatis veræ consequendæ causa. Quamobrem si rationi obsecutus felicitati suæ atque aliorum studet, vitam hominis vivit, quemadmodum naturæ ipsius convenit. Quodsi ergo homines omnes vitam hominis viverent, nec a rationis semita ad avia declinarent, inimicitia nulla audiretur. Enimvero naturam humanam exeunt, qui mutuis odiis effervescunt & de injuriis inferendis infestissime inter se contendunt. Naturæ humanæ parum convenit, ut homo homini lupus sit, cum, si rationem audias, quæ hominem a brutis distingvit, nihil utilius homine esse debeat homini, nec aliter appetitui hominis, qui per naturam suam fertur in felicitatem (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*), satisfieri possit. Elucescit vero hinc turpitudo inimicitiarum naturalis: quis enim est, quem non pudeat, si belluis associetur, ut ideo bellua per convicium in hominem dicatur? Ast quot, quæso, sunt qui satis perpendunt, quod naturam humanam exuant, si hostili in alios sint animo?

§. 241.

Inimicitia infelicitatis causa.

Inimicitiæ miseriam humanam pariunt hominesque infelices reddunt. Quoniam enim inimici se mutuo odio prosequuntur (§. 626. *part. 1. Jur. nat.*), qui vero alterum odit, tædia sive molestias eidem creare studet (§. 672. *Psych. empir.*); inimici habent animum sibi invicem molestiam creandi, nec ullam prætermittunt occasionem, qua quomodocunque unus alterum molestia afficere potest, sed eandem potius ambabus manibus amplectuntur. Ea igitur dicunt & faciunt pro viri-

virili, ex quibus alterum molestiam capere posse putant. Quamobrem unus alteri afferre studet malum, quo affligitur, vel affligi potest. Cum itaque miseria sit status, qui determinatur per mala, quibus homo, vel actu affligitur, vel affligi saltem potest, si animum ad ea attendit & cogitationes suas in iisdem defigit (§. 329. *part. 2. Eth.*); inimicitiæ miseriam humanam pariunt. *Quod erat unum.*

Similiter quia inimicus nos odit (§. 626. *part. 1. Jur. nat.*), odium vero tendit ad promovendam infelicitatem & impediendam, vel depellendam felicitatem alterius (§. 308. *part. 2. Eth.*); inimicus nos infelices reddere, felicitate autem privare & quo minus felici simus impedire studet. Inimicitiæ igitur homines reddunt infelices. *Quod erat alterum.*

Distinximus miseriam ab infelicitate (§. 329. *part. 2. Eth.*), cum ea per se hominem non reddat infelicem (§. 330. *part. 2. Eth.*), quatenus tamen hominem privat iis, quæ ad felicitatem ejus quidpiam conferre poterant, cum miseria connexa est infelicitas quædam privativa, quæ, si animus ad carentiam bonorum attendatur, in positivam abit, nisi voluptas aliunde percepta prædominetur (§. 331. *part. 2. Eth.*). Quamvis vero is demum infelix sit, qui malo affligitur, non vero qui idem æquo fert animo; constat tamen admodum difficile esse mala, quæ nobis faciunt homines inimici, æquo animo ferre, & complures esse causas, quæ impediunt, quo minus æquo animo ferantur. Miseria igitur, quam parit inimicitia, tantum non semper infelicitatem habet comitem pro ea, quæ communis est, hominum conditione. Ast cum in Philosophia morali standum sit veritate, miseriam ab infelicitate dividere tenemur, cum hominum vitio vel culpa accidat, ut miseria infelicitatem individuam habeat comitem, qua carere poterat. Quodsi inquiras in causas molestiarum, quibus torquetur animus hominum, in causas malorum, quibus is affligi potest; quantum ad miseriam humanam, quantum ad infelicitatem

conferant inimicitiæ, satis superque apparet. Quamvis enim plurima dentur mala, quæ fortunæ adversæ tribuenda, nec a facto hominum dependent, non tamen omnis miseria humana inde derivanda, sed magnam omnino partem sibi vindicat inimicitia, præsertim si ea tam lato sensu accipitur, qui eidem convenit, hoc est, si odio in alios æquiparetur. Conqueruntur homines plurimum de miseria & infelicitate humana, quam ab illa non dividunt: non vero attendunt, quod querelæ istæ tantæ non forent, si ab inimicitiis naturæ humanæ tantopere adversis (§. 240.) abstinerent, easque cane & angve pejus fugerent. Ostendimus supra, si unus quisque hominem quemcunque alium diligeret tanquam seipsum, totum genus humanum fore felix (§. 83.), defectui vero dilectionis universalis tribuendum, ideoque multo magis odio, quo homines erga se invicem flagrant, ne felix esse queat (§. 84.). Miseria igitur humana atque infelicitas multum imminueretur, si inimicitiæ profligarentur. Quamvis itaque fieri haud quaquam possit, ut dilectio universalis omnibus persuadeatur, & odium erga alios prorsus extirpetur; nostrum tamen est, ne inimicum erga alios animum induentes, aut alios nobis inimicos reddentes miseriam humanam multiplicemus & tam nos, quam alios infelices reddamus. Ceterum cum lex naturæ inimicitiam omnem damnet (§. 628. *part. 1. Jur. nat.*), atque urgeat, ne alios nobis inimicos reddamus (§. 634. *part. 1. Jur. nat.*); felicitati nostræ consulit & miseriis opem fert. Quotquot igitur aliorum mores formare debent, propositionem præsentem omni animi contentione iisdem inculcare debent. Patet vero etiam, quam turpe sit homini inimicum erga alios habere animum. Bonus mundi civis non est, qui miseriam humanam auget & concivium suorum, hoc est, aliorum hominum infelicitati studet.

§. 242.

De stultitia ejus, qui ini-

Quoniam inimicitiæ miseriam humanam pariunt, hominesque infelices reddunt (§. 241.), *qui de miseria humana*

&

& infelicitate conqueritur, inimicitiis vero locum facit, cum miſeriam & infelicitatem vitare in votis habeat, ea vero faciat, quæ miſerum ac infelicem faciunt, *ſtultus eſt* (§. 458. *part.* 1. *Eth.*). *micitiis locum facit.*

Exemplum eſto homo, qui gloriam avide inhiat, ſed aliorum odium in ſe provocat, qui quam parum gloriæ mereatur, oſtendere valent. Inprimis autem ſtultitiam ſummam prodit, ſi vanam gloriam affectans aliorum famam lacerat, ut ad eam defendendam gloria ipſius ſuo modulo ſit metienda, atque minimorum numero aſſocianda, absque ullo in ipſum odio. Multi conqueruntur de miſeria humana & naturam quaſi novercam accuſant, quando ſtultitiæ ſuæ meritas dant pœnas. Nunquam autem magis abſurdæ ſunt iſtiusmodi querelæ, quam ſi funduntur ab homine, qui Philoſophus audire vult, immo ſupra omnes eminere.

§. 243.

Cum amico ita converſandum, ut cogitemus fieri poſſe, ut evadat inimicus. Quoniam enim inimicus te odit (§. 626. *part.* 1. *Jur. nat.*), qui vero te odit, tædia tibi creare & quo minus voluptate perfundaris impedire ſtudet (§. 671. *Pſych. empir.*); inimicus occaſionem tædia ſive moleſtias tibi creandi & quo minus voluptate perfruaris impediendi quærit & oblatam ambabus manibus amplectitur. Cum itaque plurimæ ſint cauſæ, cur qui tibi amicus eſt inimicus fieri poſſit, quemadmodum indies experimur, nec ſempiterna eſt amicitia niſi cum eo, qui virtutem colit, cum iis vero, qui vitio deditì ſunt, ſempiterna eſſe nequeat (§. 196.), perfecta vero virtus in hominem non cadat, immo vix ullus ſit, in quo non aliqua vitii cujusdam labes hæreat, conſequenter pro certo habendum non ſit fieri haud quaquam poſſe, ut is, quo amico uteris, inimicum in te induat animum; nihil dicendum, nihil *De cauta converſatione cum amicis.*

faciendum, quod in præjudicium tui vertere possit qui ex amico factus inimicus. Quamobrem ne dictorum vel factorum nimis sero nos pœniteat, cum amico ita conversandum, ut cogitemus fieri posse, ut evadat inimicus.

Si qui amicus fuerat evadat inimicus, cum habeat animum tibi nocendi, dubium non est, quin ex dictis & factis tuis nocendi ansam arripiat, præsertim quando recens odium flagrat. Si qua enim non desunt, quæ in præjudicium tui verti possunt, occasio nocendi in promptu est, quam utique non negliget ad nocendum tibi paratus. Cum sapientis proprium sit nihil quod pœniere possit facere; cautione ista maxime opus est. Et quoniam sapientes esse debemus (§. 254. *part. 1. Jur. nat.*); nihil quoque in eo committitur, quod sit amicitiæ adversum, cujus cum norma sit lex naturæ (§. 171.), nihil quoque contra eandem esse potest, quod legi naturæ consentaneum. Considerandum hic quoque est, quod ipsa amicitia culpa quadam tua sive vera, sive apparente, hoc est, opinione alterius, qui se a te offensum putat, tali in inimicitiam conversa cupidinem vindictæ inflammet. Quis enim est qui nesciat, offensam graviorem haberi, si ab eo proficiscatur, cui bene cupiebamus, quam si ab alio, quatenus nimirum indignus censetur amore, quo ipsum prosecuti sumus. Causa nimirum, cur amicitia in inimicitiam vertatur, vel penes te esse potest, vel penes alterum, & in casu priori non tuo standum est judicio, sed opinione alterius. In tanta rerum ambiguitate cum de futuris non certum sit judicium, nunquam satis cauta cum amicis esse potest conversatio, neque verendum, ne in cautione committatur excessus, nec ullibi magis, quam hic valet pervulgatum istud, superflua non nocere,

§. 244.

Si amicitia nitatur ra- Quoniam cum amico ita conversandum, ut cogitemus fieri posse, ut inimicus evadat (§. 243.), amor vero alterius erga

erga nos concitetur eo, quod ipsi in nobis placet (§. 645. *Psych. empir.*), consequenter amicitia, quæ nobis cum eodem intercedit, particulari quadam ratione nitatur, ultra quam nec nobis bene cupit (§. 291. *part. 2. Eth.*), multo autem facilius contingat, ut dicta vel facta nostra in præjudicium nostrum vertat, *ubi particulari saltem ratione amicitia nititur; in* hoc casu *multo magis ita conversandum cum amico, ut cogitemus fieri posse, ut se nobis inimicum præbeat,* consequenter *ne dicamus, vel faciamus, quod pœnitere possit, ratio particularis amicitiæ in perpendendis dictis & factis semper attendenda.* *tione particulari.*

Majore omnino cautione opus est in conversatione, si particulari saltem quadam ratione amorem alterius tibi conciliasti, quam si amore, qualem exigit lex naturæ, & qui nulla ratione particulari limitatur, frueris. Verus enim amicus is nondum est (§. 171.), consequenter nec tuto confidendum amicitia ejus. Cum amore consistere potest odium particulare, quod vires capit occasione oblata. Geometria amat Geometram, sed si is fuerit ambitiosus, non alia de causa, quam quia laudari magnique fieri ab ipso cupit. Quodsi itaque alter dicat vel faciat, quæ laudi suæ adversa judicat, qui erat amicus acerrimus fit inimicus. Amicitiæ igitur istiusmodi parum tribuendum: immo si eam ad vivum reseces, revera nulla est, cum laudi a se sibi tribuendæ unice inhians non tam te amet, quam se ipsum, tuumque commodum promovendo amorem tuum erga se mercari studeat, ut habeat laudum suarum præconem, sive meritarum, sive immeritarum. Usui hic sunt, quæ in parte secunda Ethicæ de inclinationibus naturalibus dicta sunt, & inprimis etiam habenda est ratio vitiorum, quæ in determinationem voluntatis influunt, in decernendis iis, quæ ad te spectant. Quodsi homines omnes virtutes omnes colerent, quemadmodum debebant, in conversatione cum iisdem tanta circumspectione non foret opus. Ast cum contrarium obtineat, prudentia exigit, ut omni circum-

cumſpectione utamur. Prudentis eſt proſpicere futura, quæ quomodocunque in determinationem actionum præſentium influere poſſunt (§. 470. *part. 1. Eth.*), veluti conſiderando, quænam ex accidente conſequi poſſunt ex actione præſente (*not. §. cit.*), in caſu quidem præſente, ſi ponatur amicum evadere inimicum, aut ſi amicitia ratione quadam particulari nitatur, quæ limitat diſpoſitionem ad bene cupiendum. Prudentia experientia comparatur (§. 467. *part. 1. Eth.*). Quamobrem bene de humano genere meretur, qui ſedulus rerum humanarum obſervator regulas prudentiæ alios docet, quas propria experientia ipſum docuit.

§. 245.

De hominibus ignotis.

Ignotus dicitur, qui quo in nos ſit animo, non novimus. Quoniam alius quicunque nos vel amat, vel odit, vel nec amat, nec odit, quod per ſe patet, conſequenter vel amicus (§. 625. *part. 1. Jur. nat.*), vel inimicus (§. 626. *part. 1. Jur. nat.*), vel indifferenti erga nos animo eſt (§. 629. *part. 1. Jur. nat.*); *Si quis nobis fuerit ignotus, utrum amicus, an inimicus ſit, num vero indifferenti erga nos animo, ignoramus.*

Vulgo nobis notus dicitur is, cujus dignitas civilis, vel vitæ genus nobis notum eſt; ignotus autem, ſi ejus dignitatem civilem, vel vitæ genus ignoramus. Subinde etiam notum nobis dicimus eum, cujus nomen proprium novimus: ſubinde utrumque tanquam notum ſupponitur, ut nobis notus dicatur. Aſt in moralibus de animo alterius erga nos quæſtio eſt, ſi quæritur, utrum is ſit nobis notus, an ignotus. Quamvis enim in praxi morali uſui quoque ſit noſſe, quanam dignitate civili quis gaudeat, aut quodnam vitæ genus ſequatur, quatenus unicuique honor quoque civilis exhibendus moribus aut lege introductus; potiſſimum tamen reſpicitur ad animum, quem quis erga nos habet, & ad mores ipſius, a quibus is dependet, cum hæc notitia prærequiratur ad pruden-

dentem actionum nostrarum directionem, quatenus respectum quendam habent ad alios & commodum atque incommodum nostrum, immo ipsam felicitatem & infelicitatem faciunt dependentem ab aliis, consequenter quatenus aliorum amicitiam nobis conciliare (§. 636. *part. 1. Jur. nat.*), inimicitiam avertere debemus (§. 634. *part. 1. Jur. nat.*).

§. 246.

Quoniam aliorum erga nos animum cognoscere non possumus nisi ex dictis & factis atque affectibus, quos erga nos produnt, nec eundem præsumere datur, nisi ex moribus cognitis, quod tanquam per se satis notum sumitur, ignotus vero nobis est, qui quo sit erga nos animo non novimus (§. 245.); *ignoti nobis sunt omnes, cum quibus nunquam conversati fuimus, vel quorum dicta & facta atque mores ex relatione aliorum nobis non innotuerunt.* *Quinam nobis sint ignoti.*

Duobus modis aliorum erga nos animus nobis patefieri potest, nimirum quatenus vel a nobis ipsis ex dictis & factis eorum colligitur, quæ propria experientia nos docuit, vel quatenus nobis referunt alii, quali in nos animo quis sit, aut dicta & facta, ex quibus is a nobis colligitur. Patet in casu priori, subinde etiam in posteriori magnum momentum habere artem conjectandi aliorum mores, de qua egimus in parte altera Philosophiæ practicæ universalis, itidemque ea, quæ ad signa virtutum & vitiorum spectantia traduntur in Ethica. In posteriori observanda ea sunt, quæ de fide inculcantur in Logica, ne nimia credulitate fallamur. Cum nos alteri simus ignoti, de ejus in nos animo quæri non posse patet: ast quæstio tamen adhuc superest, qualis sit prædispositio animi ipsius erga nos, eo nimirum sensu, quo corpus prædispositum dicitur ad recipiendum certum morbum. Quando agitur de amicitia concilianda & inimicitia avertenda, plurimum interest, ut constet quomodo dispositus sit alterius

animus ad amorem, vel odium erga alios, vel etiam in specie erga nos concipiendum. Quodsi philosophia moralis excoleretur ea animi, ingenii ac virium contentione, quemadmodum Geometria sublimior, vel etiam Astronomia hodie excolitur, multa sese discutienda offerrent, de quibus hactenus non fuit cogitatum & quæ ad mores hominum formandos & prudenter agendum mirifice conducerent. Aditum ad talia aperimus; sed qui importune philosophantium numero se associant, eum gloria Geometriæ studio parta, qua tuto frui possent eademque contenti esse deberent, protervo ausu eum occludere conantur, quasi philosophos semper esse oporteat pueros, cum tamen humano generi nihil utilius sit philosophia, quam artem vitæ, matrem omnium artium laudandarum recte dixit *Cicero* quamque non satis digne unquam laudari posse pronunciavit, cum qui ei pareat omne tempus ætatis sine molestia possit degere. Quodsi ad philosophiam plures animum appellerent, quibus natura concessit dotes animi ac ingenii ad eam excolendam & promovendam sufficientes & profanum vulgus ab eo arceretur, nec sutor ultra crepidam judicium sibi sumeret; ego nullus dubito fore, ut moralis præsertim ac civilis philosophia indies non minora caperet incrementa, quam Geometria & quæ ei servit Algebra, aut Analysis recentiorum Geometrarum calculatoria.

§. 247.

Quomodo cum ignotis sit conversandum.

Quoniam si quis nobis fuerit ignotus, ignoramus, utrum amicus, an inimicus sit, aut, si vel maxime indifferenti erga nos animo fuerit, utrum animus ipsius dispositus sit ad amorem, vel ad odium concipiendum (§. 245.), cum ipso autem amico ita conversandum, ut cogitemus fieri posse ut evadat inimicus (§. 243.); *cum ignotis tam cauta esse debet conversatio, ac si cum inimicis conversaremur, eaque dicenda & facienda, quæ nemo sanus reprehendere potest, nec ab inimico in præjudicium nostum verti possunt.*

Pro-

Propositionem præsentem illustrant, quæ modo annotata sunt ad præcedentes (*not.* §. 243. & 244.). Quodsi dicas, neminem præsumendum esse inimicum, cum quilibet præsumatur bonus, donec probetur contrarium; tenendum est, aliter statuendum esse de præsumtione, si referatur ad famam alterius, aliter vero si ea referatur ad prudentem actionum nostrarum directionem, ne quid a nobis committatur, quod in detrimentum nostrum vergit. Quodsi lex naturæ odium inimicorum præciperet, præsumtio inimicitiæ foret contra legem naturæ, cum, si ea falleret, immerito odio prosequeremur alterum: ast cum præcipiat, ut etiam inimicum amemus ac diligamus tanquam nos ipsos (§. 632. *part.* 1. *Jur. nat.*), & inimicorum quoque amici simus (§. 633. *part.* 1. *Jur. nat.*), operamque demus, ne alios nobis reddamus inimicos (§. 634. *part.* 7. *Jur. nat.*) & quicquid felicitati nostræ adversum est (§. 606. 607. *part.* 1. *Jur. nat.*) omneque damnum a nobis avertamus (§. 493. *art.* 2. *Jur. nat.*), præsumtio inimicitiæ cavendi causa, ne in odium aliorum incurramus, nec culpa nostra nos infelices reddamus, neque periculo damnum patiendi nos exponamus, nihil habet, quod legi naturæ sit contrarium, non vero eidem conveniret. Quodsi in conversatione cum ignotis ea dicamus & faciamus, quæ nemo sanus reprehendere potest; verendum non est, ne dicta & facta displiceant, consequenter odium illorum in nos concitent (§. 674. *Psych. empir.*). Quamvis enim contingere possit, ut quis te non amet, nec possit dicere quare, ipsa tamen dicta & facta tua non amorem, qui odium nascens continet (§. 119.), reprimere possunt, ne odium vires capiat, aut animum ejus tibi prorsus conciliare. Non infrequens est, ut, quorum animus initio erat a te aversus, præsertim ubi nullam odii justam causam allegare poterant, posthac tibi reddantur amici, ubi cum iis sæpius conversatus fueris, ut te propius noscant. Noscere autem non possunt nisi ex dictis & factis, quæ produnt mores, quibus imbutus es.

§. 248.

De ebrietate in conversatione cum ignotis cavenda.

Quia cum ignotis caute conversari debemus, ne dicamus, vel faciamus, quod jure reprehendi possit (§. 247.), ebrii autem effutiunt, quicquid in buccam venit, & actiones committunt, quas vel olim juvenes commiserunt, vel quarum cupiditate incensi fuerant, vel quas clam committere sueverunt, prouti occasio invitat (§. 240. *part. 4. Eth.*); *in conversatione cum ignotis ebrietas maxime cavenda.*

Difficile est, ut in conversatione cum ignotis satis caveas, ne dicas, vel facias, quod in præjudicium tuum vertitur, & quo offenduntur tibi ignoti, aut saltem se offensos putant. Multo igitur difficilius erit, ut tibi caveas, si fueris ebrius, cum dudum exploratum sit ebrietatem labefacere & minuere hominum mentes (§. 238. *part. 4. Eth.*).

§. 249.

Quando opus sit, ut in animum alterius erga nos inquiramus.

Cum, si quis nobis ignotus est, ignoremus, num nobis amicus sit, an inimicus, an vero indifferenti erga nos animo (§. 245.), plurimum autem intersit ut noris, quo quis in te animo sit, cum quo tibi negotium esse debet, quod facile per se patet; *Ubi tibi negotium quoddam cum alio intercedere debet, opera danda est, quantum datur, ut quo in te sit animo cognoscas.*

Duplici modo nobis innotescit, quo quis erga nos animo sit, nimirum aut ex relatione aliorum, aut propria inquisitione, in qua usui sunt, quæ de conjectandis aliorum moribus tradidimus in parte secunda Philosophiæ practicæ universalis. Tenendum vero hic etiam est, quod jam ante insinuavimus, non sufficere ut inquiramus, qualem actu in præsenti erga nos habeat animum, verum etiam quomodo dispositus sit ad amorem, vel odium erga nos concipiendum, atque tum facile patet, inquirendum esse in ipsius mores, ut satis constet,

cuinam virtuti deditus ſit, & quænam vitia alat. Quamvis enim virtutes particulares juxta vitia cultæ labem ab hiſce trahant, immo etiam haud raro ſaltem externam ſpeciem mentiantur; plurimum tamen differt, num quis virtute quadam prorſus careat, aut prorſus vitio eidem oppoſito imbutus ſit, an vero aliquid ſaltem illius participet. Produnt ſæpe homines ipſo vultu animum erga nos ſuum, quamprimum in eorum conſpectum venimus: tunc quidem nihil artis eſt cognoſcere eundem, ſi tamen amicum inde noſcere velis, circumſpectione opus eſt, ne aſſentatione vel adulatione conclusa tibi imponatur.

CAPUT IV.
De Manſeutudine.

§. 250.

Manſuetudo eſt directrix actionum noſtrarum circa injurias ab aliis nobis illatas. Manſuetudo enim virtus eſt, quæ moderatur iram & animum a vindictæ cupidine immunem præſtat (§. 950. *part. 1. Jur. nat.*). Sed ira concitatur opinione injuriæ ab altero nobis illatæ (§. 862. *Pſych. empir.*) & tendit ad vindictam (§. 422. *part. 2. Eth.*), ideoque ejus cupidinem excitat. Quamobrem manſuetudo dirigit actiones noſtras circa injurias ab aliis nobis illatas. *Quid ſit manſuetudini proprium.*

Quam proni ſint homines ad vindictam, nemo eſt qui neſciat, cum in ipſis pueris, immo infantibus ſeſe prodat ejus cupido. Vindictæ cupido in cauſa eſt, ut læſi doloris remedium ſit inimici dolor. Obſervamus vero in ipſis pueris, immo infantibus, quod dolor ex læſione leniatur, aut prorſus extingvatur, ſi lædenti malum referatur, ut ipſe doleat. Repugnat vindictæ cupido legi naturali, quæ vult, ut animus

ab omni vindictæ cupidine alienus ſit (§. 948. *part. 1. Jur. nat.*). Repugnat quoque ira, qua efferveſcit animus erga eos, qui nos offenderunt (§. 949. *part. 1. Jur. nat.*). Manſuetudinis itaque eſt legi naturæ conveniens directio actionum noſtrarum circa injurias ab aliis nobis illatas. Hac itaque virtute tanto magis opus eſt, quo magis homines in iram & vindictam propendent, ſi injuria afficiuntur ab aliis, & propterea quoque tanto majus ſtudium in ea colenda collocandum.

§. 251.

Quanto ſtudio ad manſuetudinem enitendum.

Quoniam manſuetudo eſt directrix actionum noſtrarum circa injurias ab aliis illatas (§. 250.), injuria vero conſiſtit in actione quacunque, quæ eſt contra jus alterius (§. 859. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque omnem læſionem latiſſimo ſenſu in jure naturæ recepto pro actione qualibet, qua alter vel ſtatus ejus externus imperfectior redditur (§. 669. *part. 1. Jur. nat.*) continet, utpote juri ſecuritatis adverſam (§. 919. *part. 1. Jur. nat.*), & opinione hominum multo latius extenditur, qui jura ſibi arrogant, quæ non habent, aut ſomniant, quæ non ſunt; *manſuetudini admodum frequenter locus eſt*, conſequenter *quam maxime poſſimus enitendum, ut manſueti ſimus.*

Pauciſſimi hominum ſatis diſtinctam juris notionem habent, & ICti intra terminos juris civilis eam coërcent, cui reſtrictior ſignificatus convenit (§. 987. *part. 8. Jur. nat.*). Quamvis vero homines juris nomen ignorent, aut de eo non cogitent, multo minus autem jus perfectum ab imperfecto dividant, omnes tamen confuſam quandam juris ſui notionem habent & ex ea injuriam æſtimare ſolent, injuriam interpretantes omne dictum, vel factum alterius, quod ſibi quomodocunque nocuum opinantur & quo ſe offenſum putant, dum moleſtiam ex eo percipiunt (§. 936. *part. 1. Jur. nat.*). Confuſæ iſtæ notiones ſufficiunt ad iram concitandam (§. 605. *Pſych. empir.*),

empir.), quæ vindictæ cupidinem inspirat (§. 422. *part.* 2. *Eth.*). Quamobrem cum mansuetudo moderetur iram & animum a vindictæ cupidine immunem præstet (§. 950. *part.* 1. *Jur. nat.*), ideoque actiones nostras circa injurias ab aliis nobis factas dirigat, ne scilicet dicamus, vel faciamus, quod legi naturæ adversum, ira abrepti & cupiditate vindictæ impulsi; quam necessaria virtus sit mansuetudo & quam late pateat, haud difficulter intelligitur.

§. 252.

Quæ discenda, quando animus ad mansuetudinem adducendus.

Similiter quia mansuetudo dirigere debet actiones nostras circa injurias ab aliis nobis illatas (§. 250.), ne scilicet dicamus vel faciamus quod legi naturæ repugnat, ira abrepti, vel vindictæ cupiditate impulsi (§. 950. *part.* 1. *Jur. nat.*); *qui mansuetudini operam dare vult, ante omnia operam dare debet, ut injurias rite æstimare discat*, consequenter *ea sibi familiaria reddere tenetur, quæ de læsione, de injuria, de offensa in parte prima Juris naturæ demonstrata sunt.*

Resolvuntur notiones læsionis, injuriæ & offensæ in alias simpliciores, quæ perspectæ esse debent, ne quid in istis obscuritatis supersit. Quænam eædem sint, analysis notionum satis ostendit, quam Logica docet. Optime sibi consulit, qui disciplinas philosophicas in systema veri nominis redactas eo ordine addiscit, quo una ab altera dependet. Qui tam vehementer contra systemata & contra methodum, sine qua condi nequeunt, declamant, quid sit systema veri nominis non intelligunt, & longe aliud sub hoc nomine concipiunt. Eorum vero inscitiam retundemus rectius alio loco, atque ostendemus, unde ipsis enata sit systematis, quam habent, notio, qua vero falsum miscetur. Ipsorum itaque vociferationes attendendæ non sunt. Facile autem apparet, de mansuetudine ipsique oppositis vitiis ex vero statui non posse, nisi injurias dijudicare & rite æstimare noveris, consequenter nisi noveris,

quæ-

quænam tibi jura, ſive naturalia, ſeu connata, ſive acquiſita competant (§. 859. *part. 1. Jur. nat.*) in Inſtitutionibus Juris naturæ & Gentium perſpicue evicta, ut facile inde addiſci poſſint, ſi quis vel maxime latiſſimum illum campum ingredi noluerit, vel non potuerit, quem in ſyſtemate Philoſophiæ noſtro pandimus. Vulgo homines omne dictum vel factum alterius ſibi moleſtum contra jus ſuum eſſe opinantur, ideoque ad injuriam adſcribunt. Ita homo faſtoſus, qui ſcientiam affectat, qua caret, & eadem ſupra alios magno merito ſuo ob eandem maximam nominis celebritatem conſecutos eminere vult, cum eorum contemtu ad celebritatem nominis ſui contendens ægre fert, ſi erroris convincatur ab alio, & ob dignitatem, ad quam fortuna cœca ipſum evexit, jus ſibi competere ſomniat, ut nemo ipſi contradicat, multo minus falſum eſſe oſtendat, de quo tanquam inſigni invento gloriatur. Quo nomine hoc compellari debeat, non noſtrum eſt definire. Imponat parens abortui ſuo, aut monſtro nomen, quodcunque voluerit. Innumera iſtiusmodi jura, quorum genitor error eſt, plebs indies fingit, ut plura exempla in medium proferre ſupervacaneum foret.

§. 253.

Quale ſit jus naſcens ex obligatione lege prohibitiva inducta.

Jus omne, quod naſcitur ex obligatione lege prohibitiva inducta, perfectum eſt. Etenim ſi lex naturæ prohibet, ne alteri hoc facias, alteri omnino tribuit jus exigendi ne faciat, nec patiendi, ut hoc faciat, cum alias omni effectu deſtitueretur prohibitio. Quamobrem cum jus non patiendi, ut alter hoc tibi faciat, conjunctum ſit cum jure ipſum cogendi, ſi obligationi ſuæ ſatisfacere nolit, quod per ſe patet, jus autem omne perfectum ſit, quod conjungitur cum jure cogendi alterum, ſi obligationi ſuæ ſatisfacere nolit, ut ſatisfaciat (§. 235. *part. 1. Phil. pract. univ.*); jus omne, quod naſcitur ex obligatione lege prohibitiva inducta perfectum eſt.

Idem

Idem revera hoc jus est cum jure non patiendi, ut quis te lædat, quod jus securitatis diximus (§. 917. *part. 1. Jur. nat.*) & omni homini competere ostendimus (§. 918 *part. 1. Jur. nat.*): id quod satis manifestum, modo læsionis legi naturæ convenientem notionem habeas (§. 669. *part. 1. Jur. nat.*). Omnis enim actio contra legem prohibitivam læsio est, cum eadem non prohibeantur actiones, nisi quæ ad imperfectionem tuam statusque tui tendunt (§. 231. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Ex lege prohibitiva descendunt jura perfecta ejus, cujus securitati eadem prospicitur. Si neges, lex naturæ non erit munimentum adversus injurias. Quodsi jam constet, quidnam lege naturali prohibeatur, ne tibi faciant homines; ex eo quoque intelliges, quodnam jus tibi competat adversus eum, qui tibi facit, quod prohibitum. Notandum tamen jus ipsum non esse confundendum cum executione juris sui: subinde enim consultius est jure suo cedere, quam idem persequi, & in civitate superioris est jus tuum tueri. In præsenti saltem quæritur, quomodo jus tuum agnoscere possis, ne tibi arroges quod non competit, nec in ejus executione limites transcendas.

§. 254.

De injuria ex lege prohibitiva agnoscenda.

Quoniam jus omne, quod nascitur ex obligatione lege prohibitiva inducta, perfectum est (§. 252.), juris perfecti vero violatio injuria est (§. 859. *part. 1. Jur. nat.*); *Qui tibi facit, quod lege naturæ prohibetur, injuriam tibi facit*, consequenter *si cognoscas, quod lege naturali prohibitum sit, ne hoc tibi faciant alii, in eo injuriam consistere intelligis.*

Lex prohibitiva norma est injurias dijudicandi, consequenter etiam læsiones atque offensas. Eadem actio pro diverso respectu injuria, læsio atque offensa est, nimirum læsio, quatenus facit ad imperfectionem tui statusque tui (§. 669. *part. 1. Jur. nat.*), injuria, quatenus fit contra jus tuum (§. 859. *part. 1. Jur. nat.*), offensa, quatenus tibi molesta accidit (§. 936.

936. *part. 1. Jur. nat.*). Ita si quis lacerat famam tuam, actio ipsius læsio est, ut ideo quoque famam tuam lædere dicatur (§. 867. *part. 1. Jur. nat.*); quatenus tibi competit jus famam tuam defendendi (§. 1033. *part. 1. Jur. nat.*) & jus non patiendi, ut ab alio fama tua laceretur, quod sub jure securitatis continetur (§. 917. *part. 1. Jur. nat.*), & exigendi, ne laceretur (§. 855. *part. 1. Jur. nat.*), injuria est; quatenus denique nonnisi ægre ferre potes, quod laceretur (§. 569. *Psych. empir.*), offensa. Læsio in latissimo significatu accepta, quem vocabulo tribuimus in Jure naturæ (§. 669. *part. 1. Jur. nat.*), quod non admittit restrictiones ob rationes civiles in civitate faciendas, continetur sub hac lege generali, quod nemo sit lædendus (§. 695. *part. 1. Jur. nat.*), utpote derivata ex principio generali legum prohibitivarum de actionibus, quæ respiciunt alios, quod per ipsam essentiam & naturam nostram obligemur ea omittere, quæ tendunt ad imperfectionem alterius ac status ipsius (§. 231. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Ex hac obligatione alteri oritur jus a te exigendi, ne quid facias, quod tendit ad imperfectionem ipsius, vel status ejusdem (§. 23. *part. 1. Jur. nat.*), ac ideo omnis actio lege naturæ prohibita ad injuriam adscribitur, quatenus eadem hoc jus natura omni homini competens violatur, quod violari minime debet (§. 910. *part. 1. Jur. nat.*). Homini autem naturale est, ut omnis actio, qua imperfectio ipsius vel status ejusdem promovetur, molesta accidat (§. 518. *Psych. empir.*), consequenter ut eadem offendatur (§. 936. *part. 1. Jur. nat.*). Hæc quidem satis manifesta sunt: necesse tamen est, ut adhuc dubitatio quædam tollatur. Ostendimus, neminem alterum odio habere (§. 624. *part. 1. Jur. nat.*), immo nec indifferenti in eum animo esse debere (§. 630. *part. 1. Jur. nat.*). Odium itaque & indifferens erga alios animus lege naturali prohibetur (§. 163. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Absonum tamen videtur inde inferre, quod nobis competat jus exigendi, ne nos odio habeat, vel indifferenti erga nos animo sit, nec patiendi, ut nos oderit, vel indifferenti erga

nos

nos sit animo. Tenendum itaque est, cum principium legum prohibitivarum sit, ut omittantur actiones, quæ tendunt ad imperfectionem alterius, vel status ipsius (§. 231. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), earum objectum esse actiones potissimum externas, contra quas jure quodam indigemus: actionibus enim internis, quæ in externas non erumpunt, minime lædimur (§. 669 *part.* 1. *Jur. nat.*). Quoniam operam dare debemus, ut amicitiam aliorum acquiramus (§. 636. *part.* 1. *Jur. nat.*), consequenter eorum amorem nobis conciliemus (§. 625. *part.* 1. *Jur. nat.*), & ne alios nobis inimicos reddamus (§. 634. *part.* 1. *Jur. nat.*), consequenter eorum odium a nobis avertamus, vel depellamus (§. 626. *part.* 1. *Jur. nat.*); ubi obligatione nostra nobis prospicitur, non opus est jure alio, sine quo eidem satisfacere possumus (§. 159. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quodsi in potestate nostra non fuerit aliorum erga nos animum immutare, ferenda sunt, quæ mutari non possunt. Et quamvis lex naturæ urgeat actionum externarum cum internis consensum (§. 204. *part.* 1. *Jur. nat.*), ideoque non sufficiat alterum non lædere, verum læsio omittenda sit, quia alterum amamus ac diligimus tanquam nosmet ipsos; consensus tamen iste saltem spectatur in obligatione non lædentis, non vero in jure, quod adversus non lædentem alteri competit. Injuria non committitur nisi actione externa, non vero interna, si vel maxime ex certis signis de eadem constare possit. Consideranda hic quoque sunt, quæ de jure ad officia humanitatis demonstravimus (§. 658. *part.* 1. *Jur. nat.*) & de eorum denegatione (§. 671. *part.* 1. *Jur. nat.*). Omnia in Jure naturæ inter se cohærent, nec ulla locum habet contradictio, modo singula rite expendantur, ut eorum nexum intime perspiciamus.

§. 255.

An offensa sit injuria.

Quoniam offensa vera lege naturali prohibita est (§. 939. *part.* 1. *Jur. nat.*), qui vero tibi facit, quod lege natu-

rali

rali prohibitum, injuriam tibi facit (§. 254.); *omnis offensa vera injuria quædam est*, consequenter *ne offensam putativam pro injuria habeas, necesse est, ut veram a putativa discernere discas* (§. 936. *part. 1. Jur. nat.*), cumque etiam intersit, ne nimium offendaris, *offensa dolosa a culposa distingvenda* (§. 938. *part. 1. Jur. nat.*) & *læsio rite æstimanda* (§. 669. *part. 1. Jur. nat.*).

Homines offensas æstimare solent ex molestia, quam percipiunt, ideoque plurimum se offensos putant, si magnam ex dictis, vel factis alterius molestiam percipiunt. Communis enim notio est, nos ab eo offendi, qui dicit & facit, ex quo molestiam percipimus (*not.* §. 936. *part. 1. Jur. nat.*): magnitudo autem molestiæ pendet ab opinione detrimenti illati, quæ plurimum variat, prouti unusquisque suo abundat sensu. Ast si de offensa judicandum, non quæritur, quantum ex actione alterius molestiæ perceperis, sed quantum percipere debueris. Cum tædium sive molestiam percipias, si conscius tibi es imperfectionis cujusdam tuæ (§. 518. *Psych. empir.*); quantum molestiæ percipere debueris, æstimandum ex magnitudine imperfectionis tuæ vel status tui ab actione alterius pendentis. Et quoniam ratio quoque habenda est conditionis humanæ, cum culpa facile committantur, quæ quis sciens ac volens non commisisset, denturque culpæ gradus; offensa culposa a dolosa distingvenda & in ea gradus culpæ probe perpendendus, si ex vero statuere volueris de molestia inde percipienda. Quodsi culpæ rationem habere velis, quemadmodum omnino debes; plurimum conducit, ut consideres, quomodo alterum ferre velles offensam, si a te commissa fuisset. Quodsi homines omnes notitia legis naturalis satis pollerent; nec offensam putativam cum vera confunderent, nec culposam dolosæ æquipararent, neque dolosa major videretur, quam revera est. Ast inscitia Juris naturalis in causa est, ut unusquisque opinione sua offensam æstimet, destitutus nimirum norma actionum humanarum, quæ non est alia, quam lex naturæ. Ostendimus jam ante injuriam & offen-

sam

ſam eſſe eandem actionem, ſed diverſo reſpectu conſideratam (*not.* §. 245.). Quamobrem cum ex lege prohibitiva agnoſcantur injuriæ (§. 254.); ex eadem quoque agnoſcuntur offenſæ. Quoniam tamen actio lege naturæ prohibita offenſa eſt, quatenus alteri moleſtiam creat, aut creare poteſt (*not.* §. *cit.*); non ſufficit in dijudicanda offenſa, ut conſtet, actionem offendentis lege naturæ prohibitam eſſe, ſed obſervanda etiam ſunt, quæ de creatione moleſtiæ modo monuimus. Quid hic valeat hominum opinio, experientia magiſtra addiſcendum: condere enim thoriam experientia confirmandam, nimis prolixum foret & ab inſtituto noſtro alienum.

§. 256.

Qui honoris cupidus eſt, offenſam æſtimat ex detrimento famæ, aut læſo honore; qui lucri cupidus, ex damno in re ſua dato, & fraudatione; qui voluptuoſus, ex iis quæ ſenſui ingrata ſunt, & ex jactura eorum, quæ ſenſus hilarant. Qui honoris cupidus eſt, ea averſatur, quæ honori ac famæ ſuæ adverſa judicat (§. 178. *part. 2. Eth.*), conſequenter ex iis moleſtiam percipit (§. 156. *part. 2. Eth.*). Quamobrem cum actione alterius offendamur, aut ſaltem nos offenſos opinemur, ſi ex ea moleſtiam percipimus (§. 936. *part. 1. Jur. nat.*); qui honoris cupidus eſt offenſam æſtimat ex detrimento famæ, aut læſo honore. *Quod erat primum.*

Unde offenſam æſtiment honoris & lucri cupidi atque voluptuoſi.

Similiter quoniam lucri cupidus averſatur damnum in re ſua (§. 173. *part. 2 Eth.*), ideoque etiam fraudationem, & voluptuoſus ea, quæ ſenſui ingrata ſunt, vel dolorem cauſantur (§. 166. *part. 2. Eth.*), carentia autem boni, ſeu ejus, quod nos delectat, malum habetur (§. 754. *part. 1. Jur. nat.*); eodem, quo ante, modo patet, lucri cupidum offenſam æſtimare ex damno in re ſua dato & fraudatione, voluptuoſum ex iis, quæ ſenſui ingrata ſunt, & jactura eorum, quæ ſenſus hilarant. *Quod erat ſecundum & tertium.*

Qui sensuum judicio stant in dijudicando malo, pro malo habent, quicquid molestiam ipsis creat, vel voluptatem impedit, qua frui poterant (§. 5. *part. 2. Eth.*), quæ tamen notio seductrix est (§. 572. *Psych. empir.*). Quamobrem sibi persuadent, alterum sibi male fecisse, si dixit vel fecit, quod opinione sua molestum accidit, ideoque contingit, ut se offensos putent, quando offensa revera nulla est (§. 936. *part. 1. Jur. nat.*). Prouti vero variant inclinationes hominum, ita quoque non iisdem actionibus æque offenduntur, consequenter etiam offensam non eodem modulo metiuntur. Datur vero non solum in offensa æstimanda plurimum opinioni, sed & vitia, quæ magnum momentum in opinionibus habent, in æstimationem offensæ influunt. Ponamus hominem fastosum, arrogantem atque superbum, quem fortuna ad excelsum dignitatis gradum evexit, & qui celebritatem nominis in orbe erudito affectat. Quodsi is glorietur de insigni invento & dignitati suæ convenire existimet, ne quisquam contradicere audeat, regalem cultum sibi ab omnibus deberi opinatus, alius vero falsitatem ejus demonstret, quamvis absque ulla in personam injuria; tanta, quæ ipsi videtur, audacia offensus injuriam maximam interpretatur, quæ in se nulla est, quia molestia maxima inquietatur animus ipsius, quod gloriæ suæ adversum judicet, si alii videant errorem. Ira cum furor brevis sit, mentem occæcat, ut injuriam, quam sibi illatam putat, vindicaturus ea committat, quæ famam suam multo magis lædunt, calliditate, quam superbia & arrogantia alit, infeliciter prudentiam imitante. Fieri autem potest, ut in æstimationem offensæ etiam influant virtutes offensi. Ita fraudatio molestiam majorem creat, si quis habet animum ab omni fraude alienum & justitiæ tenacem, cum ipsi naturale sit velle, ut alii sibi faciant, quod ipsis facit, nec faciant sibi, quod ipsis minime facit, consequenter si lucri cupidinem regit recto intellectus usu. Cupido honoris, lucri & delectationum sensualium seductrix est, nisi ab intellectu regatur, ne ultra limites rationis exorbitet. Neglecto hoc regimine,

vera

vera offenſæ æſtimatio minime ſperanda. Ponamus hominem voluptuoſum, quem cupediæ mirifice delectant. Offendetur is maxime, ſi quis impedit, quo minus convivio lautiſſimo & opipare inſtructo intereſſe poſſit, quamvis id fiat magno ipſius bono.

§. 257.

Quoniam honoris cupidus offenſam æſtimat ex detrimento famæ, vel læſo honore, lucri cupidus ex damno illato & fraudatione, voluptuoſus ex iis, quæ ſenſui ingrata ſunt & jactura eorum, quæ ſenſus hilarant (§. 256.); *ne cupido honoris, lucri & delectationum ſenſualium ad falſam offenſæ æſtimationem ſeducat, cavendum eſt, ne ea in vitium degeneret, & probe conſiderandum, offenſæ magnitudinem æſtimandam eſſe ex magnitudine imperfectionis tuæ, vel ſtatus tui, quæ ab actione offendentis dependet* (§. 518. *Pſych. empir.* & §. 936. *part. 1. Jur. nat.*), *ſique offenſa in non facto conſiſtere videtur, utrum id fuerit debitum, & in poteſtate alterius, nec ne.* *Quomodo falſa offenſæ æſtimatio præcavenda.*

Niſi cupido honoris, lucri & delectationum ſenſualium recto intellectus uſu regatur, cupido honoris facile in ambitionem, faſtum, arrogantiam & ſuperbiam, cupido lucri in avaritiam, tenacitatem & ſordes, cupido delectationum ſenſualium in intemperantiam, ebrioſitatem & libidines degenerat. Vitia hæc cum ſupponant ſpurias boni & mali notiones, ex quibus de offenſa ſtatuitur; ne in ea dijudicanda & magnitudine ejus æſtimanda a vero aberretur, vitiorum iſtorum purus eſſe debet animus. Conſideremus exemplum hominis ambitioſi, faſtoſi, arrogantis atque ſuperbi, ad quod modo provocavimus (*not.* §. 256.), & haud difficulter videbimus, abſurdam offenſæ æſtimationem totam vitiis iſtis deberi. Sane abſurda iſta opinio, quaſi gloria ſit merces laboris ac operæ in inventa inſumtæ inventori ab aliis debita, a cupidine honoris in vitium converſa originem ſuam trahit, cum homi-

homini sanæ mentis ratio dictitet, inventis intendi debere generis humani utilitatem & mercedis loco esse voluptatem, quæ percipitur, quando nobis conscii sumus, quod bene de humano genere meriti simus, gloriam vero, quæ in judicio bonorum & intelligentium consistit, esse præmium, quod nec intendendum, nec exigendum, omnium minime autem prætendendum, si pro invento venditatur, quod non est. Virtutis proprium est omnia facere per modum officii & ipsam sibi pulcherrimam esse mercedem dudum agnoverunt veteres. Lucri cupidi, cupidine habendi in avaritiam degenerante, inventorum mercedem pecunia æstimant, ideoque inventa sua venalia exponunt. Succurrit exemplum hominis vesani, qui, cum machinas quasdam in re metallica utiles sibi invenisse videbatur, jus quoddam inventionis somniabat in eo consistens, ut Reges ac Principes in locum mercedis multum pecuniæ numerare obligarentur, & repetitis litteris me sollicitabat, ut ipsi responsum facultatis Juridicæ procurarem, quod detur istiusmodi Jus inventionis: sibi enim persuadebat, pertinere id ad modos acquirendi, de quibus in Jure agi audiverat ipse Juris ignarus, cum munere ecclesiastico fungeretur. Confidebat nimirum, se hoc responso effecturum, ut Reges ac Principes solverent mercedem debitam. Omne vitium ab errore ortum trahit, quo semel admisso sequuntur plures, juxta illud pervulgatum; dato uno absurdo sequuntur plura. An vero sanior sit opinio illorum, qui gloriam mercedem inventorum statuunt, & jus quoddam ad eam sibi arrogant, cujus violatione injuria ipsis inferatur, aliorum esto judicium. Ceterum hinc abunde patet, ante animum a vitiis esse liberandum, quam de offensa statuatur. Quod vero offensa æstimanda sit ex imperfectione nostra statusque nostri, quæ dependet ab actione offendentis, & naturæ humanæ conveniens est, & legi naturæ, cum molestia non oriatur nisi ex sensu veræ imperfectionis (§. 518. *Psych. empir.*), siquidem ab errore immunes simus, nec lex naturæ prohibeat actiones, quæ respiciunt alios, nisi quæ ad imperfectionem eorum tendunt (§. 231. *part.*

part. 1. Phil. pract. univ.). Quæ denique de discernenda offensa culposa a dolosa præcipiuntur, de iis jam dictum est in superioribus (§. 255.).

§. 258.

Quoniam non omnes eodem modo de offensa judicant, nec magnitudinem ejus æstimant (§. 256.), neminem autem offendere debemus (§. 939. *part. 1. Jur. nat.*), & quia operam dare tenemur, ne alios nobis inimicos reddamus (§. 634. *part. 1. Jur. nat.*), abstinendum etiam ab iis, quibus alios offendi posse putamus, nisi officium quoddam aliud urgeat; *offensam prævisurus & quanta putabitur judicaturus in alterius inclinationes & inde manantia vitia inquirere debet.* *Usus illius cautionis.*

Offensas non minus putativas, quam veras cognoscere plurimum conducit in praxi morali. Harum cognitio necessaria est, ne desimus officio nostro erga alios, quia offensa omnis prohibita; illarum vero, ut, quantum datur, caveamus, ne culpa quadam nostra, quæ evitari poterat, in aliorum inimicitiam incurramus. Prudentiæ est prævidere futura eorundemque rationem habere in determinandis actionibus præsentibus (§. 470. *part. 2. Eth.*): in his vero spectanda est convenientia cum lege naturali, norma actionum humanarum inviolabili (§. 142. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Ita enim prudentia naturam virtutis moralis participat, quæ alias calliditas est prudentiæ imitatrix, sed quæ labem a vitiis contrahit in determinationem actionum influentibus. Velim acutiores hæc probe perpendant, ut perspiciant virtutum moralium & intellectualium nexum indissolubilem, atque videant, quomodo virtutes morales & intellectuales sibi invicem auxilium præstent, & quænam requirantur, ut virtus omnis sit numeris omnibus absoluta.

§. 259.

Mansuetudinis medium esse remedia adversus iram.

Qui mansuetus fieri vult, operam dare tenetur, ut iram sedare, mitigare & præcavere discat. Mansuetudo enim iram moderatur & a vindictæ cupiditate animum immunem præstat (§. 950. *part. 1. Jur. nat.*). Quoniam ira ad vindictam tendit (§. 422. *part. 2. Eth.*); si ea præcavetur, animus quoque a vindictæ cupidine immunis manet; si sedetur, cupido vindictæ aut prorsus extingvitur, aut saltem efficitur, ut, dum affectuum impetu non impedimur, ne verum cernere possimus, eandem facilius deponamus rationi aures vacuas præbentes. Si denique mitigetur, id saltem obtinetur, ne vindicta deproperetur, cui ira modum ponere nequit, ipsaque ira tandem deflagret, consequenter sedetur. Per se patet, hoc modo iræ moderari. Quamobrem qui mansuetus fieri vult, operam dare tenetur, ut iram sedare, mitigare & præcavere discat.

Remedia adversus iram mansuetudinis medium sunt. Illa exhibuimus, cum de ira sedanda, mitiganda & præcavenda ageremus (§. 506. & *seqq. part. 2. Eth.*). Itaque non opus est, ut eadem hic repetamus. In iræ moderamine potissimum intenditur, ut vindictæ cupido extingvatur, ad quam tendit ira (§. 422. *part. 2. Eth.*), cum animus ab omni vindictæ cupidine alienus esse debeat (§. 948. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem jam alias monuimus (*not.* §. 950. *part. 1. Jur. nat.*), cum difficillimum sit iram in ipso ortu comprimere, aut impedire, quo minus excitetur, eidem moderari, si cupiditas vindictæ depellatur, ac minimum præcaveatur, ne in actus externos erumpat. Quæcunque igitur faciunt ad iram præcavendam, sedandam & leniendam, mansuetudinis mediis accensenda. Quodsi ira non tenderet ad vindictam, seu malum referendum ei, a quo nos offensos putamus; mansuetudo non versaretur circa iram, sed saltem vindictæ moderaretur:

retur: ast cum hac iræ proles sit, iræ quoque moderari tenetur. Remanet cupido vindictæ, quamvis ira deflagraverit. Enimvero tum adhuc quasi sub cinere gliscit, ut facile recandescat, & animus ad vindictam manet dispositus. Tenendum vero est, quemadmodum omnium affectuum dantur gradus, ita in ira potissimum, qui vehementissimus omnium videtur, iidem conspicui sunt, cumque naturæ conveniens sit, ut gradus minimum quoddam habeant, quod vix animadvertitur, ac ideo affectus nascens vix percipiatur, ita quoque idem de ira valet. Sufficit autem ira nascens ad cupidinem vindictæ suscitandam, quæ voluntatem ad malum malo alteri referendum determinat, ut ideo vindicta absque ira nata videatur. Ira interit mora: quatenus tamen remanet memoria propositi alteri nocendi, animus ad vindictam adhuc dispositus est, nec odium, quod in omni ira inest (§. 862. *Psych. empir.*), prorsus extinctum.

§. 260.

Quoniam qui mansuetus fieri vult, operam date tenetur, ut iram sedare, mitigare & præcavere discat (§. 259.), odium vero, quod in omni ira inest, nondum fuit extinctum, quamvis ira deflagraverit, immo interiisse videatur, quemadmodum indies experimur, idem vero tendit ad promovendam infelicitatem alterius (§. 308. *part. 2. Eth.*), consequenter ad malum malo referendum, si ex ira superstes fuerit, ideoque vindictæ cupiditatem continet (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*); *qui mansuetus fieri vult, operam quoque dare debet, ut odium extingvere discat.* ***Remedia adversus odium esse media mansuetudinis.***

Remedia adversus odium mansuetudinis media sunt. Exhibuimus illa, cum de eo extingvendo ageremus (§. 451. & *seqq. part. 2. Eth.*). Quemadmodum vero jam tum ostendimus, si odium extingvere velimus, necesse esse, ut ante omnia inquiramus in rationem, cur quis alterum oderit (§. 452.

 part.

part. 2. Eth.), odii autem ex ira residui ratio est offensa alterius, seu injuria illata (§. 862. *Psych. empir.*); in applicatione remediorum adversus odium in præsenti casu ratio habenda est offensæ. Offensam concitare odium, ex ipsa offensæ notione sequitur. Etenim ex offensa tædium, sive molestiam percipimus (§. 936. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque offensa displicet (§. 542. *Psych. empir.*). Quamobrem cum id, quod nobis displicet, odium concitet (§. 674. *Psych. empir.*); offensa quoque odium concitat adversus offendentem. Quamobrem independenter quoque ab ira ostenditur, remedia adversus odium esse quoque media mansuetudinis. Et quoniam qui alterum odit, tædia eidem creare studet (§. 671. *Psych. empir.*), consequenter si odit propter offensam, quia ipsi tædia creavit (§. 936. *part. 1. Jur. nat.*); inde quoque patet odium propter offensam conceptum gignere cupiditatem vindictæ (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*).

§. 261.

Medium mansuetudinis amor universalis.

Qui hominem alium quemcunque, ipsum etiam inimicum amat & diligit tanquam seipsum, mansuetus est. Qui enim alterum amat tanquam seipsum, tædium seu molestiam ejus aversatur (§. 651. *Psych. empir.*), atque ab eo perinde ac a seipso avertere studet (§. 652. *Psych. empir.*). Cumque etiam amet ipsum inimicum, qui se odio prosequitur (§. 626. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter eum, qui tædium suum appetit (§. 670. *Psych. empir.*), sibique creare studet (§. 671. *Psych. empir.*), ideoque se offendit (§. 930. *part. 1. Jur. nat.*); nec eum offendit, qui se prior offenderat. Et quia hominem quemcunque diligit tanquam seipsum, ipsum etiam inimicum, *per hypoth.* ideoque omni studio id agit, ut alter sit felix, qualicunque in se fuerit animo (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*); malum malo minime refert (§. 798. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem qui hominem alium quemcunque, ipsum etiam inimicum

micum amat & diligit tanquam seipsum, ejus animus alienus est ab omni vindictæ cupidine (§. 947. *part. 1. Jur. nat*), neminique irascitur, quia se offendit (§. 422. *part. 2. Eth.*). Quoniam itaque neminem offendere debemus (§. 936. *part. 1. Jur. nat.*), etiamsi nos prior offenderit (§. 940. *part. 1. Jur. nat.*), neque quenquam odisse (§. 945. *part. 1. Jur. nat.*) eidemque irasci, propterea quod nos offendit (§. 949. *part. 1. Jur. nat.*), sed animum potius habere ab omni vindictæ cupidine alienum (§. 948. *part. 1. Jur. nat.*); iræ moderatur, ne ad vindictam tendat, quemadmodum lege naturæ præcipitur, eidemque convenienter actiones suas circa offensas, seu injurias (*not.* §. 254.) dirigit. Quamobrem cum mansuetus sit, qui non irascitur offendenti, aut iræ saltem moderatur, ne ad vindictam tendat (§. 950. *part. 1. Jur. nat.*), & actiones suas circa injurias ab aliis nobis illatas legi naturæ convenienter dirigit (§. 250.); qui hominem alium quemcunque, ipsum etiam inimicum, amat & diligit tanquam seipsum, mansuetus est.

Optimum medium mansuetudinis est amor universalis ad ipsos inimicos extensus, cum ex eo mansuetudo sua sponte fluat. Quamobrem cum de hoc amore in superioribus prolixe egerimus; qui hanc virtutem consequi vult, ea observare tenetur, quæ de amore universali animo implantando demonstrantur. Dum Christus *Matth.* V, 44. præcipit diligere inimicos, benefacere his, qui oderunt nos, orare pro persequentibus & calumniantibus, ad mansuetudinem nos ducere vult, quam a se disci jubet, *Matth.* XI, 29. quippe qui nobis reliquit exemplum, ut sequamur vestigia ejus, quando non maledicebat, cum male diceretur, nec comminabatur, cum pateretur, animo ab omni vindictæ cupidine prorsus alieno, 1 *Petr.* II, 23. quem tam sollicite inculcabat, *Matth.* V. 39. *& seqq.*). Juxta vulgatum interpretem Christus se mitem esse dicit: constat vero mitem esse & mansuetum esse

vulgo promiscue usupari. Quænam ex genio lingvæ latinæ differentia asignari possit, nostrum in præsenti non est disquirere, quamvis in admittendis synonymis simus difficiliores. Qui amore universali ad ipsos inimicos extenso gaudet, cujus exemplum illustrissimum Christus est, de mansuetudine non multum sollicitus esse tenetur, ut necesse sit peculiarem eidem operam impendi.

§. 262.

De indissolubili nexu mansuetudinis & amoris universalis ad ipsos inimicos extensi.

Qui mansuetus est, hominem quemcunque alium, ipsum etiam inimicum amat & diligit tanquam seipsum. Qui enim mansuetus est, offendenti non irascitur, aut, si ira subito oriatur, ei saltem moderatur, ne ad vindictam tendat (§. 950. *part. 1. Jur. nat.*). Tædium igitur, sive molestiam offendentis minime appetit, sed omnes potius actiones aversatur, quibus ipsi molestia creari poterat (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter ex molestia offendentis ipsemet molestiam percipit (§. 156. *part. 2. Eth.*). Enimvero qui ex tædio, sive molestia alterius molestiam percipit, ipsum amat (§. 643. *Psych. empir.*), consequenter cum amor tendat ad promovendam felicitatem & depellendam infelicitatem alterius (§. 292. *part. 2. Eth.*), eundem diligit (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*). Qui ergo mansuetus est, hominem quemcunque alium, ipsum etiam inimicum amat & diligit tanquam seipsum.

Mansuetudo cum amore universali ad ipsos inimicos extenso indivulso nexu cohæret, ita ut mansuetus sit, qui hominem quemcunque alium, ipsum inimicum, amat & diligit tanquam seipsum (§. 261.), & vicissim qui mansuetus est hominem quemcunque alium, ipsum inimicum, amet & diligat tanquam seipsum, *vi præs.* Quemadmodum itaque amor universalis ad ipsos inimicos extensus certissimum mansuetudinis medium est (*not.* §. 261.); ita mansuetudo signum certissimum

simum amoris universalis ad ipsos inimicos extensi. Diximus Christum esse illustrissimum mansuetudinis exemplum, quod ipsemet nobis ad imitandum proposuit. Ejus vero mansuetudinem non aliunde cognoscimus, quam ex dictis & factis, quæ produnt amorem universalem ad ipsos inimicos extensum (*not.* §. 261.). Sine hoc amore mansuetudo non concipitur, nec sine mansuetudine universalis amor ad ipsos inimicos extensus. Amor inimicorum potissimum mansuetudinem prodit, cum omnes actus ad mansuetudinem referendi ex eo tanquam fonte promanent. Amor inimicorum admodum rarus est. Non ergo est, quod miremur veram quoque mansuetudinem admodum raram esse. Observavimus superius (*not.* §. 193.), amicorum offensas patienter ferri etiam ab iis, qui alias ad iram facile provocantur, nec leves concoquere possunt offensas, immo in se nullas, sed per errorem pro talibus habitas. Enimvero inde nondum colligitur mansuetudo, quæ non ad amicos restringitur, sed ad homines omnes, quocunque tandem in nos fuerint animo, extenditur. Extra dubitationis vero aleam positum est, si quis mitem se præbet inimico, eum multo magis mausuetum fore erga amicos, vel etiam eos, qui indifferenti erga ipsum animo sunt.

§. 263.

Mansuetudinis esse, ut malum potius bono, quam malo referatur.

Qui mansuetus est malum malo minime refert, sed potius bono: & qui malum malo refert, mansuetus non est. Qui enim mansuetus est, a cupiditate vindictæ animum alienum habet (§. 950. *part.* I. *Jur. nat.*). Quamobrem tædia creare alteri non vult, propterea quod se offendit (§. 947. *part.* I. *Jur. nat.*), consequenter sibi molestiam creavit (§. 936. *part.* I. *Jur. nat.*). Quoniam itaque alteri molestiam creamus, si eidem quid male facimus, quia nobis male fecit (§ 569. *Psych. empir.*), qui vero alteri quid male facit, propterea quod ipsi male fecit, malum malo refert (§. 798. *part.* I. *Jur. nat.*); qui mansuetus est malum malo minime refert. *Quod erat primum.*

Quod-

Quodſi quis malum malo refert, alteri quid male facit, propterea quod ſibi malefecit (§. 798. *part. 1. Jur. nat.*), conſequenter cum malefaciendo alteri moleſtiam creemus (§. 569. *Pſych. empir.*), moleſtiam alteri creare vult, quia ſibi moleſtiam creavit, ideoque quia ſe offendit (§. 936. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum vindictæ cupidus ſit (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*), vindictæ autem cupidus manſuetus non ſit (§. 950. *part. 1. Jur. nat.*); qui malum malo refert, manſuetus non eſt. *Quod erat ſecundum.*

Denique qui manſuetus eſt ipſum inimicum amat (§. 262.), conſequenter eum, qui ſe odit (§. 626. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque moleſtiam creare ſtudet (§. 671. *Pſych. empir.*), conſequenter eum, qui ſibi quid malefecit (§. 569. *Pſych. empir.*). Et quoniam qui alterum amat, is voluptatem eidem creare & omnem moleſtiam ab eo avertere ſtudet (§. 652. *Pſych. empir.*), ideoque ipſi potius benefacit, quam malefacit (§. 558. 569. *Pſych. empir.*), qui vero alteri benefacit, etſi ipſi malefecerit, malum bono refert (§. 799. *part. 1. Jur. nat.*); qui manſuetus eſt, malum potius bono, quam malo refert. *Quod erat tertium.*

Signum deficientis manſuetudinis eſt malum malo referre. Arguit hoc vindictæ cupiditatem, quam manſuetudo arcet (§. 950. *part. 1. Jur. nat.*). Ne autem manſuetudini adverſum judices, quod non eſt; neceſſe eſt, ut certus ſis malum malo referri, conſequenter eum, qui mali quid infert alteri, non alio facere animo, quam ut ipſi malefaciat, quia ſibi malefecit (§. 798. *part. 1. Jur. nat.*), conſequenter malum ipſius ſi non unice, ſaltem primario intendi (§. 616. 619. *part. 1. Phil. pract. univ*). Multo majore cautione opus eſt, ſi ex eo, quod quis male ſibi facienti benefacit, manſuetudinem colligere velis, quoniam non ſolum intercedere poteſt ſimulatio, ſed rationes quoque dantur ſingulares, cur quis invitus

tus male facienti sibi benefaciat, consequenter animum malefaciendi vicissim nondum deposuit (§. 581. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*) Animi nostri nobis conscii esse possumus, tumque sine fallacia uti possumus signis virtutum & vitiorum: ast si de aliis sermo est, signa latentis animi haud raro limites probabilitatis non egrediuntur, & multa cautione opus est, ne in iis applicandis a vero aberretur.

§. 264.

An talio mansuetudini repugnet.

Quoniam mansuetudini repugnat malum malo referre (§. 263.), qui vero tantundem mali infert alteri, quantum sibi intulit, jure, quod dicitur, talionis utitur (§. 639. *part.* 8. *Jur. nat.*); *talio mansuetudini repugnat.*

Cum talio lege naturæ prohibita sit (§. 640. *part.* 8. *Jur. nat.*), ideoque ad vitia adscribenda (§. 322. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), mansuetudo autem virtus sit (§. 950. *part.* 1. *Jur. nat.*); etiam inde patet, talionem mansuetudini repugnare. Plerorumque hominum mentem occupavit opinio de jure talionis unicuique competentis. Videtur hoc ipsis persuadere naturalis hominum æqualitas (§. 81. *part.* 1. *Jur. nat.*), vi cujus omnium natura eadem sunt jura (§. 78. *part.* 1. *Jur. nat.*). Unde infertur, quod liceat idem facere alteri, quod is nobis facit. Ideo quoque vulgo se satis excusatos putant, qui aliis mali quid fecerunt, si objurgati regerunt, quod priores sibi malefecerint. Audias hanc excusationem etiam ab eruditis, qui antagonistas conviciis consectantur, propterea quod se conviciis incesserint. Neque est quod hoc miremur; si enim eruditus philosophiæ morali nullam operam navavit, multo minus autem virtuti operam quandam impendit, de rebus moralibus ultra vulgus sapere nequit, nec a plebejis moribus immunis esse potest. Talio vindictæ quædam species est (§. 639. *part.* 8. *Jur. nat.*), & qui jus talionis statuunt, vindictam licitam esse putant: cum vero vindicta illicita sit (§. 948. *part.* 1. *Jur. nat.*), talio quoque illicita est, consequenter jus talio-

nis nullum (§. 170. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Et quoniam cupiditas vindictæ mansuetudini repugnat (§. 950. *part. 1. Jur. nat.*), etiam hinc intelligitur, talionem mansuetudini repugnare. Ideo etiam Christus, qui legem naturæ contra corruptelas Pharisæorum integritati suæ restituit, mansuetudinem inculcaturus talionem rejicit, *Matth.* V. 38. & seqq. Quodsi dicas Mosen talionem præcepisse in puniendis delictis *Exod.* XXI. 24-25. tenendum est, leges istas esse positivas, quarum rationes sunt civiles a statu Reip. desumtæ, non vero naturales. Fieri autem potest, ut ob rationes civiles in puniendis delictis etiam recte admittatur talio, non tamen semper admittenda, quemadmodum fieri deberet, si talio lege naturæ præciperetur: quodsi enim jus saltem esset naturale, ne tunc quidem necessario semper observanda esset.

§. 265.

Quod mansuetudo regat defensionem sui, atque famæ & rerum suarum.

Mansuetudo regit defensionem sui, atque famæ & rerum suarum. Defensio enim consistit in actionibus, quibus resistitur læsionem intentanti (§. 972. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter cum læsio omnis fiat contra jus securitatis (§. 919. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque injuria sit (§. 859. *part. 1. Jur. nat.*), defendens injuriam, quantum in potestate sua est, propulsare conatur. Quamobrem cum mansuetudo sit directrix actionum circa injurias, quæ nobis inferuntur ab aliis (§. 250.); mansuetudo regit defensionem sui. *Quod erat primum.*

Qui famam suam defendit, cum eam servare (§. 557. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque sollicite cavere debeat, ne bona in malam degeneret (§. 556. *part. 1. Jur. nat.*), eam quomodocunque lædenti resistit, id nimirum agens, ne famæ suæ adversa credantur, consequenter fidem lædentis infirmans, quantum in potestate sua est. Quoniam læsio famæ injuria specialiter dicta est (§. 874. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque etiam injuria in

 signi-

ſignificatu generali (§. 887. *part. 1. Jur. nat.*); defenſio famæ in propulſanda injuria conſiſtit. Quoniam itaque manſuetudo dirigit actiones circa injurias, quæ nobis inferuntur ab aliis (§. 250.); manſuetudo regit defenſionem famæ ſuæ. *Quod erat ſecundum.*

Denique defenſio rei conſiſtit in actione, qua reſiſtitur vi ad eam rapiendam, vel deſtruendam adhibitæ (§. 690. *part. 2. Jur. nat.*). Enimvero qui rem noſtram rapere, vel deſtruere conatur, jus, quod in ea habemus, dominium ſcilicet, tollere nititur, quod per ſe patet, conſequenter hoc facit contra jus noſtrum (§. 239. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque actio quæcunque, quæ eſt contra jus perfectum noſtrum, quale eſt dominium (§. 122. *part. 1. Jur. nat.*), injuria eſt (§. 859. *part. 1. Jur. nat.*); defenſio rerum ſuarum in propulſanda injuria conſiſtit. Quamobrem patet, ut ante *n. 2.* manſuetudinem regere defenſionem rerum ſuarum. *Quod erat tertium.*

Defenſionem ſui non repugnare manſuetudini, alias jam demonſtravimus (§. 1000. *part. 1. Jur. nat.*). Et quoniam fama & jura nobis competentia non minus ad nos pertinent quam corpus noſtrum, cum individuum phyſicum, cujus corpus eſt, & individuum morale, cujus eſt fama & jura ſunt, unam conſtituant perſonam; famæ & rerum noſtrarum defenſio revera ſub defenſione ſui continetur, ut ideo quoque ſine ulteriori demonſtratione admitti poſſit, defenſionem famæ ac rerum ſuarum manſuetudini minime repugnare. Poteſt tamen idem quoque hoc modo demonſtrari. Competit nobis jus famam noſtram defendendi (§. 1033. *part. 1. Jur. nat.*), competit jus res noſtras defendendi (§. 691. *part. 2. Jur. nat.*); conſequenter lex naturæ licitam facit defenſionem famæ ac rerum ſuarum (§. 170. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Eadem vero lege obligamur, ut ſimus manſueti (§. 951. *part. 1. Jur. nat.*).

Hæc obligatio cum ſit immutabilis (§. 142. *part. 1. Phil. pract. univ.*); fieri non poteſt, ut licitas faciat lex naturæ actiones, quæ manſuetudini repugnant. Defenſio itaque famæ ac rerum ſuarum manſuetudini repugnare nequit. Defendimus nos contra injuriam intentatam, ut eam, quantum in nobis eſt, propulſemus. Quamobrem cum manſuetudo regere debeat actiones circa injurias nobis illatas (§. 250.), conſequenter etiam intentatas; hujus quoque virtutis eſt regere defenſionem ſui, atque famæ & rerum ſuarum. Lex naturæ præſcribit modum defenſionis, conſequenter definit, quales actiones circa injurias intentatas ſint licitæ, quænam illicitæ. Virtus autem cum ſit habitus actiones ſuas legi naturæ conformiter dirigendi (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*); manſuetudinis eſt, ut non aliter nos atque famam & res noſtras defendamus, quam lege naturæ præſcribitur. Nimirum ex lege naturæ diſcimus, quomodo nos atque famam & res noſtras defendere debeamus: ut vero præſcripto modo defendere poſſimus, neceſſe eſt ut ſiamus manſueti.

§. 266.

Quænam in hoc regimine obſervanda.

Quoniam manſuetudo regit defenſionem ſui atque famæ & rerum ſuarum (§. 265.), in defenſione autem duo obſervanda ſunt, nimirum quomodo æſtimanda ſit vis in defenſione licita, & qualem animum defendens habere debeat; *Qui manſuetus eſt, non plus ſibi licitum eſſe ſumit in defenſione ſui atque famæ & rerum ſuarum, quam lege naturæ permittitur, nec alio animo ſe atque famam & res ſuas defendit, quam quem urget lex naturæ,* conſequenter cum talio manſuetudini repugnet (§. 264.), in talione autem par pari referatur (§. 639. *part. 8.* & §. 796. *part. 1. Jur. nat.*); *quantum liceat in defenſione ſui atque famæ & rerum ſuarum, ex magnitudine injuriæ intentatæ non æſtimat.*

In defenſione non ſaltem limites excedere ſolent homines, ſed multo minus cum habent animum, quem habere debent. Omni-

Omnium luculentissime hoc patet ex controversiis eruditorum, quas haud raro cum defensione famæ confundunt. Famæ suæ nihil magis adversum judicant, quam si erroris cujusdam redarguantur, quamvis vulgo fateantur omnes, errare humanum esse. Quodsi ergo quis contenderit, ipsos errasse, aut saltem quod statuunt in dubitationem adducat, id læsionem famæ interpretantur, aut pro injuria intentata habent. Famam igitur suam defendendam esse existimant. Quamobrem conviciis se defendunt, quibus modum ponere nesciunt, & talionem latissime extendentes famæ antagonistæ detrahere student, quantum possunt, manifesto sane indicio, quod a mansuetudine toti sint alieni, cujus ne quidem notionem satis distinctam habent, quasi vero non minus turpe sit atque famæ noceat carere mansuetudine, virtute omnino excelsa, quam errorem commisisse. Sapere volunt ultra vulgum, infimæ tamen plebi in altercationibus suis conviciis certanti sese associant. Ira autem, quæ nihil moderabile suadet, plebi imperitæ ac indomitæ eos æquiparat & menti eorum tenebras offundit, ne hoc videant, sicque famam suam defensuri eandem perdunt, quæ a bonorum & intelligentium judicio pendet, aut minimum maculam haud contemnendam eidem inurunt.

§. 267.

Quoniam mansuetus in defensione sui non plus sibi licitum sumit, quam lege naturali permittitur (§. 266.), in aggressorem autem, hoc est, in eum, qui læsionem intentat (§. 979. *part. 1. Jur. nat.*), tantundem licet, quantum læsioni arcendæ sufficit (§. 980. *part. 1. Jur. nat.*); *qui mansuetus est, ex circumstantiis præsentibus jus se defendendi metitur non utens mediis durioribus, si leniora sufficiunt, immo ne quidem lenioribus, si sufficiunt lenissima* (§. 982. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter *non majus malum infert aggressori, si illatione minoris injuria intentata propulsari potest, immo ab omni malo inferendo abstinet, si appre-* *Quomodo mansuetus jus defensionis æstimet.*

 hen-

henſione aggreſſoris, ſi minis, ſi verbis absque amaritudine, aut quovis alio modo innocuo averti poteſt. Facilepatet, cum res noſtras defendentes nos defendamus adverſus prædonem, qui aggreſſori æquiparatur, quatenus vi ad defenſionem rerum adhibitæ reſiſtens vi corpus noſtrum impetit, ideoque nos lædere conatur (§. 506. *part.* 2. *Jur. nat.* & §. 979. *part.* 1. *Jur. nat*); *idem valere de rerum ſuarum defenſione.*

Monuimus dudum (*not.* §. 982. *part.* 1. *Jur. nat*), charitatem jubere, animum a vindictæ cupidine alienum ſuadere, ne ullum alteri inferas malum. Qui manſuetus eſt, hominem quemcunque alium, ipſum etiam inimicum diligit tanquam ſeipſum (§. 262.), id quod charitatis eſt (§. 620. *part.* 1, *Jur. nat.*), & animum habet ab omni vindictæ cupidine alienum (§. 950. *part.* 1. *Jur. nat.*); Quamobrem nec fieri poteſt, ut alteri ullum inferat malum, niſi quatenus aliter læſionem intentatam avertere minime poteſt. Non igitur majus malum infert, quam quod injuriæ arcendæ ſufficit, & ab eodem ſeſe abſtinet, ſi aliter læſionem intentatam evitare poſſit. Patet itaque, quæ manſuetudinis ſunt in defenſione ſui & rerum ſuarum, ea fluere ex charitate, quæ manſuetudinis veluti anima eſt. Quamvis vero hæc facile intelligantur, praxis tamen non æque facilis eſt, in uno tamen caſu difficilior, quam in altero, etiamſi ſupponamus nullum notari in charitate defectum. Cum ex circumſtantiis præſentibus determinandi ſint limites defenſionis, & in his maximum momentum habeat animus aggreſſoris, vel prædonis, nobis minime perſpectus, habeant etiam circumſtantiæ aliæ, quæ attendendæ ſunt, ſi ex vero de limitibus defenſionis in caſu dato ſtatuendum; ultra probabilitatem judicium extendi nequit. Accedit, quod prudentia ſuadeat, ne cunctando male tibi conſulas. Quamobrem in caſu dubio habenda eſt ratio infirmitatis humanæ, ut niſi enormes ac evidentes fuerint exceſſus, iidem facile mereantur excuſationem. Conſiderandæ quoque ſunt perturbationes animi, quæ attentionem impediunt ad judici-

um

um veritati consentaneum formandum, si vel maxime omnes circumstantiæ essent apertæ, & quod mora ad deliberandum sufficiens deficiat. Aliud nimirum est judicare de limitibus defensionis sine mora suscipiendæ, aliud vero de iisdem ferre judicium, ubi fuerit peracta. Sane oculatiores sunt homines, quando judicant de negotio peracto, quam si judicare debent de suscipiendo, cum eventus multa doceat, quæ non fuerant prævisa, nec prævideri poterant, & ex post facto circumstantiæ in apricum producantur, quæ in casu subito latebant. Quamvis enim in Ethica virtutem perfectam doceamus, qualem urget Lex naturæ, ut constet, in quid sit enitendum, æqui tamen esse debemus in dijudicandis actionibus hominum: utrobique nimirum standum est veritate.

§. 268.

Qualis sit animus mansueti in defensione.

Similiter quoniam qui mansuetus est in defensione sui & rerum suarum eum habet animum, quem lex naturæ urget (§. 266.), castissima autem hæc lex a defensione removet omne odium (§. 996. *part. 1. Jur. nat.*), ne ex tædio ejus, contra quem nos defendimus, voluptas percipiatur (§. 995. *part. 1. Jur. nat.*), & omnem vindictæ cupiditatem arcet (§. 999. *part. 1. Jur. nat.*), ita ut in defensione mali, quod nobis intentatur, aversionem, non vero malum, quod alteri infertur, intendamus (§. 992. *part. 1. Jur. nat.*), malum alterius minime volentes, quatenus est malum alterius, sed quatenus est medium unicum declinandi proprium, & mallemus alterum ab eo esse immunem (§. 993. *part. 1. Jur. nat.*); *qui mansuetus est, eum, contra quem se defendit, minime odit, ab omni vindictæ cupidine procul remotus, nec voluptatem percipiens ex tædio alterius, nec intendens malum, quod alteri inferendum, sed ejus aversionem, illud non vult tanquam alterius malum, sed tanquam medium unicum malum proprium declinandi, immo mallet alterum a malo isto, quod defensionis causa ipsi inferendum, eum immunem esse.*

Vide-

Videmus itaque, quo animo esse debeamus erga eum, contra quem nos defendimus, si mansueti esse velimus. Infundit hunc animum charitas, quæ mansuetudinis anima est (*not.* §. 267.). Quamvis itaque facile contingat, ut de limitibus defensionis in casu nobis emergente judicaturi ad veritatem liquidam non perveniamus; sufficit tamen nos eum habere animum, qui manseutudini convenit. Quodsi vel maxime posthac agnoscatur, medio leniori injuriam intentatam averti potuisse, quam duriori propulsavimus; animus tamen, quem nos habuisse nobis conscii sumus, nos excusat, ita ut excessus a defectu mansuetudinis non fuerit profectus.

§. 269.

Quomodo mansuetus jus defendendi famam æstimet & exerceat.

Similiter quia in defensione famæ suæ non plus sibi sumere licet, quam lege naturæ permittitur (§. 266.), famam autem & existimationem, quæ contra calumnias aliter defendi nequit nisi ut efficias, ne calumniatori habeatur fides ab aliis (§. 1039. *part. 1. Jur. nat.*), defendere non licet nisi verbis & factis, quibus probatur contrarium ejus, quod dicit calumniator (§. 1041. *part 1. Jur. nat.*); *jus defendendi famam suam ex eo, quod sufficit ad ostendendum falsitatem eorum, quæ dicit calumniator &, si verendum sit, ne hujus autoritate permoti, qui de veritate statuere nequeunt, ex eo, quod sufficit ad fidem illi auferendum, mansuetus æstimat*, ne scilicet autoritate premantur. Quamobrem cum contra calumnias manifestas & calumniatores apud intelligentes ac cordatos viros nullius autoritatis nos defendere minime debeamus (§. 1044. *part. 1. Jur. nat.*), in defensione autem verbali, quæ nimirum verbis fit (§. 1048. *part. 1. Jur. nat.*), non modo ejus, quod objicit calumniator, falsitas, aut contrarii veritas ostendenda, verum etiam, ubi necessitas exigit, fidem calumniatoris labefactare & argumentis a propria persona desumtis suspicionem ejus, quod objicitur, a se amo-

amovere liceat (§. 1050. *part. 1. Jur. nat.*), præsertim si ea est calumniatoris autoritas, ut alii facilem eidem habeant fidem & tua plurimum refert, ne fides eidem habeatur (§. 1055. *part. 1. Jur. nat.*), nec verbali defensione utendum, si realis, quæ consistit in factis contrarium probantibus (§. 1048. *part. 1. Jur. nat.*), sufficit (§. 1052. *part. 1. Jur. nat.*), aut si defensio nullam fert moram (§. 1053. *part. 1. Jur. nat.*), vel præterita objicit calumniator (§. 1054. *part. 1. Jur. nat.*); *qui mansuetus est, calumnias manifestas contemtu vindicat, nec se defendit contra calumniatores apud bonos & intelligentes nullius autoritatis, ubi defensio realis sufficit, verbalem insuper habet, nec fidem calumniatori auferre studet, famæ ipsius adversa propolando, nisi autoritate ejus prematur, vel si alio modo falsitas calumniarum evinci nequeat.*

Calumniator alteri objicit imperfectiones, quibus minime laborat (§. 814. *part. 1. Jur. nat.*). Lædit famam alterius, qui ipsi infamiam adspergere conatur (§. 867. *part. 1. Jur. nat.*), ut de vitiis ejus communis quædam nascatur opinio (§. 862. *part. 1. Jur. nat.*), sicque fama ipsius inquinetur (§. 550. *part. 1. Jur. nat.*). Calumniator itaque non nocet, nisi eidem fides habeatur ab aliis. Quamobrem defensione non aliud intenditur, quam ne calumniæ habeantur pro vero, ac ideo tota de modo famam defendendi deliberatio huc redit, quid faciendum sit, ne calumniis fidem habeant alii, & num nostra intersit, ne habeatur fides. Quoniam non minus in defensione famæ, quam in defensione sui leniora media præferenda durioribus, immo lenissimis utendum, quando sufficiunt, ne limites defensionis transcendantur; casus distinguendi sunt, ut ex circumstantiis æstimetur, quænam sufficiant ad fidem detrahendum calumniis, ne famæ noceatur, & num ex famæ detrimento consequantur alia incommoda ac mala. Sunt autem in defensione famæ *media leniora*, quibus minus detrahitur de fama ejus, contra quam nostra defenditur; *duriora* vero, quibus majus detrimentum famæ illius infertur;

leniſſima denique, quæ famam calumniatoris prorſus intactam relinquunt. Non receditur a ſignificatu, quem vocabulis tribuimus in defenſione ſui (§. 981. *part.1. Jur. nat.*), modo notetur differentia, quæ inter defenſionem ſui & rerum ſuarum atque defenſionem famæ ſuæ intercedit. In defenſione ſui & rerum ſuarum reſiſtitur vi, qua aggreſſor impetit corpus, aut raptor res noſtras; in defenſione autem famæ calumniis, ne iis fides habeatur. Cum nemo alterius famam lædere (§. 868. *part. 1. Jur. nat.*), nec eidem detrahere debeat (§. 871. *part. 1. Jur. nat.*), etiamſi alter prior hoc fecerit (§. 872. *part. 1. Jur. nat.*); facile patet, cur manſuetudini conveniat adeo ſollicita de mediis tuendi famam disquiſitio, ne in ea defendenda ullus committatur exceſſus. Quodſi emergat caſus, in quibus famam defendere non eſt in poteſtate tua, aut defenſio ſucceſſu caret, cum juxta illud pervulgatum ſemper aliquid hæreat, ſi quis audacter calumnietur, nec aliæ deſint rationes, ob quas defenſioni non conceditur locus; id ipſum ad infortunium referendum, contra quod non datur aliud remedium quam patientia (§. 593. *part.1. Jur. nat.*) & ſolamen eſt conſcientia bona (§. 525. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quæ cum nos excuſat, animum non modo quietum reddit (§. 484. *part. 1. Phil. pract. univ.*), verum etiam voluptate ſumma perfundit (§. 468. *part. 1. Phil. pract. univ.*).

§. 270.

Quo animo manſuetus famam ſuam defendat.

Quoniam *manſuetus* in defenſione famæ ſuæ non aliud intendit, quam ne fidem calumniis habeant alii, neque ideo utitur ad defendendam famam mediis aliis, quam quæ ad detrahendum fidem calumniis ſufficiunt (§. 269.); *non delectatur detrimento famæ calumniatoris, id minime volens, quatenus fama ipſius mala efficitur, aut bona imminuitur, ſed quatenus eſt medium unicum famæ ſuæ periculum declinandi, & utique mallet, dicenda non eſſe, quæ ſunt famæ alterius adverſa*, conſequenter cum non habeat animum famam alterius lædendi, quia is

prior

prior læsit suam, *animum ab omni vindictæ cupidine immunem servat,* qui mansuetudini convenit (§. 950. *part. 1. Jur. nat.*).

Conscia mens recti famæ mendacia ridet, consequenter iisdem in iram non concitatur, & fructus bonæ conscientiæ percipit, quos modo commemoravimus (*not.* §. 269.), & qui ipsi vindictæ cupidinem reprimunt.

§. 271.

An animus injuriandi supponendus sit in defensione famæ.

In defensione famæ non supponitur animus injuriandi eam lædentis; sed sufficit, ut iis, quæ dicta vel facta sunt, fama nostra lædatur. Per se patet, famam nostram lædi, si ea, quæ dicta, vel facta sunt eidem adversa, habeantur pro veris, & lege naturali prohibetur, ne culpa quidem proferantur verba vel committantur actiones, quibus existimatio seu honor, vel fama alterius læditur (§. 883. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum famæ nostræ adversa pro veris haberi possint, etiamsi quis non intenderit famæ nostræ læsionem, consequenter quamvis non habuerit animum injuriandi (§. 880. *part. 1. Jur. nat.*); fieri potest, ut fama nostra lædatur, licet alter quædam dixerit, vel fecerit famæ nostræ adversa absque animo injuriandi. Quocunque igitur animo ea dicta, vel facta sint, nostra tamen interest famæ servandæ causa efficere, ne eidem adversa credantur. Quoniam itaque famæ & existimatio defenditur, si efficiatur, ne eidem adversa credantur (§. 1039. *part. 1. Jur. nat.*); in defensione famæ non supponitur animus injuriandi eam lædentis, sed sufficit, ut iis, quæ dicta, vel facta sunt fama nostra lædatur.

Fama alterius læditur, si eidem infamia adspergitur (§. 867. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque aliis insinuatur opinio de ipsius vitiis (§. 862. *part. 1. Jur. nat.*). Ut famæ alterius adversa habeantur pro veris, necesse non est ea proferri hac intentione, ut fama alterius lædatur: immo si de animo injuriandi

conſtet, id potius obſtat, quo minus credantur, cum is ad præſumendam calumniam, ideoque illorum falſitatem faciat (§. 814. *part. 1. Jur. nat.*) Equidem cum operam dare debeamus, ut qui merentur famam conſequantur, nimirum bonam (§. 650. *part. 1. Jur. nat.*), non nimis creduli eſſe debemus, ſi de alio ſparguntur famæ ipſius adverſa, conſequenter dandum eſt aliquid ſuſpicioni, ne forſan per calumniam ſpargantur; non tamen ex eo, quod fieri debet, ſed quod fieri ſolet, æſtimandus eventus. Defenſor itaque famæ ſuæ adverſis eidem fidem detrahere tenetur, qualemcunque animum habuerit autor eorum. Cum enim unice intendat, ne famæ ſuæ adverſa credantur; animum injuriandi non probat, niſi quatenus id facit ad labefactandam fidem calumniatoris (§. 1049. *part. 1. Jur. nat.*). Quodſi dicas fieri hoc modo poſſe, ut alter patiatur aliquod famæ ſuæ detrimentum; id ſibi imputare debet, quod non ſatisfecerit officio ſuo, cum ne culpa quidem proferre liceat verba, vel committere actiones, quibus exiſtimatio ſeu honor, vel fama alterius læditur (§. 883. *part. 1. Jur. nat.*), non tibi, qui jure tuo uſus es, immo officio erga teipſum ſatisfeciſti (§. 1033. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque nullam ipſi injuriam feciſti (§. 975. *part. 1. Jur. nat.*). Perpendendum hic eſt, quod in defenſione licitum ſit malum inferri aggreſſori, exceptionem eſſe ex colliſione officiorum erga nos ipſos & erga alios reſultantem (§. 1012. *part. 1. Jur. nat.*), in qua colliſione officium erga ſeipſum vincit officium erga alios (§. 229. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quæ ex actione legi naturæ contraria conſequuntur, ea perinde conſequuntur, ſive dolo, ſive culpa fuerit commiſſa: ſunt enim effectus phyſici, ad quem nil confert moralitas actionis, unde conſequuntur, ut ideo actione culpoſa idem inferatur damnum, quod doloſa infertur. Et ideo lex naturæ, quæ nobis optime conſulit, non minus prohibet actiones culpoſas, quam doloſas (§. 299. *part. 1. Jur. nat.*), ita ut ne culpa quidem agere liceat, quæ legi naturali adverſa ſunt (§. 882. *part. 1. Jur. nat.*). Et propterea quoque ſapientis eſſe negatur dicere, non putaram,

ram, si quis actionem excusare vult, ex qua quid consecutum, quod prævidere poterat ac debebat. Ceterum lubenter concedimus, si non constet de animo injuriandi alterius, ideoque multo magis si certum sit, alterum non habuisse animum injuriandi, parcendum esse famæ ipsius, quantum fieri potest: ad id enim ducit ipsa obligatio in defensione media leniora præferendi durioribus (§. 267. 269.).

§. 272.

Convicia non sunt modus aptus defendendi famam. Etenim convicia sunt vocabula, quibus alterum ignominia afficiendi animo imperfectiones eidem exprobramus, & ut plurimum istiusmodi sunt, quibus præter animum ignominia alterum afficiendi nihil significatur, aut saltem non alius significatus intenditur (§. 815. *part. 1. Jur. nat.*). Ex conviciis istis colligi minime potest, falsa esse, quæ famæ tuæ adversa dicuntur. Et si vel maxime habeant per se significatum, quo insinuantur istiusmodi imperfectiones, quæ veram ignominiam pariunt; non tamen sufficit, iis diffamare alterum, sed si ea intentione proferantur, ut fides famam tuam lædentis labefactetur, id quod in defensione famæ permissum, si opus fuerit (§. 1055. *part. 1. Jur. nat.*), ostendendum est, eum imperfectionibus istis obnoxium esse, cumque durioribus mediis non sit utendum, si leniora prostant (§. 269.), nec usurpanda sunt vocabula, quæ nonnisi animus injuriandi suadet. Quoniam itaque in defensione famæ non intenditur, nisi ut quæ famæ tuæ adversa sunt non habeantur ab aliis pro vero; convicia non sunt modus aptus famam defendendi. *An convicia famæ defensioni conveniant.*

Produnt convicia animum vindictæ. Si quis enim ea fundit in alterum, quem famam suam læsisse putat; par pari referre vult (§. 796. *part. 1. Jur. nat.*), quod aliunde quam ex vindictæ studio proficisci nequit. Abunde hoc patet ex altercationi-

bus plebis imperitæ atque incultæ, qui conviciis inter se certant. Neque alia quam vindictæ cupido ratio est, cur ira commoti convicia vomant (§. 422. *part. 2. Eth.*).

§. 273.

Quod stultitiæ sit famam defendere convitiis.

Quoniam convitia non sunt modus aptus defendendi famam (§. 272.), ac præterea lege naturæ prohibita sunt (§. 833. *part. 1. Jur. nat.*), stultitiæ vero est ad defendendam famam uti mediis ad eam defendendam nihil facientibus iisdemque prorsus illicitis (§. 458. *part. 1. Eth.*); *Qui famam suam defensurus adversus alterum convitiis eum proscindit, stultus est*, cumque omnium minime huc faciant vocabula præter animum ignominia alterum afficiendi nihil significantia, *omnium maxime stultitiam suam prodit, qui convitiis famam suam defensurus utitur vocabulis, quæ ad convitiandum saltem excogitavit vulgus.*

Veritas propositionis præsentis adeo manifesta est, ut nullo modo in dubitationem adduci possit. Omnes sane unanimiter consitentur, stultum esse, qui finem quendam intendens utitur mediis, quibus eundem consequi nequit, præsertim si media ista sint prorsus illicita, ut non modo omni conatu nihil agat, verum etiam peccet. Satis autem patet, mediis ad finem consequendum nihil facientibus & in se illicitis annumeranda esse convitia, quibus fama, si superis placet, defenditur (§. 272. *h.* & §. 833. *part. 1. Jur. nat.*). E. gr. si quis objicit parti adversæ impudentiam, sugillandi cuncta pruritum, petulantiam, cavillationem, scurrilitatem, si dicat eos, a quibus famam suam læsam opinatur, insulsos minorum gentium litteratos, fæcem Reip. litterariæ & purgamentum, homunculos a quibus nihil sani proficiscitur & quæ sunt alia hujus generis scommata; ecquis, quæso, bonus & recte judicans sibi persuadebit, inde patere, quod falsa sint, quæ pars adversa dixit, ut nullam mereantur fidem. Quodsi auctoritatem partis adversæ labefactare volueris, ne ei credatur; non

suffi-

sufficit dicere, quæ ad labefactandam fidem partis adversæ facere videntur, sed quæ imputantur probanda sunt. Probandum nimirum est alterum esse impudentem, petulantem, cavillatorem, cuncta sugillare, scurriliterque alios traducere, esse insulsum minorum gentium litteratorem, ad fæcem Reip. litterariæ & purgamentum referendum, homunculum, a quo nihil sani proficisci potest. Supponit probatio facta manifesta, &, ut inde inferantur, quæ alteri imputantur, notiones distinctas impudentiæ, cavillationis, scurrilitatis, insulsi litteratoris minorum gentium & ita porro, ut manifestum sit, talia facta adscribenda esse ad impudentiam, ad pruritum cuncta sugillandi, ad petulantiam, cavillationem & scurrilitatem, eademque nonnisi ab insulso litteratore minorum gentium proficisci posse & ita porro. Notio illa distincta vel definitio est, vel respondet propositioni ex hac demonstratæ. Quodsi ergo definitiones, vel propositiones desideratæ nullibi adhuc prostent, ut ad eas provocari possit, aut ut tanquam satis notæ supponantur, qui quæ dicit probare debet, ipsemet definitiones in medium afferre, aut propositiones ex iisdem demonstrare tenetur, antequam dictis suis fidem facere possit. Nihil hic asseritur, quod non cuivis sit notum, qui dictum de omni & nullo, ratiociniorum fundamentum, cognitum & perspectum habet (§. 348. 349. *Log.*). Quamdiu itaque famæ defensor applicando notiones eorum, quæ dicit, ad facta, seu ea, quæ dixit pars adversa, a qua famam suam læsam esse opinatur, probationem in se desiderari patitur, animus injuriandi præsumitur, cumque præsumtionem vincat veritas, idem manifestus est, si ad dicta & facta, quibus quis se offensum putat, notiones istæ apllicari nequeunt: immo si vel maxime hoc fieri possit, præsumtio animi famam alterius lacessendi nondum cessat vi eorum, quæ antea demonstrata sunt. Ast hic non tam de animo famam suam defendentis, sed de stultitia sermo est. Quamobrem ea sufficiunt, quæ ad hanc probandam sufficiunt, quamvis in stultitia considerari quoque possit alterius famam lacessendi animus, quatenus eidem quoque

que imputatur usus mediorum illicitorum (§. 458. *part. 1. Eth.*).

§. 274.

Quod famam conviciis defendere mansuetudini repugnet.

Quoniam, qui famam suam defensurus adversus alterum conviciis eum proscindit, omnium vero maxime stultitiam suam prodit, si utitur vocabulis, quæ ad conviciandum saltem excogitavit vulgus (§. 273.), neque convicia modus aptus sunt ad defendendam famam (§. 272.), consequenter ea suadere nequit nisi ira ad vindictam tendens (§. 422. *part. 2. Eth*), quæ mentem occœcat, ne stultitiam videre possit (§. 531. *part. 2. Phil. pract. univ.*); *mansuetudini*, quæ iræ moderatur & animum a vindictæ cupidine immunem præstat (§. 950. *part. 1. Jur. nat.*), ipsamque defensionem famæ regit (§. 265.), *maxime repugnat famam conviciis defendere.*

Signum itaque certissimum deficientis mansuetudinis est, si quis conviciis famam suam defendere vult. Immo si quis vel maxime recte se defendat, mansuetudini tamen repugnat justæ defensioni addere convicia, nec a stultitia liber est, quatenus convicia nihil faciunt ad famæ defensionem, quæ abesse poterant atque debebant. Conviciis defensio, quæ vitio carebat, labe inficitur, &, nisi quis omnia probe ponderare didicit, ipsi suspecta redditur. Sane inde colligunt qui sunt a partium studio alieni, quod famam suam defendere nequeat, qui nonnisi convitiis se defendere potest, quæ ad defendendum famam non esse apta nemo non agnoscit, cujus animus affectuum impetu non perturbatur (§. 272.). Famam igitur perdit, quam tueri volebat, præsertim cum conviciis proscindere alios per se bonæ famæ adversetur (§. 833. 553. *part. 1. Jur. nat.*). Ea quoque de causa recensio convitiorum æquiparatur sinistro de defensione judicio. Et plus omnino dicitur, quam si causa sua male defensa dicatur, cum tacitum judicium simul pro-

probationem contineat. Si viri in suo genere satis acuti acumen suum desiderari non paterentur in moralibus, non adeo turpes se darent.

§. 275.

Si alius famam nostram convitiis defendit.

Qui famam suam per alios conviciis defendit, ipse convitiator habendus, &, si defensionem famæ suæ convitiis conspurcatam, cum prohibere poterat, approbat & laudat, convitiorum fit particeps. Qui enim per alios famam suam convitiis defendit, cum hi hoc faciant ipsius voluntate, perinde omnino est, ac si ipse convitiis famam suam defendisset. Quamobrem cum convitiator sit, qui convitiis famam suam defendit; qui per alios hoc facit, ipse convitiator habendus. *Quod erat unum.*

Quodsi quis defensionem famæ suæ convitiis conspurcatam approbat & laudat, cum prohibere poterat; is utique vult, ut convitiis defendatur: quod per se patet. Enimvero factum alienum tibi imputatur, si quomodocunque a voluntate tua libera dependet (§. 650. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem si quis defensionem famæ suæ convitiis conspurcatam approbat & laudat, cum prohibere poterat; ea ipsi imputatur, consequenter cum actiones imputentur, quatenus quis censetur causa libera ejus, quod inde consequitur (§. 527. *part. 1. Phil. pract. univ.*), convitiorum fit particeps. *Quod erat alterum.*

Satis manifesta est utraque pars propositionis per ipsas notiones communes. Pervulgatum scilicet est: Quod quis per alium facit, id per se fecisse putandus est. Inde vero per se sequitur, ut famam suam convitiis ipse defenderit, qui eam per alios ita defendit. Ast ne quod asseritur in abusum trahatur, constare utique debet, quod alius minimum te conscio & consentiente fecerit, quod fecit. Quodsi enim quis te inconsulto ac inscio, aut prorsus dissentiente, vel dissuadente

fecerit, non dici potest te hoc facisse per alium, cum factum alterius non proficiscatur a tua voluntate. Ast si vis, ut alter convitia tuo nomine dicat; convinciator utique es. Perinde nimirum est ac vomere convicia per os alterius. Immo turpius omnino est, convitia dicere per alios, quam per se, cum facere velis, quod pudor vetat, ipsa conscientia factum damnante, vel etiam ineptam simulationem alia vitia suadeant, veluti fastus, ut generoso animo injurias contemnere, aut mansuetus videaris, cum non sis. Similiter non minus pervulgatum est: Qui ad factum alterius concurrit, ejus fit particeps. Inde per se sequitur, conviciorum participem fieri, qui ad defensionem conviciis conspurcatam concurrit. Quoniam vero ad actionem alterius concurrit, qui actione quadam sua ad determinandum actualitatem actionis alterius quidpiam confert (§. 106. *part. 2. Phil. pract. univ.*); quin ad defensionem vitiosam concurrat, qui eam approbat & laudat, cum prohibere poterat, dubitandum non est. Male igitur famæ suæ consulunt, qui se per alios convitiis defendi patiuntur, nimisque imprudentes sunt, si approbationem & laudes publice addant (§. 776. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Dum simulare volunt animum, quem vocant, generosum, qui contemtu vindicet injuriam, aut saltem eadem non commoveatur, simulationem produnt ipso facto contrario, artis simulandi parum periti.

§. 276.

Quando ea tanquam a nobis dicta recte sumantur.

Quoniam qui famam suam per alios convitiis defendit, ipse conviciator habendus, &, si defensionem famæ suæ convitiis conspurcatam approbat & laudat, cum prohibere poterat, convitiorum fit particeps (§. 275.); *si adversarius convitia tanquam ab ipso dicta sumit, qui famam suam per alios convitiis defendit, aut defensionem istiusmodi approbat & laudat, cum prohibere poterat, injuriam ipsi minime facit.*

In

In hoc casu antagonista recte facit, si, quæ contra convicia urgenda sunt, ea exprobret illi, cujus causa est, & alii quoque ex iis recte judicant de ejusdem animo & moribus. Nulla enim est querela de injuria sibi facta, quod factum alienum imputetur, quod imputandum esse satis patet (§. 275.). Male omnino consulit famæ suæ, qui per alios facit, aut saltem fieri permittit, cum prohibere poterat, quod ipsum facere pudor vetat. Sane hoc ipso famæ suæ magis nocet, cum contra conscientiam agat, quam si ipsemet convitia dixisset. Qui convitia detestatur, nequit permittere, ut alii ad famam suam defendendam convitia fundant in adversarium suum: immo si hoc se inscio ac inconsulto fiat, nisi aliæ rationes obstent, publice hoc improbare tenetur, ne videatur tacite probare, quæ ab aliis facta sunt.

§. 277.

Quomodo defensor famæ suspicionem animi conviciandi a se amoveat.

Si defensor famæ omnem suspicionem animi adversarium conviciandi a se amovere velit; dictis, quorum falsitatem, vel factis, quorum qualitatem ostendit, nomina sua addere non debet. Cum enim fama & existimatio contra calumnias aliter defendi nequeat, nisi ut efficias, ne credantur, quæ dicit calumniator (§. 1039. *part. 1. Jur. nat.*); in defensione famæ aliud intendi nequit, quam ut falsitas eorum ostendatur, aut si necessitas exigit ut de iis, quæ adversus famam tuam molitus est adversarius, consequenter de factis dicendum sit, ut facti veritas & qualitas evincatur. Non igitur opus est, ut nominentur imperfectiones, quas istiusmodi dicta, vel facta arguunt, & in quibus ignominia consistit (§. 811. *part. 1. Jur. nat.*). Ostenditur nimirum dictis & factis competere definitionem, non vero iisdem tribuitur definitum. Quamvis enim definitum quoque competat ei, cui definitio competit (§. 349. *Log.*), nec multo acumine opus sit, ut id videant alii; quan-

do tamen defenfor famæ fuæ dictis, vel factis adverfarii nomina fua non addit, eo ipfo indicat, quod quæ dicit famæ fuæ defendendæ caufa, quatenus famam adverfarii imminuere, aut maculam quandam inurere poffunt, a fe invito dicantur, ita ut mallet non dicenda effe, quæ famæ ipfius adverfa funt, quemadmodum manfuetudo exigit (§. 270.), quæ defenfionem famæ regit (§. 265.). Quodfi ergo defenfor famæ omnem fufpicionem animi adverfarium conviciandi a fe amovere velit, quemadmodum fieri debet (§. 555. *part.* 1. *Jur. nat.*); dictis, quorum falfitatem, vel factis, quorum qualitatem oftendit, nomina fua addere non debet.

Quilibet vir bonus effe debet (§. 967. *part.* 4. *Jur. nat.*), ideoque defenfioni famæ maxime convenit, ne quid in ea committatur, quod nomini boni viri fit adverfum. Vir autem bonus omittit etiam ea, quæ jure facere poterat, fiquidem metuendum fit, ne fufpicionem famæ fuæ adverfam aliis præbeat. Quoniam itaque a defenfione famæ abeffe debet conviciandi animus (§. 274. 265.); in ea quoque omittenda funt, quæ fufpicionem ejus injicere poffunt. Non nimia videri debet follicitudo, quam propofitio præfens inculcat: nimium enim non eft, quod legi naturæ, actionum noftrarum normæ, confentaneum. Decet maxime philofophum, ut fit vir bonus. Quamobrem fi quis philofophi veri nomen habere velit, neceffe quoque eft ut vitet, quæ fufpicionem animi conviciandi movere poffunt nonnullis. Laudatur in philofopho acumen. Quodfi ergo in defendenda fama fua fe philofophum præftare velit, neceffe eft ut videat, quæ turba non videt. Ut vero propofitio præfens rectius intelligatur, demus exemplum. Ponamus alterum tibi objicere arrogantiam, faftum & fuperbiam, quod glorieris invento alieno, quod pro tuo venditas, & ob quod te fupra alios de fcientia bene meritos efferas. Quodfi oftenderis, inventum tuum differre ab eo, quod idem cum alieno effe dicitur, aut, fi idem fit, te id fcire minime potuiffe, quod idem jam habuerit alius, & expofueris modum, quod

quo in id incideris, atque utilitatem inventi saltem docueris, & ita porro, sufficienter famam tuam defendisti & arrogantiæ, fastus ac superbiæ infamiam a te depulisti (§. 566. 583. 888. *part. 1. Jur. nat.*); non vero opus est, ut eum voces cavillatorem, calumniatorem, alienæ laudis obtrectatorem, quamvis revera ea, quæ defendendi tui causa in medium attulisti, hæc insinuent. Facta alterius recenseri posse absque nominibus odiosis exempla obvia docent. Ita non opus est, ut fraudatorem appelles, qui tibi mercem aliam pro alia vendidit, aut caro nimis mercem exigui pretii; sed sufficit recensere factum: nec opus est, ut plagiarium voces, qui, quæ pro suis venditat, ex aliis exscripsit; sed sufficit ostendere, quod totidem verbis ex aliis descripserit. Cautio nimirum, qua opus habet suspicionem animi conviciandi defensione famæ a se remoturus, utilis quoque est in aliis casibus.

§. 278.

Quinam conviciis famam defendant.

Qui famam suam defendere nequeunt, convicia in adversarium vomunt. Cum fama aliter defendi non possit, nisi efficiendo, ne eidem adversa credantur, (§. 1039. *part. 1. Jur. nat.*), si quæ dicuntur famæ suæ adversa vera sunt, nihil aliud restat, quam ut fides ei, a quo fama læsa putatur, detrahatur, aut saltem suspecta reddatur (§. 1049. *part. 1. Jur. nat.*). Quodsi igitur sibi persuadeat, se alterius autoritatem labefactare posse conviciando, convicia in eum fundit, aut si videat quod se defendere non possit, cum se offensum putet (§. 936. *part. 1. Jur. nat*), ira commotus (§. 862. *Psych. empir.*) ad vindictam concitatur (§. 422. *part. 2. Eth.*), consequenter conviciando alteri tædia creare studet. Quamobrem qui famam suam defendere nequeunt, convicia in adversarium fundunt.

Equidem propositio converti nequit, ut, qui convicia in adversarium, a quo famam suam læsam esse arbitratur, fundit, famam suam defendere non posse dicatur. Constat tamen

conversam probabiliter arguere impotentiam defendendi, præsertim si adhuc aliæ accedant rationes, quæ probabilitatem augent. Quamobrem cum perpauci probabile a certo dividere norint; vulgo defendendi impotentia ex conviciis, quibus lacessitur adversarius, colligitur, inprimis si aut nihil, quod defensioni serviat, proferatur, aut ea, quæ proferuntur, nullius momenti sint. Accedere vero etiam solent ad convicia mendacia, quibus convicia veritatis nomine colorari posse confidunt, si præoccupetur animus eorum, quos in partes suas allicere atque trahere student. Distingvuntur hæc mendacia a conviciis, quod illis per calumniam fingantur facta, quæ his probandis inserviunt. Quodsi mendacia fuerint manifesta, ut contrarium vel per se in vulgus notum sit, vel facile ostendi possit; conviciis omnis species veritatis detrahitur, quam mentiri poterant, quamdiu nonnulli, vel etiam plures de ipsa causa satis informati non sunt, ut de ea judicium sibi sumere possent. Atque hoc modo famæ suæ magis nocent, quam consulunt, & defensionem, quam moliebantur, ipsimet refutant. Quid mirum? Si a veritate recesseris, omnia confunduntur; si a virtute, mens occæcata inconsiderantiæ locum facit (§. 760. *part. 1. Phil. pract. univ.*) atque improvidentiæ (§. 764. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ut imprudenter agatur (§. 776. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Haud difficulter hinc intelligitur, qualis expectanda sit laus a bonis & peritis, seu bene judicantibus, in qua veram gloriam consistere in confesso est (§. 47. *Jur. Gent.*). Qui famam suam defendere nequeunt, rectius sibi consulerent, si a conviciis sese abstinentes ad modestiam & mansuetudinem confugerent (§. 563. 950. *part. 1. Jur. nat.*), tanquam ad sacram anchoram, ut defensione reali, quantum mala causa patitur, aliorum animos sibi conciliarent (§. 1048. 558. *part. 1. Jur. nat.*), nec adversarios irritarent ipsisque arma darent, ut acriter & bene contra se pugnent. Ita nimirum apud alios faciliorem haberent excusationem, & adversarium amore vincerent, causam licet bonam in malam versurum, nisi se vinci patiatur. Multa

hic

hic dicenda forent, siquidem præsentis instituti ratio prolixitatem ferret. Ceterum maxime absurdum est præ se ferre animum generosum, qui parum commoveatur iis, quæ famæ suæ adversa moliuntur alii, eandem tamen conviciis defendere per alios (§. 275.), omnium vero maxime, si addatur publica approbatio & laude ornatur, quæ reprehensionem merebatur, defensio.

§. 279.

Qui mansuetus est ad condonandum offensam facilis est. Qui enim mansuetus est, offendenti non irascitur (§. 950. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter cum ira ad vindictæ cupidinem tendat (§. 422. *part. 2. Eth.*), animum ab ea immunem habet. Quodsi vel maxime offensa in iram concitetur, eidem tamen moderatur, ut vindictam reprimat, & animum ab ejus cupidine immunem præstet (§. 950. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum offensam condonet, qui cupiditatem vindictæ deponit (§. 959. *part. 1. Jur. nat.*); mansuetus ad condonandum offensam facilis est.

Mansuetus ad condonandum offensam facilis.

Lex naturæ præcipit, ut ad condonandum offensas faciles simus (§. 960. *part. 1. Jur. nat.*). Condonandi facilitas non peculiaris virtus est, sed ad mansuetudinem pertinet. Qui te offendit, tædia tibi creat, aut saltem quidpiam committit, ex quo tædium capere poteras (§. 936. *part. 1. Jur. nat.*). Quodsi non habes animum ipsi vicissim tædia creandi, quemadmodum non habere debes (§. 941. *part. 1. Jur. nat.*); animus tuus vindictæ cupidine vacuus est (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*). Condonatio itaque consistit in animo propter offensam nullum alteri creandi tædium, & qui hunc animum declarat, se alteri offensam condonare significat. Monuimus vero jam alias (§. 959. *part. 1. Jur. nat.*), quod qui offensam condonat, alteri quoque eandem ignoscere, aut simpliciter ignoscere dicatur. Fluit condonandi offensam facilitas ex amore

amore inimicorum, qui mansuetudinis mater est (§. 261.), nec ab hac sejungi potest (§. 262.). Ceterum propositio præsens demonstrari quoque poterat ex eo, quod mansuetus malum malo non referat (§. 263.).

§. 280.

An condonationi offensæ repugnet defensio famæ suæ.

Condonationi offensæ non repugnat defensio famæ suæ, nisi addantur convicia, aut defensio tota in conviciando consistat. Condonandi enim offensam facilitas ad mansuetudinem pertinet (§. 279.). Quamobrem cum mansuetudo regat defensionem famæ (§. 265.), nec eidem repugnet nisi defensio conviciorum labe infecta (§. 274.); condonationi quoque offensæ repugnare nequit defensio famæ suæ, nisi addantur convicia, aut defensio tota in conviciando consistat.

Ostendi etiam potest hoc modo. Qui mansuetus est, in defensione famæ non intendit detrimentum famæ adversarii, & si defensionis causa in medium proferenda sunt, quæ famæ ipsius adversantur, consequenter molestiam creant eidem, ea reticere mallet (§. 270.). Non igitur habet animum alterius famam lacessendi, quia suam prior lacessere ausus, consequenter a defensione abest omnis vindictæ cupido (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum offensam condonet, qui cupiditatem vindictæ deponit (§. 959. *part. 1. Jur. nat*); famam suam defendere potest, qui offensam adversario condonat. Quoniam vero convicia non sunt modus aptus ad defendendam famam (§. 272.), ideoque ea suadere nequit nisi ira ad vindictam tendens (§. 422. *part. 2. Eth.*); si defensioni addantur convicia, condonationi offensæ locus esse nequit. Condonationi itaque offensæ non repugnat defensio famæ suæ, nisi addantur convicia, aut defensio tota conviciando absolvatur.

Non

Non omnes capiunt, quid sibi velit offensæ condonatio, cum eam saltem ad actionem externam, non vero ad animum referant, aut, si vel maxime ad animum attendant, cum tamen non satis ponderant. Unde non solum videas, alios sibi persuadere, quod adversario condonent offensam, cum tamen nondum deposuerint vindictæ cupidinem, verum etiam alios opinari, quasi sedata saltem ira offensa sit condonata, quamvis remaneat odium cupidinem tædia creandi adversario continens (§. 669. *Psych. empir.*). Hinc audias dicentes, quod velint condonare offensam, eam tamen perpetuo in memoria habere. Qui offensam alteri condonat, cupiditatem vindictæ deponit (§. 959. *part. 1. Jur. nat.*), ita ut ejus animus ab ea prorsus sit alienus (§. 948. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque penitus deleta est cupiditas alteri ullo modo creandi molestiam, propterea quod ipsum offendit (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque ipsi molestiam creavit (§. 936. *part. 1. Jur. nat.*). Necesse igitur est, ut eum habeat animum, qualem haberet, si nunquam ab altero offensus fuisset, consequenter cum unusquisque alterum diligere & amare debeat tanquam seipsum (§. 618. 619. *part. 1. Jur. nat.*), ne offensa ullum impedimentum objiciat amori atque dilectioni. Quamobrem voluntaria oblivione conterendæ sunt injuriæ, aut, cum fieri non possit, ut earum memoria statim deleatur, quæ facta sunt, tanquam non facta spectanda, ne eorundem ulla vis sit in appetitum, aut aversationem. Quodsi defensio famæ non repugnare debet condonationi offensæ, ejus cogitatio non movere debet appetitum sensitivum: movet autem utique, si addantur convicia, vel si defensio tota convitiando absolvatur, cum his non delecteris, nisi quia iisdem molestiam adversario creari putas. Jucunda tibi videtur defensio, quia doloris tui remedium videtur adversarii dolor: ast cum hic irritetur, ubi conviciis convicia opponit, vel etiam absque conviciis propalat, quæ famæ tuæ adversa sunt, voluptas in molestiam degenerat. Absurdum est affirmare, quod offensam condonaveris, ejus tamen memoriam conservare velis. Etenim tua

interesse debet, ne memoria offensæ deleatur. Quænam igitur ratio est, ut eam conservare velis? certe non alia, quam ut offensa motivum sit actionum futurarum, quæ respectum habent ad offensorem. Quare animus tibi est vel denegandi officium humanitatis, quando a te petetur, vel nocendi, aut offendendi alterum, occasione oblata. Cupiditas vindictæ itaque nondum deposita (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque nec offensa condonata (§. 959. *part. 1. Jur. nat.*).

§. 281.

Signum animi condonandi offensam & offensæ condonatæ.

Qui animum condonandi offensam habet, ejus appetitum movere nequit offensa, nec ea motivum esse potest in actionibus, quæ respiciunt offensorem, quando renovatur ejus memoria, si offensa fuerit condonata. Qui enim habet animum condonandi offensam, is cupiditatem vindictæ deponere tenetur (§. 959. *part. 1. Jur. nat.*). Quoniam itaque offensori tædia creare non vult, propterea quod se offendit (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*); ex tædio ipsius nullam voluptatem percipit (§. 156. *part. 2. Eth.*), consequenter nec eum odit (§. 664. *Psych. empir.*). Quamobrem offensa appetitum ipsius movere nequit. *Quod erat unum.*

Similiter quoniam qui offensam condonavit, omnem cupiditatem vindictæ deposuit (§. 959. *part. 1. Jur. nat.*); offensori nunquam molestiam creare vult, propterea quod se offendit (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem in actionibus determinandis, quæ ipsum respiciunt, nullam rationem habere vult offensæ, cujus memoria obliterata censeri debet. Cum rationes determinandi voluntatem, vel noluntatem motiva sint (§. 888. *Psych. empir.*); si offensa fuerit condonata, ea nunquam motivum esse potest in determinandis actionibus, quæ respiciunt offensorem, quamvis data occasione eidem inserviendi refricetur ejus memoria. *Quod erat alterum.*

Pleri-

Plerique seipsos fallunt, quando putant se condonasse offensam, quamvis memoriam offensæ conservent, & ejus memores officium humanitatis alteri denegant, aut prorsus nocent. Hoc vero certissimum signum est, offensam nondum esse condonatam. Qui offensam condonat, cum serio nolit, eam ingredi motivum determinandi actiones suas, quando offertur occasio offensori vel inserviendi, vel quomodocunque ægre faciendi, eandem quoque e memoria extemplo evellere vellet, modo id fieri posset. Cum vero hoc in potestate sua non sit, cum omnis rerum memoria nonnisi sensim obscuretur & evanescat; offensam non amplius considerat tanquam animo sibi molestiam creandi factam, ut odium avertatur a persona. Meminisse facti, quo offensus fuisti, & meminisse offensæ, utique differunt, saltem in condonatione offensæ tanquam diversa spectanda. Offensa spectatur tanquam factum, quo alius tibi molestiam creavit: si vero sensum molestiæ ab eodem removes & factum tantummodo consideres, quale in se est, facti meministi, non offensæ. Quamobrem si aliæ fuerint rationes, cur facti memoriam conserves; id ipsum condonationi offensæ minime obstat, nec inde colligi potest, te eam nondum condonasse. Ponamus tibi maximam factam esse injuriam ab inimico, qui fortunas tuas funditus subvertere moliebatur. Ponamus porro Deum injuriam istam direxisse in finem tibi admodum salutarem, ut inde fortunæ tuæ evaserint ampliores. Cum intersit providentiæ divinæ memoriam conservare eamque concelebrare, id vero fieri nequeat, nisi etiam injuriarum memoria conservetur; ecquis dicat, in hoc casu memoriam injuriarum repugnare condonationi offensæ, cum jam non spectentur tanquam offensæ? Qui offensarum meminit, conqueritur de molestiis, quas sibi creaverat inimicus, cumque appetitus ipsius adhuc feratur in ea, quæ inimico molesta sunt, infortunio atque injuriis ab alio ipsi illatis delectatur. Quamvis itaque ipse molestiam eidem afferre nequeat, aut certis de causis nolit; in votis tamen habet, ut malis prematur. Ast ex adverso qui facti alterius sal-

ſaltem meminit, quo tibi injuriam fecit, factum a persona dividit, neque in hanc invehitur, multo minus malis, quæ ipsi accidunt, delectatur, neque eidem mala imprecatur. Quoties memoria factorum usum moralem habent, eum conservare potius debemus, quam delere. Necesse tamen est, ut animus amore inimicorum imbutus sit, ne tacite resuscitetur odium, & nudi facti memoria transeat in memoriam offensæ. Pertinent hæc ad difficultatem obtinendi puritatem animi (§. 607. *part. 2. Eth.*). Quamobrem non est quod miremur, si qui ad impossibilia referant, quod adeo difficile est. Solent enim homines difficultates metiri suis viribus, quas superare putant quæ nondum in potestate sua sunt. Dolendum itaque, quod de mansuetudine parum cogitetur, immo non desint qui mansuetudinis nomen aversantur, quasi id dedeceat homines magnos & excelsos. Magis igitur arridet nomen animi generosi, quod fastui ac superbiæ magis convenire videtur (§. 583. 888. *part. 1. Jur.nat.*), cum eodem significetur contemtus offensarum tanquam a persona, quæ vilipenditur, profectarum. Accedit autem mendacium, dum fastosi ac superbi istiusmodi homines præ se ferunt animum offensa minime commotum, quasi adversarii sint nimis impotentes, quam ut adeo magnis & excelsis hominibus, qui videri volunt, molestias creare possint, cum tamen ipsa convitia, quæ in eos fundunt, loquantur, quantum torqueatur animus. Absurdum vero est, saltem vocabulo blandiri fastui ac superbiæ suæ, cum revera mansuetudinem mentiantur, quando generosum animum crepant.

§. 282.

An mansuetudini repugnet jus puniendi & condonatio-

Jus puniendi non repugnat mansuetudini, nec condonatione offensæ tollitur. Etenim qui alterum punit, animum habet ab omni vindictæ cupidine alienum (§. 1078. *part. 1. Jur. nat.*), nimirum quando jus puniendi exercet legi naturæ convenienter, quemadmodum in Moralibus supponitur atque supponi

poni debet. Quamobrem cum mansuetudo animum offensi *ne offensæ* a cupiditate vindictæ immunem præstet (§. 950. *part. 1. Jur. tollatur. nat.*); jus puniendi non repugnat mansuetudini. *Quod erat unum.*

Porro qui alteri offensam, seu læsionem condonat, hoc tamen non obstante pœnam ab eodem exigere potest (§. 1079. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter qui offensam condonat, non tamen propterea jus puniendi, quod natura ipsi competit (§. 1061. *part. 1. Jur. nat.*), remittit (§. 95. *part 3.* & §. 1071. *part. 2. Jur. nat.*). Condonatione itaque offensæ jus puniendi non tollitur. *Quod erat alterum.*

Jus puniendi non repugnare mansuetudini, eodem quoque modo ostendi potest, quo supra ostendimus, eidem non repugnare jus defendendi nos, res nostras nostramque famam (*not.* §. 265.). Etenim lex naturæ nobis concedit jus puniendi eum, qui nos læsit (§. 1061. *part. 1. Jur. nat.*). Eadem vero lege obligamur ut simus mansueti (§. 951. *part. 1. Jur. nat.*). Quoniam itaque ob immutabilitatem obligationis, quæ a lege naturæ venit (§. 142. *part. 1. Phil. pract. univ.*), fieri nequit, ut licitas faciat actiones, quæ mansuetudini repugnant (§. 170. *part. 1. Jur. nat.*); jus puniendi mansuetudini non repugnat. Ex hac demonstratione equidem apparet, quod jus puniendi repugnare nequeat mansuetudini; non tamen intelligitur, cur non repugnet, quemadmodum in ea, quam dedimus, ex principiis specialibus deducta. In Moralibus, ubi assensui negotium facessere solet appetitus, maxime consultum est, ut demonstrationes sint lucidæ, ideoque ex principiis specialibus deductæ præferantur tanquam lucidiores demonstrationibus, quæ ex principiis generalibus derivantur, quamdiu præsertim cohibere nondum didiceris, ne appetitus influat in assensum: id quod non adeo facile addiscitur, quemadmodum forsan putatur, & ad difficillima Philosophiæ moralis capita merito refertur. Habent tamen demonstrationes ex principiis uni-

verſalibus deductæ etiam eximium uſum, ut memoria facilius retineantur ſpecialia ſub univerſalibus contenta, quæ absque demonſtratione ulteriori per modum corollariorum ſubſumuntur (§. 277. *Log.*). Ita in præſenti caſu patet, eodem modo in genere demonſtrari, nullum jus, quod nobis vi legis naturæ competit, ulli virtuti repugnare, ſed a virtutibus ſaltem regi ejus exercitium, quo idem de jure defenſionis & jure puniendi oſtendimus. Atque hac de cauſa conſultum foret, ut diſciplinæ ad principia maxime generalia revocarentur: ita nimirum paucis multa diſci poſſent, quæ nobis ſpecialia inſinuant, quoties iisdem opus habemus. De eo autem cogitandum erit, ubi diſciplinæ ſatis fuerint excultæ: hic enim labor pertinet ad eas magis perficiendas & ad uſum faciliorem aptandas. Abſit autem ut tibi perſuadeas, ſpeciales disquiſitiones tum fore inutiles. Faciunt enim hæ ad veritatem intimius perſpiciendam, ut magis immotus ſit aſſenſus: quo obtento, generalis theoria memoriæ potiſſimum conſulit & ad nova invenienda plurimum adjumenti affert. Qui offenſam inimico condonat, cum cupiditatem vindictæ deponat (§. 959. *part. 1. Jur. nat.*), non vult alteri moleſtiam creare, propterea quod ipſi moleſtiam creavit (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*); ſed propterea non declarat, quod ſecuritati ſuæ proſpicere nolit in futurum, ne ab inimico ſuo denuo lædatur, vel etiam ab aliis ejus exemplum ſecuturis. Enimvero jus puniendi, quod nobis lege naturali datur (§. 1061. *part. 1. Jur. nat.*), in eo conſiſtit, quod nobis liceat avertere periculum læſionis futuræ, præcavendo ſcilicet, ne in poſterum ab eo, qui nos læſit, denuo lædamur, nec exemplum ejus ſecuti alii nos lædere audeant (§. 1058. *part. 1. Jur. nat.*). Condonans igitur offenſam juri huic non renunciat (§. 103. *part. 3. Jur. nat.*). Salva igitur condonatione offenſæ jure ſuo uti, ideoque eum, qui ſe læſit, punire poteſt. Non eſt quod excipias, cum punitor offenſori malum quoddam inferat (§. 285. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ex quo hic utique moleſtiam percipit (§. 569. *Pſych. empir.*), qui vero pœnam non condonat, cupiditatem vindictæ non deponens

nens

nens (§. 959. *part. 1. Jur. nat.*), offensori molestiam creet, propterea quod se offendit (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*), unum idemque esse, sive quis offensam alteri non condonet, sive condonata licet offensa eum tamen puniat. Idem nimirum fieri in utroque casu. Enimvero ut jam non dicam, quod tamen ex sequentibus non patebit, non prorsus idem fieri, si quis jure puniendi utitur & si vindictæ cupidinem explet, hic saltem notandum est valere illud pervulgatum: Duo cum faciunt idem, non est idem. In moralibus enim respicitur animus agentis, non actio saltem externa. Qui vindictæ cupidinem exsatiare studet, malum inimici, aut offensoris intendit (§. 947. *part. 1. Jur. nat.* & §. 616. *part. 1. Phil. pract. univ.*), si ex eadem voluptatem percipit (§. 156.): neutrum vero dici potest de punitore (§. 1074. 1076. *part. 1. Jur. nat.*). Supponit præterea vindicta odium ejus, qui te læsit, aut offendit (§, 947. *part. 1. Jur. nat.*) & §. 672. *Psych. empir.*), quod a punitore procul remotum (§. 1077. *part. 1. Jur. nat.*).

§. 283.

Mansuetudo regit punitionem. Qui enim alterum punit, intendit aversionem periculi læsionis futuræ sibi & aliis ex præterita metuendæ (§. 1074. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum homini competat jus perfectum non patiendi, ut alius ipsum lædat (§. 913. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque omnis læsio ad injuriam adscribenda sit (§. 859. *part. 1. Jur. nat.*); punitio circa injurias versatur. Enimvero mansuetudo dirigit actiones nostras circa injurias ab aliis nobis illatas (§. 250.). Mansuetudo igitur punitionem regit.

An mansuetudo regat punitionem.

Exercitium juris puniendi ad mansuetudinem pertinet, quæ punitionem regit, ne quid in ea committatur, quod amori universali adversum. Ostendendum itaque, quomodo mansuetudo punitionem regat, ne excessus labe quadam inficiat animum (§. 598. *part. 2. Eth.*), sed puritas ejus conservetur

(§. 599.

(§. 599. *part. 2. Eth.*). Equidem in civitate exercitium juris puniendi singulis ablatum, & judicibus demandatur (§. 559. 561. *part. 8. Jur. nat.*), nec toleranda sunt bella privata (§. 560. *part. 5. Jur. nat.*); non tamen inde sequitur, ut ex Ethica proscribendus sit modus, quo mansuetudo regere debet exercitium juris puniendi natura unicuique competentis (§. 1061. *part. 1. Jur. nat.*). Quoniam enim perinde est, sive jus puniendi exerceas per te, sive per alium, nimirum in civitate per judicem, quæ sunt mansuetudinis in eo partes nunquam deserendæ. Judex in punitione eadem observare debet, quæ tibi punitori observanda. At de eo disertius dicendum suo loco iu Philosophia civili. Notandum præterea est, superesse adhuc casus nonnullos, in quibus non omnis puniendi potestas privatis ademta: sit ita quod vulgo non semper hoc nomine compelletur. Inprimis autem observandum, si quis per judicem punit eum, qui se læsit, ipsum eundem habere debere animum, quem habere debet, si per se jus suum exequeretur. Ac propterea necesse est, ut in Ethica doceatur, qui animus in puniendo conveniat mansueto. Hoc nosse etiam prodest, ne injustas de judice moveas querelas.

§. 284.

Quænam in hoc regimine observanda.

Quoniam mensuetudo regere debet punitionem (§. 283.), in punitione autem duo observanda sunt, nimirum quomodo determinanda sit magnitudo pœnæ & qualem animum punitor habere debeat; *qui mansuetus est, non plus sibi licitum esse sumit in punitione, quam lege naturæ permittitur, nec alium habet animum, quam quem urget lex naturæ.*

Convenit regimen punitionis cum regimine defensionis (§. 266.): punitio enim defensioni quodammodo assimilatur. Defensione avertitur injuria intentata in præsenti periculo; punitione futura in periculo metuendo. In utroque casu tuendum est jus securitatis, ne scilicet patiamur nos lædi ab alio (§. 917. *part. 1. Jur. nat.*), homini omni natura competens

tens (§. 918. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque tam defensio sui, ac famæ & rerum suarum, quam punitio est juri securitatis tuitio. Non igitur est quod miremur, mansuetudinis tam in defensione, quam in punitione easdem esse partes.

§. 285.

Quoniam qui mansuetus est in punitione eum habere debet animum, quem lex naturæ urget (§. 284.), lex vero naturæ a puntione removet omne odium (§. 1077. *part. 1. Jur. nat.*), ne ex malo, quod inferendum (§. 285. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ulla percipiatur voluptas (§. 1076. *part. 1. Jur. nat.*), omnemque vindictæ cupidinem arcet (§. 1078. *part. 1. Jur. nat.*), ita ut non intendatur malum, quod alteri infertur, sed aversio periculi læsionis futuræ sibi & aliis ex præterita imminentis (§. 1074. *part. 1. Jur. nat.*), nec punitor velit malum alterius, quatenus malum alterius est, sed quatenus est medium unicum avertendi a se atque aliis læsionis metuendæ periculum, sed mallet ab illo immunem esse alterum (§. 1075. *part. 1. Jur. nat.*); *Qui mansuetus est, eum, quem punit, minime odit, ab omni cupidine vindictæ totus alienus, nec voluptatem percipiens ex malo, quod qui punitur patitur, neque hoc intendens, sed aversionem periculi læsionis futuræ sibi & aliis ex præterita imminentis, illud non vult tanquam malum alterius, sed tanquam medium unicum læsionis futuræ periculum a se atque aliis avertendi, immo mallet alterum a malo isto esse immunem.* *Qualis sit animus mansueti in punitione.*

Non differt animus in punitione ab eo, quem habere debemus in defensione (§. 269.). Rationem jam insinuavimus (*not.* 284.). Cum mansuetudo dirigat actiones circa injurias (§. 250.), animus mansueti semper idem est, sive injuria intentetur, sive facta fuerit, sive præcavenda. Tum enim regimen huc redit, ut impediatur, ne consideratione injuriarum concitentur affectus amori universali ad ipsos inimicos extenso contrarii nihilque moderabile suadentes.

§. 286.

Quomodo mansuetus jus puniendi æstimet.

Similiter quia in punitione non plus sibi sumere licet, quam lege naturali permittitur (§. 284.), in eum autem, qui te læsit, tantundem tibi licet, quantum ad avertendum periculum læsionis futuræ, sive ab eodem tibi atque aliis, sive ab aliis exemplum ejus secutis tibi metuendæ sufficit (§. 1059. part. 1. Jur. nat.); *qui mansuetus est, periculum læsionis futuræ sive ab eadem tibi atque aliis, sive ab aliis exemplum ejus secutis tibi metuendæ æstimat ex circumstantiis præsentibus & ei convenienter pœnæ magnitudinem determinat, sollicite sibi cavens, ne in puniendo modum excedat, pœnam scilicet graviorem sumens, ubi levior sufficit* (§. 1066. *part.* 1. *Jur. nat.*), consequenter *si nullum sit istiusmodi periculum, a punitione sese abstinet, si minæ sufficiunt, si objurgatio, si admonitio, non progreditur ulterius.*

Eadem hic repetenda sunt, quæ supra annotavimus, cum de modo defensionis ageremus (*not.* §. 267.). Probe autem considerandum est, punitorem lædere puniendum, quatenus modum excedit (§. 1065. *part.* 1. *Jur. nat.*): id quod motivum est, ut in determinanda pœnæ magnitudine tanto majore circumspectione utamur semper proniores in partem mitiorem. Quoniam periculum læsionis futuræ nonnisi probabiliter æstimari potest, futurorum autem prævisio admodum incerta est; illius quoque æstimatio admodum difficilis. Quæ in civitate attendenda sunt, quatenus injuriæ singulis factæ respectum quendam ad Remp. habent, in præsenti insuper habemus.

§. 287.

De nomine punitionis notanda.

Jus puniendi quod dicimus *Jus ulciscendi* vocatur a *Cicerone* & ita quoque vulgo appellatur, ideoque quod nobis punitio est, *Ultio* vocatur. Idiomate patrio dicimus, sich rächen, & ipsam actionem die Rache.

Ne

Ne videamur sine ratione a recepto loquendi more recessisse, ratio nobis reddenda est. Ulcisci idem esse ac injuriam non impunitam relinquere confitentur omnes. Quamobrem a communi significatu non recedimus, si quod *Cicero* in Topicis jus ulciscendi vocat jus puniendi dicimus. Enimvero constat, & olim communem fuisse opinionem, & eandem hodienum plerorumque mentem occupare, quasi inimicum odisse liceat, & per consequens ipsi male facere, quia nobis malefacit, ut ideo ultio cum ea actione coincidat, quam nos vindictam appellavimus (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*). Cum lex naturæ præcipiat amorem inimicorum, prohibeat odium (§. 632. *part. 1. Jur. nat.*), ultionem quoque in hoc sensu acceptam proscribit. Quodsi vocabulum ad significatum legi naturæ conformem reducere velis, quemadmodum in Moralibus fieri debet, ultio coincidit cum punitione. Pœnis obligantur homines ad actiones tam committendas, quam omittendas (§. 288. *part. 1. Phil. pract. univ.*), nec malum, quod alteri infertur, pœnæ rationem habet, nisi inferatur ab eo, qui alterum obligandi jus habet (§. 285. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quando alteri malefacis, qui tibi injuriam facit, ut in posterum ab injuria facienda abstineat, nec alii exemplum ejus sequantur, eum obligare vis, ne ipse porro injuriam tibi faciat, obligare simul vis alios, ne ipsi quoque injuriam tibi vel aliis faciant (§. 118. *part. 1. Phil. pract. univ.*), atque jus obligandi alios ne injuriam faciant, tibi competit (§. 913. *part. 1. Jur. nat.* & §. 301. *part. 1. Phil. pract. univ.*), exercendum vero absque odio (§. 1077. *part. 1. Jur. nat.*) & vindictæ cupidine (§. 1078. *part. 1. Jur. nat.*). Jus igitur ulciscendi aliud non est nisi jus puniendi (§. 349. *Log.*). In systemate igitur unumquodque proprio suo nomine compellandum, nec quæ eadem sunt diversis nominibus insignienda. Est vero ratio multo prægnantior, quæ urget, ne ab hac regula discedamus. Omne enim jus puniendi, de quo agitur in Jure naturæ & omni philosophia practica, morali atque civili, ex hoc ipso jure puniendi natura hominibus competente tanquam ex suo

 fonte

fonte deducendum, quemadmodum abunde patet ex demonstrationibus, quas in systemate Juris naturæ dedimus. Quamobrem consultius utique videtur, ut jus puniendi potius dicatur, quam jus ulciscendi jus illud, quo ad tuendam securitatem nostram opus habemus.

§. 288.

De extensione juris puniendi mansuetudini repugnante.

Mansuetudini repugnat jus puniendi extendere ad liberos, vel parentes, ad cognatos alios atque amicos ejus, qui te læsit. Ob factum enim alienum, quo læsus es, nemo puniri potest (§. 1084. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter nec licet liberos punire ob facta parentum, vel contra, nec cognatos ob factum cognati, nec amicos ob factum amici. Quodsi ergo jus puniendi extenditur ad alios, ultra personam lædentis; id aliunde proficisci nequit, quam ex immoderata nimis vindictæ cupidine (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum mansuetudo non ferat vindictæ cupidinem (§. 950. *part. 1. Jur. nat.*); eidem utique repugnat jus puniendi extendere ad liberos, vel parentes, aut ad cognatos alios, atque ad amicos ejus, qui te læsit.

Ostenditur etiam hoc modo. Jus puniendi vi legis naturalis nobis non competit, nisi in eum, qui nos læsit (§. 1061. 1084. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter si quis id extendere velit ultra personam lædentis ad alios, qui nullam injuriam fecerunt, hoc nullo jure fit. Quoniam itaque mansuetudo virtus est (§. 950. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque mansuetus actiones suas legi naturæ convenienter determinare debet (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ob injurias sibi factas punire nequit liberos, vel parentes, vel cognatos quoscunque alios, vel amicos lædentis.

Non opus est, ut propositioni præsenti addatur restrictio, nisi quocunque modo ad læsionem concurrerint. Etenim tum

rum puniuntur propter factum proprium, non vero alienum (§. 1082. 1083.). Qui ad læſionem concurrit, injuriæ tibi factæ fit particeps, nec minus ab hoc metuendum eſt periculum læſionis futuræ, quam ab eo, qui primaria læſionis cauſa fuit. Quando jus puniendi ad innocentes extenditur, jus eſſe deſinit, & quæ dicitur ſive punitio, ſive ultio vindicta eſt lege naturæ prohibita (§. 947. 948. *part. 1. Jur. nat.*), & ad malitiam adſcribenda. Abſurda hæc & nefaria juris puniendi, aut, ſi mavis, ulciſcendi extenſio certiſſimum ſignum eſt deficientis manſuetudinis. Non licet obtendere punitionem parentum in liberis ipſi Deo a Moſe tributam, cum decalogum publicaret Hebræis: neque enim tum liberi puniuntur ob facta parentum (*not.* §. 667. *part. 8. Jur. nat.*). Propoſitio præſens non abhorret a notionibus communibus. Notiſſimum enim eſt, ipſum imperitum vulgus indignari ei, qui injuriam a parentibus illatam ulciſcitur in liberis ſive infantibus, ſive pueritiæ adhuc proximis, quam in parentibus ulciſci non poterant, adeo naturale hominibus eſt innocentem non poſſe puniri ob factum alienum, quamvis vindictam ſeu ultionem licitam eſſe putent.

§. 289.

Quid jubeat manſuetudo, ſi defenſio & punitio non ſit in poteſtate, aut parum conſulta.

Si jus defendendi & puniendi exercere nequis, aut prudentiæ eſt, ne eodem utaris: manſuetudinis eſt injuriam patienter ferre & eventum omnem providentiæ divinæ committere. Etenim ſi jus defendendi & puniendi exercere nequis, vires deſunt, conſequenter defenſio & punitio phyſice efficitur impoſſibilis (§. 952. *part. 1. Theol. nat.*). Quodſi prudentiæ ſit, ne jure defendendi, vel puniendi utamur, cum prudenter agere debeamus (§. 258. *part. 1. Jur. nat.*), defenſio & punitio a rectitudine deficit (§. 81. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideoque efficitur moraliter impoſſibilis (§. 952. *part. 1. Theol. nat.*). In utroque igitur caſu injuriæ, quibus afficimur, aut quæ metuendæ

 ſunt,

ſunt ad fortunam adverſam referenda (§. 540. *part. 1. Theol. nat.*). Quamobrem cum in adverſis patientes eſſe debeamus (§. 593. *part. 1. Jur. nat.*); ſi jus defendendi & puniendi exercere non poſſumus, aut prudentiæ eſt ne eodem utamur, injuriæ patienter ferendæ, conſequenter cum manſuetudo dirigat actiones noſtras circa injurias (§. 250.), utique tanquam virtus (§. 950. *part. 1. Jur. nat.*), legi naturæ convenienter (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), manſuetudinis omnino eſt ut eas patienter feramus. *Quod erat unum.*

Per ſe patet, ſi nos defendere non poſſimus, nec punire eum, qui nos læſit, aut ſi jure defendendi & puniendi non utamur, dubium eſſe, quæ nobis eventura ſint mala. Enimvero cum eventus dubius providentiæ divinæ totus ſit committandus (§. 1192. *part. 1. Jur. nat.*); ſi jus defendendi & puniendi exercere non poſſumus, aut prudentiæ eſt, ne eodem utamur, patet ut ante *n. 1.* manſuetudinis eſſe, ut eventum omnem providentiæ divinæ committamus. *Quod erat alterum.*

Omnes actiones, quæ circa injurias quomodocunque verſantur, tam poſitivæ, quam privativæ, objectum manſuetudinis ſunt, cujus eſt curare, ut legi naturæ ad amuſſim reſpondeant (§. 250.). Quamobrem huc etiam pertinet tam phyſica, quam moralis impoſſibilitas defenſionis & punitionis. Non eſt quod dicas, eam pertinere ad patientiam & fiduciam in Deo (§. *præſ.* & §. 1186. *part. 1. Jur. nat.*). Patet enim ex demonſtratione propoſitionis præſentis, manſuetudinem commendare patientiam & fiduciam in Deo, & non minus patet ex ſequente, patientiæ ac fiduciæ in Deo non eſſe locum, niſi manſuetudo præſupponatur. Phyſica impoſſibilitas defenſionis & punitionis manifeſta eſt, cum deſint vires ad defenſionem & punitionem requiſitæ, vel etiam puniendi occaſio (§. 158. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Aſt moralis impoſſibilitas

tas disquisitione accuratiori indiget. Potissimæ hic sunt prudentiæ partes, quæ non modo nos circumstantiarum præsentium rationem habere jubet (§. 466. *part.* 1. *Eth.*), ut evitentur damna, quæ defensione, aut punitione contrahere poteramus (§. 464. *part.* 1. *Eth.*), & futura prospicere probabiliter (§. 470. 471. *part.* 1. *Eth.*), ne audacia noceat (§. 604. *part.* 1. *Jur. nat.*); verum etiam cavet, ne quid in defensione & punitione committatur, quod legi naturæ adversatur.

§. 290.

Quid in eo casu porro faciat mansuetus.

Quoniam *qui mansuetus est*, injurias patienter fert & eventum omnem providentiæ divinæ committit, si jus puniendi exercere nequit, aut prudentiæ est, ne eodem utatur (§. 289.), cum non velit malum alterius, quatenus malum est (§. 1075. *part.* 1. *Jur. nat.*), *ei, quem punire nequit, aut ut puniat minime consultum judicat, mala non imprecatur, sed ut ad saniorem mentem redeat optat & bona quævis ipsi apprecatur: immo si occasio fert, officiis animum ejus sibi conciliare studet.*

Ira tendit ad mala alteri imprecandum, si in potestate nostra non fuerit ut malum malo referamus (§. 422. *part.* 2. *Eth.*). Mansuetudo iræ moderatur (§. 950. *part.* 1. *Jur. nat.*). Ferre itaque nequit, ut inimico mala imprecemur. Punitione intenditur, ne qui te læsit denuo te lædere audeat (§. 1074. *part.* 1. *Jur. nat.*), consequenter ut animum lædendi mutet. Quodsi ergo deficiant media, quibus ad mutandum animum lædentem obligare potes; si mansuetus es, in votis subsistis, ideoque optas, ut ad saniorem mentem redeat, neque te, nec alios in posterum lædat. Et quoniam animum lædendi quoque mutat, cujus animus nobis conciliatur; si occasio ita fert, officiorum prompta præstatione eum tibi conciliare studes. Possumus quoque alterum obligare præmiis (§. 297. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), ideoque conferendo bonum in alterum (§. 295. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quando itaque bono malum referimus, cum ei, qui nobis malefecit, bene faciamus

(§. 799.

(§. 799. *part. 1. Jur. nat.*), bonum, quod in ipsum confertur, spectari potest instar præmii abstinentiæ a læsione futura & depositionis inimici erga nos animi. Etenim si præmiis alterum obligare velimus ad aliquid faciendum, vel non faciendum, bonum quoque confertur ante factum, vel non factum. Sane ipse Deus, qui bonitate sua, vi nexus rerum in hoc universo (§. 901. *part. 1. Theol. nat.*), mundum gubernat (§. 903. *part. 1. Theol. nat.*), malis quoque benefacit, ut sint motiva actionum bonarum committendarum, malarum vero omittendarum (§. 315 *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter ad mutandum animum eos hoc modo obligare vult (§. 118. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamvis enim spectari nequeant bona in malos collata tanquam præmia actionum malarum perpetratarum (§. 315. *part. 1. Phil. pract. univ.*); præmii tamen rationem habent respectu futurarum, quatenus per ea intenditur obligatio mutandi animum (§. 297. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Equidem videntur præmia non ante conferenda, quam ubi factum fuerit, cujus gratia præmium statutum, cum nemo puniatur ob actionem nondum perpetratam; perperam tamen a pœnis ad præmia fit argumentatio. Nemo enim puniri potest innocens (§. 1086. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter qui facto nullo suo pœnam meruit (§. 1085. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque ad pœnam patiendum nondum obligatur (§. 1071. *part. 1. Jur. nat.*): ast cum malum bono referre debeamus (§. 808. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque bene facere ei, qui nobis malefecit (§. 799. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter etiam ei, qui habet animum nobis male faciendi; nil obstat, quo minus alterum præmio obligaturi ad non male faciendum bonum in ipsum conferamus actu, etiamsi a male faciendo sese nondum abstinuerit.

§. 291.

Quando mansuetudi- *Mansuetudini maxime convenit, ut, si alterum, qui nos læsit, officiorum præstatione obligare possimus, ne in posterum nos lædat, loco puni-*

punitionis hoc medio utamur, & *multo magis ut eodem utamur*, *si nis sit ut loco punitioni non conceditur locus.* Etenim mansuetudo regit punitionem (§. 283.). Enimvero si alio modo periculum ex læsione facta imminens averti potest, quam pœnam exigendo, ea remittenda (§. 1097. *part. 1. Jur. nat.*). Quodsi ergo quis officiorum præstatione qui nos læsit obligari potest, ne in posterum nos lædat; loco punitionis hoc modo ut utamur mansuetudini maxime convenit (§. 284.). *Quod erat unum.*

Loco pœnæ officiorum præstatione securitati nostræ prospiciamus.

Quoniam remedium adversus injurias metuendas lenissimum est, si eum, qui nos læsit, officiorum præstatione obligemus ab iisdem abstinere, quando autem punitioni non conceditur locus, remedium aliud non superest, in casu quamvis maxime dubii eventus eodem tamen utendum. Et quia mansuetudini maxime convenit, ut hoc modo injurias avertere studeamus, quando sufficere videtur, *per demonstrata*; multo magis eidem consentaneum est, ut eodem utamur, si aliud non suppetit, consequenter si punitioni, quæ necessaria videbatur, non sit locus. *Quod erat alterum.*

Hoc modo mansuetudine vincitur inimicus. Etenim ad hoc non sufficit, ut deponatur animus vindictæ cupidus & offensa condonetur, cum utroque non obstante pœnæ adhuc locus relinquatur (§. 282.); sed pœna convertenda est in præmium, quatenus nimirum præmiis intenditur obligatio in posterum non lædendi, quemadmodum eadem intentione pœna exigitur. Nimirum bonum, quod confertur in eum, qui te læsit, non spectatur tanquam præmium injuriæ factæ, cum non ideo conferatur, quia te læsit, sed tanquam præmium injuriæ non committendæ, quia ideo confertur, ne te in posterum lædat. Ac ideo injuria censetur gravior & gravius peccat, si quis contra hanc obligationem peccat, Deo præmii tui in punienda injuria facta rationem habituro. Effectum hujus obligationis describit Apostolus Rom. XII. 20.

quando ait: Hoc faciens carbones ignis congeres ſuper caput ejus (ſcilicet inimici tui). Facile autem patet, a te non intendi gravitatem peccati, ſed emendationem inimici, ne denuo in te peccet. Falſo igitur ſibi perſuadent, ſe manſuetos eſſe, ſeu amori inimicorum ſatisfacere, ſi inimico, qui eos offendit, benefacientes profitentur ſe velle carbones ignis congerere in caput ejus. Etenim hoc indicat animum vindictæ cupidum, & odium inimici, ideoque manſuetudini (§. 950. *part. 1. Jur. nat.*) & amori inimicorum repugnat (§. 623. *part. 1. Jur. nat.*). Equidem qui inimicos diligit, ipſis benefacit (§. 75.), conſequenter cum inimicos diligere debeamus (§. 632. *part. 1. Jur. nat.*), etiamſi punias offenſorem, hoc tamen non obſtante officia humanitatis ei denegare minime debes; non tamen hoc obſtat, quo minus officium etiam inimico debitum vertatur in medium ipſum obligandi, ut a læſione abſtineat, accedente nimirum intentione obligandi ad ſenſum officii. Quatenus præſtatio ſpectatur tanquam officium, Deo te obedientem præbes; quatenus vero intenditur læſionis in poſterum metuendæ averſio, ſecuritati tuæ conſulis, uſus mediis quam maxime licitis ad eam tuendam, quantum datur.

§. 292.

An officium humanitatis in pœnam denegari poſſit.

In pœnam denegari poteſt officium aliquod humanitatis, quod petitur. Etenim quando quis punitur, ei affertur malum phyſicum (§. 285. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Carentia boni etiam malum eſt (§. 754. *part. 1. Jur. nat.*), conſequenter qui beneficium denegat, malum afferre cenſetur. Quamobrem in pœnam denegari quoque poteſt officium aliquod humanitatis, cumque qui punitur noſſe debeat, quod puniendi animo denegetur, officium denegandum, quod petitur.

Non eſt quod exiſtimes, hoc modo latas fores pandi vindictæ. Quamvis enim negare non auſim, fieri poſſe, ut ſub hoc prætextu injurias ulciſcantur vindictæ cupidi; non tamen ideo

ideo quicquam mutatur in veritate. Denegatur officium, quod petitur, absque odio & vindictæ cupidine, quemadmodum pœna exigenda, & officium esse desinit, quando recte denegatur. Sane omnis pœna foret læsio, nisi jus puniendi licitum faceret, quod extra hunc casum foret illicitum (§. 692. *part. 1. Jur. nat.*). Quamvis itaque peccet, qui alteri denegat officium, quod præstare poterat (§. 672. *part. 1. Jur. nat.*); non tamen amplius peccat, ubi officium esse desinit & pœnæ speciem induit. Cum ad officium humanitatis jus perfectum non habeas (§. 658. *part. 1. Jur. nat.* & §. 235. *part. 1. Phil. pract. univ.*), in pœnam autem adimi possit jus perfectum (§. 589. *part. 8. Jur. nat.*); denegatio officii humanitatis inter pœnas leves locum obtinet (§. 1064. *part. 1. Jur. nat.*). Atque hac ipsa de causa considerandum quoque est, quantum malum patiatur is, cui denegatur, ne in puniendo modus excedatur: id quod ex circumstantiis æstimandum, ex quibus etiam dijudicandum, num in pœnam recte denegetur. Emergere enim possunt casus, in quibus officii humanitatis denegatio foret nimis dura, veluti si alterum a periculo mortis liberare posses, vel damnum quoddam ingens ab eodem avertere, vel etiam fortunas ejus insigniter amplificare. Tum enim denegatio adscribenda esset ad excessum in puniendo prohibitum (§. 1067. *part. 1. Jur. nat.*). Ast non opus est, ut scrupulosius inquiratur, quomodo hæc accurate sint dijudicanda: amor enim sincerus, quem inimicis quoque debemus, facienda & non facienda facile suadet. Ceterum ex propositione præsente patet, etiamsi exercitium juris puniendi in civitate singulis ademtum & judicibus demandatum, dari adhuc casus, in quibus exerceri potest a privatis, quatenus nimirum non omnes injuriæ privatæ puniuntur a judice, & ratio cessat, cur privatis non sit concedendum. Patet vero porro, si a judice punitus fuerit, qui te læsit, in pœnam officium humanitatis denegari non posse.

§. 293.

Quomodo facta a personis dividenda.

Qui facta a personis dividere vult, operam dare tenetur ut adsuescat facta ad notiones abstractas easque determinatas revocare & iisdem tanquam subjecto conveniens prædicatum, quod vel observatio suggerit, vel quod ex principiis juris naturæ deducitur, tribuere. Quodsi enim factum revocetur ad notionem abstractam, id saltem consideratur tanquam possibile, non vero tanquam hujus individui. Quodsi jam porro eidem tribuatur prædicatum, quale ipsi convenire vel observatur, vel ex principiis Juris naturæ deducitur; in hoc judicio non aliud spectatur, quam quale sit istiusmodi factum sive physice, sive moraliter consideratum, ut prodeat propositio, qualis disciplinis convenit. Quemadmodum itaque in his individuorum nulla habetur ratio, ita quoque in iis, quæ hic præcipiuntur, nullæ attenduntur personæ in singulari, consequenter factum a persona dividitur.

In Moralibus non infrequens usus est factorum a personis divisio, nec sine ea fieri potest, ut inimicos amemus ac diligamus tanquam nos ipsos & ut in defensione ac punitione eum habeamus animum, qui mansuetudini convenit (§. 268. 285.). Etenim vitia, ex quibus proficiscuntur facta legi naturæ adversa (§. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*), odisse (§. 368. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ast hominem neminem odio habere debemus (§. 624. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quodsi ergo factum a persona dividere non didicerimus, odium facti extenditur quoque ad personam; immo convertitur in odium personæ, ut eam oderimus propter factum, quod dum nobis displicet odium concitat (§. 674. *Psych. empir.*). E. gr. ponamus tibi objici animum alterius famam lacessendi, a quo tamen maxime alienus es, ut fidem tuam suspectam reddat. Quodsi hoc factum ad notionem abstractam revoces eique tribuas prædicatum, quod observatio prodit; tale erit judicium tuum: Qui per

per mendacium alicui tribuit animum famam suam lacessendi, ut ipsius fidem suspectam reddat, ipsum calumniatur (§. 514. *part. 1. Jur. nat.*). Quodsi porro addas prædicatum ex Jure naturæ deductum; judicium tuum tale erit: Qui per mendacium alicui tribuit animum famam suam lacessendi, ut ipsius fidem suspectam reddat, injuriam ipsi facit (§. 877. *part. 1. Jur. nat.*). Ita factum in abstracto consideratum tanquam lege naturæ prohibitum (§. 836. *part. 1. Jur. nat.*), odisse potes, nec odium extenditur ad personam, cujus in judiciis tuis nulla habetur ratio. Nimirum fingis, quemadmodum in disciplinis moris est, subjectum aliquod, cui præter ea, quæ ad calumniam spectant, nihil inest, ideoque individuum hoc morale discernis ab individuo physico, qui est hic homo. Quodsi jam porro calumniam ad te referas, quæstio huc redit, quantum tibi noceat istiusmodi calumnia & quid lege naturæ tibi permittatur ad eam reprimendam. Quoniam tibi nullum est negotium nisi cum persona morali, amore individui physici salvo famam tuam defendere, vel etiam calumniatorem, pro datis circumstantiis, punire potes. Facile apparet his exercitiis maxime convenire exempla, quæ vel observamus, vel in libris historicis legimus, vel etiam fingimus legentes ea, quæ in Jure naturæ prohibentur. Quoniam enim ea, quæ nos minime tangunt, animum parum commovent, saltem affectus vehementiores minime concitant, attentio, qua opus est, minime impeditur, nec judicio facile immiscentur, quæ a veritate aliena, aut ullo modo legi naturæ adversa sunt. Cum hisce vero exercitiis utiliter conjungitur studium ingignendi odium vitiorum (§. 230. & *seqq. part. 2. Eth.*), nisi id jam ante fuerit contractum. Ea cum vulgo negligantur, non est quod miremur, si fuerint pauci, qui odium facti ad personam non extendunt, immo non desint, qui sibi videntur factum saltem odisse, illæso amore personæ, cum tamen tacitum minimum odium personæ alant, quod suo quoque tempore vires capit. Maxime falluntur, qui sibi voluntatis bonæ con-

ſcii ſunt, quæ tamen ad animum purum conſervandum minime ſufficit (§. 605. *part.* 4. *Eth.*).

§. 294.

Quomodo facta ſpectari poſſint tanquam infecta.

Quoniam qui facta a perſonis dividit facta in abſtracto ſaltem conſiderat per modum poſſibilium (§. 293.); *eodem modo, quo facta a perſonis dividuntur, ſpectari quoque poſſunt tanquam infecta.*

Facta nimirum a perſonis dividentes concipimus ſubjectum, cui non ineſſe ſumitur niſi habitus hoc faciendi. Quando itaque mentis actu hoc ſubjectum diſcernimus ab individuo phyſico, factum non aliter conſideratur, quam quod ab iſtiusmodi ſubjecto proficiſci poſſit. Non vero eſt, quod exiſtimes, fictiones iſtiusmodi eſſe abſurdas, aut inutiles. Quis enim eſt qui neſciat, eas eſſe fundamentum omnis ſcientiæ, ſeu cognitionis univerſalis. Quando enim genera & ſpecies rerum, ſeu entia univerſalia concipimus, nonne fingimus ſubjecta, quæ ab individuis phyſicis diſtingvuntur, & quibus non ineſſe ſumimus, niſi quæ certa individua communia habent? Et nonne perſonas morales concipimus tanquam ſubjecta certarum obligationum certorumque jurium (§. 70. *part.* 1. *Jur. nat.*), ideoque in ſtatu inprimis civili uni individuo phyſico attribuuntur plures perſonæ morales, ut de iis, quæ ipſis conveniunt, aut diſconveniunt, certo judicio ſtatui poſſit? Quod ſubjecto tribuimus, a veritate non abhorret; fictio tantummodo in eo eſt, quod id concipiatur per modum entis ſeparatam exiſtentiam habentis, & quod eidem non alia inſint, quam quæ eidem tribuimus.

§. 295.

Manſuetudo medium conciliandi alio-

Manſuetudine bonorum & bene judicantium amorem nobis conciliamus. Qui enim manſuetus eſt, hominem quemcunque alium, ipſum etiam inimicum, amat & diligit tanquam ſeipſum

ipſum (§. 262.), malum bono, minime autem malo refert (§. 263.), ad condonandum offenſam facilis (§. 279.). Qui bene judicant, agnoſcunt hæc omnia legi naturæ conſentanea eſſe (§. 632. 799. 808. *part. 1. Jur. nat.*), & qui bonam habent voluntatem, ex actionibus legi naturæ conformibus voluptatem percipiunt (§. 121. 156. *part. 2. Eth.*), ideoque ipſis placent mores manſueti (§. 542. *Pſych. empir.*). Quoniam itaque amor erga alterum concitatur, ſi quid in eo obſervamus, quod nobis placet (§. 648. *Pſych. empir.*); manſuetudine bonorum & bene judicantium amorem nobis conciliamus. *rum amorem.*

Qui de iis, ex quibus manſuetudo colligitur, recte judicant, difficultatem quoque hujus virtutis agnoſcunt, ideoque tanto magis amori ipſorum commendatur, qui hac virtute præditus eſt, modo non adſint impedimenta in contrarium, quæ tamen in præſenti non attenduntur, ubi ea demonſtrantur, quæ ex manſuetudine in ſe ſpectata fluunt. Nemo facile erit, qui non deſideret, ut, ſi quos offendit quocunque modo, eosdem ad condonandum faciles & a vindictæ cupidine alienos experiatur, ſi vel maxime non conſideret, hæc legi naturæ conſentanea eſſe, iisque delectetur, quæ caſtiſſimæ huic legi conformia ſunt. Quamobrem cum placeat manſuetudo, quando nobis utilis eſt, facile intelligitur, abſurdum eſſe, ſi non in ſe placeat, cum ſemper utilis eſſe poſſit, modo offeratur occaſio, quæ in manſueti poteſtate non eſt. Quodſi hoc probe perpendatur, manſuetudo ad aliorum amorem conciliandum tanto efficacior erit. Quicquid vero ſit, manet conciliatio amoris bonorum & bene judicantium motivum manſuetudinis, licet ad hos ſolos reſtringatur. Qui enim virtuti præditi ſunt, maxime delectantur, ſi amentur a bonis & intelligentibus, & ab iis exiſtimentur. Dudum enim exploratum eſt, quam dulce ſit placuiſſe bonis atque recte judicantibus. Et profecto parum refert, num improbis diſpliceas, nec

nec placeas; sufficit mansuetudinem non posse esse in causa, ut displicentia odium eorum in te concitet. In præsenti nimirum casu displicere magis est non placere, quam revera displicere, ita ut facta tua improbent, aut prorsus derideant, non vero propterea tibi male cupiant.

§. 296.

Quod sit amicitiæ conciliandæ medium.

Quoniam mansuetudine bonorum & bene judicantium amorem nobis conciliamus (§. 295.), amicus vero nobis est, qui nos amat (§. 625. *part. 1. Jur. nat.*); *mansuetudo medium est bonorum & bene judicantium amicitiam acquirendi.*

Est equidem hoc medium admodum particulare, quia restringitur ad bonos & recte judicantes: constat tamen horum amicitiam maximi esse faciendam. Avertit quoque subinde aliorum odium, consequenter impedit, ne nobis reddantur inimici (§. 626. *part. 1. Jur. nat.*), propterea quod pudet odisse eos, quos amare ac diligere vident ipsos inimicos & bono referre malum, ita ut pudor vetet, quod ratio dissuadere nequit. Cum operam dare teneamur, ut amicitiam aliorum acquiramus (§. 636. *part. 1. Jur. nat.*), nec alios nobis inimicos reddamus (§. 634. *part. 1. Jur. nat.*); legi naturæ conveniens medium acquirendi amicitiam & declinandi inimicitiam mansuetudo est.

§. 297.

Quod mansuetus sit ad reconciliationem pronus.

Qui mansuetus est ad reconciliationem pronus est. Qui enim mansuetus est, inimicum quoque suum amat (§. 262.), consequenter amicus ipsi est (§. 625. *part. 1. Jur. nat.*). Quoniam itaque eum odisse nequit (§. 623. *part. 1. Jur. nat.*), inimicitiam aversatur (§. 626. *part. 1. Jur. nat.*). Cumque præterea ad condonandum offensam facilis sit (§. 279.), ideoque cupiditatem vindictæ deponat (§. 959. *part. 1. Jur. nat.*), tædia ipsi creare nolens, propterea quod se offendit (§. 947. *part.*

part. 1. Jur. nat.); nulla ſane ratio eſt, cur alterum non potius malit ſibi eſſe amicum, quam inimicum. Quodſi ergo fieri poſſit, ut inimicus reddatur amicus, conſequenter ut ipſi reconcilietur (§. 766. *part. 1. Jur. nat.*), minime refragatur. Ad reconciliationem igitur pronus eſt, qui manſuetus eſt.

Quodſi homines omnes eſſent manſueti, nulla reconciliatione opus foret, cum ea ſua ſponte ſequeretur ira deflagrante, cum manſuetudo nullum odio relinqueret locum (§. 262.). Sane ſi qui manſuetus eſt alterum offendit & ad iram provocavit, cum ipſum offenſæ ſtatim pœniteat, omnem quoque extemplo movet lapidem, ut eum ſibi reconciliet, amorem ſuum erga ipſum omni poſſibili modo ſignificans nihilque prætermittens, quod ad iram alterius ſedandam, & odium reprimendum facere poſſe videtur. Quodſi vero alter ipſum offendit, quam ſit pronus ad condonandum, & quod inimicitiam averſetur, ſignificat, ne alter ſuo odio ad odium viciſſim concitetur, ideoque inimicum erga ſe induat animum. Fieri enim ſolet, ut, qui putat eum, quem offendit, ſe odiſſe, ideoque ad tædia ſibi creandi paratum, eundem erga ipſum induat animum, quem eum erga ſe habere opinatur. Sunt etiam alii, qui præ ſe ferre geſtiunt, quaſi amicitiam, vel inimicitiam alterius parum curent, aut quaſi alteri magis noceat ſuum odium, vel etiam indifferens erga ipſum animus, ſeu non amor. Nihil itaque ad reconciliationem magis prodeſt quam manſuetudo.

§. 298.

De placabilitate manſuetudinis comite.

Quoniam qui manſuetus eſt, ad reconciliationem pronus eſt (§. 297.), qui vero ad reconciliationem pronus eſt placabilis eſt (§. 779. *part. 1. Jur. nat.*); *Qui manſuetus eſt, idem & placabilis eſt*, conſequenter cum placabilitas virtus ſit, qua ad reconciliationem proni ſumus (§. 780. *part. 1. Jur. nat.*), *manſuetudo placabilitatem comitem aſſiduam habet.*

Sine mansuetudine firma reconciliatio non concipitur, ideoque nec placabilitas re vera locum habet. Nondum enim placabilis est, qui se reconciliari patitur. Facile enim reconciliationis pœnitet eum, qui se conciliari passus fuit, & odium sopitum facile recrudescit, si occasio alteri molestiam creandi seu nocendi pristinæ injuriæ, aut offensæ memoriam resuscitet. Placabilitas, quæ virtus est (§. 780. *part. 1. Jur. nat.*), constantiam & perpetuitatem voluntatis exigit (§. 328. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quæ reconciliationi firmitatem præstat (§. 1062. *part. 1. Theol. nat.*). Constantiam & perpetuitatem voluntatis placabilitati infundit mansuetudo. Etenim cum mansuetus deponat omnem vindictæ cupidinem (§. 950. *part. 1. Jur. nat.*) offensam condonans (§. 959. *part. 1. Jur. nat.*); si vel maxime contingat memoriam offensæ renovari, ea tamen appetitum movere nequit, nec motivum ingreditur in actionibus, quæ respiciunt offensorem (§. 281.). Atque hinc multo evidentius patet, sine mansuetudine non concipi placabilitatem. Non omnia, quæ virtuti conformiter fiunt, a virtute proficiscuntur, quæ legi naturæ conformiter ea determinandi habitus est (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ex uno vel altero actu non colligendus (§. 430. *Psych. empir.*). Accedit, quod rationes, ob quas quis se reconciliari patitur, diversæ admodum esse possint, quam quæ motiva virtutis sunt. Atque in his dijudicandis insignem usum habet cognitio dependentiæ virtutum a se invicem, veluti in præsenti placabilitatis a mansuetudine, mansuetudinis ab amore inimicorum, amoris inimicorum ab amore aliorum propter Deum & hujus amoris ab amore Dei ac pietate. Facile nimirum contingit, ut motiva labem aliquam contrahant ob defectum hujus, vel illius virtutis, a qua dependet virtus, ad quam actio aliqua refertur. Neque vero est, ut nimiam subtilitatem accuses, dum perfectam virtutem inculcamus. Ipse Christus, dum mansuetudinem commendat, tandem concludit adhortationem suam hisce verbis: Estote ergo vos perfecti, sicut & Pater vester cœlestis perfectus est, *Matth.* V. 48.

§. 299.

§. 299.

Similiter quoniam *qui mansuetus est*, ad reconciliationem pronus est (§. 297.); *non modo reconciliatori sese difficilem minime præbet, verum etiam alteri ultro reconciliatur, etsi is reconciliationem non petat, nec sit alius, qui eam tentet, immo etiamsi alter se reconciliari non patiatur.* Ostenditur idem etiam hoc modo: Mansuetudo regit actiones humanas circa injurias (§. 250.), consequenter quaslibet offensas (§. 255.). Quodsi ergo inde nascatur inimicitia, actiones quoque regit circa inimicitias. Enimvero quilibet operam dare debet, ut inimici ipsi reconcilientur (§. 768. *part. 1. Jur. nat.*), & ipse non modo sese minime difficilem præbere debet reconciliatori (§. 786. *part. 1. Jur. nat*), verum etiam ultro reconciliari alteri, quamvis is reconciliationem non petat, nec sit alius, qui eam tentet (§. 783. *part. 1. Jur. nat.*), immo quamvis is sese nobis reconciliari non patiatur (§. 784. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem patet, mansuetum in reconciliatione ea observare, quæ ab eo observari diximus. *Quomodo mansuetus in reconciliatione se gerat.*

Duo sunt casus hic attendendi. Aut enim inimicitia ex una saltem parte est, aut ex utraque. Si inimicitia fuerit ex una parte, aut tu alteri inimicus es, quia te offendit, aut alter tibi inimicus est, quia tu ipsum offendisti. Fieri tamen quoque potest, ut alter tibi inimicus reddatur, qui te offendit, quamvis, cum mansuetus sis, inimicum erga ipsum animum non indueris, quia putat, te inimicum esse, ex suo genio te judicans, quemadmodum jam ante notavi (*not.* §. 298.). Hine facile patet, quid pro diversitate casuum fieri debeat, ne quid committatur contra mansuetudinem. Tuus animus in potestate tua est; ast non alterius. Quamvis itaque tu reconciliationi minime resistis, sed eam omni modo quæris, immo etsi ex parte tua perfecta jam sit; non tamen vi alterum ad reconciliationem adigere potes, cum voluntatem alterius

cogere haud quaquam possis (§. 927. *Psych. empir.*). Tum igitur sufficit, ut pro datis circumstantiis animum tuum erga ipsum declares, vel reconciliationem ipsius per te, vel per alios tentes. Nemo enim obligatur ultra id, quod in potestate sua est (§. 176. *part. 1. Jur. nat.*).

§. 300.

Quomodo placabilis. Similiter quia mansuetus placabilis est (§. 299.), placabilis vero ad reconciliationem pronus est (§. 779. *part. 1. Jur. nat.*); *qui est placabilis*, eodem modo se gerit in reconciliatione quemadmodum mansuetus, nimirum *non præbet se difficilem reconciliatori, sed ultro reconciliatur alteri, etiamsi is reconciliationem non petat, nec sit alius, qui eam tentet, immo etiamsi alter se reconciliari non patiatur* (§. 299.).

Negotium reconciliationis ad placabilitatem pertinet (§. 779. *part. 1. Jur. nat.*), mansuetudo vero placabiles efficit (§. 298.). Qui placabilis est, ita se gerit in reconciliatione, quemadmodum lex naturæ jubet, & in præsenti propositione urgetur; si vero ita se gerere debet, necesse est ut omnem vindictæ cupidinem deponat (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque mansuetudini locum faciat (§. 950. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem qui placabilis esse vult, mansuetudini operam dare tenetur, & ut mansuetus fiat, instillandus est amor inimicorum (§. 261.). Hæc quidem ita se habere debent, si placabilitas virtus esse debet, seu habitus legi naturæ convenienter agendi. Fieri nimirum potest, ut inimicos reconciliemus usi motivis particularibus a circumstantiis casus dati desumtis: ast propterea qui reconciliantur nondum efficiuntur placabiles. Deest illa voluntatis constantia & perpetuitas, quæ ad virtutem requiritur (§. 328. *part. 1. Phil. pract. univ.*), nec ita dispositus est animus, qualis ad veram amicitiam requiritur, odio radicitus nondum evulso. Immo rationes suasoriæ vim suam a vitiis accipere solent, veluti ab ambitione, si desumuntur ab honore, ab avaritia, si a lucro. Quamvis in societate huma-

humana utile sit, ut inimicitiæ manifestæ tollantur, ne in actus externos erumpant; in Ethica tamen non saltem adsuefaciendi sunt homines, ut actiones externas utcunque ad legem naturæ componant, utilitate quadam sua adducti; sed immutandus est animus, cum virtutes morales sint habitus voluntatis (§. 547. *part. 1. Jur. nat.*), in cujus determinationem nihil influere debet, quod a vitio ortum trahit, & puritati animi officit (§. 599. *part. 2. Eth.*), quam lex naturæ urget (§. 604. *part. 2. Eth.*). Non omnes rationes suasoriæ, quibus voluntas determinatur ad actionem legi naturæ conformem, sunt vera motiva virtutis, quamvis in societate humana utiles sint ad dirigendas actiones externas, & in formandis moribus, ut animi ad studium virtutis præparentur.

§. 301.

Quomodo animus ad placabilitatem disponatur.

Qui animum ad placabilitatem disponere vult, perpendere debet inimicitiam esse malum fortunæ, amicitiam fortunæ bonum; illam ducere ad legem naturæ transgrediendum, hanc ad actiones eidem conformes committendas. Qui enim perpendit, inimicitiam esse malum fortunæ (§. 774. *part. 1. Jur. nat.*), & quam periculosum sit habere inimicos (§. 216.), quodque inimicitiæ miseriam humanam pariant hominesque infelices reddant (§. 241.), is inimicitiam aversabitur (§. 907. *Psych. empir.*). Qui perpendit amicitiam esse fortunæ bonum (§. 773. *part. 1. Jur. nat.*), & quantum ea valeat in promovenda felicitate hominum (§. 172.), quantumque in ea præsidium sit in rebus adversis (§. 182.); is amicitiam appetet (§. 904. *Psych. empir.*). Quodsi agnoscat inimicitiam ducere ad transgressionem legis naturæ, cum inimici odio se mutuo habeant, quod tendit ad promovendam infelicitatem & impediendam, vel depellendam felicitatem alterius (§. 308. *part. 2. Eth.*), lex vero naturæ requirat in omni homine constantem ac perpetuam voluntatem felicitatem alterius cujuscunque promovendi (§. 615.

 part.

part. 1. Jur. nat.); nisi noluntate bona adhuc careat (§. 127. *part. 2. Eth.*), inimicitiam aversabitur. Immo si ad animum revocaverit, transgressione legis naturalis hominem reddi infelicem (§. 405. *part. 1. Phil. pract. univ.*); cum natura infelicitatem aversemur (§. 325. *part. 2. Jur. nat.*), inimicitiam aversabitur. Ex adverso vero ubi perpendit, amicitiam nos ducere ad legem naturæ servandam, cum amicitia mutuo amore consistat (§. 171.), qui tendit ad promovendam felicitatem & depellendam infelicitatem alterius (§. 292. *part. 2. Eth.*), lex vero naturæ nos obliget dare operam pro virili, ut homines quicunque sint felices, ac impedire, ne fiant infelices (§. 614. *part. 1. Jur. nat.*); nisi voluntate bona adhuc careat (§. 121. *part. 2. Eth.*), amicitiam appetit. Immo si ad animum revocaverit, custodia legis naturalis hominem reddi felicem (§. 396. *part. 1. Phil. pract. univ.*), nec sine ea quenquam felicem esse posse (§. 399. *part. 1. Phil. pract. univ.*), cum natura felicitatem appetamus (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*), amicitiam appetet. Quoniam itaque inimicitiam aversatur, amicitiam vero appetit, qui inimicitiam tanquam malum, amicitiam tanquam bonum fortunæ considerat, quodque illa ad transgressionem, hæc vero ad custodiam legis naturalis ducat *per demonstrata;* ideo fieri nequit, quam ut inimicitiam tolli velit, siquidem in eam inciderit, consequenter animus ad reconciliationem pronus efficiatur (§. 766. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque ad placabilitatem disponatur (§. 780. *part. 1. Jur. nat.*).

Nemo sanus cupiet alios sibi potius esse inimicos, quam amicos, modo satis noverit, quid sibi velit amicitia, quid inimicitia, nec pravis affectibus, quibus irritatur animus adversus alterum, mens occæcata fuerit. Qui vult alios sibi esse amicos, inimicum se ipsis præbere non debet. Amor enim inimico-

micorum admodum rarus est, ut in alio supponi nequeat. Et, si vel maxime eundem supponas, amor tamen, quo amicum prosequimur, prærogativam quandam habet præ amore inimici (§. 668. *part. 1. Jur. nat.*). Animus itaque ad placabilitatem aliter disponi nequit, nisi consideratione boni, quod ab amicitia sperandum, & consideratione mali, quod ab inimicitia metuendum, ut illius amore capiamur, hujus vero odium concipiamus. Sane si rationes suasorias consideres, quibus vulgo utuntur omnes, qui inimicos reconciliare student; eæ tandem ad amicitiæ utilitatem, inimicitiæ damna redeunt. Atque ideo quoque implacabiles sunt, qui sibi persuadent, alterum sibi nocere minime posse, nec se ejus indigere ope, ut perinde sit sive eo amico, sive inimico utantur. Inde quoque petenda est ratio, cur reconciliationi parum sit fidendum, quæ tantum nititur opinione damnorum quorundam particularium metuendorum, quorum prævisio admodum incerta esse solet. Quamobrem etsi utile sit, ut istiusmodi rationibus animus disponatur ad reconciliationem in casu particulari potissimum, necesse tamen est, ut præterea probe considerentur damna, quæ nascuntur ex actionibus legi naturæ adversis, ad quas cupido vindictæ incitat. Atque huc faciunt, quæ de transgressione legis naturæ infelicitatis causa diximus, & de custodia ejusdem causa felicitatis, qua se privat qui actiones eidem conformes omittit.

§. 302.

De nexu facilitatis condonandi cum placabilitate.

Qui placabilis est, ad condonandum offensam facilis est, & contra. Qui enim placabilis est, ad reconciliationem pronus est (§. 780. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter vult, ut inimicus reddatur amicus, ac ipse quoque ei, qui se offendit, inimicus esse non vult (§. 766. *part. 1. Jur. nat.*). Quoniam itaque eum, qui se offendit, non odit (§. 626. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque tædia ipsi creare non cupit, propterea quod se offendit (§. 671. *Psych. empir.*); cupiditatem vindictæ depo-

deponit (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum offensam condonet, qui cupiditatem vindictæ deponit (§. 959. *part. 1. Jur. nat.*); qui placabilis est, ad condonandum offensam facilis. *Quod erat unum.*

Quodsi quis fuerit ad condonandum offensam facilis, cupiditatem vindictæ deponit (§. 959. *part 1. Jur. nat.*), consequenter tædia alteri creare non vult, propterea quod se offendit (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum tædia creare alteri nolens, propterea quod se offendit, eum odisse nequeat (§. 672. *Psych. empir.*); inimicitiam quoque aversatur (§. 626. *part. 1. Jur. nat.*). Quoniam itaque alteri reconciliatur, qui ex inimico fit amicus (§. 766. *part. 1. Jur. nat.*), ad reconciliationem pronus est. Enimvero placabilis est, qui ad reconciliationem pronus est (§. 779. *part. 1. Jur. nat.*). Ad condonandum offensam itaque facilis placabilis est. *Quod erat alterum.*

Condonandi facilitas signum placabilitatis est. Inde nimirum colligitur, quod quis inimicitias habere ac gerere nolit, ipsum odium odio habens. Odium odio haberi posse absurdum non est. Odium enim vitium est, quod oritur ex odio affectu (§. 130.). Quamobrem cum odium vitii possibile sit (§. 230. *part. 2. Eth.*); odium quoque tum qua vitium, tum qua affectus odio haberi potest. Idem quoque ex ipsa notione odii patet. Qui enim alterum odisse non vult, ex odio molestiam percipit (§. 156. *part. 1. Eth.*). Quoniam itaque rem inanimatam odio habemus, si ex ea molestiam percipimus (§. 679. *Psych. empir.*); ipsum quoque odium odio haberi posse manifestum est. Et quoniam odium rerum inanimatarum tendit ad eas destruendas (§. 311. *part. 2. Eth.*); si ipsius odii odium concipitur, hoc tendit ad affectum istum reprimendum & per consequens ad inimicitiam deponendam (§. 626. *part. 1. Jur. nat.*): id quod placabilitati maxime convenit (§. 780.

766.

766. *part. 1. Jur. nat.*). Quæ hic de odio dicuntur, de omni affectu pravo valent, & in odio affectuum pravorum multum præſidii eſt adverſus affectus pravos, quod perinde ac odium vitii ingignendum, ne iisdem facile corripiatur animus. Et ex adverſo idem quoque transferri poteſt ad amorem affectuum bonorum, quatenus nimirum ſunt ſtimulus actionum bonarum committendarum. Qui notionem amoris rerum inanimatarum habet, facile hoc videt (§. 657. *Pſych. empir.*).

§. 303.

Cuinam qui placabilis eſt offenſam ſtatim condonet & pœnam remittat.

Quoniam qui *placabilis* eſt ad condonandum offenſam facilis (§. 302.); *ſi quem facti pœnitet, deprecanti extemplo offenſam condonat.* Et quamvis condonatio offenſæ pœnam non tollat (§. 282.), cum tamen pœna non intendatur niſi averſio periculi, ne denuo lædaris in poſterum (§. 1074. *part. 1. Jur. nat.*), ſi quem vero facti ſerio pœnitet, ne ab eo denuo lædaris non verendum videatur, & pœna remittenda ſit, ſi alio modo periculum ex læſione facta imminens averti poteſt, quam pœnam exigendo (§. 1097. *part. 1. Jur. nat.*); *qui placabilis eſt, offenſori, quem facti ſerio pœnitet, præſertim ſi deprecatione facti uſus veniam petit, pœnam, quam exigere poterat, remittit.*

In ipſo foro deprecatio pœnæ loco injungitur pro ratione injuriarum, nec ad ulteriorem progreditur judex, ſi eam ſufficere arbitratur. Quoniam vero in civitate exercitium juris puniendi privatis ademtum & in judicem translatum (§. 559. *part. 8. Jur. nat.*); præſens tamen propoſitio uſum quoque habet in ſtatu civili, quatenus data venia auxilium judicis non imploramus, qui ex officio non punit, niſi delicta publica, ſeu crimina, minime autem privata.

§. 304.

De naturali æqualitate

Conſideratio naturalis æqualitatis hominum intimius perſpectæ hominem ad condonandum facilem reddit & placabilitatem promovet.

hominum condonandi facilitatem & placabilitatem instillante.

Qui enim naturalem hominum omnium æqualitatem intimius perſpicit (§. 81. *part. 1. Jur. nat.*), is non modo agnoſcit omnium hominum natura eadem eſſe jura & obligationes easdem (§. 78. *part. 1. Jur. nat.*); verum etiam pro certo habet, quod jure ſuo ſibi fieri vult ab alio, qui ipſi obligatus eſt, id etiam ſe alteri facere debere, cui eadem obligatione tenetur (§. 99. *part. 1. Jur. nat.*), quod vero ſibi fieri non vult, id nec ſe alteri facere debere (§. 98. *part. 1. Jur. nat.*). Enimvero nemo vult, ut is, quem offendit, tædia ſibi creare velit, quod propria conſcientia teſte ſumere licet, conſequenter ut habeat erga ſe animum vindictæ cupidum (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*), ſed vult potius, ut vindictæ cupidinem deponat, conſequenter ut offenſam ſibi condonet (§. 959. *part. 1. Jur. nat.*). Et præterea lege naturali præcipitur, ut habeamus animum ab omni vindictæ cupidine alienum (§. 948. *part. 1. Jur. nat.*), atque ad condonandum faciles ſimus (§. 960. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem ad hoc non magis alter tibi obligatur, quam tu ipſi obligatus es, & quo jure, cum id ex hac obligatione naſcatur (§. 23. *part. 1. Jur. nat.*), tu hoc requiſiveris ab altero, eodem jure alter a te hoc requiſiverit. Patet itaque conſideratione naturalis æqualitatis hominum intimius perſpectæ homines ad condonandum faciles reddi. *Quod erat unum.*

Enimvero qui ad condonandum facilis eſt, placabilis quoque eſt (§. 302.). Quoniam itaque conſideratione æqualitatis naturalis hominum ad condonandum offenſam faciles efficiuntur homines, *per demonſtrata n. 1.* eadem quoque placabilitas promovetur. *Quod erat alterum.*

Poſterius quoque oſtenditur ex eo, quod nemo velit ut is, quem offendit, tædia ſeu moleſtias ipſi creare ſtudeat, id quod denuo propria conſcientia teſte ſumere licet, conſe-

quen-

quenter non vult, ut ſe odio habeat (§. 672. *Pſych. empir.*), ideoque ſibi inimicus ſit (§. 626. *part. 1. Jur. nat.*); ſed potius vult, ut odium ex offenſa conceptum deponat, ideoque ex inimico amicus reddatur, ſicque ſibi reconciliari ſe patiatur (§. 766. *part. 1. Jur. nat.*) & per conſequens ut ſit placabilis (§. 779. *part. 1. Jur. nat.*). Et quoniam lex naturæ jubet, ut ad reconciliationem proni (§. 769. *part. 1. Jur. nat.*) atque ideo placabiles ſimus (§. 782. *part. 1. Jur. nat.*); tu non minus alteri, quam alter tibi ad hoc obligatur, & quo jure tu ab altero hoc exigis, eidem quoque idem alter a te exigit. Inde nimirum eodem prorſus modo, quo in propoſitione præcedente infertur, conſideratione æqualitatis naturalis hominum intimius perſpectæ placabilitatem promoveri.

Ad conſiderationem naturalis æqualitatis hominum intimius perſpectæ requirimus, ut non modo ejus notionem diſtinctam habeamus, verum etiam nobis nota ſint, quæ ex ea neceſſario conſequuntur, conſequenter vi ejusdem facienda, vel non facienda ſunt, utque tam illius, quam horum ſimus convicti. Atque huc animum attendimus in demonſtratione, quemadmodum facile animadvertitur. Pervulgata eſt regula: Quod tibi non vis fieri, alteri non feceris, & quod vis ut tibi faciant alii, tu quoque aliis feceris: aſt non omnes fontem illius conſiderant, naturalem ſcilicet hominum omnium æqualitatem, unde fluunt determinationes, quas nos addidimus (§. 98. 99. *part. 1. Jur. nat.*), & quas noſſe intereſt, ne intempeſtivis exceptionibus locum faciamus, quando affectus & vitioſi habitus in contrarium ejus trahunt, quod faciendum alteri, vel non faciendum. Quanta enim ſit vis harum exceptionum & quam proni ſint homines ad eas faciendas, ſi affectus pravi ſuadent, quod a ratione alienum agnoſcere tenentur, indies experimur. Neceſſe vero etiam eſt, ut ad determinationes iſtas animum attendamus, ne in applicatione regulæ a vero aberremus, nec difficultates faceſſat inæqualitas

hominum moralis, quæ vel ab acquisitis pendet, vel in statu civili introducta. Hic enim proprie saltem spectantur ea, quæ homo homini qua homini debet, quamvis etiam regulæ istius usus esse possit in casu inæqualitatis, si fingamus, nos esse alterius loco, alterum vero nostro. Negari tamen non potest, in hoc casu non eandem vim esse regulæ ad commovendum animum, quemadmodum in priori, nisi quis in ratione perficienda multos fecerit progressus, & ratione vincere affectus didicerit. Multi sunt, qui physicæ saltem æqualitatis hominum notionem confusam habent, moralis nullam. Atque his parum utilis erit consideratio æqualitatis hominum ad facilitatem condonandi & placabilitatem, neque in aliis quoque casibus multum efficies, etiamsi ipsis inculcaveris, alteri non esse faciendum, quod tibi fieri non vis, faciendum vero, quod tibi fieri vis. Et ubi æqualitas moralis regulæ locum facit, certus esse debes, alterum tibi ad hoc faciendum, vel non faciendum esse obligatum, quod tibi fieri, vel non fieri vis: id quod ex Jure naturæ addiscendum.

§. 305.

Quænam requirantur, ut consideratio æqualitatis naturalis ingignat facilitatem condonandi & placabilitatem.

Quoniam consideratio æqualitatis naturalis intime perspectæ hominem ad condonandum facilem reddit & placabilitatem promovet (§. 304.), cognitio autem non fit motivum voluntatis, vel noluntatis, nisi fuerit viva (§. 244. *part.* 2. *Phil. pract. univ*), consequenter nisi veritatis fuerimus convicti (§. 248. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*); *Cui serium est propositum facilitatem condonandi & placabilitatem acquirendi, is scientiam æqualitatis naturalis &* per consequens *officiorum ex natura humana derivatorum, seu quæ homo homini debet, quia homo est, sibi comparare, & inæquationes inæqualitatis, tum quæ ab iis derivantur, quæ homo studio ac labore suo acquirit, atque fortunæ accepta referre debet, tum quæ ex statu civili resultant, inquirere, & quomodo per inæqualitatem hæc officia illa alterentur, seu certo modo determinentur, aut* quæ-

quædam peculiaria inde oriantur, cognoscere tenetur. Quoniam ad hanc scientiam requiritur, ut agnoscatur dependentia officiorum omnium a se invicem, hoc est, quomodo unum ex altero nascatur, & quomodo instar rivulorum ex fonte ex natura humana deriventur, & ab illis ipsis dependeat inæqualitas, tum quæ locum habet in statu naturali, tum quæ obtinet in civili, hæc autem scientia hauriri nequit, nisi ex systemate legum naturalium (§. 81. *part. 2. Phil. pract. univ.*), non alia methodo quam demonstrativa condendum (§. 83. *part. 2. Phil. pract. univ.*); qua ad scientiam pervenitur (§. 598. *Log.*); *qui scientiam æqualitatis naturalis hominum ad insinuandam facilitatem condonandi & placabilitatem ingignendam sufficientem sibi comparare vult, ex systemate legum naturalium veri nominis eam haurire tenetur.*

Qui hæc perpendit, haud difficulter animadvertet, cur parum commoveat homines æqualitatis naturalis consideratio, ut sint ad condonandum faciles & placabiles, quamvis admodum naturale homini sit, ut propter æqualitatem naturalem sit & ad condonandum facilis, & placabilis. Operam dedimus, ut systema legum naturalium construeremus, ex quo dependentia officiorum a se invicem cognosci potest, & quomodo ea, quæ homo homini debet, ab iis, quæ ob rationes alias debentur, dividenda sint, addiscere possumus, modo huc animum advertamus, quemadmodum demonstrationum analysis exigit (§. 992. *Log.*), & quoad casum præsentem aliquatenus insinuavimus (*not.* §. 304.). Neque vero est, ut despares, hoc pacto considerationem æqualitatis naturalis paucis profuturam ad condonandi facilitatem & placabilitatem. Etenim in iis, qui scientiæ capaces non sunt, ejus defectum supplet reductio veritatum universalium ad sensum communem (§ 422. *part. 1. Eth.*), & qui scientia pollent opera sua hunc defectum supplere debent (§. 612. *prt. 1. Jur. nat.*).

Præterea notandum eſt, ad confuſam quandam dependentiæ officiorum a ſe invicem perceptionem ſufficere, ſi officia inculcentur eo ordine, quo unum ex altero conſequitur, atque tunc perceptionem iſtam influere vel tacite in appetitum & averſationem eorum, qui ſcientiæ ſunt incapaces. Haud obſcure hoc intelligitur ex iis, quæ ad propoſitionem præcedentem annotavimus, & experientia domeſtica confirmatur, ſi quis animum juxta ea formaverit. Quodſi hoc obſervaretur ab his, qui mores aliorum formare debent, multa facilia forent, quæ difficilia, ſi non prorſus impoſſibilia videntur. Non alia de cauſa officia omnia Chriſtus reduxit ad amorem Dei ſuper omnia atque proximi tanquam ſui ipſius dependentiam omnium officiorum a ſe invicem inculcaturus, *Matth.* XXII. 37. *&* *ſeqq.* Ne vero exiſtimes, quæ vulgo imperito ſufficiunt, in iis quoque tibi eſſe acquieſcendum, nec ſcientiæ navandam operam, ut dependentiam illam intimius perſpicias; tenendum eſt, eum, cui amplior eſt facultatum, virium ac rerum uſus & auxilium majus, ad plura præſtanda obligari, quemadmodum denuo ipſe Chriſtus inculcat, *Luc.* XII. 48. ut aliis non ſis inutilis, quibus utilis eſſe poteras atque debebas, *Luc.* XIX. 13. *&* *ſeqq.*). Notandum præterea eſt, duplicem eſſe dependentiam officiorum a ſe invicem, alteram theoreticam, alteram practicam. Illa potiſſimum agnoſcitur ex ſyſtemate Juris naturæ, hæc ex ſyſtemate Ethicæ, quamvis etiam cognitio hujus a cognitione illius dependeat, quemadmodum experietur qui ex utroque ſyſtemate ſcientiam dependentiæ haurire ſtuduerit. Denique non negamus, fore, ut, qui omni virtuti ſedulam operam navaverit, ei quaſi ſua ſponte ipſique inſcio confuſam quandam dependentiæ notionem ingigni, & in exercitio virtutum unam in alteram influere, quemadmodum dependentia officiorum a ſe invicem requirit, etiamſi de ea non cogitet: fortunæ tamen demandanda non ſunt, quæ poteſtati noſtræ ſubjiciuntur. Ingens equidem fortunæ beneficium eſt, quod in praxi morali nos multis modis adjuvat; non tamen eos faciemus progreſſus,

quos

quos facere poteramus, nisi a fortuna expectare voluissemus, quod ratione usi consequi poteramus. Certum incerto præferendum, præsertim in re tanti momenti, qualis est praxis moralis, & huc quoque nos ducit ipsa naturalis obligatio, vi cujus omnem facultatum nostrarum usum facere tenemur, qui ad servandam legem naturæ requiritur (§. 302. *part. 1. Jur. nat.*).

§. 306.

Qui ad condonandum offensam ægre se persuaderi patitur, mansuetus nondum est. Qui enim ægre se persuaderi patitur, ut offensam condonet, ad eam condonandam nondum facilis est: id quod per se patet. Quoniam itaque mansuetus ad condonandum offensam facilis est (§. 279.); qui ad condonandum offensam ægre se adduci patitur, nondum mansuetus est. *Signum deficientis mansuetudinis.*

Ad mansuetudinem non sufficit, ut te tandem persuaderi patiaris ad offensam condonandum: cum enim mansuetudo tanquam virtus (§. 950. *part. 1. Jur. nat.*) habitus sit (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), habitus vero in promptitudine agendi consistat (§. 428. *Psych. empir.*), ut mansuetus offensam condonet, nullis demum argumentis opus est, quibus eorum notionem ipsi persuadeas. Animus ejus ad condonationem jam dispositus est & ea ex amore ipsorum inimicorum sua sponte resultat (§. 262.). Spectat mansuetus condonationem offensæ tanquam officium, quod negligere turpe est, nec illæsa conscientia negligi potest. Consideranda vero etiam sunt argumenta, quibus quis ad condonandum offensam persuadetur. Ex iis enim intelligitur, utrum condonatio sit actus ad mansuetudinem referendus & a voluntate bona proficiscatur, an vero labem contrahat a vitio quodam in determinationem ejus influente, ideoque labe quadam inficiatur (§. 598. *part. 2. Eth.*).

§. 307.

§. 307.

Signum placabilitatis deficientis.

Qui ægre se alteri reconciliari patitur, nondum placabilis est. Etenim qui ægre se alteri reconciliari patitur, ad reconciliationem nondum pronus est, id quod per se patet. Quoniam itaque placabilis ad reconciliationem pronus est (§. 779. *part. 1. Jur. nat.*); qui ægre se alteri reconciliari patitur, nondum placabilis est.

Quæ ad propositionem præcedentem annotavimus, de præsenti quoque valent. Atque inde simul patet, signum hoc deficientis virtutis ad virtutem aliam quamcunque applicari posse: id quod quamvis intellectu admodum facile probe tamen notandum, ne ad virtutem jam pervenisse nobis videamur, a qua tamen procul adhuc remoti sumus, si vel maxime constituti simus in via, quæ ad eandem tendit, & ut sollicitius animum attendamus ad obstacula, quæ progressum adhuc remorantur, vel etiam ex rationibus actionem externa specie virtuti conformem determinantibus colligamus, quibus vitiorum labe animus adhuc infectus sit. Lubet subinde in casu speciali afferre, quæ in genere valent, tum ut hoc modo adsuescat lector generalia a specialibus abstrahere, quod plurimum valet ad amplificandam scientiam, tum ut notiones generales, quæ lucem mutuantur a specialibus, quemadmodum hæ a singularibus, clariores menti insigantur, quod plurimum valet ad convictionem & in praxi præsertim morali multum habet usum.

§. 308.

Quando declaratio condonationis offensæ sit signum mansuetudinis.

Qui mansuetus est, læto vultu & verbis lenibus condonationem petenti declarat, se lubenter ipsi condonare offensam. Qui enim mansuetus est, ad condonationem pronus est (§. 279). Quamobrem cum mansuetudo virtus sit (§. 950. *part. 1. Jur. nat.*), virtuosus autem actiones legi naturæ conformes cum

cum gaudio committat (§. 348. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & virtutem amet (§. 351. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideoque eadem delectetur (§. 657. *Psych. empir.*), ut ipsi maxime placeat (§. 542. *Psych. empir.*); offensam lubenter condonat (§. 938. *Psych.*), nec sine gaudio. Quamobrem cum verbis alteri animum nostrum declaremus, quod per se patet, & non minus voce & sermone, quam vultu prodatur affectus (§. 752. *part. 2. Phil. pract. univ.*); qui mansuetus est, læto vultu & verbis lenibus condonationem petenti declarat, se lubenter ipsi condonare offensam.

Si quis mansuetus est, offensa jam condonata, antequam petatur, cum condonetur, etiamsi non petatur. Condonatio offensæ dulcis est, cum ex ea intelligat mansuetus, se virtute adeo excelsa, qualis mansuetudo est, præditum esse, ideoque perfectionis hujus sibi conscius (§. 548. *part. 1. Jur. nat.*) voluptate perfundatur (§. 511. *Psych. empir.*). Hæc cum prædominetur, tædio ex offensa percipiendo (§. 936. *part. 1. Jur. nat.*) nullum relinquit locum (§. 529. *Psych. empir.*). Quoniam in actione sincera plenarius est consensus internæ cum externa, ita ut in externa nihil occurrat, in cujus determinationem non influat animi status (§. 714. *part. 2. Phil. pract. univ.*); fieri quoque aliter non potest, quam ut eidem attemperentur vultus atque verba. Quodsi ergo vel maxime e re sit, ut offensor objurgetur & admoneatur, ut ad agnitionem peccati adducatur & emendetur, ne alios offendendo noceat sibi; objurgatio tamen omnis amaritudinis expers & admonitio placida est. Multa adhuc dantur particularia, pro varietate circumstantiarum diversa, sed quæ doceri non est opus, cum non demum adsuefactione addiscantur, sed ab ipsa virtute suggerantur. Est enim ipsa virtus multorum, quæ ipsam decent, magistra, & hæc observanda potius sunt, quam docenda, cum haud raro non habeant fidem penes inexpertos, in dubium autem revocari nequeant ab expertis.

§. 309.

Quomodo mansuetus se gerat, si reconciliatio petatur.

Qui mansuetus est reconciliationem petenti non sine gaudio annuit. Qui enim mansuetus est ad reconciliationem pronus est (§. 297.), consequenter vult quam maxime, ut inimicus sibi reddatur amicus & inimicitiam maxime aversatur (§. 766. *part. 1. Jur. nat.*). Quoniam itaque ex reconciliatione voluptatem percipit, ex inimicitia vero molestiam (§. 156. *part. 2. Eth*).), ideoque hæc voluptas prædominatur (§. 529. *Psych. empir.*), in prædominio autem voluptatis gaudium consistit (§. 614. *Psych. empir.*); qui mansuetus est reconciliationem petenti non sine gaudio annuit.

Fluit pronitas ad reconciliationem ex amore universali omnium hominum ad ipsos inimicos extenso, quemadmodum ex supra demonstratis liquet (§. 297.). Mansuetus igitur amicum erga inimicum suum jam habet animum, antequam is inimicum erga se animum deponere vult (§. 625. *part. 1. Jur. nat.*). Quodsi igitur hic declaret, se in gratiam cum ipso redire velle; cum jam voti sui reddatur compos, fieri non potest, quin lætetur, sicque lætus annuat reconciliationem petenti. Ne vero hic & in aliis casibus similibus nascantur difficultates, quando animæ tribuuntur affectus, etiamsi eorum impetum non sentiamus; probe perpendenda sunt, quæ de affectibus per eminentiam in appetitu & aversatione rationali inexistentibus demonstravimus (§. 594. *part. 2. Eth.*), ita ut vocabula, quibus affectus denotantur, etiam de volitionibus & nolitionibus animæ usurpari possint (*not. §. cit.*). Quoniam nolitiones & volitiones nascuntur ex notionibus distinctis (§. 880. 881. *Psych. empir.*), affectus vero sedantur, si animus revocatur a perceptione confusa affectus genetrice ad notiones distinctas (§. 434. *part. 2. Eth.*); si attentionem in se trahant rationes volitionem & nolitionem determinantes, commotionem appetitus sensitivi & aversationis sensitivæ, in qua affectus consistit (§. 603. *Psych. empir.*), vix appercipiuntur.

tur. Atque hinc rectius intelligitur prædominium affectus alicujus, quatenus nascitur ex concursu appetitus rationalis cum sensitivo, vel etiam aversatione sensitiva, veluti cum hic odium inimicitiæ & amor amicitiæ ad idem tendunt, nimirum ad tollendam inimicitiam & ponendam amicitiam, voluntate ad legem naturæ composita. Leniuntur hoc modo affectus & quasi mitescunt, ut tranquilla serenitas in anima oriatur, veluti si fracto impetu procellæ lenis aura spirat. Cum amore virtutis cujuslibet conjungitur odium vitii eidem oppositi, quod saltem tacite eidem inest. Quemadmodum vero amor tendit ad virtutem acquirendam, conservandam & perficiendam (§. 294. *part. 2. Eth.*), & odium ad vitium fugandum & eradicandum (§. 311. *part. 2. Eth.*); ita tendentiæ ad virtutem acquirendam, conservandam & perficiendam inest tendentia ad vitium fugandum & eradicandum. Parum refert, quod eorum nobis parum conscii simus, quamdiu permanemus in statu perceptionum confusarum, id quod plerumque accidit. Quodsi enim quis perceptiones confusas ad distinctas revocaverit, quæ iisdem insunt clarissime perspiciet. Notandum vero est, nos certos esse debere de amore virtutis & animo per eum juxta legem naturæ rite disposito; ne quæ de eodem demonstrantur ad casum alium non satis circumspecte trahantur. Observationes enim morales acumen requirunt, quod cum scientia proficit.

§. 310.

Quoniam qui mansuetus est, ideoque ad reconciliationem pronus (§. 297.), reconciliationem petenti non sine gaudio annuit (§. 309.), qui vero ad reconciliationem pronus est, placabilis est (§. 779. *part. 1. Jur. nat.*); *placabilitatis signum est, si quis reconciliationem petenti non sine gaudio annuit*, consequenter *læto vultu & verbis blandis significat, quam grata sibi sit reconciliatio* (§. 753. *part. 2. Phil. pract. univ.*). *Signum placabilitatis.*

Manſuetudo placabilitatem aſſiduam comitem habet (§. 298.), ideoque ad ea ducit, quæ huic propria ſunt. Quoniam virtuti deditus actiones legi naturæ conformes cum gaudio committit (§. 348. *part. 1. Phil. pract. univ.*); placabilis quoque non ſine gaudio ea facit, quæ ad reconciliationem faciunt (§. 779. 780. *part. 1. Jur. nat.*). Gaudium hoc cum vultus prodat & ſermo (§. 753, *part. 2. Phil. pract. univ.*), quod omnium minime ſimulari poteſt, quando ejus parum nobis ſumus conſcii, ita ut facilius ex ſignis externis ab aliis colligatur, quam a nobis animadvertatur, certiſſimum virtutis ſignum eſt. Tenendum enim, quod actus appetitus ſenſitivi & averſationes ſenſitivæ, quæ tacite influunt in volitiones & nolitiones, habeant quoque ſibi reſpondentem vultum, vocem atque ſermonem, nobis non animadvertentibus, ob harmoniam perpetuam inter modificationes animæ atque corporis (§. 549. *Pſych. rat.*), quæ in ipſis ſimulationibus contradictoria parit iis, quæ in corpore obſervantur (*not.* §. 811. *part. 2. Phil. pract. univ.*).

§. 311.

Effectus gaudii in virtute, & placabilitate in ſpecie.

Gaudium virtutem, ideoque etiam placabilitatem, dulcem reddit. Etenim cum gaudium in prædominio voluptatis conſiſtat (§. 614. *Pſych. empir.*), ideoque affectus jucundus ſit (§. 608. *Pſych. empir.*), affectus autem jucundus animum dulcedine demulceat, quemadmodum unusquisque in ſe percipit; gaudium virtutem, a qua ſeparari nequit (§. 348. *part. 1. Phil. pract. univ.*), dulcem reddit. *Quod erat unum.*

Quoniam itaque placabilitas virtus eſt (§. 780. *part. 1. Jur. nat.*); gaudium quoque eandem dulcem reddit. *Quod erat alterum.*

Oſtendimus alibi, quomodo lex naturæ tanquam divina nobis reddatur chara, ut eadem delectemur (§. 190. *part. 3. Eth.*), & quomodo nos cum gaudio Deo præbeamus obedientes (§.

194.

194. *part. 3. Eth.*). Consultum igitur est, ut ibidem relegantur, præsertim cum inde simul pateat, quomodo obtineatur, ut obedientia erga Deum facilius influat in placabilitatem a Christo tantopere nobis commendatam tanquam virtutem, quæ nos Deo charos efficit.

§. 312.

Qui iracundus est, iis, qui se offenderunt, tædia creare studet. Etenim qui iracundus est, cupiditatem vindictæ difficulter reprimit (§. 952. *part. 1. Jur. nat*). Quoniam itaque cupiditas vindictæ tendit ad tædia offensori creanda (§. 947. *part. 1. Jur. nat.* & §. 388. *part. 2. Eth.*); animum iracundi tenet sollicitudo facto quodam suo eidem tædia creandi, consequenter tædia creare studet. *Conatus iracundi.*

Vindictæ cupido stimulus est, quo ad malum malo referendum incitatur, sive alter revera ipsi male fecerit, sive saltem putet, quod fecerit: neque enim offensa omnis vera est (§. 936. *part. 1. Jur. nat.*), nec de ejus magnitudine ex vero statuitur, cum æstimetur ex tædio, quod inde percipitur, non vero ex magnitudine mali, quod nobis alter attulit & ex gradu malitiæ. Quoniam iracundus affectibus regitur, non vero affectus regere didicit, ac præterea vitia alia concurrunt ad falsam æstimationem & in animi perturbationem influunt; tanto facilius a vero aberratur, ut, qui alias omni acumine non destituuntur, magis tamen cœci quam talpa sunt, ac miserè vapulant, cupiditatem vindictæ exsatiaturi. Quemadmodum enim ira furor brevis est; ita cessante iræ impetu cupiditate vindictæ adhuc flagrans deliro assimilatur.

§. 313.

Quoniam *iracundus* iis, qui se offenderunt, tædia creare studet (§. 312.), *occasionem offensori tædia creandi, ideoque quocunque modo malefaciendi, quærit & oblatam ambabus manibus amplectitur,* *Distinctius explicatur.*

ctitur, & malum infert, quantum potest, quodsi vero in potestate sua non fuerit statim vindictæ cupiditatem explere, quod differt, minime aufert; immo *quod ipse per se facere non potest, aut quod per se facere pudet, per alios facere conatur.*

Iracundus male cupit offensori, seu ei, a quo se offensum putat: quemadmodum enim ira opinione offensæ concitatur, ita quoque cupido vindictæ, quæ ira deflagrata remanet, eadem fovetur. Cum de modo malum malo referendi anxie disquirat, vindictæ cupido altas in animo agit radices & offensæ memoria, quæ non deletur, vim suam ad commovendum animum retinet, ut seræ quoque vindictæ locum faciat. Quoniam vero alii quoque habitus & dispositiones facultatum animæ una cum circumstantiis aliis in propositum alteri malefaciendi influunt; vindictæ quoque studium multis modis variat. Istiusmodi autem differentiæ omnium optime observantur, si exemplorum analysis moralis instituatur, quam supra jam commendavimus. Pendent enim hæ a latebris & recessibus in animo (§. 72. *part. 1. Eth.*), in uno quolibet subjecto variantibus, nec explicabilibus nisi per principia psychologica & moralia ab eo, qui iracundum propius novit. Analysis hæc novam probat utilitatem noscentiæ aliorum, & requirit virtutes intellectuales formales, quas diximus.

§. 314.

Quomodo iracundia gignatur.

Si offensa iram concitat & vindictæ cupido voluntatem in consensum trahit, ut ei, a quo quis se offensum, seu injuriam sibi factam putat, malum referre velit; iracundia ingignitur. Quodsi enim offensa iram concitat, ea ad malum malo referendum tendit (§. 422. *part. 2. Eth.*). Quodsi ergo porro vindictæ cupido, quæ omni iræ inest (§. 872. *Psych. empir.*), voluntatem in consensum trahit, qui se offensum putat, malum malo referre vult, ideoque disquirit, quomodo ei, a quo se offensum putat, seu injuriam sibi factam opinatur, mala facere possit,

con-

consequenter propositum suum executurus tædia ipsi creare studet. Quoniam igitur iracundus ei, a quo se offensum putat, tædia creare studet (§. 312.); si offensa iram concitat & vindictæ cupido voluntatem in consensum trahit, ut ei, a quo se offensum, seu a quo sibi injuriam factam putat, malum referre velit, iracundia ingignitur.

Iracundia vitium est, quod mansuetudini opponitur (*not.* §. 953. *part.* 1. *Jur. nat.*), ideoque habitus voluntatis depravatæ committendi actiones legi naturæ contrarias (§. 322. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quemadmodum itaque mansuetus malum malo minime refert, sed potius bono (§. 263.), legi naturæ convenienter (§. 808. 809. *part.* 1. *Jur. nat.*); ita ex adverso iracundus malum malo refert, sive id revera tale fuerit, sive saltem opinione sua, contra naturæ legem (§. 809. *part.* 1. *Jur. nat.*). Atque ita patet, iracundiam quatenus vitium est mansuetudini oppositum esse habitum malum malo referendi ei, a quo nos læsos putamus, animo nimirum alteri tædia creandi, cum proficiscatur a vindictæ cupidine, quam iracundus non reprimit (§. 947. 952. *part.* 1. *Jur. nat.*). Quoniam is iram regere non didicit, cessante perturbatione animi ad se rediens attentionem in cupidinem vindictæ, quæ remanet ira deflagrata, convertit & ita corruptio, quæ appetitui sensitivo inhæret, in voluntatem diffunditur, ut se offensum putans offensori malum malo referre velit (§. 16. *part.* 2. *Eth.*), ex quo proposito nascitur deliberatio, quomodo id fieri possit. Vitia omnia ortum trahunt ab appetitu sensitivo & aversatione sensitiva & per consequens ab affectibus (§. 603. *Psych. empir.*). Quamobrem quæ de modo, quo iracundia animo ingignitur, dicta sunt; ad cetera quoque vitia applicari possunt ac debent, si earum originem inspicere velis, quamvis brevitatis causa de singulis id minime doceamus, quemadmodum in aliis observamus, quæ passim annotantur, vel etiam demonstrantur. Utendum saltem est acumine, ut generalia a specialibus abstrahantur, & deinde ad alia specialia applicentur.

§. 315.

§. 315.

An iracundus sit, qui ad iram facile provocatur.

Qui ad iram facile provocari potest, propterea non iracundus est. Quemadmodum hominibus naturale est, ut certi affectus in iis facilius concitentur, quam in aliis (§. 253. *part. 2. Eth.*); ita quoque observamus, alios aliis facilius ad iram provocari. Enimvero cum affectus eradicari nequeat (§. 243. *part. 2. Eth.*); nec illa ad affectum certum pronitas radicitus evelli potest. Quoniam tamen affectus regimini intellectus subjici possunt (§. 532. *parth. 2. Eth.*), atque regi (§. 528. *part. 2. Eth.*); vindictæ quoque cupiditas, quæ ira deflagrata remanet, reprimi potest. Quamobrem cum iracundus non sit qui vindictæ cupidinem reprimit (§. 952. *part. 1. Jur. nat.*); qui ad iram facile provocari potest, propterea iracundus non est.

Patet idem a posteriori. Videmus enim aliquos facile irasci, & quamvis ira supra modum videatur, cum eadem tamen ipsam statim extingvi vindictæ cupiditatem, ut summum remaneant querelæ de injuria sibi facta, sed cum significatione condonationis offensæ, sicque ad mansuetudinem redeat animus (§. 950. *part. 1. Jur. nat.*), nec ad iracundiam abripiatur (§. 952. *part. 1. Jur. nat.*).

Iracundus equidem dici solet, qui parva, vel nullius momenti causa irascitur, consequenter natura ad iram valde proclivis est. Quoniam tamen iracundia definitur per ulciscendi libidinem, teste *Cicerone* in Tuscul. lib. 3. quando ad vitium mansuetudini oppositum trahitur, non proclivitas ad iram, sed animus vindictæ cupidus spectatur, lege naturali prohibitus (§. 948. *part. 1. Jur. nat.*), cum in omni vitio spectandum sit id, quod legi naturæ contrariatur (§. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Ex proclivitate igitur ad iram colligi nequit iracundia, quæ vitium esse debet mansuetudini oppositum, ut, sicuti hæc iræ moderari sciat vindictæ cupiditatem

repri-

reprimendo (§. 950. *part. 1. Jur. nat.*), ita hæc nesciat, eidem fræna laxando. Patrio idiomate iracundiam qua vitium a pronitate ad iram verbis satis distingvimus. Ad iram enim pronum vocamus einen Zornigen, iracundum vero einen Rachgierigen.

§. 316.

De condonandi difficultate iracundi.

Iracundus ad condonandum offensam difficillimus est, aut prorsus se ad eandem permoveri non patitur & contra. Etenim qui iracundus est, cupiditatem vindictæ difficulter reprimit (§. 952. *part. 1. Jur. nat.*); consequenter ad eam deponendam vix ac ne vix quidem, aut prorsus non permoveri potest. Quamobrem cum offensam non condonet, nisi qui vindictæ cupiditatem deponit (§. 959. *part. 1. Jur. nat.*); iracundus ad condonandum offensam difficillimus est, aut prorsus non ad eandem se permoveri patitur. *Quod erat unum.*

Quodsi quis ad condonandum offensam sese difficillimum præbet, aut prorsus non ad eandem se permoveri patitur, cum offensæ condonatio in depositione vindictæ consistat (§. 959. *part. 1. Jur. nat.*), vindictam difficulter reprimit, vel ad eam deponendam prorsus non adduci potest. Enimvero iracundus est, qui vindictam difficulter reprimit (§. 952. *part. 1. Jur. nat.*), immo omnium maxime, si prorsus non ad eam deponendam adduci potest. Quamobrem qui ad offensam condonandum difficillimus est, aut prorsus non ad eandem se permoveri patitur, iracundus est. *Quod erat alterum.*

Habemus itaque signum certissimum iracundiæ, ideoque cupidinis vindictæ & per consequens odii, immo carentiæ amoris universalis ad ipsos inimicos extensi: abunde nimirum constat ex antea demonstratis hæc omnia a se invicem dependere. Mansuetus qui est, ad condonandum offensam faci-

facilis est (§. 279.). Quamobrem cum iracundia eidem e diametro opponatur, non est quod miremur, iracundum ad offensam condonandum difficillimum esse.

§. 317.

Difficultas reconciliandi iracundum.

Iracundus difficillime, aut prorsus non se reconciliari patitur. Qui enim iracundus est cupiditatem vindictæ deponere non vult (§. 952. *part.* 1. *Jur. nat.*), consequenter tædium, sive molestiam creare vult ei, a quo se putat offensum, propterea quod se offendit (§. 947. *part.* 1. *Jur. nat.*). Quamobrem cum eum odio habeamus, cui tædia creare volumus (§. 669. *Psych. empir.*): iracundus eum odit, a quo se offensum putat, consequenter ipsi inimicus est (§. 626. *part.* 1. *Jur. nat.*). Quoniam itaque odium mittere ac finire non vult, *per demonstrata*; ideo nec inimicitiam finire vult, multo minus ex inimico reddi amicus. Quamobrem cum difficillime aut prorsus non se reconciliari patiatur, qui ex inimico reddi amicus non vult (§. 766. *part.* 1. *Jur. nat.*): iracundus difficillime, aut prorsus non se reconciliari patitur.

Difficultas reconciliationis oritur ex constantia voluntatis ulciscendi, quam habet iracundus. Ea vero inde est, quod altas in animo radices egerit cupiditas vindictæ. Satis manifesta hæc sunt per ea, quæ de restrictione voluntatis per appetitum sensitivum & aversationem sensitivam paulo ante annotavimus (*not.* §. 314.).

§. 318.

De implacabilitate iracundi.

Quoniam iracundus difficillime, aut prorsus non se reconciliari patitur (§ 317.), qui vero se alteri reconciliari non patitur, implacabilis est (§. 781. *part.* 2. *Jur. nat.*): *iracundus implacabilis est.*

Ideo

Ideo videmus, homines iracundos ne quidem aures præbere velle reconciliatori, immo instanti indignari, quamvis idem non semper contingat, propterea quod plurimæ dantur rationes, cur actiones ex eodem vitio proficiscentes pro diversitate subjectorum aliarumque circumstantiarum variant per analysin moralem exemplorum detegendæ. Omne in hisce punctum ferunt latebræ & recessus in animis hominum (§. 72. *part. 1. Eth.*), quorum in casu singulari imperscrutabilitas obstat, quo minus analysis moralis exemplorum ex voto succedat, & in causa est, ut reconciliator utatur motivis ad immutandam voluntatem iracundi minime sufficientibus, immo haud raro implacabilitatem firmantibus. In Philosophia morali proponuntur motiva, quæ ratio dictitat: ast cum homines in vitia se ingurgitantes rationem ex animo exspuerint, quæ ratio dictitat ipsos parum movent. Quamobrem nec fieri potest, ut vitia extemplo eradicentur, nec est quod tibi persuadeas, alterum a vitio esse liberatum; ubi eidem persuaseris, ut in præsenti omittat actionem externam, Placabilis nondum est, cui reconciliationem in casu dato persuaseris, nec sublata est iracundia. Distingvenda sunt vitiorum remedia a rationibus, quibus impediuntur, aut dissuadentur actiones externæ in dato casu.

§. 319.

An punitio & defensio sit signum iracundiæ.

Qui injuriam sibi facientem punit, aut se famamque suam adversus eum defendit, propterea iracundus non est. Etenim si jure defensionis & punitionis utamur legi naturæ convenienter, utrumque exercetur absque omni vindictæ cupidine (§. 999. 1078. *part. 1. Jur. nat.*). Quoniam itaque fieri potest, ut habeas animum ab omni vindictæ cupidine alienum, etiamsi propter injurias tibi intentatas, aut factas, adversus alterum te defendas, aut ipsum punias, iracundus vero is est, qui cupidinem vindictæ nondum deposuit (§. 952. *part. 1. Jur. nat.*); propterea iracundus nemo dici potest, quod injuriam sibi

ſibi facientem puniat, aut ſe famamque ſuam adverſus eum defendat.

Ex defenſione non poſſe colligi iracundiam vulgo agnoſcitur, quia jus defenſionis nemo in dubium vocat: aſt cum jus puniendi cum ultione ex cupiditate vindictæ profecta confundatur, ex punitione iracundiam colligere ſolent longe plurimi. Hi vero non ſatis perſpiciunt, quid ſibi velit jus puniendi & quo animo exerceri debeat. Et ſicuti in defenſione, quæ neceſſaria videtur, animus defenſoris inſuper habetur, ut de cupiditate vindictæ non cogitetur; ita ex adverſo in punitione ad vindictam unice attenditur animus, quaſi eadem malum malo referatur, niſi fiat a ſuperiore. Hæ vero nebulæ, quæ mentem obfuſcant, aliter dispelli nequeunt, quam ſi ex Jure naturæ diſcas, quale ſit jus defenſionis & jus punitionis & quomodo utrumque exercendum, & cur exercitium hujus in civitate magis judicibus demandatum, quam illius, & quomodo pœnæ delictorum publicorum dividendæ ſint a pœnis privatorum, etſi a judice utræque irrogentur. Multa in hiſce cum præjudicia occupaverint plerorumque mentem, nec ſana eſſe poſſunt judicia, quæ inde manant. Niſi certus fueris de punientis animo, iracundiæ eum redarguere haud quaquam potes. Ex ſolo autem actu punitionis animus colligi nequit, cum is & cupiditate vindictæ plenus, & eadem vacuus eſſe poſſit. Abſit itaque ut punitionem pro ſigno iracundiæ habeas.

§. 320.

An proclivitas naturalis ad iram ſit attendenda.

Proclivitas naturalis ad iram in iracundia non attenditur. Etenim propterea iracundus non es, quod ad iram proclivis es (§. 315.). Neceſſe igitur eſt, ut aliæ dentur iracundiæ cauſæ. Quamobrem proclivitas naturalis ad iram in iracundia non attendenda.

Faci-

Facile irasci & cupiditatem vindictæ difficillime reprimere utique diversa sunt, ipsaque experientia docet hoc ab illo necessario non dependere, quamvis fieri possit ut simul locum habeant, cum sibi invicem non repugnent. Illud proclivitati ad iram, hoc iracundiæ tribuendum. Proclivitas ad iram a natura venit, iracundia alias causas agnoscit. Illa in se spectata vitium non est, quamvis a vitiis aliis labem contrahere possit; hæc vero in vitiorum numero est & perinde ac alia vitia gignitur. Hæc quidem notanda sunt, si medelam iracundiæ afferre volueris.

§. 321.

Quomodo proclivitas naturalis ad iram regatur.

Proclivitati naturali ad iram moderatur mansuetudo. Mansuetudo enim moderatur iræ (§. 950. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum in regimine affectuum non modo opera detur, ut affectus falsa opinione concitati sedentur, verum etiam caveatur, ne eadem concitentur (§. 528. *part. 2. Eth.*); qui iræ moderatur, non modo operam dat, ut falsa opinione injuriæ concitata sedetur, verum etiam ne eadem concitetur. Quamvis itaque quis natura ad iram fuerit proclivis, mansuetudo tamen obstat, quo minus in casibus multis ad iram non provocetur qui ad eandem proclivis est. Cumque idem injuriam rite æstimare soleat (§. 252.), dolosam a culposa distingvat (§. 255.) & facta a personis dividere norit (§. 293.), utpote animum habens a vindictæ cupidine alienum (§. 263. *b.* & §. 947. *part. 1. Jur. nat.*); hoc ipso quoque proclivitati ad iram succurrit. Mansuetudo igitur proclivitati naturali ad iram moderatur.

Naturalis ad iram proclivitas ad determinationes naturales naturæ pertinet. Quemadmodum itaque natura expelli nequit, ne unquam redeat; ita quoque fieri non potest, ut determinationes ejus naturales deleantur, ideoque etiam naturalis

ad iram proclivitas tolli nequit. Proclivitas illa ad iram in se spectata mala non est, ast instar reliquarum inclinationum naturalium beneficio intellectus regenda (§. 41. *part. 2. Eth.*), ne scilicet degeneret, & hoc regimen pars quædam mansuetudinis est. Proclivis ad iram facile irascitur multumque: quodsi vero ea observentur, quæ in demonstratione de modo, quo proclivitatem ad iram regit mansuetudo, ostendimus, multi occurrent casus, in quibus ad iram non provocabitur qui ad eandem natura proclivis est, & si ira justa de causa concitetur cohibebitur, ne exorbitet, consequenter ne irascentes peccemus. Si proclivis ad iram in iracundiam incidit; id non vitio naturæ, sed ipsius culpa accidit, quia mansuetudini non eam navavit operam, quam debebat.

§. 322.

Quomodo mansuetudo immutet cupiditatem vindictæ.

Si mansuetus justa de causa ad iram provocatur, cupiditas vindictæ abit in cupiditatem injurias, si fieri posset, exterminandi, aut, cum hoc in potestate nostra non sit, eas pro virili præcavendi. Etenim mansuetus animum a cupiditate immunem præstat (§. 956. *part. 1. Jur. nat.*). Quoniam tamen injuria omnis lege naturali prohibita (§. 911. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque ad vitium adscribenda (§. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*), virtute autem præditus vitium omne odit (§. 368. *part. 1. Phil. pract. univ.*); mansuetus quoque injurias omnes odit. Quamvis itaque justa de causa ad iram provocatus cupiditatem vindictæ supprimat, *per demonstrata;* injuriarum tamen odium remanet. Quoniam odium rerum inanimatarum tendit ad eas destruendas, aut e conspectu nostro removendas (§. 311. *part. 2. Eth.*); odium injuriarum tendit ad injurias, si fieri posset, ex orbe exterminandas, aut, cum hoc in potestate nostra non deprehendimus, quod per se patet, eas saltem pro virili præcavendas. Ex hoc itaque odio cum oriatur cupiditas injurias extirpandi, aut saltem pro virili præcavendi (§. 810. *Psych. empir.*),

empir.), quarum absentia in bonorum numero est (§. 756. *part.* 1. *Jur. nat.*); cupiditas vindictæ, ad quam alias ira tendit (§. 422. *part.* 2. *Eth.*), abit in cupiditatem injurias, si fieri posset, exterminandi, aut, cum hoc in potestate nostra non sit, eas pro virili præcavendi.

Effectus odii vitiorum, quod concipit virtuti deditus, est cupiditas vitia extirpandi, aut, quantum datur, præcavendi, ne alii in ea incidant, aut ut iisdem liberentur. Quodsi votis pares essent vires, strenuus & ingenuus virtutis cultor vitia in universum omnia ex toto terrarum orbe relegaret. Mallet enim neminem esse vitio alicui obnoxium. Atque in eo voluntatem suam conformat legi naturæ, quæ omnem diligentiam in virtutibus moralibus propagandis præcipit (§. 638. *part.* 1. *Jur. nat.*), consequenter etiam in eradicandis, quantum datur (§. 176. *part.* 1. *Jur. nat.*), ac præcavendis vitiis. Quamobrem odio injuriarum nihil hic tribuitur, nisi quod odio facti legi naturæ adversi in genere convenit. Hæc ipsa autem cupiditas, quam vitiorum odium gignit, odii hujus signum est. Quamobrem quoque cupiditas exterminandi, quantum datur, injurias mansuetudinis signum est.

§. 323.

Quoniam mansuetudo, si mansuetus justa de causa ad iram concitatur, gignit cupiditatem injurias pro virili præcavendi (§. 322.), pœnæ autem ob injurias factas infliguntur, ut præcaveantur in futurum (§. 1058. *part.* 1. *Jur. nat.* & §. 285. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); *si mansuetus justa de causa ad iram provocatur, jure puniendi utitur injuriarum futurarum præcavendarum causa*, ut scilicet pœna tam emendatrix sit, quam exemplaris (§. 1062. *part.* 1. *Jur. nat.*), consequenter *etsi pœna emendatrice opus non sit, rationes vero adsint singulares, ob quas pœna exemplaris exigenda, pœnam non remittit.*

Quomodo ipsa mansuetudo ducat ad exercitium juris puniendi.

Osten-

Oſtendimus jam ſuperius, quod manſuetudo regat punitionem (§. 283.), in præſenti autem oſtenditur, quomodo animus manſueti, quando juſta de cauſa ad iram provocatur, ad exercitium juris puniendi determinetur, ne lenitate ſua, quâ alias delectatur, noceat & ſibi, & aliis, neque deſit obligationi, quam lex naturæ imponit, ut depellantur injuriæ (*not.* §. 322.). Atque ita apparet, quomodo manſuetudo ducat ad puniendum, etſi abſit animus malum malo referendi, nec læſi doloris remedium ſit inimici dolor, & per conſequens jus puniendi exerceatur legi naturæ convenienter (§. 285.). Intenditur nimirum emendatio & lædentis, & aliorum, & conſulitur ſecuritati & ſuæ, & aliorum, & per conſequens bonum commune ſocietatis humanæ promovetur, quantum datur.

§. 324.

De vindictæ dulcedine.

Iracundus ex vindicta voluptatem inſignem percipit. Quoniam enim iracundus cupiditate vindictæ flagrat (§. 952. *part. 1. Jur. nat.*); eandem appetit (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*). Et quoniam cupiditas vindictæ difficillime reprimi poteſt (§. 952. *part. 1. Jur. nat.*); vindictam vehementiſſime appetit. Quamobrem cum nihil appetamus, niſi quatenus ex eo voluptatem percipimus (§. 156. *part. 2. Eth.*), conſequenter quo ardentius aliquid appetitur, eo major quoque voluptas eſt, quæ inde percipitur; iracundus ex vindicta voluptatem inſignem percipit.

Cupiditas vindictæ prægustus voluptatis vel gaudii eſt ex bono abſente, quod præſens eſſe mallemus (§. 805. *Pſych. empir.*). Cupiditas itaque vindictæ prægustus quidam gaudii eſt, ex vindicta percipiendi. Vindictæ cupidus dolorem ejus appetit, qui ipſum offendit (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*): ex ea igitur, quod alteri moleſtiam creat, voluptatem percipit, quæ tanto major eſt, quo ardentior fuerit appetitus. Malum alterius iracundus conſiderat tanquam ſuum bonum, quatenus quod

quod alteri molestiam, id sibi gaudium creat (§. 5. *part. 2. Eth.*). Vindicta intentione voluptatem nonnisi prægustandam præbet. Quodsi accedat spes fore ut vindictæ sumendæ simus pares (§. 799. *Psych. empir.*), prægustus ille augetur (§. 796. *Psych. empir.*), immo si certi nobis esse videamur, malum malo relatum iri accedente fiducia in gaudium abit (§. 802. *Psych. empir.*). Inest perceptionibus nostris perfectionis propriæ apperceptio, quatenus nobis videmur habere vires sufficientes ad ægre faciendum ei, qui nos læsit, vel habere amicos, qui nostro nomine eidem male faciunt. Hanc vero esse voluptatis causam in propatulo est (§. 511. *Psych. empir.*). Ideo contingit ut, si iratus non videt, quomodo offensori ægre facere possit, aut alia obstent, quo minus ipse ægre facere velit, dira quævis indignabundus imprecetur, ira autem deflagrata optet, ut eveniant, quæ imprecatus fuerat. Patet itaque, quomodo iracundus vindictam experiatur dulcem, quæ in se spectata nihil dulcedinis habet. Malum enim in se spectatum voluptatem parere nequit (§. 569. *Psych. empir.*), & amori universali repugnat, ut ex malo alterius voluptatem percipiamus (§. 619. *part. 1. Jur. nat.* & §. 640. *Psych. empir.*). Dulcedo igitur vindictæ rationi maxime repugnat.

§. 325.

Quoniam iracundus ex vindicta voluptatem percipit (§ 323.), consequenter ex dolore ejus, qui ipsum offendit (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*), ipsius autem animus molestia torquetur, quam offensa creat (§. 936. *part. 1. Jur. nat.*) & voluptas tædio sive molestiæ contraria (§. 511. 518. *Psych. empir.*), si dolor prædominetur, tædium supprimit (§. 529. *Psych. empir.*); si nondum prædominetur, seu gradus voluptatis minor fuerit gradu tædii, hoc saltem imminuit; *remedium molestiæ ex offensa perceptæ vindicta habetur*, consequenter cum homini, cujus appetitus natura fertur in felicitatem (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*), *Quomodo læsi doloris remedium fit inimici dolor.*

univ.), ideoque in ea, quæ voluptatem ipsi creant (§. 638. *Psych. empir.*), naturale sit, ut velit animum a molestia liberari, *læsus ad vindictam reprimendam redditur difficilis, sicque iracundus efficitur* (§. 952. *part. 1. Jur. nat.*).

Patet itaque quomodo læsi doloris remedium sit inimici dolor & cur homines fiant iracundi, qui læsi in hoc remedio doloris sui spem omnem habent. Quamdiu itaque læsus sibi persuadet, se alio modo dolori suo mederi non posse, vindictæ quoque cupiditatem non deponit, consequenter iracundus permanet (§. 952. *part. 1. Jur. nat.*). Vix necessarium videtur, quod jam abunde plus simplici vice tam in genere, quam in specie inculcatum, quantum in hisce quoque dandum sit opinionibus hominum, quarum tamen diversitas attendenda est in casibus perticularibus, ne quæ in genere demonstrantur in dubitationem & disceptationem adducantur.

§. 326.

Quomodo iracundiæ sit medendum. Quoniam iracundiæ medela non affertur, quamdiu offensoris dolor habetur remedium doloris ex offensa (§. 325.); *si iracundiæ mederi volueris, necesse est ut iracundo persuadeas remedium doloris ex offensa non esse dolorem offensoris.*

Quando iracundiæ mederi volumus, aut eandem prorsus extirpare volumus, aut saltem id agimus, ut in casu præsenti cupiditas vindictæ reprimatur. Illud potissimum intenditur in philosophia morali, cujus est vitiorum, morborum animi, curatio; hoc autem obtinet in praxi morali, ubi id agitur, ne vitia noceant in casu emergente, actionibus externis cohibitis. In philosophia morali proponuntur remedia, quæ in praxi applicantur: in applicatione autem habenda est ratio circumstantiarum particularium singularium, quæ pro ratione earundem multum diversitatis in applicatione causantur, præsertim si distingvas eradicationem vitii, veluti si ab iracundia ad mansuetudinem quis reducendus, ubi aliorum vitiorum influ-

influxus simul attendendus, a cohibitione actionis externæ in casu saltem dato, veluti si vindicta adversus hunc offensorem impedienda.

§. 327.

Quod rationi adversetur, si alieno tædio delectemur.

Rationi adversatur, ut ex tædio alterius voluptatem percipiamus. Etenim cum lex naturæ per rationem nobis innotescat (§. 259. *part. 1. Phil. pract. univ.*); quod legi naturæ adversatur idem adversatur rationi. Enimvero lex naturæ præcipit, ut ex felicitate alterius, consequenter voluptate aliena (§. 638. *Psych. empir.*), voluptatem percipiamus (§. 616. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter eidem adversatur, ut ex alterius tædio percipiamus voluptatem (§. 722. *part. 1. Jur. nat.*). Ergo rationi adversatur, ut ex tædio alterius voluptatem percipiamus.

Qui vitam rationi conformem, consequenter vitam hominis vivere serio vult; is facile aversabitur voluptatem ex alterius tædio percipiendam. Ast qui non agnoscit, quid sit homo nec satis ponderat, quod ratione potissimum a brutis distingvatur; is parum curabit, utrum quod facit rationi consentaneum sit, nec ne, modo sit affectibus suis conforme, quos regere non didicit, sed quibus ipse regitur servus sui ipsius §. 544. *part. 2. Phil. pract. univ.*), vitam brutorum more vivens (§. 547. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Quamobrem si qui dignitatem hominis minime prospiciunt, ut aversentur ea quæ eidem contraria sunt; necesse est, ut servitutem moralem, qua infra conditionem humanam ad brutorum consortium deprimuntur, graphice delinees, sicque pudor efficiat, quod ratio efficere nequit (§. 779. *Psych. empir.*), nisi homo perfrictæ frontis pudorem omnem exuerit, aut alia vitia obstent, quo minus pudori locus relinquatur, pro datis circumstantiis oppugnanda & quantum datur vincenda. Utile autem est, ut ad dignitatem hominis agnoscendam tempestive adducamur,

atque amor vitæ rationi conformis instilletur: ita nimirum animus præmunitur adversus perceptionem voluptatis ex tædio alterius.

§. 328.

Vindicta rationi adversa.

Quoniam rationi adversatur, ut ex tædio alterius voluptatem percipiamus (§. 327.), vindictæ autem cupidus dolorem sive tædium ejus appetit, qui se offendit (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter voluptatem ex alterius tædio percipit (§. 156. *part. 2. Eth.*); *vindicta rationi maxime adversatur*, consequenter, *si quis rationi conformem vitam*, consequenter *vitam hominis vivere vult*, ideoque *in servitutem moralem se addicere* (§. 548. *part. 2. Phil. pract. univ.*) *& brutorum more vivere non vult* (§. 547. *part. 1. Phil. pract. univ.*), *vindictam aversabitur*, *nec remedium doloris ex offensa inimici dolorem habebit* (§. 325.).

Philosophi nomen frustra affectat, minime meretur, qui dolore ejus, a quo se offensum putat, dolori suo ex offensa mederi cupit. Cum enim philosophi sit secundum rationem, ideoque vitam hominis vivere (§. 57. *part. 2. Phil. pract. univ.*); ipsum maxime dedecet servitus moralis, qua brutorum more vivitur (§. 547. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Turpe omnino est philosopho, cujus est rationem reddere eorum, quæ sunt, vel esse possunt (§. 46. *Disc. præl.*), nullam distinctam notionem rationis habere & ignorare quid sit homo, & quænam sit vita, quæ hominem decet, ac in quonam vita hominis distingvatur a vita brutorum. Puerorum esse constat, ut dolorem ex offensa leniant voluptate ex dolore lædentium percepta, idque maxime conspicitur in iis, qui sunt ex infima plebe. His assimilari omnino pudet eum, qui philosophi nomen affectat, nisi iracundia omnem attentionem auferat, quam ad seipsum afferre tenetur, qui sui ipsius non prorsus oblivisci vult. Inde ortum trahit protestatio facto contraria, quod quis se injuria sibi facta minime offendi dicat, cum tamen

tamen omnem moveat lapidem, ut ei moleſtiam creet, a quo ſe læſum putat, manifeſto ſatis indicio, quod inimici dolorem remedium ſui doloris reputet. Nimis vero plebejum & philoſopho nimis indignum eſt, ſi quis ex ſparſis conviriis & calumniis per alios in eum, a quo ſibi injuriam factam arbitratur, aut prorſus ſomniat, percepta voluptate dolorem ſuum lenire conatur. Sed ea eſt vitiorum vis, ut mentem hominis occœcent, ne videat, quæ clariſſima ſunt, ſicque pœnas det temeritatis ſuæ, quas meretur. Dolorem læſi leniri inimici dolore in dubium vocari nequit. Quamobrem cum hoc in dubium vocari minime poſſit, ne lenire velimus, nil aliud reſtat, quam ut oſtendatur, remedium hoc eſſe illicitum & rationi maxime adverſum, hominemque ſanæ mentis parum decere. Quodſi vero quis rationem omnem exſpuit, vitium quoque animi inſanabile eſt, quod tamen pro ratione circumſtantiarum ejus nimis tenacem infelicem certo reddet (§. 406. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ſit ita quod eidem deditus non agnoſcat, ex quo tandem fonte promanent moleſtiæ, quibus animum ſuum torqueri ſentit.

§. 329.

Similiter quoniam rationi maxime adverſatur, ut quis ex tædio alterius voluptatem percipiat (§. 327.), conſequenter ut dolore ejus, a quo ſe læſum putat, dolorem ſuum ex offenſa lenire conetur (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*), qui vero bonam habet voluntatem, actiones ſuas legi naturæ, conſequenter rationi (§. 259. *part. 1. Phil. pract. univ.*), convenienter determinare vult (§. 121. *part. 2. Eth.*); *qui bonam voluntatem habet dolorem ex offenſa lenire non vult dolore ejus, a quo ſe offenſum putat*, conſequenter *dolorem inimici remedium doloris læſi minime reputat*. *Quinam non reputent remedium doloris læſi dolorem inimici.*

Nimirum qui bonam habet voluntatem remedium æſtimat moraliter, conſequenter pro remedio non habet, quod rationi repugnat, ſeu legi naturæ adverſatur. Sane iſtiusmodi remedia

dia curæ ſaltem palliativæ inſerviunt, cum voluptas ex dolore ejus, a quo quis ſe offenſum putat, percepta nocua eſſe ſoleat. Ponamus e. gr. hominem quendam ambitioſum offendi, quod putet famæ, quam aucupatur, inſidias fuiſſe ſtructas, & cupidine vindictæ abreptum ignominia offenſorem afficere. Nullum eſt dubium, quin is ex vindicta inſignem voluptatem percipiat, quæ cum prædominetur tædio ex offenſa percepto, dolorem ſuum lenit alterius dolore. Enimvero ſi jam alter in neceſſitate famam ſuam defendendi conſtitutus ignominiam depellit & eum modulo ſuo metiri tenetur, ut qui maximus videri avebat, nunc minimus agnoſcatur; quantis moleſtiis torqueatur animus haud difficulter perſpicitur. Cura igitur doloris ſui nonniſi palliativa fuit & voluptas ex vindicta percepta intolerabilia tædia parit, ideoque ipſius voluptas maxime nocua erat (§. 383. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & nimis ſero vindictæ eum pœnitet, ubi amaram experitur, quæ adeo dulcis videbatur. Iſtiusmodi exempla omnium optime docent, doloris læſi remedium perperam haberi remedium dolorem inimici, ideoque rationi adverſari, ut hoc remedio utamur, etiamſi per impoſſibile ponatur, idem lege naturali non eſſe prohibitum. Quodſi ergo quis bonam habuerit voluntatem, ut legi naturæ conformem vitam vivere velit (§. 121. *part. 2. Eth.*); non durum ipſi videbitur, uſum hujus remedii lege naturæ prohiberi (§. 946. *part. 1. Jur. nat.*), qua conſulitur felicitati noſtræ (§. 396. & *ſeqq. part. 1. Phil. pract. univ.*), ut tuti ſimus ab inſidiis voluptatis nocuæ. Non eſt quod excipias, voluptatem, quam creat vindicta, ſemper nocuam eſſe, conſequenter imprudentiæ tribuendum eſſe, ſi nocua evadat. Ut enim taceam difficulter prævideri futura, præſertim ſi affectus menti caliginem offundunt; ſufficit vindictam hoc modo ſeſe nobis commendare & ejus cupiditatem altas in animo radices agere, ut data quavis occaſione ad eam properemus parum conſiderantes, qualis ſit illa voluptas, quam nobis creat.

§. 330.

§. 330.

Quia vindicta rationi maxime adversatur hominemque dedecet (§. 328.), qui vero sanæ mentis est, committere non vult videri, quæ rationi adversa sunt hominemque dedecent, quod tanquam per se notum brevitatis causa sumimus; *Qui sanæ mentis est, eum vindictæ pudet* (§. 779. *Psych. empir.*). *Quem vindictæ pudeat.*

Sunt equidem qui animum a vindictæ cupidine alienum ad Christianos restringunt, quasi vindicta non dedeceat hominem qua hominem, sed saltem qua christianum: ast qui ita sentiunt, aut ignorant, aut non perpendunt, lege naturæ præcipi ut habeamus animum ab omni vindictæ cupiditate alienum (§. 948. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter cum lex naturæ rationem sufficientem habeat in natura humana (§. 135. *part. 1. Phil. pract. univ.*), vindictam dedecere hominem qua hominem (§. 198. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideoque omnium maxime philosophum, qui, cum suum sit rationes eorum, quæ fiunt, scrutari (§. 31. *Disc. prælim.*), rationes quoque ignorare non debet, cur actiones quædam hominem deceant, aliæ dedeceant. Et quoniam turpe est doctori, si culpa redarguit ipsum; philosophi quoque est ea facere, quæ hominem decent, non facere, quæ dedecent. Recte *Cicero* philosophiam dicit culturam animi, quæ extrahit vitia radicitus, & Philosophi esse contendit, ut omnem bene vivendi rationem teneat & persequatur. Perperam sibi Philosophi videntur, qui commentitiis fabulis delectantur, quibus nullum in Philosophia locum recte concedit *Cicero.*

§. 331.

Quia vindicta rationi adversatur & hominem dedecet (§. 328.), amaritudo autem vitium est, quo qui laborat cupiditatem vindictæ non ante deponere vult, quam eandem exsatiaverit (§. 955. *part. 1. Jur. nat.*); *amaritudo rationi omnium maxi-* *Quantum amaritudo rationi adversetur & maxi-*

hominem dedeceat. *maxime repugnat hominemque dedecet, ita ut naturam humanam exuisse, nec hominis nomine dignus videatur, qui hoc vitio laborat.*

Differentiam hujus vitii ab iracundia jam alias satis exposuimus (*not.* §. 955. *part.* 1. *Jur. nat.*), quamvis vulgo ab hac non satis distingvatur, ut ideo quoque amarus, quem dicimus, vocetur difficilis (*not.* §. *cit.*). Constat dari homines, qui cupiditatem vindictæ difficulter reprimunt, ut ideo difficile sit ipsis persuadere abstinentiam a vindicta; dari vero etiam alios, qui se nullo modo persuaderi patiuntur, ne injuriam sibi illatam, aut quam sibi illatam putant, ulciscantur, ideoque vindictæ cupiditatem tamdiu fovent, donec male fecerint ei, a quo se læsos existimant. Differunt utique vindictæ cupiditatem difficulter reprimere & eam non deponere, donec injurias injuriis ulcisci datum fuerit. Recte igitur nominibus a se invicem distingvuntur, quæ diversa sunt, præsertim cum nomina commoda non desint, aut saltem iis aptari possint. Ex amaritudine consequuntur, quæ iracundiæ non conveniunt, quemadmodum jam in se animus iracundi ab animo amari plurimum differt. Amaritudo quoque hominem magis deformat, quam iracundia, ut injurius videaris in iracundum, si ipsi animum amarum tribuas. Cumque philosophum dedeceat iracundia, multo adhuc magis eum dedecet amaritudo.

§. 332.

De implacabilitate amari. *Amarus prorsus implacabilis est.* Etenim amarus cupiditatem vindictæ non deponit, donec eam exsatiaverit (§. 955. *part.* 1. *Jur. nat.*), consequenter molestiam creare vult ei, a quo se offensum putat, propterea quod se offendit (§. 947. *part.* 1. *Jur. nat.*), nec ullis rationibus se persuaderi patitur, ut voluntatem mutet. Quamobrem cum eum oderimus, cui tædia creare volumus (§. 669. *Psych. empir.*); amarus odium erga eum, a quo se offensum putat, non deponit, consequenter

ter inimicitiam non finit, antequam ipsi male fecit, ideoque multo minus ex inimico reddi potest amicus. Quamobrem cum irreconciliabilis sit, qui ex inimico amicus reddi non vult (§. 766. *part. 1. Jur. nat.*); amarus prorsus irreconciliabilis est, consequenter cum implacabilis sit, qui se reconciliari non patitur (§. 781. *part. 1. Jur. nat.*); amarus prorsus implacabilis est.

Ostendimus superius, fieri posse, ut etiam iracundus sit prorsus irreconciliabilis (§. 317.), consequenter etiam prorsus implacabilis (§. 781. *part. 1. Jur. nat.*): ast propterea tamen iracundia non coincidit cum amaritudine. Etenim si contingat, iracundum nullis rationibus ad reconciliationem permoveri posse; in casu saltem particulari iracundia ad amaritudinem accedit. Amarus autem semper irreconciliabilis est, quandocunque & quomodocunque lædatur, in omni casu vindictæ cupiditatem exsatiare studens. Et quamvis non statim injuriam sibi illatam ulcisci possit, memoriam tamen injuriæ servat, qua vindictæ cupiditas fovetur, donec occasio male faciendi inimico offeratur. Atque hi sunt, qui spe vindictæ molestiam reprimunt, in silentio expectantes tempus gaudendi, quo malum malo referre dabitur. Calliditas prudentiam mentita voluptatem gignit (§. 511. *Psych. empir.*), quæ spem ad reprimendam molestiam fortiorem reddit. Calliditas eundem habet effectum, si amarus sibi videtur invenisse medium tutum malum malo referendi, ne voluptatem ex vindicta nocuam experiatur, sed ut eadem perpetuo fruatur. Quodsi eventus præter omnem spem & expectationem contrarium probet, pœnitentia, affectus per se molestissimus (§. 762. *Psych. empir.*), nimis sera, quando pœnas dat vitii ac temeritatis suæ, cum & præteriti doloris memoria adhuc recens sit, tanto acrius torquet. Moralis exemplorum analysis, cujus aliquoties jam meminimus, cumulum molestiarum, quibus obruitur ultor, intimius perspiciendam sistit & æstimationem earundem insinuat: neque enim idem æqualem mole-

ſtiam affert unicuique, ſed eadem variat pro diverſa diſpoſitione animi non modo a diſpoſitionibus, inclinationibus & reclinationibus naturalibus; verum etiam habitibus acquiſitis aliisque circumſtantiis pendente. Ducit nimirum moralis exemplorum analyſis ad cognitionem latebrarum & receſſuum in animis hominum, quorum cum maxima vis ſit in actionibus hominum, illa non ſatis laudari, nec commendari poteſt.

§. 333.

Quando amarus ad vindictam properet.

Si amarum offenſa nimium torquet, ad vindictam properat. Quoniam homo natura infelicitatem averſatur (§. 325. *part. 2. Phil. pract. univ.*), conſequenter ea, quæ ipſi moleſtiam afferunt (§. 639. *Pſych. empir.*), omnis autem averſatio tendit ad aliquid depellendum (§. 250. *part. 2. Eth.*); quo majores fuerint moleſtiæ, quæ animum inquietant, eo quoque ardentius ab iis liberari cupimus. Quodſi ergo offenſa amarum nimium torquet, moleſtias depellere quantocyus ſatagit. Quoniam vero doloris ſui remedium aliud non agnoſcit, quam offenſoris dolorem; cupiditatem vindictæ non ante depoſiturus, quam eandem exſatiaverit (§. 955. *part. 1. Jur. nat.*), ad vindictam properat.

Feſtinationi celeritatem addit gaudium ex ultione ſperatum; quo major vero fuerit feſtinationis celeritas, eo minor eſt in ponderanda ultione circumſpectio. Attenditur ſaltem animus ad malum offenſori inferendum & ad moleſtiam eidem ipſi creandum, avertitur vero a malo ex vindicta in ultorem redundante & a tædiis ex eo orituris. Ideo contingit ut in ſcyllam incidat, qui vitare volebat charybdin. In feſtinationibus propterea tollendæ ſunt nimiæ celeritates, quæ deliberationi officiunt. Quamobrem recte inculcarunt veteres, lente feſtinandum eſſe. Aſt homines, quos affectus regunt, attentionem ab eo, quod contrarium illi, ad quod affectus tendit, avertentes (§. 532. *part. 2. Phil. pract. univ.*), non recor-

recordantur notissimorum. Contemnunt vero etiam eruditi fastosi, quæ ipsis vulgaria videntur, quamvis ipsismet admodum salutaria forent.

§. 334.

Quoniam *amarus* ad vindictam properat, si offensa eum nimis torquet (§. 333.), ideoque ambabus manibus arripit media ulciscendi, quæ circumstantiæ præsentes offerunt, non sufficiente usus circumspectione, utrum sibimet ipsi magis noceat quam alteri, a quo se offensum putat; *ad vindictam properans dolorem, quem inimici dolore lenire satagebat, auget & acriorem reddit*, consequenter *si amici imprudentes ultionem suadent, vel prorsus adjuvant, quam dissuadere debebant* (§. 776. *part. 1. Phil. pract. univ.*), *se non amicos, sed revera inimicos eidem præbent* (§. 172.). *Quando amarus ad vindictam properet.*

Facile quidem est invenire media creandi tædia alteri, præsertim si alteri imputare audeas talia, quæ a te pro lubitu finguntur tibique licere sumas, quæ facere potes. Sed non adeo facile est impedire, quo minus tædia multo majora inde in te redundent. Calliditas, quamvis prudentiam mentiatur, valde deceptrix est: cum enim æqui & justi nullam rationem habeas, transgressione legis naturalis, quæ æqui ac justi norma est, in infelicitatem incidis (§. 405. *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter tædiis latas fores pandis (§. 637. *Psych. empir.*). Multis modis accidit, ut eventus non respondeat votis. Sed diversitas pendet a circumstantiis particularibus, quæ pro diversitate casuum plurimum variant. Exemplorum itaque analysis moralis ad talia prævidenda reddit acutiores. Quodsi amici actionem amari approbent aut adjuvent studio placendi; amicum quidem habere videntur animum (§. 192.), factum tamen inimici est (§. 272.); quo indirecte saltem intenditur tædium amici (§. 621. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quodque culpa commissum (§. 696. *part. 1. Phil. pract. univ.*)

ipsis imputandum (§. 700. *part. 1. Phil. pract. univ.*); præsertim cum amici sit monere ultorem ne faciat, quod ipsi quocunque modo nocere potest (§. 203.), nec amicitiæ causa faciendum sit, quod legi naturæ contrariatur (§. 635. *part. 1. Jur. nat.*). Non nego prudentia sæpius opus esse, ne te ultori facilem præbeas in persequenda vindicta; sed cum prudenter agere obligemur (§. 258. *part. 1. Jur. nat.*), nec negligendæ sunt, quæ illius sunt partes, ut, si monitio parum consulta videatur, excusationi locum facias, cujus neglectus tanto magis imputatur, quo magis obviæ sunt excusandi rationes.

§. 335.

Quando iracundus & amarus stultitiam prodant.

Quoniam amarus ad vindictam properans dolorem, quem inimici dolore lenire intendit, augere & acriorem reddere solet (§. 334.), idem vero etiam accidere solet iracundo, qui in medio ulciscendi saltem spectat inimici dolorem, insuper habitis tædiis inde in se redundaturis (§. 955. *part. 1. Jur. nat.*), stultitiæ vero est per præcipitantiam statuere de mediis (§. 458. *part. 1. Eth.*): *non minus iracundus, quam amarus stultitiam prodit, si in medio ulciscendi tantummodo spectat inimici dolorem, insuper habitis tædiis inde in se redundaturis.*

Stultitia hæc major est amari, quam iracundi, quia illius major est cupido exsatiandi vindictæ cupiditatem, quam hujus (§. 452. 455. *part. 1. Jur. nat.*), cum is magis circumspectus esse debeat in medio ulciscendi eligendo, ne dolorem, quem adeo aversatur, acriorem reddat. Stultitiam non excusat nimia, quam in calliditate sua habet ultor, confidentia: hæc enim ipsa ad stultitiam adscribenda, immo in eamdem degenerat, quando ad depellendum dolorem eliguntur media, quibus exacerbatur. Considerandum hic quoque est, quod, si quem calliditas sua decepit, quam pro prudentia habebat, ubi is se delusum experitur, ex eo quoque molestiam percipiat.

§. 336.

§. 336.

Crudelis in ultione tantum malum infert, quantum potest, adhuc majus illaturus, modo posset. Crudelis enim cupidinem vindictæ non deponit, antequam offensori quantumcunque malum intulerit (§. 957. *part. 1. Jur. nat.*). Malum igitur inferendum potentia sua æstimat, cupiditate in infinitum tendente. Quamobrem tantum infert malum, quantum potest, majus adhuc illaturus, modo posset. *De crudelitate.*

Monuimus jam alias, crudelitatem, cum sit vitium (§. 957. *part. 1. Jur. nat.*), æstimandam esse ex appetitu, non vero ex actione externa. Hæc non excedit potentiam agentis, appetitus vero nullis limitibus circumscribitur. Falluntur itaque, qui de crudelitate ex solo actu externo statuunt, cum hoc modo crudelis minime videri possit, qui tamen est. Produnt vero animum cudelem, qui, quando de ultione sermo incidit, duriora minantur & se confidere ajunt fore, ut majus malum inferant, nunquam immemores futuri offensæ. Eadem de causa multi sibi videntur a crudelitate alieni, cui tamen maxime obnoxii sunt. Considerare nimirum tenentur, qualem habeant animum, ideoque quidnam facturi essent, modo possent, aut si non aliæ rationes obstarent, quo minus facere consultum existimarent, quod poterant. Crudelem utique animum produnt, qui in votis habent, ut dirissima mala eveniant ei, a quo se læsos putant, quamvis hic non attendenda sint verba irati, cum ira furor brevis sit, quæ crudelitatem inspirat, minime tamen approbatam, quando iratus ad se redit & mente minime perturbata verba perpendit, quæ lingvæ parum potens effutiebat. Vitia nimirum ex appetitu sensitivo irrepunt in rationalem eundemque corrumpunt, ideoque animo affectuum impetu minime perturbato propositum male faciendi adest idemque constans, ut homo sibi probe conscius velit hoc, vel illud facere, nec sibi facile persuaderi patiatur contrarium, prouti vitium magis, vel minus altas

 radi-

radices jam egit in animo ipsius. **Inconsiderate dicta nondum arguunt vitium.**

§. 337.

Quotuplici modo crudelitas committatur.

Quoniam crudelis in ultione tantundem mali infert, quantum potest, adhuc majus illaturus, modo posset (§. 336.) homo autem homini malum inferre nequit, nisi vel famam lædendo, vel vim corpori inferendo, vel fortunas ejus evertendo, quod per se patet; *crudelis ultor sævit nunc in famam, nunc in corpus, nunc in fortunas ejus, a quo se offensum putat, seu inimici.*

Vulgo homines crudelitatem saltem æstimant ex sævitia in corpus adhibita, quæ æstimatur ex magnitudine dolorum, quibus cruciatur vim expertus. Ideo crudele habetur hominem ita cruciare, ut non statim moriatur, sicque cruciatus sint graviores. Enimvero dantur quoque cruciatus animi, qui non minus molesti, quam cruciatus corporis. Atque istiusmodi sunt, quæ ex læsione famæ & fortunarum eversione oriuntur. Absonum itaque non est, ut & in læsione famæ ac fortunarum eversione spectetur crudelitas. Crudelis intendit molestiis torquere animum inimici, & torquere conatur, quantum potest, consequenter quantum fert occasio. Perinde igitur est ipsi, sive læsione famæ, sive afflictione corporis, sive fortunæ eversione torqueatur animus. Neque existimandum est, quod crudelis, medio ultionis utens, quod minus durum videtur, non alio quovis duriori uteretur, modo id sibi esset permissum. Ita eruditus ignominiam adspergens famæ ejus, a quo famæ suæ insidias structas putat, non abstineret a corporis cruciatibus; modo non deesset iisdem afficiendi offensorem occasio. Produnt animum vota, quibus manifesto declaratur, quam vellent offensorem e vivis sublatum, addita subinde dira imprecatione. Immo huc etiam referendi sunt, qui gravissimo supplicio, quod imaginari possunt, offensorem dignum pronun-

nunciant. Obſervanda tamen hic ſunt, quæ paulo ante dicta ſunt (*not.* §. 336.), ut ſcilicet verba in furore prolata dividantur ab iis, quæ a redeunte ad ſe proferuntur. Aliud exemplum crudelitatis in everſione omnium fortunarum conſiſtentis alias jam dedimus (*not.* §. 957. *part. 1. Jur. nat.*). Ex his vero intelligitur, cur dentur plurimi, qui crudelitatem in ſinu ſuo fovent, ſe tamen huic vitio obnoxium eſſe non agnoſcunt: unde porro elucet, quam ſit neceſſe ut notionem diſtinctam crudelitatis habeamus, nec contenti ſimus notione confuſa factis prædonum & latronum, atque tyrannorum imaginationi ingenita. Recolendum denique etiam eſt, quod alibi jam monuimus (*not.* §. *cit.*), varios dari crudelitatis gradus, ſicuti etiam ceterorum vitiorum, ne ex gradu de ea ſtatuatur, ſed ex definitione, quæ crudelitati cujusvis gradus convenit. Si animus ab omni labe purus eſſe debet, neceſſe eſt, ut careat vitio etiam in gradu minimo, ſi vel maxime is ſit naſcentis.

§. 338.

Si quis in puniendo modum nimis excedit, crudelis eſt. Qui enim alterum punit, non intendit malum, quod alteri inferendum, ſed averſionem periculi læſionis futuræ ſibi & aliis ex præterita metuendæ (§. 1074. *part. 1. Jur. nat.*), nec malum alterius vult, quatenus malum alterius eſt, ſed quatenus eſt medium unicum periculum iſtud avertendi, & mallet inimicum ab eo eſſe immunem (§. 1075. *part. 1. Jur. nat.*), ex malo inferendo voluptatem nullam percipiens (§. 1076. *part. 1. Jur. nat.*), animum ab omni vindictæ cupidine alienum habens (§. 1078. *part. 1. Jur. nat.*). Quod ergo in punitione nimium eſt ſuadere nequit neceſſitas ſecuritati ſuæ & aliorum proſpiciendi. Quoniam itaque nihil appetimus, niſi ex quo voluptatem percipimus (§. 156. *part. 2. Eth.*); ex eo, quod nimium eſt in punitione, voluptas percipiatur neceſſe eſt, conſequenter punitor intendit malum inimico inferendum *De crudelitate in puniendo.*

dum

dum tanquam malum ipsius, molestiam nimirum ei creaturus, propterea quod se offendit. Ex punitore itaque dum fit ultor, animum induit vindictæ cupidum (§. 947. *part.* 1. *Jur. nat.*). Quamobrem cum crudelis sit, qui cupidinem vindictæ non ante deponit, quam ei qui ipsum offendisse videtur, quantumcunque malum inflixerit (§. 957. *part.* 1. *Jur. nat.*), malum nimirum inferens, quantum potest (§. 336.); si quis in puniendo modum nimis excedit, crudelis est.

Probe notandum est, non omnem in puniendo excessum ad crudelitatem esse adscribendum, sed saltem nimium. Et ne nimius videatur, qui non est; excessus non æstimandus ex magnitudine seu gravitate pœnæ, sed ex sufficientia ad finem in puniendo intentum obtinendum. Determinatio hæc cum sit difficilis, quia plerumque in rationibus probabilibus acquiescendum, ut eadem facilitate in excessu, quam defectu peccetur; non ob quemlibet excessum, qui videtur in puniendo commissus, punitor pro crudeli habendus. Necesse est, ut idem sit manifestus & ex aliis præsertim circumstantiis animus vindictæ cupidus appareat, veluti si qui punire vult alterum malo lædentis delectetur, aut si ex tædio, quod offensa ipsi creat, gravitatem pœnæ æstimat, jure veluti talionis, quam esse illicitam constat (§. 640. *part.* 8. *Jur. nat.*). Quoniam vero nimietas manifesta suos quoque habet gradus, ut vero sis crudelis non a gradu dependet, sed gradus saltem ostendit, num magis, vel minus crudelis sis; cautione opus est, ne in applicatione propositionis præsentis a vero aberres. Ne tamen propterea, quod jus puniendi quoad exercitium in civitate valde restrictum, propositio præsens inutilis existimetur; notandum est dari casus etiam in civitate, in quibus privatorum est punitio, veluti parentum liberos, dominorum servos, aut famulos punientium, ut jam alios taceamus.

§. 339.

§. 339.

Prædones & latones pro offensa habent omne factum, quod facinori ipsorum quomodocunque adversatur, sive in faciendo, sive in occultando. Idem intelligitur de hominibus sceleratis & flagitiosis aliis. Etenim prædo aliis res suas vi eripere conatur (§. 505. *part. 2. Jur. nat.*), latro vero manus violentas infert aliis, a quibus læsus non est, quod tanquam per se notum sumitur. Quoniam itaque qui quid appetit, omne illud aversatur, quod obstat, quo minus consequatur, quod cupit, ideoque id molestum ipsi accidit (§. 156. *part. 2. Eth.*), prædones vero & latrones non modo facinus facere volunt, verum etiam idem occultare student; omne factum, quod quomodocunque facinori adversatur sive in committendo, sive in occultando molestum ipsis accidit. Quoniam itaque pro offensa habetur factum alterius, ex quo molestia quædam percipitur (§. 936. *part. 1. Jur. nat.*); prædones & latrones pro offensa habent omne factum, quod facinori ipsorum quomodocunque adversatur sive in faciendo, sive in occultando.

Quibusnam prædones, latrones aliique facinorosi offendantur.

Eodem modo idem intelligitur de hominibus sceleratis & flagitiosis aliis, qui scelus & flagitium facere volunt, prodi tamen nolunt.

Nemo est qui nesciat homines offendi, si quis obstiterit, quo minus consequantur, quod cupiunt. Neque hic attenditur, utrum studio id faciat, an vero vel prorsus inscius ipsis obstaculo sit. Nec minus in propatulo est, quantum se offensos putent, si quis ea proderit, quæ quomodocunque in ipsorum detrimentum cedere possunt, ideoque detegi nolunt. Constat etiam quod factum iri prævidetur, haberi pro facto. Cumque homines offensam non æstiment ex disconvenientia facti cum lege naturæ, quemadmodum fieri debebat, sed ex molestia, quam percipiunt; an alter ipsos revera offenderit,

an vero offensa in se revera nulla sit, minime considerant (§. 936. *part. 1. Jur. nat.*). Omnium vero minime hoc perpendunt illi, quibus nulla reverentia juris naturæ obstat, immo qui eandem prorsus exuerunt. Velim hæc ad animum revocent, cum exempla ubivis obvia sint, ac probe ponderent, si qui forsan sint, quibus paradoxum videtur, quod prædones & latrones se offendi putent ab iis, qui ipsorum facinori quomodocunque obstant, quo minus committatur, vel occultetur. Offenduntur utique, si nocturno tempore irruentes in ædes divitum deprehendunt vigiles, si dormientes in cubiculo, in quod ingrediuntur, effractis foribus evigilant, si hi indicare nolunt, ubi pecuniæ & res pretiosæ aliæ asserventur, si clamore excitant e somno domesticos, si accurrunt opem adversus vim injustam laturi. Homines nefarii, qui sibi licere putant, quicquid lubet, injuriam interpretantur, si quis ipsorum facinori quomodocunque se adversum præbet (§. 859. *part. 1. Jur. nat.*). Error unus tacite serpit in notiones alias judiciumque corrumpit, ut male applicentur quæ vera sunt. Quis est qui nesciat, falsa ratiocinia ingredi quoque præmissas veras, cum una præmissa falsa integram demonstrationem corrumpat, ut falsa tandem inferatur conclusio.

§. 340.

De sævitia latronum & prædonum. Quoniam *latrones & prædones* pro offensa habent omne factum, quod facinori ipsorum quomodocunque adversatur sive in faciendo, sive in occultando (§. 339.); *Quodcunque malum iis inferunt, qui facinori ipsorum sive in faciendo, sive occultando obstaculum objiciunt, non sine animo vindictæ cupido inferunt* (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter cum crudelis in ultione tantum malum inferat, quantum potest (§. 336.), *non mirum est, si sæviat in eorum corpora, etsi tanta non opus sit ad facinus faciendum, vel occultandum, immo si damna det absque ullo lucro suo, aut utilitate sua, solo nocendi animo.*

Cru-

Crudelitatem adscripsimus ad nimietatem cupidinis vindictæ (§. 957. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem videri poteramus crudelitatem arctioribus limitibus coërcere, quam quibus continetur, ita ut definitio nostra sit angustior suo definito. Ut igitur dubitatio tollatur, ostendendum erat, quomodo latronum & prædonum, & per consequens aliorum quoque hominum sceleratorum & flagitiosorum crudelitas (§. 339.), ex cupidine vindictæ proficiscatur. Quoniam crudelitas vitium (§. 957. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque habitus est (§. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*), crebro exercitio contractus (§. 430. *Psych. empir.*); crudelis rationem, cur ita agat, distincte non expendit (§. 922. *Psych. empir.*). Non igitur est quod miremur, si in corpora aliorum, vel alio modo in ipsos sæviens, cupidinis vindictæ sibi conscius non sit, nec ipse norit, cur voluptatem ex sævitia, vel damno aliorum percipiat, aut si malum, quod infert prædo vel latro alteri, tantum modo spectare sibi videatur tanquam medium patrandi facinoris, aut occultandi. Qui vitia intimius perspicere vult, in originem ipsorum inquirere tenetur, ut pateat, quomodo animo fuerint ingenita.

§. 341.

Unde nascatur odium in peregrinos.

Qui sibi persuadent, homines omnes, qui non nobiscum in eadem societate vivunt, esse inimicos, inimicum vero habendum esse odio; in peregrinos crudeles sunt. Qui sibi persuadent homines omnes, qui non in eadem nobiscum societate vivunt, seu peregrinos (§. 7. *part. 8. Jur. nat.*), esse inimicos; illi opinantur, quod peregrini se oderint (§. 626. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter cum odium tendat ad promovendam infelicitatem & depellendum felicitatem alterius (§. 308. *part. 2. Eth.*), ideoque stimulus sit ad malum inferendum alteri (§. 569. 639. *Psych. empir.*), quod habeant animum sibi male faciendi. Quoniam igitur porro sibi persuadent, inimicos odio habendos

esse; ea quoque ipsorum est opinio, quod animum habere debeant peregrinis vicissim male faciendi, consequenter malum malo referendi (§. 798. *part. 1. Jur. nat.*). Invadit ergo animum vindictæ cupiditas (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*), quam oblata occasione exsatiare student. Quoniam itaque malum inferendum ex potentia æstimant sibi licitum arbitrati, quod lubet, cupiditatem vindictæ, qua incensus est animus, quantocunque malo exsatiare student, quod occasio ipsis suggerit. Quamobrem cum credelis sit, qui cupidini vindictæ adeo indulget, ut non exsatietur nisi malo quantocunque ejus, qui offendisse videtur (§. 957. *part. 1. Jur. nat.*); qui sibi persuadent, homines omnes, qui non nobiscum in eadem societate vivunt, esse inimicos, inimicum vero habendum esse odio, in peregrinos crudeles sunt.

Deduximus crudelitatem ex libidine exsatiandi cupidinem vindictæ (§. 957. *part. 1. Jur. nat.*). Removimus itaque dubium, quod moveri poterat crudelitas prædonum & latronum aliorumque hominum nefariorum in innocentes sævientium (§. 340.). Restabat igitur, ut etiam removeremus alterum, quod suggerit crudelitas barbarorum erga peregrinos. Quamobrem demonstrandum erat, hanc quoque non consistere nisi in libidine exsatiandi vindictæ cupidinem. Atque hoc satis manifestum esse arbitror ex demonstratione propositionis præsentis. Confirmant idem mores barbarorum, qui passim describuntur in Itinerariis, modo eos examinare & intimius inspicere didicerimus. Loquuntur illi aperte, nullam ipsos notionem habere æqualitatis hominum naturalis (§. 78. 81. *part. 1. Jur. nat.*), nec agnoscere amorem universalem, quo omnes homines nobis ipsis æquiparantur (§. 619. *part. 1. Jur. nat.*). Ex adverso tacita inhæret ipsorum menti opinio, quasi homini naturale sit odium erga omnes, nec huic nisi utilitatis & securitatis suæ causa renunciari in gratiam illorum, qui nobiscum in societate vivunt. Evidentissime hoc patet ex iis,

quæ

quæ de anthropophagis in America sine imperio civili gregatim viventibus narrantur. Etenim vicinos captos saginant, epulas lautiores instructuri. Quando captus solenni pompa ad occisionem ductus fuit & ictum fatalem intentans ex eo quærit, an norit, quid ipsi sit facturus, hic respondere solet, quod ego tibi facerem, si tu a me captus fuisses. Nonne igitur patet, bestialem istum morem pro jure haberi a barbaris, quo homines erga se invicem utuntur, ita ut jus sit potentioris? Equidem gentes barbaræ, apud quos servitus recepta est, peregrinos infortunio quodam in terras ipsorum delatos, aut captos a piratis trucidare non solent, sed in diram servitutem addicere & apprehensorum corpora statim male tractare; non tamen propterea mitiores sunt ipsorum mores, quam anthropophagorum: etenim propter servitia sibi utilia eos servant, quos anthropophagi alterius utilitatis causa necant. Vivunt barbari isti omnes suis moribus, quorum tamen non alia datur origo, nisi quam ostendimus. Dicuntur ideo gentes barbaræ, quod ob neglectum virtutum intellectualium foveant opiniones rationi e diametro adversas (§. 52. *Jur. Gent.*), quæ sunt fons morum ferorum.

§. 342.

Qui alios amat tanquam seipsum, crudelis esse nequit, immo nec quidem habere potest animum vindictæ cupidum. Qui enim alios amat tanquam seipsum, ea, quæ ipsis tædia creant aversatur, ac omne tædium ab iis avertere studet (§. 651. 652. *Psych. empir.*), perinde ac a seipso. Quamobrem salvo amore fieri nequit, ut tantum malum aliis inferat, quantum potest, adhuc majus illaturus, modo posset (§. 569. *Psych. empir.*), immo si sui defendendi causa, vel etiam puniendi, malum quoddam inferendum, alterum ab eo immunem esse mallet (§. 993. 1075. *part. 1. Jur. nat.*). Crudelis ergo esse nequit, qui alios tanquam seipsum amat (§. 957. *part. 1. Jur. nat.*): *Quod erat primum.*

Quod crudelitas, immo omnis vindictæ cupido amori universali repugnet.

Quoniam qui alterum amat tanquam seipsum tædium alterius aversatur & ab eo avertere studet (§. 651. 652. *Psych. empir.*); salvo amore habere nequit animum alteri tædia creandi, propterea quod sibi creavit, consequenter quod se offendit (§. 936. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum vindictæ cupidus sit, qui tædium, seu dolorem alterius appetit, propterea quod se offendit (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*); qui alios amat tanquam seipsum, ne quidem animum vindictæ cupidum habere potest. *Quod erat alterum.*

Quodsi omnes homines se mutuo amarent tanquam seipsos, crudelitas foret ignota in orbe terrarum. Crudelitas & amor universalis sibi mutuo adeo repugnant, ut una alteri ne minimum quidem relinquat loci. Crudelitas itaque signum est carentiæ amoris universalis. Quamvis vero etiam omnis vindictæ cupido amori huic repugnet, non tamen propterea omni prorsus amore universali caret, qui vindictæ cupidus; sed si quid adhuc residuum fuerit in animo, id ipsum vindictam moderatur, ne sit nimia. Inde est, ut, quamvis iratus in crudelitatem feratur, ad se tamen rediens ab eo, quod crudele est, abhorreat.

§. 343.

De præsidio adversus crudelitatem & vindictæ cupidinem.

Quoniam qui alterum amat tanquam seipsum, crudelis esse nequit, immo ne quidem habere animum vindictæ cupidum (§. 342.); *amor universalis firmissimum adversus crudelitatem & omnem vindictæ cupidinem præsidium,* consequenter *quamdiu is implantari nequit animis hominum, nec extirpabitur crudelitas, nec vindictæ cupido.*

Ignorant gentes barbaræ amorem universalem (*not.* §. 341.). Quamobrem non est quod miremur earum in peregrinos crudelitatem. Cum vindictæ cupiditatem, quam in nimium extendit homo crudelis, reprimere difficile sit; omni animi con-

contentione in id enitendum esset, ut a primis statim ungviculis amor universalis tenellis adhuc animis implantaretur. Amoris universalis est ut amemus hominem, quia homo est, quo ducit naturalis hominum æqualitas, ut alterum nobis æquiparantes eidem facere nolimus, quod ne nobis faciat volumus, amemusque propter Deum, ut ad finem universi conferamus, quantum debemus (§. 68.), sicque tanquam cives universi personam nostram recte geramus (§. 69.). Quodsi quis intimius perspicere voluerit, quam firmum præsidium sit adversus cupidinem vindictæ ipsamque crudelitatem, amor universalis, probe ponderare tenetur ea, quæ de hoc amore in superioribus demonstrata fuerunt, deducet autem analysis demonstrationum ad alia, quæ simul perpendenda sunt, ne aliquid efficaciæ amoris universalis detrahatur. Sicuti enim veritates morales inter se connexæ sunt, ut una ex aliis demonstrari possit, ita quoque habitus morales a se invicem ita dependent, ut unus absque altero firmiter consistere non possit & perfectio unius influat in perfectionem alterius. Ita amor universalis ad perfectionem sui requirit, ut homines ceteros amemus propter Deum, amor vero propter Deum supponit ardorem promovendi gloriam Dei, quæ ex alibi demonstratis uberius intelliguntur. Amor vero universalis ita perfectus perficit mansuetudinem, ut cupiditatem vindictæ fortius aversemur & horror crudelitatis augeatur, turpitudine nimirum ejus intimus perspecta. Velim hæc attentius considerent, quotquot habent animum in virtute continuo proficiendi: neque enim voti sui compotes reddentur, nisi virtuti omni operam navent, cum fieri minime possit, ne labe quadam inficiatur virtus una a ceteris sejuncta. Atque hinc elucet necessitas systematis moralis, ex quo vitutum a se invicem deplendentia agnoscitur, non intellecta iis, qui, cum ignorent, quid sibi velit systema veri nominis, vociferationibus inanibus systemata omnia damnant.

§. 344.

§. 344.

Turpitudo naturalis crudelitatis. *Naturæ humanæ maxime repugnat crudelitas.* Dilectio enim universalis naturæ humanæ convenit (§. 85. 86.) & ipsa natura humana eandem commendat (§. 90.), consequenter quod dilectioni universali, idem quoque naturæ humanæ repugnat. Quamobrem cum crudelitas maxime repugnet amori universali (§. 342.), consequenter dilectioni universali (§. 52.); eadem quoque naturæ humanæ maxime repugnat.

Sævit crudelis cupiditatem vindictæ exsatiaturus (§. 957. *part.* 1. *Jur. nat.*) in corpus aliorum, damna quantacunque dat aliis absque ulla utilitate sua, tantummodo ut alieno malo delectetur. Qui novit quid sit homo, quem ratio a bestiis distingvit, & quænam persona a Deo ipsi imposita sit (*not.* §. 152. *part.* 4. *Eth.*), a crudelitate maxime abhorrebit, ut ideo horror crudelitatis homini videatur naturalis. Quamobrem qui crudelis est, naturam humanam exuisse & in bellualem transmutasse videtur, abolito omni sensu humanitatis. Atque inde est, ut crudelitas bestialitas dicatur, & crudelibus tribuantur nomina bestiarum. Atque hinc apparet turpitudo naturalis crudelitatis, quæ homines infra conditionem humanam deprimit & bestiis furentibus æquiparat. Apparet autem tanto clarius, quanto magis intelligitur, quid sit homo, & quanto intimius perspicitur persona a Deo ipsi imposita, ut dignitas ejus agnoscatur. Ita nimirum manifestissimum est, quam dedeceat hominem assimiliari bestiis, & quam monstrosam menten habeant, qui dignitatem ejus minime prospiciunt. Perpendenda vero hæc etiam sunt iis, qui crudelitatem in sinu suo tacite fovent, quamvis alia obstent, quo minus sævitiæ, quæ in omnium oculos statim incurrit, sese dent. Quoniam itaque hominem maxime dedecet crudelitas; nisi quis omnem pudorem exuerit, fortissimum hoc erit motivum a crudelitate abstinendi. Qui vero vitam hominis vivere volunt, ii quoque maxime aversabuntur, quod hominem bestiis assimilat.

§. 345.

§. 345.

Quoniam crudelitas naturæ humanæ maxime repugnat (§. 344.), consequenter ne quidem nomine hominis dignus est, qui crudelis est, ita ut etiam belluarum nomen eidem tribuatur ab hominibus, qui non omnem sensum humanitatis deleverunt, qui vero sanæ mentis est indignum nomine hominis se reddere & bestiæ naturam induere non vult, quod tanquam sine hæsitatione concedendum absque ulteriori demonstratione sumitur, & pudor concitatur sinistro aliorum de nobis & factis nostris judicio (§. 374. *part. 2. Eth.*); *qui sanæ mentis est, eum crudelitatis maxime pudet.* *Quem crudelitatis pudeat.*

Ostendimus in superioribus, quod eum pudeat vindictæ, qui sanæ mentis est (§. 330.). Quamobrem cum vindictæ cupiditas non altiores egerit radices quam in animo hominis crudelis (§. 957. *part. 1. Jur. nat.*); inde quoque inferri poterat, quod crudelitatis maxime pudeat eum, qui sanæ mentis est. Mentis sanitas consistit in recto facultatum animæ usu, quemadmodum sanitas corporis eum ipsius statum denotat, quo singulæ ipsius partes, seu organa singula munere suo rite funguntur (§. 345. *part. 1. Jur. nat.*). A sanitate igitur corporis abstrahitur notio generalis status alicujus entis, in quo singula, quæ eidem insunt, aut inesse intelliguntur, & ad certos usus destinantur, eum usum præstant, quem habere debent. Et vi hujus notionis deprehenditur similitudo inter sanitatem corporis & sanitatem mentis sive animæ humanæ, simulque patet, quomodo sanitas de entibus quoque aliis prædicari possit. Conformia hæc sunt iis, quæ de similitudine sine notione quadam generali communi rebus, quæ invicem assimilantur, non concipienda tradidimus, cum de ingenio ageremus (*not.* §. 250. *part. 1. Eth.*). Qui sanæ mentis est, rectam facit facultatum cognoscendi usum, ideoque de rebus judicat recte, quemadmodum scilicet veritati consenta-

neum. Quamobrem quoque de crudelitate, qua homo belluis assimilatur, ex vero statuit, & judicium de similitudine hominis crudelis & belluæ nititur notione generali a factis belluæ abstracta & ad facta crudelis vi dicti de omni applicata (§. 349. *Log.*). Atque hinc evidenter patet, quod sumsimus, hominem sanæ mentis indignum se reddere nolle nomine hominis & bestiæ naturam induere. Quodsi enim mens sana fuerit, appetitus quoque & aversatio rectum intellectus judicium sequitur. Monstrosam habent mentem, quæ diversam ab humana induit formam, quibus crudelitas se commendat. Ne vero naturæ tribuas, quod ei tribuendum non est; mente recolendum, homines non nasci, sed educatione demum effici (*not.* §. 256. *art.* 7. *Jur. nat.*). Mentis monstrositas non naturæ, sed educationi potissimum debetur ac consuetudini cum pravis. Videmus hoc in barbaris erga peregrinos se crudeles præbentibus, quibus a prima ætate ingignitur odium erga peregrinos infinitum, & exemplis eorum, cum quibus & ad quorum similitudinem vivunt, firmatur (*not.* §. 341.). Vitia omnia a mente minus sana proficiscuntur, ac ideo pro morbis animi recte habentur. Quemadmodum vero non omnes corporis infirmitates corpus ineptum reddunt ad omnes suas operationes; ita quoque non omnis animæ infirmitas penitus tollit omnem rectum facultatum usum, ut mente sana hominem privemus eumque insanire dicamus. Ast ne ab instituto nostro nimis procul recedamus; gradum sistimus.

§. 346.

Quando vitii neminem pudeat.

Si moribus eorum, cum quibus vivitur, vitium aliquod pro licito habetur: neminem quoque ejus pudet. Quodsi enim moribus eorum, cum quibus vivitur, vitium aliquod pro licito habetur, si facta eidem convenientia ad illorum opinionem referimus, verendum non est, ne sinistrum de nobis atque factis nostris judicium ferant (§. 774. *Psych. empir.*). Quamobrem cum pudor oriatur ex opinione sinistri de nobis & factis nostris judi-

judicii (§. *cit.*); si moribus eorum, cum quibus vivitur, vitium aliquod pro licito habetur, pudoris ratio sufficiens cessat (§. 56. *Ontol.*), consequenter nec fieri potest, ut quenquam pudeat hujus vitii (§. 70. *Ontol.*).

Abunde hoc loquuntur mores barbarorum, de quibus ante diximus (*not.* §. 341.); loquuntur vero etiam iidem idem de vitiis aliis. Immo videmus apud gentes etiam cultiores exempla, quæ propositionis præsentis veritatem confirmant. Et quis est, qui nesciat, non pudere eruditos etiam inter nos convitium dicere adversario, immo calumniam ferre, quamvis convitia (§. 833. *part. 1. Jur. nat.*) & calumniæ legi naturæ adversentur (§. 836. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque convitium dicere & calumniam ferre ad vitia sit adscribendum (§. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*), propterea quod perversus hic mos, qui eruditos viros dedecet, cum nec in vetulis altercantibus approbetur, inter eruditos invaluit, ita ut ingenii ostentatio in convitiando & calumniando laudi ducatur? Immo non pudent nocentissima vitia, nec fœda scelera, si in morem gentis, aut saltem turbæ abierint. Utinam nec inter nos istiusmodi prostarent exempla!

§. 347.

Cur vitia moribus approbata difficillime eradicentur.

Quoniam neminem pudet vitii, quod moribus eorum, cum quibus vivitur, pro licito habetur (§. 346.), homines autem plerique vivunt ad similitudinem aliorum, ideoque plus valet apud eos mos, quam ratio; *vitia moribus approbata difficillime eradicantur, etiamsi quis gloriæ fuerit cupidus* (§. 765. *Psych. empir.*).

Qui gloria ducitur, ei motivum non agendi est sinistrum aliorum de actionibus suis judicium (§. 402. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Quodsi ergo vitium moribus fuerit comprobatum, sinistrum judicium non metuit. Cessat itaque pudoris ratio (§. 779. *Psych. empir.*), consequenter nec eum pudet

vitii. Quoniam vero vitio deditus non ex ratione æſtimat, quid agendum ſit, quid omittendum (§. 322. 259. *part. 1 Phil. pract. univ.*), ſed unice ex voluptate, quam ex actione percipit (§. 156. *part. 2. Eth.*); non facile eſt reperire motivum nolitionis, præſertim ſi vitium jam altas radices egerit in animo, quemadmodum agere ſolent vitia, quæ in morem abierunt. Iſtiusmodi vitia tyrannus ſunt, non rationis conſilio, ſed vi opprimenda, ut ceſſantibus actionibus externis mos tandem deleatur, ne malum ſerpat in poſteros, quamvis qui nunc vivunt ad ſaniorem mentem reduci nequeant, ſed depravata maneat voluntas. Exemplo ſunt gentes barbaræ, quæ piraticam faciunt; anthropophagi, qui innocentes trucidant, ut carne eorum veſcantur; gentes, quæ immane ſervitutis jugum aliis contra naturam imponunt utilitatis ſuæ cauſa. Et quis eſt qui neſciat nonniſi pœnis graviſſimis in civitate opprimi mores inveteratos? Philoſophus præter rationem non habet arma alia ad vitia oppugnanda. Qui rationem ex animo exſpuit, ei medelam afferre nequit. Valent mores inveterati adverſus rationem, ideoque accenſentur morbis animi, qui medicamenta vincunt. Quæ ad philoſophiam civilem pertinent, non ſunt hujus loci, ſed ſuo loco reſervantur.

§. 348.

De infanticidiis ſceleris occultandi cauſa commiſſis & occiſione liberorum ob offenſam parentum.

Infanticidium ſceleris occultandi cauſa commiſſum ad crudelitatem adſcribendam. Idem intelligitur de perſonis, quæ liberos parentum occidunt, a quibus ſe offenſas putant. Qui enim infantes recens natos occidunt, ſceleris occultandi cauſa, ſcelus a ſe commiſſum infantibus imputant, quatenus moleſtiam inde percipiunt, quod fuerint nati, & eos tanquam ſceleris ſui proditores ſpectant (§. 527. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum infantes tanquam ſibi noxios conſiderent, odium erga eos oritur (§. 673. *Pſych. empir.*), tanto quidem majus, quia prædominatur amori natura non minus brutis, quam homi-

hominibus erga fœtum suum insito (§. 257. *part.* 7. *Jur. nat.*), ad hujus educationem tendenti (§. 260. *part.* 7. *Jur. nat.*). Quoniam itaque non sine vindictæ cupidine manus violentas infantibus inferunt (§. 947. *part.* 1. *Jur. nat.*), quam eorum morte exsatiare student, utut non semper primario vindicta intendatur, sed saltem secundario (§. 619. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), crudelis vero est, qui nece alterius vindictæ cupiditatem exsatiare studet (§. 957. *part.* 1. *Jur. nat.*); infanticidium sceleris occultandi causa commissum ad crudelitatem adscribendum. *Quod erat unum.*

Quodsi quis liberos parentum, a quibus se offensum putat, occidit; is animum utique habet cupidinem vindictæ quantocunque malo exsatiandi (§. 947. *part.* 1. *Jur. nat.*). Quamobrem cum crudelis sit, qui eo est animo (§. 957. *part.* 1. *Jur. nat.*); si quis liberos parentum, a quibus se offensum putat, occidit, homicidium ad crudelitatem adscribendum. *Quod erat alterum.*

Si cui paradoxum videtur, quod cupiditas vindictæ influere dicatur in infanticidia sceleris occultandi causa commissa, is relegat superius de prædonibus & latronibus annotata (*not.* §. 339.). Quamvis vero absurdum in se sit infanti innocentissimo imputare scelus suum, minime tamen experientiæ contrariatur, homines culpam suam a se removere in alios, ipsas etiam res inanimatas, & haud raro ad iram concitatos vindictæ fræna laxare. Nihil sane tam absurdum est, quod non committatur ab hominibus non sanæ mentis. Dantur autem infanticidii casus duo, quorum alter altero vindictæ cupiditatem apertius loquitur. Dantur enim fœminæ, quæ, ubi se concepisse sentiunt, odium adversus fœtum in utero concipiunt totoque graviditatis tempore adaugent, necem ipsi minantes, quamprimum in lucem fuerit editus: quo facto cupidinem explent. Atque hæ amorem naturalem,

qui *στοργή* dicitur (§. 259. *part.* 7. *Jur. nat.*), in odium convertunt, & infantem tanquam inimicum persequuntur, ut ideo necem ejus primario intendant (§. 619. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). In his vindictæ cupiditas manifesta est, modo perpendas, vindictam non supponere offensam veram, sed saltem offensæ opinionem, quantumcunque absurda ea sit. Inde omnino contingit, ut subinde sæviant in infantem innocentem, aut manus violentas inferant, etiamsi stuprum non lateat, vel ejus occultandi nulla spes sit. Dantur vero etiam, qui infanticidium spectant tanquam medium occultandi stuprum, ita ut ab eo alias sese abstinerent. Hæ utique primario occultationem sceleris intendunt; quatenus tamen funestum hoc medium eligunt, cupiditas vindictæ accedit, quæ vel tacite in occisionem influit cum intentione secundaria (§. *cit. part.* 1. *Phil. pract. univ.*). A nece infantis revocare debebat amor naturalis in casu utroque; ast eundem supprimit odium, sine quo manus violentæ inferri non possent, sit ita quod non advertatur, quando attentio potissimum in celamine tota defigitur. Analysis perceptionum confusarum obscuras efficit claras, & sic demum in apricum producitur ratio sufficiens, quæ latebat, quamvis penitus non intellecta, dum in recessus imperscrutabiles incidimus: quæ omnia satis clara sunt in philosophia nostra versato, quamvis innacessa iis, qui ultra sensus sapere nolunt. Exempla infanticidii deliberato animo commissi ab ancillis, propterea quod se offensas existimabant ab heris suis, recentissima prostant. Atque in his animus exsatiandi cupidinem vindictæ manifestus est, non demum analysi perceptionum confusarum eruendus.

§. 349.

De facilitate reprimendi vindictæ dupidinem. *Qui ira deflagrata cupiditatem vindictæ statim reprimit, hominem qua hominem amat & contra.* Etenim qui ira deflagrata cupiditatem vindictæ statim reprimit, tædium alteri creare non vult, propterea quod se offendit (§. 947. *part.* 1. *Jur. nat.*),

nat.), consequenter ex tædio alterius ipsemet tædium percipit (§. 156. *part. 2. Eth.*). Quamobrem cum alterum amet, qui ex tædio ejus ipsemet tædium percipit (§. 643. *Psych. empir.*); qui ira deflagrata cupiditatem vindictæ statim reprimit, eum, qui se offendit, adhuc amat, consequenter cum amoris nulla ratio particularis supponatur, eum qua hominem amat. *Quod erat unum.*

Quodsi quis hominem qua hominem amat, tædium cujusvis hominis aversatur (§. 651. *Psych. empir.*), consequenter nemini tædium creare vult, ideoque nec ei, qui se offendit. Quamobrem cum vindictæ cupidine vacuus sit animus, si quis ei, qui se offendit, tædium creare non vult propter offensam (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*); qui ira deflagrata, quæ ad vindictam tendebat (§. 422. *part. 2. Eth.*), cupiditatem vindictæ ad se rediens statim reprimit, hominem qua hominem amat. *Quod erat alterum.*

Amor remedium adversus cupidinem vindictæ est, quo concitato hæc exspirat. Enimvero si is particulares habuerit rationes, remedium quoque in casu saltem particulari prodest. Quoniam vero in præsenti nobis sermo est de eo, qui in omni casu seu perpetuo ira deflagrata cupidinem vindictæ missam facit, etiamsi nulla particularis ratio, quam suggerunt circumstantiæ præsentes, repressionem vindictæ suadeat, aut vindictam dissuadeat; amor quoque universalis ex æquo ad omnes homines extensus adversus cupidinem vindictæ remedium universale est, seu ad vindictam missam faciendam requiritur. Amor vero universalis non aliud supponit, quam hominem esse hominem, seposita omni consideratione alia. Hoc si imbutus fuerit animus, haud quaquam fieri potest, ut malum malo referre velit, quoniam qui hominem omnem amat tanquam seipsum, a malo alieno perinde abhorret, quam a proprio, ideoque animum alteri quacunque de causa ægre faciendi habere nequit.

§. 350.

Quales sint iracundi & quinam ad iracundiam proni.

Qui iracundus est, hominem qua hominem amare nondum didicit, & qui hominem qua hominem amare nondum didicerunt, ad iracundiam proni sunt. Qui enim iracundus est cupiditatem vindictæ difficulter reprimit (§. 952. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum eundem statim reprimat, ira deflagrata, qui hominem qua hominem amat (§. 349.), consequenter hominem qua hominem amare nequeat, qui eandem ira deflagrata ad se rediens non reprimit, sed retinet; iracundus hominem qua hominem amare nondum didicit. *Quod erat unum.*

Qui hominem qua hominem nondum amare didicit, ejus animus nondum dispositus est ad tædium hominis cujusvis aversandum (§. 651. *Psych. empir.*), consequenter si qua ratio ipsum impellit ad tædium alteri creandum, nil obstat, quo minus idem appetat. Quodsi ergo ad iram concitetur, quæ ad vindictam tendit (§. 422. *part. 2. Eth.*), consequenter ipsum impellit ad tædium creandum ei, qui ipsum offendit (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*); tædium offensoris appetit, ideoque cupiditatem vindictæ ira deflagrata adhuc retinet, nonnisi rationibus singularibus reprimandam aut dissuadendam. Quamobrem cum iracundus sit, qui cupiditatem vindictæ difficulter reprimit (§. 952. *part. 1. Jur. nat.*); qui hominem qua hominem nondum amare didicit, ad iracundiam pronus est. *Quod erat alterum.*

Qui hominem qua hominem sincere amat, ipsos etiam inimicos, & in amore universali factum a persona dividere didicit, ut, dum factum odio habet, personam tamen amet; is non facile offenditur, & si vel maxime ad iram concitetur, eidem tamen ita moderatur, ut vindictæ cupidini nullum relinquat locum, consequenter mansuetus est (§. 950. *part. 1. Jur. nat.*). Quo magis itaque amor universalis deficit, eo magis

magis quoque deficit mansuetudo, & per consequens vindictæ cupidini locus relinquitur. Quodsi ergo amor universalis prorsus deficit, nihil quoque vindictæ cupidini obstat, ideoque si a vindicta quis abstinere debet, necesse est ut particularia adsint motiva, desumta vel a detrimento, cui ultio ulciscentem obnoxium reddit, vel ab emolumento, quod ea omissa sperandum, qualecunque tandem id fuerit pro diversa hominum conditione, vel inclinationibus diversis. Hoc vero modo non medela affertur vitio, ut animus ad odium vindictæ disponatur; sed saltem obtinetur, ut in præsenti casu ultio omittatur. Atque ideo non est quod miremur, carentiam amoris universalis esse causam pronitatis ad iracundiam. Seponimus jam vitia alia, quæ in iracundiam influunt, cum hæc ad casus particulares pertineant.

§. 351.

Qui amarus est, odium inimicorum licitum esse arbitratur, & contra. Qui enim amarus est, cupiditatem vindictæ deponere non vult, antequam eam exsatiaverit (§. 955. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter tædium, sive molestiam creaverit ei, qui se offendit (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*), seu inimico suo (§. 936. 626. *part. 1. Jur. nat.*). Quoniam igitur molestiam offensoris appetit, ex eo, quod ipsi molestum est, voluptatem percipit (§. 156. *part. 2. Eth.*), consequenter eum odit (§. 665. *Psych. empir.*), cumque constans ipsi sit voluntas ægre faciendi offensori (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*), sibi omnino licitum esse putat odio habere inimicum. Quamobrem qui amarus est, odium inimicorum licitum esse arbitratur. *Quod erat primum.* *Qualis sit amarus.*

Quodsi quis existimet odium inimicorum licitum esse, consequenter se recte facere, si offensorem odio habeat; is quoque sibi persuadet, se recte facere, si offensori molestiam creat, propterea quod sibi creavit (§. 671. *Psych. empir.*), consequenter quod se offendit (§. 936. *part. 1. Jur. nat.*), ideo-

que vindictæ cupidus (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum firma ista persuasio mentem obsessam teneat, cupiditatem quoque vindictæ deponere non vult, antequam eam exsatiaverit. Quoniam itaque amarus est, qui cupiditatem vindictæ non ante deponere vult, quam eandem exsatiaverit (§. 955. *part. 1. Jur. nat.*); qui existimat, odium inimicorum licitum esse, amarus est. *Quod erat alterum.*

Quoniam qui alteri tædia creare studet, eum odit (§. 671. *Psych. empir.*), qui vero alterum offendit tædium eidem creat (§. 936. *part. 1. Jur. nat.*), & vulgo ex actionibus externis judicantur alii, non attento animo, quo fecerint; ideo qui quem offendit, ipsum odisse videtur, consequenter cum inimicus sit, qui nos odit (§. 626. *part. 1. Jur. nat.*), offensor pro inimico habetur, quamvis demum is pro inimico habendus, qui offendendi animum habet. In vitiis non attenditur veritas, sed regnant hominum opiniones, quorum unusquisque abundat sensu suo. Quamobrem in demonstrandis iis, quæ ad vitia pertinent, supponendæ sunt præconceptæ hominum opiniones, quibus veris notionibus admiscentur errores varii nonnisi in casibus singularibus discernendi. Ad eos autem detegendos ducit analysis exemplorum moralis, cujus jam aliquoties mentionem fecimus. Voluntas determinatur per judicium intellectus (§. 891. *Psych. empir.*), ac ideo opiniones quoque falsæ, modo sint firmæ, voluntatem efficiunt constantem (§. 1062. *part. 1. Theol. nat.*). Nihil igitur in demonstratione de amaritudine occurrit, quod non principiis psychologicis sit conforme, modo singula rite ponderentur: id quod etiam in aliis de vitiis demonstrationibus tenendum. Ceterum vindicta omnis ex odio procedit, quod ejus cupidinem gignit. Odium proficiscitur ex opinione offensæ. Quamdiu hoc residet in animo, nec vindictæ cupiditas extingvitur. Atque ita amaritudo dependet ab opinione, quod offensor, seu inimicus sit odio habendus. Quamvis ergo in amaro non omnis sensus humanitatis fuerit extinctus, ne

homi-

hominem qua hominem amet; amarus tamen amorem universalem non extendit ad inimicos, sed ad summum ad non inimicos restringit. Ad firmitatem persuasionis de odio licito inimicorum præsertim nos actu offendentium haud parum confert confusa quædam notio juris securitatis homini omni natura competentis (§. 918. *part. 1. Jur. nat.*), vi cujus non pati tenemur, ut quis nos lædat (§. 917. *part. 1. Jur. nat.*) & ex quo nascitur jus puniendi (§. 1059. *part. 1. Jur. nat.*), quod perperam in vindictam convertitur (§. 1078. *part. 1. Jur. nat.*). Et ipsa hæc confusio dissuasionem ultionis difficilem reddit.

§. 352.

Qui seipsum unice amat, nec quenquam alium nisi propter se & odium inimicorum in infinitum extendit, crudelis est: & contra. *Qualis sit crudelis.*

Qui enim seipsum unice amat, nec quenquam alium nisi propter se, id quod idem est ac seipsum amare (§. 138.); ei perinde est sive alii voluptate fruantur, sive molestia torqueantur. Quodsi ergo odium inimicorum licitum esse putat, animus ejus dispositus est ad tædia inimicis creandum (§. 671. *Psych. empir.*). Et quoniam odium hoc in infinitum extendit, ideoque nullis prorsus limitibus circumscribit; tantundem sibi in inimicum licere putat, quantum potest, aut lubet. Cupidinem itaque vindictæ, quæ tendit ad tædia, sive molestiam creandum offensori, exsatiare studet quantocunque malo. Quamobrem cum crudelis sit, qui cupidinem vindictæ non ante deponit, quam ei, qui offendisse videtur, quantumcunque malum inflixerit (§. 957. *part. 1. Jur. nat.*); qui seipsum unice amat, nec quenquam alium nisi propter se ipsum atque odium inimicorum in infinitum extendit, crudelis est. *Quod erat unum.*

Qui crudelis est, cupidinem vindictæ non ante deponit, quam ei, qui offendisse videtur, quantumcunque malum

 infli-

inflixerit (§. 957. *part. 1. Jur. nat.*), quantum nimirum potest, aut lubet. Ex malo igitur offensoris cum voluptatem capiat (§. 156. *part. 2. Eth.*), consequenter ex eo, quod eidem molestiam creat (§. 569. *Psych. empir.*); offensorem odit & hoc odium in infinitum extendit, *per demonstrata*. Quoniam vero fieri minime posset, ut odium in infinitum extenderet, si quid adhuc amoris superesset, quo hominem alium qua hominem amamus (§. 642. *Psych. empir.*); amore universali prorsus destitutus est, ideoque si quem amat, tantummodo eum amat propter se, hoc est, quia seipsum amat (§. 138.), cumque amor sui homini naturalis sit (§. 45. *part. 4. Eth.*), seipsum unice amat. Patet itaque hominem crudelem seipsum saltem amare, nec alium quenquam nisi propter se, odium vero inimicorum in infinitum extendere. *Quod erat alterum.*

Si amor fuerit universalis, ut homo quilibet qua homo ametur, mansuetudo gignitur: quo magis autem ab amore universali receditur, eo magis quoque a mansuetudine disceditur. Atque inde oriuntur differentiæ inter iracundum, amarum & crudelem. Opponitur amori odium, & inter utrumque datur medium, quem non amorem in anterioribus diximus, & quæ in indifferentia ad amandum & odio habendum consistit. A mansuetudine itaque receditur per non amorem ad odium. In scrutandis differentiis inter iracundum, amarum atque crudelem animus quoque attendendus ad non amorem atque odium. Quilibet homo amat seipsum & hic amor ipsi adeo naturalis est, ut, etiamsi respectu sui faciat, quæ secundum rationis trutinam expensa ad odium adscribenda sunt, hæc tamen facta ex amore sui tanquam fonte promanent. Sane si quis manus violentas sibimet ipsi infert, cum necem spectet tanquam medium liberationis a malo, quod metuit, quod sibi bonum videtur appetit amore sui suadente, ut malum minus opinione sua præferatur majori, præsertim quia attentio unice defigitur in liberatione a malo, quod

quod aversatur propter molestias subeundas. Gignit amor sui vindictæ cupiditatem, quatenus vindicta spectatur tanquam remedium doloris ex offensa nati. Amor enim sui tendit ad depellendum dolorem, cumque offensa suscitet odium erga offensorem, quod tendit ad molestiam ipsi creandam, vindicta sese commendat, sicque ejus cupiditas animum invadit. Consona hæc sunt principiis in systemate nostro passim stabilitis, quamvis brevitatis causa prolixiori demonstrationi supersedeamus. Si quis amore universali imbutum possideat animum, ad se rediens ubi rationi aurem præbet, vindictæ cupiditatem deponit & mansuetudini locum facit (§. 349.). Quodsi vero hominem qua hominem amare nondum didicit, non amor in causa est, ne vindictæ cupiditas facile reprimamatur, cessante nimirum ratione maxime naturali, ob quam ea arcetur, ideoque homo efficitur iracundus (§. 350.). Quodsi amor universalis restringatut, ut odium inimicorum licitum existimetur, quasi recte faciat, qui inimicum odio prosequitur; cupiditas vindictæ firmatur, ideoque homo efficitur amarus (§. 351.). Quodsi quis seipsum unice amet, consequenter neminem alium nisi propter se; quo magis fervet amor sui ipsius, eo majores quoque vires capit odium erga offensorem, & malum vindictæ causa inferendum nullis limitibus coërcetur, ideoque homo efficitur crudelis, *vi præsentis*. Satis itaque patet, cur alii ira deflagrata omnem vindictæ cupiditatem statim deponant, alii eandem adhuc retineant, alii eandem deponere nolint, antequam eam exsatiaverint, alii denique eandem exsatiare nequeant nisi quantocunque malo offensori illato. In casibus tamen particularibus attendendus quoque est aliorum vitiorum in cupiditatem vindictæ influxus, quo iracundia, amaritudo & crudelitas diversimode modificatur, attendendi quoque sunt errores particulares, quibus appetitus depravatur. Sed talia docet analysis exemplorum moralis, quam aliquoties jam commendavimus, facile instituenda ab eo, qui in Philosophia, Psychologia inprimis atque Ethica, satis fuerit versatus & methodi veræ compos. Ceterum

rum hic quoque perpendenda ſunt, quæ de amore univerſali firmiſſimo adverſus crudelitatem & omnem vindictæ cupiditatem paulo ante demonſtravimus (§. 343.). Obiter quaſi adhuc monemus, quemadmodum charitas omnia officia hominis erga alios complectitur (§. 654. *part. 1. Jur. nat.*), ita ex amore ſui inordinato, ſeu ad legem naturæ, aut rationem minime exacto, omnia tandem vitia propullulare: id quod de unoquoque vitio haud difficulter oſtenditur, & in genere inde colligitur, quod homo nil appetat niſi quatenus quid voluptatem ipſi creat, nec averſetur, niſi quatenus creat moleſtiam (§. 156. *part. 2. Eth.*), huc enim eum ducit amor ſui (§. 633. 638. & *ſeqq. Pſych. empir.*).

§. 353.

Remedium adverſus iram.

Iratus ſibi magis nocet, quam ei, cui iraſcitur. Iram eſſe affectum vehementiſſimum, præſertim ſi affectus moleſti alii accedant (§. 863. & *ſeqq. Pſych. empir.*), quo animus hominum mire perturbatur & ipſa ſangvinis circulatio omnisque fluidorum in corpore motus nimis concitatur, in vulgus notum eſt. Si mentem ſpectes, ira ideo furori comparatur, & quod corpori damnum inferat, aut ſaltem inferre poſſit, cum pro explorato habeatur, omne violentum naturæ inimicum eſſe, vulgo etiam agnoſcitur, ut hoc remedio iram lenire tentent adſtantes, quod ſanitati ſuæ noceat iraſcens. Per ſe autem patet, nullam inde moleſtiam percipere eum, cui iraſcitur, conſequenter iratus ſibi magis nocet, quam ei, cui iraſcitur.

Affectus vehementes, quos inter ira eminet, & phyſice, & moraliter nocere homini, alias jam inculcavimus (*not.* §. 227. *part. 4. Eth.*). Damnum non ſemper inſtantaneum eſt, &, ſi vel maxime effectus noxius ſtatim ſequatur, non tamen obſervabilis. Etenim corpus ad certos morbos recipiendos diſponitur, qui actu erumpunt, accedentibus cauſis aliis, quemadmodum dudum oſtenderunt Medici & principiis phyſicis

ficis ac cosmologicis conforme est. Atque ea ratio est, cur subito morbi corripiant homines, quando omnium minime eos metuebant. Dudum a Medicis inter causas podagræ ira relata est. Qui cruciatus hujus morbi non ignorat, damnum, quod ira dare potest, in dubium minime vocabit. Artificiosa corporis machina non adeo simplicem habet constructionem, quemadmodum machinæ artificiales, quæ arte humana parantur; sed constructio majorum ex continuo minoribus in infinitum abit, ita ut nequidem exquisitissima microscopia ad adæquatam structuræ corporis humani notionem nos perducere possint. Structura igitur corrumpi potest in iis, quæ inobservabilia sunt. Constat autem naturam inobservabilium multiplicatione producere effectus observabiles. Testis est ipsum corpus nostrum, quod insensibilibus incrementis adolevit. Accedit, quod corruptiones etiam observabiles conspectui nostro subducantur, quia in organis interioribus contingunt. Quod damnum moribus detur ira, magis in aperto est & ex anterioribus satis constat. Accedit iratos, cum quasi furore agitentur, vultum & gestus insanientium præ se ferre verbaque inconsiderata effundere: id quod hominem sanæ mentis maxime dedecet. Ecquis enim laudi sibi ducet furentium imitari mores atque sermonem? Iram non nocere ei, cui irascimur, nisi quatenus ad vindictam procedit, per se manifestum est. In præsenti autem ea ab ira dividimus, quæ ad vindictam pertinent, atque ad odium, quod illam comitatur. Ceterum præsens propositio adversus iram remedium est, quo ut utamur, sequentem addere lubet propositionem.

§. 354.

Remedium adversus iram præcipitem.

Quoniam iratus sibi magis nocet, quam ei, cui irascitur (§. 353.); *Qui iram præcavere vult, probe considerare debet damna, quæ ira dare potest, simulque perpendere, quam sit absurdum se tantis periculis exponere ejus causa, a quo se offensum putat,*

& qui

& qui nullam inde molestiam percipit. Quodsi nimirum absurditatem iræ satis ponderaveris eo tempore, quo ab omnium affectuum impetu liber erat animus, nec quicquam obstabat, quo minus verum cernere posses; ubi ad iram provocaris, absurditas ista memoriam subiens attentionem in se trahet, ut animus a perceptione confusa affectus genetrice ad notiones distinctas revocetur, sicque vel impediatur, quo minus ira concitetur, vel hæc in ipso ortu suffocetur. Cumque ad iram præcavendam plurimum faciat *præparatio ad futuros casus* (§. 510. *part. 2. Eth.*); hæc *cum remedio præsenti conjungenda.*

Cum ira subito oriatur, fieri non posse videtur, ut præcaveatur, irascendi causa oblata. Ira concitatur opinione injuriæ nobis factæ, seu mali ex facto alterius nobis emergentis (§. 868. *Psych. empir.*). Quamprimum istiusmodi factum nobis innotescit, ira subito incenditur animus. Quamobrem ea aliter non præcaveri posse videtur, nisi facto celato. Atque hoc remedio vulgo etiam utuntur, qui præcavere volunt, ne quis ad iram concitetur. Neque idem caret utilitate sua, si suo loco adhibeatur, præsertim si quis facile irascitur. Enimvero remedio præsenti intenditur, ut causæ iræ detrahatur efficacia, ne iram concitare possit, aut saltem ut in ipso ortu supprimatur. Utrumque remedium, quod offert propositio præsens, jam commendavimus, cum de sedandis affectibus ageremus (§. 509. 510. *part. 2. Eth.*); ipsa autem experientia efficaciam utriusque commendat. Nemo est, qui absurda vult, modo absurditatis fuerit convictus, ut de ea nulla ipsi supersit dubitatio. Absurditas autem omnium optime agnoscitur, si nihil obstet, quo minus verum cernere possimus. Pervulgatum est, iram impedire animum, ne possit cernere verum. Quemadmodum itaque ira deflagrata agnoscitur, quod ea non noceatur ei, cui irascimur, nec factum per eam infectum reddatur; ita quoque nullum dubium superest, quin idem agnoscatur, si de eo serio cogitemus, quando nulla

nulla irascendi ratio adest. Istiusmodi autem meditationibus animus ad non irascendum disponitur, quatenus ira efficitur aversabilis & non appetibilis. Aversamur nimirum iram propter noxitudinem & irascendi absurditatem; non appetimus propter inutilitatem. Inutilis est ira, quia factum, ob quod irascimur, infectum reddi nequit, veluti si damnum datum effici nequit ne sit datum, nec ira idem reparatur: absurda est ira, quia tibi noces, non vero eadem ægre facis alteri. Noces sanitati, noces tranquillitati animi, noces famæ, &, nisi fuerit sine viribus ira, alter cui irascitur nullam inde sentit molestiam, quam a metu vindictæ oriundam, qui tamen etiam absque ira locum habere potest. Immo si vel maxime constet, te vindictæ non esse cupidum, cum tamen deposita cupidine vindictæ nondum tollatur puniendi voluntas, hæc ipsa non minus, quam ira, immo multo magis metum incutere potest offensori, propterea quod ira deflagrata vindictæ cupido non modo deponi potest, verum etiam non ad tantum malum extenditur, quantum minabatur iratus. Aliter vero sese res habet, si animo sedato exigas damni dati reparationem, aut punitionem decernas, cum tunc malum lædenti, aut offendenti subeundum multo certius videatur.

§. 355.

De fiducia potentiæ se ulciscendi.

Si quis ad vindictam fuerit proclivis, fiducia potentiæ se ulciscendi iram cohibet, vel nascentem in ipso ortu supprimit. Qui enim ad vindictam proclivis est, cum vindictam vehementer appetat (§. 947. *part.* 1. *Jur. nat.*), insignem ex ea voluptatem percipit (§. 156. *part.* 2. *Eth.*). Quodsi potentiæ se ulciscendi sibi fuerit conscius & ultionis certitudo fiduciam gignit (§. 802. *Psych. empir.*), quæ in gaudio ex ea orto consistit (§. 796. *Psych. empir.*); voluptas molestiæ ex injuria, aut offensa oriundæ prædominatur (§. 614. *Psych. empir.*). Quamobrem cum affectus contrarii in eodem subjecto simul existere ne-

queant, quod per ſe patet, fiducia autem & ira affectus contrarii ſint (§. 442. *parth. 2. Eth.*); fiducia potentiæ ſe ulciſcendi, dum ad vindictam proclivis de eadem ſtatim cogitat, iram cohibet, vel naſcentem in ipſo ortu ſupprimit.

Si proclivitas ad vindictam iram cohibere, aut ſaltem reprimere debet, ne vires capiat, ad eam accedat neceſſe eſt fiducia potentiæ ſe ulciſcendi. Etenim ſi quis ſibi fuerit conſcius potentiæ ſe ulciſcendi, de ultione cogitatio ſtatim mentem ſubit, quamprimum ſe ab altero læſum, vel offenſum putat, aut ipſi narratur factum lædentis, vel offendentis. Vindicta igitur attentionem in ſe trahit, ut de injuria ſibi facta parum cogitet, cujus opinione concitatur ira. Quodſi dulcedinem vindictæ jam fuerit expertus, ejus memoria cupidinem vindictæ augens opinioni injuriæ efficientiam detrahit, aut eam ſaltem imminuit, ne ira vires capere poſſit. Quo major autem fuerit fiducia potentiæ ſe ulciſcendi, eo magis iræ reſiſtitur, ut vix naſcentiæ relinquatur locus. Quemadmodum vero proclivitas ad vindictam non ſolum naturalis eſt, ſed a vitiis quoque dependet; pro horum diverſitate cohibitionis, vel ſuppreſſionis efficientia nunc major, nunc minor eſt. Aſt in præſenti ea ſeponimus, quæ a vitiorum influxu ex accidente veniunt, quemadmodum etiam in aliis fecimus, ne labor præſens in nimium excreſceret. Sufficit itaque talia ſubinde monere, quibus excitatur attentio lectoris, ut in obſervationibus moralibus ſatis acutum ſe præbeat, nec non in applicatione eorum, quæ a nobis demonſtrantur, ſicque aptior evadat ad inſtituendam analyſin moralem actionum humanarum ad profectum in virtute adeo utilem.

§. 356.

An proclivitas ad vindictam ſtipa-

Proclivitas ad vindictam ſtipata fiducia potentiæ ſe ulciſcendi non eſt remedium licitum adverſus iram. Nemo hominum vindictæ cupidus eſſe debet (§. 948. *part. 1. Jur. nat*), conſequenter

ter nec operam dare licet, ut fiamus ad vindictam proclives, & a vindicta abstinendum, quamvis ea fuerit in potestate nostra. Quamvis itaque nemini irasci debemus, quia nos offendit (§. 949. *part.* 1. *Jur. nat.*), & si quis ad vindictam fuerit proclivis fiducia potentiæ se ulciscendi iram cohibet, aut nascentem in ipso ortu supprimit (§. 358.), non tamen ideo licet hoc modo iram cohibere, aut nascentem in ipso ortu supprimere, ideoque proclivitas ad vindictam stipata fiducia potentiæ se ulciscendi non est remedium licitum adversus iram. *ta fiducia potentia se ulciscendi sit remedium adversus iram licitum.*

Irasci offendenti lege naturæ prohibetur, quia ira deflagrata relinquitur odium erga offensorem (§. 862. *Psych. empir.*), & per se ad vindictam tendit (§. 872. *Psych. empir.*), quemadmodum ex demonstratione prohibitionis iræ patet (§. 949. *part.* 1. *Jur. nat.*). Cum ipsa igitur ira extingvendum est odium erga offensorem, extingvenda est vindictæ cupiditas. Lex igitur naturæ permittere nequit, ut ipsa vindicta utamur tanquam remedio adversus iram, quatenus nimirum inimici dolor est remedium doloris læsi. Videmus equidem subinde hominibus familiare esse hoc remedium adversus iram: ast cum haud raro contingat, ut plus sperent de potentia sua, quam in ea est, cura saltem palliativa est. Videntes enim ultionem, qua dolorem suum lenire voluerant, spem suam fefellisse, neque aliud fuisse effectum, quam ut ab adversariis duriora tela adversus se extorquerent; ira tanto acerbior concitatur, eademque deflagrata animus tanto majoribus molestiis torquetur, quo major fuerat fiducia potentiæ se ulciscendi. Neque est, quod hoc miremur, cum nonnisi nocuam voluptatem pariat, quod legi naturæ contrariatur. Propositionem igitur præcedentem non alio fine in medium protulimus, quam ut inde ratio reddi possit, quod homines nonnulli, si vel maxime sint amari (§. 955. *part.* 1. *Jur. nat.*), aut prorsus crudeles (§. 957. *part.* 1. *Jur. nat.*), non tamen

ira adeo incendantur, quemadmodum alii, qui vindictæ cupidinem facillime deponunt, utut ad iram maxime proclives.

§. 357.

Remedium proclivitatis ad iram.

Si quis non ante se offensum existimat, quam sufficienter examinaverit, num alter sibi male fecerit, & quo animo fecerit; ejus animus non facile ira incendetur adversus alterum. Quodsi enim quis sufficienter examinet, num alter sibi male fecerit, & quo animo fecerit, consequenter num sciens ac volens hoc fecerit, an vero saltem culpa quadam commissa, & quænam sit culpæ species; is non modo offensam veram ab apparente, quæ in se nulla est (§. 936. *part. 1. Jur. nat.*), verum etiam culposam a dolosa distingvet (§. 938. *part. 1. Jur. nat.*), atque culpam facile excusandam agnoscet (§. 730. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque iræ locus non est, si quis agnoscat, ex facto alterius non emergere malum, quod videbatur (§. 506. *part. 2. Eth.*), aut offensam esse nullam (§. 507. *part. 2. Eth.*), aut culpa facile excusanda alterum fecisse, quod factum non esse mallemus (§. 508. *part. 2. Eth.*), affectus vero sedantur, ideoque etiam nascentes reprimuntur, seu in ipso ortu suffocantur, si animus a perceptione confusa affectus genetrice ad notiones distinctas revocatur (§. 434. *part. 2. Eth.*); qualibus opus est, si factum alterius sufficienter examines; animus adversus alterum non facile ira incendetur, si te non ante offensum existimes, quam sufficienter examinaveris, num alter tibi male fecerit, & quo animo fecerit.

Iræ præcipitis remedium est avertere causam iræ. Nascitur ira opinione offensæ, seu injuriæ sibi factæ (§. 862. *Psych. empir.*). Præcavendum itaque, ne opinio ista concipiatur, aut, si hoc impediri nequeat, curandum, ut ea in se cohibeat efficientiam naturalem. Utrumque obtinetur, si observentur, quæ in propositione præsente præcipiuntur. Cessat opinio inju-

injuriæ, si agnoscitur, alterum sibi non male fecisse, aut saltem non habuisse animum male faciendi: opinio in se cohibet efficientiam iræ, si a perceptionibus confusis ad notiones distinctas revocatur animus, & huc etiam facit, si culpa agnoscitur facile excusanda. Haud difficulter vero perspicitur, hic supponi sufficientem cognitionem eorum, quæ ad offensas & injurias rite æstimandas & ad culpam dijudicandam, nec non de hujus imputatione exacte statuendum requiruntur. Artis etiam est, quamprimum factum alterius nobis quocunque modo innotescit, statim animum ad examen ejus attendere, ne ira antevertat examen. Conducit ad hoc præparatio ad futuros casus (§. 354.), qua nimirum obtinetur, ut nascente ira animus revocetur ad examen, donec adsuetudo idem statim in memoriam revocet, quamprimum de facto alterius cogitatur. Hæc quidem probe observanda sunt, ne quis experimentum præcipitet veritatem propositionis præsentis in se experturus. Neque enim existimandum est, patere experimentum in moralibus iis, qui nec doctrina sufficiente instructi sunt, nec habitus requisitos acquisiverunt. Quænam vero supponantur, aliunde non cognoscuntur, quam ex systemate, in quo veritates morales cum ad theoriam, tum ad praxin spectantes continuo nexu copulatæ exhibentur, ut appareat, a quibusnam dependeant aliæ.

§. 358.

An indignatio repugnet mansuetudini.

Mansuetudini non repugnat, ut ei indignemur, qui nobis vel aliis injuriam fecit. Qui enim alteri indignatur, ex injuria sibi, vel aliis ab eodem facta tædium percipit, a vindictæ tamen cupidine alienum habet animum (§. 873. *Psych. empir.*). Et quamvis cum indignatione odium oriatur, idem tamen vires non capit, sed potius statim extingvitur (§. 878. *Psych. empir*). Quamobrem cum mansuetudo iræ ita moderetur, ut animus a vindictæ cupiditate immunis præstetur (§. 950. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter ne quis malum malo referre velit

 (§. 263.),

(§. 263.), indignatio vero ſaltem tendat ad factum injuriam facientis improbandum, vel, niſi deſit occaſio, idem ipſi exprobandum, atque ad fugiendum commercium cum eo, qui injuriam fecit, ſi verendum, ne denuo injuriam faciat (§. 425. *part. 2. Eth.*); manſuetudini non repugnat, ut ei indignemur, qui nobis, vel aliis injuriam fecit.

Indignatio iræ affinis eſt, ac ideo cum hac confundi quoque ſolet. Differt autem non tantummodo gradu, quæ differentia patet etiam iis, qui in notionibus iræ atque indignationis confuſis acquieſcunt; verum etiam intrinſeca determinatione, quæ vindictæ cupido eſt, & ſine qua ira non concipitur, utpote ad vindictam tendens (§. 422. 589. *part. 2. Eth.*), & ira in indignationem abit, quando iratus ad ſe rediens animum attendit ad rationes, quæ ipſum a cupiditate vindictæ revocant. Quamvis itaque nemini iraſci debemus, quia nos offendit (§. 949. *part. 1. Jur. nat.*); indignari tamen licet eum, qui injuriam nobis, vel aliis facit. Quodſi indignatio in eo ſenſu accipiatur, quem eidem tribuimus, nihil in ea continetur, quod legi naturæ, conſequenter virtuti adverſetur (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Injuriæ cum ſint lege naturæ prohibitæ (§. 911. *part. 1. Jur. nat.*), odio recte habentur, improbantur & exprobrantur, earumque vitandarum cauſa recte fugimus commercium eorum, qui aliis injurias facere non verentur (§. 368. *part. 1. Phil. pract. univ.*)

§. 359.

An indignatio contineat odium personæ.

Qui perſonæ ob injuriam ſibi factam indignatur, non perſonam odit, ſed vitium ſeu factum injurioſum. Quoniam enim indignatio cupiditatem vindictæ excludit (§. 873. *Pſych. empir.*); qui vero habet animum vindictæ cupidum tædium, ſive dolorem ejus appetit, qui ipſum offendit (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*); qui perſonæ ob injuriam ſibi factam indignatur tædium, ſive dolorem ejus minime appetit. Enimvero alterum minime

odit,

odit, qui tædium ejus non appetit (§. 669. *Psych. empir.*). Quamobrem qui personæ ob injuriam sibi factam indignatur, personam minime odit. *Quod erat unum.*

Enimvero quoniam indignatio tendit ad factum injuriam facientis improbandum, vel, nisi desit occasio, idem ipsi exprobrandum (§. 425. *part.* 2. *Eth.*), indignans alteri ob injuriam sibi factam a spersona, quam non odit, *per demonstratan.* 1. factum dividit. Et quoniam ex injuria ab altero sibi facta tædium, seu molestiam percipit (§. 873. *Psych. empir.*), illud vero odimus, ex quo tædium percipimus (§. 679. *Psych. empir.*); factum injuriosum, ideoque & vitium, ex quo proficiscitur, odit. *Quod erat alterum.*

Ira odium personæ continet, indignatio odium facti. Quodsi enim adhuc supersit aliquod odium personæ, etsi omnis absit vindictæ cupido, indignatio adhuc labem contrahit ab ira. Vindictæ cupido maxime iram asperat, quæ cum ab indignatione exulet, hæc quoque non adeo impetuosa est, sicuti ira, consequenter quæ de iræ noxitudine dicta sunt (§. 353.), ad indignationem minime trahenda. Fert equidem indignatio quandam severitatem, quam gignit magnitudo odii facti, & quam prodit facti exprobratio & detestatio; sed ea ipso sensu differt ab iræ impetu, qui a magnitudine cupiditatis vindictæ pendet. Conspicitur hæc severitas, si factum, aut vitium, quod odimus, in se spectatur, absque respectu ad certam personam, ut, quemadmodum rebus quoque inanimatis irascimur, ita quoque ipsi vitio indignemur. Quoniam factum a persona dividere admodum difficile est (§.293.); ideo indignatio in iram facile convertitur, & difficillimum omnino est, indignationem servare ab omni labe immunem, ut nihil prorsus vitii vel a vindictæ cupiditate, vel ab odio contrahat. Quando vero ea mansuetudini repugnare nullatenus debet, ab omni labe immunis sit necesse est. Ceterum si dicimus, nos odisse impios, vel vitio cuidam certo deditos; in sensu morali, qui legi

legi naturæ conformis esse debet, admittenda est fictio, qua individuum morale dividitur ab individuo physico, ita ut odium restringatur ad subjectum, cui inest vitium, non vero extendatur ad hominem qua hominem. Satis ea elucet ex ipso effectu. Non male cupimus homini qua homini, cujus vitium odimus; sed cum odium tendat ad delendum vitium, seu destruendum individuum morale, cui id inhæret (§. 311. *part.* 2. *Eth.*), male quasi cupimus individuo morali. Eo ipso autem dum huic male cupimus, individuo physico bene cupimus, quatenus intenditur ejus a vitio liberatio, quod dum odimus, revera tædium percipimus ex eo, quod ipsi tædia creare potest, habentes animum dispositum ad voluptatem ex felicitate ejus percipiendum, in qua dispositione amor consistit (§. 633. *Psych. empir.*). Itaque individuum physicum revera amamus, dum morale odimus. Si cui hæc paradoxa videntur, aut prorsus absurda; is ea consideret, quæ de homine morali diximus (§. 70. & *seqq. part.* 1. *Jur. nat.*), & perpendat, quam sit necesse, ut tam in Jure naturæ, quam in Philosophia morali & civili personæ morales ab individuis physicis distingvantur non minus in explicandis juribus, quam officiis certarum personarum. Immo ipsa scriptura personam moralem ab individuo physico distingvit, quando de vetere ac novo homine loquitur, & quæ de utroque dicuntur, vi eorum, quæ hic diximus, intimius perspiciuntur. Necesse autem est, ut personam moralem ab individuo physico dividere adsuescamus, si factum odisse, facientem vero amare debeamus, ut sine hac fictione amor universalis subsistere nequeat, qui ad hominem quemcunque, ipsos etiam inimicos extenditur.

§. 360.

Undenam indignatio ab ira discernatur.

Quoniam qui personam ob injuriam sibi factam indignatur, personam non odit (§. 359.), qui vero tædium alterius appetit, consequenter cupit, ut mala quæcunque ipsi eve-

eveniant (§. 569. *Psych. empir.*), eum odit (§. 669. *Psych. empir.*); *Qui mala injuriam facienti imprecatur, aut saltem in votis habet, ut ipsi eveniant, vel etiam delectatur iisdem si evenerint, is injuriam facienti non indignatur, sed irascitur, utut ira non multas vires capiat.*

Diximus jam ante, indignationem iræ esse adeo affinem, ut illa cum hac facile confundatur (*not.* §. 358.). Quamobrem cum omnis ira illicita sit (§. 949. *part.* 7. *Jur. nat.*), indignatio autem mansuetudini minime repugnet (§. 356.); necesse est, ut indignationem ab ira discernere discamus. Ab ira removendum est, quicquid cupidinem vindictæ, vel odium sapit, ut affectus sit indignatio. Nihil hujus superesse agnoscimus, si nullatenus alteri male cupimus, sed potius bona apprecamur & ut mala avertantur optamus.

§. 361.

Qui mansuetus est, in defensione famæ suæ modestus est. Qui enim mansuetus est, quantum fieri potest cavet, ne in defensione famæ suæ alterius famæ adversa propalet (§. 269.), a conviтiis sese abstinet (§. 273.), modo quippe famam defendendi minus apto (§. 272.), immo quantum in potestate sua est (§. 176. *part.* 1. *Jur. nat.*), non patitur, ut per alios fama sua conviтiis defendatur (§. 275.), &, si famæ suæ defendendæ causa quædam proferre tenetur, quæ famæ alterius quodammodo adversa sunt, omnem suspicionem animi convitiandi a se amoturus dictis, quorum falsitatem, factis, quorum qualitatem ostendit, ne nomina quidem sua addit (§. 277.). Quamobrem cum hominis modesti sit aliis non invidere laudem sive meritam, sive immeritam (§. 487. *part.* 4. *Eth.*), ideoque multo magis non lædere, aut lacerare famam alterius quasi suæ servandæ causa (§. 867. *part.* 1. *Jur. nat.*); qui mansuetus est, in defensione famæ suæ modestus est.

De nexu mansuetudinis cum modestia.

Patet itaque nexus mansuetudinis cum modestia, quæ si cum illa conjungatur, minime verendum, ne in defensione verbali famæ suæ modus excedatur. Nec est, quod excipias alterum priorem famam tuam læsisse, aut laudi tuæ detraxisse: neque enim tibi hoc facere licet, etiam si alter prior hoc fecerit (§. 872. *part.* 1. *Jur. nat.*), talione mansuetudini repugnante (§. 264.). Ideo & Petrus ad mansuetudinem refert non reddere maledictum pro maledicto 1. Petr. III. 8. & dum Christi exemplum nobis imitandum proponit, eundem non male dixisse dicit, cum male diceretur, *v.* 23. Multo magis autem mansuetudini repugnat & ab omni modestia alienum est, si quis conviciis lacessit alterum, aut famam ejus lacerat, qui nullis conviciis ipsum lacessit, nec ullo modo famam ipsius læsit: major enim hujus est malitia, quam alterius, quem dolor ex læsione famæ suæ perceptus quodammodo excusat, aut præconcepta de jure talionis opinio. Nolumus hic dicere de iis, qui nulla urgente necessitate, se liti alienæ immiscent, ut alios, a quibus offensi non sunt, ludibrio habere atque aliis deridendos propinare possint. De hisce enim rectius dicetur, quando de comitate acturi sumus.

§. 362.

De virtutibus theologicis in mansuetudinem influentibus.

In mansuetudinem influit obedientia erga Deum, & acquiescentia in providentia ipsius una cum fiducia. Qui enim mansuetus est, omnem vindictæ cupidinem deponit (§. 950. *part.* 1. *Jur. nat.*), quemadmodum lege naturali præcipitur (§. 948. *part.* 1. *Jur. nat.*), nec in defensione sui ac famæ suæ plus juris sibi arrogat, quam lege naturæ permittitur, & quod cum animo ab omni vindictæ cupidine alieno consistere potest (§. 268. & *seqq.*). Quoniam itaque nil facit, quod voluntati divinæ contrarium (§. 278. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), qui vero actiones suas voluntati divinæ convenienter determinat, Deo obedientem se præbet (§. 1164. *part.* 1. *Jur. nat.*); in mansuetudinem obedientia erga Deum influit. *Quod erat primum.*

Quo-

Porro qui mansuetus est, in punitione non plus sibi licitum sumit, quam lege naturali permittitur, nec alium habet animum, quam quem lex naturæ urget (§. 284. & *seqq.*), pro certo habens, quicquid a Deo permittitur in hoc universo, id recte ab eo fieri, huicque judicio convenienter appetitum & aversationem moderans. Enimvero qui pro certo habet, quicquid a Deo permittitur in hoc universo, id recte ab eo fieri, huicque judicio convenienter appetitum & aversationem moderatur, in providentia divina acquiescit (§. 1199. *part. 1. Jur. nat.*). In mansuetudinem igitur acquiescentia in providentia divina influit. *Quod erat secundum.*

Quia denique qui mansuetus est, non minus in defensione sui ac famæ suæ, quam in punitione, non plus sibi juris sumit, quam lege naturali, consequenter a Deo (§. 273. *part. 1. Phil. pract. univ.*), sibi permissum est, cetera vera omnia providentiæ divinæ committit, *per demonstrata n. 1. & 2.* qui vero ea, quæ in potestate sua non sunt, providentiæ divinæ relinquit, Deo confidit (§. 1186. *part. 1. Jur. nat.*), certus nimirum, quomodocunque in posterum cadant res suæ, semper eventurum, quod ex parte sua melius (§. 411. *part. 3. Eth.*), nec judicium sibi sumens de eo, quod sibi bonum est (§. 412. *part. 3. Eth.*); in mansuetudinem fiducia quoque in Deo influit. *Quod erat tertium.*

Supponimus nimirum, qui mansuetudini studet, eundem quoque operam dare virtutibus, quibus praxis officiorum erga Deum continetur, & quas brevitatis causa communi nomine virtutes theologicas dicimus. Atque ideo dicimus in mansuetudinem influere obedientiam erga Deum, acquiescentiam in providentia ipsius & fiduciam in eo, non vero hasce virtutes in eam influere saltem posse, Quodsi mansuetudo nulla ex parte deficere debet, necesse est ut hæ virtutes in eam influant; quemadmodum ex demonstratione satis patet.

Quamobrem vix ac ne vix quidem concipitur animus ab omni vindictæ cupidine alienus, qualem mansuetudo exigit, nisi virtutes istæ supponantur. Et, si vel maxime de Deo non cogitet qui mansuetus est, quando huic virtuti locum facit casus emergens, immo si prorsus ponamus mansuetum esse, qui Deum ignorat, nec quomodo sit colendus agnoscit; in mansuetudinem tamen tacite influit obedientia erga Deum quatenus obligationi naturali satisfacere vult, acquiescentia in providentia divina, quatenus patienter fert omnes injurias, quas avertere in potestate sua non est, & fiducia in Deo, quatenus non dubitat, quæ sibi adversa contingunt ea in salutem suam abitura. Habet nimirum animum dispositum ad obediendum Deo, ad acquiescendum in providentia ipsius & ad fiduciam in eo collocandam. Quantumcunque autem difficilis videatur mansuetudo, istis tamen virtutibus facilis efficitur.

CAPUT V.

De Liberalitate, Misericordia & Animo grato.

§. 363.

Objectum liberalitatis. Liberalitas versatur circa dationes gratuitas. Liberalitas enim virtus est, qua ad benefacia, quæ in dando consistunt, aliis exhibenda parati sumus (§. 249. *part. 4. Jur. nat.).* Exhibentur autem beneficia gratis (§. 19. *part. 4. Jur. nat.).* Liberalitas itaque versatur circa dationes gratuitas.

Monuimus jam alias, *Aristotelem* vocabulum accipere in significatu multo latiori, atque rationem reddidimus, cur strictiorem eidem tribuere voluerimus (*not.* §. 249. *part. 4. Jur. nat.*). Hoc tamen non obstante ad liberalitatem referendæ sunt dationes complures, ob quas vulgo quis non dicitur libe-

liberalis ſicuti ex adverſo ad eandem etiam adſcribuntur, quæ eidem minime conveniunt. Aſt in Moralibus non attenditur vagus loquendi uſus, ſed ſtricte inhærendum eſſe fixo & determinato ſignificatui, ut actus virtutis accurate dividantur ab iis, qui vitii cujusdam labe infecti ſunt.

§. 364.

Quoniam liberalitas verſatur circa dationes gratuitas (§. 363.), dari autem poſſunt res tam corporales, quam incorporales, uſus rei tam nudus, quam cum fructu conjunctus, & pecunia (§. 10. *part. 4. Jur. nat.*); *Qui liberalis eſt, gratis dat vel pecuniam, vel quidpiam pecunia æſtimabile.* *Quænam dentur a liberali.*

Relegenda ſunt, quæ alias de datione uſus rei annotavimus (*not.* §. 10. *part.* 4. *Jur. nat.*). Res appetimus propter uſum, quem habere poſſunt, qualiscunque tandem is fuerit, & pecunia res quævis comparantur, ideoque perinde eſt, ſive detur res, ſive pecunia, qua eadem comparari poteſt: immo ſi ponamus rem, quæ tibi datur, nulli tuo uſui inſervire, cum pro ea pecuniam accipere queas, qua alia tibi utilis comparari poteſt, perinde omnino eſt, ac ſi pecunia, vel res tibi utilis data fuiſſet. Sunt omnino in his, quæ non iterato, aut ſæpius dari poſſunt, veluti ſi cuidam gratis concedas uſumfructum horti, vel agri tui. Quamvis itaque ex unico iſtiusmodi actu non colligatur liberalitas; hoc tamen non obſtat, quo minus ad actus liberalitatis referri poſſit, modo a lege naturæ nullatenus diſſentiat. Ponamus e. gr. ſtudioſo egeno concedi uſumfructum agri, ut ſumtus ſtudiorum ſuſtentare poſſit. Hic manifeſtum eſt, perinde eſſe ſive ſumtuum in ſtudia faciendorum cauſa detur pecunia, ſive uſusfructus agri gratis concedatur, qui tertio cuidam pro pecunia locari poteſt. Quemadmodum itaque liberalis eſt, ſi quis mercedem, quam accipit pro agro locato, dat ſtudioſo; ita non minus liberalis dicendus, qui eidem dat uſumfructum agri ſui. Similiter qui alteri gratis dat uſum pecuniæ ſuæ, pro quo uſuras ab alio

recipere poterat; cum tantundem ipsi gratis dedisse censendus sit, quantum valent usuræ, nonne perinde est ac si tantum pecuniæ ipsi gratis dedisset, aut rem quamcunque aliam, quæ tanti æstimatur. Velim hæc paulo curatius perpendantur, ut actus ad liberalitatem referendi agnoscantur.

§. 365.

De norma actuum liberalitatis. Similiter quia liberalitas versatur circa dationes gratuitas (§. 363.), datio autem gratuita donatio est, quodque gratis datur, donum, sive munus (§. 48. *part. 4. Jur. nat.*); *liberalitas*, quæ est virtus (§. 249. *part. 4. Jur. nat.*), ideoque habitus legi naturæ convenienter determinandi actiones suas (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), *versatur circa dona, & regit donationes legi naturæ convenienter.*

Cum objectum liberalitatis proprie sint dona, aut, si mavis, donationes; inde intelligitur, nec a communibus notionibus prorsus abhorrere, ut usus pecuniæ absque usuris, vel ususfructus agri gratis datus, aliique istiusmodi actus ad liberalitatem referantur. Sane remissio usurarum debitarum, vel mercedis pro agro locato debitæ, vel restitutionis rei commodatæ, vel reparationis damni dati aliorumque istiusmodi debitorum saltem vernaculo nobis sermone donatio appellatur.

§. 366.

Quænam ad liberalitatem cognitu necessaria. Quoniam liberalitas donationes, seu dationes gratuitas (§. 48. *part. 4. Jur. nat.*), regit legi naturæ convenienter (§. 365.); *Qui liberalis esse vult, ante omnia sibi cognita atque perspecta reddere debet, quæ lex naturæ tam de præstationibus gratuitis in genere, quam de dationibus gratuitis in specie præcipit* (§. 23. & *seqq. part. 4. Jur. nat.*), *ut sciat, quibus dare debeat, quantum, quo fine & quo animo.*

Non

Non sufficit gratis dare, ut sis liberalis; verum etiam necesse est, ut recte detur, quod datur. Si vero in modo dandi nihil desiderari debet, necesse est, ut constet, cuinam quid gratis dandum, determinanda quoque est justa quantitas, ne vel excessus, vel defectus in dando committatur, dandum est propter finem honestum, dandum denique eo animo, qui liberalitati convenit. Horum omnium norma est lex naturæ, a qua si recedatur, actus a vitio quodam labem contrahit, consequenter nec amplius ad liberalitatem referri potest. Hæc vero observanda sunt non solum ei, qui dat; verum etiam ab iis, qui de liberalitate alterius judicium sibi sumunt, ne laudetur, quod vituperandum.

§. 367.

Liberalitatis est dona dare iis, qui iisdem indigent ad usus honestos; iis, qui meliore fortuna digni sunt, ad vitæ commoditatem, aut jucunditatem; iis, qui præclara quædam fecerunt instar præmii; iis denique, qui bene de nobis meriti sunt. Quoniam liberalitas regit donationes, seu dationes gratuitas (§. 48. *part.* 4. *Jur. nat.*), legi naturæ convenienter (§. 365.); ejus est dona dare iis, quos lex naturæ commendat. Quamobrem cum usus honestus sit, qui legi naturæ convenit (§. 171. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), beneficia vero, consequenter munera (§. 56. *part.* 4. *Jur. nat.*), merentur, qui iisdem indigent (§. 30. *part.* 4. *Jur. nat.*) ad se vel statum suum perficiendum (§. 234. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); liberalitatis omnino est, dona, sive munera dare iis, qui iisdem indigent ad honestos usus. *Quod erat primum.*

Quibusnam munera danda.

Legi naturæ convenit donatio, qua dantur iis, quibus equidem non desunt, quæ ad vitæ necessitatem necessaria, desunt tamen quæ ad vitæ commoditatem, aut jucunditatem faciunt, qui tamen fortuna meliore digni sunt, ad vitæ com-

commoditatem, vel jucunditatem facientia (§. 112. *part.* 4. *Jur. nat.*). Quamobrem etiam liberalitatis eſt dare munera iis, qui meliore fortuna digni ſunt, ad commoditatem, vel jucunditatem vitæ requiſita. *Quod erat ſecundum.*

Similiter lege naturali homines obligantur ad commune bonum conjunctis viribus promovendum (§. 221. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), conſequenter cum præmia ſint motiva actionum committendarum (§. 296. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), legi naturæ conſentaneum eſt, ut ad commune bonum promovendum præmiis incitentur, qui præclara præſtare poſſunt. Liberalitatis igitur quoque eſt inſtar præmii munera dare iis, qui præclara quædam fecerunt. *Quod erat tertium.*

Denique qui bene de nobis meriti ſunt, bonum noſtrum pro virili promoverunt. Quamobrem cum bono bonum referre debeamus (§. 806. *part.* 1. *Jur. nat.*), conſequenter ei, qui nobis extitit cauſa boni, viciſſim exiſtere cauſa boni, quia ipſe extitit (§. 797. *part.* 1. *Jur. nat.*); liberalitatis utique eſt dona dare iis, qui bene de nobis meriti ſunt. *Quod erat quartum.*

Etſi liberalitatis ſit dare munera; non tamen liberalitatis eſt dare munera cuicunque volueris, ſed nonniſi merentibus. De merito autem ſtatuere pro lubitu permiſſum non eſt: ſtatuendum de eo ex principiis legis naturæ, quæ regit actus omnes ſicuti virtutis cujuslibet, ita etiam liberalitatis. In præſenti itaque propoſitione oſtendimus, quinam ſint illi, qui munera merentur. Conditiones meriti equidem admodum generales ſunt; attamen ſufficiunt, ut in caſibus emergentibus particulares ad eas reducantur, nec facile aberretur, quando de merito ſtatuendum, modo omnes circumſtantiæ caſus emergentis nobis fuerint perſpectæ. Conditiones meritorum, quas hic definimus, latiſſime omnino patent; ſi cui tamen viſum fuerit ad particulares deſcendere, nos minime refragamur,

mur, immo si putet, nos quædam prætermisisse, defectum suppleat. Nobis sufficit nihil asseruisse, quod sit a veritate alienum. Usus honestus cum æstimandus sit ex lege naturæ, latissime omnino patet. Qui enim munere utitur ad satisfaciendum obligationi cuidam naturali, aut ad actum quendam jure naturali permissum, munus impendit in usum honestum. Ita datur ad usum honestum, si quis studioso egeno suppeditat sumtus studiorum, qui sublevat minus opulentum in faciendis sumtibus in educationem liberorum, si solvit didactrum pro institatione liberorum pauperum, qui studiosis pauperioribus donat libros, quibus opus habent & quos non commode suo sumtu sibi comparare possunt, qui ipsis honorarium solvendum pro institutione remittit, qui medicamenta gratis dat ægrotis egenis, qui ei, cui sunt vires & animus in usum generis humani præclare quid præstandi, desunt tamen sumtus ad propositum exequendum, ad hos requisitos sumtus suppeditat, & quæ sunt innumera alia istiusmodi. Fortuna cœca est, nec pro merito distribuit bona sua. Alii ea merentur, alii habent. Merentur omnino, qui honeste vivunt & personam sibi impositam bene ac recte gerunt. Quamobrem cum ad vitam commode ac jucunde transigendam opus sit pecunia, aut rebus pecunia æstimabilibus; ecquis dubitet, laudandum esse eum, qui liberalitate sua commoditati, vel jucunditati vitæ illorum prospicit? Observandum hic saltem est, ne de commoditate ac jucunditate vitæ aliter statuatur, quam juri naturæ convenit (§. 465. 470. *part. 1. Jur. nat.*). Et quis dubitet, ad liberalitatem quoque pertinere, ut dentur munera ad vitam commode ac jucunde transigendam merentibus, cum ipsa lex naturæ nos obliget, ut lubenter conferamus ad commoditatem ac jucunditatem aliorum, quod in potestate nostra est (§. 645. *part. 1. Jur. nat.*)? Interest Reip. interest generis humani, ut præclara faciant, quibus natura ac fortuna concessit vires. Quamobrem illos, quibus concessit opes, muneribus suis eos juvare, aut, si absque hoc auxilio præstiterint, quod poterant, eos remunerari & ad plu-

plura præstanda eos incitare, tum etiam alios permovere, ut exemplo ipsorum se addant, liberalitati maxime convenit. Quemadmodum gloria homines stimulat ad præclara facienda, ita quoque munera, quæ gloriam demonstrant. Bene de nobis mereri possunt alii modis longe plurimis, tum in bonis promovendis, tum in malis avertendis. Ita bene de nobis merentur educatores, præceptores, pastores Ecclesiæ, qui munere suo rite funguntur; bene merentur, qui incendium fatale ab ædibus nostris, aut periculum mortis, in quod incidimus, a nobis avertunt; bene meretur medicus, qui salutaribus consiliis nos a morbo liberat. Qui cognoscere voluerit, quinam de se bene meriti fuerint; animum saltem attendere debet ad bona, quæ aliorum ope consecutus fuit, & ad mala, quæ a se aversa fuerunt. Atque hinc patebit, quam amplum sit aliorum de se meritum. Quodsi quis pauca hæc, quæ ad propositionem præsentem annotavimus, perpenderit, abunde perspiciet, quam amplus sit liberalitatis exercendæ campus, quamvis arbitrium nostrum restringatur ad eos casus, quos in propositione enumeravimus.

§. 368.

Cuinam dare munus liberalitati adversetur.

Quoniam liberalis est, qui alteri dat munus, quo indiget ad bonum usum, aut instar præmii ob præclarum factum (§. 367.); ex adverso *ad liberalitatem adscribendum non est si cuidam detur munus, ut id impendat in usum malum, vel instar præmii ob factum malum, sive inhonestum.*

Poterat idem inde quoque ostendi, quod donatio illicita sit, quando donans quid facit, quod obligationi cuidam naturali repugnat (§. 128. *part.* 4. *Jur. nat.*). Nemo enim alterum quomodocunque ad vitia seducere (§. 711. *part.* 1. *Jur. nat.*), neque id agere debet, ut alter in vitio quodam perseveret (§. 713. *part.* 1. *Jur. nat.*). Ita liberalis non est, qui pro aliis solvit mercedem meretriciam, aut qui splendida munera offert puellæ, quæ ad libidinem suam explendam se

faci-

facilem præbet. Idem eſto judicium de eo, qui largo munere remuneratur defenſorem cauſæ ſuæ ſive bonæ, ſive malæ, propterea quod adverſarium ſuum depexum reddidit, convitia in ipſum effudit, eundemque deridendum aliis propinavit.

§. 369.

Quo referenda datio muneris ob cauſam inhoneſtam.

Datio muneris ob cauſam inhoneſtam ad prodigalitatem referenda. Quoniam enim cauſa inhoneſta legi naturæ repugnat (§. 171. *part. 1. Phil. pract. univ.*), datio muneris ob cauſam inhoneſtam obligationi naturali contraria (§. 141. *part. 1. Phil. pract. univ.*), conſequenter illicita eſt (§. 128. *part. 4 Jur. nat.*). Quamobrem plures facit expenſas, quam quas officium aliquod erga ſeipſum, vel alios exigit. Quoniam itaque prodigus eſt, qui plures facit expenſas, quam quas officium aliquod erga ſeipſum, vel alios exigit (§. 385. *part. 4. Jur. nat.*); datio muneris ob cauſam inhoneſtam ad prodigalitatem adſcribenda.

Cauſa, quam inhoneſtam vocamus, dici quoque ſuevit cauſa turpis. Demonſtrationis autem gratia inhoneſtam appellare maluimus. Non vero paradoxum videri debet dationem muneris ob cauſam turpem ad prodigalitatem referri. Etenim expenſæ omnes, quas omittere tenemur, ad prodigalitatem referendæ ſunt: non alio enim fine pecuniam erogare debemus, quam ut ſatis faciamus obligationi cuidam naturali (§. 379. *part. 4. Jur. nat.*). Perinde autem eſt ſive detur pecunia, ſive res, quemadmodum ex antea dictis palam eſt. Neque alium licet facere juris donandi uſum, quam quem officia exigunt (§. 131. *part. 4. Jur. nat.*). Exercitium vero juris donandi liberalitatis eſt.

§. 370.

Cur actus liberalitatis

Ne actus liberalitatis ab actibus prodigalitatis accurate diſcernantur, præconcepta obſtat opinio, quaſi in diſpoſitione de rebus ſuis

ab actibus prodigalitatis non accurate discernantur.

unice regnet domini voluntas. Etenim qui putat, in dispositione de rebus suis unice regnare voluntatem suam, is pro certo habet, sibi competere jus rem suam dandi cuicunque voluerit & ob causam quamcunque, quæ sibi visa fuerit, consequenter non attendendam esse rationem ullam, cur dare velit, sed sufficere quod velit, ita ut pro ratione stet voluntas. Quodsi ergo gratis aliquid alteri datur, non attenditur, num faciat expensas, quas officium nullum erga seipsum, vel erga alios exigit. Quoniam itaque prodigalitatis est facere expensas, quas officium nullum erga seipsum, vel erga alios exigit (§. 385. *part. 4. Jur. nat.*), liberalitas vero donationes, seu dationes gratuitas (§. 363.), legi naturæ conformat (§. 250. *part. 4. Jur. nat.*), nec licitæ sunt donationes, nisi quæ faciunt ad satisfaciendum officio cuidam erga seipsum, vel alios, vel etiam erga Deum (§. 124. *part. 4. Jur. nat.*); ne actus liberalitatis ab actibus prodigalitatis accurate discernantur, præconcepta obstat opinio, quasi in dispositione de rebus suis unice regnet domini voluntas.

Hanc opinionem, quasi voluntas domini in dispositione de rebus suis nullis legibus sit adstricta, esse præjudicium commune, quod plerorumque mentem occupavit, in vulgus notum est. Ideo audias dicentes: de meo disponere possum, quemadmodum mihi visum fuerit. Dare meum possum, cuicunque voluero. Arrogant sibi homines jus prorsus absolutum in dispositione de rebus suis, consequenter etiam in dationibus gratuitis. Has cum agnoscant esse objectum liberalitatis, se liberales esse putant, si multa gratis dent, parum solliciti, cuinam dent, quo fine & quo animo. Ac idem ipsorum est judicium de liberalitate aliorum, quam etsi ob rationes certas non probent, actum tamen ipsum ad liberalitatem adscribunt, quasi vero virtus admittat quidpiam, quod recte improbatur. Prodigum vero illum demum vocant, qui

bona

bona sua dilapidat, seu patrimonium suum diminuit (§. 452. *part. 2. Jur. nat.*), faciendo expensas ultra ejus vires, ita ut quis prodigus fieri posse censeatur, quia nimis liberalis est, quasi ipsa virtus nos in vitium adducere possit, in quod tamen non incidimus, nisi quando a virtutis tramite receditur.

§. 371.

Quomodo opinio ista eradicanda. Quoniam *opinio præconcepta, quasi in dispositione de rebus suis unice regnet voluntas domini*, obstat, quo minus actus liberalitatis ab actibus prodigalitatis accurate discernantur (§. 370.); *ut* ea *eradicetur, probe considerandum est, rerum, quas habemus, dominum esse Deum, nos non esse nisi usuarios, & dominium*, quod scilicet consistit in jure proprio disponendi de re pro arbitrio suo, prouti nimirum visum fuerit (§. 118. *part. 2. Jur. nat.*), *nobis saltem competere respectu hominum aliorum* (§. 351. *part. 4. Jur. nat.*), *nec homini per ipsam naturam suam atque rerum aliud jus in re sua competere posse, nisi quod in usu necessario consistit* (§. 353. *part. 4. Jur. nat.*), *ipsamque naturam hominem non facere nisi usuarium, non vero dominum rerum suarum, qualis est respectu hominum aliorum* (§. 354.), *nec Deum aliud jus nobis concedere potuisse* (§. *cit.*), *qualis sit usus rerum necessarius*, nimirum qui ad hoc requiritur, ut obligationi nostræ naturali satisfaciamus (§. 12. *part. 2. Jur. nat.*), *& rectum rerum suarum usum esse eum, quem officia exigunt, abusum vero in repugnantia cum iisdem consistere* (§. 350. *part. 4. Eth.*).

Ex iis, quæ diximus & quæ porro demonstrabuntur, satis intelligitur, quam facile a liberalitate recedatur, dum liberalis esse volueris, & quivis per se haud difficulter animadvertet, quinam occurrant circa exercitium hujus virtutis defectus, & quantum nomen ejus in abusum trahatur. Ceterum præconcepta opinio, quæ mentem plerorumque obnubilat, & liberalitatem, quæ virtus est, in prodigalitatem, quæ vitium

 est,

est, convertit, ex hoc potissimum fonte fluit, quod quale revera sit jus dominium ignoretur, & quod nobis vi libertatis naturalis permittendum quoad exercitium (§. 169. *part. 2. Jur. na.*), ipsi juri inesse putetur, neque satis intelligatur, quale jus sit libertas naturalis, quæ obligationem naturalem, a lege naturæ venientem (§. 141. *part. 1. Jur. nat.*), minime tollit (§. 159. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque nec abusus dominii ab usu ejusdem distingvatur (§. 167. 168. *part. 2. Jur. nat.*). Quamobrem si præconcepta illa opinio radicitus evellenda, necesse est ut ea, quæ de dominio in parte secunda, & de libertate naturali in parte prima demonstrata sunt, penitus perspiciantur: ad quod ducit analysis demonstrationum illorum, quæ in propositione præsente inculcantur. Relegenda inprimis sunt, quæ de differentia juris in re nostra respectu Dei & respectu hominum nobis competentis annotavimus (*not. §. 351. part. 4. Jur. nat.*).

§. 372.

Quinam fortuna meliore digni sint.

Qui personam sibi impositam recte gerunt, vix tamen ac ne vix quidem acquirunt, quantum ad sustentationem sui atque familiæ suæ sufficit; fortuna meliore digni sunt. Cum certa nobis persona imposita sit, quatenus sumus homines, quatenus sumus creatura Dei & quatenus certum vitæ genus sequimur (*not.* §. 17. 152. *part. 4. Eth.*); personam sibi impositam recte gerit, qui vitam homine ac creatura Dei dignam vivit, consequenter legi naturæ, seu voluntati divinæ conformem (§. 57. *part. 2. Phil. pract. univ.*), ideoque officiis erga Deum, erga seipsum & erga alios pro virili sati facere studet (§. 225. 226. *part. 1. Phil. pract. univ.*), verbo qui honeste vivit (§. 171. *part. 1. Phil. pract. univ.*), atque in munere suo, aut labore obeundo omnem diligentiam adhibet (§. 536. *part. 1. Jur. nat.*), omnemque dat operam, ut laborem suum recte perficiat, qualiscunque tandem is sit pro eo, quod sequitur, vitæ genere (§. 522. *part.*

part. 1. Jur. nat.). Neminem puto fore, qui non ultro largiatur, eundem mereri, ut vitam quoque commode ac jucunde transigat, modo intelligat quid sit vitam commode ac jucunde transigere (§. 465. 470. *part. 1. Jur. nat.*). Quodsi ergo contingat, eum vix tantundem acquirere, quantum ad sustentationem sui atque familiæ suæ sufficit, cum fortuna ipsi deneget ad vitæ commoditatem, vel jucunditatem necessaria, meliore utique fortuna dignus est.

Fortuna bona sua non distribuit pro merito, ut habeant qui merentur, neque utile videtur, ut ita distribuat: valde enim verendum, ne deessent plures, qui merentur. Quodsi unusquisque seipsum intimius noscere studuerit, atque seipsum examinaverit; haud difficulter intelliget, num fortunam meliorem mereri studuisset, si eam sibi faventem expertus fuisset. Quamobrem opus est, ut merentium inopiam sublevent, qui bonis fortunæ abundant, liberalitatem exercituri, cui alias nullus foret locus. Ut vero liberalitas recte exerceatur, necesse est, ut agnoscantur, quinam meliore fortuna digni sint. Judicium autem minime fallet, si ea observentur; quæ in propositione præsente præcipiuntur, modo didiceris, quæ ad vitæ honestatem & diligentiam in munere suo obeundo & labore suo recte perficiendo requiruntur. Cum vero perfecta virtus in hominem non cadat; in æstimando merito non nimis rigidi esse debemus: id quod nec metuendum, cum perpauci sint tanto acumine præditi, ut de summo rigore statuere possint.

§. 373.

Quinam bene de nobis mereantur.

Quorum ope & auxilio bona animi, corporis & fortunæ consequimur, vel qui a malo nos liberant, aut periculum præsens a nobis avertunt; bene de nobis merentur. Bene mereri de altero dicitur, qui eidem causa boni existit. Quamobrem cum bona sint vel animi, vel corporis, vel fortunæ (§. 556. *Psych. empir.*),

& ab-

& absentia mali etiam bonum sit (§. 756. *part.* 1. *Jur. nat*), causa vero boni nobis existit, in cujus facto quodam, vel factis pluribus continetur ratio, cur bono quodam fuerimus potiti, vel a malo quodam, aut periculo liberati (§. 886. *Ontol.*); bene de nobis merentur, quorum ope & auxilio bona animi, corporis & fortunæ consequimur, vel qui a malo nos liberant, aut periculum præsens a nobis avertunt.

Quicquid nos statumque nostrum perfectiorem reddit, bonum est (§. 554. *Psych. empir.*), ideoque de nobis bene meretur, quicunque ad perfectionem nostram statumque nostrum facto suo quidpiam confert. Quoniam vero carentia mali quoque bonum est (§. 756. *part.* 1. *Jur. nat.*), malum autem est, quod nos statumque nostrum imperfectiorem reddit (§. 565. *Psych. empir.*); de nobis quoque bene meretur, qui facto quodam suo nos ab aliquo liberat, quod nos vel statum nostrum imperfectiorem reddit, aut id a nobis avertit, quod reddere poterat. Cum innumera sint istiusmodi facta, non uno quoque modo de nobis bene mereri potest alius. Quamobrem qui ex vero statuere voluerit, num & quantum aliquis de se bene meritus fuerit; ei perspectum esse debet, in quonam perfectiones animæ, corporis ac status nostri consistant, in quonam imperfectiones ejusdem, & quodnam is ad hoc contulerit, ut illis gaudeamus, his careamus. Docuimus quæ huc pertinent in Jure naturæ, ideoque ex eo haurienda est eorum cognitio. Constat plerosque homines sensuum judicio stare, aut opiniones receptas sequi, ut ideo pro bonis habeantur, quæ non sunt, nec quæ mala sunt agnoscantur. Quamobrem nec agnoscunt, quod alii bene de se mereantur, aut prorsus in contrariam abeunt sententiam, quasi male mereantur. Hosce vero errores evitare non datur, nisi juxta rationis normam bonum atque malum dijudicare discamus. Quoniam itaque apprime necessarium est, ut discamus, siquidem liberalitatis partes omnes adimplere velimus (§. 367.); ideo necesse est, ut verorum bonorum atque malorum notio-

nes

nes consequi studeamus & bonorum magnitudinem rite ponderare discamus. Aestimanda vero etiam est diligentia aliorum in eo, quod nostri causa fecerunt, & considerandus animus, quo idem fecerunt. Atque tum circumstantiæ singulares, si rite discutiantur, plurimum conferunt ad æstimandam magnitudinem meriti. Dedimus exempla paulo ante (*not.* §. 367.), quæ his, quæ in præsenti dicuntur, lucem quandam affundunt. Plura dicentur inferius, quando de æstimandis beneficiis agemus.

§. 374.

Liberalitatis est dona dare pro modo facultatum suarum. Liberalitatis est quantitatem donorum determinare legi naturæ convenienter (§. 365.). Etenim nemo alteri donare debet rem, qua ipsemet indiget (§. 109. *part. 4. Jur. nat.*), præsertim si alter eadem minime indiget (§. 110. *part. 4. Jur. nat.*), cumque patrimonium nostrum conservare debeamus, quantum in potestate nostra fuerit (§. 458. *part. 2. Jur. nat.*), ultra ejus vires expensæ faciendæ non sunt. Quamobrem qui amplum habet patrimonium, cum plura aliis gratis dare possit, quam qui habet tenue; liberalitatis est dona dare pro modo facultatum suarum.

De qualitate donorum viribus patrimonii proportionanda.

Liberalis non est, sed prodigus, qui ultra vires patrimonii sui dona in alios conferens in egestatem incidit, vel etiam liberos suos, quorum fortunæ prospicere debet (§. 729. 734. 736. *part. 7. Jur. nat.*), ad egestatem redigit. Neque enim aliis prodesse debemus ita, ut nos ipsos negligamus (§. 670. *part. 1. Jur. nat.*), aut obligationi, qua aliis tenemur, satisfacere nequeamus (§. 674. *part. 3. Jur. nat.*). Servandus itaque modus in donationibus, ne excedatur. Enimvero quoniam aliis prodesse debemus, quantum possumus (§. 612. *part. 1. Jur. nat.*); liberalitati quoque parum convenit, si quis minus dat, quam dare poterat. Equidem vulgaris est opi-

opinio, quasi dona proportionanda sint dignitati, qua quis in civitate eminet: oppido autem falluntur, qui ita sentiunt. Neque enim dignitati respondent opes. Dantur, qui dignitate eminent supra alios, tenue tamen habent patrimonium, ita ut reditus vix sufficiant ad sustentationem sui ac familiæ suæ, præsertim cum decori habenda quoque sit ratio quædam. Dantur ex adverso alii conditionis plebejæ, qui amplum habent patrimonium. Hi plura gratis dare possunt, quam illi, ne graventur. Iniqui adeo sunt judices, qui modicum, quod illi dant, in vituperium vertunt, cum laudandi potius sint, quam vituperandi, qui dant pro modo facultatum. Quodsi qui dignitate excellit opulentus quoque fuerit; si parcius dat, quam pro modo facultatum, majorem censuram incurrit, quatenus ipsa dignitas motivum esse debet, ut virtute præstet plurimum, consequenter etiam liberalitate. Atque hoc modo dignitas influit per modum decori in determinationem quantitatis doni. Turba hæc vix discernet, quæ non sufficiente cognitione eorum instructa est, quæ ad judicium exactum de determinanda quantitate doni requiruntur. Ast veritas, quam profiteri debet philosophus, non dependet a captu vulgi.

§. 375.

De causa, ob quam donum datur, in determinanda quantitate ejus attendenda in judicio ferendo.

In determinanda quantitate doni habenda quoque ratio est causæ, ob quam datur. Dantur enim dona ad usum quendam honestum, ob factum quoddam præclarum & ob factum, quo quis bene de nobis meritus est (§. 367.). Quamobrem cum non omnis usus, in quem impendendum est quod datur, eosdem exigat sumtus, nec facta omnia præclara ejusdem sint utilitatis, nec æque rara atque insolita, neque etiam facta, quibus aliquis de nobis bene meretur, eandem nobis afferant utilitatem; ideo in determinanda quantitate doni habenda quoque ratio est causæ, ob quam datur.

Con-

Convenientiam quantitatis doni cum causa, ob quam datur, ipsa ratio nobis dictitat, etiamsi in confusis saltem notionibus acquiescamus, Inde nimirum est, ut ipsum vulgus de quantitate ejus, quod datur, judicium ferens ad illam animum attendat. Si pecunia colligitur ad reparationem ædis sacræ, plus vel minus datur pro ratione sumtuum in eam faciendorum, & plus datur, si inter plures, quam si inter pauciores distribuendum quod datur. Quod si contrarium fiat, id reprehendi solet, non alia reddita ratione, quam quod usui minime respondeat quod datur. Per se tamen patet, utrum donum saltem detur in subsidium, an vero ad integrum sumtum faciendum. Quodsi donum detur ob factum quoddam præclarum, instar præmii, pro qualitate facti quantitas utique præmii differre debet. Facta autem æstimantur ex utilitate, quæ inde in alios redundant, vel ex singularitate virtutum sive intellectualium, sive moralium, quæ ad idem patrandum requiruntur. Ita inventa utilia majus merentur præmium, quam mere curiosa. Si quis invenit machinam, qua temporis ac sumtuum compendio perficitur, quod nonnisi multo labore alias perfici poterat, majus præmium meretur, quam si quadraturam alicujus curvæ, cujus nullus usus est, invenerit. Quoniam tamen difficile est de utilitate judicium, nisi ea præsens sit atque in oculum incurrat; multa circumspectione opus est, ne judicium deproperetur. In liberalitate tamen spectanda potissimum est præsens utilitas, & qui de utilitate judicium sibi sumit, rei peritus esse debet. Meritum aliorum de nobis æstimandum est ex magnitudine boni in nos collati & mali depulsi, aut periculi aversi. Sed de hisce plura dicenda erunt, quando paulo inferius de animo grato sumus acturi.

§. 376.

De conditione accipientis in deter-

In determinanda quantitate doni habenda quoque ratio est conditionis accipientis. Donationes enim, dationes gratuitæ (§. 48. *part. 4. Jur. nat.*), beneficia sunt (§. 17. *part. 4. Jur. nat.*),

 Enim-

minanda quantitate doni attendenda. Enimvero benefactor gaudium tribuere, aut voluptatem creare alteri intendit (§. 35. *part. 4 Jur. nat.*), & noto notius est, munusculum, quo gaudium tribuitur homini infimæ conditionis, non eandem habere efficientiam, si idem detur alii longe disparis & melioris conditionis. In determinanda igitur quantitate doni habenda est ratio conditionis accipientis.

Multa adhuc monenda forent, si ad particularia descendere vellemus: sed ea facile succurrent quasi sua sponte, si animum advertamus in casu dato ad omnes circumstantias, quæ in æstimanda conditione accipientis attendendæ veniunt. Cum circumstantiæ plurimum varient, ideo accidit, ut non eandem voluptatem creet, quod hoc, vel alio tempore datur.

§. 277.

De pretio affectionis in quantitate doni spectando. *In quantitate doni spectandum etiam est pretium affectionis, quod rei, qua datur, statuit accipiens.* Qui enim pretium affectionis rei imponunt, pro voluptate ex ea percipienda eandem æstimant (§. 907. *part. 4. Jur. nat*). Quoniam itaque donationes, gratuitæ dationes (§. 48. *part. 4. Jur. nat.*), beneficia sunt (§. 17. *part. 4. Jur. nat.*), benefactor autem gaudium tribuere, vel voluptatem creare intendit alteri, cui quidpiam gratis dat (§. 35. *part. 4. Jur. nat.*); in quantitate doni spectandum etiam est pretium affectionis.

Pretium affectionis nullam certam mensuram habet, si res in se spectetur. Ut enim quis rem quandam pluris æstimet, quam communiter æstimari solet, a singulari quodam affectu dependet (§. 906. *part. 4. Jur. nat.*), qui non in omnibus eadem ratione concitatur. Accidit inde, ut quis rem eandem parvi, aut nihili æstimet, quam maximi facit alius & qua mirifice delectatur. Quamobrem si cui dones rem exigui pretii, sed qua maxime delectatur, majoris eandem faciet, quam si dedisses

diſſes rem majoris longe pretii. Hinc audias dicentes, rem ſibi donatam, quantumvis exigui pretii, cariorem eſſe, quam donum centum thalerorum. Ponamus hominem eruditum, qui, cum opulentus ſit, libros pretio caro ſibi comparare poteſt, immo ſolet. Quodſi ei dones libellum vili pretio redemtum, ſed admodum rarum, quem diu habere voluit, ſed nullibi venalem reperire potuit; majorem ipſi voluptatem afferes, quam ſi ſplendidum munus aliud obtuliſſes, cum tamen abſurdum fuiſſet ipſi donare pecuniam, quam pro libello ſolviſti. Quoniam liberalitatis eſt donorum quoque determinare quantitatem (§. 366.); qui liberalitatem exercere vult, ad ea omnia animum attendere tenetur, quæ de quantitate doni demonſtrata ſunt (§. 374. & *ſeqq*.). Quodſi ſingula ſatis expendantur, haud obſcurum erit, quomodo liberalis quoque eſſe poſſit, qui tenuis fortunæ eſt, & quod liberalem ſe præbere quis poſſit etiam aliis, quorum conditio & fortuna ſua longe melior eſt. Abſit enim ut exiſtimes, liberalitatem eſſe virtutem, quam exercere nequeant niſi divites ac opulenti.

§. 378.

De exceſſu & defectu in determinanda quantitate doni.

Exceſſus in determinanda quantitate doni ad prodigalitatem; defectus ad tenacitatem adſcribendus. Quoniam Jus naturæ regit actus liberalitatis in determinanda quantitate doni (§. 366.); qui in determinanda quantitate doni modum excedit, majores facit expenſas pro facultate patrimonii ſui, quam quas officium aliquod erga ſeipſum, vel erga alios exigit (§. 225. 226. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Enimvero qui majores facit pro facultate patrimonii ſui expenſas, quam quas officium aliquod erga ſeipſum, vel erga alios exigit, prodigus eſt. (§. 385. *part. 4. Jur. nat.*). Exceſſus igitur in determinanda quantitate doni ad prodigalitatem adſcribendus. *Quod erat unum.*

Similiter quia lex naturæ regit actus liberalitatis in de-

terminanda quantitate doni (§. 366.), qui in ea determinanda defectum committit, pauciores & minores facit expensas, pro modo facultatum suarum, quam quas officium aliquod erga seipsum, vel erga alios exigit (§. 225. 226. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Enimvero qui pauciores & minores facit expensas pro facultate patrimonii sui, quam quas officium aliquod erga seipsum, vel erga alios exigit, tenax est (§. 391. *part. 4. Jur. nat.*). Defectus itaque in determinanda quantitate doni ad tenacitatem adscribendus. *Quod erat alterum.*

Dominus obligatur ad eum faciendum juris donandi usum, quem officia exigunt (§. 131. *part. 4. Jur. nat.*). Omnis igitur actus in datione gratuita vitiosus est, qui officio cuidam sive erga seipsum, sive erga alios, vel etiam erga Deum contrariatur. Quoniam id, quod gratis datur, ad expensas pertinet; vitium vero, quod versatur circa expensas in excessu prodigalitas, in defectu tenacitas est (§. 358. 391. *part. 1. Jur. nat.*); excessus dationum gratuitarum ad prodigalitatem, defectus ad tenacitatem referendus. Aristotelici liberalitati in excessu prodigalitatem, in defectu avaritiam opponunt. Quemadmodum enim liberalitas ab iis non restringitur ad pecuniam erogandam, verum etiam extenditur ad pecuniam acquirendam; ideo quoque avaritia non distingvitur a tenacitate, quasi non dare & in accipiendo non satiari unum idemque sint. Ast dedimus jam alias rationem, cur nos tenacitatem ab avaritia distingvere voluerimus (*not.* §. 398. *part. 4. Jur. nat.*), & liberalitatem ad dationes gratuitas saltem restringere (*not.* §. 249. *part. 4. Jur. nat.*), ita ut ne quidem omnes expensas moderetur (§. 381. *part. 4. Jur. nat.*). Ratio, cur nos virtutes in acquirenda & eroganda pecunia ipsisque opposita vitia aliter distinxerimus, clarius adhuc elucescit, si expendantur ea omnia, quæ de cura rerum demonstravimus & uberius declaravimus in parte quarta Ethicæ. Unum vero adhuc moneri consultum existimamus, quod non quivis per se facile per-

ſpicere videtur, nimirum cur actiones externæ ad vitia adſcribantur, quæ legi naturæ repugnant, non conſideratis ſimul internis iisdem reſpondentibus, cum tamen actiones externas non tribuamus virtuti, ſi in internis deprehendatur aliquis diſſenſus a lege naturæ. Etenim cum actio interna legi naturæ contraria a vitio proficiſcatur (§. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*), actionem externam, quæ illi non adverſatur, labe ſua inficit, ut pro vitioſa recte habeatur. Enimvero ſi vel maxime bono animo facias, quod in ſe illicitum eſt; conſcientia tamen erronea actionem in ſe illicitam facere nequit licitam. Ita fornicatio propterea non efficitur naturaliter licita, quia communi quodam gentis alicujus errore pro licita habetur, aut modica Venus ſanitati conducere putatur. Qui Apoſtolos perſequebantur, ipſo Chriſto judice putabant ſe facere, quod Deo maxime placeat; non tamen propterea ad pietatem adſcribi poterant vexationes illorum. Alia vero quæſtio eſt, de imputatione iſtiusmodi factorum, de quibus ex iis ſtatuendum, quæ in parte prima Philoſophiæ practicæ univerſalis de imputatione demonſtrantur.

§. 379.

De finibus in donationibus intendendis.

Si dona dentur eo fine, ut vel animum gratum, vel amorem, vel exiſtimationem alteri declaremus, aut aliorum favorem & amorem nobis conciliemus, vel etiam bonum per alios promoveamus; fines hi recte intenduntur ab eo, qui liberalis eſt. Etenim liberalitatis eſt intendere finem legi naturæ convenientem (§. 366.). Enimvero legi naturali conveniunt donationes animi grati (§. 115. *part. 4. Jur. nat.*), amoris (§. 117. *part. 4. Jur. nat.*) & exiſtimationis declarandæ cauſa factæ (§. 119. *part. 4. Jur. nat.*). Conveniunt quoque eidem, quæ fiunt amoris & favoris aliorum, quorum ope indigemus, conciliandi cauſa (§. 121. *part. 4. Jur. nat.*), vel etiam boni per alios promovendi (§. 113. *part. 4. Jur. nat.*). Quamobrem qui liberalis eſt tanquam

quam finem recte intendit, ut vel animum gratum, vel amorem, vel existimationem alteri declaret, vel etiam ut aliorum amorem & favorem sibi conciliet, aut bonum, quod ipse perficere nequit, per alios promoveat.

Fines illos a donante intendi posse ac licite intendi demonstravimus, cum de donatione ageremus (§. 113. & *seqq. part. 4. Jur. nat.*). Quamobrem eum liberalitatis sit determinare finem legi naturæ convenienter (§. 366.); dubium non est, quin liberalis recte intendat fines istos. Notandum in genere est, omnem finem licitum ab eo, qui liberalis est, intendi posse. Quamobrem si de fine ferendum judicium, ad normam legis naturalis is saltem exigendus, ut ideo ejus notitia instructus ab eodem aberrare nequeat. Brevius itaque dici poterat, ad liberalitatem requiri, ut intendatur finis licitus. Quoniam tamen non omnibus principia Juris naturalis adeo familiaria sunt, ut iisdem statim succurrant, quando de fine intendendo judicium ferendum; consultius omnino visum fuit, fines istos in specie commemorare. Equidem beneficiis, quorum in numero sunt donationes (§. 56. *part. 4. Jur. nat.*), gaudium tribuunt accipienti, & hoc intendere debet, qui liberalis est (§. 35. *part. 1. Jur. nat.*). Enimvero ut gaudium hoc recte intendatur, fines quoque ii attendendi sunt, quos in propositione præsente commemoravimus, ne intentio gaudii creandi illicita efficiatur. Quodsi fines liciti intendantur directe, ad directam intentionem accedit intentio tribuendi gaudium indirecta (§. 621. *part. 1. Phil. pract. univ.*).

§. 380.

Qualem animum habeat liberalis.

Liberalis animo hilari ac libenter dat. Etenim liberalitas virtus est (§. 249. *part. 4. Jur. nat.*). Sed virtuosus actiones legi naturæ convenientes lubenter (§. 345. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & cum gaudio committit (§. 348. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Liberalis ergo lubenter ac cum gaudio, seu animo hilari dat.

Animo

Animo hilari dare & cum gaudio dare unum idemque est. Vulgo autem agnoscitur, ad liberalitatem requiri, ut animo hilari detur. Ideo enim dicitur: Hilarem datorem Deus amat. Non tamen hoc liberalitati singulare est, sed hilaris animus requiritur ad quemlibet virtutis cujuslibet actum. Atque inde est, ut virtuosus & ab omni vitio alienus semper hilari animo esse possit, & ad artem semper gaudendi præter fiduciam in Deo & acquiescentiam in providentia divina (§. 442. *part. 3. Eth.*) custodia conscientiæ requiratur (§. 615. *part. 2. Phil. pract. univ.*), ne scilicet quid committatur, quod legi naturæ adversum (§. 600. *part. 2. Phil. pract. univ.*).

§. 381.

Actus liberalitatis proficiscitur ex amore erga accipientem. Benefactor enim, consequenter qui liberalis est (§. 249. *part. 4. Jur. nat.*), accipientem amat (§. 38. *part. 4. Jur. nat.*), ac ideo, quia amat, dat (§. 36. *part. 4. Jur. nat.*). Actus itaque liberalitatis ex amore erga accipientem proficiscuntur. *Fons actuum liberalitatis.*

Ex hoc amore nascitur animus hilaris, de quo modo diximus (§. 380.). Quoniam enim liberalis amat accipientem, ex voluptate ejus voluptatem percipit & ideo gaudet, quod is gaudet (§. 640. *Psych. empir.*), consequenter dando gaudium ipsi tribuere intendit & gaudium ejus cupit. Quodsi animus dantis amore erga accipientem fuerit vacuus, actus ad liberalitatem adscribi nequit. Atque hoc modo cavetur, ne de animo hilari perperam judicetur, qui ad liberalitatem requiritur. Quodsi enim gaudii tui alia fuerit ratio, quam gaudium accipientis, quod eidem tribuere intendis, veluti utilitas quædam tua, quam dono mercari vis, illud ad animum, quem habere debet liberalis, minime referendum. Facile autem patet ad liberalitatem sufficere amorem universalem, nec semper opus esse ratione quadam particulari, cur accipientem ames, quamvis tum facilius pateat, actum liberalitatis ex amore proficisci. Ceterum me vel tacente patet,

quamvis peculiaribus demonstrationibus evicerimus, cuinam sit dandum, quantum, quo fine & quo animo (§. 367. & *seqq.*), ea tamen omina simul attendenda esse in qualibet datione gratuita, ne quid obstet, quo minus ea ad liberalitatem sit adscribenda. Valet hic illud scholasticorum, bonum non esse nisi ex integra causa.

§. 382.

An donum propter finem illicitum datum ad liberalitatem referendum.

Qui dat donum propter finem illicitum, liberalis non est. Donationes enim mali finis consequendi gratia factæ illicitæ sunt (§. 123. *part. 4. Jur. nat.*), consequenter lege naturali prohibitæ (§. 170. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Enimvero liberalitas regit donationes legi naturæ convenienter (§. 365.). Quamobrem qui dat donum propter finem illicitum, liberalis non est.

Ita liberalis non est, qui donis corrumpit judicem injustum, ut faveat malæ causæ, propterea quod juxta istud pervulgatum plus valet favor in judice, quam lex in codice. Similiter liberalis non est, qui amorem puellæ donis sibi conciliare studet, ut se libidini ipsius facilem præbeat, vel etiam si hoc fecerit, muneribus magnificis remuneratur. Idem judicium esto de eo, qui defensorem causæ suæ sive bonæ, sive malæ remuneratur, propterea quod antagonistam fœdissimis conviciis prosciderit, aut audacter calumniatus fuerit.

§. 383.

An liberalis det donum propter famam.

Qui dat donum propter famam, ambitiosus & arrogans est, non liberalis. Cum enim fama sit communis hominum aliorum sermo de virtutibus alicujus (§. 553. *part. 1. Jur. nat.*); qui dat donum propter famam, is videri vult liberalis & laudem tanquam finem intendit, consequenter laudem immeritam appetit. Ast laudem sive meritam, sive immeritam appetere ambitiosi est (§. 507. *part. 4. Eth.*), & qui se honore dignum

dignum existimat, quo non est, consequenter videri vult, qui non est, arrogans est (§. 566. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem qui dat donum propter famam, ambitiosus & arrogans est. *Quod erat unum.*

Quoniam qui donum dat propter famam, laudem intendit tanquam finem, *per demonstrata*, laudem autem tanquam finem intendere non debemus (§. 562. *part. 1. Jur. nat.*); qui dat donum propter famam, lege naturæ contradicente hoc facit, consequenter donationem eidem minime conformat. Quamobrem cum liberalitas donationes regat legi naturæ convenienter (§. 365.); qui donum dat propter famam liberalis non est. *Quod erat alterum.*

Omnis actio legi naturæ conformis efficitur vitiosa, si propter famam committatur. Quamvis enim operam dare debeas, ut sis existimatione ac laude dignus (§. 545. 546. *part. 1. Jur. nat.*), utque fama tua sit bona (§. 554. *part. 1. Jur. nat.*); existimationem tamen atque laudem non intendere debes, tanquam finem (§. 562. *part. 1. Jur. nat.*). Quamprimum hæc ad studium meriti accedit, actio labe inficitur, ut non amplius ad virtutem, sed ad vitium sit adscribenda (§. 321. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem jam superius monuimus, eruditos, aut qui alio modo de Rep. bene merentur, gloriam non spectare debere tanquam mercedem, quam exigere possunt, sed tanquam præmium, quod ab æquis rerum arbitris sponte offertur. Actiones nostras legi naturæ conformare debemus, ut satis faciamus obligationi nostræ (§. 142. *part. 1. Phil. pract. univ.*) & ut nos Deo obedientes præbeamus (§. 1167. *part. 1. Jur. nat.*). Atque hoc modestiæ est (§. 484. *part. 4. Eth.*), judicium vero de nobis relinquendum peritis ac bonis (§. 485. *part. 4. Eth.*). Quæ igitur in propositione præsente de liberalitate demonstrantur & vulgo agnoscuntur, de qualibet virtute valent.

§. 384.

Quando largiter donans vel bonum faciens sit superbus.

Qui large effuseque donat, ut liberalior videatur aliis, superbus est, omnium maxime, si ceteros, qui minus dant, vel parcius, contemnit. Idem valet de eo, qui ob bene a se facta se supra alios effert. Qui enim large effuseque donat, ut liberalior videatur aliis, se supra alios effert, aut majoris fieri vult aliis, quod per se patet. Enimvero superbus est, qui supra alios sese offert, seu majoris fieri vult aliis (§. 888. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem qui large effuseque donat, ut liberalior videatur aliis, superbus est. *Quod erat primum.*

Qui ceteros ideo contemnit, quod minus, aut parcius dant, quam ipse dare suevit, ut liberalior ceteris videatur, eos illiberalitatis redarguit (§. 788. *part. 1.* & §. 252. *part. 4. Jur. nat.*). Quoniam itaque superbus est, qui large effuseque donat, ut liberalior videatur aliis, *per demonstrata*; multo magis superbus est, qui ceteros contemnit, qui minus vel parcius dant. *Quod erat secundum.*

Idem eodem modo patet de eo, qui ob bene a se facta se supra alios effert, aut alios, quibus se superiorem existimat, præ se contemnit. *Quod erat tertium.*

Qui large effuseque donat, ut aliis liberalior videatur, propter famam donat (§. 553. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum propter famam donans ambitiosus sit (§. 383.); inde quoque inferri poterat, superbum esse, qui large effuseque donat, ut liberalior videatur aliis. Ceterum ex propositione præsente ac præcedente apparet, quomodo quod virtutis est ad vitium trahatur. Atque porro inde intelligitur, quam sit necesse, ut virtuti omni studeamus, vitio omni nuncium mittamus, ne ista actionum determinatio metuenda sit. Vitia insidias struunt virtuti, haud raro occultas, a quibus tutus esse nequit, qui non omne vitium extirpare studet.

§. 385.

Si cujus animus propendet in dona merentibus & ob finem bonum danda, tam amplum vero patrimonium non habet, ut dare possit; liberalis tamen non obstante liberalis est. Etenim si cujus animus propendet in dona merentibus & ob finem bonum danda; is habet voluntatem, qualem liberalitas exigit (§. 367. 379.). Quoniam itaque virtutes morales, in quarum numero est liberalitas (§. 249. *part. 4. Eth.*), habitus voluntatis sunt §. 547. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque ex voluntate, quam quis habet, potissimum æstimandæ, nemo autem alteri donare debet, quo ipsemet indiget (§. 109. *part. 4. Jur. nat.*), nec quisquam obligatur ultra id, quod ipsi possibile est (§. 209. *part. 1. Phil. pract. univ.*); si quis tam amplum patrimonium non habet, ut dare possit, quod vellet, hoc tamen non obstante liberalis est.

Quando ad liberalitatem sufficiat dandi animus.

Omnia officia erga alios hanc habent restrictionem, ut præstentur alteri, quatenus absque neglectu erga seipsum fieri potest (§. 609. *part. 1. Jur. nat.*), seu quantum in potestate nostra est (§. 611. *part. 1. Jur. nat.*). Singulare igitur non est, quod gratuitæ quoque dationes, circa quas liberalitas versatur (§. 363.), hanc restrictionem habeant. Quando igitur desunt, quæ dare poteras, sive non tantum habeas, quantum dari necesse erat, si finem, qui intenditur, consequi volueris, sive eo, quod habes, ipsemet indigeas; ad liberalitatem sufficit voluntas. Recte igitur, si desint vires, laudatur voluntas. Si quibus hæc paradoxa videntur, id quidem inde est, quod ex datione actuali, non ex voluntate dandi liberalitatem æstiment, quasi sine datione actuali ea subsistere minime possit, consequenter hæc virtus eorum propria sit, qui ad dationes gratuitas sufficiens patrimonium habent: quæ opinio facile ad illiberalitatem ducit, & ad eam excusandam trahitur. Qui eadem imbutus est, omnem de liberalitate cogitationem abjicit, & nimis serum foret ejus studium, ubi ad meliorem fortunam pervenit.

§. 386.

De gradu liberalitatis æstimando.

Quantum unusquisque ſit liberalis, non æſtimandum eſt ex quantitate doni, ſed ex ratione hujus ad vires patrimonii & propenſione voluntatis ad dandum. Liberalitatis enim eſt dare dona pro modo facultatum ſuarum (§. 374.), & in ea potiſſimum ſpectanda eſt propenſio animi ad dandum, ita ut propterea non deſinat eſſe liberalis, qui non habet in patrimonio ſuo, quod dare poſſit (§. 385.), & ut detur animo hilari atque lubenter (§. 380.). Quantum ergo unusquisque liberalis ſit, non æſtimandum eſt ex quantitate doni, ſed ex ratione hujus ad vires patrimonii & propenſione animi ad dandum.

Cum unusquisque noverit vires patrimonii ſui, ſibique conſcius ſit animi ſui; de gradu liberalitatis propriæ non adeo difficile eſt judicium, modo noveris, cuinam (§. 367. & *ſeqq.*), ob quem finem (§. 379.) & quo animo ſit dandum (§. 380.). Sed cum vires patrimonii alieni non æque nobis ſint perſpectæ, multo minus autem pateat propenſio animi ad dandum in eo caſu, in quo lex naturæ dationes gratuitas exigit; de liberalitate alterius difficillimum plerumque judicium eſt. Multa igitur circumſpectione opus eſt, ne temerarium ſit judicium & iniquum. Vulgo liberalitatem tantummodo æſtimant ex quantitate & frequentia dationum gratuitarum; ſed quam fallax ſit hæc æſtimatio, abunde patet ex iis, quæ in præcedentibus demonſtrata ſunt. In genere autem notandum eſt de alienis actionibus mitius eſſe debere judicium, ut facile admittatur interpretatio in meliorem partem, ne forſan injurius ſis in alterum; de noſtris autem maxime ſeverum, ne profectus in bono impediatur. In caſu vel tantiſper dubio judicium ſuſpendendum & Deo, cui animi arcana intime perſpecta ſunt, in totum relinquendum, cum nemo te conſtituerit judicem actionum alienarum non alio fine noſcendarum, quam ut te noſcere ac perficere diſcas, aliis vero te utilem præbere poſſis. Ceterum

rum probe notandum est, nos non dicere, quod gradus liberalitatis æstimandus sit ex ratione doni ad patrimonium, sed ex ejus ratione ad vires patrimonii. In his enim æstimandis attendendæ sunt expensæ ceteræ, quas quis facere tenetur, considerandum quoque est, quantum quis prospicere debeat futuræ necessitati (§. 369. *part.* 4. *Jur. nat.*) & familiæ suæ (§. 729. *& seqq.* §. 1075. *& seqq. part.* 4. *Jur. nat.*). Quemadmodum vero experientia satis superque constat, quam fallax sit de amplitudine patrimonii aliorum judicium; ita multo magis fallit, quod de viribus ejus fertur.

§. 387.

Quando non petentibus dandum.

Qui liberalis est, etiam non petentibus opis alienæ indigis subvenit. Liberalitatis est dare munera iis, qui iisdem indigent ad usus honestos (§. 367.). Enimvero si quis alter sibi non sufficit ad perfectionem suam promovendam, & nos ad eandem quidpiam conferre valemus, altero non petente idem facere debemus (§. 664. *part.* 1. *Jur. nat.*). Quamobrem si qui fuerint opis alienæ indigi, iis etiam non petentibus subvenit qui liberalis est.

Actus liberalitatis proficiscuntur ex amore erga accipientem (§. 381.), & adeos abunde sufficit amor universalis, quo homo tanquam æque homo diligitur. Liberalis itaque bene cupit omni homini &, si in potestate sua esset, omnibus alienæ opis indigis subveniret (§. 50.). Quodsi ergo novit alios quosdam, qui ope aliena indigent, & ipsorum indigentiam sublevare in potestate sua deprehendit, amor eum impellit ad subveniendum etiam non petentibus.

§. 388.

De occasione liberalitatem exercendi quærenda

Quoniam *liberalis* opis alienæ indigis etiam non petentibus subvenit (§. 387.); *occasionem liberalitatem exercendi quærit, non vero expectat*, cumque liberalitate vacuus non sit animus,

& opis alienæ indigis aliorum liberalitati commendandis.

mus, etiamsi quis ipse non habeat, quod indigenti dare possit (§. 385.), *si non habeat ipse, quod dare possit, aliorum liberalitati commendat etiam non petentes.*

Liberalis dona dat pro modo facultatum suarum. Quamobrem si novit vires patrimonii sui sufficere ad benefaciendum aliis, cum animus ejus ad benefaciendum aliis propensus sit (§. 381.), ipsique volupe sit benefacere aliis (§. 380.); occasionem quoque aliis benefaciendi quærit, non modo sua sponte oblatam ambabus manibus amplectitur. Dantur etiam nonnulli, qui ad petendum timidi sunt, dantur alii, quos petere pudet. Hisce non petentibus subveniendum esse non dubitabit, qui amore impulsus ad benefaciendum aliis, aut bonum per alios promovendum impellitur. In hunc censum referendi sunt, qui ecclesiæ ministris dant pecunias inter pauperes & egenos, vel etiam mendicos distribuendas (§. 238. *part. 1. Jur. nat.*). Cum quod quis per alios facit, per se fecisse putandus sit; ad liberalitatem recte refertur commendatio, qua efficitur, ut ab aliis accipiatur, quod quis ipse daret, modo haberet. Atque hinc patet, quomodo liberalitatem actu exercere possit, qui non habet, quod alteri dare poterat, ut ideo tanto minus paradoxum videri debeat, quod modo ostendimus, si quis habet animum in dona merentibus danda propensum, non tamen tam amplum patrimonium, ut dona dare possit aliis, hoc tamen non obstante liberalem eum esse posse. Notandum hic inprimis est fieri posse, ut ad dandum permoveatur, qui alias daturus non fuerat, aut saltem non accipienti. Plurimi dantur casus particulares, qui sub utraque propositionis præsentis parte continentur, quamvis ob circumstantias plurimum variantes adeo diversi appareant, ut nihil prorsus commune habere videantur. Quod autem huc pertineant haud difficulter deprehendet, qui animum ad ea saltem attendit, quæ in propositione præsente sumuntur: id quod in aliis quoque notandum.

§. 389.

§. 389.

Liberalitatis potissima pars est opis alienæ indigis subvenire. Homines enim per ipsam naturam & essentiam suam obligantur conjunctis viribus mutuam perfectionem sui statusque sui promovere (§. 221. *part. 1. Phil pract. univ.*), & unusquisque ad perfectionem alterius atque status ipsius conferre tenetur, quantum potest (§. 222. *part. 1. Phil. pract. univ.*), cumque natura usus rerum necessarius promiscue pateat omnibus (§. 19. *part. 2. Jur. nat.*), pro indigentia unius cujusque (§. 33. *part. 2. Jur. nat.*), dominia rerum introduci non potuerunt in ullius præjudicium, ita ut jus ad usum necessarium eidem natura competens auferretur (§ 64. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem qui ipse non habet, nec labore suo acquirere potest, quæ ad usum necessarium sufficiunt (§. 514. 515. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque ope aliena indiget; qui pecuniam aut res superfluas habent, eidem subvenire debent (§. 239. 109. *part. 1. Jur. nat.*). Quoniam itaque liberalitas regit dationes gratuitas legi naturæ convenienter (§. 365.); liberalitatis potissima pars est opis alienæ indigis subvenire.

Quænam potissima liberalitatis pars sit.

Propositio hæc probe perpendenda, si liberales esse velimus, ut constet, quibusnam potissimum nos liberales præbere debeamus. Quodsi actus liberalitatis ex amore proficiscantur, quemadmodum debent (§. 381.); ipse amor nobis insinuat, quod propositio præsens inculcat (§. 56. 57.). Vulgo tamen hoc non attenditur, ita ut, qui maxime liberales videri volunt, opis alienæ maxime indigos parum curent. Ast hi sunt, qui non satis intelligunt, quale jus sit dominium & quo jure naturali salvo id introduci potuerit ac debuerit. Quamobrem ut agnoscatur, quale jus ad id, quod nobis superfluum est, competat iis, qui ipsimet non habent, quod vel quantum ad usum necessarium sufficit; idem altius repetendum, quemadmodum demonstratio propositionis præsentis

indicat. Quodsi ergo id penitus perspicere volueris, necesse est, ut obligationem naturalem inserviendi aliis & communionem primævam atque rationem, cur dominia introduci necesse fuerit, intime perspicias. Qui in systemate Juris naturæ, in quo omnes hominum obligationes atque jura continuo nexu traduntur, satis fuerit versatus, ut intelligat, quomodo obligationes aliæ juraque alia ex aliis nascantur & ex quonam tandem fonte omnia emanent; is quoque de dominio suo & ejus recto usu sentiet, quemadmodum debet, & ideo quoque clarissime perspiciet, quamnam præcipuam partem sibi vindicet liberalitas. Lex naturæ omnibus hominibus consulit, nec uni magis favet, quam alteri, consulit autem omnibus conjunctim, non vero singulis in singulari. Quodsi ergo omnes actiones suas eidem confirmarent, nemo culpa sua careret, quo maxime indiget, nec ope aliena, si merum infortunium ipsum opis alienæ indigum efficeret. Sed hic status pro præsenti rerum conditione non sperandus, inter pia saltem desideria referendus. Propterea tamen non inutilis videri debet ejus cognitio, aut prorsus contemnenda: nostrum enim est, ne culpa nostra committatur, quod eidem adversatur. Atque huc inprimis animum advertere jubet liberalitas, qua ad eundem conferendum, quod in potestate nostra est. Absit autem, ut tibi persuadeas liberalitatem patrocinari ignaviæ aliorum. Lex enim naturæ, quæ opis alienæ indigo subvenire vult, necessitatem quoque laborandi urget, ne ope aliena indigeamus (§. 514. *part. 1. Jur. nat.*), nec ulli otiari permittit (§. 515. *part. 1. Jur. nat.*), ut culpa sua se efficiat opis alienæ indigum. Cum liberalitati non perinde sit, cuinam detur (§. 366.); qui eam rite exercere voluerit, hoc quoque ponderare debet.

§. 390.

Liberalis quibusnam Quoniam liberalitatis potissima pars est opis alienæ indigis subvenire (§. 386), pauper vero est, cujus patrimo-

um

um nonnisi res necessarias continet, egenus, in cujus patrimonio res etiam necessariæ deficiunt, mendicitas vero in defectu rerum omnium necessariarum consistit, ita ut pauperi saltem suppetant, quae ad vitæ necessitatem sufficiunt, egeno autem etiam desint, quæ vitæ necessitas exigit, mendicus denique careat iis, quæ ad extremam vitæ necessitatem requiruntur (§. 238. *part. 4. Jur. nat.*); *liberalitati maxime convenit, ut pauperibus, egenis & mendicis subveniatur.* *maxime subvenire debeat.*

Ut propositio præsens satis intelligatur; consideranda est differentia, quæ inter res necessarias, utiles & voluptuarias intercedit (§. 499. & *seqq. part. 1. Jur. nat.*), & perpendendum quoque est, quænam aliis sint præferendæ (§. 502. *part. 1. Jur. nat.*). Inprimis autem apparebit, rerum necessariarum indigis omnium maxime esse subveniendum, consequenter liberalem omnium maxime rationem habere debere egenorum & mendicorum in exercenda liberalitate. Ne autem in æstimandis rebus necessariis a vero aberres, ex definitione earum de iis statuendum. Hæc ideo monemus, quia vulgo res necessariæ restringuntur ad ea, quæ ad vitæ ac sanitatis conservationem requiruntur, cum tamen in earum quoque numero sint, quæ ad animam perficiendam faciunt (§. 499. *part. 1. Jur. nat.*). Studioso egeno, qui sine libro discere nequit, res non minus necessaria est liber, quam esurienti frustum panis, quod ad explenda stomachi latrantis desideria datur. Cur egestatem a paupertate distingvamus, & cur ita, non aliter distingvamus, quemadmodum in propositione præsente sumitur, dedimus jam alias (*not.* §. 238. *part. 4. Jur. nat.*). In vernaculo sermone communi usu loquendi non refragante, si ab inconstantia loquendi liberetur, pauperem einen Armen, egenum einen Dürftigen, mendicum einen Bettler appellamus, quamvis vocabulum primum etiam de egeno & mendico dicatur, quatenus nimirum dives ac pauper sibi mutuo opponuntur, neque in divitiis, neque in paupertate

attenduntur gradus, quos dari nemo ignorat. In praxi autem morali apprime necessarium est, ut gradus isti considerentur, prouti præsens de liberalitate tractatio vel sola satis docet.

§. 391.

Ad objectum liberalitatis referri eleemosynas.

Quoniam liberalitati maxime convenit, ut mendicis & egenis sub veniatur (§. 390.), dantur autem mendicis (§. 51. 52. *part. 4. Jur. nat.*), & egenis in his, quæ labore suo acquirere nequeunt, ad sublevandam extremam necessitatem eleemosynæ (§. 244. *part. 4. Jur. nat.*); *liberalitas maxime versatur circa eleemosynas*, consequenter cum ea regat dationes gratuitas legi naturæ convenienter (§. 365.), *eleemosynas* quoque *legi naturæ convenienter regit*, ideoque *qui liberalis esse vult*, *scire debet*, *quibusnam eleemosynam dare jubeat lex naturæ*, *quantum dare*, *quo fine & quo animo dare debeat* (§. 366.).

Idem etiam ostenditur hoc modo. Liberalitas versatur circa donationes, beneficia quæ in dando consistunt (§. 48. *part. 4. Jur. nat.*), easque regit legi naturæ convenienter (§. 365.). Sunt vero beneficia, quæ in dando consistunt, etiam eleemosynæ (§. 56. *part. 4. Jur. nat.*), seu munuscula sunt eleemosynæ, quæ dantur ad sublevandam extremam vitæ necessitatem (§. 51. *part. 4. Jur. nat.*). Liberalitas itaque etiam versatur circa eleemosynas, easdemque legi naturæ convenienter regit.

Monuimus jam alias eleemosynam esse vocabulum ecclesiasticum & rationem reddidimus, cur consultum sit eodem etiam uti in Philosophia morali (*not.* §. 51. *part. 4. Jur. nat.*). Restringuntur vulgo eleemosynæ ad mendicos, qui tanta rerum inopia laborant, ut desint ea, quæ extrema vitæ necessitas exigit (§. 52. *part. 4. Jur. nat.*), veluti si desint vestes, quibus nuditas tegenda, aut desint cibi, quibus fames depellenda, atque hoc convenire videtur definitioni eleemosynæ, quæ datur

datur ad sublevandam vitæ necessitatem (§. 51. *part.* 4. *Jur. nat.*). Quamobrem definitioni eleemosynæ contrarium videri poterat, quod ea etiam danda sit egenis. Tenendum itaque est, egestatem quoad ea, quæ ad vitæ necessitatem desunt (§. 238. *part.* 4. *Jur. nat.*), mendicitati æquiparari, siquidem eadem labore suo acquirere nequit egenus (§. 243. *part.* 4. *Jur. nat.*). Quamobrem cum hoc respectu egenis dentur eleemosynæ (§. 244. *part.* 4. *Jur. nat.*).); non dantur ipsis, nisi quatenus considerandi sunt instar mendicorum. Equidem vitio hominum mendici nomen contemtui patet, ita ut mendicus etiam per convicium dicatur, ideoque famæ suæ studiosos pudeat petere ab aliis ea, quæ ad sublevandam extremam vitæ necessitatem ipsis desunt; in Philosophia vero non attenduntur opiniones turbæ, sed inhærendum est significatui fixo vocabulorum rebus convenienter determinato. Ex ipsis enim rebus sapere debemus, non ex opinionibus hominum: sit ita quod in communi sermone abstinendum sit a vocabulis, quorum significatui opinio hominum aliquid ignominiæ afflavit, ne contemnere, aut conviciari prorsus videamur alios ac eorum famæ labem quandam adspergere velle. Pertinet hæc cautio ad istud genus, ad quod retulimus cautionem de usu vocabulorum in defendenda fama sua (§. 277.). Etenim utraque intenditur remotio suspicionis animi alios conviciandi. Non solum parum sibi consulunt, verum etiam minus recte faciunt, qui pudore adducti egestatem suam celare student, ne liberalitate aliorum ipsis subveniri possit. Eo igitur fine addere lubet propositionem sequentem.

§. 392.

Paupertas, egestas & ipsa mendicitas, in quam quis mero infortunio suo, aut culpa facile excusanda incidit, ignominiæ eidem non sunt. Quodsi vero quis vitio quodam suo, aut culpa, quam facile evitare poterat ac debebat, ad paupertatem, egestatem, vel ipsam men-

Num paupertas, egestas & mendicitas ignominiæ sint.

mendicitatem redigitur, tantam ignominiam arguunt, quantam parit vitium, vel culpa, cui debentur. Paupertas, egestas & mendicitas consistunt in defectu bonorum fortunæ (§. 238. *part. 4. Jur. nat.* & §. 556. *Psych. empir.*). Cum honor & laus consistant in significatione judicii nostri de aliorum perfectione (§. 538. 541. *part. 1. Jur. nat.*), ignominia autem in judicio de imperfectione, quatenus ejus causa libera sumus (§. 811. *part. 1. Jur. nat.*); ignominia honori ac laudi opponitur. Quemadmodum itaque bona fortunæ non pariunt existimationem, honorem ac laudem, nisi quatenus concursu virtutum intellectualium & moralium fuerunt acquisita (§. 649. *part. 4. Jur. nat.*); ita ex adverso bonorum fortunæ carentia, consequenter paupertas, egestas & ipsa mendicitas ignominiam parere nequit, nisi quatenus in eam incidimus vel vitio quodam nostro, veluti luxu, vel otio, aut culpa minime excusanda. Quamobrem paupertas, egestas & ipsa mendicitas, in quam quis mero infortunio suo, aut culpa facile excusanda incidit, ignominiæ eidem non sunt: quodsi vero vitio quodam suo, aut culpa minime excusanda ad paupertatem, egestatem, vel ipsam mendicitatem redigitur, tantam ignominiam arguunt, quantam parit vitium, vel culpa, cui debentur.

Carere bonis fortunæ utique malum est (§. 567. *Psych. empir.*), ideoque nec paupertas, nec egestas, multoque minus mendicitas bona dici potest (§. 238. *part. 4. Jur. nat.*). Ast quæ homini ignominiæ sunt mala sunt, quorum ipse causa libera est (§. 827. *part. 1. Jur. nat.*). Quodsi ergo quis mero infortunio, aut culpa facile excusanda, quæ infortunio æquiparatur, in paupertatem, egestatem, vel ipsam mendicitatem incidit; id ipsi ignominiæ verti nequit. Nihil *per hypothesin* adest in paupertate, egestate, vel mendicitate, quod pauperi, egeno, vel mendico imputari possit. Istiusmodi ergo personæ

ſone miſeratione, non reprehenſione dignæ ſunt. Quoniam intellectus regere debet affectus (§. 528. *part. 2. Eth.*), nulla adeſt ratio, cur quem pudeat paupertatis, vel egeſtatis, aut ipſius mendicitatis. Quodſi vero vitio, vel culpa ſua ſe ad paupertatem, vel egeſtatem, aut prorſus ad mendicitatem redegit, ipſum pudeat, quod hoc fecerit, nec tempeſtive vitium emendaverit, aut culpam evitaverit, quam evitare poterat, atque debebat. Ceterum quoniam opinio turbæ tyrannus eſt, cui ſe ſubjicere haud raro conſultum eſt, mali cujusdam evitandi, vel boni non impediendi cauſa, quantum illæſa conſcientia fieri poteſt; ideo non ſemper vitio verti poteſt egeno, ſi egeſtatem celat. Atque hi maxime merentur, ut in ſilentio ipſis ſubveniatur, ne ſublevata eorum egeſtate opus habeant, ut hujus ipſos pudeat. Referendi hi ſunt in illorum claſſem, quibus non petentibus liberalis ſubvenit (§. 387.), occaſionem liberalitatem exercendi quærens, non demum expectans (§. 388.).

§. 393.

Liberalitas requirit, ut eleemoſynæ non dentur, niſi iis, qui laborare nequeunt viribus deficientibus, vel quibus deeſt occaſio laborandi. Etenim liberalitas dationem eleemoſynarum regit legi naturæ convenienter (§. 390.). Vult autem lex naturæ, ut eleemoſyna detur nonniſi iis, qui labore ſuo tantum acquirere nequeunt, quantum ad vitæ neceſſitatem ſufficit (§. 220. *part. 4. Jur. nat.*). Quoniam itaque fieri nequit, ut quis labore ſuo tantundem acquirat, quantum ad vitæ neceſſitatem ſufficit, ſi deficiunt vires, vel ſi deſit laborandi occaſio, quod per ſe patet, liberalitas requirit, ut eleemoſynæ non dentur niſi iis, qui laborare nequeunt deficientibus viribus, vel quibus deeſt laborandi occaſio. *Quinam eleemoſyna danda.*

Ex defectu virium, vel occaſionis laborandi metiendum eſt jus eleemoſynam petendi, ſeu meritum petentis (§. 221. *part.* *4. Jur.*

4. *Jur. nat.*). Propositio igitur præsens inculcat, ut nonnisi merentibus eleemosyna detur. Cum omni homini sit laborandum (§. 514. *part. 1. Jur. nat.*), nemini otiandum (§. 515. *part. 1. Jur. nat.*), & quilibet in labore assiduus esse debeat, quantum permittit sanitas corporis (§. 537. *part. 1. Jur. nat.*), nemo autem alterum inducere debeat, ut legem naturæ transgrediatur (§. 701. *part. 1. Jur. nat.*); ignaviam eorum, qui otio delectantur, & mendicare potius, quam laborare malunt, fovere minime debemus. Istiusmodi mendici objurgandi potius sunt, quod eos mendicare non pudeat, & rectius iisdem consulitur, si ab otio ad laborem revocentur. Quoniam vero hic plus valet publica autoritas, quam privata: de eo disertius dicendum in Politica.

§. 394.

Cautio adhibenda. Quoniam liberalitas requirit, ut eleemosynæ non dentur nisi iis, qui laborare nequeunt, deficientibus viribus, vel quibus deest laborandi occasio (§. 393.), & facile quidem apparet, num quis sufficientibus viribus instructus sit, ut laborare possit, non vero æque facile est judicium de occasione laborandi, præsertim cum hic quoque considerandum sit, utrum quis labore suo tantundem acquirere possit, quantum ad vitæ necessitatem sufficit, & de mendicitate in casu dubio judicium relinquendum est mendicanti (§. 228. *part. 4. Jur. nat.*); *in casu dubio eleemosyna potius danda, quam deneganda*, ut absit metus, ne forte denegetur merenti.

In orphanis, senibus decrepitis & vitio corporis aut morbo quodam laborantibus laborandi impotentia manifesta est: sed laborandi opportunitas pendet a circumstantiis, quæ danti non æque in oculos incurrunt, neque aliunde notæ sunt. Communis autem regula est, ut in casu dubio eligamus, quod est tutius. Pars vero tutior est, quæ non conjuncta est cum periculo non satisfaciendi obligationi suæ, & legi naturæ convenit,

venit, ut in casu dubio judicium de mendicitate mendicanti relinquatur (§. 208. *part.4. Jur. nat.*), ideoque eodem stetur. In dijudicando igitur merito mendici tanto minus scrupulosus est liberalis homo, quia dat lubenter, nec sine gaudio (§. 380.). Erunt igitur nonnulli, qui existimaturi sunt, in Moralibus, cum proponenda sint ea, quæ ad studium virtutis promovendum faciunt, talia non esse proferenda, quibus homines illiberales abuti possunt ad palliendum illiberalitatem suam. Hoc enim modo magis noceri, quam consuli miseris, quorum gratia liberalitas urgenda. Ast qui ita sentiunt, quid sit virtutis non penitus perspiciunt. Virtutis est actiones suas legi naturæ conformare (§. 321. *part. 1. Jur. nat.*). Quo minus itaque actio ab hac regula aberrat, eo minus virtus aliqua parte deficit, quæ nulla deficere debet, ut sit perfecta. Quoniam itaque ad majorem profectum continuo eniti debemus (§. 180. *part. 1. Jur. nat.*); quid lex naturæ præcipiat de quolibet actionum genere intime nobis perspectum esse debet. Facit hoc ad noscentiam sui, quæ nos docet, quantum in bono profecerimus, quantum adhuc deficiamus (§. 22. *part. 4. Eth.*), ut ardor in bono proficiendi incendatur, & defectus suppleatur (*not. §. cit.*). Qui abutuntur iis, quæ lex naturæ de actionum rectitudine præscribit, ad patrocinandum vitio, virtutem nondum amant, sed animum procul adhuc ab ea remotum habent. Quamvis itaque ignorantia prodesse videtur, ut actio externa non omittatur, quæ legi naturæ convenit; nondum tamen efficitur, ut ea sit virtutis. Obtinet in hisce vulgaris regula, propter abusum non tollendum esse usum.

§. 395.

Quousque liberalitas extendi nequeat.

Unius liberalitate non prospici potest omnibus opis alienæ indigis, immo nec semper uni. Liberalitatis potissima pars est subvenire opis alienæ indigis (§. 389.). Constat autem experientia, quam multi sint, qui ope aliena indigent, & quot emergant casus indigentiæ. Quantumcunque igitur fuerit

alicujus patrimonium, unus tamen omnibus non sufficit, præsertim cum lex naturæ minime velit, ut des alteri id, quo ipsemet indiges (§. 109. *part. 4. Jur. nat.*), neque liberalitati, quæ pro modo facultatum dari jubet (§. 374), convenit, ut alienæ opis indigis subveniendo teipsum indigum facias. Quamobrem fieri haud quaquam potest, ut unius liberalitate omnibus opis alienæ indigis prospiciatur, immo ne quidem semper uni.

Veritas hujus propositionis adeo manifesta est, ut etiam sine probatione admittatur & in numerum eorum referri possit, quæ sumuntur. In systemate tamen eandem demonstrari fas est, ut constet consensus impossibilitatis physicæ cum morali, nec ejus ignorantia liberalitas in prodigalitatem vertatur (§. 378.), neque etiam obtentu impossibilitatis physicæ tenacitati patrocinemur (§. *cit.*). Nimirum non sufficit, aliquid necessario admittendum esse tanquam verum; sed necesse etiam est, ut sciamus, ob quasnam rationes admittendum sit, præsertim ubi physicæ cum moralibus concurrunt & morales impotentiam agendi extendunt, quemadmodum in præsenti casu obtinet. Multa circumspectione opus est, ne judicium de nimietate demonstrandi præcipitetur.

§. 396.

Obligatio dandi eleemosynas quomodo teneat singulos.

Quoniam fieri non potest, ut unus omnibus alienæ opis indigis subveniat, immo nec semper uni solus dare potest, quantum sufficit (§. 395.), qui vero aliis subvenire possunt conjunctim obligantur (§. 221. *part. 2. Phil. pract. univ.*) ope alienæ indigis universim (§. 222. 232. *part. 1. Phil. pract. univ.*); *Qui egenis & mendicis subvenire possunt, singuli pro modo facultatum suarum contribuere tenentur*, ideoque *eleemosynæ munuscula sunt* (§. 51. *part. 4. Jur. nat.*), *quæ a pluribus petenda.*

Lex naturæ obligationes generaliter determinat, nec singulos singulis, sed universos universis commendat constituens certa

certa genera eorum, qui obligantur, & illorum, quibus obligantur, nec obligationem extendit ultra id, quod in potestate est. Cum obligatio, quæ tenet universos, teneat singulos pro eo, quod in potestate est; Lazaro non modo tu obligaris, sed obligantur ceteri omnes, qui habent, quæ dare possunt. Quamobrem a te petere nequit, quantum sufficit; sed petendum quoque a ceteris, ut contribuant. Quamvis vero hoc vulgo fieri soleat, ipsaque rerum humanarum conditio non aliud admittat; necesse tamen est, ut agnoscatur, hoc recte fieri, cum omnia facere debeamus cum sensu officii, consequenter ut certi simus, nos hac ratione satisfecisse obligationi nostræ. Hoc modo lex naturæ abundanter consulit omnibus opis alienæ indigis, & unum multis efficit utilem. Atque hoc amori universali, quem urget (§. 619. *part. 1. Jur. nat.*), maxime convenit, & ad eum promovendum facit. Quemadmodum dantur rationes, cur unus in præstatione officii, quod pluribus præstari nequit, præferatur; ita quoque dantur subinde rationes, cur uni solus prospicias, quantum sufficit ad subveniendum indigentiæ ipsius, veluti si des vestem qua indiget, aut studioso egeno utaris quotidiano convictore. Atque tum eleemosyna vertitur in beneficium, quod propius ad donationem accedit, sicuti ex adverso mensæ ambulatoriæ propius ad eleemosynam accedunt. Quodsi tamen rem ipsam in se consideres, non juxta turbæ opinionem de ea statuas; eleemosynæ speciem non mutat, quod datur ad sublevandam extremam vitæ necessitatem, sive detur ab uno, sive a pluribus conjunctim. Et si unus uni solus prospicit, ceteri, quod conferre poterant ac debebant, eleemosynis a se dandis imputare possunt ac debent, nec is reprehendendus est, si pluribus det parcius. Commendavimus jam aliquoties analysin exemplorum moralem: utilis ea est etiam in datione eleemosynarum, ut intimius perspiciatur, cum nimia circumstantiarum varietas sicuti actionum humanarum omnium, ita quoque dationem eleemosynarum infinitie variet. Ceterum quamvis nonnulla videantur non satis convenire privato liberalitatis

exercitio; usum tamen magis manifestum habent in Politica, quemadmodum suo loco elucescet. Atque tum constabit de rectitudine eorum, quæ constituuntur in Rep. exactum non fieri posse judicium, nisi illa cognoscuntur. Philosophi autem est omnium rationem, quantum datur, penitus perspicere. Latent profunda in obviis, quæ non animadvertuntur nisi ab iis, qui obvia altius perspicere non dedignantur.

§. 397.

Quo fine danda eleemosyna.

Eleemosyna danda eo fine, ut egenos atque mendicos a miseria liberemus, aut eam pro virili sublevemus. Danda enim est eleemosyna iis, qui labore suo acquirere nequeunt, quæ ad extremam vitæ necessitatem requiruntur (§. 51. 393.), ideoque egestate, vel mendicitate premuntur (§. 238. *part. 4. Jur. nat.*). Quamobrem cum egestas atque mendicitas miseria sit (§. 255. *part. 4. Jur. nat.*); eleemosyna danda eo fine, ut vel ab eadem liberentur, aut ea, cum pro modo facultatum detur, pro virili sublevetur.

Ponamus hominem carere veste, qua nuditatem tegere & adversus tempestatum injurias corpus munire possit. Carentia hæc utique miseria est, si labore suo tantum acquirere nequeat, ut vestem sibi comparare queat (§. 254. *part. 4. Jur. nat.*). Quodsi quis ipsi dat vestem, a miseria liberatur. Si vero saltem contribuit pro modo facultatum suarum, aliis similiter facientibus, ut vestem sibi comparare possit, pro virili miseriam ejus sublevat. Ponamus opificem, cui deest pecunia ad hoc sufficiens, ut opificio suo tantum acquirat, quantum ad sustentationem sui requiritur. Quodsi quidam opulentus ipsi mutuat pecuniam, absque ullis usuris, ut penuriæ ejus subveniatur; a miseria liberatur. Usurarum enim remissio eleemosynæ speciem habet intuitu egestatis, quæ hoc modo tollitur. Similiter si quis morbo quodam affligitur, caret autem pecunia ad medicamenta redimenda, det vero aliquis ipsi

tan-

tantum pecuniæ ut ea redimat; a miseria liberatur. Ordinarie eleemosynæ saltem dantur ad sublevandam miseriam, quatenus non ab uno, sed a pluribus datur, quantum ad vitæ necessitatem sufficit. Dantur vero etiam casus, in quibus nec a pluribus datur, quantum ad liberationem a miseria sufficit. Ponamus fatali incendio aliquem ad mendicitatem esse redactum. Quodsi dentur eleemosynæ ad reparandum damnum, quod passus est, non tamen hæ sufficiant ad egestatem tollendam; a miseria sua non prorsus liberatur. Equidem eleemosynarum hæc efficientia est, ut egeni atque mendici a miseria liberentur, vel ea saltem sublevetur, quod plerumque accidit, si vel maxime qui dant id non intendant; hoc tamen non obstat, quo minus intendi debeat, quemadmodum ex sequentibus clarius adhuc elucescet.

§. 398.

Datio eleemosynarum ex misericordia proficisci debet. Eleemosynæ enim dari debent eo fine, ut egeni atque mendici a miseria liberentur, aut ea pro virili sublevetur (§. 397.); consequenter ad dandum eleemosynam nos commovere debet miseria accipientis, ideoque hæc ipsa miseria motivum est dandi eleemosynam (§. 887. *Psych. empir.*). Quamobrem cum misericors sit, cui alterius miseria motivum est eum a malis, quibus affligitur, gratis liberandi, aut saltem ea tolerabilia efficiendi (§. 256. *part. 4. Jur. nat.*); datio eleemosynarum ex misericordia proficisci debent.

Fons dationis eleemosynarum.

Sumitur hic misericordia pro virtute, quæ requirit animum miseros a miseria liberandi, aut, si id in potestate nostra non fuerit, eam saltem sublevandi, quantum in potestate fuerit (§. 397.). Ex hac igitur virtute proficisci debent eleemosynæ, ut datio recta sit, nec quicquam in ea desideretur. Qui misericors non est, aut prorsus non dat eleemosynas, aut dat propter finem alium, quam quem exigit lex naturæ (§. 397.),

veluti propter famam, aut ut depellatur molestia ex instantia petentis oriunda. Eleemosynæ sunt opus misericordiæ (§. 260. *part.* 4. *Jur. nat.*), si nimirum dentur eo fine, cujus gratia lex naturæ eas urget: neque enim in moralibus aliter considerantur actus, quam quales esse debent, ut ad virtutem adscribi possint, nec attenduntur vitia, quæ labe quadam eos inficiunt. Et in Ethica inculcandum, quomodo ab omni labe purgentur, ut animus efficiatur purus. In hac igitur datio eleemosynarum non concipitur sine misericordia.

§. 399.

Quo animo eleemosynæ dandæ & quomodo is acquiratur.

Quoniam datio eleemosynarum ex misericordia proficisci debet (§. 398.), misericordia autem requirit, ut egeni, vel mendici miseria commoveamur ad eos a malis, quibus premuntur, liberandum, vel ea saltem tolerabilia efficiendum, quantum in potestate est (§. 256. *part.* 4. *Jur. nat.*): *dans eleemosynas habere debet animum egenos & mendicos a miseria liberandi, vel ea saltem pro virili tolerabilia efficiendi, seu miseriæ ipsorum subveniendi, quantum in potestate est*, consequenter *officio erga egenos atque mendicos satisfacturus misericordiæ studere tenetur*, cumque liberalitas maxime versetur circa eleemosynas (§. 391.), *qui liberalitati studet, sedulam quoque operam navare tenetur misericordiæ, ab ea minime sejungendæ.*

Accedit misericordia ad liberalitatem, si egenis atque mendicis subveniendum, & cum ea copulatur. Atque ideo accidit, ut non omnes dationem eleemosynarum penitius inspiciant. Datio eleemosynarum actus liberalitatis est, quatenus est gratuitus; ast misericordiæ, quatenus dantem miserat egenorum & mendicorum. Miseret nos ejus, ob cujus miseriam dolorem animo concipimus, qui in aliis actibus liberalitatis nullus est, cum liberalis det animo hilari (§. 380.), nec adsit aliquod malum, quo premitur accipiens, & quod affectum commiserationis excitare possit. Misericordia merito tan-

tanquam peculiaris virtus concipitur, quamvis sororio vinculo cum liberalitate copulari debeat, ne hæc unquam a rectitudine sua deficiat. Immo si liberalitas ex vero fonte fluit, sua quasi sponte misericordiam sibi sociabit.

§. 400.

Eleemosyna danda est animo hilari ac lubenter. Datio enim eleemosynarum ad liberalitatem pertinet (§. 391.). Ast quæ dat qui liberalis est, ea animo hilari ac lubenter dat (§. 380.). Ergo etiam eleemosyna danda est animo hilari ac lubenter. *Idem porro expenditur.*

In propositione præcedente ostendimus, miserandi animo eleemosynas dari debere. Cum commiseratio sit tristitia ex alterius infelicitate, seu miseria ejus (§. 254. *part. 4. Jur. nat.*), percepta (§. 687. *Psych. empir.*); contradictorium videri poterat, dare eleemosynam animo hilari, hoc est, non sine gaudio, & dare miserandi animo, hoc est, non sine dolore ex alterius miseria percepto. Enimvero considerandum est, in datione eleemosynæ diverso respectu concitari gaudium & tristitiam, ut oriatur affectus quidam mixtus, in quo gaudium tristitiæ detrahit quod molestum est, cum nascenti uni alter subito accedat, ita ut non tam sensu, seu actu apperceptionis, sed perceptionum confusarum evolutione unus ab altero distingvatur, quemadmodum quoque experiri datur, si uterque respectus sigillatim expendatur & in uno attentio per spatium temporis perceptibile defigatur. Quando malum, quo miser premitur, in oculum nostrum incurrit, vel alio modo nobis innotescit; commiseratio statim oritur; quæ cum tendat ad liberandum miserum a miseria, aut, si id fieri non possit, ad eam sublevandam, vel leniendam, immo etiam avertendam (§. 333. *part. 2. Eth.*), liberalitas dationem eleemosynæ, quæ spectatur tanquam actus virtutis & in specie quoque tanquam medium subveniendi misero, gaudium parit. Misericordia & Liberalitas cum virtutes sint (§. 249. 256. *part. 4. Jur. nat.*), ideoque habitus voluntatis (§. 547. *part.*

1. Jur.

1. Jur. nat.), & affectus formaliter insint appetitui & aversationi sensitivæ, quemadmodum per eminentiam rationali (§. 594. *part. 2. Eth.*); istæ modificationes animæ tanta celeritate se invicem consequuntur, ut singulæ sigillatim non appercipiantur (§. 428. *Psych. empir.*), sed confusione facta pro una habeantur. Quodsi hæc subtiliora videantur nonnullis, quam ut ea capere possint; illi saltem considerent, minime repugnare, ut ex miseria alterius dolorem concipias, ex actu autem tuo, quo eidem subvenis, voluptatem, consequenter ut detur animo hilari ei, cujus miseria non spectabatur nisi animo tristi & te ad dandum commovebat. Si vero in hisce nihil difficultatis superest, modo quid habitui conveniat, sufficienter expendas; facile quoque intelliges, quæ de misericordia & liberalitate modo diximus, tibique non amplius paradoxa videbuntur. Non inutile erit ea relegere, quæ de modo detegendi latebras in actibus ex habitu profluentibus docuimus (§. 77 *part. 1. Eth.*).

§. 401.

De nexu misericordiæ cum amore.

Qui misericors est, miseros amat. Qui enim misericors est, miseros a malis, quibus affliguntur (§. 254. *part. 4. Jur. nat.*), liberare studet, aut illa saltem tolerabiliora efficere, quantum in potestate sua est (§. 256. *part. 4. Jur. nat.*). Quamobrem cum id, quod alteri molestiam parit, aversetur; ex tædio, sive molestia alterius ipse tædium, sive molestiam percipit (§. 156. *part. 2. Eth.*). Enimvero si quis ex tædio alterius ipse tædium percipit, vel ideo contristatur, quia alter tristis est, eundem amat (§. 643. *Psych. empir.*). Ergo qui misericors est, miseros amat.

Ostenditur etiam hoc modo. Qui misericors est, alterum a malo, quo affligitur liberare, aut saltem id tolerabilius efficere conatur, quantum in potestate sua est (§. 256. *part. 4. Jur. nat.*). Quoniam alterius commiseratur, qui a malo,

malo, quod ipsi tædia creat, aut tristitiam, vel dolorem causatur, si potest, liberare studet (§. 698. *Psych. empir.*), consequenter ad malum tolerabilius efficiendum confert, quantum potest; misericors miserorum commiseratur. Enimvero qui alterius commiseratur, eum amat (§. 692. *Psych. empir.*). Misericors ergo miseros amat.

Poterat etiam ostendi hoc modo. Misericordia liberalitatis species est (§. 261. *part. 4. Jur. nat.*), consequenter ab ea abesse nequit, quod ad liberalitatem requiritur. Enimvero actus liberalitatis proficiscuntur ex amore erga accipientem (§. 381.). Quamobrem actus quoque misericordiæ ex amore erga accipientem proficiscuntur, consequenter qui misericors est, miseros amat.

Misericordia sine amore concipi nequit, si quidem sumatur pro virtute, quæ requirit animum legi naturæ conformem, non autem nudam actus externi cum eadem convenientiam. Ideo si commiserationem concitare volueris, necesse est, ut non modo malum, quod te cruciat, ipsi patefacias, verum etiam ut amorem ejus in te concites (§. 325. *part. 2. Eth.*) & amor ante concitandus, quam malum repræsentandum (§. 326, *part. 2. Eth.*). Hinc etiam videas, deficiente amore non subveniri miseris, quamvis ipsorum miseria manifesta sit; ex adverso autem eos ad opera misericordiæ propensum habere animum, qui alios homines amant. Immo si ratio amoris fuerit particularis, misericordem se præbebit ei, quem amat, qui erga alios miseros misericors non est. Videmus etiam alios, qui misericordes laudantur, misericordiam insuper habere, si qua particularis causa odii fuerit. Cessat tum commiseratio, ideoque multo magis studium miseriam sublevandi.

§. 402.

De medio liberalitatis & misericordiæ.

Amor universalis ad ipsos inimicos extensus medium liberalitatis & misericordiæ est. Actus liberalitatis ex amore erga accipientem proficiscuntur (§. 381.), consequenter qui liberalis esse vult, accipientem amare tenetur. Amare vero etiam tenetur miserum, qui misericors esse vult (§. 401.). Medium igitur liberalitatis atque misericordiæ amor universalis ad ipsos inimicos extensus est.

Quodsi homines omnes se mutuo amarent, omnes quoque forent liberales atque misericordes. Tendit enim amor ad promovendam felicitatem & depellendam infelicitatem amati (§. 292. *part.* 2. *Eth.*). Amor stimulus est liberalitatis, quatenus continet cupiditatem felicitatem alterius promovendi, cum dationibus gratuitis tribuatur gaudium, idem vero stimulus misericordiæ est, quatenus continet cupiditatem depellendi infelicitatem, cum subveniendo miseris si non extinguatur tristitia, ea tamen imminuatur, seu leniatur. Satis manifesta hæc sunt, modo noveris, in quonam felicitas & infelicitas consistat (§. 636. & *seqq. Psych. empir.*). Patet itaque, ex amore universali liberalitatem & misericordiam sua quasi sponte fluere. Amor ad utramque virtutem animum disponit. Quam primum itaque liberalitas & misericordia agnoscitur, vel occasio has virtutes exercendi offertur, actus utriusque virtutis statim ponitur. In misericordia hoc facilius experiri datur, quam in liberalitate, quia non dantur rationes adeo multæ, quæ actus externa specie misericordiam mentientes suadent, quam quæ homines commovent ad danda dona absque animo vere liberali.

§. 403.

Quando ad misericordiam sufficiat

Si cujus animus propendet ad subveniendum miseris, in potestate tamen ipsius non est actus subvenire; hoc tamen non obstante misericors est & miseros saltem non deficiente opportunitate consolatur.

Etenim

Etenim si cujus animus propendet ad subveniendum miseris, eum habet animum, quem misericordia exigit (§. 256. *part.* 4. *Jur. nat.*). Quamobrem cum misericordia virtus sit (§. *cit.*), virtutes autem habitus voluntatis sint (§. 547. *part.* 1. *Jur. nat*), ideoque ex animo æstimandæ, quem quis habet, & nemo obligetur ultra id quod ipsi possibile est (§. 209. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); si cujus animus propendet ad subveniendum miseris, in potestate tamen ipsius non est actu subvenire, hoc tamen non obstante misericors est. *Quod erat unum.* *animus subveniendi miseris.*

Porro quoniam misericors malum, quo affligitur miser, ipsi tolerabilius efficere studet, quantum in potestate sua est (§. 256. *part.* 4. *Jur. nat.*), per se autem patet, solamine leniri dolorem miserorum; si ad liberationem a malo, quo affligitur miser, nihil conferre potest, eum saltem opportunitate non deficiente consolatur. *Quod erat alterum.*

Ad opera misericordiæ quoque pertinet consolatio miserorum, & dantur casus plures, in quibus miseris aliter subvenire non datur, nisi consolatione. Dantur mala, quibus homines affliguntur, ut sint miseri (§. 329. *part.* 2. *Eth.*), quamvis sint divites ac opulenti. Horum dolor aliter leniri nequit, quam consolatione. Immo consolatio utiliter accedit haud raro ad dationes gratuitas, quibus malum efficitur tolerabilius. Cum impatientiæ sit tristitiæ nimium indulgere & affectibus aliis molestis torquere animum (§. 594. *part.* 1. *Jur. nat.*), homo autem miser efficiatur, quatenus ob malum, cui obnoxius factus est, tristitia aliisque affectibus molestis animum torquet (§. 329. *part.* 2. *Eth.*); remedia impatientiæ argumenta consolationis suggerunt (§. 542. *part.* 4. *Eth.*). Patientia malum tolerabile efficit: quod cum intendat misericors (§. 256. *part.* 4. *Jur. nat.*), misero patientiam persuadere utique misericordiæ est, & qui hoc facit, miseriæ alterius subvenit. Addimus autem in propositione, misericordem

consolari miseros; opportunitate non deficiente: etenim per se patet, non semper eas esse circumstantias, ut miserum consolari possimus, si vel maxime vellemus, ita ut consolationem non esse in misericordis potestate frequentius occurrat, quam ut liberalitate sua miseris subvenire nequeat.

§. 404.

De afflictione afflicto non addenda. Quoniam misericordiæ est consolari miseros (§. 403.), solamine autem lenitur dolor miseri; *misericors nihil committit, quo molestiam creare poterat misero*, consequenter *dolorem ejus augere.*

Lenire seu imminuere dolorem & augere dolorem contraria sunt. Illud cum sit misericordiæ, hoc utique misericordiæ repugnat. Qui miseris molestias creat, ut miseria augeatur, immisericors est (§. 262. *part.* 4. *Jur. nat.*). Cum immisericordes esse non debeamus (§. 263. *part.* 4. *Jur. nat.*); nec ea committere debemus, quæ dolorem miseri augent. Vulgo hoc inculcatur, quando dicitur, afflicto non esse addendam afflictionem. Miser malo affligitur: quamobrem ipsi non facienda, nec dicenda, quæ animum ejus affligere possunt. Cum amore maxime pugnat afflicto addere afflictionem, cui conveniens est, ut ab eo, quem amamus, omne tædium avertere studeamus (§. 652. *Psych. empir.*). Quoniam qui misericors est miserum amat (§. 401.); facile patet amorem non ferre, ut afflicto afflictionem addat.

§. 405.

Quando misericordia ad officiositatem accedat. *Misericordia accedit ad officiositatem, quando faciendo subvenitur misero.* Officiosus enim est, qui ad officia humanitatis præstanda aliis semper paratus est (§. 898. *part.* 1. *Jur. nat.*), cumque officia, quæ in dationibus gratuitis consistunt, ad liberalitatem referantur, officiositati potissimum relinquuntur præstationes gratuitæ, quæ in faciendo consistunt. Quemadmo-

admodum itaque ad liberalitatem accedit misericordia, si quæ gratis dantur opis alienæ indigis dantur, qui egestate, vel ipsa mendicitate premuntur; ita eadem ad officiositatem accedit, quando faciendo subvenitur misero.

Misericordia versatur circa omnes præstationes gratuitas, quæ respiciunt miseros opis alienæ indigos, sive in faciendo, sive in dando consistant. Participat igitur tam liberalitatem, quam officiositatem. Quoniam introductis dominiis facta gratuita donationibus & quæ fiunt ad sublevandam extremam vitæ necessitatem eleemosynis æquiparantur (§. 67. *part.* 4. *Jur. nat.*); in Philosophia nihil obstat, quo minus officiositatem sub liberalitate comprehendamus, hancque etiam ad facta gratuita extendamus, quemadmodum fecimus, cum misericordiam liberalitatis speciem esse demonstraremus (§. 261. *part.* 4. *Jur. nat.*). Misericordia communi loquendi usu non minus ad facta gratuita, quam dationes gratuitas extenditur, quibus subvenitur miseris. Quodsi ergo malis misericordiam tanquam genus distingvere in duas species, quarum una circa facta gratuita, altera circa dationes gratuitas versatur, & illam per modum speciei subordinare officiositati, hanc vero liberalitati; per nos quidem hoc facere licet, desunt tamen vocabula commoda, quibus a se invicem distingvi possunt. In philosophia autem morali propter usum, quem habere debet, non facile fingendi sunt termini technici, sed adhibenda, quantum fieri potest, vocabula in communi sermone recepta, nec ab eorum significatu recepto discedendum, nisi in quantum a significatu vago liberanda & ad fixum reducenda. Convenientius itaque videtur, ut misericordia participare dicatur officiositatem, quatenus circa facta gratuita versatur, liberalitatem vero, quatenus versatur circa dationes gratuitas. Absque præjudicio tamen veritatis liberalitas ab officiositate distingvitur, cum hoc non obstante ipsi etiam vulgo explicari possit, quomodo dominiis introductis facere & dare æquipolleant, ita ut liberalis & officiosus habeant

 eun-

eundem animum, & facta gratuita & dationes gratuitæ eodem jure censeantur. Quæ hic monentur, tenenda quoque sunt in aliis casibus similibus.

§. 406.

De universalitate misericordiæ.

Qui misericos est, omnium hominum, qui malo quodam affliguntur, commiseratur, quicunque tandem fuerint, &, si per ipsum staret, omnes a malo, quo affliguntur, liberari vellet. Qui enim misericors est, miseros omnes amat (§. 401.), quicunque tandem fuerint, sive amici, sive inimici, aut qui indifferenti erga se sunt animo (§. 619. 632. *part. 1. Jur. nat.*). Sed qui alterum amat, ejus quoque commiseratur (§. 688. *Psych. empir.*). Misericors itaque commiseratur omnium hominum, qui malo quodam affliguntur, seu miserorum (§. 254. *part. 4. Jur. nat.*), quicunque tandem fuerint. *Quod erat unum.*

Quoniam misericors commiseratur omnium miserorum, quicunque tandem fuerint, *per demonstrata n. 1.* commiseratio vero tendit ad liberandum miserum a miseria, aut, si id fieri non possit, ad eam sublevandam, vel leniendam, immo etiam avertendam (§. 333. *part. 3. Eth.*), & miser a miseria liberatur, si a malo liberatur, quo affligitur (§. 254. *part. 4. Jur. nat.*); qui misericors est omnes a malo, quo affliguntur, si per ipsum staret, liberare vellet. *Quod erat alterum.*

Quamvis impossibile sit, ut homo unus omnibus miseris subveniat; denturque casus, in quibus fieri nequit, ut quis a malo liberetur, quo affligitur; omnibus tamen bene cupit misericors, eorumque misertus mallet, ut a malo essent immunes. Sane qui misericors est, cum miseretur ipsius latronis, quando ad supplicium crudele trahitur, quamvis maxime improbet latrocinia, quibus id meruit, nec sine animo indignabundo dolet dari homines tam vesanos, ut malitia sua in tantum

malum

malum sese præcipites dent. Similiter misericors miseretur parentum, quorum liberi degeneres ignominiæ maculam scelere infami familiæ inurunt. Ac amoris, ex quo ortum trahit misericordia (§. 402.), hæc efficientia est, amoris utique universalis, si defuerit ratio amoris particularis. Pertinet huc etiam, si quis dolet vicem hominum prorsus ignotorum, in terris procul dissitis degentium, quando narrantur casus funesti, quos fuerunt experti, immo produnt qui dolent dira fata eorum, quos infortunio mactatos fuisse legunt in historia, etiam antiquissima. Atque istiusmodi exempla omnium manifestissime probant, ex amore universali ortum suum trahere misericordiam, certe trahere debere, cum is sit lege naturæ præceptus (§. 619. *part. 1. Jur. nat.*).

§. 407.

Facta a personis dividere cur ad misericordiam requiratur.

Qui misericors esse vult, operam dare debet, ut facta a personis dividere discat. Misericordes enim esse debemus absque ulla restrictione erga eos, qui a modo, quo affliguntur, se ipsos liberare nequeunt, (§. 259. *part. 4. Jur. nat.*), quicunque tandem fuerint, quemadmodum homines promiscue omnes, ipsos etiam inimicos, amare debemus tanquam nos ipsos (§. 619. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem misericors eum, cujus commiseratur, tantummodo spectat tanquam hominem, consequenter non attendit ulla facta, nec habitus animæ, ex quibus proficiscuntur, quemadmodum requirit amor universalis misericordiæ fons (§. 402.). Operam igitur dare debet, ut facta a personis dividere discat.

Quomodo facta a personis dividere discamus, supra jam docuimus (§. 293.). Hoc ubi didicerimus, verendum non est, ne ratione aliqua a misericordia avocemur indignum censentes miserum, cujus miseria nos tangat. In praxi morali difficile est facta a personis dividere, propterea quod facto-

rum

rum consideratione concitantur affectus, quos a persona ad factum restringere sine longa exercitatione minime datur. Titius, qui te læsit, opem tuam implorat, quam ipsi ferre tibi facile est. Memoria injuriæ cupiditatem vindictæ resuscitat, quæ mentem pervertit, ut ope tua, qua maxime indiget, indignum judices eandemque ipsi deneges injuriam tibi factam ulturus. Quamvis itaque miseratione maxime dignus videbatur ob gravissimum malum, quo affligitur; ejus tamen miseria tibi non est motivum eidem subveniendi, ideoque misericordiæ nullum facit locum (§. 256. *part.* 4. *Jur. nat.*). Quodsi factum a persona dividere didicisses, injuriam facientem & hominem grandi malo afflictum tanquam duo diversa subjecta considerasses, cumque subjectum grandi malo afflictum sit objectum misericordiæ, in hoc solo attentionem tuam defixisses, consequenter de injuria tibi facta in præsenti ne quidem cogitasses, aut si ea ex improviso incidisset, ad eandem tamen animum non advertisses. Nullus dubito fore, ut qui ea, quæ jam dicuntur, rite ponderat, difficultatem separandi factum a persona agnoscat, etiamsi non adsit occasio experimentum in seipso capiendi.

§. 408.

De influxu mansuetudinis in misericordiam.

Misericordiam erga inimicos mansuetud, promovet. Qui enim mansuetus est, malum malo minime refert, sed potius bono (§. 263.), consequenter alteri non male facit, quia ipsi male fecit, nec male cupit, quia ipsi male cupiebat (§. 798. *part.* 1. *Jur. nat.*), sed potius bene facit, quamvis ipse sibi male fecerit, & bene cupit, quamvis ipse sibi male cupiebat (§. 799. *part.* 1. *Jur. nat.*). Quamobrem nec opis suæ indigo, quam ferre potest, opem denegat, sed eidem pro virili subvenire nullus dubitat. Quoniam itaque subvenire misero misericordiæ est (§. 256. *part.* 4. *Jur. nat.*), inimicus vero, qui te odit (§. 626. *part.* 1. *Jur. nat.*), si non male fecit, male tamen

cupit (§. 664. 671. *Psych. empir.*); mansuetudo misericordiam erga inimicos promovet.

Ipsa mansuetudinis definitio hoc insinuat. Qui enim mansuetus est, animum a cupiditate vindictæ immunem præstat (§. 950. *part. 1. Jur. nat.*). Hæc cum misericordiæ obstet; mansuetudo removet impedimentum misericordiæ (*not.* §. 407.). Mansueto igitur difficile non est, ut misereatur inimici eidemque subveniat, quantum in potestate sua est. Cum id, quod divinum censetur in misericordia, redeat ad miserationem inimicorum & opem ipsis latam; quam necesse sit, ut, qui misericors esse vult, & in misericordia proficere, mansuetus etiam sit, satis clare hinc perspicitur. Non obstat, quod officium humanitatis denegari possit in pœnam (§. 292.), præterquam enim quod juri puniendi non semper locus sit, idem quoque non extenditur ad quodvis malum, ut propterea opem ferre non tenearis misero, & mansuetudini, quæ regit punitionem (§. 283.), legi naturæ convenienter (§. 284.), maxime convenit, ut, si alterum, qui nos læsit, officiorum præstatione, consequenter etiam opem ferendo misero, obligare possimus, ne in posterum nos lædat, loco punitionis hoc medio utamur & multo magis ut utamur, si punitioni locus non est (§. 291.).

§. 409.

Quoniam mansuetudo misericordiam erga inimicos promovet (§. 408.); *vitia mansuetudini opposita, iracundia* scilicet, *amaritudo & crudelitas* (§. 952. 955. 957. *part. 1. Jur. nat.*); *misericordiam erga inimicos impediunt.* *Quænam vitia misericordiam erga inimicos impediant.*

Patet hoc clarissime ex ipsis definitionibus iracundiæ, amaritudinis & crudelitatis. Iracundus enim vindictam difficulter reprimit (§. 952. *part. 1. Jur. nat.*), amarus cupiditatem ejus deponere non vult, antequam eam satiaverit (§. 955. *part. 1. Jur. nat.*), crudelis eidem adeo indulget, ut non exsatietur

nisi malo quantocunque lædentis (§. 957. *part.* 1. *Jur. nat.*). Male cupientes ei, a quo se offensos putant, malo, quo affligitur, delectantur, undecunque ipsi obvenerit, & cui ipsimet malum inferre volebant, eum a malo ut liberare, vel idem saltem tolerabilius efficere ut velint fieri haud quaquam potest. Misericordiæ igitur locus non est (§. 256. *part.* 4. *Jur. nat.*). Per se autem patet, vitia hæc esse eradicanda, si misericordiæ erga inimicos obstare minime debent.

§. 410.

Invidia commiserationis impedimentum.

Invidia obstat, quo minus alterius commiseremur. Invidus enim eum odit, cui invidet (§. 711. *Psych. empir.*). Enimvero qui alterum odit, ex ejus tædio voluptatem percipit, & ideo gaudet, quod alter contristetur, vel tædio afficiatur (§. 664. *Psych. empir.*). Fieri itaque nequit, ut ex infelicitate alterius, consequenter ex eo, quod ipsi tædium, sive molestiam creat (§. 637. *Psych. empir.*), tristitiam percipiat, consequenter ut ejus commisereatur (§. 687. *Psych. empir.*). Quamobrem invidia obstat, quo minus alterius commiseremur.

Invidia & commiseratio sunt affectus oppositi (§. 687. 705. *Psych. empir.*), quorum unus alterum tollit. Repugnat enim, ut & felicitate & infelicitate alterius contristeris, hoc est, tam bono, quo alter gaudet, quam malo, quo affligitur. Nec quicquam in eo mutatur, etiamsi affectus isti per eminentiam inexistentes in appetitu & aversatione rationali considerentur (§. 594. *part.* 2. *Eth.*).

§. 411.

An invidus misericors esse possit.

Quoniam invidia obstat, quo minus alterius commiseremur (§. 410.), misericors autem omnium hominum, qui malo quodam affliguntur, commiseratur (§. 406.); *invidus misericors esse nequit, scilicet erga eum, cui invidet.*

Osten-

Ostenditur etiam hoc modo. Invidia tendit ad alterum bono, quod ipsi invidemus, privandum (§. 346. *part. 2. Eth.*), consequenter si in potestate invidi non fuerit, ut ipsum bono privet, in votis tamen habet, ut is privetur, vel in aliud incidat malum, quo acerbissime affligetur. Fieri itaque nequit, ut stante invidia, velit eum a malo liberari, in quod actu incidit. Quoniam tamen misericors non est, nisi hunc habeat animum (§. 256. *part. 4. Jur. nat.*); invidus erga eum, cui invidet, misericors esse nequit.

Fieri quidem potest, ut invidus mutet animum, & ei, cui invidebat, opem ferat; hoc autem propositionis præsentis veritati minime derogat. Aut enim invidia cessat, consequenter ea non amplius obstat, quo minus misericors esse possit, aut alia quadam ratione ad opem ferendam commovetur, tumque factum ipsius ad misericordiam adscribi nequit.

§. 412.

Quomodo efficiatur, ne invidia obstet commiserationi & misericordiæ.

Quia invidia obstat, quo minus simus misericordes erga eos, quibus invidemus (§. 411.), aut eorum commiseremur (§. 410.); *si invidia commiserationi & misericordiæ obstare minime debet, ea extingvenda* §. 460. 461. *part. 2. Eth.*), *aut saltem imminuenda* (§. 463. *part. 2. Eth.*). Cumque aliis non invideat bona sua, qui in providentia divina acquiescit (§. 438. *part. 3. Eth.*); *opera danda est, ut in providentia divina acquiescere discamus* (§. 433. 434. *part. 4. Eth.*). Similiter quia continentia efficit, ne alteri invideamus divitias fortunamque nostra meliorem (§. 386. *part. 4. Eth.*); *ea* quoque *removenda sunt obstacula, quæ impediunt, ne forte nostra contenti simus, quando sortem aliorum nostra meliorem contuemur* (§. 388. 394. *part. 4. Eth.*).

Invidia plus officit misericordiæ, quam putatur. Quoniam enim invidus eum odit, cui invidet (§. 711. *Psych. empir.*);

amori

amori universali officit invidia, cum animus disponatur ad concipiendum odium adversus eos, qui nullo modo nos offenderunt. Amor autem universalis verus fons est, ex quo misericordia derivatur (§. 402.). Quicquid igitur illi adversatur, id etiam saltem indirecte misericordiæ adversatur, & impedit profectum in hac virtute. Quemadmodum autem virtutes, quibus praxis officiorum erga Deum continetur, studium omnium virtutum omnium maxime facilitant & adversus omne vitium firmissimum præsidium sunt; ita etiam adversus invidiam remedium optimum est acquiescentia in providentia divina, consequenter ad misericordiam promovendam plurimum confert. Si quis misericordes propius noscere studuerit, veritatis hujus etiam a posteriori facile convincetur: præstat tamen eandem experiri in seipso. Ceterum cum animus sorte sua contentus etiam arceat invidiam, immo acquiescentia in providentia divina invidiam pellat, quatenus reddit animum sorte sua contentum; fieri autem possit, ut aliis adhuc modis animus sorte sua contentus reddatur; si misericordes propius noscere studemus, eosdemque sorte sua contentos deprehendimus, in quirendum est in rationes, cur sint. Sane fieri potest, ut quis aliis non invideat; qui tamen indifferenti erga alios animo manet, ut eum aliena miseria parum tangat. Remedium itaque impedimenti habendum non est pro medio misericordiæ.

§. 413.

Tenacitas impedimentum liberalitatis & misericordiæ.

Tenaces illiberales sunt. Quodsi valde tenaces, vel prorsus sordidi fuerint, misericordes non sunt, non tamen propterea immisericordes. Qui enim tenax est, pauciores & minores pro facultate patrimonii sui facit expensas, quam quas officium erga alios exigit (§. 391. *part. 4. Jur. nat.*). A dationibus igitur gratuitis alienum habet animum, quamvis legi naturæ conveniant, ut vel nihil det, vel parcius, quam debebat. Quoniam itaque illiberalis est, qui istiusmodi habet animum

(§. 252.

(§. 252. *part. 4. Jur. nat.*); tenax illiberalis est. *Quod erat primum.*

Quodsi valde tenax fuerit, nullam prorsus attendit rationem, ob quam alteri aliquid gratis dandum, consequenter nec ad dandum commovetur miseria alterius. Quoniam itaque misericors non est, cui alterius miseria non est motivum pro modo facultatum contribuendi ad sublevandam miseriam alterius (§. 254. 256.); qui valde tenax est, misericors non est. *Quod erat secundum.*

Quoniam vero sordidus adeo tenax est, ut in eroganda pecunia nullam prorsus rationem habeat decori (§. 400. *part. 4. Jur. nat.*), consequenter tanta sit tenacitas, quæ in omnium oculos statim incurrit; sordidus omnium minime misericors est. *Quod erat tertium.*

Enimvero quamvis tenax vel prorsus sordidus aut nihil, aut nimis parce pro modo facultatum suarum contribuat ad sublevandam miseriam alterius, *per demonstrata n. 1. & 2.* non tamen propterea tædia creare studet miseris, afflicto additurus afflictionem, quod per se patet. Enimvero qui non habet animum afflicto afflictionem addendi, consequenter malum inferendi ei, qui, jam malo aliquo affligitur, immisericors non est §. 262. *part. 4. Jur. nat.*). Etsi ergo quis fuerit valde tenax, vel prorsus sordidus, ideoque misericordia careat, *per demonstrata n. 1. & 2.* nondum tamen propterea immisericors est. *Quod erat quartum.*

Illiberalitatem ex tenacitate colligunt omnes, omnium autem maxime ex sordibus, ita ut illiberalitatis ratio vulgo allegetur tenacitas, & sordidus omnium maxime illiberalis dicatur. Solet equidem illiberalitas etiam tribui avaritiæ; id tamen accidit, quia tenacitas ab avaritia non distingvitur, vel quia illa ab hac dependet, ut ratio remota reddatur pro pro-

 xima.

xima. Misericordia liberalitatis quædam species est (§. 261. *part. 4. Jur. nat.*). Quamobrem cum tenax illiberalis sit, quid mirum, si valde tenax, aut prorsus sordidus, qui supra modum tenax est, misericordia careat? Amat tenax pecuniam &, si fieri posset, nullam erogare mallet. Quo major est pecuniæ amor, eo quoque majora incrementa tenacitas acquirit. Quid ergo mirum, si ne quidem obulum, aut frustum panis dare velit mendico? Attentionem omnem defigit in pecunia, aut eo, quod dandum est, ideoque nec animum advertit ad indigentiam miseri, multo minus malum, quo is affligitur, ponderat, ut ejus consideratione commiseratio concitari possit. Deficit itaque misericordia, ideoque miserum ope, quam ferre poterat ac debebat ad sublevandam miseriam ipsius, destituit. Ab usu autem loquendi non abhorret, ut propter neglectum misericordiæ non dicamus immisericordem, modo a significatu vago discedamus. Latronem immisericordem dicimus, qui sævit crudeliter in corpus hominis innocentis, quem interfecisse sufficiebat, rapinæ celandæ studio. Gravissimum omnino malum est non solum rebus suis, sed ipsa vita spoliari: quod motivum esse debebat abstinendi a crudelitate, consequenter aliquem adhuc quasi misericordiæ locum relinquendi, nec omnem humanitatem exeundi. Ast si quis videt hominem a latronibus vulneratum & in via jacentem, ejus tamen miseria minime commotus præterit, nec de ope ferenda cogitat, non misericors esse dicitur. Non nego, carentiam misericordiæ ab immisericordia difficile distingvi. Et hæc sane ratio est, cur vagus obtineat significatus, quemadmodum & in aliis accidit, ut immisericors dicatur, qui non misericors dici debebat. Error tamen a turba in sermone commissus veritati nullum præjudicium facit. Quemadmodum omnes confiteri coguntur inter amorem & odium dari intermedium, utriusque nempe carentiam, quem animum indifferentem diximus (§. 629. *part. 1. Jur. nat.*), in superioribus quoque non amorem appellavimus; ita non minus manifestum est, modo animum ad notiones distinctas adver-

advertas, dari intermedium inter misericordiam & immisericordiam, carentiam nimirum utriusque, quam non misericordiam diximus. Atque hoc legi continuitatis, qua lux affunditur non satis claræ continui definitioni scholasticorum, maxime consentaneum. Neque caret utilitate sua in Moralibus non misericordiam ab immisericordia distingvi, cum ea, quæ de immisericordi prædicantur, neganda sint de eo, qui non est misericors, seu misericordia saltem caret. Major omnino malitia est esse immisericordem, ut afflicto afflictionem addere non verearis, quam non esse misericordem, ut miserum ope, quam ferre poteras ac debebas, destituas. Aequum cum esse debeat nostrum de aliis judicium, æquitati convenit, ne majorem malitiæ gradum alicui tribuamus, quam qui eidem convenit, &, si vitiis medelam afferre velimus, non eadem satisfaciunt, si quis immisericors fuerit, quam si saltem non fuerit misericors misericordiam in se desiderari passus. Relinquamus turbæ loquendi inconstantiam, facile ipsi condonandam: ast minime decet Philosophum propter vulgi inconstantiam loquendi confundere, quæ diversa sunt.

§. 414.

Quoniam tenacitas illiberales facit, immo si incrementa capit, ipsam misericordiam tollit (§. 413.); *si quis illiberalitatem fugere, nec misericordiam exuere vult, uti debet remediis, quæ contra tenacitatem & sordes prosunt, ubi animus vitii hujus labe fuerit infectus, vel saltem in id propendet* (§. 443. & *seqq. part.* 4. *Eth.*). *Remedium.*

Non una datur tenacitatis, quæ illiberalitatem gignit & tandem misericordiam ipsam extingvit, causa (§. 438. & *seqq. part.* 4. *Eth.*): sed in præscribendis remediis diversas causas satis jam distinximus (§. 443. & *seqq. part.* 4. *Eth.*), ut plura addere non habeamus opus.

§. 415.

§. 415.

Quantum indifferens erga alios animus liberalitati & misericordiæ obstet.

Qui indifferenti erga homines alios animo sunt, a liberalitate equidem non abhorrent, virtutem tamen ipsam non consequuntur, & misericordiam in se desiderari patiuntur. Qui enim indifferenti erga alios homines animo sunt, eos non odio habent (§. 629. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter nec eorum voluptatem aversantur (§. 670. *Psych. empir.*), &, ubi ratio quædam particularis fuerit, cur quosdam ament, voluptatem eorum appetunt (§. 650. *Psych. empir.*), quam cum dationibus gratuitis, circa quas liberalitas versatur (§. 363.), concitari constet (§. 35.48. *part. 4. Jur. nat.*), qui indifferenti erga homines alios animo est a liberalitate non abhorret. *Quod erat primum.*

Qui indifferenti erga alios animo est, homines alios non amat (§. 629. *part. 1. Jur nat.*), scilicet qua homines, nisi particularis quædam causa fuerit, cur hunc, vel istum amet. Quamobrem cum actus liberalitatis ex amore erga accipientem proficiscantur (§. 381.), & liberalitas maxime versetur circa eleemosynas (§. 391.), eique maxime conveniat, ut pauperibus, egenis atque mendicis subveniatur (§. 390.); qui indifferenti erga alios homines animo est, quamdiu amore universali caret, virtutem ipsam non consequitur. *Quod erat secundum.*

Denique cum qui indifferenti erga alios animo est, alios neque amet, neque oderit (§. 629. *part. 1. Jur. nat.*), aliena tanquam ad se minime spectantia considerat, consequenter nec animum advertit ad malum, quo affliguntur alii. Quoniam itaque minime curat aliorum miseriam (§. 254. *part. 4. Jur. nat.*), nec ea motivum esse potest miserum a malo, quo affligitur, liberandi, aut saltem tolerabilius efficiendi, quantum in potestate sua est. Quamobrem cum misericordiæ sit miseria aliorum commoveri ad id præstandum (§. 256. *part. 4. Jur.*

Jur. nat.); qui indifferenti erga alios animo est, misericordiam in se desiderari patitur. *Quod erat tertium.*

Notandum est, nos hic non demonstrare, nisi quæ ex animo erga alios indifferenti per se sequuntur, ideoque cetera omnia, quæ in actus humanos influere possunt, seponere: id quod probe observandum, si quod demonstratur experientia confirmare velimus. In genere nimirum notandum est, in applicandis propositionibus ea, quæ affirmantur, vel negantur non extendenda esse ultra hypothesin, hoc est, ultra ea, quæ sumuntur. Subjectum propositionis præsentis homo est, in quo non concipitur nisi animus erga homines alios indifferens, hoc est, carens amore universali, quo sine ullo respectu alio hominem quemvis, propterea quod homo est, complecti debemus (§. 619. *part. 1. Jur. nat.*). Ex antecedentibus vero patet, amorem hunc esse fontem liberalitatis atque misericordiæ. Qui saltem amicos amat, hoc est eos, qui se amant (§. 625. *part. 1. Jur. nat.*), & ad hos liberalitatem atque misericordiam restringit, neutrius virtutis adhuc vere compos est, cum ista restrictio legi naturæ minime conveniat, quæ utramque extendit ad homines omnes, ipsos etiam inimicos, nec in exercitio ullam restrictionem admittit, nisi quam ob rationes alias ipsamet facit ab officiis, quas præscribit, petitas, veluti cum dari jubet pro modo facultatum, & ab eleemosynis arcet eos, qui labore suo acquirere possunt, quantum ad vitam sustentandam sufficit. Indifferens erga alios animus vitium est (§. 120.): non igitur est quod miremur, a vitio proficisci neglectum virtutis, &, si vel maxime, ab ea non abhorreamus, eandem tamen labe quadam infici, aut aliqua sui parte deficere.

§. 416.

Quomodo obstaculum istud removeatur.

Quoniam qui indifferenti erga homines alios animo sunt, quamvis a liberalitate non abhorreant, virtutem tamen ipsam non consequuntur & misericordiam in se desiderari patiuntur (§. 415.), qui vero existimant, quod sibi soli vivere lice-

liceat, indifferenti erga alios animo sunt (§. 121.); *opinio hæc, quasi sibi soli vivere liceat, impedimentum liberalitatis & misericordiæ est*, consequenter *ne hisce virtutibus noceat*, eo, *quem supra ostendimus, modo* (§. 122. & *seqq.*) *eradicanda.*

Solent homines neglectum liberalitatis & misericordiæ excusare, quod cura sui sibi satis negotium facessat, nec aliorum sors ad se spectet. Ideomate patrio multo significantius dicitur: **Ich habe gnung mit mir zu thun, was gehn mich andere an,** quasi unus quisque saltem prospicere debeat sibi, non vero etiam aliis. Absurditatis vero seipsos redarguunt, dum opis alienæ indigi aliorum opem implorant, & quando occasione sic ferente aliorum illiberalitatem erga se, aut misericordiæ carentiam accusant. Homines de eo, quod æquum & justum est, satis bene ac recte judicant, quando alii æquos & justos erga se præbere sese debent; ast non similiter, quando ipsimet æqui & justi esse debent erga alios. Id vero indifferenti erga alios animo tribuendum, quem damnat lex naturæ (§. 630. *part. 1. Jur. nat.*), oppositum amori universali, quem urget (§. 632. *part. 1. Jur. nat.*). Indifferens erga alios homines animus plus nocet, quam putatur, modo penitus inspiciatur actionum humanarum nexus. Ast hic cum oriatur ex opinione, quasi nobis solis vivamus (§. 121.); quanta sit necessitas, ut hæc opinio extirpetur, palam est.

§. 417.

De influxu cupidinis gloriæ in liberalitatem & misericordiam.

Veræ gloriæ cupidus liberalem se lubenter præbet iis, qui meliore fortuna digni sunt, & iis, qui alieno sumtu indigent ad præclare quidpiam in usum generis humani præstandum, vel bene de se meritis, & miseris liberali manu subvenit ad sublevandam, vel, si in potestate sua fuerit, prorsus tollendam eorum miseriam. Qui enim veræ gloriæ cupidus est, ei benignum aliorum de actionibus suis judicium motivum est eas committendi (§. 351. *part. 2. Phil. pract. univ.*), bonorum scilicet & peritorum judicium, qui

recte

recte judicant (§. 47. *Jur. Gent.*). Quamobrem cum virtutes veram laudem pariant (§. 550. *part. 1. Jur. nat.*), quas facta inde profecta probant (§. 551. *part. 1. Jur. nat.*), actus vero liberalitatis & misericordiæ, qui in dationibus gratuitis consistunt (§. 363. 398.), ab omnibus agnoscuntur, ut non difficile sit de iis judicium; qui gloriæ cupidus est, ei liberalitas & misericordia se maxime commendat: quoniam tamen nonnisi veræ gloriæ cupidus, *per hypothesin*; operam quoque dat, ut liberalitatem & misericordiam exerceat legi naturæ convenienter (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ne scilicet in actione sua deprehendatur, quod recte reprehendi possit a perito (§. 542. *part. 1. Jur. nat.*). Enimvero dona recte dantur ad promovendum bonum per alios & incitandum alios ad præclare quid præstandum, ad gaudium tribuendum iis, qui meliore fortuna digni sunt (§. 367.), & liberalitatis potissima pars est pauperibus, egenis atque mendicis subvenire (§. 390.). Quodsi ergo quis veræ gloriæ cupidus sit, liberalem se lubenter præbet iis, qui meliore fortuna digni sunt, atque iis, qui alieno sumtu indiget ad præclare quidpiam in usum generis humani præstandum, vel bene de se meriti sunt, miserisque liberali manu subvenit ad sublevandam, vel, si in potestate sua fuerit, prorsus tollendam eorum miseriam.

Ex propositione præsente patet, gloriam motivum liberalitatis & misericordiæ esse, non tamen propterea gloriam intendi tanquam finem. Quamvis enim homini naturale sit, ut laude delectetur, nec in eo quicquam sit, quod reprehendi possit, si laude merita delectetur; non tamen propterea laudem appetit, nec eam spectat tanquam mercedem ejus, quod bene ac recte a se factum est. Delectatur laude, quatenus est sermo de perfectione sua, quam acquisivit: hujus enim dum sibi conscius est, animus voluptate perfunditur (§. 511. *Psych. empir.*).

empir.). Gaudet itaque, quod obligationi suæ satisfecerit, quicquid bene ac recte a se factum tanquam debitum agnoscens, & quod ex laude merito sibi ab aliis tributa intelligat, se famæ, quemadmodum debet (§. 554. 555. *part. 1. Jur. nat.*), servandæ studuisse, malamque evitasse. Hoc vero modestiæ convenit (§. 484. 489. *part. 4. Eth.*), ideoque nihil vitii habet. Etsi gloria motivum sit dationum gratuitarum juxta legem naturæ determinatarum; non tamen propter famam datur, quod gratis datur: qui enim propter famam donum, seu gratis quid dat, ambitiosus & arrogans est, non liberalis (§. 383.), & qui large effuseque donat, seu gratis dat, ut liberalior videatur aliis, superbus est (§. 384.). Actus igitur liberalitati atque misericordiæ convenientes ambitio, arrogantia & superbia ad se trahunt, ut non virtutis sint, cujus esse debebant. Tendit gloria ad bene ac recte faciendum, quod faciendum est, &, ubi oritur ex benigno aliorum de facto patrato judicio, studium bene ac recte faciendi acre efficit (§. 371. *part. 2. Eth.*). Quamobrem si gloria motivum est liberalitatis atque misericordiæ, summam parit sollicitudinem & circumspectionem, ut dationes gratuitæ ad amussim respondeant legi naturæ, minime autem aliorum contemtum, aut cupidinem superioritatis cujusdam supra alios. Atque hoc modo modestia influit in liberalitatem & misericordiam, quæ appetitum circa famam legi naturæ convenienter moderatur (§. 563. *part. 1. Jur. nat.*), immo quoque humilitas, quæ appetitum moderatur circa existimationem sui (§. 581. *part. 1. Jur. nat.*). Quamvis itaque cupido gloriæ, nisi affectus ab intellectu regatur, quemadmodum fieri debet (§. 528. *part. 2. Eth.*), ad ambitionem, arrogantiam & superbiam facile homines seducit; hoc tamen metuendum non est, si ea nobis satis perspecta sunt, quæ de modestia & humilitate ostendimus (§. 484. & *seqq. part. 4. Eth.*). Quæ neglectui harum virtutum tribuenda, perperam cupidini gloriæ tribuuntur.

§. 418.

§. 418.

Prudentis est donis sibi conciliare amorem & favorem eorum, quorum ope indigemus. Prudentiæ est adjumenta fortuito oblata in usum suum vertere (§. 465. *part. 1. Eth.*). Quodsi ergo contingat nos ope alterius indigere, cum donis aliorum favorem & amorem nobis conciliare possimus (§. 120. *part. 4. Jur. nat.*), & legi naturæ conveniat, ut donis eorum favorem & amorem nobis conciliemus, quorum ope indigemus (§. 121. *part. 4. Jur. nat.*); prudentis utique est donis sibi conciliare amorem & favorem eorum, quorum ope indigemus. *Quando donationes prudentiæ conveniant.*

Vulgo hoc agnoscitur, quando dicitur, pecuniam negligere in loco prudentiam summam esse. Prudentia vero supponit, ut quod faciendum sapienter decretum sit (§. 256. *part. 1. Jur. nat.*). Dationes ergo gratuitæ faciant necesse est ad exequendum id, quod sapienter decrevimus, ideoque influunt per modum medii ad consequendum finem nobis propositum. Quodsi sapienter decretum fuit, quod faciendum, finis, propter quem agitur, licitus est & medium quoque licitum, quo uti vult agens (§. 441. 443. *part. 1. Eth.*); adjumentum, quod vi prudentiæ accedit in casu præsenti, cum etiam licitum sit, medium electum minime vitiat. Usus omnium virtutum intellectualium exigit, ut sollicita circumspectione utamur, ne ad fines inhonestos iisdem abutamur. Ceterum ex præsente propositione patet, si quis prudens est & prudentiam amat, prudentiam quoque motivi vicem subire liberalitatis erga eos, quorum ope indigemus, exercendæ.

§. 419.

Pudere debet homines divites & opulentos, præsertim si luxui fuerint dediti, parce atque restricte dare eleemosynas, nec miseris subvenire. Lege naturæ divites dare eleemosynam obligantur & opulenti pluribus & largius dare debent (§. 241. *part. 4. Jur.* *Quosnam pudere debeat tenacitas in dandis*

eleemosynis & subveniendo miseris.

Jur. nat.). Et quoniam divites ac opulenti hoc facile facere possunt absque ullo incommodo suo (§. 240. 51. *part. 4. Jur. nat.*); tanto turpius est officio isti non satisfacere. Quamobrem cum id recte ab aliis improbetur, pudor autem concitari debeat sinistro aliorum de factis nostris judicio, si verum fuerit (§. 374. *part. 2. Eth.*); homines divites & opulentos pudere debet minores, quam pro modo facultatum, & paucioribus, ideoque parce atque restricte dare eleemosynas. *Quod erat primum.*

Quodsi præterea luxui fuerint dediti, pecuniam profundentes solius ostentationis causa expensas multas minus necessarias & inutiles faciunt (§. 387. *part. 4. Jur. nat.*), eleemosynas vero parcius & restrictius dantes, quam pro modo facultatum dare poterant, expensas necessarias, quas facere debent (§. 380. 241. *part. 4. Jur. nat.*), insuper habent. Quoniam itaque luxui dediti pecuniam profundere, quam eleemosynas largius & pluribus dare malunt, opulentos autem & divites pudere debet parce atque restricte dare eleemosynas, *per demonstrata n. 1.* omnium maxime pudere debet parce atque restricte dare, si fuerint luxui dediti. *Quod erat secundum.*

Denique cum homo miser magno aliquo malo affligatur, vel multis prematur (§. 254. *part. 4. Jur. nat.*), si ejus miseria non commoveatur ad subveniendum ei, qui maxime poterat atque debebat, ipsum ne minimum quidem amat (§. 643. *Psych. empir.*), ac omnis misericordiæ expers est (§. 256. *part. 4. Jur. nat.*). Quoniam itaque dives & opulentus omnium maxime miseris subvenire poterat (§. 240. *part. 4. Jur. nat.*) atque debebat (§. 259. *part. 4. Jur. nat.*); patet, ut ante *per demonstrata n. 1.* homines divites & opulentos pudere debere, quod miseris non subveniant. *Quod erat tertium.*

Divi-

Divites & opulenti in dandis eleemosynis duplici modo peccant, neque enim dant, quantum dare debebant, & paucioribus dant, cum pluribus dare deberent. Utrumque repugnat legi naturæ (§. 241. *part.* 4. *Jur. nat.*). Cum vero hominem pudere debeat omne factum, vel non factum legi naturæ contrarium; omnium maxime ipsum pudere debet factum, quod facile omitti, & non factum, quod facile committi poterat. Si ad illiberalitatem erga egenos & mendicos accedit luxus; duplex vitium pudorem auget, præsertim cum id in ostentationem impendatur, quo egenis & mendicis subveniri debebat. Si denique misericordia deficit, quod carentiam omnis amoris universalis arguit, cum homini nihil magis naturale existimari debeat, quam miseria aliorum commoveri ad miseriam ipsorum sublevandam; an non merito omnem pudorem exuisse censendus, qui, cum dives & opulentus sit, ut miseriæ aliorum facile subvenire possit, eorum tamen minime miseretur, quamvis nulla odii causa adsit. Analysis exemplorum in casibus obviis docebit, multa concurrere vitia, quamvis non semper eadem, quæ in non misericordiam tacite influunt & pudorem malum intendunt. Nisi quis omnem curam famæ, quam habere debet, ut sit bona, abjecerit; pudor motivum erit liberalitatis erga egenos & mendicos ac misericordiæ divitibus & opulentis. Etenim si quis famæ suæ amans est, pudor tendit ad emendationem eorum, quorum pudet (§. 376. *part.* 2. *Eth.*), consequenter in casu præsenti, divitem & opulentum commovet ad dandum eleemosynas pro modo facultatum suarum & ad opem ferendam miseris.

§. 420.

Quando dives & opulentus miseros destitu-

Si dives & opulentus luxui deditus eleemosynas dare non vult egenis atque mendicis, nec subvenire miseriæ aliorum; immisericors recte censetur. Quoniam enim dives & opulentus absque incommodo suo eleemosynas dare & liberalitate sua miseriam mise-

ens pro immisericorde habendus. miserorum sublevare potest (§. 240. *part. 4. Jur. nat.*); ab eo quoque eleemosynæ & subsidia miseriæ leniendæ expectanda. Quodsi dives & opulentus fuerit luxui deditus, pecunias solius ostentationis causa profundit, luxu suo non aliud intendens, quam ut divitias ostentet, ad expensas multas minus necessarias & utiles sufficientes (§. 387. *part. 4. Jur. nat.*). Cum itaque eleemosynam, aut opem, miseriæ levandæ causa petentes videant, quod pecunias profundere nullus debitet, erga se tamen tam tenax sit suique misereri nolit; fieri non potest, quin opis alienæ maxime indigi contristentur (§. 621. *Psych. empir.*). Quamobrem cum sic afflicto addatur afflictio, immisericors autem est, qui hoc facit (§. 262. *part. 4. Jur. nat.*); si dives & opulentus luxui deditus eleemosynas dare non vult egenis atque mendicis, nec subvenire miseriæ aliorum, immisericors recte habetur.

Distinximus inter immisericordem & non misericordem (*not.* §. 413.) & tenacem non immisericordem esse, qui propter tenacitatem opis suæ indigis & miseris subvenire non vult. Etenim de aliena indigentia & miseria minime cogitat, attentionem omnem defigens in pecunia, quam servare studet. Quamobrem nec dici potest, quod denegando eleemosynam, vel opem suam afflicto afflictionem addere velit. Enimvero si qui pecunias ostentationis causa profundit, ut videatur opulentus, egenis & mendicis eleemosynas dare recusat, nec miseris subvenire vult; cum aliena miseria ipsum parum tangat, ideoque nec curæ habeat, quod illi contristentur, propterea quod adeo tenacem se ipsis præbeat, cum tamen nudæ ostentationis causa tantas pecunias profundat; tristitiam eorum saltem indirecte intendit (§. 625. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Ideo etiam si istiusmodi homines admoneantur de contristatione justa miserorum, quod se videant ope destitui ab eo, qui omnium maxime eam ferre poterat, regerere solent: per me contristentur, quantum voluerint, quid hoc ad me? Exemplo est

est dives epulo, qui purpura & bysso induebatur & quotidie splendide epulabatur, ad cujus januam jacebat Lazarus, mendicus ulceribus plenus, cupiens satiari de micis, quæ cadebant de mensa divitis, canibus venientibus & ulcera ejus lingentibus, Luc. XVI. 19. *& seqq.*). Ecce tibi hominem opulentum, qui nullis parcebat sumtibus in res sumtuosas faciendis. Haud grave ipsi fuisset mendicum nudum vestire & famem ejus frusto panis sedare: ad ejus tamen miseriam animum non advertebat, quamvis canes ulcera ejus lingentes & miseriæ ejus quasi subvenientes attentionem ejus in eandem attrahere poterant. Minime igitur tantam miseriam se commoveri patiebatur, ut eandem sublevaret, quamvis ignorare non posset, eundem contristari debere, quod se destitutum videret omni ope, quam ipse eidem ferre poterat. Nemo est, qui perpensis istis circumstantiis divitem epulonem immisericordem vocare dubitabit, etiamsi immisericordiam a non misericordia alias distingvat. Arcti admodum sunt limites inter non misericordiam & immisericordiam, ita ut ob causas emergentes non misericos ex improviso fiat immisericors. Dantur autem immisericordiæ gradus, ita ut immisericordia nascens propior sit non misericordiæ, ac ideo acumine opus sit ad illam ab hac distingvendam. Obtinet hoc in vitiis quoque aliis. Ast ne quis fiat immisericors, fugienda est non misericordia. Etenim non misericors facilius efficitur misericors, quam ubi ab immisericordia ad misericordiam quis avocandus.

§. 421.

Medium animum ad misericordiam disponendi.

Si animus ad misericordiam disponendus, status miserorum expendendus & cum nostro comparandus, & fingentes statum nostrum cum statu miseri permutari, perpendere debemus, quid nobis ab altero fieri velimus. Etenim si status miserorum cum statu nostro comparatur, tanto clarior erit differentia, quæ inter utrumque intercedit, quo intimius uterque perspicitur, consequen-

ter patet, quanam ope indigeat miser, ut miseria ejus si non tollatur, saltem mitigetur & tolerabilior efficiatur, & quid nos ad hoc conferre possimus, ut vel miser a miseria liberetur, vel malum, quo affligitur, saltem tolerabilius efficiatur. Quodsi jam ponamus, nos esse miseri loco, cum homo per naturam suam aversetur infelicitatem (§. 325. *part. 2. Phil. pract. univ.*), ideoque omne id, quod molestiam creare ipsi potest (§. 639. *Psych. empir.)*, aversatio vero tendat ad hoc depellendum (§. 250. *part. 2. Eth.)*, extemplo nobis constabit, fore ut velimus nos a malo isto liberari, & dolorem solamine leniri, si quis saltem effecerit, ut idem quomodocunque tolerabilius efficiatur. Quodsi porro ponamus, alterum loco nostro esse, ut nos a malo vel liberare possit, vel saltem ferre opem, qua idem tolerabilius efficitur; ecquis dubitabit fore, ut quam maxime opem ejus anhelemus, & alterum misericordem erga nos esse velimus (§. 256. *part. 4. Jur. nat.*)? Quoniam itaque maxime naturale est, ut id facias alteri quod tibi ab alio fieri vis, cum eadem sit mutua obligatio (§. 99. *part. 1. Jur. nat*); animus ad misericordiam disponitur, si statum miserorum expendamus & cum nostro comparemus, & fingentes statum nostrum cum statu miseri permutari perpendamus, quid nobis ab altero fieri velimus.

Media virtutis, quæ in Moralibus præscribuntur, talia non sunt nisi respectu eorum, qui habent animum virtutem colendi, consequenter cum virtus consistat in habitu actiones suas legi naturæ conformandi (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), qui bonam habent voluntatem (§. 121. *part. 2. Eth.*). Quorum enim voluntas bona non est, aut prorsus mala; illi mediis istis uti nolunt. Ita in præsenti casu non modo ipsis molesta accidit ea status sui cum statu miseri comparatio, sed si vel maxime ab alio inculcentur, quæ huc faciunt, aut ipsimet ad eorum considerationem animum appellant, non tamen suffici-

tem

tem ad ea afferunt attentionem, & tacite ſerpentia vitia eandem ad alia trahunt, quibus appetitus in contrarium rapitur. Aurem igitur benignam rationi minime præbent. Valet idem de remediis, quæ contra vitia præſcribit Philoſophia moralis. Horum efficientia tanto magis impeditur, quo altiores radices vitium in animo egerit. Quodſi ergo media iſta & remedia ad alios applicanda, multa circumſpectione opus eſt, ne in caſſum cadat omnis labor. Hoc qui viderunt facile ſibi perſuaſerunt, quaſi in Philoſophia morali non ſit locus demonſtrationi, quemadmodum in Matheſi, quaſi mores hominum non ſint objectum demonſtrationis, ſicuti magnitudines & numeri, conſequenter quod in Matheſi obtineant demonſtrationes, objecto ejus eſſe tribuendum. Enimvero qui ita ſentiunt, theoriam moralem cum ejus applicatione confundunt. Illa quidem demonſtrationes admittit, quæ certitudinem parit; aſt demonſtratio efficere nequit, ut, quod in ſe certum eſt, cum effectu quoque applicetur. Mens humana abyſſus eſt latebrarum & receſſuum, quibus mediorum & remediorum uſus redditur inutilis, ut in tentaminibus nobis ſit ſubſiſtendum, in quibus ne deſiderari quid patiamur, opera danda eſt, ut eos intimius noſcere diſcamus, quos ad virtutem quandam adducere, a vitio avocare volumus. Ad hanc noſcentiam plurimum conducit analyſis exemplorum moralis nunquam ſatis commendanda. Ceterum ut aliis lubenter faciamus, quod ab ipſis fieri nobis volumus; neceſſe eſt ut agnoſcamus æqualitatem naturalem hominum, vi cujus nobis non majus jus arrogare poſſumus, quam alteri concedimus, nec alteri minus obligatos nos exiſtimare, quam alterum nobis obligatum eſſe volumus (§. 78. *part. 1. Jur. nat.*). Ne vero ulli exceptioni locus relinquatur in caſu præſenti, ſupra oſtendimus, ſi miſericors eſſe volueris, operam dandam eſſe, ut facta a perſonis dividere diſcas (§. 407.). Quando vero dicimus, animum ad miſericordiam diſponi; ſufficienter indicamus, ea, quæ in propoſitione præſente præſcribuntur, non ſufficere, ut ſis miſericors, cum miſericordia ſupponat amo-

rem universalem (§. 402.), de quo abunde dictum est in superioribus.

§. 422.

Quænam perpendenda, ut miseris lubenter subveniamus.

Ut miseris lubenter subveniamus pro modo facultatum nostrarum, considerandum est egenis atque mendicis & miseris competere aliquod jus ad id, quod nobis superfluum est, pro modo indigentiæ ipsorum, nobis vero qua dominis competere jus in usum ipsorum legi naturæ convenienter de eo disponendi. Quoniam enim homines omnes corpus suum conservare debent (§. 349. *part. 1. Jur. nat.*): lex quoque naturæ omnibus tribuit jus ad usum earum rerum, sine quibus conservari nequit. Quamvis itaque dominiis introductis fieri non possit, ut omnes habeant, vel labore suo acquirant (§. 514. *part. 1. Jur. nat.*), quantum vitæ tolerandæ sufficit, sed alii minus habeant, alii plus; non tamen propterea fortunam adversam expertis pereundum, in quorum præjudicium, citra violationem juris naturæ omni homini competentis (§. 19. *part. 2. Jur. nat.*), introduci minime potuerunt. Quamobrem necesse est, ut infortunio suo indigis relictum sit aliquod jus ad id, quod aliis superfluum est (§. 239. *part. 4. Jur. nat.*). Enimvero cum vi libertatis naturalis homo in agendo non dependeat ab ullo alio homine nisi a seipso (§. 153. *part. 1. Jur. nat.*) & lex naturæ, a qua venientem obligationem libertas non tollit (§. 159. *part. 1. Jur. nat.*), ipsi præscribit, quomodo actiones suas dirigere, consequenter etiam rebus, quæ sunt in dominio ipsius, uti debeat (§. 167. *part. 2. Jur. nat.*); dominium quoque consistere debet in libertate disponendi de re pro arbitrio suo, seu prouti domino visum fuerit (§. 118. *part. 2. Jur. nat.*), consequenter etiam de eo, quod ipsi superfluum est, in usum egenorum, mendicorum atque miserorum, & lex naturæ præscri-

ſcribit modum, quo diſponere debeat, quemadmodum ex anterioribus abunde patet atque in parte quarta Juris naturalis ſufficienter demonſtratum eſt. A Deo igitur, legis naturæ autore (§. 273. *part. 1. Phil. pract. univ.*), collatum eſt jus diſponendi de ſuperfluo in uſum miſerorum & indigentium juxta voluntatem ſuam lege naturæ manifeſtatam (§. 278. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ut ideo exercitium juris in dominiorum introductione miſeris atque opis alienæ indigis ad ſuperfluum reſervati ſit penes dominum. Quoniam qui bonam voluntatem habet, lubenter facit, quod legi naturæ, ſeu voluntati divinæ conforme (§. 121. *part. 1. Eth.*), &, quia omnes voluntatem bonam habere debent (§. 276. *part. 1. Phil. pract. univ.*), omnes quoque facere debent (§. 170. *part. 1. Phil. pract. univ.*); ut miſeris lubenter ſubveniamus pro modo facultatum noſtrarum, conſiderandum eſt egenis atque mendicis & miſeris competere aliquod jus ad id, quod nobis ſuperfluum eſt, pro modo indigentiæ ipſorum, nobis vero qua dominis competere jus in uſum ipſorum legi naturæ convenienter de eo diſponendi.

Ne ea, quæ hic dicuntur, paradoxa videantur, unum alterumque notandum eſt, quamvis tum in antecedentibus paſſim, tum etiam alibi (*not.* §. 351. *part. 4. Eth.*), plura jam dicta ſunt, quæ huc faciunt. Jus quoddam homini opis alienæ indigo competere ad id, quod ſuperfluum eſt in alterius patrimonio, abſurdum in ſe minime eſt, cum introductione dominiorum nemini auferri penitus potuerit uſus rerum neceſſarius (§. 562. *part. 6. Jur. nat.*), ideoque dominia introducta intelligantur tacita hac reſtrictione, ut, ſi in caſu emergente contingat alicui penitus auferri neceſſarium rei uſum, eidem jus aliquod competat in eas res, quæ ſunt in dominio (§. 563. *part. 6. Jur. nat.*), unde deduximus jus neceſſitatis ex communione primæva adhuc reſiduum (§. 564. & *ſeqq. part. 6.*

Jur. nat.). Ad hoc ipſum jus accedit jus egenorum, mendicorum & miſerorum ad id, quod ſuperfluum eſt in patrimonio alterius. Enimverò antequam jus iſtud exiſtat, neceſſe eſt ut extrema indigentia adſit ex parte egenorum & miſerorum, cui niſi ope aliena ſubveniri nequit, & in patrimonio alterius adſit ſuperfluum, quo ſubveniri poteſt. Omnes autem conjunctim eadem tenet obligatio opem ferendi indigentibus. Quamobrem jus, quod ob indigentiam competit Titio, non terminatur in eo, quod ſuperfluum eſt Sempronio, ſed ad univerſitatem ſuperflui refertur, quod eſt in omnium, qui opibus abundant, patrimoniis. Officium omne erga alios hanc habet exceptionem, ut tibi potius conſulas, quam alteri, ſi aut tibi, aut alteri deeſſe debes (§. 575. *part. 6. Jur. nat.*), nec ideo dandum alteri id, quo ipſemet indiges. De eo igitur, quod tibi ſuperfluum eſt, & de propria indigentia non ope alterius indigentis, ſed tuum eſt judicium, ſicuti ex adverſo ope aliena indigentis judicium eſt de ſua indigentia & de impoſſibilitate ſibi ipſi proſpiciendi. Satis manifeſtum hinc eſt, jus quod egenis & miſeris competit ad id, quod aliis ſuperfluum, exerceri non poſſe niſi a dominis, ita ut indigentibus equidem ablatum non ſit ipſum jus, ſed ſaltem exercitium juris, ideoque ipſi aliorum opem implorare teneantur & in denegantis voluntate acquieſcere, niſi inevitabilis emergat neceſſitas, quæ juri neceſſitatis locum facit (§. 599. *part. 6. Jur. nat.*). Conſona quoque hæc ſunt primis Juris naturæ principiis (§. 233. 234. *part. 1. Phil. pract. univ.*), in quæ tandem reſolvuntur, analyſi demonſtrationum. Ceterum nec hoc inſolens videri poteſt, uni competere aliquod jus, alii tamen exercitium ejus, ita ut qui jus habet id per ſe exercere nequeat, ſed per alium, cujus voluntate ſtandum. Obtinet enim hoc in ſtatu civili, ubi moralis neceſſitas a fine civitatis veniens urget, ut ſingulis adimatur exercitium jurium natura ipſis competentium & judicibus demandetur. Jus naturæ omnia ita determinat, ne ullæ naſcantur contradictiones: id quod quemadmodum ubivis, ita etiam in præſenti caſu perſpici-

ſpicitur, ſi ex ſyſtemate legum naturalium concentus fuerit perſpectus. Parum autem refert, quod jus Lazaro competens ad id, quod Crœſo ſuperfluum eſt, non ſpectetur tanquam perfectum: in Moralibus enim tantummodo conſideratur obligatio interna, quæ ſpectatur in conſcientia (§. 656. *part. 1. Jur. nat.*). Quemadmodum nullo jure petitur ab alio, quod quis per ſe conſequi valet (§. 662. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque peccat qui petit (§. 449. *part. 1. Phil. pract. univ.*); ita ſimiliter peccat, qui denegat, quod dare poterat atque debebat (§. *cit.*). Quamobrem quando de motivo lubenter ſubveniendi miſeris pro modo facultatum ſuarum ſermo eſt; non attendenda niſi obligatio interna cum jure eidem reſpondente. Habent tamen, quæ hic demonſtrantur, etiam uſum in conſtitutionibus civilibus, quemadmodum ſuo loco conſtabit.

§. 423.

Quantum ſit peccatum, ſi miſeris denegetur, quod dare poteras.

Quoniam egenis atque mendicis & miſeris competit aliquod jus ad id, quod nobis ſuperfluum eſt pro modo indigentiæ ipſorum, nobis vero qua dominis jus in uſum ipſorum legi naturæ convenienter de eo diſponendi (§. 402.), & rerum, quas habemus, dominus Deus eſt, nos vero non ſumus niſi uſuarii, & dominium nobis ſaltem competit reſpectu hominum aliorum (§. 351. *part. 4. Eth.*); *Qui miſero opem denegat, quam ferre poterat, ea, quæ diſpenſationi ipſius commiſit Deus, male diſpenſat, & jus egenorum ac miſerorum violat: quodſi ergo luxu deditus profundit, quæ egenis ac miſeris dare debebat, ea conſumit, quæ ipſis a Deo deſtinantur ad extremam vitæ neceſſitatem tolerandam & miſeriam ſi non tollendam, ſaltem levandam.*

Hæc probe notanda ſunt, ut intelligatur, quantum ſit peccatum miſericordem non eſſe, aut eſſe prorſus immiſericordem, & cur tam gravi pœna dignum cenſeatur a Deo, quam in extremo judicio Chriſtus dictaturus eſt ejusdem reis, Matth. XXV.

XXV. 4. & seqq. Plurimum quoque conducit, ut perpendamus, fortunam pertinere ad providentiam divinam (§. 932. *part. 1. Theol. nat.*) & a Deo decretam esse (§. 544. *part. 1. Theol. nat.*), consequenter quod fortunæ tribuimus, id Deo acceptum ferendum esse. Quamvis itaque fortuna dicatur cœca, quatenus inæqualiter distribuere videtur bona sua, nec pro merito; cœca tamen non est, nisi quatenus hominum actiones ad eandem concurrunt, quorum culpa cœca efficitur, cum ipsimet cœci affectibus, non ratione regantur, & ignorantia eorum laborent, quæ scire debebant. Cum Deus in hoc universo omnia sapientissime decreverit (§. 643. *part. 1. Theol. nat.*), nec in decernenda fortuna sapientiam suam desiderari passus, cumque mala physica & moralia dirigat in bonum finem (§. 680. *part. 1. Theol. nat.*), cœcitatis quoque, quæ hominum culpa accedit, rationem habet, ut cœca dici respectu ipsius non mereatur. Facile autem intelligitur, æqualem bonorum fortunæ distributionem pro præsenti rerum humanarum conditione minime convenire saluti generis humani. Et ne quis de iniquitate fortunæ conqueratur, probe perpendendum, quemlibet in statu suo felicem esse posse (§. 425 *part. 3. Eth.*), nec miseriam per se hominem facere infelicem (§. 330. *part. 2. Eth.*), modo is patientiam in se desiderari minime patiatur (§. 592. *part. 1. Jur. nat.*).

§. 424.

Cur de liberalitate sua erga egenos & miseros gloriari absurdum sit.

Similiter quia miseris, egenis atque mendicis datur, ad quod jus quoddam ipsis competit, & qui dant Dei dispensatores sunt (§. 203.) cumque ea, quæ dispensationi nostræ commissa sunt, Dei sint (§. 351. *part. 4. Eth.*); *absurdum est, si quis de sua erga egenos & miseros liberalitate gloriari velit, vel propter famam det eleemosynas & miseris subveniat.*

Non das egenis & mendicis atque miseris, quod tuum est, sed quod tibi dedit Deus, ut ipsis des. Laus igitur omnis non tibi debetur, sed Deo, qui hoc modo prospicere voluit indi-

indigentibus & miseris. Laus tua in eo consistit, quod sis fidelis adspensator eorum, quæ Deus dispensationi tuæ commisit & cui rationem reddere teneris. Improbat ideo Christus in superbo Pharisæo, quod coram Deo liberalitatem suam jactabat, debitum in nescio quod meritum convertens. Ex hactenus demonstratis & uberrime expositis abunde patet, quantum in Moralibus intersit, ut dominium consideremus, quale nobis competit respectu Dei, & quomodo ejus usum regat lex naturæ. Quodsi omnes huc animum adverterent, qui opibus abundant; non tantus esset earum abusus, qualis conspicitur, nec liberalitas erga egenos & miseros ulla sui parte deficeret.

§. 425.

De iis, qui nullo jure eleemosynam petunt.

Quoniam jus ad id, quod aliis superfluum est, egenis atque mendicis & miseris competit pro modo indigentiæ eorum (§. 422.), nec eleemosyna danda nisi iis, qui labore suo tantum acquirere minime possunt, quantum ad vitæ necessitatem sufficit (§. 220. *part. 4. Jur. nat.*), & misericordes esse debemus erga eos, qui a malo, quo affliguntur, seipsos liberare nequeunt (§. 259. *part. 4. Jur. nat.*); *si qui ipsimet habent, aut labore suo acquirere possunt, quantum indigentiæ suæ sufficit, eleemosynas petunt, in jus egenorum & mendicorum atque pauperum involant &, quod iisdem debetur, id ipsis surripiunt.*

Jus ad id, quod aliis superfluum est, restrictum est ad certas personas & metiendum ex indigentia ipsarum. Nemo autem sibi arrogare debet jus, quod alterius est, id quod furto assimilatur. Quamvis enim furtum proprie sic dictum non committatur nisi in re corporali mobili (§. 499. *part. 2. Jur. nat.*), sibi tamen arrogare jus, quod res incorporalis est (§. 498. *part. 1. Jur. nat.*), egenis, mendicis atque miseris competens, ut accipiatur, quod ipsis debetur, proxime ad furtum accedit (§. 498. *part. 2. Jur. nat.*). Atque hinc patet turpi-

tudo naturalis hujus vitii, quod pudere debet eleemoſynas accipientes, quibus minime indigent. Ipſa autem hæc turpitudo motivum eſſe debet non petendi eleemoſynas, quibus non indiges. Vulgo ea agnoſcitur, quamvis non intime perſpiciatur. Neque enim ſolum miſeri, quos egeſtas & mendicitas aliaque mala affligunt, ad quæ tollenda, vel ſublevanda aliena ope indigent, conqueruntur, quod eleemoſynæ largius dentur non indigentibus, parcius vero, vel nullæ prorſus ſibi; verum etiam qui eleemoſynam petunt, cum laborare poſſint, redarguuntur, quod mendicare non pudeat, & qui mendaces obtentu gravis cujusdam mali eleemoſynas colligunt, in Rep. puniuntur. Ceterum cum jus ad eleemoſynas æſtimandum ſit ex indigentia; de hac quoque recte ſtatuendum. Dantur eleemoſynæ ad ſublevandam extremam vitæ neceſſitatem (§. 51. *part.* 4. *Jur. nat.*), conſequenter ut vita & ſanitas conſervari poſſit (§. 350. 393. *part.* 1. *Jur. nat.*), & ut liberi educentur, quos educare obligantur parentes (§. 263. *part.* 7. *Jur. nat.*). Huc ſi animum advertas, de indigentia aliorum haud difficile erit judicium. Notandum ſaltem adhuc eſt, avertere egeſtatem & mendicitatem, conſequenter miſero ſubvenire, ne in eandem incidat, perinde eſſe, ac extremæ vitæ neceſſitati ſubvenire. Ita ſi incendio conſumtæ fuerint alicujus ædes cum omni ſupellectili, & largiores ipſi dantur eleemoſynæ, ne damno per incendium paſſo ad egeſtatem, aut ipſam mendicitatem redigatur; id non minus opus miſericordiæ eſt, quam ſi eſurienti des fruſtum panis, ut famem expleat, vel veſte carenti veſtem, qua contra injurias tempeſtatum corpus muniat, aut pro modo facultatum ad eandem contribuas. Sed talia facile docent circumſtantiæ caſus emergentis. Unicum adhuc obſervandum videtur, nimirum cur dixerimus, egenis, mendicis ac miſeris aliquod competere jus ad id, quod aliis ſuperfluum eſt. Ratio nimirum hæc eſt, quia unus quisque de eo, quod ſuperfluum eſt, tantummodo pro rata contribuere tenetur ad ſubveniendum indigentiæ aliorum, nec quod a pluribus expectandum, ab uno petendum.

Per-

Pertinent huc, quæ supra monuimus de obligatione conjunctim divites & opulentos spectante (*not.* §. 422.).

§. 426.

Liberalitas & misericordia sunt virtutes ad omnes homines spectantes, non vero ad divites & opulentos restrictæ. Etenim si cujus animus propendet in dona merentibus & ob finem bonum danda, tam amplum vero is patrimonium non habet, ut dare possit, hoc tamen non obstante liberalis est (§. 385.) & quantum unusquisque sit liberalis, non æstimandum est ex quantitate doni, sed ex ratione hujus ad vires patrimonii & propensione voluntatis ad dandum (§. 386.), ideoque ex hac sola, si vires patrimonii non permittant, ut actu des. Similiter si cujus animus propendet ad subveniendum miseris, in potestate tamen ipsius non est actu subvenire, hoc tamen non obstante misericors est & miseros saltem non deficiente opportunitate consolatur (§. 403.), & qui misericors est omnium hominum, qui malo aliquo affliguntur, commiseratur, quicunque tandem fuerint, &, si per ipsum staret, omnes a malo, quo affliguntur, liberari vellet (§. 406.). Præterea si pauperi non tanta sit penuria rerum, quin etiam necessariis sine neglectu officii erga seipsum, vel erga alios, quibus speciali quadam ratione obligatur, detrahere quid possit, ad eleemosynam modicam dandum obligatur (§. 242. *part. 4. Jur. nat.*), &, si mendicus plus mendicando acquisivit, quam quæ ad præsentem vitæ necessitatem sufficiunt, & videat alium iis carentem, eidem eleemosynam quandam dare tenetur (§. 245. *part. 4. Jur. nat.*), & pauperes, egeni, immo mendici ad dandam eleemosynam obligantur, quatenus gratis facere possunt aliis, quæ ad sublevandam extremam vitæ necessitatem faciunt (§. 246. *part. 4. Jur. nat.*). Accedit etiam

De universalitate liberalitatis & misericordiæ.

misericordia ad officiositatem, quando faciendo subvenitur misero (§. 405.). Quoniam itaque liberalitas & misericordia potissimum spectatur in animo egenis, mendicis atque miseris subveniendi, quem habere possunt etiam illi, quibus desunt vires actu subveniendi, & emergunt casus, in quibus faciendo subvenire potest, qui non habet, quod dare poterat, emergunt vero etiam casus, in quibus ope aliena indigis dare potest, qui ipse ope aliena indiget; nemo omnino mortalium est, qui non esse possit liberalis atque misericors. Quamobrem patet, liberalitatem & misericordiam esse virtutes ad omnes homines spectantes, non vero ad divites & opulentos restrictas.

Plurimum refert nosse universalitatem liberalitatis atque misericordiæ, ne quis sibi persuadeat has virtutes ad se minime pertinere, ideoque eas negligat. Cum omni virtuti operam navare debeamus, nec recte negligitur liberalitas & misericordia, cujuscunque quis tandem fuerit conditionis. Fortuna nihil mutabilius, ideoque haud raro contingit, ut, qui fuerat pauper & egenus, præter spem & expectationem suam evadat dives, immo opulentus. Quodsi ergo animus ejus nondum dispositus fuerit ad liberalitatem & misericordiam, ut demum nunc mutato rerum suarum statu hisce virtutibus operam dare debeat; valde verendum est, ne eas negligat, & studium earum erit ipsi difficile. Non insolens est, ut, si quis ex paupere reddatur dives, aut opulentus, status pristini memoriam deleat, & a liberalitate ac misericordia animum procul removeat, nec aliena miseria tangatur, vel avarus & tenax, vel in luxum effusus. Quodsi vero cum essent pauperes de liberalitate & misericordia serio cogitassent, & animum ad has virtutes disposuissent; jam facti divites facere non negligerent, quod facere in statu anteriori voluissent, modo vires non defuissent. Accedit, quod qui opibus carent alienæ opis indigi facilius animo comprehendant jus indigentium

tium ad id, quod aliis superfluum, utpote sibi favens, nec vitiis istis obstantibus, quæ divitum & opulentorum mentem occœcant, ne veritatem videant, vel ut difficillimum experiantur assensum. Haud raro etiam contingit, ut homines ex pauperibus divites & ex vilibus alti ad humilem fortunam tristemque dejectos contemnant, superbia liberalitatem erga egenos & misericordiam si non prorsus extingvente, attamen multum utrique detrahente.

§. 427.

Quod jus egenorum & miserorum ad superfluum restrictum esse debeat ad extremam vitæ necessitatem.

Jus egenorum atque mendicorum & miserorum ad id, quod superfluum est aliis, ipsa natura necessario restrictum est ad extremam vitæ necessitatem. Satis manifestum est, si bona fortunæ inter omnes homines æqualiter essent distributa, parum consultum fore generi humano, ut ideo sine ulteriori probatione sumi possit. Si cui vero non statim succurrant incommoda deinde secutura, is legat ea, quæ de vitæ simplicitate & discessu ab eadem prolixe demonstravimus & explicavimus, ut evinceremus legi naturæ convenienter communionem primævam fuisse sublatam & dominia introducta (§. 71. & *seqq. part.* 2. *Jur. nat.*). In communione enim primæva omnium idem est jus ad eas res, quibus indigent ad satisfaciendum obligationi suæ naturali (§. 19. & *seqq. part.* 2. *Jur. nat.*), cujus si vitari deberet abusus, perfecta charitas vigere deberet inter homines, consequenter rectus illius usus supponit homines, quales non dantur, sed quales esse debebant, ut unusquisque alterum amaret tanquam seipsum (§. 619. *part.* 1. *Jur. nat.*), nec quisquam meliore vitæ conditione esse vellet, quam alter, non vero quales sunt. Quamvis homines conjunctim obligentur operam dare, ne desit sufficiens copia rerum necessariarum, utilium & voluptuariarum, sive industrialium, sive artificialium (§. 511. *part.* 1. *Jur. nat.*), ideoque hominibus

 omni-

omnibus laborandum ſit (§. 514. *part.* 1. *Jur. nat.*), & unusquisque eum laborem ſeligere debeat, cui obeundo ſe parem ſentit (§. 528. *part.* 4. *Jur. nat.*); ecquis vero hominibus perſuadebit, ut ſinguli ſatisfaciant obligationi huic, quamdiu vi libertatis naturalis in agendo non dependent ab ullo alio homine, niſi a ſeipſo (§. 153. *part.* 1. *Jur nat.*), nec introductione dominiorum & ſtatus civilis inæqualitas invecta & naſcendi conditio atque caſus ad ſatisfaciendum iſti obligationi eos trahat. Quoniam vero bona fortunæ per ſe hominem felicem non reddunt (§. 410. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); ſed quilibet in ſtatu ſuo felicitate frui poteſt (§. 425. *part.* 3. *Eth*), appetitus autem hominis natura non fertur niſi in felicitatem (§. 324. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*), neque etiam Deus aliud vult, quam ut homines ſint felices (§. 706. *part.* 1. *Theol. nat.*), ita ut vi bonitatis ſuæ ipſis immittat mala phyſica, quibus adverſus malum morale præmuniantur, vel ab eodem avocentur (§. 734. *part.* 1. *Theol. nat.*), quod ipſos reddit infelices (§. 406. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); non ſine providentia divina contingit, ut non omnes æque bonis fortunæ abundent. Quemadmodum vero homo obligatur ad corpus (§. 349. *part.* 1. *Jur. nat.*), & vitam conſervandam (§. 350. *part.* 1. *Jur. nat.*) & animam perficiendam (§. 167. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), ut virtutem colat (§. 278. *part.* 1. *Jur. nat.*) & laborem ſuum recte perficiat (§. 522. *part.* 1. *Jur. nat.*), conſequenter perſonam ſuam in ſuo vitæ genere recte gerat, eoque fine ipſi ſufficiunt res neceſſariæ, quæ ad vitæ ac ſanitatis conſervationem requiruntur & ad animam perficiendam (§. 499. *part.* 1. *Jur. nat.*); ideo contentus eſſe poteſt, ſi non careat rebus neceſſariis, quarum carentia extremam indigentiam efficit, minime neceſſe eſt, ut rerum utilium & voluptuariarum quoque copia inſtructus ſit (§. 500. 501. *part.* 1. *Jur. nat.*); quas ipſa lex

natu-

naturæ neceſſariis poſtponi jubet (§. 502. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum res neceſſariæ ſint, quarum uſu dominiorum introductione nemo excludi potuit; jus ad id, quod aliis ſuperfluum eſt, ultra res neceſſarias extendi neceſſe fuit minime. Egenis itaque & mendicis atque miſeris cum competat aliquod jus ad id, quod aliis ſuperfluum eſt, idem ipſa natura reſtrictum eſt ad extremam vitæ neceſſitatem.

Si homo habet res neceſſarias, ſatis ipſi proſpectum eſt. Sufficit, ne careat iis, quæ ad vitam & ſanitatem conſervandam ſufficiunt, & ſine quibus fieri nequit, ut, niſi deſint vires, labore ſuo res neceſſarias acquirere valeat. Ideo quoque Apoſtolus nos contentos eſſe jubet, ſi victum & amictum habeamus. Naturam paucis contentam eſſe, dudum exploratum eſt, & quos præſens rerum ſtatus fecit inæquales, mors æquales facit. Nec ideo melius vixiſſe cenſendus eſt, qui ſplendide ac opipare vixit, quam qui acquievit in iis, quæ ad vitæ neceſſitatem faciunt: ea enim in cenſum minime veniunt, quando de vita beata ferendum eſt judicium. Qui ergo infortunio ſuo facti ſunt egeni atque mendici, aut miſeri; non habent quod conquerantur, jus ſuum ad id, quod aliis ſuperfluum eſt, ultra res neceſſarias non extendi & ſe contentos eſſe debere, ſi divites ac opulenti contribuant, quæ ad extremam vitæ neceſſitatem ſaltem ſufficiunt. Fames optimum cibi condimentum eſt, nec cibi lauti ſanitati magis conducunt, quam viles, immo haud raro illi nocent. Et qui eſuriens cum guſtu bonitatis divinæ fruſtum panis comedit, quo famem ſedat, majore voluptate fruitur, quam ſi cujus guſtus ſapore cibi hilaratur. Idem valet de veſtitu: rebus autem utilibus & voluptuariis, etſi earum uſus licitus ſit (§. 467. 472. *part. 1. Jur. nat.*), facile caremus, modo neceſſarias habeamus. Immo conſtat, alios res utiles & voluptuarias ſibi comparare debere, ne aliis deſint neceſ-

necessariæ, genere humano multiplicato. Sed de his suo loco rectius dicetur in Politica. Notandum porro jus egenorum, mendicorum & miserorum proprie nasci ex indigentia infortunio contracta: cum tamen benigna ejus interpretatione, quam suadet amor universalis facta a personis dividens, etiam extendatur ad eos, qui non sine culpa sua in egestatem, aut mendicitatem inciderunt, ac miseri evaserunt, his tanto minus justa querelæ causa est, quod illud ultra res necessarias non extendatur. Notandum quoque est, nisi hominum culpa & varia eorum vitia ad egestatem & mendicitatem atque miseriam cum fortuna adversa concurrerent, pauciores fore alienæ opis indigos, ut ceteri largius contribuere possent. Silentio jam præterimus incommoda, quæ inde resultant, si egenis atque mendicis ultra extremam vitæ necessitatem subveniatur, rectius alio loco commemoranda.

§. 428.

Quomodo eleemosyna & in genere beneficium spectari debeat ab accipiente.

Accipiens eleemosynam non considerare debet, quo animo & fine detur, nec spectare tanquam debitum, sed tanquam beneficium. Idem valet de beneficio quocunque alio. Eleemosyna enim subvenitur indigentiæ accipientis (§. 51. *part. 4. Jur. nat.*). Per se autem patet, eadem subveniri indigentiæ accipientis, quocunque animo & propter quemcunque finem detur, consequenter accipienti perinde esse, sive detur animo vere liberali & datio ex amore proficiscatur, sive non. Accipiens igitur eleemosynam considerare non debet, quo animo & fine detur. *Quod erat primum.*

Quamvis vero indigentibus jus quoddam competat ad id, quod aliis superfluum est (§. 422.); cum tamen ad dandam eleemosynam alterum indigens compellere nequeat (§. 223. *part. 4. Jur. nat.*), & ferendum sit, si ea petenti denegetur (§. 225. *part 4 Jur. nat.*), ideoque standum judicio & voluntate dantis, num scilicet dare possit & velit, exercitio illius juris danti

danti relicto (§. 422.), qui nonnisi Deo rationem reddere tenetur, quomodo ea, quæ ipsi dispensanda commisit, dispenset (§. 423.), eleemosynam spectare nequit tanquam debitum, quod exigi potest, sed tanquam beneficium, quod denegari poterat (§. 57. *part. 4. Jur. nat.*). *Quod erat secundum.*

Quoniam beneficiario nomisi jus imperfectum ad beneficium competit (§. 26. *part. 4. Jur. nat.*), nec eidem competit jus alterum ad beneficium dandum cogendi (§. 27. *part. 4. Jur. nat.*), & vi libertatis arbitrio dantis relinquendum, cuinam dare velit (§. 29. *part. 4. Jur. nat.*), & per se patet, eandem esse beneficii efficientiam respectu accipientis, quocunque animo & propter quem finem detur; quæ de eleemosyna demonstrata sunt, de beneficio quocunque alio similiter intelliguntur. *Quod erat tertium.*

Quemadmodum dominium aliter consideratur respectu Dei, aliter respectu hominum (§. 351. *part. 4. Eth.*); ita quoque jus indigentium ad id, quod aliis superfluum est, aliter considerandum respectu Dei, aliter respectu hominum. Respectu Dei jus hoc considerandum tanquam perfectum & obligatio id rite exercendi perfecta est, ut ideo graviter peccetur, si miseris denegatur, quod dari poterat (§. 423.); respectu autem hominum tanquam imperfectum, quod indigentibus non relinquit nisi jus perfectum petendi conjunctum cum obligatione patienter ferendi, etiamsi denegetur quod dari poterat. Quemadmodum dominium, quale sibi competat respectu Dei, saltem considerare tenetur dominus, ut rebus suis recte utatur, abusumque vitet; ita quoque jus indigentium ad id, quod sibi superfluum est, quale sit respectu Dei, saltem considerare tenetur dominus, ut idem rite exerceat, hoc est, voluntati Dei, seu legi naturæ convenienter. Præterea nemo judex est a Deo constitutus, ut de conscientia alterius judicium sibi sumere liceat, nec ulla ratio est, cur homini hoc judicium competere debeat. Actu externo sub-

venitur indigentiæ aliorum, non interno, ideoque obligatio, quatenus respicit accipientem, ultra actum externum non extenditur: Deo autem obligatur dans in conscientia quoad actum internum, ut ejus voluntati satisfiat. Distinctio hæc subsistit, etiamsi in natura humana, tanquam fonte legum naturalium (§. 135. *part. 1. Phil. pract. univ.*), subsistas, nec ad ejus autorem Deum ascendas (§. 273. *part. 1. Phil. pract. univ.*): id quod probe notandum est profano nostro hoc seculo, ne Pseudophilosophis, qui sibi sapere videntur ultra ea, quæ intelligunt, veritatem sugillandi ansam demus. Nisi enim rationem omnem ejuraverint, ea, quæ hic inculcamus & in antecedentibus alibique tradita sunt, in dubium vocare nequeunt. Atque hæc ratio est, cur adeo sollicite obligationem naturalem, quæ rationem sufficientem agnoscit in ipsa hominis rerumque essentia & natura (§. 143. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ubivis urgeamus. Quamvis enim tanta esse nequeat veritatis fiducia, ut eam insipientibus persuaderi posse existimemus, qui fastu & superbia elati supra alios sapere sibi videntur, dum insipiunt; ea tamen faciunt ad arguendam ignorantiam & stultitiam delirantium, ne ab iis imponatur aliis, qui rectius informari volunt & saniora docentibus se dociles præbent. His potissimum consulere studet philosophus. Homo homini se utilem præbet solo actu externo, & ad hunc solum animum attendit in officiis aliorum erga se: ast Deus respicit animum & qui officium præstat eundem respicere debet, utpote legi naturæ, seu voluntati divinæ conformandum. Homo, cui alius officio suo utilem se præbere debet, ultra actum externum nihil ab eo requirere potest, cum sic consequatur id, ad quod alter ipsi obligatus est. Absit autem, ut existimes, parum ideo referre, quomodo se habeat actus internus, modo externus legi naturæ conformis sit. Nisi enim actus internus eidem respondeat, actus externus non ex virtute proficiscitur, sed ex vitio quodam, quod minimum tacite in ejus determinationem influit, nec voluntas constans & perpetua est, quæ sola virtutis propria (§. 328. *part. 1. Phil. pract. univ.*),

ita

ita ut in casu præsenti, qui commodum tuum promovet, ejus animus quoque dispositus sit ad te ope sua destituendum, vel tibi prorsus nocendum, si circumstantiæ quædam casus emergentis concitent affectus studio inserviendi contrarios, aut ad nocendum tibi tendentes. Sola igitur virtute, quæ actus externi & interni cum lege naturæ conformitatem requirit, exacte prospicitur aliis & propriæ agentis felicitati.

§. 429.

Quoniam accipiens eleemosynam non considerare debet, quo animo & fine detur, nec spectare tanquam debitum, sed tanquam beneficium (§. 428.), qui vero beneficium accipit gratum habere debet animum erga benefactorem (§. 43. *part. 4. Jur. nat.*), & ei gratias agere obligatur (§. 45. *part. 4. Jur. nat.*); *eleemosynam accipiens gratum habere debet erga dantem animum eidemque gratias agere*, cumque a dantis voluntate unice dependeat, utrum eleemosynam dare velit, nec ne, & quantum dare velit (§. 224. *part. 4. Jur. nat.*), *grato animo accipi debet & cum gratiarum actione, quantulumcunque detur.* Et quoniam in genere qui beneficium accipit, non respicere debet animum, quo datur, nec inquirere in finem, ob quem datur (§. 428.), ideoque agnoscere tenetur alterum esse benefactorem suum, qui beneficium dat, atque dantis voluntati relinquere, num dare velit (§. 29. *part. 4. Jur. nat.*), & quantum (§. 118. *part. 2. Jur. nat.*); *beneficia omnia accipienda sunt cum animo grato & gratiarum actione.* *Quo animo eleemosyna & beneficium quodcunque accipiendum.*

Beneficia, quæ tam in dando, quam faciendo consistunt (§. 17. *part. 4. Jur. nat.*), præstationes gratuitæ sunt (§. 19. *part. 4. Jur. nat.*), pro quibus nihil vicissim recipitur (§. 18. *part. 4. Jur. nat.*). Quodsi ergo quid gratis tibi præstatur, beneficium accipis, quod idem manet, consequenter tibi æque utile est, sive animo vere liberali detur, sive minus. Naturaliter

homines ſibi invicem obligantur ad beneficia mutua, quantum in poteſtate eſt (§. 23. *part.* 4. *Jur. nat.*). Quoniam itaque nihil magis naturale eſt, quam ut alteri, cui eadem obligatione teneris, qua tibi tenetur, facias viciſſim, quod tibi facit, (§. 99. *part.* 4. *Jur. nat.*), quantum ſcilicet in poteſtate eſt (§. 209. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); ſi beneficium accipis, animum habere debes beneficium reddendi (§. 40. *part.* 4. *Jur. nat.*), ideoque hunc animum ſaltem verbis declarare, ut benefactori de eodem conſtet. Gratum vero animum habet, qui habet animum beneficia reddendi (§. 42. *part.* 4. *Jur. nat.*), & in ejus declaratione gratiarum actio conſiſtit (§. 44. *part.* 4. *Jur. nat.*). Eleemoſynarum largitio beneficium eſt (§. 57. *part.* 4. *Jur. nat.*). Quæ igitur de beneficiis dicuntur, de eleemoſynis pariter intelliguntur. Conſtat beneficia eſſe præſtationes gratuitas, *per modo demonſtrata.* Beneficium igitur reddit, qui alteri gratis quid præſtat, qui ſibi gratis quid præſtitit (§. 32. *part.* 4. *Jur. nat.*); non vero neceſſe eſt, ut præciſe idem præſtetur, vel æquipollens: id quod ex ſequentibus clarius eluceſcet.

§. 430.

De beneficii agnitione & ejus æſtimatione ad gratitudinem neceſſaria.

Qui gratum animum habere vult, beneficium ſibi præſtitum agnoſcere ac rite æſtimare tenetur. Etenim gratus animus conſiſtit in dilectione benefactoris ob beneficia in nos collata (§. 31. *part.* 4. *Jur. nat.*), & requirit diſpoſitionem animi ad beneficia reddenda (§. 40. 42. *part.* 4. *Jur. nat.*). Enimvero qui alterum diligere vult ob beneficia in ſe collata & habere animum beneficia alteri reddendi, conſequenter beneficium tribuendi, propterea quod ſibi beneficium tribuit (§. 32. *part.* 4. *Jur. nat.*); utique agnoſcere debet, ſe ab altero beneficium accepiſſe, & quænam inde in ſe utilitas redundaverit perpendere, conſequenter beneficium rite æſtimare tenetur. Quamobrem qui gratum animum habere vult, beneficium ſibi præſtitum agnoſcere ac rite æſtimare tenetur.

Gra-

Gratitudinem hic consideramus tanquam virtutem, non vero tanquam affectum, quemadmodum in Psychologia. Constat affectum sedem suam habere in appetitu sensitivo (§. 603. *Psych. empir.*); virtutem autem in appetitu rationali, seu voluntate (§. 547. *part. 1. Jur. nat.*). Gratitudo igitur qua virtus spectari potest tanquam affectus per eminentiam inexistens appetitui rationali (§. 594. *part. 2. Eth.*). Quemadmodum itaque affectus consistit in amore benefactoris ob beneficia accepta (§. 784. *Psych. empir.*); ita gratitudo qua virtus consistit in dilectione benefactoris ob beneficia in nos collata (§. 31. *part. 4. Jur. nat.*). Amori enim in appetitu sensitivo respondet dilectio in appetitu rationali. Quemadmodum amans cupit felicitatem amati (§. 650. 638. *Psych. empir.*); ita qui diligit alterum constantem & perpetuam habet voluntatem felicitatem alterius promovendi (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*). Tendit amor ad promovendam felicitatem & depellendam infelicitatem amati (§. 292. *part. 2. Eth.*): qui alterum diligit, omni studio id agit, ut alter sit felix, atque cavet, ne fiat infelix (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*). Gratitudo qua affectus tendit ad bonum bono referendum & gratias agendum (§. 381. *part. 2. Eth.*); qua virtus exigit, ut actu bonum bono referatur & gratiæ agantur, quantum nimirum in potestate est (§. 31. *part. 4. Jur. nat.*). Quamobrem sicuti affectus concitatur beneficiorum agnitione (§. 377. *part. 2. Eth.*); ita qui virtutis compos fieri vult, beneficia distincte cognoscere ac rite ponderare debet, sicque affectus appetitui sensitivo formaliter existens reducitur ad appetitum rationalem, ut eidem per eminentiam inexistens induat naturam virtutis (§. 594. *part. 2. Eth.*).

§. 431.

Qui beneficium cognoscere vult, inquirere tenetur sedulo, num alius præstatione quadam gratuita ad bonum aliquod sive animi, sive corporis, sive fortunæ aliquid contulerit, aut idem promoverit, vel *Quomodo beneficium agnoscatur.*

malum quoddam five animi, five corporis, five fortunæ a se averterit, aut a præsenti se liberaverit. Beneficia dantur gratis (§. 19. *part. 4. Jur. nat.*) & tam in dando, quam faciendo consistunt (§. 17. *part. 4. Jur. nat.*). Quamobrem qui benefacia ab aliis in se collata agnoscere vult, animum attendere debet ad ea, quæ alii sibi gratis dederunt, vel fecerunt, consequenter ad præstationes gratuitas aliorum (§. 80. *part. 3. Jur. nat.*). Enimvero omnis actus, quo ad alterius bona sive animi, sive corporis, sive fortunæ gratis quid confertur, vel malum quoddam animi, corporis ac fortunæ ab altero avertitur, ideoque etiam quo præsens depellitur, beneficium est (§. 21. *part. 4. Jur. nat.*). Quamobrem si beneficia ab aliis in nos collata cognoscere velimus, sedulo inquirere debemus, num alii præstationibus gratuitis ad bonum aliquod sive animi, sive corporis, sive fortunæ quid contulerint, aut idem promoverint, vel etiam malum quoddam sive animi, sive corporis, sive fortunæ a nobis averterint, aut a præsenti nos liberaverint.

Beneficiorum materia amplissima est: ad ea enim pertinent omnia bona, quorum homo particeps fieri potest, & quæ in bona animi, corporis & fortunæ dividuntur, prout scilicet vel ad perfectionem animæ, vel corporis, vel status externi referuntur (§. 556. *Psych. empir.*). Et quoniam alii præstatione sua nihil efficere possunt, nisi quatenus ad perfectionem nostram, vel status nostri aliquid conferunt, vel eandem quomodocunque promovent (§. 220. *part. 1. Phil. pract. univ.*); præter bona quoque animi, corporis atque fortunæ non dantur alia, ad quæ consequenda alius quid conferre possit. Quoniam vero absentia mali etiam bonum est (§. 756. *part. 1. Jur. nat.*); malum ab aliquo avertere, vel a præsenti liberare aliquem perinde est, ac bonum quoddam in eum conferre, seu ad idem concurrere, quando concurrimus ad aversionem

fionem mali, aut liberationem ab eodem. Malum itidem triplex eſt, vel animi, vel corporis, vel fortunæ, prout vel ad animum, vel ad corpus, vel ad ſtatum externum ſpectat (§. 567. *Pſych. empir.*), cumque malum ſit, quo nos reddimur imperfectiores, vel ſtatus noſter imperfectior (§. 565. *Pſych. empir.*), præter hæc mala non dantur alia. Omnia igitur bona privativa, quæ in carentia alicujus imperfectionis conſiſtunt, ad abſentiam malorum animi, corporis & fortunæ redeunt, & nobis non minus benefacit, qui malum aliquod animi, corporis, vel fortunæ depellit, aut ab eodem nos liberat, quam qui nos boni cujusdam animi, vel corporis, vel fortunæ facit participem, aut ad idem quomodocunque concurrit. Quodſi hæc omnia probe perpendamus, fieri haud quaquam poterit, ut beneficium aliquod ab aliis præſtitum nobis non agnoſcatur. Patebit vero etiam, quam multa ſint beneficia, quæ vulgo non agnoſcuntur, cum plerique tantummodo beneficia ad dationes gratuitas reſtringant, immo ne has quidem omnes in beneficiorum numerum referant, ſed tantummodo eas, quibus indigentiæ noſtræ ſubvenitur, aut fortuna noſtra efficitur melior. Accidit hoc, quod non ſatis diſtinctas boni & beneficii notiones habet turba, neque ſatis determinatas. His enim deficientibus unusquisque ſua opinione beneficium æſtimat, ideoque variant hominum de eo judicia, quæ in caſibus datis feruntur: diverſæ enim ſunt hominum de eo, quod ſibi bonum eſt, opiniones, & ideo quoque de beneficio, quod in bonorum gratuita collatione conſiſtere debere nemo inficiatur.

§. 432.

Quoniam *qui beneficium agnoſcere vult*, ſedulo inquirere tenetur, num alius præſtatione quadam gratuita ad bonum aliquod ſive animi, ſive corporis, ſive fortunæ aliquid contulerit, aut idem promoverit, vel malum quoddam animi, vel corporis, aut fortunæ a ſe averterit, vel ab eo ſe libe- *Idem ulterius expenditur.*

liberaverit (§. 431.); *vera bona ab apparentibus discernere discat necesse est*, & *quænam singulis opponantur mala cognoscere tenetur*, consequenter *quænam sint animæ*, *corporis* & *status externi perfectiones* (§. 557. *Psych. empir.*), *quænam imperfectiones* (§. 568. *Psych. empir.*), *in Jure naturæ sufficienter demonstratæ*. Huc etiam pertinent, quæ de bonorum atque malorum ipsis oppositorum differentia tradidimus, cum de modo perficiendi voluntatem ageremus (§. 43. & *seqq. part. 2. Eth.*), quæ natura sua fertur in bonum (§. 904. *Psych. empir.*), quemadmodum noluntas ad depellendum malum (§. 907. *Psych. empir.* & §. 250. *part. 2. Eth.*).

Non hic repetenda sunt alibi a nobis jam tradita. Neque vero est, quod existimes, quæ ad praxin moralem pertinent, & ad eam scitu apprime necessaria sunt, non tradenda esse loco alieno. Etenim si voluntatem perficere velimus, necesse est, ut exactam Juris naturæ scientiam acquiramus (§. 134 *part. 2. Eth.*). Antequam igitur ad Ethicam accedas, Juri naturæ operam navare debes. Quæ igitur in Jure naturæ traduntur, in Ethica recte præsupponuntur, quemadmodum Astronomus supponit ea, quæ in Geometria demonstrantur. Quod vulgo hoc non agnoscatur, ratio hæc est, quod hactenus disciplinæ philosophicæ in systema veri nominis redactæ non tradi sueverint: id quod tamen necesse est, si quidem ad scientiam, certam rerum cognitionem, pervenire volueris. Jus naturæ cum supponat Psychologiam, quemadmodum etiam Ethica, ideo quoque in hac supponenda sunt, quæ ex illa peti possunt.

§. 433.

Quomodo beneficia sufficienter

Quoniam qui beneficium cognoscere vult, inquirere sedulo tenetur, num alterius præstatione gratuita bonum aliquod animi, vel corporis, aut fortunæ consecutus sit, aut a

malô

malo quodam liberatus (§. 431.), vera autem bona in vera quadam perfectione animæ, vel corporis, vel status externi (§. 557. *Psych. empir.*), mala autem vera in imperfectione quadam consistunt (§. 568. *Psych. empir.*); *beneficia aliorum in se collata cogniturus perpendere tenetur, quidnam alii ad perfectionem sui, vel status sui contulerint, & quantum debeatur aliis, ut vel ipse, vel status suus ab aliqua imperfectione fuerit liberatus.* *cognoscantur.*

Gratuitæ aliorum præstationes referendæ sunt non solum ad statum nostrum externum, verum etiam ad animam atque corpus, ut appareat, quid alii contulerint ad nostram statusque nostri perfectionem, vel liberationem ab imperfectione, consequenter quantum aliis debeamus, ut hac vel ista perfectione gaudeamus, vel ab hac, vel ista imperfectione simus immunes, seu, quod perinde est, ut hoc vel isto bono sive animi, sive corporis, sive fortunæ fruamur, aut hac, vel ista imperfectione careamus. Ita fieri non poterit, ut beneficium quoddam effugiat nostram attentionem, modo vera bona & mala ab apparentibus accurate discernere didicerimus (§. 432.). Hoc modo etiam agnoscetur quodlibet beneficium, quando nobis præstatur, & memoriæ infigetur, ne facile ejusdem obliviscamur, modo ad cogitationes, quæ mentem nostram subeunt, attentionem afferre sueverimus. Examen vero hoc efficientiæ præstationum gratuitarum minime molestum videri debet, propterea quod ad notitiam sui plurimum facit (§. 14. *part.* 4. *Eth.*), tam utilis, tamque necessaria in praxi morali (§. 22. & *seqq. part.* 4. *Eth.*). Beneficiorum itaque cognitio cum noscentia sui arctissimo vinculo copulatur, cumque beneficia agnita voluptatem creent, immo gaudium tribuant accipienti (§. 33. *part.* 4. *Jur. nat.*) & gratitudinem, ideoque amorem benefactoris (§. 784. *Psych. empir.*), conciteт (§. 377. *part.* 2. *Eth.*), ut etiam ex voluptate benefactoris voluptatem percipiamus, & ideo gaudeamus, quia ipse gaudet (§. 786. *Psych. empir.*), bonum, quo ipse fruitur, veluti nostrum reputantes (§. 659. *Psych. empir.*), felicitatem nostram auget (§. 638.

638. *Psych. empir.*), sicque ardorem seipsum cognoscendi incendit (§. 218. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Qui secundum rationem vivere studet, veritatem eorum, quæ hic dicuntur, in seipso experiri poterit. Quodsi qui de eadem dubitant, quod eandem in seipso non experiantur; se secundum rationem nondum vivere inde colligere possunt. Experimenta moralia multa supponunt, quibus animus ad ea capienda prædisponitur, ut ideo non sit, quod miremur, si tentanti ex voto non succedant. Poterat hoc illustrari exemplo observationum astronomicarum, immo etiam physicarum, quibus hodie utuntur viri egregii in historia naturali perficienda, nisi verendum esset, ne de difficultate experimentorum moralium dubitantibus obscurum per æque obscurum declarare videamur.

§. 434.

Quomodo beneficia recte æstimanda.

Qui beneficia ab aliis in se collata rite æstimare voluerit, non modo perpendere debet, quomodo influant in perfectionem præsentem nostram, vel status nostri; verum etiam quænam bona in posterum nobis evenientia inde dependeant. Quodsi enim bona quædam in posterum nobis evenientia a beneficio alterius dependent, benefactor referendus est in numerum causarum (§. 881. *Ontol.*), quamvis spectandus sit tanquam causa efficiens remota (§. 886 889 *Ontol.*) nec solitaria (§. 888. *Ontol.*). Quoniam itaque certum est, nos hujus boni participes factos minime fuisse, nisi beneficium istud accepissemus; idem quoque ad beneficium recte referimus. Quamobrem si beneficia ab aliis in nos collata rite æstimare voluerimus, non modo perpendere debemus, quomodo influant in perfectionem præsentem nostram, vel status nostri, ut eadem agnoscantur (§. 433.), verum etiam ut de magnitudine beneficii certius constet, porro considerandum, quænam bona in posterum nobis evenientia inde dependeant.

Magni-

Magnitudo beneficii pendet a magnitudine perfectionis nostræ vel status nostri, quam præstatione gratuita benefactoris sumus consecuti, & a magnitudine omnium bonorum, quorum in posterum non redderemur participes, nisi beneficium istud in nos collatum fuisset. Ponamus te homini pauperi mutuo dare pecuniam absque ullis usuris, ut ejus usu non modo acquirere possit, quæ ad sustentationem sui requiruntur, verum etiam lucrari tantam pecuniæ summam, ut non modo tibi mutuum restituere possit, verum etiam absque usu pecuniæ tuæ acquirere in posterum ad sustentationem sui necessaria & patrimonium suum indies locupletare. Nonne tibi tanquam benefactori tribuere debet, quod ad hanc vitæ conditionem pervenerit, sine qua absque ope tua pervenire haud quaquam potuisset? Beneficium itaque tuum sese extendit per omnem vitam ipsius, &, si is illud ponderat, quemadmodum debet, semper agnoscere tenetur, beneficio tuo talem esse præsentem rerum suarum statum. Quamobrem in æstimando beneficio non solum spectandum est id, quod in præsenti inde dependet, sed consideranda quoque sunt omnia, quæ in posterum ab eodem dependent: quæ cum prævideri certo nequeant, ideo nec fieri potest, ut magnitudo beneficii statim agnoscatur, quando accipitur, sed successive majus majusque deprehendatur. Quamobrem frequenter accidit, ut beneficium aliquod initio parvum & vile spectetur, quod bona futura inde dependentia magnum & augustum reddunt. Neque quæ de æstimanda magnitudine beneficii dicuntur, quamvis primo intuitu multis paradoxa videntur, a notionibus communibus prorsus abhorrent. Ponamus te iter facientem moneri, ne eadem via, quam ingressus es, iter continues, propterea quod non satis tutum sit, postero autem die rescire, eodem tempore viatorem a latronibus fuisse occisum & omnibus bonis spoliatum: nonne ipsi tribues aversionem periculi, in quod incidisses, nisi ab ipso monitus fuisses, & quod pecunia, quam tecum habebas, merces in nundinis coëmere possis, ac debita solvere, & liberis tuis adhuc educandis prospicere?

Nonne hic in beneficio, quod in salutari monito consistit, ratio habetur eorum omnium, quæ inde consequuntur? Neque insolens est, ut homines grati animi confiteantur, se omnem fortunam suam acceptam ferre illi, cujus beneficio ad eum statum perducti, a quo omnis fortuna reliqua dependet. Immo idem judicium aliorum quoque est. Et hoc inprimis observatur in exprobranda ingratitudine, cum vulgo homines acutiores esse soleant in reprehendendis aliorum vitiis, quam in perspiciendis virtutibus. Quamvis vero benefactor non sit causa solitaria eorum, quæ ex beneficio ipsius consequuntur, sed eodem in ea saltem influat per modum causæ remotæ; non tamen minus benefactorum numero est, qui ad beneficium contribuit, quam qui solus idem præstat, & illud inprimis considerandum est, quod causis aliis fecerit locum, quæ sine ipso non egissent. Qui modum, quo actus contingentium in hoc mundo determinatur, & quo causæ influunt in effectum, intimius perspexit, nihil difficultatis in hisce deprehendet, & quo loco habere debeat benefactorem suum abunde cognoscet: ceteris vero sufficit, ut agnoscant, se absque alterius præstatione bonum, quo gaudent, consecuturos non fuisse.

§. 435.

De indirecta intentione benefactoris.

Qui beneficium nobis præstat, indirecte intendit omne bonum, quod absque illo non obtinuissemus. Etenim quod ex actione agentis perinde sequi potest, quam id, quod vult, id indirecte intendit, si vel maxime per se id non velit (§. 621. *part. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum benefactor beneficium dans intendat voluptatem, immo gaudium accipientis (§. 35. *part. 4. Jur. nat.*), quamvis non prævideat bona, inde secutura, ut ea velle dicendus sit, indirecte tamen intendit omne bonum, quod absque beneficio suo obtinere non potuisset accipiens.

Si

Si benefactor eum habet animum, quem habere debet, beneficiarium amat (§. 38. *part. 4. Jur. nat.*), ideoque ex voluptate ipsius, consequenter ex eo, quod beneficiario bonum est (§. 558. *Psych. empir.*), voluptatem percipit (§. 640. *Psych. empir.*), cumque amor tendat ad promovendam felicitatem & depellendam infelicitatem amati (§. 292. *part. 2. Eth.*), & amans amato voluptatem creare studeat (§. 652. *Psych. empir.*), sique in potestate sua fuerit efficere, ut is consequatur aliquod animi, corporis ac fortunæ bonum, quo ipsemet caret & quod pro rerum suarum statu ipsemet consequi minime potest, ad hoc faciendum eidem obligetur (§. 646. *part. 1. Jur. nat.*); nullum sane dubium est, quin vellet beneficiarium fieri participem omnium illorum bonorum, quæ ex beneficio suo consequuntur, vel absque eo consecuta minime fuissent, siquidem ea prævideret. Indirecta igitur intentio propius accedit ad directam. Enimvero beneficiarius non spectare debet animum dantis (§. 428.), ideoque eum recte supponit, qualis vi legis naturæ esse debet. Cum ex parte sui perinde sit, quo animo beneficium præstetur; in æstimando beneficio in se spectato ad idem referre tenetur, quicquid eidem inest; consequenter etiam dependentiam bonorum, quorum absque illo particeps factus non fuisset, aut fieri non posset. Si beneficia sunt gravida bonis venturis; quando ea veniunt, illorum quasi fructus sunt. Cum indirecta intentio agenti imputetur (§. 625. *part. 1. Phil. pract. univ.*); fructus quoque beneficii benefactori accepti referendi. Qui non ignorat, quæ de imputatione delictorum ob intentionem indirectam in omnibus judiciis criminalibus perpetuo usu recepta sunt principiis moralibus conformia, quæ in parte prima Philosophiæ practicæ universalis demonstravimus; is eadem principia in æstimandis beneficiis admittet tanto lubentius, quod quæ indirecte intendi dicuntur, vi legis naturæ directe intendere obligatur benefactor, quia præcipit dilectionem universalem omnium (§. 618. *part. 1. Jur. nat.*), conse-

quenter omne ſtudium id agendi, ut alter ſit felix, ac cavendi, ne fiat infelix (§. 617. *part. 1. Jur. nat*).

§. 436.

An in æſtimando beneficio ratio habenda malorum, in quæ absque illo non incidiſſet beneficiarius.

Mala, in quæ incidit beneficiarius, in quæ vero absque iſto beneficio non incidiſſet, benefactori imputari minime poſſunt, nec in æſtimando beneficio attendenda. Etenim benefactor intendit voluptatem, immo gaudium beneficiarii (§. 35. *part. 1. Jur. nat*), conſequenter velle nequit, quod ipſi moleſtiam creat, aut triſtitiam concitat, ideoque nec velle poteſt, ut beneficium ſuum ipſi fiat damnoſum. Quamobrem cum a beneficio dando ſeſe abſtineret, ſiquidem prævidere poſſet, id beneficiario fore damnoſum; cum nemini imputari poſſit ignorantia invincibilis (§. 550. *part. 1. Phil. pract. univ.*), nec actio, qua ſatisfit obligationi ſuæ, agenti imputari queat quoad mala, quæ ex eadem ſequuntur (§. 613. *part. 1. Phil. pract. univ.*): mala, in quæ incidit beneficiarius, in quæ vero absque iſto beneficio non incidiſſet, benefactori imputari minime poſſunt. *Quod erat unum.*

Quoniam mala, in quæ incidit beneficiarius, in quæ vero absque iſto beneficio non incidiſſet, benefactori imputari minime poſſunt, *per demonſtrata;* ea quoque in æſtimando beneficio attendenda non ſunt, tanquam nullo modo intenta. *Quod erat alterum.*

Ponamus, te commendatione mea promotum eſſe ad munus, quod absque ea adeptus non fuiſſes. Ponamus porro incendio conſumi res tuas omnes, immo filiolum, quem impenſe amas, miſere perire, qui caſus funeſtus tibi non contigiſſet, niſi ad munus illud evectus fuiſſes. Mihi imputari nequit tantum malum, in quod incidiſti, nec hoc quicquam detrahit beneficio, quo fortunas tuas augere ſtudui, & nemo ſanus probabit, ſi indignabundo in me animo dixeris, te nullam mihi gratiam habere, quod te commendaverim patrono. Hæc

Hæc quidem adeo manifesta sunt, ut superfluum videatur, ea demum demonstrari: quoniam tamen inde a nonnullis inferri poterat, absurdum esse ad beneficium referri & benefactori accepta ferri bona omnia, quæ consecuti non fuissemus, nisi beneficii participes facti fuissemus, cum alias quoque imputanda essent benefactori mala, in quæ non incidissemus, nisi eodem mactati fuissemus, quod utique absurdum; ideo necesse est, ut pateat ratio, cur ab uno casu ad alterum non valeat argumentatio. Bona imputantur benefactori, quia intenduntur, certe intendi debent, & ipsius animo conveniunt; ast mala imputari nequeunt, quia non intenduntur, & animo ipsius repugnant. Differentia hæc manifesta est ex demonstrationibus, ideoque omne dubium tollit, quod ejusdem ignaro facile suboriri poterat, non sine præjudicio veritatis. Non potest excipi, benefactorem non semper habere hunc animum, præsertim cum de bonis non prævisis nulla mentem subeat cogitatio, & haud raro contingat, ut invideat beneficiario bona, quæ absque suo beneficio consecutus non fuisset, ipsumque pœniteat beneficii sui. Cum enim beneficiarius non considerare debeat animum dantis, sed spectare beneficium, quale in se est (§. 428.); animum benefactoris sumit, qualis vi legis naturalis esse debet. Supponit itaque amorem infucatum benefactoris (§. 38. *part. 4. Jur. nat.*), cui maxime convenit, ut velit, beneficium suum esse beneficiario non modo utile, sed etiam fructuosum, & gaudeat, si videt votis suis respondere eventum (§. 292. *part. 2. Eth.*). Non insolens est, ut benefactor prævidens ex beneficio suo provenire posse bona alia per modum voti animum hunc suum beneficiario declaret: si quorundam vero is est animus, ut a beneficio sese abstinerent, si certo prævidérent bona inde secutura, id certis vitiis debetur, quæ liberalitatem & officiositatem labe quadam inficiunt, beneficium vero in se non immutant. Qui bonum directe intendit, indirecte quoque intendit bona alia cum eodem connexa & suo tempore eventura: qui malum intendit directe, mala quoque alia cum eodem quo-

quomodocunque connexa indirecte intendit. Sed repugnat, ut cum bono intendantur mala, quin potius bonum intendens maxime vult, ne inde sequantur mala. Et quamvis variæ sint rationes, ob quas benefactor mutet animum erga beneficiarium, quem in præsenti habet; quod tamen mutabilitati voluntatis tribuendum, id ad beneficium adscribi nequit, quod illa mutata minime alteratur.

§. 437.

De bonis ex malo consequentibus. *Si ex malo, quod nobis inflixit alius, consequantur bona: ea non male facienti, sed Deo accepta ferenda.* Directio enim malorum ad bonum finem pertinet ad gubernationem hujus universi (§ 904. *part. 1. Theol. nat.*), ideoque ad providentiam divinam (§. 929. *part. 1. Theol. nat.*), & ad bonitatem Dei adscribenda (§. 733. *part. 1. Theol. nat.*), consequenter quæ ex malo, quod nobis ab homine infligitur, consequuntur bona, beneficia divina sunt. Deo igitur accepta ferenda, non homini, qui nobis malefecit.

Qui nobis male facit, male quoque cupit, nec bene cupere potest: neque enim propterea nobis male facit, ut bona consequamur, quæ alias non consequeremur. Tantum igitur abest, ut ea intendere possit tanquam finem. Ast Deus, qui vult, ut simus felices (§. 706. *part. 1. Theol. nat.*) & per nexum rerum gubernat hoc universum (§. 901. *part. 1. Theol. nat.*), permittit, malis nos onerari ab hominibus, ut consequamur bona, quæ vi nexus rerum alias consequi non potuissemus. Hæc igitur bona in æstimandis beneficiis divinis locum habent; ast in humanis attendenda non sunt. Exemplo Josephi admodum luculento, quæ diximus, illustrantur (§. 749. *part. 1. Theol. nat.*).

§. 438.

An beneficia ab homini- *Beneficia ab hominibus in nos collata, & multo magis bona, quæ inde consequuntur, in numerum beneficiorum divinorum referenda.* Etenim

Etenim bonitati divinæ acceptum ferendum, quod homo ponatur in iis circumſtantiis, ſub quibus bonorum tam phyſicorum, quam moralium fit compos (§. 737. *part. 1. Theol. nat.*), & ſi qui homines alii ei quomodocunque inſerviant, aut quid boni conferant (§. 742. *part. 1. Theol. nat.*), conſequenter etiam ut particeps fiat beneficiorum, quæ ab hominibus aliis in ipſum conferuntur (§. 21. *part. 4. Jur. nat.*): cumque Deus velit, ut quilibet homo actiones ſuas dirigat ad aliorum hominum ſtatusque eorundem perfectionem (§. 909. *part. 1. Theol. nat.*), actus vero iſtiusmodi omnes beneficia ſint (§. 22. *part. 4. Jur. nat.*); beneficia voluntati divinæ conformiter, ſeu ipſo volente nobis exhibentur. Revera igitur Deus nobis benefacit per homines, ideoque beneficia ab hominibus in nos collata, in numerum beneficiorum divinorum referenda. *Quod erat unum.*

bus exhibita habenda ſint pro beneficiis divinis.

Res ſucceſſivæ in mundo inter ſe connexæ ſunt (§. 54. *Coſmol.*), ideoque vi nexus rerum in univerſo ex beneficio conſequuntur bona cetera, quorum absque illo beneficiarius particeps factus non fuiſſet. Enimvero nexus rerum in hoc univerſo ſapientia & bonitate divina conſtitutus (§. 741. *part. 1. Theol. nat.*); & per eundem Deus decretum, quod providentiam appellamus, exequitur (§. 927. *part. 1. Theol. nat.*), ut ideo omnia, quæ naturaliter fiunt, ſecundum providentiam ipſius fiant (§. 930. *part. 1. Theol. nat.*). Bona igitur ex beneficio ab homine accepto conſequentia in numerum beneficiorum divinorum referenda, multo quidem magis quam beneficium iſtud ab homine acceptum, *per demonſtrata n. 1.* quia quod ex eo conſequantur, non homini, ſed Deo tribuendum, utut ille per modum cauſæ ſecundæ in ſerie cauſarum ſecundarum a Deo conſtitutæ ad eadem concurrat & remote in eorundem exiſtentiam influat. *Quod erat alterum.*

Hæc probe notanda ſunt, ut Deo reddamus honorem, qui ipſi debetur, nec ejus obliviſcamur, vel homini tribuamus, quod Dei eſt. Semper nimirum cogitandum eſt, Deum nobis beneficia exhibere per homines, quemadmodum per cauſas naturales, quando utimur fortuna ſecunda. Benefactor diſpenſator eſt eorum, quorum diſpenſationem Deus ipſi commiſit (*not.* §. 424.). Non abhorrent hæc a notionibus communibus. Deo enim gratias agimus, quod excitaverit benefactores, & ut hoc faciat ſupplicamus. Vide, quæ de bonitate divina ex bonis ab aliis hominibus in nos collatis agnoſcenda demonſtravimus & annotavimus (§. 44. *part. 3. Eth.*).

§. 439.

Officium erga Deum ob beneficia ab hominibus in nos collata.

Quoniam beneficia ab hominibus in nos collata & multo magis bona inde conſecuta in numerum beneficiorum divinorum referenda (§. 438.); *Quando beneficia ab hominibus accipimus, Deo quoque pro iis agendæ ſunt gratiæ tanquam benefactori* (§. 45. *part. 4. Jur. nat.*), *eumque propter ea amare tenemur* (§. 38. *part. 4. Jur. nat.* & §. 228. *part. 3. Eth.*).

Officium hoc erga Deum dulcedinem ſingularem beneficio ab homine accepto conciliat, quatenus amor Dei maxima voluptate perfundit animum (§. 1171. *part. 1. Jur. nat.*), cumque ideo amor Dei plurimum conferat ad felicitatem noſtram (§. 251. *part. 3. Eth.*), pretium ejus multum augetur. Et hoc modo efficientia beneficii major eſt, quam foret officio iſto erga Deum neglecto, benefactor vero beneficio ſuo gloriam quoque Dei promovet, quem in actione omni colere debemus (§. 1124. *part. 1. Jur. nat.*). Quodſi benefactor Deum agnoſcit, quemadmodum debet, hanc ipſius gloriam dans beneficium quoque intendit, & ſi beneficiarius ſimiliter agnitione Dei ſufficiente non deſtituitur, nec officia erga eum ignorat, finem intentum quoque conſequitur benefactor, atque ſic demum beneficia recte dantur & accipiuntur, & beneficium plurimum confert ad utriusque felicitatem. Non deeſt hominibus

nibus materia gaudendi, modo ea carere nolint culpa sua, sed semper a causis secundis ad causam primam Deum (§. 1120. *part. 1. Theol. nat.*) ascendant experturi, solum Deum esse, qui nos reddere potest vere felices, nec sine eo felicitate continua nos frui posse. Quodsi ad talia animum attenderent homines, nulli quoque dubitarent, quin Deus serio velit ipsorum felicitatem (§. 706. *part. 1. Theol. nat.*), & quod culpa sua eadem se privent, ut Deo, quo frui poterant, frui nolint. Ceterum hinc intelligitur, homines profanos, quibus abundat seculum nostrum, esse infensissimos generis humani hostes, & ex quo fonte manent pseudophilosophorum de miseria humana querelæ, qui veræ felicitatis notione destituuntur, quam ipsos docere poterat amor Dei bonitatis divinæ consideratione concitatus (§. 254. *part. 3. Eth.*). Sine Deo homo miser est; cum Deo in ipsa miseria felix (§. 291. 437. *part. 3. Eth.*). Optandum foret, ut hæc pro dignitate hominibus inculcarentur: sed dolendum est, doctrinam profundam ex systemate veri nominis hauriendam non modo negligi ab iis, qui eadem maxime instructi esse debebant, verum etiam contemni ob difficultatem, quam in ea sentiunt ignaviæ suæ patrocinantes, immo prorsus damnari & impietatis nomine traduci odio erga eos, qui eandem profitentur.

§. 440.

Signum animi grati.

Si quis cognoscere vult, num habeat animum gratum, is observare tenetur, num benefactorem ob beneficia sibi præstita amet & num habeat animum beneficia reddendi. Gratitudo enim consistit in dilectione benefactoris ob beneficia in nos collata (§. 31. *part. 4. Jur. nat.*), consequenter qui gratum animum habet, ei constans & perpetua voluntas est felicitatem benefactoris promovendi (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque ex ipsius felicitate voluptatem percipit (§. 156. *part. 2. Eth.*). Quamobrem cum in dispositione animi ad percipiendam voluptatem ex benefactoris felicitate amor consistat (§. 633. *Psych. empir.*):

qui gratum habet animum benefactorem amat. Quodsi ergo benefactorem amemus, inde certi sumus, nos gratum animum habere. Quodsi itaque cognoscere velimus, num animum gratum habeamus, observare tenemur, num benefactorem ob beneficia nobis præstita amemus. *Quod erat unum.*

Qui habet animum beneficia reddendi, gratus est, seu animum quoque gratum habet (§. 42. *part. 4. Jur. nat.*). Quodsi ergo cognoscere velimus, num animum gratum habeamus, observare tenemur, num habeamus animum benefactori beneficium reddendi. *Quod erat alterum.*

Amor benefactoris a gratitudine separari nequit. Quod enim dilectio, quæ virtutis est, in appetitu rationali est, id est amor affectus in appetitu sensitivo. Amamus alterum, si ejus felicitate delectamur (§. 633 *Psych. empir.*), amor vero tendit ad promovendam felicitatem & depellendam infelicitatem alterius (§. 292. *part. 2. Eth.*), & in voluntate promovendi felicitatem & depellendi infelicitatem alterius dilectio consistit (§. 617. *part. 1. Jur. nat.*). Amor igitur qua affectus stimulus est ad dilectionem, ex qua provenit animus beneficium reddendi. Qui benefactorem amat, eidem bene cupit (§. 650. *Psych. empir.*), ideoque inde nostrum erga benefactorem amorem agnoscimus, si beneficia in nobis concitent cupiditatem, ut ipsi bene sit, & ut is omni bonorum genere cumuletur, ideoque optemus, ut omne malum ab eo depellatur, & ut eveniant, quæ ipsi salutaria sunt. Animum vero beneficium reddendi manifestat votum, ut occasio offeratur faciendi, quod ipsi gratum est, & cupiditas pro virili inserviendi, modo non deessent vires, aut deficeret occasio. Eadem signa locum quoque habent in gratitudine alterius cognoscenda. Etenim si gaudium vel voluptatem prodit, quando de bono, quod benefactori obtingit, sermo est; amorem quoque, quo erga benefactorem flagrat, prodit. Cautio tamen adhibenda, ne ex verbis solis de animo alterius judicemus.

Quem-

Quemadmodum enim homines vivere consueverunt ad similitudinem aliorum, ita quoque ad similitudinem aliorum loqui solent. Formulæ autem loquendi compositæ ad veritatem frequentissime respectu loquentis verba saltem sunt, ideoque sonus sine mente habendæ. Idem tenendum de animo beneficia reddendi. Quodsi quis actu beneficia reddere solet, ut non singularis cujusdam rationis suspicio adsit, idem certius agnoscitur, factis nimirum infucatis eum prodentibus.

§. 441.

Quoniam gratus animus agnoscitur ex amore benefactoris ob beneficia accepta (§. 440.), qui vero alterum amat, ejusdem quoque commiseratur (§. 688. *Psych. empir.*); *gratum quoque animum agnoscimus, si ob beneficia accepta commiseramur benefactoris, quando in malum quoddam incidit,* consequenter cum commiseratio tendat ad liberandum alterum a miseria, aut, si id fieri non possit, ad eam sublevandam, vel leniendam, immo etiam ad eam avertendam (§. 333. *part. 2. Eth.*), *gratum quoque animum agnoscimus, si habemus animum benefactorem a malo, quod ipsi obtingit, liberandi, aut idem sublevandi, vel leniendi, vel etiam malum imminens ab eo avertendi, quantum in potestate nostra est, & modo in eadem esset.* *Alia signa grati animi.*

Amor a commiseratione inseparabilis: neque enim concitari potest, nisi amore præsupposito (§. 326. *part. 2. Eth.*). Quodsi vero ex commiseratione gratus animus colligendus, necesse est, ut beneficia accepta concitaverint amorem, eorumque memoria eundem foveat, ideoque benefactoris commisereamur, quatenus benefactor est. Non propterea necesse est, ut absit amor universalis, ex quo nascitur commiseratio universalis. Etenim si beneficia benefactoris in amorem influunt, amor intenditur & cum eo quoque commiseratio, ut, quemadmodum affectus fortius excitat cupiditatem mali de-

pellendi, aut levandi, ita beneficiorum memoria motivum fortius efficiat, ut maxime velimus benefactorem amalo liberare, aut idem minimum lenire, sicque ardor malum depellendi, vel levandi concitetur (§. 218. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Quando nimirum de animo grato tanquam virtute sermo est, affectus reducendus ad appetitum rationalem, ut cum sensitivo consentiat & sensitivus legi naturæ conformis sit. Ita nimirum intellectus regit affectum (§. 528. *part. 2. Eth.*).

§. 442.

Qualis declaratio animi ad gratiarum actionem pertineat.

Similiter quia gratum animum agnoscimus ex amore benefactoris & animo beneficium reddendi (§. 440.), & ex commiseratione, si quod malum obtingit benefactori, & animo idem depellendi, aut levandi (§. 441.), beneficiarius autem gratias agit benefactori, si verbis animum gratum significat (§. 44. *part. 4. Jur. nat.*); *declaratio amoris & commiserationis erga benefactorem, & animi beneficium reddendi, aut malum depellendi, vel leniendi, modo in potestate esset, ad gratiarum actionem pertinet.*

Declaratio hæc sequitur sua sponte ex amore, ex quo etiam oritur commiseratio, cumque inde animus gratus manifestus sit, ista quoque declaratio in formulam gratiarum actionis abiit, qua deinceps consuetudine ducti utuntur etiam qui animum gratum non habent, ut, quemadmodum jam ante in casu simili monuimus (*not.* §. 440.), respectu ipsorum verba degenerent in sonum sine mente, significantia saltem animum, quem habere debent, non vero quem habent. Consulenda hic sunt, quæ de garritu orantium (*not.* §. 1225. *part. 1. Jur. nat.*) & de abusu formularum precum annotavimus (*not.* §. 500. *part. 3. Eth.*). Quando gratias agimus in instanti, beneficium accipientes amorem saltem, & animum beneficium referendi significamus, nunc hunc, nunc illum magis, prouti redditio beneficii magis, vel minus in potestate nostra esse posse videtur, commiserationis autem & animi depellendi,

aut

aut leniendi malum, si quod benefactori obtigerit, nullam facimus mentionem: cum enim qui alterum amat, voluptatem ejus appetat (§. 650. *Psych. empir.*), consequenter id quod alteri bonum est (§. 558. *Psych. empir.*), bonum vero etiam absentiam mali complectatur (§. 756. *part. 1. Jur. nat.*), qui benefactorem amat, omnis mali eum immunem esse cupit, cujus præsentiam commiseratio supponit (§. 325. *part. 2. Eth.*). Amoris igitur & animi beneficium reddendi significatione commiseratio & animus malum depellendi, aut leniendi indirecte declaratur, quatenus ex amore commiseratio & ex animo beneficium reddendi animus malum depellendi, aut leniendi per se sequitur: id quod volitioni indirectæ conforme (§. 623. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Indirectæ declarationi succedit directa, quando contingit benefactorem malo cuidam obnoxium fieri: sit ita quod vulgo non agnoscatur, eam ad gratiarum actionem esse referendam, propterea quod omnis verborum vis & potestas vulgo minime capitur, saltem ad eandem animus non advertitur. Brachyologia, cui omnino studendum, & quæ non minus in disciplinis & artibus, quam in vita communi maximum atque indispensabilem usum habet, invexit morem, ut solis verbis *gratias ago*, immo in sermone vernaculo nonnisi unico **Ich dancke** animus gratus significetur, sit ita quod emphaseos causa addantur adverbia pro conditione dantis & accipientis beneficium varia, & accedant gestus & vultus animi signa per modum supplementi ejus, quod verbis deesse videtur. Nihil in hisce per se est, quod reprehendi mereatur. Dolendum vero, quod abusu verba proferantur absque mente & cetera signa externa in morem abeant, quo actus interni ab externis, per quos illi significari debent, separantur. Obtinet idem in casibus quoque aliis, inde autem venit, quod, sicuti turba vivit ad similitudinem aliorum parum attendens, cur ita, non aliter sit vivendum, ita etiam loquatur ad similitudinem aliorum & gestus ac vultum fingat, quem mos introduxit, parum sollicita de vera verborum significatione, quam ea habere debent, & de ratione, ob quam hos gestus, hunc vultum requirat gratiarum actio.

§. 443.

§. 443.

Votum quale ad gratiarum actionem pertineat.

Quoniam declaratio commiserationis & animi depellendi malum a benefactore ad gratiarum actionem pertinet (§. 442.), commiserationi vero tunc demum locus est, quando is malum quoddam habet (§. 695. *Psych. empir.*), cujus immunem esse vult benefactorem quicunque gratum animum habet, utpote habens animum depellendi malum (§. 333. *part. 2. Eth.*), eventus autem dubii, hoc est, futuri quos nemo prævidere potest (§. 1191. *part. 1. Jur. nat.*), providentiæ divinæ toti committendi (§. 1192. *part. 1. Jur. nat.*); *ad gratiarum actionem pertinet votum, ut Deus a benefactore omne malum avertat.*

Influit in hoc votum ipse amor, ex quo oritur commiseratio (§. 688. *Psych. empir.*). Etenim qui alterum amat, voluptatem amati, consequenter quod ipsi bonum est (§. 558. *Psych. empir.*), appetit (§. 650. *Psych. empir.*), & tædium ejus, consequenter quod ipsi malum est (§. 569. *Psych. empir.*), aversatur (§. 651. *Psych. empir.*). Quamobrem gratus ad futura respiciens cum concipiat votum, ut Deus omni bono eum cumulet, in eorum numero vero etiam sit carentia mali cujuscunque (§. 756. *part. 1. Jur. nat.*); voto boni a Deo conferendi jam tacite inest votum mali avertendi. Atque ita sufficienter patet, in votum, ut Deus a benefactore omne malum avertat, influere amorem, quo impulsi omne bonum ipsi apprecamur. Cum vero Deus sit dator omnium bonorum (§. 42. *part. 3. Eth.*), qui providentia sua tantundem boni confert (§. 933. *part. 1. Jur. nat.*) ac tantundem mali arcet, quantum salva sapientia ipsius fieri potest (§. 934. *part. 1. Theol. nat.*), & ad celebrationem nominis divini lege naturali præceptam (§. 1205. *part. 1. Jur. nat*), requiratur, ut effectus naturæ Deo tribuamus tanquam causæ primæ (§. 1206. *part. 1. Jur. nat.*): in votis cum gratiarum actione conjungendis Dei quoque memores recte tribuitur Deo, quod Dei est, non vero cum

cum atheis (§. 464. *part. 2. Phil. pract. univ.*) & Deistis cœco casui, quæ ad providentiam divinam referenda (§. 535. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Equidem consuetæ formulæ gratias agendi votum continent, quo Deo tribuitur, ut benefactorem bonis cumulet, malum vero avertat, aut in quo remuneratio ad Deum refertur, præsertim quando beneficiarius eam in potestate sua esse non videt; demonstrandum tamen est hoc recte fieri, nostro præsertim profano seculo, quo istiusmodi formulæ nauseantur & ad plebem imperitam transscribuntur, aut saltem tanquam more introductæ usurpantur. Optandum vero foret, ut ex veritate procederet votum, quod iisdem concipitur, ne ex parte loquentis abirent in sonos sine mente, quemadmodum paulo ante in casu simili monuimus (*not.* §. 440.). Non sufficit, ea, quæ moris sunt, in vulgus nota esse; sed in philosophia morali quoque ostendendum, morem receptum cum lege naturæ convenire, ut ejus cum eadem convenientia intimius perspiciatur.

§. 444.

De memoria beneficiorum retinenda.

Beneficii memoriam per omnem vitam retinere debemus, nec in magnitudine ejus æstimanda mutare pretium, quod accipientes eidem statuimus. Cum enim animus gratus debeatur ob beneficia in nos collata, & consistat in constante ac perpetua voluntate beneficiarii omni studio id agendi, ut benefactor sit felix, ac cavendi, ne fiat in felix, &, si in beneficiarii potestate non sit, ut aliquid ad felicitatem benefactoris conferat, aut avertat id, quod infelicem reddere possit, felicitatem ejus cupiat, ac ne infelix fiat optet (§. 31. *part. 4. Jur. nat.*), prætereaque ad beneficium quoque referenda sint bona, quæ in posterum nobis eveniunt, & quorum participes facti minime fuissemus, nisi beneficium istud accepissemus, siquidem id rite æstimare velimus (§. 434.), tempus autem in beneficio ipso nihil mutet, quod per se patet, ea autem suppeditet, quæ ad æstimationem ejus

ſpectant, *per demonſtrata;* gratus erga benefactorem animus nunquam deponendus, ſed continuo potius majora incrementa capere debet. Neceſſe igitur eſt, ut beneficii memoriam per omnem vitam retineamus. *Quod erat unum.*

Cum beneficium eo, quo accipitur, tempore æſtimetur ex influxu in perfectionem præſentem noſtram vel ſtatus noſtri & ex ſpe bonorum inde futuro tempore conſecuturorum (§. 434.); pretium, quod eidem ſtatuendum, ſemper idem manet, nec ullo tempore variari poteſt, quin potius ſucceſſu temporis intimius idem perſpicitur, ſi memoriam ejus retinens in eo æſtimando non fueris negligens. Patet itaque nos memores beneficii per omnem vitam in magnitudine ejus æſtimanda non mutare debere pretium, quod accipientes eidem ſtatuimus. *Quod erat alterum.*

Ratio grati animi ſubſiſtit per omne tempus, cum beneficium præſtitum ſit factum, quod infectum fieri nequit. Verum manet in æternum, te a benefactore beneficium accepiſſe. Quamobrem cum gratum animum erga benefactorem habere obligeris (§. 43. *part. 4. Jur. nat.*), & hæc ipſa quoque obligatio ſit immutabilis (§. 142. *part. 1. Phil. pract. univ.*), animum gratum nunquam deponere debes: quod cum fieri nequeat niſi beneficii memoria conſervetur, eam retineas neceſſe eſt per omnem vitam. Vulgo hoc agnoſcitur, cum in gratiarum actione animum gratum exprimentes dicere ſoleant, ſe beneficii hujus memores futuros per omnem vitam, & quia etiam haud raro addunt, beneficium non fuiſſe collatum in ingratum, hoc ipſo confitentur, ſempiternam beneficii memoriam a grato animo abeſſe minime poſſe. Hæc ipſa vero formula beneficiorum quoque æſtimationi convenit, quatenus ejus efficientia ſe extendit per tempus futurum (§. 434.): ex hoc autem omnes magnitudinem beneficii æſtimare ſolent, quamvis varient ipſorum judicia, propterea quod de illa non ſtatuunt ex veritate, ſed ex naturali & conſuetudine confirmata inclinatio-

natio-

natione. Neque usu caret sempiterna beneficii memoria in praxi morali, cum in collisione officiorum erga alios, aut quando quæritur, cuinam potissimum beneficium a nobis debeatur, quod pluribus dari non potest, benefactor ceteris sit præferendus: de quo mox apertius dicemus.

§. 445.

An beneficii redditio intendenda.

Benefactor non intendere debet beneficii redditionem. Etenim beneficia dantur gratis (§. 19. *part 4. Jur. nat.*), consequenter eo dari debent animo, ut nihil vicissim a beneficiario accipias (§. 18. *part. 4. Jur. nat.*), ideoque dari non debent eo fine, ut alter tibi vicissim benefaciat, propterea quod tu ipsi benefecisti. Quamobrem cum beneficium reddatur, si tribuitur ei, a quo beneficium acceptum, propterea quod sibi ab ipso beneficium tributum (§. 32. *part. 4. Jur. nat.*), agens autem id intendit, propter quod agit (§. 616. *part. 1. Phil. pract. univ.*); benefactor beneficii redditionem intendere non debet.

Demonstrari idem quoque potest per indirectum. Ponamus benefactorem intendere debere beneficii redditionem. Quoniam agens propter id agit, quod intendit (§. 616. *part. 1. Phil. pract. univ.*); beneficia conferenda non sunt nisi in eum, qui nobis vicissim beneficium tribuere potest. Enimvero beneficium merentur, qui eodem indigent, aut ipsi acquirere, vel facere nequeunt, quod dat, vel facit benefactor (§. 30. *part. 4. Jur. nat.*), ita ut indigentia meritum generale sit idque naturale, quo ipsa natura hominem beneficio dignum efficit (*not.* §. *cit.*). Quamobrem fieri nequit, ut beneficii redditio a benefactore intendatur, denegetur beneficium iis, qui maxime indigent.

Non repugnat beneficiarium obligari ad beneficium reddendum occasione oblata (§. 41. *part. 4. Jur. nat.*), redditionem tamen non esse a benefactore intendendam, quemadmodum

non repugnat, ut nos exiſtimatione, honore ac laude dignos reddere debeamus (§. 545. 546. *part.* 1. *Jur. nat.*) & alii obligentur nos tanti exiſtimare, quanti meremur (§. 647. *part.* 1. *Jur. nat.*), atque honorem laudemque meritam nobis tribuere (§. 648. *part.* 1. *Jur. nat.*), non tamen exiſtimatio, honor & laus intendi debeat tanquam finis (§. 562. *part.* 1. *Jur. nat.*). Quemadmodum enim honor & laus merentem ſequuntur ſua ſponte, ſi boni & intelligentes meritum agnoſcunt officioque ſuo ſatisfaciunt; ita etiam redditio beneficiorum ſequitur ſua ſponte, ſi beneficiarius fuerit gratus & officio ſuo ſatisfacit. Beneficium ſpectare debet benefactor tanquam debitum, quod ſolvit (§. 25. *part.* 4. *Jur. nat.*) & ſe conſiderare tanquam diſpenſatorem Dei, qui dat beneficium ei, cui Deus dari vult, qui lege naturali præſcripſit, cui dari debeat (*not.* §. 424.). Beneficium itaque non debet eſſe mercenarium. Videmus etiam benefactores, qui hoc agnoſcunt, beneficiariis animum reddendi beneficium exprimentibus regerere, ſe minime deſiderare, ut ſibi propterea officium aliquod præſtetur. Immo quoniam vir bonus, qui honeſtatem amat (§. 967. *part.* 5. *Jur. nat.*), conſequenter convenientia actionis ſuæ cum lege naturæ delectatur (§. 171. *part.* 1. *Phil. pract. univ.* & §. 657. *Pſych. empir.*), omni modo cavet, ne ſuſpicionem famæ bonæ adverſam aliis præbeat (§. 968. *part.* 4. *Jur. nat.*); ſi ope aliena indiget, quam æque ab alio, quam a beneficiario obtinere poteſt, ab alio potius, quam a beneficiario eandem flagitat. Non deſunt exempla, ad quæ provocare poteramus; ſed ſufficit monere, me non loqui niſi expertum: id quod in aliis caſibus ſimilibus notandum.

§. 446.

An ingratitudo beneficiarii tollat obligationem benefaciendi.

Quoniam *benefactor* intendere non debet beneficii redditionem (§. 245.); *ſi beneficiarius non reddit, quando reddere poterat & debebat, aut beneficii oblitus, vel non agnoſcens gratum animum non habet, aut quocunque modo ſe ingratum præbet, propterea non deſinere debet eſſe beneficus erga alios, immo erga ipſum ingratum.*

tum. Convenit hoc maxime obligationi naturali, quæ non permittit, ut obligationi nostræ minime satisfaciamus, si alter non satisfacit suæ (§. 631. *part.* 1. *Jur nat.*).

Nostra obligatio est, ut beneficium præstemus iis, qui eodem indigent (§. 23. 30. *part.* 4. *Jur. nat.*), obligatio vero beneficiarii, ut beneficium reddat benefactori, occasione oblata (§. 41. *part.* 4. *Jur. nat.*), & gratum habeat erga benefactorem animum (§. 43. *part.* 4. *Jur. nat.*), ingratus non sit (§. 47. *part.* 4. *Jur. nat.*). Quodsi ergo hic beneficium reddere recusat, quod reddere poterat, aut beneficii immemor, vel idem non agnoscens gratum animum non habet, immo si prorsus ingratum se præbuerit; propterea tamen benefactor aliis benefacere adhuc tenetur, immo ipsi quoque ingrato, si occasio ita tulerit, ut ejus ope indigeat, quemadmodum homines omnes (§. 618. *part.* 1. *Jur. nat.*), ipsos etiam inimicos diligere debemus tanquam nos ipsos (§. 632. *part.* 1. *Jur. nat.*). Charitas, qua alios diligimus tanquam nosmet ipsos (§. 620. *part.* 1. *Jur. nat.*), fons omnium officiorum erga alios est (§. 654. *part.* 1. *Jur. nat.*), ideoque etiam beneficiorum, quæ in gratuita officiorum præstatione consistunt (§. 21. 22. *part.* 4. *Jur. nat.*).

§. 447.

Cur gratitudo sit invitatio ad plus dandum.

Qui gratus est, benefactorem ad beneficia ulteriora in se conferendum permovet. Patet a posteriori, quod placeat benefactori, si gratum erga ipsum prodamus animum, idemque a priori ostenditur. Etenim gratitudo virtus est, quam si amat benefactor, quemadmodum debet (§. 351. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), ex ea voluptatem percipit (§. 654. *Psych. empir.*), ideoque eadem ipsi placet (§. 542. *Psych. empir.*). Concitat igitur amorem benefactoris erga beneficiarium (§. 647. *Psych. empir.*), ideoque benefactor beneficiario voluptatem creare studet (§. 652. *Psych. empir.*). Quamobrem cum beneficia

voluptatem creent, immo gaudium tribuant accipienti (§. 33. *part. 4. Jur. nat.)*; beneficia plura in beneficiarium confert. Qui ergo gratus eſt, benefactorem ad beneficia ulteriora in ſe conferendum permovet.

Oſtenditur etiam hoc modo. Beneficia cum ſint præſtationes gratuitæ (§. 19. *part. 4. Jur. nat.*), quæ tam in dando, quam in faciendo conſiſtunt (§. 17. *part. 4. Jur. nat.*), quatenus in dando conſiſtunt, ad liberalitatem ſpectant (§. 363.), quatenus vero conſiſtunt in faciendo, ad officioſitatem (§. 898. *part. 1. Jur. nat.*). Quoniam itaque benefacere aliis virtutis eſt (§. 249. *part. 4.* & §. 898. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque exiſtimationem, honorem & laudem meretur, qui benefacit aliis (§. 549. 550. *part. 1. Jur. nat.*), gratus vero beneficia in ſe collata agnoſcit ac rite æſtimat (§. 430.), & gratiarum actione hoc benefactori declarat (§. 44. & *ſeq. part. 4. Jur. nat.*); ſi quis gratus fuerit, actu experitur benefactor, facta ſua ab aliis approbari, conſequenter cum approbationis hujus repræſentatione concitetur gloria (§. 366. *part. 2. Eth.*), gloria vero ſtudium bene ac recte faciendi acre efficiat (§. 371. *part. 2. Eth.*), affectu hoc impellitur benefactor ad plura beneficia conferenda, præſertim in eum, quem gratum experitur. Quamobrem qui gratus eſt, benefactorem permovet ad beneficia ulterius in ſe conferenda.

Ipſa experientia conſtat, gratitudinem beneficiarii eſſe benefactori motivum ulterius benefaciendi. Ideo dudum agnitum, gratiarum actionem eſſe ad plus dandum invitationem. Et quis eſt qui neſciat, beneficiis dignum haberi eum, qui erga benefactores gratus eſt? Equidem amor ſufficit ad conſervandum benefaciendi animum; quando tamen gloria accedit, quæ cum amore ad idem tendit, voluntas benefaciendi efficitur conſtantior. Abſit autem, ut exiſtimes, ſi benefactor gloria permovetur ad beneficia danda, eum fore ambitioſum, con-

consequenter præstationem beneficiorum labe quadam infici, ut non amplius ad liberalitatem & officiositatem, seu virtutem sit referenda: neque enim modestiæ, humilitati, pietati repugnat, ut gloria sit stimulus ad profectus in virtute faciendos (§. 501. *part.* 4. *Eth.*). Vide, quæ alias jam annotavimus de discrimine, quod intercedit inter cupiditatem laudis & cupiditatem faciendi, quæ laudem merentur (*not.* §. *cit.*). Benefactor, cujus studium benefaciendi acre efficit gloria, non ideo in gratum plura beneficia confert, ut laudetur ab eo aliisque, quamvis laude merita delectetur. Aliud enim est laude delectari, aliud eandem appetere. Differentiam facile capit, qui non ignorat, quæ de modestia in parte quarta Ethicæ demonstrata & uberius explicata fuerunt. Non diffiteor, fieri posse, immo sæpissime fieri, ut propter laudem quis benefaciat aliis, consequenter si gloria ducitur ad plus dandum, eum beneficia addere beneficiis, ut laudetur. Ast cum beneficiarius non considerare teneatur, quo animo & quo fine beneficium detur (§. 428.), & iis, qui beneficiis indigent, abunde sufficiat, ut dentur, quod per se patet; an benefactor, qui gloria stimulatur ad beneficia aliis exhibenda, animum ab omni labe immunem conservet, conscientiæ ipsius relinquendum. Ceterum patet, motivum grati animi esse, quod eodem benefactor ad plura dandum invitetur. Quamvis enim gratum erga benefactorem animum habere debeamus (§. 43. *part.* 4. *Jur. nat.*), & ad gratias eidem agendas obligemur (§. 45. *part.* 4. *Jur. nat.*), consequenter gratiæ agendæ sint cum sensu officii, non vero ut per eas intendatur pluris datio; hæc tamen minime obstant, quo minus ingrediatur motivum gratiarum actionis. Actionis bonæ ac rectæ motivum etiam desumi potest, illæsa conscientia, ab utilitate, quæ ex ipsa per se sequitur & quæ eam commendat.

§. 448.

Ingratitudo benefactori recte displicet: non tamen propterea animum benefaciendi alius deponere debet. *An propter* *Qui gratitudinem spectant ingratitudi-*

tan-

tudinem animum benefaciendi deponere liceat.

tanquam mercedem pro beneficio debitam, ingratudine ad eum deponendum permoventur. Ingratitudo vitium eſt (§. 46. *part.* 4. *Jur. nat.*), quod odio habendum (§. 368. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum ex vitio moleſtiam percipiat, qui id odit (§. 679. *Pſych. empir.*), illud vero diſpliceat, ex quo moleſtia percipitur (§. 542. *Pſych. empir.*), ingratitudo benefactori recte diſplicet. *Quod erat primum.*

Enimvero ad beneficia danda benefactor naturaliter obligatur (§. 23. *part.* 4. *Jur. nat.*), beneficiarius vero ad animum gratum erga benefactorem (§. 43. *part.* 4. *Jur. nat.*), & ad agendum gratias (§. 45. *part.* 4. *Jur. nat.*). Quodſi beneficiarius ingratus fuerit, officio ſuo non ſatisfacit (§. 31. 46. *part.* 4. *Jur. nat.*). Quamvis vero hic non ſatisfaciat obligationi ſuæ, non tamen propterea permiſſum eſt benefactori, ut ſuæ quoque obligationi non ſatisfaciat (§. 631. *part.* 1. *Jur. nat.*), conſequenter ut animum gratum deponat. Benefactor itaque animum benefaciendi deponere non debet, etiamſi beneficiarius ingratus fuerit. *Quod erat ſecundum.*

Quodſi quis gratitudinem ſpectet tanquam mercedem pro beneficio debitam, beneficia propter gratitudinem aliis exhibet, hanc nimirum intendens tanquam finem & illis utens tanquam mediis, quibus hanc conſequi vult. Videns itaque ſe finem a ſe intentum minime conſequi, ob ingratitudinem animum benefaciendi aliis deponit. *Quod erat tertium.*

Ingratitudo odio habenda tanquam vitium: aſt cum vitium a perſona ſit dividendum, non propter ingratitudinem odio habendus ingratus, multo minus ſi unus gratus eſt, odium hoc extendendum ad alios, ut non modo non plus demus ei, qui ingrato animo beneficium accepit, verum etiam beneficium non detur aliis, de quibus nondum conſtat, utrum grati, an ingrati ſint futuri, ſed qui ob unius ingratitudinem ſaltem tales

tales præsumuntur. Quoniam non modo ingratus est, qui bonum bono non rependit, quando poterat, vel beneficium quoque acceptum parum æstimat, aut benefactorem pro tali non reputat, verum etiam qui bonum malo refert, nec veretur tædia creare benefactori (§. 46. *part.* 4. *Jur. nat.*); facile apparet, ingratitudinis nunc majorem, nunc minorem habere efficaciam in commovendo benefactore, ut benefaciendi animum deponat. Magis quoque ad eundem deponendum is commovetur, si plures fuerint ingrati, quam si unus saltem fuerit: cum enim ingratitudinis præsumtio animum a beneficiis in alios conferendis avertat, in casu priori utique fortior est præsumtio, quam in posteriori, inprimis si ingrati in continua serie constituantur.

§. 449.

Ingratus cur sibi & aliis noceat.

Quoniam qui gratitudinem spectant tanquam mercedem pro beneficio debitam, in gratitudine ad animum benefaciendi deponendum permoventur (§. 448.), nemo autem est, qui non agnoscat, ingratitudinem turpe esse vitium, & cum ea benefactori recte displiceat (§. *cit.*), eidem attentum facile incidere in illam opinionem, confusis ipsius perceptionibus conclusam; ideo contingit, ut plerique ob ingratitudinem animum benefaciendi aliis exuant, consequenter *homo ingratus non sibi saltem nocet, sed etiam aliis alienæ opis indigis*, consequenter cum natura homini dederit jus petendi ab aliis, ut ea conferant ad perfectionem suam statusque sui, quæ ipsemet facere nequit (§. 234. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), ideoque se non privare debeat beneficiis aliorum (§. 22. *part.* 4. *Jur. nat.*), & præterea lex naturæ prohibeat, ne impediamus, quo minus alter consequatur bonum quodcunque animi, corporis ac fortunæ (§. 696. *part.* 1. *Jur. nat.*), consequenter quo minus beneficia accipiat ab aliis (§. 21. *part.* 4. *Jur. nat.*), *homo ingratus deest cum officio erga seipsum, tum erga alios.*

Hominem ingratum nocere sibimet ipsi, dum animum benefactorum a se avertit, seque privat beneficiis, quibus frui poterat, adeo manifestum est, ut in dubium revocari minime possit. Enimvero non minus exploratum est, hominem ingratum nocere quoque aliis alienæ opis indigis, quatenus benefactores ob ingratitudinem benefacere aliis pertæsi animum benefaciendi mutant. Ideo dudum invaluit illud *Mimi:* ingratum unum omnibus miseris nocere. Non est, quod excipias, quamvis ingratitudo recte displiceat benefactori, non tamen propterea eundem animum benefaciendi aliis deponere debere (§. 448.): neque enim hic attenditur, quid fieri debeat, sed quid fieri soleat. Non ea est hominum in universum omnium perfectio, ut quod in qualibet virtute summum est in iis supponi possit: si hoc sumatur, multo magis sumendum quoque foret, non dari hominem ingratum, cum ingratitudo vitium sit, quod multo facilius evitari potest, quam æquo animo ferre ingratitudinem, nec ipsi concedere ullum influxum in animum benefaciendi. Dependet in hoc casu constantia animi ab amore inimicorum, quatenus benefacere non desinimus etiam ingratis, si quando ope nostra indigent, nec iis, quos ingratos fore præsumimus, ubi perspicacitas præsumendi & scientia absurditatis imputandi aliis factum alienum supponenda, & ab amore universali omnium hominum, quatenus ob ingratitudinem unius non deneganda sunt beneficia aliis. Nemo autem est qui nesciat, quam rarus sit amor universalis ad ipsos inimicos extensus, & adeo firmiter animo inhærens, ut nihil unquam committatur, quod eidem adversum. Ceterum non nego, varias dari rationes particulares, cur ingratus erga unum non obstante ingratitudine beneficio mactetur ab aliis, & cur ob ingratitudinem unius beneficium quoddam non denegetur alteri cuidam. Quemadmodum vero ob infinitam animorum varietatem in theoria difficillimum foret omnes attendere, ut casus omnes sufficienter enumerarentur; ita in casibus obviis analysis exemplorum moralis illas haud difficulter detegit, præsertim in

in seipso, si quis sufficiente cognitione animæ atque principiorum moralium fuerit instructus, nec inutiliter in scrutandis latebris & recessibus, quæ dantur in animis hominum, versatus. Hæc autem notanda sunt, ne adversus veritatem fiant objectiones inutiles, praxi autem morali infestæ.

§. 450.

Quoniam ingratus non modo deest officio erga seipsum, verum etiam erga alios, non saltem sibi nocens, sed aliis quoque (§. 448.); *turpitudo ingratitudinis inde agnoscitur, quod sibi nocendo noceatur aliis & hoc motivum est fugiendi ingratitudinem, si quis vitam rationi conformem agere decreverit.*

De turpitudine ingratitudinis agnoscenda & quibusnam ea motivum sit fugiendi hoc vitium.

Absurdum est nocere sibi ipsi, multo autem absurdius, ut tibi nocendo noceas etiam aliis. Indicat hoc carentiam dilectionis sui & aliorum, consequenter dispositionem ad quælibet vitia. Inde est, quod dudum ingratitudo pro congerie vitiorum habita fuerit, cum plurima vitia in eandem influant, & ipsa experientia loquatur, homines ingratos, qui malo bonum referunt benefactoribus, aut beneficii immemores, aut, postquam eodem ornati fuerunt, idem parvi vel nihili facientes, bonum bono referre negligunt, multa vitiorum colluvie inquinatos esse. Enatum hinc est illud *Mimi:* ingratum hominem si dixeris, omnia vitia dixeris. Et eandem ob rationem ingratitudinem adeo detestantur omnes boni.

§. 451.

In reddendis beneficiis non attenditur æqualitas. Etenim beneficia dantur gratis (§. 19. *part. 4. Jur. nat.*), consequenter non eo animo, ut vicissim aliquid recipias (§. 18. *part. 4. Jur. nat.*), ideoque multo minus, ut tantundem recipias, quantum dedisti, aut quantum valet, quod fecisti. Quando enim res, quæ dantur, aut operæ, quæ præstantur, pecunia æstimantur, præstationes mutuæ non sunt gratuitæ, nec ideo

An in reddendis beneficiis attendenda sit æqualitas.

 in

in numerum beneficiorum referendæ. Qui beneficium reddit, beneficium tribuit ei, a quo accepit, propterea quod accepit (§. 32. *part. 4. Jur. nat.*), utitur nimirum tanquam motivo beneficio ab altero accepto, ut animum gratum significaturus (§. 31. *part. 4. Jur. nat.*) declaret, se adeo promptum esse ad officia benefactori præstanda, quemadmodum ipsum erga se expertus est. Beneficium igitur, quod reddit, considerandum quoque est instar præstationis gratuitæ, pro qua æquivalens recipere non vult gratus, nec quæ haberi debet pro restitutione ejus, quod accepit, aut æstimationis ejusdem. Quoniam itaque beneficium, quod redditur, nunc majus esse potest, nunc minus, prout casus tulerit, quam quod acceptum; in reddendis beneficiis non attenditur æqualitas.

Aequalitas in contractibus observanda nascitur ex dominio, quo introducto res ac operæ hominibus utiles certo pretio, sive pecunia æstimari cœperunt, ut nec res dentur gratis, nec gratis præstentur operæ, ideoque quod das vel facis alteri, pro eo alter vicissim tibi dare, vel facere tenetur, quod tantundem valet, & neuter habeat animum alteri quidpiam gratis præstandi, quemadmodum hæc omnia sufficienter demonstrata sunt in Jure naturæ. Enimvero fons beneficiorum amor est, qui minime mercenarius, ideoque præstationes sunt gratuitæ, nec pecunia æstimatur, quod præstatur, ut vicissim tantundem recipiatur. Quamvis enim gratitudinis causa beneficia æstimanda sint, quæ requirit eundem animum erga benefactorem, quem is erga beneficiarium habet (§. 430.); hæc tamen æstimatio longe alia est ab ea, quæ in contractibus obtinet, nec fit sine eodem. In contractibus præstationes æstimantur pecunia, ut constet, quantum vicissim sit præstandum: ast beneficia æstimantur ex influxu in perfectionem præsentem nostram, vel status nostri, ac dependentia bonorum in posterum nobis evenientium a beneficio (§. 434.), ut beneficium penitus agnoscatur & motivum animi grati existat.

Amor

Amor tendit ad promovendam felicitatem & depellendam infelicitatem alterius (§. 292. *part. 2. Eth.*), ideoque amans lubenter confert, quod ad felicitatem amati promovendam, infelicitatem depellendam in potestate sua est & voluntas utrumque faciendi nullis limitibus circumscribitur, etsi vires modum ponant, quæ inexhaustæ non sunt, ac impendendæ legi naturæ convenienter, quæ certas in exercitio charitatis regulas præscribit, quemadmodum denuo in Jure naturæ abunde demonstratum. Redditio igitur beneficii, ad quam obligatur beneficiarius, quantum in potestate est (§. 41. *part. 4. Jur. nat.* & §. 209. *part. 1. Phil. pract. univ.*), nullam supponit æstimationem pecuniariam, qualem in contractibus observanda æqualitas requirit. In beneficio non dantis, sed accipientis unice spectatur utilitas: ideo nunc minus datur & plus recipitur, nunc plus datur & recipitur minus, nunc datur & nihil prorsus recipitur, nec si quid recipitur, id recipitur in instanti, aut incipit deberi, ut exigi possit, sed ex intervallo, nec recipitur pro eo, quod præstitum est, sed quod acceptum motivum saltem est beneficium dandi benefactori. Propterea beneficium reddi dicitur benefactori non pro beneficio accepto, sed *ob beneficium acceptum* (§. 32. *part. 4. Jur. nat.*).

§. 452.

Quomodo considerandum sit beneficium in redditione.

Quoniam in reddendis beneficiis non attendenda æqualitas (§. 451.); *si beneficii reddendi occasio offertur, redditurus saltem memor esse debet, quod beneficium acceperit, non vero quantum acceperit.*

Qui pecuniariam æstimationem beneficii somniant, sibi persuadent alterum non mereri beneficium ipsi reddendum, quia multum excedit illud, quod acceptum, ideoque ab eo reddendo sese abstinent. Quodsi ergo non perpendatur, in reddendis beneficiis non attendendam esse æqualitatam; id impedimentum est gratitudinis (§. 40. *part. 4. Jur. nat.*). Ne igitur gratus animus aliqua parte deficiat, id probe considerandum.

Redditio beneficii pertinet ad animum gratum (§. 42. *part.* 4. *Jur. nat.*), ideoque ex dilectione proficiscitur (§. 31. *part.* 4. *Jur. nat.*). Quamobrem cum diligens alterum omni studio id agat, ut alter sit felix, ac caveat, ne fiat infelix (§. 617. *part.* 1. *Jur. nat.*); grato animo utique adversatur, ut beneficium redditurus disquirat, num beneficio suo benefactor meruerit, ut tantum ipsi reddatur. Quodsi ad magnitudinem beneficii, quod suo modulo metitur (§. 434.), animum attendit; non alio fine hoc facit, quam ut amor memoria beneficii concitandus efficiatur ardentior, atque beneficium tanto lubentius reddatur. Atque hæc magnitudinis beneficii consideratio non impedit redditionem beneficii majoris, quam quod accepimus, sed potius promovet. Ne vero in determinanda magnitudine beneficii deficiamus, sequentem adhuc addere lubet propositionem.

§. 453.

De opportunitate in æstimanda magnitudine beneficii attendenda.

In æstimanda magnitudine beneficii habenda etiam ratio est opportunitatis, hoc est, considerandum, quantum nostra intersit, ut nunc beneficium accipiatur. Beneficia enim rite æstimaturi perpendere debemus, quomodo influant non modo in perfectionem præsentem nostram statusque nostri, verum etiam quænam bona in posterum ab iisdem dependeant (§. 434.). Constat vero multum referre, utrum beneficium aliquod accipiamus hoc tempore, quam alio, cum uno tempore magis eodem indigeamus, quam alio, & ex eodem majorem utilitatem capiamus. In æstimanda igitur magnitudine beneficii considerandum, quantum nostra intersit, ut beneficium nunc accipiatur, ideoque habenda etiam ratio est opportunitatis.

Propositionis hujus veritas adeo manifesta est, ut in dubium revocari non possit. Si studioso egeno des quinquaginta thaleros, dum in Academia studiis operam navat; beneficium hoc majus censendum ex parte ipsius, quam ubi ad munus quod-

quoddam promotus, studiis academicis absolutis, dederis centum. Qui dat opportune, plus dedisse censetur: id quod in ipsis quoque præstationibus onerosis observari solet. Sane hac etiam de causa contingit, ut, qui beneficium ex opportunitate rite æstimabant, cum acciperent, ideoque maximi faciebant, ubi istud non tam utile sibi videtur pro eo, ad quem pervenerunt, rerum suarum statu, id vili pendant, gratumque animum in se desiderari patiantur. Maxime igitur opus est, ut in magnitudine beneficii æstimanda opportunitatis habeatur ratio, quod semper tantum manet, quantum erat, cum acciperetur, ita ut tempora futura addere quidem possint incrementa quoad dependentiam bonorum ab illo, non vero illi quicquam detrahere. Quamobrem etsi opportunitas jam comprehendatur in influxu in perfectionem status præsentis, in quo beneficium accipitur; non tamen supervacaneum erat, attentionem ad eandem vi præsentis propositionis excitare, quia haud infrequenter beneficia non tanti æstimantur futuro tempore, quanti æstimantur, dum accipiuntur, non sine magno gratitudinis præjudicio.

§. 454.

De lætitia ob occasionem beneficii reddendi.

Qui gratum habet animum occasione beneficii reddendi oblata lætatur. Qui enim gratum animum habet, ei constans ac perpetua voluntas est omni studio id agendi, ut benefactor sit felix (§. 31. *part. 4. Jur. nat*), ideoque eidem gaudium tribuendi (§. 636. *Psych. empir.*), aut voluptatem creandi (§. 638. *Psych. empir.*), consequenter cum beneficia voluptatem creent, immo gaudium tribuant accipienti (§. 33. *part. 4. Jur. nat.*), beneficia reddendi (§. 32. *part. 4. Jur. nat.*). Quamobrem occasionem beneficii reddendi oblatam ambabus manibus amplectitur (§. 1062. *part. 1. Theol. nat.*), cumque virtutem amet (§. 351. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideoque gratitudinem (§. 43. *part. 4. Jur. nat.* & §. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & per consequens

ſequens voluptatem ex eadem percipiat (§. 657. *Pſych. empir.*), fieri haud quaquam poteſt, quin voluptate inſigni perfundatur, quando offertur occaſio beneficii redditione animum gratum declarandi. Qui ergo gratum animum habet occaſione beneficii reddendi oblata delectatur (§. 614. *Pſych. empir.*).

Oſtenditur etiam hoc modo. Gratitudo complectitur omnia officia beneficiarii. Eſt enim virtus, quæ regit actiones beneficiarii reſpectu benefactoris. Quoniam itaque virtus dirigit actiones legi naturæ convenienter (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), conſequenter officia hominis grati erga benefactorem (§ 225. *part. 1. Phil. pract. univ.*); ad quæcunque beneficiarius obligatur, ea ad gratitudinem referenda. Recte igitur amor benefactoris ad animum gratum beneficiarii refertur (§. 39. *part. 4. Jur. nat.*). Enimvero qui alterum amat, ex voluptate alterius voluptatem percipit, ac ideo gaudet, quod gaudet alter (§. 640. *Pſych. empir.*), conſequenter cum beneficia voluptatem creent, immo gaudium tribuant accipienti (§. 33. *part. 4. Jur. nat.*), qui gratum habet animum beneficii reddendi occaſione oblata lætatur.

Gaudium hoc animi grati certiſſimum ſignum eſt. Tum enim beneficii redditio ex amore proficiſcitur, qui ubi ab intellectu regitur dilectionem parit, in qua gratitudo conſiſtit (§. 31. *part. 4. Jur. nat.*). Quodſi illud abfuerit, aliæ omnino rationes ſunt, quæ beneficii redditionem ſuadent, gratitudini minime convenientes, ſed aliunde petitæ, aut beneficium falſam redditur propter famam, ut videaris gratus, etiamſi non ſis. Et quoniam qui gratum habet animum occaſione beneficii reddendi lætatur; magnitudinem quoque ejus non æſtimat ex beneficio accepto, ſed ex eo, quod in poteſtate ſua eſt, ſive majus reddat, ſive minus, prout occaſio tulerit: immo gaudet, ſi longe majus reddere valeat, quam quod acce-

accepit. Redditio beneficii dulcis est, & sic studio promovendi felicitatem alterius propriam promoves, appetitum naturalem proprium satians, dum alienum satiare studes (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*). Immo si vel maxime contingat beneficii redditionem destitui efficientia in animo accipientis, cum quod datur non eo accipitur animo, quo datur; ex parte tamen tui effectu suo non destituitur. Atque hoc probe notandum est etiam in exercitio virtutum aliarum quarumcunque, de quibus perinde valet, ac de gratitudine, quod de hac diximus, ut continuo magis magisque convincamur, virtutem nos reddere felices, nec sine ea nos felices esse posse, consequenter virtutem esse, qua satiari potest appetitus noster (§. 324. *part. 2. Phil. pract. univ.*), sicque virtus continuo magis magisque amabilis nobis efficiatur (§. 657. *Psych. empir.*), & per consequens ardor eam colendi conservetur, immo indies nova incrementa capiat (§. 218. *part. 2. Phil. pract. univ.*).

§. 455.

Effectus grati animi in praestandis officiis benefactori.

Quoniam qui gratum habet animum occasione beneficii reddendi oblata laetatur (§. 454.), laetitia autem, sive gaudium in praedominio insigni voluptatum consistit (§. 614. *Psych. empir.*); *qui gratum habet animum, insigni voluptate perfunditur, si quantulocunque officio animum gratum erga benefactorem significare potest, ideoque officiositatem erga benefactores promovet animus gratus, seu studium officiositatis acre efficit* (§. 898. *part. 1. Jur. nat.*).

Eximius omnino fructus redditionis beneficii est gaudium, quo perfunditur qui animo grato beneficium reddit. Ingratus itaque hoc se privat, consequenter sibimet ipsi nocet. Qui virtutem colit, ei nunquam deest materia gaudendi: qui vero vitiis dediti sunt, quibus se infelices reddunt (§. 406. *part. 1. Phil. pract. univ.*), de miseria humana injustas movent que-

querelas, dum naturam novercam accusant, quando seipsos accusare debebant, meritas vitio, quo delectantur, pœnas dantes. Saniora ipsos docere poterat latro cum Christo crucifixus, quem pœna merita ad saniorem mentem revocabat, *Luc.* XXIII. 41. Quos vero pœnæ naturales, quæ ex actionibus ipsorum necessario consequuntur (§. 306. *part. 1. Phil. pract. univ.*), non movent; eorum vitium corrigi nequit, sed morbus animi pro desperato habendus. Maxime autem desipiunt, si molestias, quibus torquetur animus, aliis imputant, cum ipsimet sint fortunæ sibi adversæ fabri. Ceterum patet, magnitudinem voluptatis ex redditione beneficiorum percipiendæ non æstimandam esse ex magnitudine beneficii, quod redditur, sed ex fervore idem reddendi, consequenter ex magnitudine animi grati. Habent enim virtutes suos gradus, & iis respondet gradus voluptatis, qua actio virtuti conveniens committitur. Et hic fructus in potestate agentis est, quando officium præstatur aliis, quocunque tandem animo ab eo accipiatur, cui præstatur.

§. 456.

De benefactore in præstatione officiorum præferendo.

Benefactor in præstatione officiorum præferendus aliis, quibus ex amore universali saltem obligati sumus. Quoniam hominem quemcunque amare debemus tanquam nos ipsos (§. 632. *part. 1. Jur. nat.*); quoad obligationem, quæ ex amore universali nascitur, homines omnes pares sunt, ita ut uni non magis obligeris ad præstandum officium aliquod, quam alteri, nec unus majus habet jus ad idem, quam alter (§. 222. 234. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Nulla igitur datur ratio, cur unus alteri sit præferendus, quamdiu in illa obligatione subsistis. Enimvero benefactore amare quoque debemus ob beneficia accepta (§. 39. *part. 4. Jur. nat.*), ideoque novum accedit motivum præstandi benefactori officia naturaliter debita (§. 887. *Psych. empir.*), quæ obligationem ex amore universali descen-

descendentem efficit fortiorem (§. 118. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ut scilicet benefactori officium præstemus, quia prior præstitit (§. 41. 32. *part. 4. Jur. nat.*), bonum nimirum bono referentes (§. 797. 806. *part. 1. Jur. nat.*). Datur igitur jam ratio, cur benefactor in præstatione officiorum aliis præferendus, quibus vi amoris universalis saltem obligaris. Quamobrem cum in collisione officiorum erga alios, quando scilicet pluribus simul officium quoddam præstari nequit, obligatio fortior vincit (§. 230. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & ille præferendus sit, cui speciali quadam ratione obligaris (§. 668. *part. 1. Jur. nat.*); benefactor in præstatione officiorum præferendus aliis, quibus ex amore universali saltem obligati sumus.

Vires hominis admodum limitatæ sunt, ita ut unus omnibus officia præstare non possit, quemadmodum vellet, nisi deficientibus viribus in voluntate esset acquiescendum. Quodsi contingat præstationem officii cujusdam erga alios esse in potestate tua, cum idem pluribus simul præstare nequeas; necesse utique est, ut unum alteri præferas. Cum tamen nihil fieri debeat absque ratione, necesse utique est, ut ratio quædam a lege naturæ norma omnium actionum humanarum petita adsit, ob quam unum alteri præferas. Istiusmodi autem sunt beneficia ab uno accepta, ideoque benefactor ceteris paribus præferendus. Studio dico, ceteris paribus: fieri enim potest, ut dentur rationes, quæ magis urgent, ut in præstatione officii legi naturæ convenienter benefactori præferas alium, veluti in commendatione ad munus quoddam publicum ob insigne meritum, quo illud ambiens benefactorem plurimum vincit. Legi enim naturæ convenit, ut munera publica conferantur iis, qui ad ea obeunda sunt aptiores, & ut bonum publicum præferatur privato. Eadem ratio est, cur in propositione dicamus benefactorem in præstatione officiorum præferendum esse aliis, quibus ex amore universali saltem obligati sumus.

sumus. Hoc ipso nimirum indigitatur, non dari aliam rationem legi naturæ convenientem, ob quam unus ex aliis præferri mereatur, supposita omnimoda æqualitate eorum, quibus beneficium præstandum, ita ut nonnisi ex parte benefactoris inæqualitati locus sit. Quando benefactor præferendus, vel etiam alius ob specialem quandam obligationem, in potestate tua non est, ut petenti alteri annuas. Quamobrem denegans officium, quod petitur, dicere sufficit; id non esse in potestate tua, neque necesse est, ut dicas, rationem, cur in potestate tua non sit, cum voluntate tua sit standum (§. 28. *part*. 4. *Jur. nat.*), tu vero non mentiaris, sed vera loquaris.

§. 457.

De beneficio in liberis, cognatis & amicis benefactori reddendis.

Qui gratum habet animum, benefactori beneficium quoque reddit in liberis, cognatis & amicis ejus. Etenim bonum bono alteri referre possumus etiam in iis, quos amat, veluti in amicis (§. 719. *part. 6. Jur. nat.*), & in liberis (§. 834. *part. 7. Jur. nat.*), atque cognatis (§. 1009. & *not.* §. 836. *part. 7. Jur. nat.*). Quamobrem cum beneficiarius obligetur ad beneficium reddendum occasione oblata (§. 41. *part. 4. Jur. nat.*), ac gratitudo declaretur beneficii redditione, vel significatione saltem animi beneficium reddendi (§. 42. *part. 4. Jur. nat.*) qui gratum habet animum, benefactori beneficium quoque reddit in liberis, cognatis & amicis ejus.

Quos amamus, eorum voluptatem appetimus (§. 650. *Psych. empir.*), consequenter cum beneficia voluptatem creent (§. 33. *part.* 4. *Jur. nat.*), ut iidem beneficiis ornentur cupimus. Et quoniam eos tanquam nos ipsos consideramus (§. 659. *Psych. empir.*); quæ in ipsos conferuntur beneficia, tanquam in nos collata spectamus. Haud raro expressis verbis idem significatur, quando petimus beneficium pro alio, ut ipsa natura hunc beneficium reddendi modum homines doceat, quatenus nimirum amor ipsos ducit ad bene cupiendum iis,

quos

quos amant. Quoniam qui gratum habet animum, occasionem beneficii reddendi oblatam læto arripit animo (§. 454.); beneficium quoque benefactori reddere non negligit in iis, quos amat, quando fert occasio.

§. 458.

Quoniam qui gratum animum habet, benefactori beneficium quoque reddit in liberis, cognatis & amicis (§. 457.), in his autem beneficium reddi potest, benefactore licet mortuo; *qui gratum habet animum benefactori quoque mortuo beneficium reddit in liberis, cognatis & amicis.* Atque adeo patet, *benefactori mortuo beneficium reddi posse, si vel maxime vivo reddere non potuerimus.* *De beneficio benefactori mortuo reddendo.*

Atque hinc patet, quam sit necesse, ut beneficii memoriam servemus, quamdiu vixerimus (§. 444.), nec eam delere debeat mors benefactoris, qui nostro beneficio non amplius indiget, quamvis gratiarum actio, quatenus verbis absolvitur (§. 44. *part. 1. Jur. nat.*), etiam post mortem benefactoris adhuc locum habet, cum beneficia in nos collata prædicare possimus coram aliis: quod cum sit conveniens officio erga mortuos (§. 715. *part. 6. Jur. nat.*), exinde quoque necessitas servandi memoriam beneficiorum per omnem vitam elucet. Ceterum signum grati animi præstantissimum est reddere beneficium benefactori mortuo in liberis præsertim atque cognatis.

§. 459.

Qui gratum habet animum beneficia reddit cum sensu officii & ut satisfaciat obligationi naturali ac voluntati divinæ. Beneficiarius enim ad reddendum beneficium obligatur (§. 41. *part. 4. Jur. nat.*), ideoque redditio beneficii officium est, quod benefactori præstandum (§. 225. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum gratitudo virtus sit (§. 43. *part. 4. Jur. nat.* & §. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*); ideo cum qui animum gratum *Quo animo & fine gratus beneficium reddat.*

habet, velit facere, quod lege naturæ præcipitur (§. 328. *part. 1. Phil. pract. univ.*), idem agnoſcit beneficii redditionem eſſe officium, quod benefactori præſtandum, conſequenter beneficium conſiderat tanquam debitum (§. 170. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Patet itaque hominem gratum beneficium reddere cum ſenſu officii. *Quod erat primum.*

Et quoniam virtuoſus obligationi naturali ſatisfacit (§. 333. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & voluntatem ſatisfaciendi habet (§. 328. *part. 1. Phil. pract. univ.*); qui gratum habet animum beneficia reddit, ut ſatisfaciat obligationi naturali, *per demonſtrata. Quod erat ſecundum.*

Denique cum virtuoſus actiones bonas, ſeu legi naturæ conformes committat, ut ſatisfaciat voluntati divinæ (§. 342. *part. 1. Phil. pract. univ.*); qui gratum habet animum beneficia quoque reddit, ut ſatisfaciat voluntati divinæ. *Quod erat tertium.*

Videmus itaque, quo animo & quo fine beneficia ſint reddenda, ut redditio beneficiorum ad gratitudinem tanquam virtutem adſcribi poſſit. Nimirum ſi gratum habes animum, quando beneficium reddis, mentem tuam ſubire debet cogitatio, te facere quod debes, omittere ſine juſta reprehenſione non poteras. Hoc enim pacto ſenſus officii comitatur voluntatem reddendi beneficium, & ideo tibi animus eſt faciendi quod debes. Quodſi vero jam porro quæratur, cur facere velis, quod debes; non alia ratio eſt, quam ut obligationi tuæ, ut voluntati Dei ſatisfacias, ideoque intendis obligationi tuæ ac voluntati divinæ ſatisfacere (§. 616. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & eo fine beneficium reddis, ut obligationi tuæ naturali ac voluntati divinæ ſatisfacias (§. 932. *Ontol.*). Equidem cum obligationis naturalis auctor Deus ſit (§. 275. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & directio actionum legi naturæ conformis eadem cum directione actionum voluntati divinæ conformi

mi (§. 278. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), obligatio naturalis eadem est cum obligatione divina & ad quod naturaliter obligamur, id quoque ut faciamus Deus vult; non tamen propterea velle satisfacere obligationi naturali & velle satisfacere voluntati divinæ unum idemque est, ut ideo, si unum directe velis, non tamen propterea directe quoque velis alterum (§. 623. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Conscius tibi esse potes unius, inscius vero, immo prorsus ignarus alterius. Volitio unius explicita esse potest, alterius quamvis implicita sit, id tamen isti implicari ignorare potes. Aliter nimirum sese habet volitio respectu agentis, aliter vero si in se spectatur. Qui obligationi naturali satisfacere vult, cum ea rationem sufficientem in essentia atque natura hominis habeat, eaque posita ponatur (§. 129. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), facere vult, quod hominem decet (§. 194. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), ut vivat vitam homine dignam, seu naturæ suæ convenienter: ast qui obligationi divinæ satisfacere vult, seu voluntati divinæ, is facere vult, quod Deus vult ut Deo se obedientem præbeat (§. 1164. *part.* 1. *Jur. nat.*), tanquam fidelis servus domini sui (§. 182. *part.* 3. *Eth.*). Atque hinc patet, quomodo obedientia & agnitio Dei influant in gratum animum, ut dubitari minime possit animum gratum plurimum differre, si beneficium reddatur ut satisfiat voluntati divinæ, quam si saltem intendatur, ut satisfiat obligationi naturali. Vulgo dicitur, duo cum faciunt idem, non esse idem: id maxime valet, si consideres, quo animo & fine reddatur beneficium. Quæ vero hic de redditione beneficii dicuntur, ea ad quemlibet actum virtutis cujuscunque applicari possunt, cum demonstratio procedat ex principiis generalibus de virtute in genere.

§. 460.

Quoniam qui gratum animum habet beneficia reddit, ut satisfaciat obligationi naturali ac voluntati divinæ (§. 459.), per se autem patet, ut hoc fiat, minime requiri, ut alter sciat, *De beneficio benefactori inscio reddendo.*

se

te beneficium ipsi reddere; *qui gratum habet animum occasione data etiam benefactori inscio beneficium reddit.*

Plures emergunt casus, in quibus beneficium benefactori inscio reddi potest, & quorum unus saltem est, si mortuo redditur in liberis, cognatis & amicis (§. 458.). Etenim non solum contingit, ut viventi quoque in liberis, cognatis & amicis inscio benefactori beneficium reddi possit; verum etiam ut absens absenti inscio reddas, vel etiam in eodem loco tecum viventi. Exempla obvia sunt, nec ignorantur nisi ab eo, qui diligentiam suam in observando desiderari passus est, quam tamen maxime urget virtutis studium, cum negligentia observandi profectui in virtute plurimum noceat. Pertinet hoc ad experientiam moralem, cujus magnum momentum est in praxi morali. Quoniam vero brevitati studentes, quantum datur, multa in specie demonstramus, quæ in genere de virtute valent, aut plures virtutes communia habent, plurima etiam in notis explicantur, ne propositionum numerus multiplicetur; ita quoque in præsenti nobis sufficiat monuisse, quod, quæ de beneficio reddendo ostenduntur, ad danda quoque beneficia applicari posse a benefactore observanda: quod quomodo mutatis mutandis, si quidem opus fuerit, & quando fieri possit, haud obscure intelliget, qui ad rationes, quæ in medium afferuntur, animum attendit.

§. 461.

De nexu gratiarum actionis Deo debitæ cum redditione beneficiorum.

Qui beneficium reddit, Deo gratias agere tenetur, quod vires reddendi largitus fuerit, & occasio reddendi offeratur. Quoniam beneficia tam in dando, quam in faciendo consistunt (§. 17. *part. 4. Jur. nat.*); qui beneficium reddit, vel habeat necesse est, quod det, vel vires ad faciendum necessarias, & ut reddere velit, grato sit necesse est animo (§. 42. *part. 4. Jur. nat.*). Enimvero quicquid homo natura habet boni, & quicquid quomodocunque acquirit, id omne Deo datori acceptum feren-

ferendum (§. 1208. *part. 1. Jur. nat.)*, & bonitas divina inde agnoſcitur (§. 42. *part. 3. Eth.*), ac beneficiorum divinorum reddimur conſcii (§. 474. *part. 3. Eth.*). Quoniam itaque Deo gratias agere debemus ob bona in nos collata (§. 1212. *part. 1. Jur. nat.)*; qui beneficium reddit, Deo gratias agere tenetur, quod vires reddendi largitus fuerit. *Quod erat unum.*

Quoniam mundus eſt ſeries rerum ſimultanearum & ſucceſſivarum inter ſe connexarum (§. 55. *Coſmol.*), quicquid in mundo evenit vi nexus rerum conſequitur, quatenus nimirum in ſerie rerum tales conſtituuntur cauſæ & tales earundem ſunt effectus. Quamobrem, ſi occaſio beneficium reddendi offertur, ea a nexu rerum dependet (§. 851. *Ontol.*). Enimvero nexus rerum in hoc univerſo ſapientia ac bonitate divina conſtitutus (§. 741. *part. 1. Theol. nat.*): occaſio itaque beneficium reddendi Deo accepta ferenda. Hac cum delectetur qui animum gratum habet (§. 454.), conſequenter eandem in numerum bonorum ſibi evenientium referat (§. 617. *Pſych. empir.*), Deo autem ob bona nobis collata agendæ ſint gratiæ (§. 1212. *part. 1. Jur. nat.*); quin eidem quoque qui beneficium reddit gratias agere teneatur, quod occaſio reddendi offeratur, dubitandum non eſt. *Quod erat alterum.*

Qui gratum habet animum, voluntatem conſtantem & perpetuam habet, benefactori beneficium reddendi (§. 31. 32. *part. 4. Jur. nat.*), & ad gratiarum actionem pertinet votum, ut Deus benefactorem omni bono cumulet (§. 44. *part. 4. Jur. nat*). Quoniam itaque benefactori bene cupiens occaſione beneficii reddendi oblata lætatur (§. 454.); ubi agnoſcit, ſe Deo non minus occaſionem oblatam, quam vires reddendi beneficii acceptas ferre debere, fieri haud quaquam aliter poteſt, quam ut beneficium divinum agnoſcens debitas Deo gratias agat. Atque hoc modo gratiarum actio erga Deum & per conſequens celebratio nominis divini in redditionem

nem beneficii influit (§. 1211. *part. 1. Jur. nat.*). Et quia beneficiorum divinorum consideratione amor erga Deum concitatur (§. 228. *part. 3. Eth.*), & jam antea consideratione perfectionum divinarum consideratione concitatus renovatur (§. 229. *part. 3. Eth.*); amor quoque Dei in beneficiorum redditionem influit. Qui Deum amat ex perfectionibus divinis, ac in specie in casu præsenti ex bonitate divina, voluptatem percipit (§. 1171. *part. 1. Jur. nat*), quæ dum accedit ad voluptatem, quæ percipitur, quatenus gratitudinem amamus (§. 351. *part. 1. Phil. pract. univ. & §. 657. Psych. empir.*), dulcedinem redditionis beneficii auget, ipsamque magis amabilem reddit (§. *cit. Psych. empir.*). Cum in reddendis beneficiis non attendatur æqualitas (§. 451.); ideoque officium quantulumcunque sufficiat ad declarandum animum gratum, prouti fert occasio & vires permittunt, beneficii reddendi occasio non adeo rara est, quam forsan putatur, ut fructus hujus prorsus insignis participes fieri non possint, qui animum gratum habent. Modo vera pietas non desideretur, ea multa docebit, quæ aliunde addisci opus non est. Veniendum saltem in rem præsentem & virtutum omnium studium conjungendum: ita enim experiemur, quæ si inculcarentur, surdo fabulam narrare videremur.

§. 462.

Quomodo spectandus benefactor, si beneficium ipsi redditur.

Si beneficium redditur, qui erat benefactor, se spectare debet tanquam beneficiarium. Etenim benefactor non intendere debet beneficii redditionem (§. 445.), cumque beneficium non reddatur pro beneficio accepto, sed hoc saltem motivum sit beneficii reddendi (§. 32. *part. 4. Jur. nat.*), nec in redditione spectetur æqualitas (§. 451.), beneficium, quod redditur, non spectat tanquam mercedem pro beneficio dato sibi debitam, quæ exigi poterat. Quamobrem quando beneficium ipsi redditur, revera beneficium ipse accepit, seu gratis præstatur,

ſtatur, quod exigere non poterat. Quoniam itaque beneficiarius eſt, qui beneficium accipit (§. 20. *part. 4. Jur. nat.*); ſi beneficium redditur, qui erat benefactor ſe ſpectare debet tanquam beneficiarium.

Magna differentia inter mercedem & beneficium, quod redditur, intercedit, facile animadvertenda, ſi notiones utriusque diſtinctas habueris & ad eas animum attendas. Merces certa eſt, ut conſtet, quid ſit præſtandum, & de ea convenitur atque is, cui quid præſtatur, ſe tibi obligat promittendo ad eam ſolvendam, ut exigi poſſit, quemadmodum ſatis manifeſta ſunt hæc omnia ex doctrina de contractibus in Jure naturæ tradita & quotidianus uſus probat. Enimvero beneficium, quod redditur, certum non eſt, ſed in præſtatione quacunque gratuita conſiſtit, cum beneficio accepto nulla parte conferenda, ut ideo, qui ad beneficium reddendum obligatus eſt, dici nequeat ad hoc, vel iſtud in ſpecie benefactori eſſe obligatus. Benefactor beneficium dat gratis, non eo animo, ut viciſſim aliquid pro eo accipiat, ideoque non convenit cum beneficiario de beneficio ſibi reddendo, eundemque ex pacto ſibi ad præſtandum id, quod conventum eſt, non obligat, ut exigi poſſit. Subſiſtit igitur ſaltem naturalis obligatio ad beneficia mutua, quantum in poteſtate eſt (§. 23. *part. 4. Jur. nat.*), quæ accedente obligatione beneficium reddendi ob vires limitatas benefaciendi alteri certo modo reſtringitur ad benefactorem, ut is in actuali præſtatione aliis præferatur (§. 456.). tantoque lubentius officium præſtetur, quatenus nimirum motivum præſtandi memoria beneficii accepti validius efficitur. Atque ita abunde patet, benefactor qui fuerat, quando beneficium ipſi redditur, induere perſonam beneficiarii. Minime repugnat benefactorem manere benefactorem & priorem beneficio te affeciſſe, quoniam factum infectum fieri nequit, & eſſe quoque beneficiarium, quia non minus beneficio affectus, quando redditum fuit, quam reddens, cum acciperet. Alio enim reſpectu benefactor eſt, nimirum quatenus bene-

ficium dedit, alio autem beneficiarius, quatenus nimirum accepit. Atque hoc convenit obligationi naturali ad mutua beneficia (§. 23. *part.* 4. *Jur. nat.*), vi cujus omnes homines sibi mutuo simul esse debent & benefactores, & beneficiarii.

§. 463.

Ad quænam benefactor beneficium reddenti obligetur.

Quoniam si beneficium redditur, qui erat benefactor se spectare debet tanquam beneficiarium (§. 462.); *ad quæ beneficiarius obligatur benefactori, ad eadem benefactor obligatur beneficium reddenti*, consequenter *beneficium reddentem amare debet ob beneficium redditum* (§. 39. *part. 4. Jur. nat.*), *ob beneficium redditum eidem obligatur beneficium reddere* (§. 41. *part. 4. Jur. nat.*) *& pro reddito gratias agere* (§. 45. *part. 4. Jur. nat.*), *gratumque erga reddentem animum habere* (§. 43. *part. 4. Jur. nat.*), *quo si caret, ingratus est erga reddentem* (§. 46. *part. 4. Jur. nat.*).

Si cui hæc paradoxa videntur, propterea quod non consuevit ex notionibus distinctis de rebus statuere, sed confusis saltem notionibus nulla facta discussione opinionem suam conformat, nec a præcipitantia in judicando sibi cavet; is sibi saltem repræsentet duos amicos intimos, qui in mutuis beneficiis sibi invicem conferendis certant. Tum enim facile capiet, ex eodem fonte manare gratuitas officiorum præstationes & unum alteri ob id, quod sibi præstitum est, æqualiter sese obligatum profiteri, atque ad officia quæcunque præstanda permoveri.

§. 464.

A quo nobis cavere debeamus in beneficio reddendo.

In reddendo beneficio nihil committendum, quod quomodocunque legi naturæ repugnat. Etenim obligatio, quæ a lege naturæ venit, prorsus immutabilis est (§. 142. *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter nec facere licet unquam, quod quomodocunque eidem repugnat (§. 170. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem

obrem nec licet in beneficio reddendo quicquam committere, quod quomodocunque legi naturæ repugnat.

Propoſitio præſens latiſſime patet, cumque inter reddentem beneficium & benefactorem nulla intercedat differentia (§. 463.), æque valet, ſive beneficium detur, ſive reddatur. Non ſolum ex numero beneficiorum eliminatur omnis actus illicitus, veluti ut malam benefactoris cauſam defendas, ut adulatione & aſſentatione faſtum ipſius alas, ut ad ſcelera, quibus delectatur, committenda aditum pares, & quæ ſunt alia juſtitiæ, æquitati ac honeſtati adverſa; verum etiam ipſa beneficia moderanda ſunt legi naturæ convenienter, quemadmodum ſcilicet lex naturæ officia erga alios urget. Manet enim ea conſtans norma, ſicuti omnium actionum ceterarum, ita etiam beneficiorum dandorum & reddendorum. Beneficium non eſt, quod perperam ab eo habetur, cui quid præſtatur, ſed quod hoc nomine dignatur lex naturæ (§. 21. 22. *part.* 4. *Jur. nat.*).

§. 465.

De obligatione beneficium reddendi non extendenda.

Obligatio beneficium reddendi benefactori non tollit obligationem benefaciendi aliis quibuscunque. Obligatio, qua quilibet homo alteri cuicunque beneficium dare tenetur (§. 23. *part.* 4. *Jur. nat.*), naturalis eſt (§. 141. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), ideoque immutabilis (§. 142. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quamvis itaque qui gratum habet animum benefactorem in præſtatione officiorum præferre debeat aliis, quibus ex amore univerſali ſaltem obligatur (§. 456.), & benefactori etiam beneficium reddere teneatur in liberis, cognatis atque amicis (§. 457.), ut propterea etiam hi iſtis ſint præferendi; hoc tamen non obſtante benefaciendum quoque iis, quantum in poteſtate eſt, quibus ex amore ſaltem univerſali obligatur. Obligatio igitur beneficium reddendi benefactori non tollit obligationem benefaciendi aliis quibuscunque.

Prælatione non opus eſt niſi in caſu colliſionis, quando nimirum fieri nequit, ut & benefactori, & alii cuidam, cui ex amore univerſali ſaltem obligatus es, officium aliquod ſimul præſtetur, vel quia officium iſtiusmodi eſt, ut uni ſaltem præſtari poſſit, vel quia in poteſtate tua non eſt, ut diverſa licet officia, ſed quæ in ſe quidem pluribus præſtari non repugnat, præſtentur pluribus. Tum enim quæſtio emergit, uter alteri ſit præferendus, atque ratio militat pro benefactore, cui non modo ob eandem rationem, qua alteri obligatus es, nimirum qua homo homini, verum etiam ob ſpecialem, qua beneficiarius benefactori. Spectatur autem hic ſaltem arctior obligatio, quam parit beneficium acceptum, non vero jam quæſtio eſt de merito beneficii, quod certam qualitatem perſonæ ſupponit, in quam beneficium conferendum. Sed de eo jam diximus ſuperius (*not.* §. 456.). Quæ vero ibidem dicta ſunt, probe tenenda, ne obligationem præferendi benefactorem latius extendamus quam par eſt. Quando benefactor præferendus aliis, jus imperfectum ad beneficium, ſive meritum utrobique æquale ſupponitur. Quando itaque disquirendum, num benefactor aliis ſit præferendus, primo benefactor cum ceteris non niſi inſtar hominis noſtræ opis indigis, ſeu quibus beneficium quoddam præſtari poteſt, conſiderandus, &, ubi hic nulla prælationis ratio ſufficiens apparet, tanquam benefactor demum conſiderandus, ut cum ratione præferatur. Facile apparet, occurrere poſſe caſus, in quibus benefactor aliis poſtponendus, nec jure conqueritur de ingratitudine, ſi poſtpoſitus fuerit, ſive arctior quædam te teneat obligatio, quam qua benefactori obſtrictus es, veluti cum potius ſubveniendum liberis, vel parentibus, aut ei qui majoribus beneficiis te cumulavit, ſive meritum, quod obſervari jubet lex naturæ, alterius majus ſit, quam benefactoris, veluti ſi munus quoddam publicum conferendum, ubi bonum publicum exigit, ut conferatur ei, qui ad idem obeundum maxime aptus eſt. Multum in reddendis beneficiis peccari non eſt quod miremur, quia pauci ſufficiente Juris naturæ ſcientia

ſunt

ſunt inſtructi & ad idem dextre applicandum acumine ſufficiente pollent, nec affectibus in determinandis actionibus ſuis locum ullum relinquunt.

§. 466.

In redditione beneficii ſpectandus potiſſimum eſt animus reddentis, & in æſtimanda magnitudine habenda eſt ratio virium reddentis. *Quomodo æſtimandum ſit officium, quod redditur.* Redditione enim beneficii declaratur animus gratus (§. 42. *part. 4. Jur. nat.*), conſequenter id intenditur, ut agnoſcatur, te habere animum gratum (§. 616. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem non tam attenditur, quod datur, ſed quo fine detur (§. 932. *Ontol.*). In redditione igitur beneficii ſpectandus potiſſimum eſt animus gratus. *Quod erat unum.*

Quamvis itaque quod præſtatur exigui ſit pretii, ſi æſtimetur ex utilitate accipientis, non tamen ideo vili pendendum, quatenus ex animo grato proficiſcitur. Gratum qui habet animum, ejus voluntas in infinitum tendit (§. 31. *part. 4. Jur. nat.*), cui ſi non reſpondeant vires, ſive ſimpliciter, ſive ob deficientem occaſionem, quantulacunque præſtatione gratuita is declarari poteſt. In æſtimanda itaque magnitudine beneficii, quod redditur, habenda eſt ratio virium reddentis. *Quod erat alterum.*

Si quis non habet præter voluntatem, qua benefactorem remunerari poteſt, ſola voluntatis ſignificatio ſufficit ad declarandum animum gratum: neque enim minus gratus eſt, qui animum ſaltem reddendi beneficium habet, nec deficientibus viribus actu reddere poteſt, quam qui actu reddit (§. 42. *part. 4. Jur. nat.*). Quodſi ergo vires non permittant, ut, quod magis utile eſt benefactori præſtetur; quantulumcunque ſit, quod præſtatur, ad animum gratum ſignificandum ſufficit. Quamobrem ad hunc potiſſimum reſpiciendum, ſi de redditione beneficii judicandum. Voluntas hominis grati

nullam

nullam admittit menſuram, actus vero externus, quo ſignificatur, ex viribus beneficium reddere cupidi æſtimandus. Inde definitur magnitudo ejus, quod daretur, ſi vires forent majores: in præſenti enim caſu beneficia, quæ redduntur, ſunt in ratione virium, in his vero æſtimandis attendenda quoque venit occaſio exercitium virium limitans & actionem determinans. Sane plus dat, qui pauca dat, quam qui dat plura, ſi pauca, quæ dantur, majorem habeant rationem ad facultates dantis, quam plura, quæ dantur ab alio ad facultates ipſius. Hoc principio uſus Chriſtus in determinanda quantitate eleemoſynæ *Marc.* XII. 42. *& ſeqq.* Quæ enim hic de redditione beneficii demonſtrantur, ea valent de omni actu liberali, ſive in dando, ſive in faciendo conſiſtat. Non minus gratus eſt, qui vili quadam præſtatione animum gratum declarat, quia majoris habenda in poteſtate non eſt, quam qui ingens beneficium confert in benefactorem, quod plurimum excedit ab ipſo acceptum: immo fieri poteſt, ut quantulumcunque beneficium, quod propter exiguitatem vulgo pro beneficio non habetur, inprimis ob diſparem nimis conditionem dantis & accipientis, illa majus cenſendum ſit. Benefactor, cui beneficium redditur, duplici modo id conſiderare debet, nimirum primo tanquam ſignum animi grati, ſecundo tanquam beneficium in ſe collatum. In caſu priori quod præſtatur æſtimandum eſt, quemadmodum fert propoſitio præſens; in poſteriori, in quo benefactor ſe ſpectat tanquam beneficiarium (§. 462.), magnitudo beneficii æſtimanda ex utilitate accipientis (§. 434.) atque ex opportunitate (§. 453.). Beneficium reddens voluptatem creare, immo gaudium tribuere vult benefactori (§. 32. 33. *part.* 4. *Jur. nat.*), atque hoc fieri poteſt quantulocunque, modo benefactor virtutem amet, quemadmodum debet ac in præſenti ſupponitur. Quoniam enim virtute delectatur (§. 657. *Pſych. empir.*), ideoque etiam animo grato (§. 43. *part.* 4. *Jur. nat.* & §. 321. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); quod præſtatur in ſignum animi grati, voluptatem utique ipſi creat, immo gaudium tribuit, quam-

quamvis benecupiens beneficiario grato, ubi vires ejus exiguas respiciens meliore fortuna eum dignum judicat, vicem ejus doleat, sicque commiseratio accedens (§. 695. *Psych. empir.*), tristitia gaudium temperet, ut passio quædam animi concitetur, non tam verbis describenda, quam sensu interiore percipienda. Nihil hic asseritur, quod non satis exploratum sit ei, qui perceptiones confusas animæ ad distinctas revocare didicit, consequenter in latebris animi scrutandis versatus fuit: id quod Philosophi est. Ceterum affectum hunc conspicere licet in parentibus, quibus liberi adhuc parvuli, quamvis non habeant, nisi quod ab ipsis acceperint, munusculum quoddam natalitium afferunt.

§. 467.

Quando beneficium redditum non acceptandum, aut reddens largius remunerandus.

Quoniam in redditione beneficii spectandus potissimum animus reddentis (§. 466.), immo si desunt vires, ad gratitudinem sufficit solus animus reddendi beneficium (§. 42. *part. 4. Jur. nat.*); *si beneficium reddenti magis onerosum, quam utile benefactori, hic id acceptare non debet, aut, si intersit ut acceptetur, reddentem largius remunerari tenetur.*

Constant beneficia officiorum præstatione, quemadmodum abunde patet ex anterioribus. Officium suum nemini esse debere damnosum, vulgaris regula est, eaque Juri naturæ maxime conformis, quæ præstationem officiorum non ita urget, ut, dum alteri prodesse studes, tibimet ipsi desis (§. 608. *part. 1. Jur. nat.*). Nemo igitur bonus approbat, si ab egenis vel pauperibus in signum gratitudinis accipiantur munuscula, quibus carere poteras, & quæ parum te juvant, dantibus autem valde onerosa sunt, privantibus nimirum se eo, quo maxime indigebant. Emergunt tamen casus, in quibus interest, ut quod offertur acceptetur, veluti si tibi detur libellus exigui quidem pretii, sed rarus, qui tibi utilis est, sed frustra hactenus quæsitus. Etenim si in signum animi

grati offertur, parum convenit, ut pretium, quo æſtimatur, pro eo des; ſed ut animum gratum agnoſcas, remunerationis loco dandum potius, quod plus valet, pro diverſa indigentia dantis. Idem quoque facile intelligitur, ſi gratum animum declaraturus facit, quod tibi commodum. Atque tunc facilius patet, tua intereſſe poſſe, ut faciat.

§. 468.

Quinam ad meliorem fortunam pervenientes ingrati redduntur.

Qui beneficia ſaltem æſtimant ex præſenti utilitate, iis antea accepta vileſcunt, ubi ad meliorem fortunam perveniunt. Immo ſi ea favente contingat, ut benefactore fiant ſuperiores, eum benefactorem ſuum non amplius agnoſcunt, immo ob fortunam ſeſe efferentes parvi faciunt, vel prorſus contemnunt. Qui enim beneficia ſaltem æſtimant ex præſenti utilitate, ea ſaltem in pretio habent, quia iisdem indigent. Quoniam itaque ceſſat indigentia, quando ad meliorem fortunam perveniunt; ad ſtatum ſuum præſentem eadem referentes, quod iisdem ſtatuerant pretium cum acciperent, iisdem decernere jam nequeunt, conſequenter ea vileſcunt. *Quod erat primum.*

Quodſi jam contingat, eos benefactore fieri ſuperiores, ſive opibus, ſive dignitate, quem antea opis ipſius indigi ſe ſuperiorem agnoverant, non modo ſe illo meliores eſſe putant, verum etiam eos pudet, inferiorem habere pro benefactore ſuo. Quamobrem benefactore ſuo ſuperiores facti eum non amplius pro benefactore habent. *Quod erat ſecundum.*

Quoniam denique homines, qui ob fortunam ſecundam ſeſe efferunt, alios minus propitiam expertos parvi facere ſolent, immo ſi inſolentius ſeſe efferant, prorſus contemnunt; ſi beneficiarii ex præſenti ſaltem utilitate beneficia æſtimantes, poſtquam ad meliorem fortunam pervenerunt, ſe ab fortunam ſecundam efferunt, benefactorem, quem non

am-

amplius agnosunt, *per demonstrata n. 2.* parvi faciunt, immo si insolentius sese efferunt, prorsus contemnunt. *Quod erat tertium.*

Qui aliena ope indiget, ei quidem volupe est, consequenter ipsi placet (§. 542. *Psych. empir.*), si quis indigentiæ suæ subveniat; non tamen propterea animum gratum habet. Quamvis enim contingat, ut benefactorem amet (§. 645. *Psych. empir.*); cum tamen beneficium saltem æstimet ex utilitate præsente, eum saltem amat propter seipsum, in quantum scilicet quod ab eo præstatur sibi utile est, ideoque non tam benefactorem, quam seipsum amat (§. 138.), nec diutius durat amor, quam utilitatem præsentem experitur. Quodsi ergo memoria beneficii refricetur, cum tamen jam evanuerit sensus utilitatis, quem habebat, quando accipiebat, ideo cessat jam ratio, ob quam beneficium ipsi placebat, consequenter etiam amor benefactoris, quæ erat commotio animi transitoria. Quid mirum, si beneficium, quod non amplius agnoscitur, vilescat, nec tanti amplius habeatur, quanti fiebat, cum acciperetur, ubi ad meliorem fortunam pervenit beneficiarius, ut istiusmodi beneficio non amplius indigeat? Gratus animus, qui nasci videtur, quando beneficium accipitur, in ipso ortu suffocatur. Qui indigentia & utilitate quæsita alterum amat, ejus amor evanescit, quamprimum ab altero nulla speranda utilitas. Ideo accidit, ut beneficium acceptum amorem momentaneum statim deleat, & ut pro beneficio, quod accipitur, non habeatur, nisi eo momento, quo accipitur. Atque ita impossibile est, ut memoria beneficii diu retineatur: ut enim beneficii memoriam habeas, non sufficit, ut memineris ejus, quod præstitum tibi fuit ab altero, sed considerandum quoque est, præstationem istam fuisse gratuitam & eo tempore factam, quo indigentiæ tuæ subveniebatur & tibi utilis existebat. Difficulter admodum cavetur, ne quis, ubi ad meliorem fortunam pervenit, sese non efferat, quamvis unus insolentius altero, prouti fastu ac superbia magis

laborat, quam ipsa fortuna secunda gignit & sustentat. Hinc videas ex pauperibus divites factos pauperes contemnere, ad dignitatem evectos vero eos, qui vilioris sunt conditionis, utut ejusdem, cujus ipsimet ante fuerant. Quemadmodum hi non recordantur status pristini, immo mallent, ne quis alius ejusdem recordaretur; ita quoque nolunt memoriam conservari beneficiorum ab hoc, vel illo acceptorum, quia eadem in memoriam revocant statum præteritum indigentiæ æternæ oblivioni demandatum. His cum molesta sit beneficii & benefactoris recordatio, non est quod miremur, si beneficium & benefactor non amplius agnoscatur.

§. 469.

Quomodo impediendum, ne beneficia vilescant, ubi ad meliorem fortunam perveneris.

Quoniam qui beneficia saltem æstimant ex præsente utilitate, iis antea accepta vilescunt, ubi ad meliorem fortunam perveniunt (§. 468.); *ne beneficia accepta vilescant, ad quemcunque statum perveneris, perpendendum est, quomodo vel præsens status, vel bona quæ in eodem tibi obveniunt, a beneficio dependeant* (§. 434.), *& quod beneficii memoriam per omnem vitam retinere debemus, nec in magnitudine ejus æstimanda mutare pretium, quod accipientes eidem statuimus* (§. 444.).

Relegenda inprimis sunt, quæ supra annotavimus (*not.* §. 444.), ut agnoscas, nihil omnino esse, quod beneficium & ejus pretium mutare possit, & efficere, ut benefactor non sit, a quo beneficium accepisti, si vel maxime nunc beneficia nulla ab eodem accipias, aut te liberare ab ea obligatione, qua beneficiarius benefactori devinctus, utpote durante per omnem vitam tuam, benefactore licet mortuo (§. 458.). Accedit quod beneficia ab hominibus in nos collata in numerum beneficiorum divinorum sint referenda (§. 438.), ac pro iis quoque agendæ gratiæ Deo (§. 439.). Qui ergo beneficium olim acceptum vili pendet, propterea quod ad meliorem statum pervenit, vili pendet beneficium divinum, &, ubi benefactorem suum agnoscere amplius non vult, gratias Deo debi-

debitas agere negligit, injurius in ipsum Deum, dum animo grato deposito injurius est in benefactorem suum. Facit hoc ad agnoscendam turpitudinem ingrati animi ob mutatum rerum suarum statum beneficium antea acceptum vili pendentis.

§. 470.

Quanam re opus sit, ut benefactor adhuc agnoscatur, etsi eodem superiores facti sumus.

Qui beneficium æstimant ex indigentia & dependentia status futuri ab eodem, & ejus memoriam per omnem vitam tenent; benefactorem suum agnoscent, etiamsi eodem facti fuerint superiores. Quodsi enim beneficium æstiment ex indigentia præsenti & dependentia status futuri ab eodem, & ejus memoriam per omnem vitam retinent; eidem quoque idem statuent, quamdiu vixerint, pretium, quod eidem decernebant, cum acciperent, immo dependentia status futuri a beneficio accepto pretium augebit, ne quaquam imminuet. Quoniam itaque benefactor est, qui beneficio nos afficit (§. 20. *part.* 4. *Jur. nat.*), cumque factum infectum nunquam reddatur, qui nos beneficio affecit benefactor manet in æternum, consequenter non ideo esse desinit, quod eodem facti sumus superiores; qui beneficium ex indigentia præsenti & dependentia status futuri ab eodem æstimant, ejusque memoriam per omnem vitam retinent, benefactorem suum agnoscent, etiamsi eodem facti fuerint superiores.

Obligatio animum gratum erga benefactorem habendi (§. 43. *part.* 4. *Jur. nat.*) & beneficium reddendi (§. 41. *part.* 4. *Jur. nat.*), immutabilis est (§. 142. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), & eidem maxime convenit, ut beneficii memoriam per omnem vitam retineamus, nec in magnitudine ejus æstimanda mutemus pretium, quod accipientes eidem statuimus (§. 444.). Quamobrem ne unquam deponamus animum gratum, beneficium rite æstimandum, quando accipitur, continuo observandum, quidnam ab eodem dependeat & memoria ejus

hoc pacto sæpius renovanda. Eo igitur fine adsuescere debemus, ut, si quod boni nobis obtingit, inquiramus non tantum in rationem proximam, sed & in remotas: sed absque ullo studio remotiores in memoriam revocantur, sua quasi sponte eidem sese offerentes, siquidem statim a beneficio accepto animum huc advertamus. Accedit quod pro beneficiis ab hominibus acceptis Deo quoque agendæ sint gratiæ (§. 439.), quæ si agantur eo animo, quem abunde declaravimus, cum de celebratione nominis divini & gratiarum actione Deo debita ageremus (§. 459. *& seqq. part. 3. Eth.*); beneficia quoque memoriæ firmiter insigentur, & gratus animus reddetur perpetuus. Et quoniam beneficia ab hominibus in nos collata in numerum beneficiorum divinorum referre tenemur (§. 438.), quod a Deo acceptum, vili pendere nequit qui Deum agnoscit & benefactorem suum prædicat. Ecquis enim est qui nesciat, quantum delectemur donis a Principibus, vel hominibus dignitate præstantibus acceptis, ob pretium affectionis, quod iisdem decernimus? Ne vero in agnoscendis & æstimandis beneficiis attentionem nostram desiderari patiamur; tenendum inprimis est, quinam actus in beneficiorum numerum sint referendi (§. 21. 22. *part.* 4. *Jur. nat.*). Indies enim videmus, pro beneficiis non haberi, quæ pro maximis haberi debebant, quemadmodum vulgo non agnoscuntur bona, quæ præ ceteris magni facere debebamus. Sed istiusmodi malis non medela afferetur, nisi tempestive juventus ad sincerum virtutis omnis studium adducatur. Cohærent arctissimo vinculo non minus in praxi, quam theoria morali omnia inter se, & quemadmodum assensus in theoria successive nascitur atque in convictionem præsentem tacite influit sensus certitudinis ab omni convictione anteriori pendens, ita quoque in praxi actus præteriti tacite influunt in actum præsentem & habitus unus perficit alterum. Quemadmodum successiva assensus generatio non agnoscitur, propterea quod non attendatur, quomodo convictio præsens dependeat ab anterioribus (§. 992. *Log.*); ita quoque habituum moralium genesis non inti-

intime perspicitur, propterea quod non perpenditur, quomodo actus præteriti influant in illorum genesin. Quodsi plus operæ impendetur in scrutandis latebris & recessibus in animis hominum, quam huc usque fieri suevit; multa manifesta erunt, quæ nunc non agnoscuntur.

§. 471.

An beneficium mutet speciem propter quantitatem.

Beneficium non propter parvitatem beneficium esse desinit, nec quod exiguam accipienti affert utilitatem propterea exiguum beneficium est. Ut enim quod præstatur sit beneficium, saltem requiritur, ut præstetur gratis (§. 19. *part. 4. Jur. nat.*), non attenditur, quantum sit quod datur, aut quanti pretii sit, quod in gratiam tui facit alter. Quamvis itaque quod præstatur, si in se spectetur, non magni pretii sit, propterea tamen beneficium esse non desinit. *Quod erat unum.*

Beneficium vero duplici modo considerandum, tum respectu dantis, tum respectu accipientis. Cum respectu accipientis beneficia æstimentur ex indigentia (§. 434.) & opportunitate (§. 453.); respectu accipientis beneficium magnum, vel parvum est, prout id ipsi magnam, aut parvam affert utilitatem, aut multum interest, ut officium, quo indiget, ipsi præstetur. Enimvero in æstimando beneficio respectu dantis considerandus est animus, quo datur, considerandæ sunt vires, ultra quas a dante nihil desiderari potest, & quarum respectu magnum censendum, quod in se spectatum parvum, immo contemtibile videri poterat (*not.* §. 466.). Quamobrem beneficium propterea exiguum non est, quod exiguam accipienti utilitatem affert. *Quod erat alterum.*

Prior propositionis pars nititur communi ratiocinandi principio, quod definitum ei competat, cui definitio competit (§. 349. *Log.*). In definitione autem beneficii præstatio gratuita ad nullam restringitur quantitatem (§. 17. *part. 4. Jur. nat.*).

nat.). Ea igitur quoque non attendenda venit, ubi quæritur, num hic, vel ille actus sit beneficium, non vero quantum sit beneficium, quamvis in altero hoc etiam casu magnitudo beneficii aliter æstimanda sit, quam præstationis onerosæ pecunia æstimandæ (§. 434. 453.). Pars posterior convenit principio, quod beneficia sint in ratione virium dantis (*not.* §. 466.). Duplicem autem usum habet præsens propositio, nimirum ne ex numero beneficiorum excludantur, quæ in eundem referenda, & ne nobis persuadeamus, homines inferioris conditionis nos beneficio afficere minime posse, consequenter nec nos obligari ad beneficia reddendum ipsosque propter præstationes gratuitas viribus eorum pares esse amandos, quasi absurdum sit eos benefactores suos agnoscere. Taceo usus alios, qui inde porro consequuntur. Equidem hæc non satis conveniunt cum communi usu loquendi, qui beneficia distinguit ab iis, quæ in gratiam nostram alter facit, & a munusculis, quæ saltem ab altero accepta dicuntur; non tamen communis loquendi usus, quem turbæ opinio introduxit, veritati ullum præjudicium facit, de qua ex notionibus distinctis atque determinatis statuendum. Homo homini se utilem præbere debet, quantum in potestate est, bene cupiens alteri in infinitum. Atque ita viget obligatio ad beneficia mutua, eidemque satisfit (§. 23. *part.* 4. *Jur. nat.*). Ceterum modestiæ convenit, si qui inferioris conditionis est, sive diviti, sive dignitate præstanti se non benefecisse dicat, sed in gratiam ejus hoc, vel istud fecisse: immo nec abhorret a modestia, si quilibet benefactor de beneficiis in alium a se collatis dicat, se plurimum in ipsius gratiam fecisse, non vero quod beneficiis eum cumulaverit.

§. 472.

De beneficio, quod reddere vis, non accepto.

Si beneficium, quod reddere vis, benefactor accipere nolit; in voluntate ejus acquiescendum: propterea tamen dici non potest te non esse gratum. Etenim beneficium nemini obtrudendum (§. 200. *part.*

part. 4. Jur. nat.), consequenter nec obtrudendum est, quod reddere vis benefactori (§. 32. 20. *part. 4. Jur. nat.*). Quodsi ergo id accipere nolit benefactor, in ejus voluntate acquiescendum, quocunque demum animo accipere renuerit (§. 156. 157. *part. 1. Jur. nat.*). *Quod erat unum.*

Enimvero quamvis alter accipere nolit beneficium, quod reddere vis, negari tamen non potest te habere animum reddendi. Quamobrem cum gratus sit, qui reddendi animum habet, non minus ac is, qui actu reddit (§. 42. *part. 4. Jur. nat.*); propterea quod benefactor beneficium, quod reddere volebas, accipere nolit, dici minime potest, te gratum non esse. *Quod erat alterum.*

Multæ sunt rationes, ob quas benefactor acceptare non vult beneficii redditionem. Aliæ justæ sunt, veluti si beneficium reddenti magis onerosum, quam accipienti utile (§. 467.); aliæ injustæ, veluti si beneficium, quod reddere vis, vili pendat (§. 466.), aut te ipsum contemnat, vel odio habeat. Cum ingratitudinis labes famæ tuæ adspergi minime possit; non opus est, ut sollicite inquiras in rationem, cur, quod in signum grati animi offers, accipere nolit. Tibi abunde sufficit, quod animi grati tibi conscius te officio tuo satisfacere agnoscas (§. 43. *part. 4. Jur. nat.*); quid alter faciat, conscientiæ ipsius relinquendum (§. 157. *part. 1. Jur. nat.*).

§. 473.

Nemo se de beneficiis, quæ in alios contulit, jactare debet. *De jactantia benefactoris.* Cum beneficia in dando & faciendo consistant (§. 17. *part. 4. Jur. nat.*); ideo vel ad liberalitatem (§. 249. *part. 4. Jur. nat.*), vel ad officiositatem referenda (§. 898. *part. 1. Jur. nat.*). Qui ergo se jactat de beneficiis in alios collatis, utique intendit, ut alii de liberalitate & officiositate sua loquantur, consequenter beneficia in alios confert propter famam (§. 553.

part. 1. Jur. nat.), & laudem intendit tanquam finem (§. 552. part. 1. Jur. nat. & §. 616. part. 1. Phil. pract. univ.). Enimvero beneficia ex parte benefactoris sunt naturaliter debita (§. 25. part. 4. Jur. nat.), ideoque cum sensu officii præstanda (§. 225. part. 1. Phil. pract. univ.), ut satisfaciamus obligationi nostræ naturali (§. 333. part. 1. Phil. pract. univ.), atque voluntati divinæ (§. 342. part. 1. Phil. pract. univ.), nec laudem intendere debemus, tanquam finem (§. 562. part. 1. Jur. nat.). Nemo igitur se de beneficiis in alios collatis jactare debet.

Ostendimus superius qui dat donum propter famam, ambitiosum esse & arrogantem, non liberalem (§. 383.), & qui large effuseque donat, ut liberalior videatur aliis, esse superbum, omnium maxime, si ceteros, qui minus, vel parcius dant, contemnit (§. 384.). Hinc facile conficitur, jactantiam de bonis in alios collatis esse signum ambitionis, arrogantiæ ac superbiæ, quæ vitia beneficia liberalitati & officiositati surripiunt. Sunt enim vitia instar prædonum, quæ virtutes spoliant actibus ipsarum propriis. Ac ideo patet, quam sit absurdum gloriari rapinis. Quid ergo mirum, quod famam affectantes eandem perdant? Beneficiarii est memoriam beneficii retinere per omnem vitam (§. 444.), ut satisfacere possit obligationi reddendi beneficium (§. 41. part. 4. Jur. nat. & §. 456. & seqq. h.): benefactoris vero beneficii, quo affecit alterum, statim oblivisci, cum non intendere debeat beneficii redditionem (§. 445.), sed reddentem spectare tanquam benefactorem suum, se vero tanquam beneficiarium ipsius (§. 462.). Convenit hoc praxi morali, quam urget Christus *Matth.* VI. 3. dicens: Te faciente eleemosynam nesciat sinistra tua, quid faciat dextera tua, ut sit eleemosyna tua in abscondito.

§. 474.

Beneficentia quid sit. Ad beneficia præstanda facilis *Beneficus*, idiomate patrio Gutthätig dici solet, & benefaciendi facilitas *Beneficentia*, Gut-

Gutthätigkeit. Ast si beneficium sumitur in sensu latiori pro omni præstatione gratuita, quemadmodum nulla ratio est, cur præstationes gratuitas ulterius distingvamus, quam quod vel in dando, quam in faciendo consistant (§. 17. *part. 4. Jur. nat.*), & beneficentia restringatur ad beneficia, quæ in dando consistunt, in Ethica opus non est, ut beneficentia a liberalitate distingvatur, aut tanquam species ejus consideretur (§. 249. *part. 4. Jur. nat.*).

Sermo communis vocabulis subinde abundat, ut in disciplinis uno contenti esse possimus, ne entia præter necessitatem multiplicentur, & eadem sub diversis nominibus sint inculcanda: subinde vero in eodem deficiunt vocabula apta, quibus ea, de quibus sigillatim dicendum, significentur, ut vel termini technici sint inveniendi, vel vocabulis nonnullis significatus cum eo, quem habet ex communi loquendi usu, non in totum consentiens sit imponendus, ut speciem termini induant. Cum vocabulorum significatus sit arbitrarius; unicuique hac in re relinquenda est sua libertas, modo illum satis explicet ac in eodem in propositionibus earundemque demonstrationibus vocabula sumat. Quoniam nobis hoc non sumimus, ut aliis legem loquendi præscribamus; per nos unusquisque abundet suo sensu. Modo doceamus, quæ facere debemus, & faciamus, quæ docentur, parum refert, quomodo facta & habitus, ex quo proficiscuntur, dicantur.

CAPUT VI.

De Comitate.

§. 475.

Diximus jam alias, nos per *Comitatem* intelligere virtutem, qua alteri honorem meritum laudemque meritam tribuimus (§. 890. *part. 1. Jur. nat.*). Quoniam enim lege *Quid sit comitas.*

lege naturæ præcipitur, ut unicuique honorem, quem meretur, exhibeamus & laudis tantundem tribuamus, quantum meretur (§. 648. *part. 1. Jur. nat.*), omnis vero habitus actiones suas legi naturæ conformiter dirigendi virtus est (§. 321, *part. 1. Phil. pract. univ.*); habitus quoque dirigendi actiones nostras circa honorem & laudem alterius virtus est. Necesse igitur est, ut ea quoque in Philosophia morali peculiari quodam nomine insigniatur.

Nullum reperire potui vocabulum Latinum virtuti huic significandæ destinatum, quamvis in sermone patrio eidem maxime conveniat vocabulum die Ehrerbietigkeit. Quodsi dicas, eam appellari posse *Honorificentiam;* mihi non satis commodum visum fuit nomen, quod actum denotat, qui honorem confert, ad significandum habitum honorem meritum exhibendi transferre. In nostro sane sermone Ehrerbietigkeit & Ehrerweisung, sive Beehrung distingvuntur, & nomen posterius actum honorantis, prius autem virtutem significat. Accedit quod actus, qui honorem conferunt, signa existimationis plerumque arbitraria sint, quibus opinione hominum significatus impositus, cum virtus nihil arbitrarii contineat, sed lege naturæ determinetur, qualis esse debeat. Non magis commodum nobis visum fuit vocabulum *Reverentia*, cujus restrictior multo significatus est, nec satis conveniens officio, de quo in præsenti sermo est, quamvis diffiteri non possit, eundem esse admodum vagum. Placuit itaque virtutem, de qua in præsenti agendum, *Comitatem* appellare, & vocabulo accommodare significatum ei convenientem. Vide, quæ modo annotavimus (*not.* §. 474.). Ne vero existimetur, posse officium meritum honorem aliis exhibendi meritamque laudem tribuendi ad modestiam referri; sequentem addere lubet propositionem.

§. 476.

§. 476.

Comitas peculiaris virtus est a modestia distincta. Comitas enim virtus est, qua alteri exhibemus honorem meritum laudemque meritam tribuimus (§. 475.): modestia vero virtus est, quæ moderatur appetitum circa honores (§. 563. *part. 1. Jur. nat.*), ne scilicet existimationem, honorem ac laudem intendamus tanquam finem (§. 562. *part. 1. Jur. nat.*), neque ideo eundem appetamus, quamvis operam dare debeamus, ut simus existimatione, honore ac laude digni (§. 545. 546. *part. 1. Jur. nat.*). Modestia igitur versatur circa honores & laudem propriam, comitas circa honorem & laudem aliorum, ideoque illa continet praxin officii alicujus erga seipsum, hæc vero officium erga alios, simulque patet, praxin illius ab hac plerimum differre. Quamobrem comitas peculiaris quædam virtus est a modestia distincta. *An comitas sit virtus a modestia distincta.*

Duo ista officia, quorum unum versatur circa honorem proprium, alterum circa honorem aliorum, non ita inter se cohærent, ut posito uno ponatur etiam alterum, nec quæ tibi debes idem est, quod etiam debes alteri. Quamobrem non commode compinguntur in unam virtutem, neque ulla apparet ratio, cur hoc fieri debeat. Distingvimus dilectionem sui a dilectione aliorum, quamvis dilectio sui sit mensura dilectionis aliorum, ita ut ex illa intelligas, quid de hac sit statuendum. Multo magis igitur distingvenda virtus, quæ dirigit actiones circa honorem proprium, a virtute, quæ easdem dirigit circa honorem aliorum. Quid quod nec communi usui loquendi satis conveniat, ut modestus dicatur, qui aliis honorem debitum exhibet aliosque pro merito laudat, nisi forsan quando inde colligis, quod non affectet honorem sibi minime debitum, consequenter immodestus non sit.

§. 477.

Qui comis esse vult, cognoscere tenetur, quanti alter sit existiman- *Quænam comis cogno-*

scere teneatur. *mandus, quantum mereatur honorem, quantam laudem, quem honorare, vel laudare vult.* Qui enim comis est, unumquemque tanti existimat, quantum meretur, eidemque tribuit honorem meritum laudemque meritam (§. 475.). Quoniam itaque per se patet, hoc fieri minime posse, nisi certus sit, quanti alter sit existimandus, quantum mereatur honorem, quantam laudem, quem honorare, vel laudare voluerit; qui comis esse vult, cognoscere tenetur, quanti alter sit existimandus, quantum mereatur honorem, quantam laudem, quem honorare, vel laudare vult.

Cum existimatio sit judicium de alterius perfectione (§. 538. *part. 1. Jur. nat.*); quod si actibus externis significetur, alterum honoramus (§. *cit.*), si verbis, laudamus (§. 541. *part. 1. Jur. nat.*); existimatio est fundamentum honoris atque laudis. Quamobrem ante omnia inquirendum, quanti quis sit existimandus, antequam eum honorare ac laudare pro merito possis, ac deinde dispiciendum, quibusnam actibus externis atque verbis significari queat, quanti alterum existimes, seu quodnam sit tuum de perfectione alterius judicium. Facile autem patet, judicium hoc esse debere verum; si tanti existimandus, quantum meretur, & honor atque laus merita eidem tribuenda: neque enim honorem ac laudem meretur, nisi quæ respondet perfectioni, qua præditus est. Etenim si fallat judicium de perfectione ipsius, quam eidem tribuis; quod eidem tribuis id minime habet, consequenter honore & laude significatur, quod eidem minime inest, eruntque respectu illius signa inania, quibus nihil respondet, comparanda verbis, qui sunt sine mente soni. Quamvis nimirum signis istis in se spectatis certus competat significatus, eum tamen non amplius habent, quando transferuntur ad subjectum, cui non inest, quod significare debent. Maximi usus est, ut hæc probe perpendantur in praxi morali: neque enim major est hominum temeritas, quam quando de honore ac laude statu-

ſtatuunt, ut haud raro inconſideratiſſimæ ac dementiſſimæ temeritatis pleni recte dicantur, nec major apparet vanitas, quam in honore ac laude, ut merito exclames, quantum eſt in honore ac laude inane.

§. 478.

De iis, qui per ſe alios pro merito exiſtimare nequeunt.

Quoniam qui comis eſſe vult, cognoſcere tenetur, quanti alter ſit exiſtimandus, quem honorare, vel laudare vult (§. 477.), conſequenter quanam perfectione inſtructus ſit (§. 538. *part. 1. Jur. nat.*), ex factis ejus colligenda (§. 551. *part. 1. Jur. nat.*), per ſe autem patet, hoc judicium de perfectione alterius non eſſe niſi peritorum, qui ſcilicet non modo diſtinctam perfectionis iſtius notionem habent, verum etiam norunt, quænam facta eandem arguant, *qui per ſe de perfectione alterius ejusdemque factis eam arguentibus ſtatuere nequeunt, peritorum ac bonorum judicium ſequi tenentur.* Quoniam tamen non minus difficile eſt judicium de peritia ac bona aliorum voluntate; *multa cautione opus eſt, ne ſibi aliorum judicio imponi patiantur.* Sed cum in probabilibus acquieſcendum ſit; *ſi adſit quædam alterum honorandi, vel laudandi neceſſitas, ſtandum eſt præſumtionibus, quamdiu non apparet veritas: alias in caſu dubio præſtat vitare honorem, vel laudem tribuendi occaſionem.*

Judicium de perfectione aliorum, ſeu factis eandem arguentibus non eſſe niſi peritorum, quivis facile largitur, modo norit, peritos non cenſendos niſi eos, qui perfectionis, de qua judicium ferendum, notionem ſatis diſtinctam habent, & quibus ideo nota ſunt facta, quæ eandem arguunt. Supponendum tamen hic eſt, facta eſſe intime perſpecta, ne alter præſtitiſſe putetur, quod quidem præſtare voluit, aſt minime præſtitit. Non ſufficit, te exactum ferre poſſe judicium; ſed ut judicium ſit exactum, neceſſe eſt adhibeas omnem diligentiam, quæ ad id requiritur. Frequentiſſime autem accidit, ut,

ut, discussione insuper habita, præsumatur alterum præstitisse revera, quod præstare voluit. Tum vero etiam fallere potest judicium periti. Quod ad judicium de aliorum perfectione non modo requiratur, ut qui sibi hoc sumit sit peritus, verum etiam ut sit bonus, forsan omnibus non æque patet. Necesse igitur est, ut id uberius explicetur. Bonus hic dicitur, qui veritati unice studens non patitur, ut affectus influant in judicium, vel etiam in præsumtionem, de qua modo dixi. Etenim tum contingit, ut verum, quod novit, dicere nolit, aut ut verum putet, quod verum esse mallet, juxta istud vulgatum: quod quis maxime vult, id maxime credit. Quodsi hæc consideremus, abunde patet, quam sit difficile tuto confidere judicio aliorum. Unde porro conficitur, in casu dubio tutissimum esse, ut aliorum judicium saltem recenseamus, non vero nostrum faciamus. Observanda enim ista omnia sunt potissimum in laude: honor qui in aliis actibus consistit, non æque determinatam habet significationem, quemadmodum laus. Ceterum cum existimationem, ideoque & meritum honoris atque laudis pariant virtutes intellectuales & morales (§. 549. 550. *part. 1. Jur. nat.*), quam difficile vero sit de virtutibus moralibus aliorum judicium, satis manifestum sit ex iis, quæ in Ethica demonstravimus de signis virtutum; existimatio & laus vera ob virtutes morales inprimis difficilis est. Videbimus tamen in sequentibus, tamdiu actum externum ex virtute profectum præsumi debere, donec contrarium fuerit demonstratum, quamvis subinde ob circumstantias singulares dubitationi quoque prudenter aliquis relinquendus sit locus. Hoc quoque tenendum est, *nostrum* in præsenti esse, ut quid veritati conveniat ostendamus, aliam vero esse quæstionem, in quantum veritas observari possit in praxi. Veritatem autem non ignorari utile omnino est, ne ab ea temere recedatur, nec si opus fuerit longius recedatur, quam par est. Ad perfectam virtutem adspirare atque omni studio contendere debemus: sit ita, quod metam, ad quam contendimus, nunquam attingamus.

§. 479.

§. 479.

Quoniam qui comis esse vult, cognoscere tenetur, quantum honorem & quantam laudem mereatur is, quem honorare, vel laudare vult (§. 477.), honor autem consistit in actibus externis (§. 538. *part. 1. Jur. nat.*), laus in verbis, quibus existimatio significatur (§. 541. *part. 1. Jur. nat.*); & satis constat, tam illos, quam hæc esse signa artificialia, quibus hominum arbitrio significatus impositus (§. 958. *Ontol.*): *qui comis esse vult, cognoscere quoque debet actus externos ad honorem exhibendum excogitatos & vocabula, quibus virtutes intellectuales & morales*, quippe quæ veram laudem pariunt (§. 550. *part. 1. Jur. nat.*), *& facta inde proficiscentia*, utpote ex quibus habitus isti colligendi (§. 551. *part. 1. Jur. nat.*), *indigitantur, una cum formulis laudandi receptis.* *Quæ honoris & laudis gratia cognoscenda.*

Unumquemque existimare debemus ea perfectione, qua præditus est. Cohæret hæc existimatio cum obligatione cognoscendi perfectiones animæ ac corporis statusque externi aliorum & usum facultatum, quem faciunt, in illis promovendis, imperfectionibus vero arcendis (§. 193. *part. 1. Jur. nat.*), quæ excitat æmulationem firmiores profectus in virtute alentem. Laus vero, qua existimationem declaramus, incendit ardorem in bono ulterius progrediendi & animos aliorum nobis conciliat, aliorumque æmulationem excitat. Qui ergo comis est, idem & sibi, & aliis utilis est.

§. 480.

Qui comis est homini omni honorem humanitatis exhibet. Etenim qui comis est, unicuique exhibet honorem, quem meretur (§. 475.), satisfacturus obligationi suæ (§. 648. *part. 1. Jur. nat.*). Enimvero cum honor humanitatis homini deferatur, quatenus homo est (§. 759. *part. 6. Jur. nat.*), eum quilibet homo meretur, eundem quoque unicuique exhibere *De honore humanitatis.*

obligamur (§. 760. *part.* 6. *Jur. nat.*). Qui ergo comis est homini omni honorem humanitatis exhibet.

Prima comitatis pars est honor humanitatis homini cuicunque exhibendus. Quemadmodum vero alias monuimus, eum inter ea referendum esse, ad quæ paucissimi animum attendunt (*not.* §. 760. *part.* 6. *Jur. nat.*); ita quoque non diffitendum, comitatem plerumque hac parte deficere, nisi defectus ex accidente alia quadam causa suppleatur, quæ ducit ad actus ei convenientes. Dari istiusmodi honorem, alias jam evicimus ex ipsa definitione honoris (*not.* §. 759. *part.* 6. *Jur. nat.*). Et sicuti honor quilibet supponit existimationem, nisi vanus esse debeat (§. 538. *part.* 1. *Jur. nat*); ita quoque honori humanitatis respondet existimatio, consistens nimirum in judicio de natura humana, qua natura hominem omnem nobis fecit æqualem, omnibus autem animantibus brutis præstantiorem. Datur communis hominum omnium perfectio essentialis, ob quam homo opus artificiosissimum artificis summi, Dei nimirum sapientissimi ac potentissimi opus est. Quoniam existimatio indeque dependens honor nititur perfectione honorati; honor quoque humanitatis temerarius censeri nequit. Haud parum itaque interest, ut eundem intimius perspiciamus & fructus ejus uberrimos agnoscamus.

§. 481.

Quomodo is exhibeatur. Quoniam comis homini omni honorem humanitatis exhibet (§. 480.), honor autem humanitatis consistit in actibus, quibus significamus, quod alter sit homo (§. 759 *part.* 6. *Jur. nat.*), quem natura nobis æqualem fecit (§. 81. *part.* 1. *Jur. nat.*), quoad jura & obligationes (§. 78. *part.* 1. *Jur. nat.*), connata scilicet (§. 17. 26. *part.* 1. *Jur. nat.*); *qui comis est, hominem unumquemque considerat tanquam æque hominem, & vultu, gestu, verbis factisque, prout fert occasio, declarat, quod eundem agnoscat natura sibi æqualem.*

In

In quonam consistat honor humanitatis, omnium clarissime perspicitur ex ejus opposito, nimirum contemtu. Quando homines, quibus alius honorem nullum exhibere tenetur, nisi qui humanitatis est, contemnuntur, aut indigne quovis modo tractantur, de læso hoc honore conquerentes rationem hanc reddere audias, quod sint æque homines ac alter. Eandem quoque rationem censuræ reddunt, qui contemnentem & indigne tractantem alium reprehendunt. Actus igitur & verba, de quibus querelæ moventur & quæ improbantur, indicant opposita, quibus honor humanitatis exhibetur. Quamobrem etsi nomen ignotum sit & insuetum radat aures delicatas; res tamen ipsa non adeo ignota est, quemadmodum forsan putatur, sed ipsa natura, quæ sensum humanitatis homini dedit, ejus notionem quandam tacitæ menti inclusit. Et propterea ipsa natura hominem docet, modo non habeat aures hebetes, quonam vultu & gestu, quibusnam verbis aut factis honorem humanitatis aliis exhibere debeat, ubi hominem alium, cum quo ipsi negotium est, considerat tanquam æque hominem.

§. 482.

Fons honoris humanitatis.

Honor humanitatis fluit ex amore universali. Etenim vi amoris universalis hominem quemcunque alium amare debemus tanquam nosmet ipsos (§. 619. *part. 1. Jur. nat.*). Quoniam itaque amor universalis non supponit rationem aliam, cur alterum amemus, quam quod homo est, qui vero alterum amat tanquam seipsum, eundem tanquam seipsum considerat (§. 659. *Psych. empir.*); qui amore universali alterum prosequitur, eundem considerat tanquam æque hominem. Enimvero existimatio, quam honor humanitatis supponit, in eo consistit, ut alterum consideremus tanquam æque hominem, honor autem ipse actibus externis absolvitur, quibus illa declaratur (§. 481.). Honor itaque humanitatis ex amore universali fluit.

Amor universalis cum non adeo exulet, quin sese exerat in animis hominum nullo affectu nulloque vitio præpedito, honorem quoque humanitatis iisdem instillat, ut de eo minime cogitantes eundem tamen exhibeant aliis. Pertinent huc, quæ modo annotata sunt (*not.* §. 481.). Quoniam vero honor humanitatis cum amore universali indissolubili vinculo cohæret, ad quem quod obligati simus extra dubitationis aleam positum est (§. 619. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque hinc quoque elucescit, nos ad honorem humanitatis unicuique exhibendum obligari, consequenter eundem esse comitatis partem, quod paulo ante aliter ostendimus (§. 480.).

§. 483.

Medium honorem humanitatis facilitandi.

Quoniam honor humanitatis ex amore universali fluit (§. 482.); *Qui animum ad honorem humanitatis aliis exhibendum disponere vult, omni animi contentione in id eniti tenetur, ut alium quemcunque amare discat tanquam seipsum, & in amore universali indies magis magisque proficiat.*

Amor universalis mirifice facilitat honorem humanitatis. Avertit nimirum attentionem ab iis, quæ eundem impedire poterant. Requirit nimirum honor humanitatis, ut hominem alium quemcunque consideremus tanquam æque hominem, quem natura nobis æqualem fecit (§. 481.). Enimvero amor universalis non aliud supponit, quam ut eum, quem amamus, homo sit (*not.* §. 482.). Quænam vero faciant ad amorem universalem ingignendum & firmandum, abunde ostendimus in superioribus.

§. 484.

Medium ingignendi existimationem & honorem humanitatis.

Animum ad existimationem & honorem humanitatis dispositurus omnem operam dare debet, ut perfectionem suam essentialem agnoscat ac pendentem inde præstantiam præ creaturis ceteris, porro considerare se tanquam creaturam Dei, ac denique perpendere hominem quem-

quemcunque alium eadem perfectione essentiali eademque præstantia gaudere, & creaturam Dei esse. Qui enim perfectionem suam essentialem agnoscit, quam cum hominibus omnibus aliis communem habet, ac perpendit, quod eam cum quovis homine alio communem habeat; is non modo convincitur, se creaturis ceteris præstare, verum etiam homines alios quoscunque sui esse similes (§. 195. *Ontol.*), eademque præstantia gaudere. Quodsi porro consideret, se esse creaturam Dei, a Deo nimirum factum, atque alium hominem quemcunque similiter a Deo factum esse; tam se, quam alium considerat tanquam opus artificiosissimum Numinis sapientissimi ac potentissimi. Præstantiam igitur humanam agnoscens convincitur, quanti homo sit faciendus, quatenus homo est, & cum Dei sapientia atque potentia maxime conspicua sit in perfectione essentiali, qua hominem ornavit, hominem qua hominem non vili pendendum esse agnoscit. Quoniam itaque existimatio, quam supponit honor humanitatis, nititur judicio de perfectione hominis essentiali (*not.* §. 759. *part. 6. Jur. nat.*), ipse autem honor consistit in actibus externis, quibus significamus, nos agnoscere, quod alter homo sit (§. 759. *part. 6. Jur. nat.*), ideoque eum tanti facimus, quanti hominem, creaturam omnium præstantissimam, opus Dei artificiosissimum, facere debemus; qui perfectionem suam essentialem indeque pendentem præstantiam præ ceteris creaturis agnoscit, & hominem alium quemcunque eadem perfectione gaudere perpendit, ac præterea considerat tam se, quam ceteros omnes creaturam Dei esse, ejus animus ad existimationem & amorem humanitatis disponitur.

Ad noscentiam sui pertinet cognitio perfectionis essentialis (§. 3. *part. 4. Eth.*), tanto magis necessaria, quia eadem nititur lex naturæ, qua jubemur actiones liberas determinare per eas-

easdem rationes finales, per quas determinantur naturales (§. 154. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Constat vero nos actiones liberas ita determinare debere, ut perfectio accidentalis cum essentiali, seu acquisita cum naturali consentiat. Necesse autem est, perfectionem essentialem probe ponderari, ut agnoscatur dignitas hominis naturalis, consequenter tanto clarius perspiciatur, quantum hominem dedeceat alia actionum directio quam juxta legem naturæ. Dignitatem suam prostituit, qui perfectioni naturali, seu naturæ suæ convenienter actiones suas non determinat. Enimvero ne dignitatem hominis naturalem saltem in usum nostrum convertamus, ut in virtute proficiamus; animum quoque attendere debemus ad æqualitatem omnium hominum quoad dignitatem naturalem, ne hominem ullum vili pendamus. Atque hic plurimum juvat considerare, quod hominem vili pendere idem sit ac opus Dei artificiosissimum vili pendere, consequenter contemnere hominem vilissimæ conditionis, cum is propterea perfectionem essentialem non mutet, consequenter dignitatem hominis naturalem retineat, perinde esse ac contemnere, quod Deus præstantissimum fecit sapientiam atque potentiam suam, immo summam, qua ipse gaudet, perfectionem manifestaturus. Constat homo tam anima, quam corpore. Quamobrem dignitatem humanam cogniturus tam corporis, quam animæ perfectionem essentialem perspicere tenetur. Ad hujus scientiam ducit Psychologia, ad scientiam illius Anatomia, quatenus non solum structuram corporis, sed singularum quoque partium usum explicat, a nobis in libro idiomate patrio de usu partium expositum. Qui propositionem præsentem attenta mente considerat, haud difficulter animadvertet, quantum in existimationem & honorem humanitatis influant officia erga Deum, modo ea didicerit, quæ demonstravimus de iisdem in parte tertia Ethicæ. Tuncque manifestum erit, quantam consideratio dignitatis humanæ omnium hominum communis vim habeat in disponendo animo ad existimationem & honorem humanitatis. Vis ista augetur amore universali accedente (§. 482.).

§. 485.

Qui honorem humanitatis alteri defert, vultu benigno, voce serena, verba blanda, sed sensu tincta cum alio quocunque miscet, atque accessu facilis sedate loquentem audit. *Honor humanitatis distinctius explicatur.* Qui enim honorem humanitatis alteri defert, externis actibus, ideoque vultu, voce & verbis, factisque pro varietate circumstantiarum requisitis, declarat, se habere alterum, cum quo loquitur, aut cum quo ipsi negotium quoddam est, pro homine, quem natura sibi æqualem fecit, quamvis fortuna ipsi magis favens eum fecerit altero superiorem (§. 481.). Quamobrem cum honor humanitatis ex amore universali fluat (§. 482.), qui vero alterum amat, voluptatem ejus appetat (§. 650. *Psych. empir.*), ideoque bene cupiat, ad inserviendum paratum animum vultu benigno indicat. *Quod erat primum.*

Et quoniam animus omni affectu vacuus, quem amore universali ob sessum alio torquere poterat; vox quoque pro nullo affectu torquetur, ideoque minime alteratur, a modo naturali minime recedens. Quamobrem cum vox serena dicatur, quando nullo affectus impetu alteratur; qui comis est, voce serena verba profert, quando cum altero loquitur. *Quod erat secundum.*

Blanda sunt verba, quæ placide proferuntur, ideoque maxime conveniunt voci serenæ, per ea, quæ de voce serena modo diximus. Verba sensu tincta sunt, quæ exprimunt id, quod alteri significare volumus. Quoniam itaque qui comis est, voce serena verba profert, *per demonstrata n. 2.* & quando cum altero loquitur, cum quo sibi quoddam negotium est, non aliud intendit, quam ut mentem suam capiat; verba blanda, sed sensu tincta cum eo miscet, cum quo sibi negotium est, seu cum quo loqui, vel quem alloqui quacunque de causa opus est. *Quod erat tertium.*

Deni-

Denique cum comis alium quemcunque consideret tanquam hominem, quem natura sibi æqualem fecit (§. 481.), cui obligatus est ad officia quælibet præstanda, quatenus in potestate sua est, ut præstet (§. 608. 610. *part. 1. Jur. nat.)*, & cui competit jus ea petendi (§. 234. *part. 1. Phil. pract. univ.)*; accessu omnino facilis esse debet atque loquentem sedate audire. *Quod erat quartum.*

Cum honor humanitatis consistat in actibus externis, qui alii esse nequeunt quam vultus, gestus, vox, sermo & facta quædam, pro circumstantiis præsentibus varia; ideo recte quæritur, quinam vultus & gestus, quænam vox, qualis sermo, quænam denique facta comitati conveniant. Non vero adeo facilis est responsio, cum studio quoque quæsita vocabula destituantur sensu ad significandum id, quod debent, satis apta, ut intelligantur etiam ab eo, qui vultum gestumque comis nondum vidit, nec vocem atque verba audivit: facta enim indies obvia, sive positiva fuerint, sive negativa, cum eorum confusas saltem notiones habeat quilibet, in præsenti sufficientes, facilius indicantur ac intelliguntur. Præstat igitur, ut comitati sedulam operam navantes ea, quæ verbis difficulter describuntur, quantum ad intellectum sufficit, ex nobis ipsis cognoscamus. Etenim si amore universali imbutus fuerit animus & homo, cum quo tibi quocunque modo negotium est, spectetur tanquam homo, quem natura tibi æqualem fecit, ob dignitatem naturalem minime vili pendendum, cujuscunque tandem conditionis fuerit; ipsa natura vultum & gestum componit, vocis serenitatem servat, verbaque & facta, quamvis in selectu tibi aliquam relinquat libertatem, rationi conformes commendat. Vultus animi imago est, vox index & verbis quoque indicia insunt, modo sat's ponderentur, quamvis ob latebras & recessus in animo loquentis subinde dubia & ad fallendum composita, præsertim nisi circumspectione sufficiente utaris. Patet igitur ex ante dictis vultum & vocem indicare debere amorem & æstimationem digni-

dignitatis naturalis omnium hominum communem, ideoque animum a parvi faciendo remotum, cui deinceps conformanda sunt verba & facta pro datis circumstantiis. Ideo comitatem alicujus laudaturi eum dicimus cum quovis amice loqui & esse hominem obvium, ac unicuique se benignum ac facilem præbere.

§. 486.

Quidnam honori humanitatis repugnet.

Honori humanitatis repugnat, homines tenuioris sortis vili pendere, aut prorsus contemnere. Honor enim humanitatis consistit in actibus, quibus declaratur, nos hominem quemcunque, cujuscunque tandem sit conditionis, pro homine habere, quem natura nobis æqualem fecit (§. 481.), & quem ob dignitatem naturalem hominum omnium communem vili pendere non debemus, multo minus contemnere, præsertim si eum tanquam creaturam Dei consideramus (§. 484.), amori nostro commendatum ab ipso Deo (§. 619. *part. 1. Jur. nat.* & §. 276. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Evidens itaque est, quod honori humanitatis repugnet homines tenuioris sortis vili pendere, aut prorsus contemnere.

In honore humanitatis non attenduntur ea, quæ fortunæ debentur, sed quæ natura dedit & quibus homines omnes æquales facit, ut eatenus censeantur pares. Quamobrem nulla ratio habetur inæqualitatis, quam fortuna invexit, ut alius sit melioris conditionis, alius deterioris, alius dignitate superior, alius inferior & ita porro. Quodsi ergo dives contemnit pauperem, nobilis & clarus ignobilem & plebejæ conditionis hominem quasi nullo honore dignum (§. 787. *part. 1. Jur. nat.*); id honori humanitatis adversatur, atque lege naturæ prohibetur, ne quis contemnatur, cujuscunque tandem sit conditionis. Si omnes caperent, quænam sint ea, ex quibus pretium quoddam statuendum est hominibus, nec tam perversæ foverentur de iis opiniones; non tam communis

quoque foret contemtus honori humanitatis adverſus, qualis deprehenditur. Ceterum contemtus hominum tenuioris ſortis abunde loquitur ignorantiam honoris, qui humanitati debetur, carentiam haud infimæ partis comitatis (§. 480.), & defectum amoris univerſalis (§. 482.). Inde facile conficitur, eum eſſe legi naturæ contrarium, ideoque peccatum (§. 440. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quamvis referendus ſit inter ea peccata, quæ vulgo non agnoſcuntur, aut ſaltem levioribus accenſentur, quod unde magnitudo æſtimanda ſit non capiant (§. 482. 484.).

§. 487.

Quænam in honore humanitatis non attendenda.

In honore humanitatis non attenditur diverſitas diſpoſitionum & inclinationum atque reclinationum naturalium. Etenim in honore humanitatis homo ſaltem ſpectatur quatenus homo eſt (§. 759. *part. 6. Jur. nat.*), conſequenter non attenditur niſi perfectio eſſentialis ac dependens inde præſtantia præ creaturis ceteris omnium hominum communis (§. 484.). Quamvis itaque conſtet, homines qua individua differre diſpoſitionibus, inclinationibus & reclinationibus naturalibus, id quod uberius declaravimus in parte ſecunda Ethicæ; hæc tamen differentia in honore humanitatis non attenditur, quemadmodum nec ejusdem ratio habetur in amore univerſali (§. 619. *part. 1. Jur. nat.*), ex quo honor humanitatis fluit (§. 482.).

Diſpoſitiones, itemque inclinationes atque reclinationes naturales difficillime cognoſcuntur. Diſpoſitiones naturales non agnoſcuntur niſi ex habitu, ad quem exercitio fuerunt evectæ (§. 430. *Pſych. empir.*), habitum vero probant facta inde profecta, ex quibus nimirum intelligitur, quænam vi ejusdem præſtari poſſint. In habitu autem non adeo facile eſt diſtingvere ea, quæ naturæ debentur, & per conſequens ad diſpoſitiones naturales referenda, ab illis, quæ fortunæ occaſionem evehendi diſpoſitionem naturalem ad habitum ſubminiſtranti

&

& induſtriæ in acquirendo habitu adhibitæ debentur. Et quamvis facilius hæc a ſe invicem diſcernere poſſit in ſeipſo, qui acumine ſufficiente pollet, quam in alio; modeſtiæ tamen convenit, ne de iis loquatur aliis, ne ſeipſum laudare, vel laudem appetere videatur, cumque judicium, quo ea diſcernuntur, plerumque non omni exceptione majus ſit, ideoque verendum, ne plus ſibi tribuat, quam par eſt, humilitati conſentaneum eſt, ut judicium de induſtria noſtra aliis relinquamus, nos vero habitus acquiſitos tanquam Dei beneficium agnoſcamus (§. 497. *part.* 4. *Eth.*), ut honor & laus omnis tribuatur Deo (§. 493. *part.* 4. *Eth.*), datori omnis boni, quod habet homo (§. 42. *part.* 3. *Eth.*). De inclinationibus & reclinationibus naturalibus prolixe egimus in parte ſecunda Ethicæ, quæ ſatis docent, quam difficilis foret inquiſitio, ſi in individuis perſcrutandæ forent. Cumque inclinationes naturales conſiſtant in generali determinatione appetitus ad aliquid appetendum (§. 895. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*), reclinationes vero in generali determinatione averſationis ad aliquid averſandum (§. 896. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*), conſuetudo autem altera natura ſit, ita ut homines ſibi naturale eſſe arbitrentur, quod conſuetudine contraxerunt; quid in inclinationibus & reclinationibus conſuetudini ſit tribuendum, quid naturæ, non facile diſcernitur. Non eſt quod excipias ſpectandas hic ſaltem eſſe inclinationes & reclinationes communes, quæ in hominibus omnibus ſunt eædem. Etenim hæ ad perfectionem eſſentialem pertinent, ob quam homo habetur homo, nec de iis loquitur propoſitio præſens. Lex naturæ nos non obligat ad ea conſequenda, quæ in poteſtate noſtra non ſunt (§. 176. *part.* 1. *Jur. nat.*), & minime omnium, ſi ea forent nullius uſus. Ut hominem agnoſcamus tanquam æque hominem, quem natura nobis æqualem fecit, uſum habet in praxi officiorum non ſolum erga alios, ſed etiam erga nos ipſos, ideoque hoc ſufficit ad honorem humanitatis homini qua homini exhibendum; differentia vero diſpoſitionum & inclinationum atque reclinationum natura-

lium ad glorificationem Dei facit, & hic ſufficit in genere agnoſci, Deum pro ſapientia & bonitate ſua diſpoſitiones & inclinationes naturales diverſimode diſtribuiſſe, ac propterea honorem ac laudem omnem Deo deberi, ad quam collineare debemus laudem omnem hominibus tributam, ſicuti humilis laudem ſibi tributam Deo reddit (*not.* §. 496. *part.* 4. *Eth.*).

§. 488.

Quotuplex ſit honor.

Diſtingvendus eſt in Philoſophia morali honor, quem alteri exhibere tenemur ob virtutes intellectuales & morales, ac inde profecta facta, quibus bene meretur de hominibus aliis, ab honore, quem aliis tenemur exhibere ob dignitatem civilem. Illum *Honorem naturalem* appellamus, quia ad eundem alteri exhibendum obligamur naturaliter, ſeu lege naturali; hunc vero *civilem*, quia ad eundem obligamur alteri lege civili, vel conſuetudine, quæ legis vicem ſubit. Ille rationem habet ſufficientem & veritate nititur; hic vero ab arbitrio hominum dependet & eorum nititur opinione. Equidem cum dignitates civiles non conferendæ ſint niſi meritis (§. 766. *part.* 8. *Jur. nat.*) & honor civilis ſit exhibendus propter merita in Remp. (§. 761. *part.* 8. *Jur. nat.*), honor civilis non differre videtur a naturali, cui maxime conſentaneum eſt, ut merita in Remp. ſuſpiciamus; qui tamen ita ſentiunt, quid ſit honor civilis non ſatis capiunt. Honor enim civilis conſiſtit in actibus, qui arbitrarie determinantur honoris exhibendi cauſa (§. 762. *part.* 8. *Jur. nat.*), atque in titulis & præcedentia conſiſtunt (§. 764. *part.* 8. *Jur. nat.*), quibus moribus Gentium acceſſere alia non ubivis Gentium eadem: aſt quatenus merita alicujus agnoſcuntur, & eidem honor in veritate exhibetur, hic non civilis, ſed naturalis eſt, a civili dividendus, nec cum eo confundendus. Quæ vero de honore dicta ſunt; eadem quoque de *Laude* tenenda.

Hono-

Honorem & laudem naturalem esse virtutis, in dubium vocare nequit qui agnoscit utriusque cum lege naturæ convenientiam, cum omnis actio legi naturæ consentanea ad virtutem sit adscribenda: ast de civili idem non æque patere videtur, qui lege positiva & consuetudine hominum introducitur, præsertim cum merita in Remp. suspicere ad honorem atque laudem naturalem referatur. Etenim cives leges civiles observare debent (§. 1084. *part. 8. Jur. nat.*), & in consuetudinibus tantum dare opinoni, quantum illæsis officiis dari potest, prudentia jubet, quam ipsa lex naturæ urget (§. 258. *part. 1. Jur. nat.*), præsertim cum vel tibi, vel aliis noceas, si a consuetudine, in qua saltem reprehendenda est vanitas, solus longe refugere velis. Si enim honori ac laudi civili demas merita in Remp. quod relinquitur inane ac vanum est (§. 504. *part. 4. Eth.*). Vanitatem tollit naturalis, si ad civilem accedit, ut eam nanciscatur formam, quam a lege naturæ habet. Quodsi hæc satis ponderentur, non difficile erit judicatu, in quantum honor & laus civilis virtutem participent.

§. 489.

Quo usque comitas non sit extendenda.

Quoniam honor naturalis ob virtutes intellectuales & morales indeque manantia merita de aliis exhibendus (§. 488.), hoc vero fieri nequit, nisi virtutes intellectuales & morales alterius nobis sint perspectæ, quod per se patet, atque nemo obligetur ultra id, quod ipsi impossibile (§. 109. *part. 1. Phil. pract. univ.*); *comitati minime adversatur, si quis alteri præter honorem humanitatis*; omni homini exhibendum (§. 480.), *& civilem ipsi debitum* (*not.* §. 488.), *honorem nullum laudemque nullam tribuit propter ea, quæ ignorat, aut quæ non intelligit, ipsi autem non invidet honorem ac laudem, quam tribuunt alii sive intelligentes, sive qui echo eorum sunt, eamque sive meritam, sive immeritam.*

Eruditi, quos vel inscios vana vexat ambitio, comitatem in nimium extendere solent. Cum fieri minime possit, ut quis

in omni ſcientiarum genere ac omni eruditionis parte excellat; alius hac ſcientia, vel eruditionis parte, alius alia præſtat, neque omnes induſtria ſua ſe æque utiles præbent generi humano., nec æqualia ſunt ipſorum in Remp. merita. Quamobrem nec fieri poteſt, ut unusquisque ab omnibus exiſtimetur, quantum exiſtimatur ab iis, qui in eodem ſcientiæ genere, vel eruditionis parte ſtudium ſuum collocant. Vulgare autem eruditorum vitium eſt, ut unusquisque ſuam amet Dianam, ac propterea ſe alios antecellere ſibi perſuadeat, conſequenter putet, ab omnibus ſibi deberi honorem ac laudem, quam ipſi tribuunt ſui ſimiles, ſive pro merito, ſive ultra meritum, prouti ſuaſerit amor mutuus, aut unus exiſtimat & laudat alterum, ut ab eo viciſſim tanti exiſtimetur, quanti ipſum facit, & ab eo laudetur. Quodſi ergo contingat, ſe tanti non exiſtimari ab aliis, quanti ab omnibus exiſtimari volebant, qui tamen exiſtimant plurimum alios, quibus ſe longe ſuperiores putant; quaſi de injuria ſibi facta conqueruntur & neglectum exiſtimationis, quam a non intelligentibus prætendere abſurdum eſt, & exiſtimationem aliorum, de quorum merito ſtatuere poſſunt, qui eos magni faciunt, in contemtum ſui perperam vertunt. Quodſi vero quidam fuerint, qui ſecum ſaltem habitant, de aliis parum ſolliciti, aut alios prorſus contemtui habentes; vel ſe ab omnibus tanti fieri, quanti ipſos faciunt ſui ſimiles, aut aſſentatores atque adulatores, putant, & neſcio quo animo generoſo ſibi blandientes contemtu vindicant honorem ac laudem ſibi minime tributam. Nemo eſt qui neſciat, quam pauci ſint, qui de Geometria ſublimiori & Analyſi infiniteſimali, ſeu infinite parvorum judicare valent, quantam vel mentis aciem & ingenii requirat, vel quænam ejus ſit utilitas. Multo minus igitur ſtatuere poſſunt de progreſſibus, quos hic, vel iſte Algebraiſta, aut Geometra fecit in arte ſua. Et ubi audiunt non ſolum, Geometras calculos ſuos exercere in hypotheſibus ſaltem poſſibilibus, non vero naturæ, verum etiam iis, qui ad miraculum usque in calculo excellere dicuntur, ab aliis intelligentibus objici, quod calculum

lum suum exerceant de rebus, quarum nullam habent notionem, quod in gratiam calculi assumant hypotheses observationibus & communi experientiæ e diametro adversas, quod ab omni ævo communiter receptas opiniones pro novis inventis venditent, quod errores dudum explosos & obvios quasi ab orco revocent, quod intellectu facilia & ab aliis dilucide explicata & demonstrata calculis perplexis intricent & intellectu difficilia reddant, rationi prorsus adversa calculo suo producant & rationem sub obedientia calculi captivandam esse contendant, & quænam alia sunt ejusdem farinæ; fieri sane nequit, ut præclare de Algebra & Algebraistis, Geometriæ sublimioris cultoribus, sentiant. Quodsi porro ultra sphæram suam progredientes & judicium de rebus aliis, quas non intelligunt, sibi sumentes misere vapulent; de ipsorum acumine admodum honorificè sentire nequeunt. Hæc cum ita se habeant, ecquis sanæ mentis sibi persuadebit, eos comitatem in se desiderari pati, si honorem ac laudem hominis arte calculandi præstantis & inter Algebraistas præcipuum quendam locum merentis insuper habeant & alios, quorum merita magis evidentia ipsisque satis perspecta sunt, magni pro merito faciunt. Lex naturæ nemini dat jus prætendendi ab altero, quod in potestate sua non habet, cum ad idem neminem obliget (§. 109. *part. 1. Phil. pract. univ.* & §. 23. *part. 1. Jur. nat.*). Absonum itaque foret ad comitatem requirere, quæ lex naturæ eidem subducit.

§. 490.

An comitatis sit aliquem honorare, vel laudare ob bona corporis & fortunæ.

Comitatis non est honorare ac laudare aliquem ob bona corporis, vel fortunæ. Etenim comitatis est unicuique honorem meritum laudemque meritam tribuere (§. 475.). Sed bona corporis & fortunæ honorem ac laudem minime pariunt (§. 518. *part. 4. Eth.*). Comitatis igitur non est honorare ac laudare aliquem ob bona corporis, vel fortunæ.

Osten-

Oſtendimus jam alias, abſurdum eſſe ob bona corporis, vel fortunæ honorem atque laudem appetere (§. 519. *part.* 4. *Eth.*). Honor & laus ſupponit meritum, in quo jus imperfectum ad honorem atque laudem conſiſtit, & fundatur obligatio honorem ac laudem tribuendi. Iſtiusmodi autem meritum in præſenti deficit (*not.* §. 518. & *not.* §. 519. *part.* 4. *Eth.*). Aeſtimare bona corporis & fortunæ, quæ in altero conſpicua ſunt, ut iisdem delectemur, non idem eſt ac laudare alterum & honore dignum judicare. Cum varia ſint corporis & fortunæ bona, in nonnullis ſatis apertum eſt, quod aſſeritur: ecquis enim opinatur, laudari alterum, ſi verba fiunt de ſanitate corporis, qua gaudet, aut de favore patronorum & claritudine amicorum. Et quis non ridebit, ſi dicatur alicui deberi honorem propter ſanitatem, aut favorem patronorum? Quod vero in aliis idem non perſpiciatur, præconceptis opinionibus tribuendum, inde originem trahentibus, quod, dum ea in altero obſervamus, eadem nobis placent, ideoque amorem perſonæ concitant (§. 645. *Pſych. empir.*), a qua dividere nondum didicimus ea, quæ ipſi inhærent. Inquirere itaque negligimus in rationem, ob quam hæc corporis, vel fortunæ bona perſonæ conveniant, & num propterea perſonæ ſtatuendum ſit aliquod pretium, ut cenſeatur honore vel laude digna. Laudare benignitatem naturæ ac fortunæ, quæ bona iſta contulit, non eſt laudare perſonam, in quam ea collata ſunt. Nonne ideo audias bonis iſtis indignos judicari, qui virtutibus deſtituuntur, aut vitiis dediti ſunt? Ecquis vero ſanæ mentis dixerit, quamvis virtute careat, vitiisque conſpurcatus ſit hic, vel iſte; eum tamen merito eſſe laudandum, ac honorem ipſi deberi, quia opulentus eſt, vel dives. Abſurditatis ratio manifeſta eſt ex iis, quæ de merito honoris ac laudis alibi dicta relegenda modo commendavimus. Fortunatum eſſe & naturam benignam experiri non idem eſt ac laudem & honorem mereri. Neque vero dubium movere debent, quæ de honore humanitatis demonſtrata & uberius explicata fuerunt. Is enim requiritur, ne deficiat amor univerſalis, cujus obligatio

gatio

gatio ex hominis qua hominis essentia atque natura fluit, aut infirmetur.

§. 491.

An ob dotes animæ naturales aliquis mereatur laudem.

Ob dotes animæ naturales nemo laudem meretur. Etenim in honore humanitatis non attenduntur diversæ dispositiones & inclinationes ac reclinationes naturales (§. 487.), consequenter dotes animæ naturales, utpote in iis consistentes. Quoniam itaque existimatio & honoris, & laudis fundamentum est (§. 538. 541. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter ob quod nemini debetur honor, ob idem quoque nemo meretur laudem; ob dotes animæ naturales nemo laudem meretur.

Idem ostendi potest eodem modo, quo propositionem præcedentem demonstravimus (§. 490.), modo notes, eodem modo demonstrari posse, dotes animæ naturales nullum honorem ac laudem parere, quo idem demonstravimus de bonis corporis & fortunæ (§. 518. *part. 4. Eth.*).

Bona corporis & dotes animæ naturales in eundem censum veniunt, cum hæ non minus quam ista naturæ in totum debeantur, seu Deo naturæ autori. De iis igitur, quæ homo aliunde accepit, gloriari nequit, ac si non accepisset. Quando de honore ac laude sermo est, non quæritur, num melior sit tua conditio, quam alterius; sed num feceris, quæ quia bene ac recte facta sunt laudem atque honorem merentur. Dotes naturales potestati suæ subjiciunt, quæ in potestate aliorum non sunt, qui iisdem destituuntur. Ast non laudaris, quod non feceris, quæ facere poteras: ecquis enim encomium scribet negligentiæ, nisi per ironiam, ut manifestior sit absurditas? Cui plura in potestate sunt, is ad plura præstanda obligatur (§. 179. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque vitio vertitur negligentia, si non plura præstiterit, quam alter.

§. 492.

Cuinam debeatur laus ob bona corporis & fortunæ atque dotes naturales animæ.

Ob bona corporis & fortunæ atque dotes naturales laus omnis unice debetur Deo. Quæ enim natura habemus bona, vel fortuna in nos contulit, consequenter dotes naturales animæ & bona corporis atque bona fortunæ accepta ferenda, Deo naturæ autori (§. 822. *part. 1. Theol. nat.*) & ad cujus providentiam fortuna ex parte ipsius nulla (§. 542. *part. 1. Theol. nat.*), pertinet (§. 932. *part. 1. Theol. nat.*), in totum tribuenda (§. 473. *part. 3. Eth.*). Quamobrem si prædicantur bona corporis & fortunæ atque dotes naturales, ea extolluntur, quæ Deus solus fecit, consequenter eidem quoque omnis laus debetur (§. 551. *part. 1. Jur. nat.*).

Qui ob bona corporis & fortunæ atque dotes naturales laudem appetit; is sibi arrogat, quod Deo debetur. Et qui ea de causa te laudat, Deo surripit quod suum est tibique tribuit, qui tamen non vult, ut officium aliquod sibi debitum præstetur homini cuidam (§. 1261. *part. 1. Jur. nat.*). Inconsiderans istiusmodi laudator in Deum injurius est, culpa minime condonanda ei, qui Deum agnoscere poterat atque debebat. Comitas cum virtus sit (§. 475.), quam sint istiusmodi laudes ab ea alienæ, abunde perspicitur. Absit tamen ne recensionem & prædicationem illorum bonorum cum laude possidentis confundas. Quodsi enim Deus bonorum dator laudandus, necesse est ut bona ista commemorentur & extollantur, ut ex iis bonitas Dei intelligatur, ob quam laudandus. Turpissima omnino adulatio est laudem divinam convertere in laudem hominis, cui ne minimum quidem ejus debetur. Equidem cum bona fortunæ dicantur, quibus status externus hominis perficitur (§. 556. *Psych. empir.*), & in iis acquirendis ac conservandis aliquæ etiam esse possunt hominis partes; non tamen inde sequitur, ut ob ea sit laudandus. Dividenda enim sunt facta hominis ad acquisitionem & conservationem bono-

bonorum concurrentia ab ipsis bonis, nec qui propter illa laudatur, propter hæc laudari censendus. Perpendendum hic quoque est, non confundenda esse ea, quæ hominem faciunt meliorem, cum his, quæ conditionem ejus meliorem reddunt. Nulla consequentia est: Conditio mea tua melior est. Ergo ego te melior sum.

§. 493.

Adulatoris est ob bona corporis & fortunæ vel etiam dotes naturales laudare alios. Etenim laudes ob bona corporis & fortunæ (§. 518. *part. 4. Eth.*) & dotes animæ naturales tributæ immeritæ sunt (§. 491.). Quoniam itaque adulatoris est alios immeritis laudibus cumulare (§. 892. *part. 1. Jur. nat.*); ejus quoque est ob bona corporis & fortunæ, vel etiam dotes naturales laudare alios.

Cujusnam sit laudare alios ob corporis & fortunæ bona dotesque animæ naturales.

Propositio inverti nequit, ut propterea statim adulator dicatur, qui ob bona corporis & fortunæ, vel etiam dotes naturales laudat alios. Ut enim adulator sis, necesse est ut noris, te cumulare alterum laudibus immeritis (§. 892. *part. 1. Jur. nat.*), favorem nimirum ejus aucupans, quem istiusmodi laudibus delectari nosti: fieri autem potest, ut ob præjudicatam opinionem nullo adulandi animo hoc facias, cum ea tantum possit, ut sine ratione valeat turbæ autoritas. Laus in se spectata ad adulationem adscribenda, quamvis respectu laudantis ad eam referenda non sit. Laudans tamen non omni culpa vacat, si nosse poterat, quemadmodum debebat, laudem istam esse immeritam, cum ignorantia vincibilis, qua laborat (§. 735. *part. 1. Phil. pract. univ.*), culpa sit (§. 717. *part. 1. Phil. pract. univ.*) & committenti ea imputetur (§. 549. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Atque hinc quoque apparet, cur comitati repugnet, laudare alterum ob bona corporis & fortunæ, vel etiam dotes naturales.

§. 494.

Quando istiusmodi laudes sint adulationis signum.

Si quis ob bona corporis & fortunæ, vel etiam dotes naturales alterum laudat, propterea quod novit, has laudes alteri placere, quamvis earum nullitatem agnoscat; adulator est. Quodsi enim quis agnoscit, ob bona corporis & fortunæ, vel etiam dotes naturales neminem laudem mereri, ob ea tamen alterum laudat, propterea quod novit, hanc laudem ipsi placere; is sciens ac volens eum laudibus immeritis cumulat. Quoniam itaque adulator est qui alios laudibus immeritis cumulat, quos eas non mereri probe novit (§. 892. *part. 1. Jur nat.*); si quis ob bona corporis & fortunæ, vel etiam dotes naturales alterum laudat, propterea quod novit, has laudes alteri placere, quamvis earum nullitatem agnoscat, adulator est.

Qui alterum immeritis laudibus cumulat, propterea quod novit, has laudes ipsi placere, cum moribus acceptis alteri placere studeat, adulatione sua favorem alterius aucupatur (§. 382. *part. 2. Eth.*), qui cum tendat ad præferendum eum, cui favemus, aliis, quos amamus, in felicitate promovenda (§. 383. *part. 2. Eth.*), adulator laudibus istiusmodi utilitatis suæ causa benevolentiam alterius mercatur. Decipitur itaque laudis immeritæ cupidus credulitate sua, dum quod maxime vult id maxime credit.

§. 495.

Vitium comitati in excessu oppositum.

Adulatio est vitium comitati oppositum. Qui enim alterum adulatur, eum immeritis laudibus cumulat (§. 892. *part. 1. Jur. nat.*): qui vero comes est, tantum tribuit laudis, quantum meretur (§. 890. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum comitas virtus sit (§. 891. *part. 1. Jur. nat.*), adulatio vero vitium (§. 893. *part. 1. Jur. nat.*); adulatio vitium est comitati oppositum.

Oppo-

Opponitur adulatio comitati tanquam vitium in exceſſu: cum enim adulator ſciens ac volens alteri tribuat laudes immeritas & honores immeritos, cum comitatis ſit tantum tribuere laudis atque honoris alteri, quantum meretur; in exceſſu utique peccat. Exceſſus vero etiam ſpectatur in laudibus meritis, quatenus in nimium extenduntur: omne enim nimium immeritum eſt. Atque hic exceſſus potiſſimum ſpectatur in laudibus, quibus adulatores favorem eorum aucupantur, qui merito non deſtituuntur. Exceſſui huic affinis eſt is, quo meritum laudati producitur ad immerita propter affinitatem quandam. Ita ſi quis purum putum Algebraiſtam, formularum intricatarum conditorem, appellat Demonſtratorem rigidiſſimum, & ea, quæ perplexis ſuis calculis producit, quamvis a ratione abhorreant, rigoroſiſſime demonſtrata eſſe prædicat, laudem meritam ultra ſuos terminos extendit. Si enim eſſet demonſtrator rigidus, in hypotheſi, cui calculum ſuperſtruit, non aſſumeret, niſi quæ demonſtraſſet. Quæ enim ex hypotheſi nondum demonſtrata legitimo licet & operoſiſſimo calculo deducuntur, hypothetice ſaltem vera ſunt, ut nihil abſurdius affirmari poſſit, quam ſi quis contendat, ea pro veris eſſe habenda calculi fide, etſi ab omni ratione aliena deprehendantur. Habent ſe hypotheſes in gratiam calculi aſſumtæ inſtar præmiſſarum, ex quibus infertur concluſio, ut ideo hic valeant communes Logicorum regulæ, non eſſe plus certitudinis in concluſione, quam fuerat in præmiſſis, & conditionalem nihil ponere.

§. 496.

Medium vitandi adulationem.

Qui adulationem vitare vult, ſollicite inquirere debet, quantum laudis is mereatur, quem laudare vult. Qui enim adulationem vitare vult, ſibi cavere debet, ne laudibus immeritis cumulet eum, quem laudare vult, ſeu ne in aliis laudandis modum excedat (§. 892. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem noſſe debet, quantum laudis mereatur is, quem laudare vult. Neceſſe

igitur eſt ut ſollicite inquirat, quantum laudis is mereatur.

Uſui hic ſunt, quæ modo de exceſſu in laudandis aliis committendo annotavimus (*not.* §. 495.). Non nego difficilem eſſe æſtimationem laudis meritæ: aſt comitas minime laudandi neceſſitatem imponit, ſi æſtimatio non fuerit in poteſtate (§. 489.). Valet hic inprimis, quod dixit *Cicero:* Nolo laudare, ne videar adulari.

§. 497.

Motivum adulationis. *Adulatores utilitatis ſuæ cauſa alios adulantur.* Adulatores enim ſcientes ac voluntes immeritis laudibus ac honoribus alios cumulant (§. 892. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum adeſſe debeat aliqua ratio, cur hoc faciant (§. 889. *Pſych. empir.*), lege autem naturæ prohibeatur adulatio (§. 893. *part. 1. Jur. nat.*), quæ unicuique ſaltem honorem, quem meretur, exhiberi laudemque meritam tribui jubet (§. 648. *part. 1. Jur. nat.*); nemo honoribus ac laudibus immeritis alios ſciens ac volens cumulare poteſt eo animo, ut ſatisfaciat obligationi ſuæ. Quoniam itaque motiva conſiſtunt in repræſentatione boni cujusdam (§. 890. *Pſych. empir.*); neceſſe eſt, ut adulator ab altero vel boni cujusdam particeps fiat, vel aliquod bonum ab eo ſperet, conſequenter alterum adulatur utilitatis cujusdam ſuæ cauſa (§. 262. *part. 1. Phil. pract. univ.*).

Adulator habet animum immeritas laudes honoremque immeritum tribuendi alteri, quem adulatur. Parum itaque ſollicitus eſt, utrum mereatur, nec ne. Quamvis ergo contingat, ut honorem meritum exhibeat alteri, vel laudem meritam tribuat; non tamen eandem ſpectat tanquam meritam, ſed ſaltem rationem habet voluptatis, quam alter inde percipit. Reſpectu tribuentis perinde eſt, ac ſi non mereretur, cum meritum non ingrediatur motivum tribuendi. Et vix

cave-

caveri poterit, ne honor ac laus ultra meritum extendatur. Immo quia non attenditur obligatio unicuique exhibendi honorem meritum laudemque meritam tribuendi; haud obscure hinc colligitur fore, ut ab honorando & laudando altero prorsus sese abstineret, nisi utilitas quædam sua contrarium ipsi persuaderet. Ceterum cum diversa sint hominum de eo, quod bonum est, judicia, quemadmodum ex iis apparet, quæ de bonorum diversitate juxta hominum præsertim opinionem in parte secunda Ethicæ docuimus, & obvia experientia confirmat; rationes quoque particulares adulationis plurimum variant. Ita constat, esse complures, qui laudant alios, ut vicissim ab iis laudentur adulatione sua laudem captantes, qua ad famam grassantur, alios adulari alios ventri & gulæ inserviendi causa, alios ad adulationem adduci spe promotionis ad officium quoddam publicum, vel fortunas suas augendi gratia. Quamobrem nec eadem est omnis adulationis turpitudo, ut subinde faciliorem habeat excusationem, si rationem habeat magis honestam, veluti si quis invitus adulatur hominem ambitiosum, arrogantem, fastosum atque superbum, ne fortunas suas subvertat. Deploranda omnino conditio est, si quis ad eam necessitatem redigitur, ut, dum satisfacere vult officio erga seipsum, ab omni vitio purgare nequeat officium erga alios. Honestati tamen ac prudentiæ in hoc casu magis conveniret, verbis ambiguis temperare laudem, ambiguitate ab avaro laudis non animadvertenda, qui verba interpretatur in favorem sui, quemadmodum ea intelligi vult, non vero quemadmodum debet. Etenim si ambignitas in loquendo medium est imprimis consequendi finem, ad quem consequendum obligati sumus, eadem uti licet (§. 204. *part. 3. Jur. nat.*).

§. 498.

Quoniam adulatores utilitatis suæ causa alios adulantur (§. 497.), assentatores autem similiter utilitatis suæ causa assentantur aliis (§. 205.); *assentatores & adulatores in eo conveniunt,* *In quonam assentatores & adulatores*

res conveniant. *niunt, ut nullam habeant rationem veritatis, sed saltem utilitatis suæ causa studeant placere alteri.* Nimirum *tam adulator, quam assentator benevolentiam alterius captat, ut se utilem sibi in eo, quod appetit, præbeat.*

Qui omnia utilitate sua metiuntur, ad assentandum & adulandum proni sunt. Cum utilitas non sit ratio sufficiens juris (§. 265. *part. 1. Phil. pract. univ.*); veram originem juris naturæ non perspicit assentator & adulator, qui sibi licitum putat, quod utilitati suæ inservit. Animum a virtute itaque alienum habet, quid revera sit virtus nondum edoctus (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), aut ejus amore nondum imbutus. Hinc etiam videas homines in Jure naturæ ac philosophia morali hospites ac alienos assentatoribus & adulatoribus se sociare, turpitudinem vitii, qua famam suam contaminant, cujus tamen studiosissimi sunt, non agnoscentes.

§. 499.

Quando adulator fiat assentator. *Si quis alterum adulatur, eidem quoque assentatur, quando is ob dicta quædam, vel facta sua laudem appetit.* Qui enim alterum adulatur, laudibus immeritis eum cumulat, quamvis probe gnarus eas ipsi non debere (§. 892. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter lubentissime eidem tribuit laudem, quam maxime appetit. Quodsi ergo novit, eum ob dicta, vel facta quædam sua laudem appetere, quasi ea meritum laudis ac gloriæ loquantur, de iisdem ad voluntatem ipsius loquitur, eademque in laudem ipsius vertit. Quamobrem cum eadem sit ratio, quæ adulatorem ad adulandum & assentatorem ad assentandum permovet (§. 498.), & alteri assentetur, qui dicta, vel facta alterius captandæ utilitatis gratia approbat (§. 205.); si quis alterum adulatur, eidem quoque assentatur, quando is ob dicta quædam, vel facta sua laudem appetit.

Quam-

Quamvis aſſentatio facillime accedat ad adulationem, cum utriusque motivum idem ſit, ideoque ſaltem requiratur, ut alter ob dicta, vel facta quædam ſua potiſſimum laudari velit; dantur tamen quoque adulatores ſine aſſentatione. Ecquis enim eſt, qui neſciat, multos laudibus ſummis alios ad cœlum usque extollere, quamvis nulla eorum facta ipſis nota ſint, quæ in laudem vertere poſſint, aut quæ ab aliis prædicari velint, non aliud agentes, quam ut laudandi animum & exiſtimationem ſuam alteri declarent, utut nullo fundamento nixam? Ac propterea aſſentationem ab adulatione diſtingvere voluimus (*not.* §. 205.).

§. 500.

Quod aſſentator exaggeret id, quod ad voluntatem alterius dicit.

Aſſentatio ſemper auget id, quod is, cujus ad voluntatem dicitur, vult eſſe magnum. Aſſentator enim nullam rationem habet veritatis, ſed ſaltem loquitur ad voluptatem ejus, ad cujus voluntatem dicit, quod loquitur (§. 205.), placendi nimirum ſtudio (§. 542. *Pſych. empir.*). Quoniam igitur alter vult, ut id, quod ad voluntatem ipſius dicitur, ſit magnum, ideoque aſſentator perſuaſiſſimus eſt, ſe alteri tanto majorem voluptatem creaturum & per conſequens fore, ut ipſi tanto magis placeat (§. *cit.*), quanto altius extollit id, quod is magnum eſſe vult; in eo exaggerando omnes nervos contendit. Aſſentatio igitur ſemper auget id, quod is, cujus ad voluntatem dicitur, vult eſſe magnum.

Aſſentator ſervilem habet animum (§. 213.), ideoque propriam abdicans voluntatem a voluntate alterius pendet, quam ſuam facit, quemadmodum ſervus ad voluntatem domini, non ſuam actiones ſuas componere cogitur (§. 1116. *part.* 7. *Jur. nat.*). Quodſi ergo accedat ſtudium placendi, quod ab aſſentatione nunquam abeſt, quamvis pro varietate utilitatis, qua ad aſſentandum permovetur aſſentator, varios admittat gradus (§. 205.); voluntati alterius abundantius ſatisfacere conatur.

tur. Quid ergo mirum, si omnes laudes, quas conquirere potest, profundit? Assentationes istiusmodi non raræ sunt inter eruditos, quæ ad adulationem accedunt. Amant enim homines ambitiosi & fastosi assentationem & adulationem (§. 207.), ambitionem vero & fastum esse communia eruditorum vitia in vulgus notum est. Quodsi ergo quis affectet inventoris gloriam, & commentum quoddam suum pro arduo invento venditari velit; assentatores, qui ipsum adulantur, solidissimis rationibus evictum esse asserunt, quod principiis precariis, vel non satis intellectis, ac infeliciter applicatis superstructum, immo cujus ne ipsi quidem, neque prætensus inventor notionem satis distinctam, immo haud raro nullam habent. Dicunt, inventum esse prorsus divinum, quale nondum vidit orbis eruditus. Extollunt idem super inventa aliorum, quibus viri summi sempiternam gloriam sibi pepererunt, aut, si modestius loqui videri velint, illud nulli horum cedere affirmant. Cumque nec ipsi, nec is, ad cujus voluntatem loquuntur, probare possint, quod hic pro invento præclaro haberi vult, esse verum, multo minus tam arduum esse, quantum videri volunt; utrumque gratis sumendum esse contendunt, & ementita autoritate dictis absonis & tumidis fidem facere conantur, ut hebetioribus caliginem offundant & imperitis nimiumque credulis fumum vendant. Apparet itaque, quomodo assentatio augeat id, quod is, ad cujus voluntatem dicitur, vult esse magnum. Efferimus propositionem præsentem verbis *Ciceronis*, ut appareat, jam dudum observatum esse hunc assentatorum morem: nostrum vero erat ostendere, cur alius esse nequeat. Notandum vero, assentationem non intra verborum ambitum contineri, sed ad alios quoque actus externos, vultum nimirum & gestus procedere. Ita si quis velit ea, quæ dicit, aliis suspicienda & admiranda esse; assentatores porrectis auribus & aperto vel tantisper ore quasi attoniti verba loquentis excipiunt, & inclinato capite manibusque leviter elevatis, mox iterum demissis approbationem, oculis in sublime elatis admiratio-

nem

nem & ore aliisque gestibus ad venerationem compositis existimationem produnt. Quodsi plures fuerint præsentes, inter se aspicientes sibi mutuo annuunt, ut unanimi ipsorum consensu tanto securius persuadeant ei, cui assentantur, verba ab ipso prolata esse cedro digna. Omittimus jam ea, quæ adulatio ad assentationem accedens superaddit, & quæ diversa personæ, cui assentandum, conditio vel permittit, vel jubet.

§. 501.

Quoniam assentatio semper auget id, quod is, cujus ad voluntatem dicitur, vult esse magnum (§. 500.); *si assentator in eo, quod ad voluntatem alterius dicitur, ipsemet se eidem parem, vel eodem prorsus superiorem agnoscit*, cum & ipse propter id magnus haberi velit, *in illo exuggerando tanto lubentius nervos contendit.* *Quando id faciat quam lubentissime.*

Assentator sui similem laudans seipsum laudat, laudeque delectatur, quatenus sibi persuadet, fore ut alii iisdem laudibus, vel etiam majoribus se cumulent. Istiusmodi autem assentatores cum exigua, vel etiam nulla merita, nisi commentitia, supra præclara virorum summorum merita extollant, cum contemtu aliorum etiam se meliorum ad nominis gloriam grassantur. Quodsi ergo contingat, ut aliis imponatur necessitas contemtum suum vindicandi, deturque occasio nævos eorum detegendi, quibus detectis modulo se suo eos metiri docent alii; assentationi & adulationi meritas dant pœnas. Torquetur enim ipsorum animus multis molestiis, a quibus immunes esse poterant, nisi alios impudenter laudando laudes proprias imprudenter ebuccinare voluissent. Vitia hoc habent, ut ab initio sint dulcia, postea vero fiant amara. Quodsi ergo plura concurrant, quemadmodum in præsenti casu accidit, in quo fastus & superbia si non assentationem suadent, attamen eandem facilitant atque augent, mirum non est, si assentatio tandem efficiatur amarissima, præsertim si præterea impudentia, inconsiderantia & imprudentia, ut alia taceamus,

mus, simul accedant. Seipsos noscere nondum didicerunt, qui tantam turpitudinem sibimet ipsi infligunt, ut aliis deridendi propinentur. Quemadmodum noscentia sui virtutum tam intellectualium, quam moralium studium acre efficit; ita ejus neglectus non minus virtutes intellectuales arcet, quam vitiis fores latas pandit, & miserrima est istiusmodi hominum, qui seipsos noscere negligunt, conditio, quod nævos & vitia sua non agnoscant, immo ne icti quidem sapiant, ut de iis emendandis serio cogitent.

§. 502.

Vitium comitati in defectu oppositum.

Superbia est vitium comitati in defectu oppositum. Superbus enim supra alios sese effert (§. 888. *part. 1. Jur. nat.*), & per consequens majoris fieri vult aliis. Quoniam itaque alios minoris facit, quam facere debebat, laudem quoque meritam iis non tribuit. Enimvero comis tantum unicuique laudem tribuit, quantum meretur, & per consequens neminem vilipendet, nec sese supra alios effert (§. 890. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum comitas sit virtus (§. 890. *part. 1. Jur. nat.*), superbia vero vitium (§. 889. *part. 1. Jur. nat.*); superbia vitium est, comitati in defectu oppositum.

Superbiam esse vitium, vulgo agnoscitur, cum superbus multis modis displiceat aliis: ast cui virtuti opponatur, non æque agnoscunt, propterea quod plerique comitatis nullam, superbiæ nonnisi confusam habent notionem, illam plerumque cum urbanitate, seu civilitate confundentes, hanc ex vana affectatione præstantiæ cujusdam æstimantes. Quamobrem etiam accidit, ut superbi sibi non videantur, qui maxime sunt. Variæ admodum sunt rationes, ob quas unus se supra alios effert, iisque præstare videri vult. Ita eruditi Dianam suam supra modum amantes ceteros ab ejus cultu alienos vili pendunt, alii, qui in aliquo scientiarum, vel eruditionis genere eminent, aut sibi eminere videntur, vel volunt,

lunt, ut videantur aliis, quos in eodem inferiores judicant, præ se contemnunt, minime tamen agnoſcunt, ſe eſſe ſuperbos. Accedit etiam ſuperbia ad pietatem vel tacite, cujus exempla præbent Neophariſæi, qui cum rationem damnent tanquam pietati maxime inimicam, vitia a virtute ægre dividunt.

§. 503.

Superbus humilis eſſe nequit & contra. Etenim qui ſuperbus eſt, ſe ſupra alios effert & majoris fieri vult aliis (§. 888. *part. 1. Jur. nat.*), conſequenter de perfectione propria non judicat, quemadmodum debebat, facta ſua, ex quibus perfectionem propriam agnoſcit, minime ſpectans tanquam debita, nec ea, quæ circa eandem ſibi tribuenda, diſcernens ab iis, quæ fortunæ debentur, quemadmodum lege naturæ præcipitur (§. 577. *part. 1. Jur. nat.*), multo minus conſiderans ſe, quicquid boni habet, id in totum Deo datori omnis boni accepta ferre debere (§. 1208. *part. 1. Jur. nat.*). Enimvero qui humilis eſt verum de perfectione propria ferens judicium appetitum circa exiſtimationem ſui moderatur (§. 581. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque non plus perfectionis, nec circa eandem plus ſibi tribuit, quam veritati conſentaneum (§. 575. *part. 1. Jur. nat.*), ſollicite diſcernens, quæ fortunæ debentur ab iis, quæ ſibi debet (§. 574. *part. 1. Jur. nat.*), & quicquid boni habet, id omne Deo datori acceptum ferens (§. 1208. *part. 4. Jur. nat.*). Patet itaque ſuperbum humilem eſſe non poſſe, nec humilem eſſe poſſe ſuperbum.

Superbia humilitati repugnat.

Forſan non deerunt, qui exiſtimaturi ſunt, ſuperbiam tanquam vitium humilitati opponi. Enimvero cum ſuperbia tantummodo pugnet cum humilitate, quatenus ſuperbus immodice de ſe ſentit, non vero attendatur, quod ſe propterea ſupra alios efferat; ideo humilitati non ſuperbia, ſed faſtus

opponitur, tanquam vitium, quo quis plus ſibi tribuit perfectionis, quam revera convenit, & circa eandem plus ſibi ſeſe debere videtur, quam veritati conſentaneum (§. 583. *part. 1. Jur. nat.*). Datur inter vitia nexus quidam, vi cujus unum ex altero facile ſequitur, isque in nonnullis indivulſus, ita ut poſito uno ſimul ponatur alterum; non tamen propterea eadem ſimul eidem virtuti opponuntur. Actiones enim vitiorum virtuti cuidam oppoſitorum illarum contrariæ eſſe debent, quæ ſunt virtutis.

§. 504.

Nexus ſuperbiæ cum faſtu.

Omnis ſuperbus faſtoſus eſt. Superbus enim ſe ſupra alios effert & majoris fieri vult aliis (§. 888. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque de ſe non ſentit, quemadmodum debebat, vel falſum ferens de perfectione ſua judicium, quatenus exiſtimari vult ob ea, quæ exiſtimationem minime pariunt, vel perfectionem, qua gaudet, augens, vel circa eandem ſibi tribuens, quæ ſibi tribuere non debebat, omnium mine autem, quicquid boni habet, id in totum Deo datori omnis boni acceptum ferens. Enimvero qui ita de ſe ſentit faſtoſus eſt (§. 583. *part. 1. Jur. nat.*). Omnis itaque ſuperbus faſtoſus eſt.

Non licet propoſitionem convertere, ut omnis quoque faſtoſus dicatur ſuperbus. Quamvis enim faſtus ad ſuperbiam facile ducat, non tamen hoc ſemper contingit. Fieri nimirum poteſt, ut quis ſibi videatur, qui non eſt, vel etiam pro certo habeat, ſe alios perfectione ſua, qualiscunque tandem ſit, ſive vera, ſive apparens, antecellere, ſed acquieſcat in eo, ut ſibimet ipſi placeat, non tamen propterea ſe ſupra alios efferat eosque vili pendat. Erit igitur faſtoſus (§. 583. *part. 1. Jur. nat.*), non tamen ſuperbus (§. 888. *part. 4. Jur. nat.*). Faſtoſus idemque ſuperbus eſt homo eruditus, qui ulteriores cum fecerit progreſſus, dum aliorum inventa longius produxit, ſeſe ſupra inventores effert & abjecte de iis ſen-

ſentit, minime conſiderans ſe nihil eorum, quæ fecit, facturum fuiſſe, niſi inventis aliorum uti potuiſſet eademque a fideli magiſtro edoctus fuiſſet, & falſo ſibi perſuadens ſe inventores & magiſtrum ideo acumine atque ingenii vi vincere, quia in ea incidit, ad quæ illis pervenire non fuerat datum. Prodit acuminis defectum, quod minime perſpicit, quantum aliena ſibi profuerint ad invenienda ſua & quantum in his debeat fideli inſtitutioni, quam fortunæ debet, multo minus pervidens, quo acumine & qua ingenii vi inventum fuerit erutum, de quo ipſe ne per ſomnium quidem cogitaſſet, niſi ætas ſua in ea incidiſſet tempora, quibus in apricum productum & ad inſigne faſtigium evectum fuerat. Dudum veſania iſta in ridiculo habita: natum enim hinc proverbium, nanum gigantis humeris inſiſtentem longius proſpicere. Agnoſcunt nanum, nec giganti æquiparant, qui omnia vero pretio æſtimant. Quamobrem ubi vident nanum ſeſe ſupra gigantem efferentem, eidem acclamant, quod in proverbio eſt: Nanus cum ſis, cede. Quoniam homini naturale eſt, ut quæ opinione ſua abſurda ſunt, riſum moveant (§. 743. *Pſych. empir.*); ſi ſuperbia ſua aliis ſe deridendum propinat, cum gloria ſua frui poſſet laude merita contentus, id ſibi imputet juſtas ſuperbiæ dans pœnas.

§. 505.

Invidia ſuperbi.

Superbus aliis invidet honorem ac laudem. Etenim ſuperbus ſeſe ſupra alios effert & majoris fieri vult aliis (§. 888. *part. 1. Jur. nat.*). Quodſi ergo videt alios honorem ac famam habere, qua ipſe caret, aut quam ſolus habere mallet; cum reſpectu ſui hoc malum judicet, tædium inde percipit (§. 569. *Pſych. empir.*). Quoniam itaque invidia conſiſtit in tædio ex felicitate alterius percepto (§. 705. *Pſych. empir.*), honoris vero atque laudis cupidum famæque ſtudioſum honorem atque laudem ad felicitatem referre conſtat; ſuperbus honorem ac laudem aliis invidet.

Naſcun-

Naſcuntur inde ſuperborum querelæ de honore ac laude aliis tributa, ſibi denegata, quaſi tribuatur non merentibus, ſed merentibus denegetur. Quamvis vero non omnes adeo inſaniant, ut eas apertis verbis proferant; intra ſe tamen fixas produnt, qui bene meritos, quorum quamvis dudum mortuorum fama illuſtris adhuc ſuperſtes eſt, dente canino rodunt, aut ſaltem in literis ad amicos eas non diſſimulant. Accidit etiam, ut querelæ iſtæ ipſis inſcientibus ſpe concepta imminuendi famam inviſam occludantur.

§. 506.

Quod ſuperbi aliorum laudi detrahant, exiſtimationem & famam lædant.

Quoniam ſuperbus aliis invidet honorem ac laudem (§. 505.), qui vero alteri invidet, quod bonum exiſtimat, eum bono, quo potitus eſt, indignum judicat (§. 712. *Pſych. empir.*), atque pronus eſt ad privandum alterum bono, quo fruitur, aut impediendum, quo minus obtineat, quod in ipſum conferendum (§. 716. *Pſych. empir.*); *ſuperbus honori ac laudi aliorum detrahere ſtudet* (§. 870. *part. 1. Jur. nat.*), *immo honorem & exiſtimationem atque famam alterius lædere, aut prorſus lacerare non veretur* (§. 867. *part. 1. Jur. nat.*).

Cum in honore, laude atque fama plurimum detur opinioni, quæ admodum variat; plura occurrunt exempla honori ac laudi aliorum detrahentium & honorem, exiſtimationem atque famam aliorum lædentium & lacerantium, quam putatur. Opinionum enim diverſitas diverſos peperit modos aliorum honorem ac laudem lædendi & lacerandi, eidemque detrahendi. Huc ſane referendi quoque ſunt *nani*, qui humeris gigantis inſiſtentes hunc contemnunt, propterea quod longius proſpiciunt (*not.* §. 504.). Nolumus proferre caſus particulares alios, cum ubivis non ſolum inter eruditos, verum etiam in infima usque plebe obvia ſint exempla. Habent enim eruditi, quos ſuperbia vexat, cum imperita plebe ea in re mores communes, immo plebeji mores in ipſis haud raro maxime conſpicui ſunt. Neque eſt quod mireris, cum

faſtus

fastus & superbia sint vitia eruditis admodum familiaria. Omnium vero maxime superbiam & fastum una cum stultitia produnt, si viros summos post fata conviciis lacessunt, quæ absque ulla injuria in ipsos retorquentur, quamvis non alia appareat ratio, quam quod ad eandem nominis celebritatem, quam illi magno suo merito consecuti sunt, ne quidem adspirare possunt, nisi prorsus desipiant.

§. 507.

Similiter quoniam superbus aliis invidet honorem ac laudem (§. 505.), invidus autem pronus est ad privandum alterum bono, quo gaudet (§. 716. Psych. empir.); *superbus alios merita laude spoliare conatur.* *Quod alios merita laude spolient.*

Spolium hoc semper intenditur, quamvis malitiam infinitam terminent vires, quas quod excedit audere nequit superbus. Omnium evidentissime hoc patet, quando exultat, ubi contingit, alterius laudem quacunque de causa deleri, aut saltem ita obsuscari, ut pro nulla haberi possit. Et quoniam invidia superbia conclusa cupiditatem spolii concitat, quæ hic de superbo demonstrantur de invidia in genere valent, qualecunque tandem sit bonum, quod invidetur, & quæcunque fuerit invidiæ causa. Cum invidia nascatur ex odio (§. 707. Psych. empir.), invidus non semper superbus est.

§. 508.

Superbus amat adulationem & assentationem. Qui enim superbus est, se supra alios effert & majoris fieri vult aliis (§. 588. part. 1. Jur. nat.). Invidet aliis honorem ac laudem (§. 505.), & vult ut eidem detrahatur, immo existimatio, honor & fama aliorum lædatur ac laceretur (§. 506.), eosque laude merita spoliare conatur (§. 507.). Quamobrem cum assentatores nullam habeant rationem veritatis, sed saltem loquantur ad voluntatem & voluptatem (§. 205.), adula- *De amore adulationum & assentationum.*

tores autem omni laude eum cumulent, quamvis maxime immerita (§. 892. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque faciant, quod maxime appetit; ex aſſentatione & adulatione voluptatem percipit (§. 156. *part. 2. Eth.*). Amat itaque adulationem & aſſentationem (§. 654. *Pſych. empir.*).

Poterat idem brevius oſtendi hoc modo. Omnis ſuperbus faſtoſus eſt (§. 504.). Sed faſtoſi amant adulationem & aſſentationem (§. 207.). Ergo etiam ſuperbus adulationem & aſſentationem amat.

Qui ſuperbo omnium optime ſe commendare vult, cum adulatione aſſentationem conjungere tenetur. Aſſentatio enim ſuperbo magis arridet, quam adulatio nuda Superbus vult, ut ſupra alios extollatur, nec parem ferre poteſt, multo minus ſe ſuperiorem (§. 888. *part. 1. Jur. nat.*). Aſſentator loquitur ad voluptatem & voluntatem ipſius (§. 205.) & auget id, quod ad voluntatem ipſius dictum ipſe vult eſſe magnum (§. 500.). Abundantius itaque explet cupiditatem gloriæ, qua flagrat & ardet ſuperbus, conſequenter talem ſe ipſi præbet, quales ut ſe præbeant omnes in votis maxime habet. Facile patet, aſſentatorem animum potiſſimum attendere ad id, quod ſuperbus ad voluntatem ſuam dictum vult eſſe magnum, & ad eos, quibus ſuperior haberi cupit. Neque enim ſufficit, ut augeat, quod vult eſſe magnum, verum etiam neceſſe eſt, ut in eo ſupra alios omnes evehatur, quos propterea magni faciunt, vel fecerunt alii. Demus exemplum. Si ſuperbus glorietur invento quodam ſuo; non ſufficit, ut id venditetur pro divino, quale orbis hactenus non vidit, & in quo inveſtigando induſtriam ſuam fruſtra defatigarunt viri ſummi nominis celebritatem adepti, ut ejus maxima prædicetur utilitas, qua ſcientiæ ad ſummum perfectionis gradum evehuntur, & novam quandam formam induunt; ſed comparandum quoque eſt commentum opinionis cum preclaris inventis herois cujusdam litterarii, cujus nomen ubivis terrarum

rum

rum merito celebratur, & palma ipsi eripienda atque homini superbo tradenda. Quo nimirum impudentior fuerit assentator, homo servilis animi, minime ingenui (§. 213.), eo quoque gratior est & assentatio laude quadam remuneratur, quæ in superbum reflectitur. Istiusmodi enim laudem extorquet laus propria, quam affectat superbus, ut hæc firmior videatur & imperitis facilius imponatur. Accendit hæc laus ardorem assentandi & sic superbus largius consequitur quod cupiebat; assentator autem haud raro veram, quam habet, laudem perdit, jam per se intelligentibus ac bonis omnibus exosus, quorum judicio nititur vera gloria (§. 47. *Jur. Gent.*). Quodsi quis superbiat dignitatibus civilibus ac divitiis; non sufficit dicere, quod nemo idem vitæ genus secutus ad tantam dignitatem tantasque opes pervenerit; sed necesse est, ut nominentur viri, qui in eo vitæ genere eminuerunt & adhuc eminent, quibus tamen non eadem contigit, ut cum turba loquamur, felicitas. Ceterum hic quoque notandum est, quod de ambitiosis & fastosis supra annotavimus (*not.* §. 207.), superbos non tam assentatores, quam assentationes amare. Clarissime hoc perspicitur ex laude, quam superbus reddit assentatori id, quod ipse vult esse magnum, exaggeranti, quæ cum in superbum reflectatur, assentatori non redderetur, nisi ejus interesset, ut redderet. Ita inventa exaggeranti non tribueretur laus perspicaciæ, nisi augeret, quod superbus magnum esse vult.

§. 509.

Superbus alios contemnit, etiam se meliores. Etenim sese effert supra alios (§. 888. *part.* 1. *Jur. nat.*), aliis invidet honorem ac laudem (§. 505.), & quantum in se est merita quoque laude spoliare conatur (§. 507.), immo non veretur aliorum laudi detrahere, & existimationem atque famam lædere, aut prorsus lacerare (§. 506.). Quamobrem cum alterum contemnat, qui actibus externis declarat, alium honore ac *Superbus aliorum contemtor.*

laude indignum esse (§. 787. *part. 1. Jur. nat.*); superbus alios contemnit, etiam se meliores.

Prodit superbus maxime vitium, quo laborat, aliorum contemtu, & superbia statim in omnium oculos incurrit, si contemnit se longe meliores, quorum conspicua sunt merita, qui ex parte ipsius vel nulla sunt, vel admodum modica. Quoniam vero non omnes eadem re superbiunt, contemtus quoque variat. Ita Pharisæus pietate superbiens contemnebat alios, quos sibi pares non agnoscebat, ac inprimis publicanum, qui in iis deficiebat, ob quæ sese supra alios efferebat. Ita qui scientia, vel eruditione sua superbit, contemnit ceteros omnes, qui non ea scientia imbuti sunt, vel eadem eruditione præstant. Algebraista, quamvis parum utilem Reip. ac humano generi se præstet, idiotas appellat viros, qui scientia & eruditione sua præclare de genere humano merentur & utilem Reip. operam præstant, quasi vero humano generi bene consultum foret, si omnes, qui ad litterarum studia animum appellunt, ætatem omnem in intricatis calculis consumerent, vel solius ostentationis causa. Litterator contemnit Philosophos, ridet Geometras & Astronomos, dives contemnit non modo pauperes, sed minus etiam opulentos, dignitate civili præditus eadem carentem, quamvis alioquin ejusdem secum, immo melioris quoque conditionis. Invidia quoque superbum adducit, ut alium contemnat, propterea quod carere cogitur, quo alter gaudet.

§. 510.

Gradus istius contemtus.

Quoniam superbus alios contemnit, etiam se meliores (§. 509.), superbia autem sicuti vitia cetera omnia suos habet gradus; *contemtus* quoque *nunc major, nunc minor est, prouti majora, vel minora incrementa cepit superbia.*

Probe hoc notandum est, ut contemtus in casibus particularibus agnoscatur, præsertim cum superbus homo, si idem fuerit

fuerit callidus, latenter alios contemnat, conquisitis argumentis probabilibus, quibus aliorum merita extenuat, & vitia, quæ ipsis imputat, aliorum credulitati absque ulla suspicione contrarii tanto facilius persuadeat, ita ut vel excuset, quæ famæ contemnendi ignominiam afflant. Accedit ad contemtum simulatio, quæ ideo detegenda, ut animus contemnendi pateat. Sæpius jam monuimus in casibus particularibus caute procedendum esse, ne fallat de vitiis pariter ac de virtutibus aliorum judicium, eaque fini commendavimus analysin moralem exemplorum, qualem in usum publicum omnium optime dare poterant illi, quibus imposita est necessitas famam suam adversus eos defendendi, qui injurias dixerunt.

§. 511.

Quando superbus factum alterius injuriam interpretatur.

Qui gloria superbit, injuriam interpretatur, quicquid eidem adversum ab altero commissum opinatur. Quoniam enim superbus se supra alios affert (§. 888. *part. 1. Jur. nat.*), si gloria superbit, utique videri vult, ut eadem antecellat alios. Quodsi ergo alius quid committat, quod gloriæ suæ adversum opinatur; eum jus ad gloriam sibi competens violasse arbitratur. Quamobrem cum violatio omnis juris injuria sit (§. 859. *part. 1. Jur. nat.*); qui gloria superbit, injuriam interpretatur, quicquid eidem adversum ab altero commissum opinatur.

Homines vitio dediti non veritati, sed opinioni suæ accommodant judicia. Ideo qui gloria superbit, de eadem non statuit ex veritate, sed ex opinione, quam de gloria fovet, & se gloriam mereri arbitratur, quamvis revera nullam mereatur, nec veram gloriam unquam consecuturus ob id, ob quod magnam mereri arbitratur, & maximam eidem adjudicat assentator (§. 500.). Inglorius ubi invenit assentatorem & adulatorem laudis, quam affectat, ebuccinatorem, cujus autoritatem tantum apud omnes valere putat, quantum apud se, de gloria consequenda non amplius dubitat, sed plenus fiducia

jam habere existimat (§. 804. *Psych. empir.*). Quodsi ergo quis quidpiam committat, quod ei adversum judicat; eum gloriæ suæ insidiari arbitratur, ideoque eundem prædoni assimilat, cui raptores gloriæ omnino similes sunt, utpote rapientes alteri, quod suum est, aut quod suum fieri poterat & debebat. Ast superbus fingit rapinam, ubi nulla adest, & injuriam somniat, ubi nulla comparet. Quamprimum a veritate receditur, id quod in omni vitio fieri solet, omnia confunduntur, vera miscentur falsis, & falsa cum veris simul influunt in appetitum & aversationem, ut recte agere sibi & aliis videatur, qui facit quod rectum non est. Dolendum vero homines eruditos, quorum est rationem revocare ad veritatem, morum veritatem insuper habere, cum tamen vera laus uni virtuti debeatur, quemadmodum dudum inculcavit *Cicero*: neque enim virtutes intellectuales, quæ dicuntur, virtutis nomen participant nisi a virtute morali.

§. 512.

De vindicta ejus, qui gloria superbit. Quoniam qui gloria superbit injuriam interpretratur, quicquid eidem adversum ab altero commissum esse arbitratur (§. 511.), opinione autem injuriæ ira concitatur (§. 420. *part. 2. Eth.*), quæ ad vindictam tendit (§. 422. *part. 2. Eth.*); *si gloria superbiens putat, alterum fecisse, quod famæ suæ adversum est, vindictæ cupiditate flagrat,* consequenter cum vindictæ cupidus tædium, seu dolorem ejus appetat, a quo se offensum opinatur (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*), *tædium alteri creare studet, quantum in potestate est.*

Superbia occæcat mentem, ne videat verum, nec suadet aliud, nisi quod a virtute alienum. Fallit igitur judicium, quod de injuria sibi facta fert superbus, & talpa cæcior cum lynce oculatior sibi videatur, videt id quod nemo alius videre potest. Confidit judicio suo, si adulator ipsi assentatur, cujus perspicaciam parum idoneus æstimator ad ea porrigit, ad

quæ

quæ non extenditur. Modi vindicandi injuriam plurimum variant pro conditione personarum aliisque circumstantiis. Quemadmodum autem superbus cæcus est in æstimanda injuria, ita quoque in eadem vindicanda cæcutire solet, ut in scyllam incidat charybdin vitaturus.

§. 513.

Quando controversiarum detrectatio non sit superbiæ signum.

Ad superbiam adscribi nequit, si quis disceptare noluerit cum hominibus imperitis, præsertim moribus inconditis præditis, si dignitati ac ætati ipsius minime conveniat litigare cum aliis, si quis nemini sua obtrudit, & si quæ aliæ sunt honestæ causæ, cur controversias detrectet. Cum enim superbus sese supra alios efferat (§. 888. *part. 1. Jur. nat.)*, ideoque alios vili pendat; siquis alios præ se contemnit, superbia inde recte colligitur: ast ubi istiusmodi contemtus abest, sed alia sunt motiva ab eodem prorsus aliena, cur quis hoc non faciat, id ad superbiam adscribi nequit. Enimvero si quis controversias detrectet cum hominibus imperitis, præsertim ubi inconditis moribus fuerint præditi, si dignitati ac ætati ipsius minime conveniat litigare cum aliis, si quis sua nemini obtrudit, consequenter perinde ipsi fuerit, sive alius ea approbet, sive improbet, aut aliæ ipsi fuerint honestæ causæ, cur a controversiis abstineat; is alios minime contemnit, si vel maxime contemnat ea, quæ dicuntur (§. 787. *part. 1. Jur. nat.*), cum facta a personis sint dividenda, nec verum de qualitatibus personæ judicium in contemtum personæ convertendum sit. Patet itaque ad superbiam adscribi minime posse, si quis ob causas in hypothesi propositionis præsentis enumeratas, vel justas alias detrectet controversias.

Non desunt illustria magnorum in Rep. litteraria virorum, quibus propositio præsens illustrari poterat. *Newtonus*, vir magno suo merito summus, nihil reposuit ad ea, quæ a nonnullis

nullis in controversiam adducebantur ab ipsis conterraneis suis, multo minus curabat, quæ in locis exteris parum idonei judices de inventis aut opinionibus ipsius dicebant. Absonum vero foret inde inferre, quod fuerit superbus. Similiter *Leibnitius*, qui in omni scientiarum & eruditionis genere, exemplo sane rarissimo, excelluit, quamvis non uno specimine docuerit, se non habere animum a controversiis alienum, si eæ faciant ad profectum scientiarum, nunquam tamen in arenam descendere voluit cum hominibus imperitis, aut censuris præcocibus gloriolam affectantibus. Hoc vero tribuendum non esse superbiæ, vel inde patet, quod aliorum, quorum vires ipsi perspectæ erant, industriam excitavit ad inventa sua perficienda, immo ubi quædam invenerat, eos ad tentandum vires suas adhortatus est, ut eandem secum inventoris laudem participarent, progressusque ulteriores publice laudavit & sua cum fœnore se recepisse professus est. Immo gratus quoque prædicavit, quibus doctoribus tam vivis, quam mortuis profecerit, quamvis nemini de eo constaret, &, quemadmodum ex sola Theodicæa discimus, aliis ultro laudem meritam tribuit. Sunt autem causæ complures, cur quis aliorum objectiones parum curet. Aliquas saltem recensuimus in hypothesi propositionis præsentis: demonstratio autem ceteras in casibus particularibus manifestat. Nititur enim hoc principio generali, quod ipsa superbiæ notio insinuat, ad superbiam adscribendam non esse detrectationem controversiæ, nisi ortum trahat ex contemtu aliorum. Quemadmodum vero nihil est tam conforme rationi, quo non abutantur homines de prætextu solliciti; ita quoque fieri potest, ut superbiæ in detrectandis controversiis justas causas obtendant. Ast si quis in casibus particularibus circumstantias accurate ponderet, haud quaquam difficile erit simulationem detegere. Ceterum hoc quoque observandum est vi libertatis naturalis, quæ hominem in actionibus suis independentem facit a voluntate alterius (§. 152. *part. 1. Jur. nat.*), unius cujusque arbitrio relinquendum esse, utrum ad objectiones respondere velit,

velit, nec ne, & quodnam earum ſtatuat pretium. Abſurdum itaque eſt, ſi quis ſe contemni queratur, ubi alter ſerram contentionis cum ipſo reciprocare nolit. Equidem in Rep. litteraria nulla habetur ratio dignitatum civilium, ſed ſolius veritatis, quæ a dignitate civili minime dependet, & hactenus eruditi omnes æquales ſunt; hoc tamen non obſtat, quo minus in caſibus particularibus dignitati alicujus parum conveniat litigare cum aliis & cur ſubinde alii quoque nomini ejus parcere debeant.

§. 514.

De abſurditate ſuperbiæ, ſi quis ad munus præclarum evehitur.

Qui ad officium publicum evectus ſuperbit, abſurdus eſt. Etenim in Rep. officium aliquod publicum nemini conferri debet, niſi qui habilis eſt (§. 890. *part. 8. Jur. nat.*), nec id ambire licet niſi ei qui habilis eſt (§. 895. *part. 8. Jur. nat.*), neque eodem dignus eſt, niſi qui habilis fuerit (§. 896. *part. 8. Jur. nat.*), conſequenter cui non ſolum ſunt vires ſufficientes, ut eodem recte fungatur, verum etiam conſtans & perpetua voluntas eſt eodem recte fungendi (§. 889. *part. 4. Jur. nat.*). Quoniam itaque civis quilibet actiones ſuas dirigere debet ad ſalutem Reip. (§. 1084. *part. 8. Jur. nat.*), & in iis ſpectare, ut proſit civibus (§. 1085. *part. 8. Jur. nat.*), immo Reip. obligetur ad bonum publicum promovendum (§. 28. *part. 8. Jur. nat.*); qui ad officium quoddam publicum evectus, eodem recte fungi debet in utilitatem Reip. & ad hoc ſeſe obligavit, cum id in ipſum conferretur (§. 901. *part. 8. Jur. nat.*). Quodſi ergo officio ſuo rite fungatur, laudem quidem ac honorem meretur ab aliis (§. 761. *part. 8. Jur. nat.*), ipſe tamen quod facit aliter ſpectare nequit tanquam debitum. Fecit nimirum id, ad quod Reip. jam obligatione generali devinctus erat, & ad quod ſe inſuper obligatione ſpeciali obſtrinxit. Quemadmodum vero abſurdum eſt glo-

riari de eo, quod fecerimus, quæ non fine justa animadverſione omitti poterant; ita multo magis abſurdum eſt ſeſe efferre ſupra alios, quod ad hoc, vel iſtud faciendum obligati ſumus. Quamobrem cum hoc faciat, qui propterea ſuperbit, quod ad officium quoddam publicum evectus fuerit (§. 888. *part. 8. Jur. nat.*); abſurdus utique is eſt.

Qui ad officium publicum evehitur, animum ſemper attendere tenetur ad ea, quæ ipſi facienda ſunt, ut eodem cum laude fungatur, atque habilitatis ſuæ convincatur. Fructus eſt acquieſcentia in ſeipſo (§. 749. *Pſych. empir.*) & veri nominis gloria (§. 769. *Pſych. empir.*), quæ illam alit. Eodem vero accenditur ardor officio ſuo ita fungendi, ne ulla ex parte in ſe deſiderari patiatur induſtriam ſuam, idemque felicitatis noſtræ pars eſt, cum conſiſtat in vera voluptate, qua animus perfunditur. Enimvero ſi quis inde animum avertit, & dignitatem ſaltem reſpicit, quæ officio publico tanquam præmium meriti in Remp. adhæret (§. 768. *part. 8. Jur. nat.*), & voluptatem, quam percipit, cum iſta commutat, immo adminiſtrationem officii inſtar oneris conſiderans ex ea moleſtiam capiit; ecquis eum æqua lance omnia ponderans non dixerit abſurdum? Quemadmodum vero vitium unum gignit alia, ita quoque ſuperbia iſta aliorum vitiorum genetrix eſt. Proveniunt inde luxus, defraudationes, oſtentatio, contemtus aliorum etiam ſe meliorum & quæ ſunt alias ejusdem farinæ. Produnt ſuperbi ſuperbiam ſuam vultu, inceſſu, veſtitu aliisque rebus ad pompam compoſitis, quaſi omnes eum, qui ſibi magnus videtur, conſpicientes ſplendore ipſius perculſi neſcio in quam venerabundam admirationem rapi debeant, dum riſum movet naſutioribus & ſe exoſum reddit peritis ac bonis. Haud fallax vero plerumque ſignum eſt ridicula iſtiusmodi ſuperbia exiguorum meritorum, cum arguat judicii defectum, virtutis & morum cultiorum carentiam. Sunt etiam ut plurimum hac labe infecti, quos fortuna cœca præter omnem ſpem & expectationem ad dignitatem evexit, quam rite æſtimare non didicerunt.

§. 515.

Nudis titulis superbire, stultitia summa est. Tituli alii denotant dignitates civiles, &, si nudi fuerint, nulli officio publico adhærent; alii vero consuetudine privatorum hominum introducti ad significandum, quod magni alium faciamus, atque horum prima origo plerumque est adulatio, nec quicquam per se significant, nisi quod opinione turbæ is, cui tribuitur, majoris existimetur, aut par aliis. Qui titulis nudis superbiunt, propter eos sese supra alios efferunt, & se superioribus pares esse existimant. Quodsi vero quæsiveris, quænam sint eorum merita, ob quæ aliis præferendi; nulla adesse apparet, cur magni fieri velint ab aliis, pro ratione unice stat eorum voluntas. Stultitiæ est per præcipitantiam statuere de mediis (§. 458. *part. 4. Eth.*). Qui titulis superbit tanquam finem intendit, ut magnus videatur aliis, & medium eligit titulos, qui vel per se nihil significant, vel respectu ipsius termini inanes sunt, consequenter ob nihil magnus haberi vult, ideoque major præcipitantia in eligendo medio ne fingi quidem potest. Nudis itaque titulis superbire stultitia summa est.

De iis, qui nudis titulis superbiunt.

Veræ existimationi veroque honori nihil magis adversatur, quam superbia, quam nudi tituli alunt, multorum malorum fomes. Titulomania nostro seculo Germanos inprimis vexat, sive spectes eos, qui præcellentiam quandam civilem denotant, sive illos, quos turbæ opinio ad honorandum alios invexit. Nemo statu suo contentus est, sed majorem dignitatem affectat, quam eidem convenit, & ubi titulum quendam venalem haud raro ære alieno emit, sibi jam videtur is, qui officio fungitur, cui adhærens dignitas isto titulo effertur. Ceterorum vero titulorum adeo avidi sunt, ut vix vocabula reperire liceat, quibus ambitionem ipsorum saties. Quamvis in aliis imitentur Gallos, in hoc tamen a moribus ipsorum

quam longissime recedunt. Superbia vero ista luxum peperit, quo non solum opes suas profundunt, sed æs quoque alienum turpiter consumunt pestes Reip. de qua bene mereri debebant, ut titulis istis se redderent dignos (§. 764. 768. *part. 8. Jur. nat.*). Ast potius omnes suas cogitationes in defraudationes convertunt, quam ut solliciti sint, quomodo de Rep. bene mereantur.

§. 516.

De absurditate vestitu superbientium.

Vestitu superbire ridiculum est. Qui vestitu superbit, se alios antecellere opinatur, quod splendidiore ac sumtuosiore veste indutus incedat (§. 888. *part. 1. Jur. nat.*), quasi alii inde colligere debeant, quod vel dignitate emineat, vel divitiis abundet, vel nescio qua præcellentia gaudeat. Enimvero cum facta ex virtutibus intellectualibus & moralibus profecta hominem existimatione, honore ac laude dignum probent (§. 552. *part. 1. Jur. nat.*); quid absurdius fingi potest, quam velle, ut vestitus splendidus & sumtuosus probare debeat meritum existimationis, honoris atque laudis? Quoniam itaque ea risum movent, quæ opinione nostra absurda sunt (§. 743. *Psych. empir.*); vestitu superbire omnino ridiculum est.

Equidem non multo acumine opus est, ut absurditatem hominum vestitu superbientium videas; non tamen ideo eandem silentio præterire fas est. Sufficit dari adeo multos, qui in re manifesta cœcutiunt, &, cum plerique homines vivant ad similitudinem aliorum, alios exemplo suo ad eandem stultitiam adducunt. Fœminæ, quarum imbecille est judicium, & quibus non alius relictus videtur modus præcellentiam suam ostentandi, ridicula hæc superbia familiaris est, iisdemque facilius condonanda, quam viris, quibus sese factis suis commendandi occasio nunquam deest, in quocunque tandem vitæ genere personam sibi impositam recte gerere debent, & quorum est ad saniorem mentem revocare fœminas, ut absur-

dita-

ditatem agnoscant. Omnium minime vero tam insulsa opinio ferenda in viris, qui, cum officio publico fungantur, operam dare debent, ut præclaris meritis emineant & alios antecellant, si propter dignitatem, quæ officio adhæret, superbientes (§. 514.), superbiæ suæ absurditatem hac stoliditate augent. Plurimum autem refert eam agnosci, cum superbia tunc comitem habeat luxum, opum tam propriarum, quam proh dolor! alienarum depopulatorem. Tristia indies exempla docent, quantum noceat stolida hæc superbia, nostris diebus indies magis magisque invalescente luxu. Notandum vero est, aliud esse vestitu superbire, aliud vero vestitum accommodare ad opinionem communem, quam ut inviti sequamur necessitas quædam urget. Cavetur enim in hoc casu, ne sumtus excedant modum facultatum suarum, & ne æs alienum vanitatis causa contrahatur. Vestitu superbiens prodit superbiam suam vultu, gestu, incessu, verbis & factis, & vestitu sumtuosiore antecellere studet alios imitatus luxum eorum, qui dignitate supra ipsum eminent, ut facile a quovis agnoscatur. Magna autem in hisce differentia est, cum pro morum diversitate, tum pro varietate circumstantiarum. Stultitia hominum in infinitum variat, ut in eodem vitio sibi mutuo reddantur dissimiles. Ceterum quæ de vestitu diximus, de rebus quoque sumtuosis aliis ad ostentationem compositis intelliguntur.

§. 517.

Cur superbi Deo & hominibus exosi sint.

Superbi Deo ac hominibus exosi sunt. Duo hic distingvendi sunt casus. Aut enim homo superbus sese effert supra alios ob quædam animi, corporis vel fortunæ bona, aut ob alia, quæ opinione turbæ præcellentiam quandam significant, quales sunt tituli & vestitus sumtuosus. Quoniam homo, quicquid natura habet boni & quicquid quomodocunque acquirit, Deo datori in totum acceptum ferre (§. 1208. *part. 1. Jur. nat.*) & propterea Deum celebrare debet (§. 1209. *part.*

1. Jur. nat.); si sese propter bona animi, vel corporis, aut fortunæ extollit, honorem ac laudem Deo competentem sibi arrogat: id quod voluntati divinæ adversatur (§. 1261. *part. 1. Jur. nat.*). Qui præcedentiam affectat, quæ in se nulla est, sed turbæ opinione saltem videtur quod non est; de vera laude, qua se dignum reddere debet (§. 546. *part. 1. Jur. nat.*), parum cogitat, denuo contra voluntatem divinam (§. 284. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Et quoniam statu suo contentus non est, sed sibimet ipsi imponere vult personam, quam si non gerat, tamen mentiatur, Deo autem competit jus nobis imponendi personam, quam in hoc mundo gerere debemus (§. 413. *part. 3. Eth.*); in jus Dei involat, consequenter in ipsum injurius est (§. 859. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum Deo odium tribuatur, quatenus Deus aversatur, quod sibi displicet in homine (§. 239. 221. *part. 2. Theol. nat.*); superbos in utroque casu odio habet, consequenter cum exosus dicatur, quem alter odio habet, superbi Deo exosi sunt. *Quod erat unum.*

Quodsi jam porro superbiam alicujus referamus ad homines alios; illi aut in bono profecerunt, aut parum adhuc profecerunt, aut prorsus vitiis sunt dediti. Qui in bono profecerunt, existimationem veram laudemque veram, qua nos dignos reddere debemus (§. 545. 546. *part. 1. Jur. nat.*), a spuria discernunt, qua in vanitatem abutuntur superbi, quæque ipsis maxime displicet (§. 569. 542. *Psych. empir.*). Cumque vitium odio habeant (§. 368. *part. 1. Phil. pract. univ.*), superbiam quoque oderunt (§. 502.), & quia humilitate delectantur (§. 581. *part. 1. Jur. nat.* & §. 351. *part. 1. Phil. pract. univ.*); superbia, quæ eidem repugnat (§. 503.), ipsis displicet. Quoniam vero superbus alios vili pendet atque contemnit (§. 888. *part. 1. Jur. nat.*), & per se patet, contemtum

sui

ſui nemini placere, maxime autem diſplicere iis, qui in virtute parum adhuc profecerunt, aut prorſus vitiis dediti ſunt, odium autem concitatur, quando in altero obſervamus, quod nobis diſplicet (§. 674. *Pſych. empir.);* ſuperbus odium omnium non modo bonorum, verum etiam malorum, & eorum, qui in virtute nondum multum profecerunt, in ſe concitat. Quoniam itaque nobis exoſus eſt is, quem odio habemus; ſuperbus omnis hominibus exoſus eſt. *Quod erat alterum.*

Quantum Deo diſpliceat ſuperbia, cum ſcriptura ſacra abunde docet, tum fata ſuperborum, quæ ad providentiam divinam referenda (§. 930. *part. 1. Theol. nat.*), idem confirmant. Dudum obſervatum eſt, ſuperbos tolli in altum, ut lapſu graviore ruant. Exempla plurima occurrunt in Annalibus & obvia experientia nova indies in medium profert. Ita videas eruditos ſuperbos, qui ſupra omnes ſeſe efferunt omnesque alios contemnunt, famæ, quam affectant, maxime ſecuri, ubi firmiter ſibi perſuaſerunt, ſe in altum adeo ſublatos eſſe, ut nemo ne hiſcere quidem contra ipſos audeat, ita depexos dari, ut ne umbra quidem gloriolæ ipſis relinquatur ipſique communis fabula fiant. Videas ſimiliter ſuperbos, qui luxu præcellentiam affectant, ære alieno oppreſſos, a quo liberari nequeunt, vel in carcerem mœſtum detrudi, vel ad mendicitatem redactos miſero ſolamine in fugam conſternari. Quam exoſi hominibus ſint ſuperbi, omnium optime cernitur, quando ſuperbiæ ſuæ meritas dant pœnas: ab omnibus nimirum deridentur, nec quisquam eſt, qui ipſorum caſum doleat. Quodſi ſuperbus non prorſus deſiperet, ad vitandam ſuperbiam, quæ modo dicta ſunt, abunde ſufficerent. Sed animum avertunt ſuperbi a venturis, quæ proſpicere poterant, aut fortuna ſecunda nimium confidunt, ut ſe a lapſu ſatis tutos exiſtiment. Et quemadmodum ſuperbia, quanto major fuerit, tanto majorem judicii defectum arguit; ita non eſt quod miremur, ſi inſulſis opinionibus eandem cedant eaque audeant, quæ lapſum graviorem accelerant.

§. 518.

§. 518.

Remedium adversus superbiam dilectio Dei.

Qui Deum diligit, superbiam fugit. Etenim qui Deum diligit, is facere non vult, quæ Deo displicent (§. 248. *part. 3. Eth.*), sed ea facere studet, quæ Deo placent (§. 241. *part. 3. Eth.*). Quamobrem cum superbus Deo exosus sit (§. 517.), ideoque superbia Deo displiceat (§. 676. *Psych. empir.*); qui Deum diligit, superbiam fugit.

Charitas Dei optimum adversus superbiam præsidium est, modo consideres, Deum superbiam odio habere. Equidem id jam in genere inde patet, quod lege naturæ, ad quam servandam Deus hominem obligat (§. 276. *part. 1. Phil. pract. univ.*), prohibeatur superbia (§. 889. *part. 1. Jur. nat.*); non tamen inconsultum est, ut animus attendatur ad rationes speciales in demonstratione propositionis præcedentis in medium adductas: has enim si probe ponderes, quam prægnantes sit rationes, cur Deus odio habeat superbiam, clarissime perspicies & turpitudinem hujus vitii penitius inspicies, atque hoc non modo dilectionem Dei firmabit, verum etiam superbiam tibi exosam reddet. Erit itaque dilectio Dei remedium efficacius adversus superbiam. Dilectio Dei cum superbia minime consistit. Quodsi ergo quis superbus est, is Deum nondum diligere didicit, consequenter animus ejus amore Dei vacuus est (§. 243. *part. 3. Eth.*), cumque Deum nondum amet, eum quoque nondum agnoscit (§. 240. *part. 3. Eth.*), sit ita quod historica quadam notitia instructus sit, quæ ad agnitionem Dei minime sufficit (§. 7. *part. 3. Eth.*).

§. 519.

Remedium adversus superbiam inimicitiæ vitatio.

Qui neminem sibi inimicum reddere vult, superbiam fugit. Etenim qui neminem sibi inimicum reddere vult, ea fugit, quæ aliorum in se odium concitant (§. 626. *part. 1. Jur. nat.*). Superbus hominibus exosus est (§. 517.), ideoque eorum odium in se concitat. Qui ergo neminem sibi inimicum reddere vult, superbiam fugit.

Super-

Superbi aut non perpendunt, ſe aliorum in ſe odia concitare, aut ea parum curant, quia ſibi perſuadent, alios ſibi nocere non poſſe: quantum vero fallantur, non ſine damno ſuo, ſed nimis ſero experiuntur. Probe igitur perpendere debent, inimicum omnem eſſe periculoſum (§. 216.), immo inimicitias miſeriam humanam parere hominesque infelices reddere (§. 241.). Superbus multos ſibi reddit inimicos, omnes nimirum, quos contemnit, &, ſi qui ſunt, quorum non intereſt, utrum is ſupra alios nonnullos ſe efferat, an minus, eorum tamen animos a ſe alienat, ut ad odium diſponantur. Cum imprudentiæ ſit alios ſibi inimicos reddere (§. 219.); imprudentiſſimus eſt ſuperbus, qui multos ſibi inimicos reddit. Quantus ſit inimicorum numerus, clariſſime perſpicitur, quando ſuperbus juſtas dat ſuperbiæ cauſas (*not.* §. 517.). Ut ergo ex alieno caſu diſcas, quid vites, exempla probe conſideranda, inprimis quæ experientia propria nobis ſuggerit. Quodſi ſuperbus ex ſuo caſu ſapere nequit, ejus morbus inſanabilis eſt. Maneat igitur infelix culpa ſua & animum torqueat moleſtiis, quamdiu vixerit: ridebunt ſaniores importunas de miſeria humana querelas hominis, qui miſeriæ ſuæ faber eſt, nec agnoſcere vult, vitia hominem reddere infelicem, nec ab infelicitate ſe liberari poſſe, niſi vitiis nuncium mittat & virtuti ſtudeat, quantumcunque ipſi faveat fortuna, quam in felicitatem ſuam vertere non didicit philoſophiæ veræ imperitus & a diſciplina Chriſti alienus.

§. 520.

Remedium adverſus ſuperbiam inimicitiæ vitatio.

Ad evitandam ſuperbiam conducit, ut ſollicite expendamus rationem, quæ nos ad ſuperbiam invitat, atque conſideremus, quod propter eam nos ſupra alios efferre non debeamus. Quoniam enim ſuperbus ſeſe ſupra alios affert, iisque major videri vult (§. 888. *part.* 1. *Jur. nat.*), neceſſe eſt ut detur aliqua ratio, ob quam melior videri vult aliis. Enimvero cum variæ ſint hominum opiniones de eo, quo alius alio præſtare cenſetur,

ſuperbia autem non tollatur, niſi agnoſcatur, qualis ſit ratio iſta, & quod minime ſufficiens ſit, ut quis ſeſe ſupra alios efferat, aliosque præ ſe contemnat; qui ſuperbiam vitare vult, ſollicite expendere tenetur rationem, quæ ipſum ad ſuperbiam invitat, atque conſiderare, quod propter eam ſeſe ſupra alios efferre nequeat.

Inſitus eſt homini natura ſenſus quidam æqualitatis naturalis omnium hominum, quem ſi fontem ſuperbiæ dixeris, a vero non aberraveris, modo notetur, inferri inde, quæ minime ſequuntur, propterea quod diſtincte non cognoſcatur. Naſcitur enim hinc opinio, quaſi alii non ſint te meliores, conſequenter non vis eſſe altero inferior. Ea igitur affectas, quæ te ipſi reddunt parem. Enimvero ſi videris eſſe adhuc alios te ſuperiores, ubi alteri par videris, mox quoque ipſis par eſſe cupis. Atque hinc ſuperbia continuo capit incrementa, contemtusque inferiorum accedit, quatenus eorum ſtatum averſatus nullum ipſi pretium ſtatuis. Aſt cum impoſſibilia, quæ agnoſcuntur, nemo appetat; ideo quoque ſuperbia reſtringitur ad certas rationes particulares, ob quas aliquis ſuperior eſſe vult, aut ſaltem non inferior aliis. Quoniam vero non deſunt ſe inferiores, contemtus eorum accedit, qui facile extenditur in contemtum illorum, qui re quadam alia præcellunt. Quoniam itaque diverſæ admodum ſunt rationes, ob quas homines ſuperbiunt; ſi ſuperbiæ abſurditatem agnoſcere volueris, neceſſe eſt ut in rationem ſuperbiæ inquiras atque conſideres, ob eandem, qualiscunque tandem fuerit, neminem ſe ſupra alios efferre poſſe, neque eadem in re inferiores contemnendos eſſe. Facile apparet, quantus aperiretur dicendorum campus, ſi rationes particulares diſcutere deberemus. Aſt huic diſcuſſioni ſuperſedere poſſumus in præſenti, cum principiorum moralium, quæ tradidimus, gnarus rationum inſufficientiam in caſu dato haud difficulter aſſequetur. Ponamus hominem eruditum excellere in aliquo ſcientiarum genere. Conſiderare is tenetur,

se ad tantam scientiam non perventurum fuisse, nisi fuissent alii, qui operam suam collocassent in iis, quæ ipsi ad sua invenienda profuerunt, & venturos in posterum alios, qui ad ulteriora progressi ipsum antecellunt. Considerandum præterea est, alios esse, qui in alia scientiarum, eruditionis aut artium genere se antecellunt, ac perpendendum, quinam utiliorem humano generi & Reip. operam præstet. Tandem semper ascendendum est ad Deum datorem omnis boni, ut pateat, nos nihil habere, quod non aliunde acceperimus, & de quo per consequens gloriari absurdum sit. Si quis titulis superbit, eorum consideranda vanitas, ac probe perpendendum, nisi eidem respondeant merita, eos non laudem, sed ignominiam potius parere. Si quis superbit divitiis, ad animum revocanda est fortunæ inconstantia, quæ ex divite facit pauperem, & inquirendum, utrum divitiis recte utamur, nec ne. Perpendendum quoque, nullam esse consequentiam: Ego sum te ditior. Ergo melior. In omni casu inprimis considerandum, num personam nobis impositam recte geramus, &, ubi hoc fieri agnoscimus, quod fecimus spectandum tanquam debitum, ubi contrarium apparet, cum nondum fecerimus, quod debebamus, ratio profecto nulla est, cur nos supra alios efferamus, nec habemus, de quo gloriari possimus. Superbia, quæ superbum occæcat, aliorum oculos aperit & visus aciem intendit, ut videant, quæ is videre nequit, & in contemtum ejus vertant. Quæ hic speciminis loco ruditer saltem delineavimus, sufficiunt ad excitandam attentionem eorum, qui absurditatem superbiæ in casu particulari agnoscere voluerint, eruntque tanto acutiores, quanto majore animi contentione versati fuerint in analysi morali exemplorum sæpius jam commendata, nunquam satis inculcanda.

§. 521.

De honore civili metiendo.

Honos, qui in titulis aliisque actibus consistit, quibus significatus existimationis arbitrio hominum tributus est, moribus receptis metiendus. Habent se hi tituli ceterique actus quemadmodum

 voca-

vocabula, quibus ſignificatum impoſuit arbitrium hominum. Quemadmodum itaque in ſermone obſervandus eſt communis loquendi uſus, ut ab aliis intelligaris; ita quoque in illis morem receptum ſequi fas eſt, ut alii intelligant, nos ipſis lubentiſſime traubuere honorem, quem debemus. Tribuens non alium intelligit, quam quem is meretur, ſatisfacturus officio ſuo (§. 648. *part. 1. Jur. nat.*); quomodo alter eundem interpretetur, vi libertatis naturalis ipſius judicio relinquit (§. 156. *part. 1. Jur. nat.*). Honor itaque, qui in titulis aliisque actibus conſiſtit, quibus ſignificatus exiſtimationis arbitrio hominum tributus eſt, moribus receptis æſtimandus.

Meritum honoris ac laudis æſtimare difficillimum eſt, immo cum pro conditione perſonarum plurimum variet, nec fieri poteſt, ut quis omnium merita æſtimare, multo minus exacte ponderare poſſit. Moribus itaque gentium recte introducti ſunt tituli, aliique actus, quibus ſignificatus exiſtimationis tributus. Aſt hic ſignificatus non ita determinatus eſt, ſicuti vocabulorum, quibus res certæ reſpondent per ea ſignificatæ; ſed ſaltem vagus quidam, quo major, vel minor exiſtimatio indicatur, non vero certa quædam ac determinata merita indicantur, quorum notionem habet honorem deferens. Quodſi ergo fuerit comis, civili modo alterum honorans ſignificare nequit niſi animum tribuendi alteri honorem, quem meretur, ignarus licet, quantum mereatur. Quamobrem honoratus, qui ſuo ſe modulo metiri debet, eundem interpretari tenetur de eo, quem meretur: quod ubi fecerit, verendum non eſt, ne honor exhibitus ipſum reddat faſtoſum (§. 583. *part. 1. Jur. nat.*), neve ſuperbum (§. 888. *part. 1. Jur. nat.*). Hoc pacto ratio regit honorem civilem & a vanitate liberat, quæ abuſui convenit, conſequenter nec vanitati litat honorans, nec honoratus. Ille ſatisfacit officio ſuo, quantum in poteſtate eſt, cum ad ulteriora obligari non poſſit; nec hic quicquam committit, quod officio cuidam ſuo

con-

contrariatur, sibique cavet, ne temeraria opinione ad vitia deflectat. Quodsi quæ modo dicta sunt satis perpenderentur, subito cessaret titulomania, ac tituli desinerent esse venales, honorque civilis non defraudaretur pretio suo.

CAPUT VII.

De Veracitate, Taciturnitate & Urbanitate.

§. 522.

Veracitas dirigit sermonem legi naturæ convenienter. Etenim homo obligatur ad animi sui sensa alteri significanda, consequenter ad moraliter verum loquendum (§. 150. *part. 3. Jur. nat.*), quando sine veriloquio officio cuidam naturali, vel obligationi cuidam, qua alteri in singulari tenetur, satisfieri nequit (§. 159. *part. 3. Jur. nat.*). Qui moraliter verum loquitur, quando alteri animi sui sensa indicare tenetur, verax est (§. 181. *part. 3. Jur. nat.*). Veracitas itaque dirigit sermonem legi naturæ convenienter.

Quidnam sit veracitati proprium.

Lex naturæ dirigit omnes actiones humanas, ideoque etiam sermonem, de quo alia præcipit, alia prohibet, quemadmodum integro capite ostendimus (§. 148. & *seqq. part. 3. Jur. nat.*). Necessitatem hujus directionis jam alias evicimus (*not.* §. 181. *part. 3. Jur. nat.*), ut superflua foret ejus repetitio. Quemadmodum vero habitus dirigendi actiones suas legi naturæ convenienter virtus est (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideoque peculiaris virtus requiritur pro quolibet actionum humanarum genere, de quibus peculiaria præcipit lex naturæ; ita quoque peculiaris quædam virtus est, quæ sermonem dirigit. Atque hæc virtus Veracitas dicitur, a nonnullis etiam Veritas, quo nomine evitandæ ambiguitatis causa nos

uti nolle alias jam monuimus (*not.* §. 181. *part.* 3. *Jur. nat.*). Etenim veritas ineſt ſermoni veracis, cum ea denotet convenientiam ſermonis ſeu verborum cum cogitationibus noſtris (§. 150. *part.* 3. *Jur. nat.*); veracitas vero eſt animus, aut, ſi mavis conſtans & perpetua voluntas moraliter verum loquendi, quando alteri animi tui ſenſa ſignificare teneris (§. 159. *part.* 3. *Jur. nat.*). Aliud igitur eſt ſermonem tuum eſſe moraliter verum; aliud vero te habere animum moraliter verum loquendi, ut ſatisfacias obligationi tuæ.

§. 523.

Quænam addiſcenda, ut ſimus veraces.

Qui verax eſſe vult, cognoſcere tenetur, in quonam veritas moralis conſiſtat, & quandonam obligatus ſit moraliter verum loqui. Etenim veracitas exigit, ut moraliter verum loquaris, quotiescunque alteri animi tui ſenſa alteri indicare teneris (§. 159. *part.* 3. *Eth.*). Quoniam itaque moraliter verum loqui nequeas, niſi ſcias, quid ſit moraliter verum loqui, quod per ſe patet; ideo neceſſe eſt, ut cognoſcas, in quonam veritas moralis conſiſtat. *Quod erat unum.*

Enimvero cum nemo pro lubitu ſuo a te exigere poſſit, ut animi tui ſenſa ipſi ſignifices & dum hoc facis moraliter verum loquaris, neque ſemper arbitrii tui ſit, utrum alteri animi tui ſenſa aperire velis, nec ne; ideo neceſſe quoque eſt, ut tibi conſtet, num alter jure quodam a te exigere poſſit, ut de eo, quod quærit, animi tui ſenſa ipſi aperias, ideoque eidem ad moraliter verum dicendum obligatus ſis (§. 23. *part.* 1. *Jur. nat.*). *Quod erat alterum.*

Nimirum non confundenda eſt veritas moralis cum veritate logica, cum logice falſum eſſe poſſit, quod moraliter verum eſt (§. 151. *part.* 3. *Jur. nat.*), neque ſemper fieri poteſt, ut verum logice dicas, quando ad moraliter verum dicendum obligatus es. Quando judex teſtem adhortatur, ut dicat verum, & teſtis jurato promittit, ſe veritatem dicturum; nec is vult, ut

ut veritatem logicam dicat, nec is promittit se dicturum, quod logice verum est. Fieri nimirum potest, ut putet logice verum esse, quod tamen non est, veluti hoc ita factum esse, quemadmodum narrat, cum tamen revera ita factum non fuerit, quæcunque tandem sit erroris sui causa. Quodsi ergo contrarium ejus postea deprehendatur verum & ipsemet agnoscat errorem; non tamen dici potest, eum falsum dixisse, multo minus ei perjurium imputandum. Quamvis hæc satis manifesta sint, ut supervacaneum videri possit verba de iis facere; occurrunt tamen casus, in quibus confusio veritatis logicæ & moralis temeraria parit de aliis judicia, vel nonnullorum etiam conscientiam efficit scrupulosam. Obligatio vero dicendi alteri verum ignorari nequit, ne limites veracitatis & taciturnitatis confundantur, nec limites veracitatis extendantur in detrimentum officiorum aliorum: id quod fieri nequit, nisi læsis virtutibus aliis in vitia quædam incautus incidas.

§. 524.

Quomodo cognoscatur, quando ad moraliter verum loquendum obligati simus.

Quoniam qui verax esse vult, cognoscere tenetur, quandonam obligatus sit moraliter verum loqui (§. 523.), in Jure autem naturæ demonstravimus, quandonam ad veriloquium obligemur (§. 159. & *seqq. part. 3. Jur. nat.*), quandonam ab eo abstinendum (§. 167. & *seqq. part. 3. Jur. nat.*); *Qui verax esse vult, ex Jure naturæ addiscere tenetur, quandonam veriloquium sit præceptum, quandonam illicitum.* In præsenti sufficit notasse, *veriloquium esse necessarium, quod exigit officium quoddam erga se ipsum vel alios, illicitum vero fieri, si officio cuidam erga se ipsum, vel alios repugnat.*

Patet hinc, si quis virtutes ceteras colit, quibus afficiorum erga seipsum, vel alios praxis continetur, ei in dato casu obscurum esse non posse, utrum alteri verum dicere debeat, nec ne. Quodsi quis alteri obligatus non est ad dicendum verum; tum necesse est, ut veritatem vel reticeat, vel falsum dicat.

Pri-

Prius pertinet ad taciturnitatem, quemadmodum posthac videbimus; posterius autem ad veracitatem, si dicendi necessitas nobis fuerit imposita, officio nimirum quodam erga nos ipsum, vel alios urgente falsiloquium, dum arcet veriloquium. Evidens vero est taciturnitatem juxta veracitatem esse colendam, ne quicquam contra hanc committamus.

§. 525.

Quando verax logice verum loquatur.

Si veritatem logicam scit qui verax est, logice verum quoque loquitur. Verax enim moraliter verum loquitur (§. 181. *part. 3. Jur. nat.*). Sed qui moraliter verum loquitur, ejus verba cum cogitationibus ipsius conveniunt, nimirum si affirmat hoc esse verum, id etiam pro vero habet; si ait, se hoc velle, vel nolle, id etiam revera vult, vel non vult (§. 150. *part. 3. Jur. nat.*). Quoniam itaque logice verum est, si quod affirmas fuerit, quod negas non sit (§. 505. *Log.*); si verax veritatem logicam scit, logice quoque verum loquitur.

In veracitate attenditur veritas moralis, quæ quidem a veritate logica distingvitur, cum eadem tamen consistere potest. Veritas moralis consistit in convenientia verborum cum cogitationibus (§. 150. *part. 3. Jur. nat.*), veritas autem logica in convenientia cogitationum cum objecto, seu re, de qua dicitur (§. 505. *Log.*). Quodsi ergo cogitationes tuæ conveniant cum re, de qua dicitur, verba, quæ conveniunt cum cogitationibus tuis, significant quoque ea, quæ conveniunt rei, de qua dicitur. Quamobrem dum moraliter verum loqueris, logice quoque verum est, quod dicitur. Veritas itaque moralis non dissentit a logica, nisi quando per errorem pro vero habes, quod falsum est, aut pro falso, quod est verum. Notandum vero, ea, quæ dicuntur, duplici modo considerari posse, vel prout referuntur ad dicentem, vel prout referuntur ad rem, de qua dicitur. Quodsi moraliter verum loquaris, dum dicis te ita sentire, vel hoc velle, aut nolle; revera quoque ita sentis, vel hoc vis, aut non vis (§. 150. *part. 3. Jur. nat*), ideo-

ideoque logice verum est te ita sentire, vel hoc velle, aut nolle. Ast cum fieri possit, ut esse putes quod non est, aut non esse, quod est; logice falsum est, quod moraliter verum est (§. 151. *part. 3. Jur. nat.*). In sermone igitur veritas logica subjectiva distingvenda ab objectiva; atque illa est, ob quam, quod dicitur, moraliter verum dicatur, sive respectu objecti verum fuerit, sive falsum.

§. 526.

De veritate logica cum morali coincidente in declaratione animi sui.

Quoniam unusquisque sibi conscius est ejus, quod vult, aut non vult, nec fieri potest, ut se velle putet, quod non vult, aut nolle, quod vult, si vero veritatem logicam scit qui verax est, logice verum loquitur (§. 505.); *si qui verax est dicit se hoc velle, vel nolle, revera quoque hoc vult, vel non vult, ideoque logice verum loquitur* (§. 525. *Log.*), consequenter cum in promissis promissor promissario declaret voluntatem suam, quid nempe huic dare vel facere velit (§. 361. *part 3 Jur. nat.*), *si verax quædam promittit, logice quoque verum dicit*, scilicet quod in præsenti habeat animum dandi, vel faciendi, quod se daturum, vel facturum dicit, logice verum est.

In declaratione animi sui veritas logica a morali nunquam dividitur. Quodsi logice falsum est, te hoc velle, vel nolle moraliter quoque verum non loqueris, quando te velle, vel nolle dicis. Veracitas itaque maxime requiritur in promissis, qui unicus modus est, quo homines sese sibi invicem obligari possunt (§. 393. *part. 3. Jur. nat.*), consequenter quo obligationes contrahuntur, sine quibus res humanæ consistere nequeunt.

§. 527.

De veritate logica cum morali non

Quoniam unusquisque sibi quidem conscius est ejus, quod de re quadam cogitat, non vero inde sequitur, ut res reve-

coincidente in declarandis actibus facultatis cognoscendi.

revera se ita habeat, quemadmodum putat, moraliter autem verum est, si quod dicitur cum cogitationibus dicentis convenit (§. 150. *part. 3. Jur. nat.*), non vero simul logice verum, nisi veraci veritas logica fuerit perspecta (§. 525.); *quamvis verax sis, non tamen inde sequitur, ut res revera se habeat, quemadmodum dicis*, consequenter *veritas logica aliunde adhuc probanda, aut, si probatio deficit, ob rationes alias præsumenda.*

Narras alteri factum aliquod, quod tibi narratum ab alio & quod pro vero habes. Quodsi affirmes, hoc verum esse; quamvis de veracitate tua nullum supersit dubium, non tamen aliud hinc colligitur, quam te habere factum pro vero. Utrum vero verum sit, nec ne, & num omnia ita sese habeant, quemadmodum a te narrantur, aliunde adhuc probandum est. Quodsi in iis, quæ ad facultatem cognoscitivam spectant, sufficeret veritas moralis, ut quod dicitur etiam logice sit verum, omnes errores, qui defenduntur, forent veri: quod quam sit absurdum, nemo est qui non videat. Non solum plurimæ dantur rationes, cur in universalium cognitione a vero aberretur; sed dantur etiam haud paucæ, cur idem contingat in singularium, seu factorum cognitione (§. 615. 617. *Log.*).

§. 528.

De absurditate eorum, qui se offendi putant, si narrationi non habetur fides.

Cum ex eo, quod verax sis, minime sequatur, ut res revera se habeat, quemadmodum dicis (§. 527.); *si quis credere nolit, quæ narras, veracitatem tuam in dubium minime vocat,* ideoque *multo minus te pro mendace habet* (§. 182. *part. 3. Jur. nat.*), consequenter *ratio nulla est, cur hoc ægre feras, ac propterea te offensum putes* (§. 936. *part. 1. Jur. nat.*). Patet etiam, *absurdum esse, ut veracitate tua confisus pretendere velis, quod narras, pro vero haberi.*

Absurditas hæc quamvis satis manifesta sit, dantur tamen haud pauci, qui ægerrime ferunt, si narrantibus non creda-

tur

tur, aut quod narratur, vel in dubitationem adducatur, vel pro falso declaretur. Omnium autem absurdissimi sunt, qui se injuria affici contendunt, si alii pro vero habere nolunt, quod ipsi statuunt, nulla tamen ratione solida probare possunt, immo ne quidem ipsi satis intelligunt; quod aliis pro vero obtrudunt: quod quamvis captu non adeo difficile sit, non inconsultum tamen videtur addere propositionem sequentem.

§. 529.

Veracitas non versatur circa veritates universales, sed saltem circa singulares, sive facta & non facta. Ut enim verax sis, non aliud requiritur, quam ut pro vero habeas, quod te pro vero habere dicis, aut ut velis, vel nolis, quod te velle, vel nolle dicis (§. 150. *part. 3. Jur. nat.*). Enimvero si de veritate logica quæstio fuerit, illud verum agnoscitur, quod demonstrari potest sive directe, sive indirecte (§. 544. 557. *Log.*), ideoque propterea verum non est, quod verum esse id putes. Veritates igitur universales non sunt objectum veracitatis. *Quod erat unum.* *De objecto veracitatis.*

Enimvero cum præter singularia & universalia non dentur entia alia (§. 227. 230. *Ontol.*), veracitas autem circa veritates universales non versatur, *per demonstrata n. 1.* necesse est eam saltem versari circa veritates singulares, quæ ad facta, & non facta revocari constat, cum tuum etiam judicium de re quadam universali tanquam actus intellectus ad facta referatur. *Quod erat alterum.*

Non est, quod excipias veracitati repugnare, si, qui confiteri debet, quænam sit ipsius de hac, vel ista re sententia, hanc suam esse dicit, quæ non est. Etenim non quæritur, num hæc, vel ista sententia sit vera, sed quamnam pro vera habeat. Quæstio igitur est de judicio ipsius, qui actus intellectus est in numerum singularium referendus, quæ demonstrari neque-

 unt,

unt, consequenter ubi in sensum non incurrunt, nonnisi credi possunt. Quamobrem nimis tyronem sapit, si quis sibi persuadet, commentum quoddam suum esse verum, quod in Acta alicujus societatis scientiarum fuerit relatum. Ponamus enim, quod tamen poni nequit, societatem quandam pro vero habere, quod pro vero haberi vult opinionis commentor, non alia hic spectatur veritas, quam moralis, nimirum quale sit judicium societatis de opinione ista, inde autem colligi nequit veritas logica, quæ tam diu dubia manet, donec rationibus solidis fuerit evicta, salva autoritate societatis, cujus veracitas in dubium minime revocatur. Sententiam aliquam esse veram & a societate quadam pro vera haberi manifesto differunt. Absurdum itaque est veritati illius obtendere autoritatem societatis, quæ, dum partes suscipit commentoris, opinionem ejus suam faciens, ad probandam sententiam suam perinde tenetur, ac commentor tenebatur, si pro vera haberi debet. Qui propter autoritatem alterius, quicunque tandem is sit, sententiam aliquam amplectitur, is dicere nequit eam esse veram, sed ab alio quodam haberi pro vero, cujus scientia confidit. Quamobrem qui opinionis suæ commentum defensurus provocat ad autoritatem aliorum, eo ipso confitetur, seipsum nescire, utrum verum, an falsum sit, quod statuit, sed pro vero habere, quia approbant alii. Patet itaque credibilia a scibilibus esse distingvenda, quorum ista ad veracitatem, quæ virtus moralis est, hæc ad scientiam, quæ virtus intellectualis est, spectant. Notandum vero est, veritates universales dici propositiones omnes, quæ demonstrari possunt, consequenter omnia scibilia. Quamobrem si dicatur, Terram moveri circa solem, id veritati universali æquipollet, quatenus nimirum is non sensui obvius est, sed ex aliis observatis inferendus, ut in numerum scibilium referatur, & objectum scientiæ, non historiæ sit.

§. 530.

§. 530.

Omnis assentatio veracitati repugnat. Etenim assentator alterius dicta & facta utilitatis captandæ causa approbat (§. 205.), consequenter aliter loquitur, aliter sentit. Quamobrem cum moraliter verum non loquatur, qui aliter loquitur, quam sentit (§. 150. *part 3. Jur. nat.*); moraliter verum non loquitur, sed potius moraliter falsum (§. 152. *part. 3. Jur. nat.*). Et quoniam utilitatis saltem suæ causa id agit, ut alter in errore persistat, aut si de factis sermo fuerit, in vitiis perseveret, nemo autem id agere debet, ut alter in errore persistat (§. 709. *part. 1. Jur. nat.*) & in vitio perseveret (§. 713. *part. 1. Jur. nat.*), nec sola utilitas ratio sufficiens juris est (§. 265. *part. 1. Phil. pract. univ.*), immo nec ad finem quamvis licitum consequendum uti licet mediis illicitis (§. 443. *part. 1. Eth.*); assentator moraliter falsum loquitur, cum nulla officii violatio aut obligatio contracta, cui aliter satisfieri nequit, necessitatem falsiloquii imponit, nec falsum non dicendo jus ullum alterius violatur. Quamobrem cum in hoc casu falsiloquium non sit licitum (§. 172. *part. 3. Jur. nat.*); omnem assentationem veracitati repugnare evidens est. *De assentatione veracitati adversa.*

Assentator loquitur ad voluntatem & voluptatem alterius (§. 205.). Omnis itaque assentatio falsiloquium est (§. 156. *part. 3. Jur. nat.*). Qui omne falsiloquium pro mendacio habent, consequenter salva veracitate falsiloquium dici posse negant; inde statim inferunt, assentationem omnem veracitati repugnare. Enimvero cum nos ostenderimus, dari casus, in quibus falsiloquium licitum est (§. 172. *part. 3. Jur. nat.*); nobis adhuc ostendendum erat, assentationem non esse casum falsiloquii liciti. Quodsi dicas fieri posse, ut assentator quoque approbet quæ vera & recta sunt; duo distinguendi sunt casus, aut assentator novit, quod vera & recta sint, aut non novit. Si vera & recta approbat ex animi sui sententia, lau-

dem meritam eidem tribuit, ideoque in hoc non assentatur, si vel maxime assentetur in aliis. Quodsi vero in hoc etiam casu saltem loquatur ad voluntatem & voluptatem alterius, non ipsa veritate permotus, sed utilitate quadam sua; cum animum laudem meritam tribuendi non habeat, quam parum curaret, nisi sua interesset ut laudaret alterum; laudatio in assentationem degenerat. Cumque assentatores augeant id, quod is, cujus ad voluntatem dicitur, vult esse magnum (§. 500.); assentatores hoc etiam modo a veracitate discedunt. Si vera & recta approbant, quæ talia esse ignorant, evidens est quod non loquantur nisi ad voluntatem alterius, veritatis nullam rationem habentes, ideoque multo minus ab assentatione absolvuntur. Virtus nulla alteri contraria, sed una inter omnes concordia. Quicquid igitur virtuti contrariatur, id ad vitium adscribendum. Patet hoc ex nuda definitionum virtutis ac vitii collatione (§. 321. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem etiam hinc patet, assentationem in numero vitiorum esse.

§. 531.

Medium vitandi assentationem.

Quoniam omnis assentatio veracitati repugnat (§. 530.), consequenter fieri non potest, ut qui verax est assentatorem agat; *si quis assentationem fugere velit, veracitati studere tenetur.*

Non opus demum est, ut sollicite inquiramus, quid nobis sit agendum, ut ab assentatione nos abstineamus. Cum enim veracitati operam dare debeamus, & ad hanc plana atque facilis via sit, omne studium convertendum in hanc virtutem, quæ non permittet, ut assentatio ulla ratione nobis sese commendet, ideoque ab eo erimus alieni.

§. 532.

De veracitate ad sermonem vicarium extensa.

Ad veracitatem pertinet, si aliis quoque signis, quam verbis animi nostri sensa significamus. Signa enim quæcunque, quibus eadem, quæ verbis, alteri indigitari possunt, verbis æquipollent

lent (§. 241. *part. 3. Jur. nat.*), consequenter perinde est, sive verbis, sive signis quibuscunque aliis, alteri animi nostri sensa indigitemus. Quamobrem cum verax moraliter verum loquatur, hoc est, verba cum cogitationibus suis convenientia profert (§. 150. *part. 3. Jur. nat.*), quia alteri animi sui sensa indicare tenetur (§. 181. *part. 3. Jur. nat.*); ad veracitatem pertinet, si aliis quoque signis, quam verbis animi nostri sensa significamus.

Sermo proprie consistit in verborum recitatione, quibus alteri ea, quæ cogitamus, significamus. Quoniam vero verborum significatus arbitrarius, idem significatus, qui verbis impositus, signis quoque aliis imponi potest: quo facto, signa ista subeunt vicem verborum, & eorum usus sermo vicarius est. Quodsi fingamus, homines esse natura mutos & invenisse alia signa ad cogitationes suas alteri significandum apta; hoc non obstante, veracitas foret virtus, nec in ea quicquam mutaretur. Obligationis naturalis, qua ea nititur, ratio non quærenda in sermone, sed in necessitate alteri significandi animi sui sensa (§. 159. *part. 3. Jur. nat.*), quæ eadem manet, quocunque tandem modo ea significantur. Exemplum istiusmodi sermonis vicarii est, quo Jonathan Davidi indicavit propositum Saulis ipsum interficiendi, 1. Sam. XX. Ipsa scriptura sermo vicarius est: sane litteræ, ex quibus componuntur vocabula scripta, signa prorsus diversa sunt a voce articulosa, qua efferuntur verba.

§. 533.

Sermo talis non intelligitur nisi respectu ejus, ad quem dirigitur, respectu aliorum non censendus est nisi sonus quidam sine mente. Per se constat, sermonem esse medium, quo alteri cogitationes nostras significamus, nec alio fine homines sermone uti. Quamobrem si sermo ad aliquem dirigitur, id saltem intenditur, ut ipsi animi nostri sensa significemus, non vero aliis, conse- *Quomodo sermo rite concipiendus.*

quen-

quenter sufficit, ut ipse saltem eadem intelligat, ideoque verba respectu saltem ipsius habere debent significatum ad cogitationes nostras indicandum aptum. Quoniam itaque parum curamus. utrum alius, qui forte nos loquentes audit, mentem nostram intelligat, nec ne; respectu ipsius loquentes saltem sermonem consideramus tanquam sonum, qui ad nihil significandum destinatus est. Sermo igitur talis non intelligitur nisi respectu ejus, ad quem dirigitur, respectu aliorum non censendus est nisi sonus quidam sine mente.

Equidem si in sermone utamur verbis in significatu communi usui loquendi conformi, omnes intelligunt, quid dicamus, qui nos loquentes audiunt; id tamen propositioni præsenti non obstat, in qua saltem ostenditur, qualis sit sermo ex intentione loquentis: id quod multiplicem usum habet. Ita hinc definiendum, utrum quis perspicue, an obscure loquatur. Inde etiam decidendum, num ita loqui liceat cum altero, ut, si tertium sermonem nostrum audire contingat, ille concipiat sensum a mente nostra prorsus alienum. Huc etiam referendi casus ambiguæ locutionis, ut alia taceamus.

§. 534.

An veracitati repugnet ex compacto ita loqui cum altero, ut contrarium ejus, quod dicitur, sit intelligendum.

Quoniam sermo talis non intelligitur, nisi respectu ejus, ad quem dirigitur, respectu ceterorum vero considerandus est tanquam sonus quidam sine mente (§. 533.), verax autem sermonem suum saltem dirigit ad eum, cui animi sui sensa significare obligatur (§. 181. *part. 3. Jur. nat.*); *veracitati non repugnat, ut cum eo, ad quem sermo noster dirigitur, conveniamus, contrarium ejus, quod dicitur, esse intelligendum.*

Facile intelligitur, conventionis hujus non aliam esse rationem, quam ut caveatur, ne, si tertius quidam verba nostra percipiat, mentem nostram intelligat. Occurrunt enim casus, in quibus hac cautione opus est, si cuidam animi nostri sensa

sensu aperire velimus, inprimis si absenti per litteras quædam significanda, quæ scire ipsius interest. Ostendimus jam alias, sermonem nostrum falsiloquium non esse, si falsum dicendo, vel ambigue loquendo is, cui loquimur, non concipiat mentem ab ea, quam habemus, diversam; etiamsi hoc faciat tertius, ad quem sermo non dirigitur (§. 223. *part. 3. Jur. nat.*), multoque minus mendacium (§. 224. 182. *part. 3. Jur. nat.*). Si veriloquium omne esset licitum, falsiloquium omne illicitum, veracitas nihil difficultatis haberet: ast quoniam falsiloquia quædam licita sunt, ideoque veracitati minime repugnant, immo potius eidem sese commendant, veriloquia vero quædam illicita, utpote taciturnitati adversa, aut virtutibus aliis contraria, accurate discernendum, quandonam vera loqui liceat, quandonam vero veriloquium improbetur. Nihil autem difficultatis supererit, si quis teneat ea, quæ de obligatione circa sermonem prolixe demonstravimus (§. 148. & *seqq. part. 3. Jur. nat.*). Alibi igitur sufficienter exposita hic repetenda non sunt. Coincidit conventio de sermone in sensu contrario intelligendo cum compacto de sermone vicario, quod paulo ante memoravimus (*not.* §. 532.). Sermo autem iste vicarius longe plurimis modis variari potest, quos circumstantiæ datæ ingeniosis facile suppeditant. Veniunt in hunc censum cryptographiæ, quibus principia generalia insunt ad alios sermones vicarios producenda.

§. 535.

An veracitati contrarietur pro logice vero venditare quod num sit nos ignorare novimus.

Veracitati minime convenit, ut quis pro logice vero venditet, quod num logice verum sit se ignorare novit. Quodsi enim quis noverit se ignorare, num logice verum sit, quod pro logice vero venditat; ejus verba cum cogitationibus suis minime conveniunt, cum ex ejus verbis is, ad quem sermo dirigitur, inde colligat, ipsum hoc, quod dicit, habere pro logice vero. Moraliter igitur verum non loquitur (§. 150. *part. 3. Jur. nat.*). Quamobrem cum non supponatur, officium ali-

quod erga se ipsum, vel erga alios, aut etiam erga Deum exigere, ut moraliter falsum loquatur; alium in errorem adducere vult temere, nulla certe legitima causa. Enimvero nemo hominum aliorum animis errorem insinuare debet (§. 708. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem nec licet pro logice vero venditare, quod num logice verum sit nos ignorare novimus, ideoque moraliter falsum loqui in hoc casu illicitum, consequenter si de eo sermo incidit, de eo tanquam nobis certo loqui minime debemus. Jam vero veracitas exigit, ut moraliter verum loquamur, quotiescunque alteri animi nostri sensa indicare tenemur (§. 181. *part. 3. Jur. nat.*). Veracitati itaque minime convenit, ut quis pro logice vero venditet, quod num logice verum sit se ignorare novit.

Moraliter verum nos minime loqui, si pro logice vero venditemus, quod num sit nos ignorare novimus, palam est, neque in eo hærebit, qui saltem novit, quid moraliter verum dicatur. Enimvero cum non omne falsiloquium sit illicitum, non eadem facilitate intelligitur, utrum istiusmodi locutiones veracitati contrarientur, nec ne. Quamobrem ostendendum erat, eas per se veracitati minime convenire, nisi per modum exceptionis in collisione veriloquii cum officiis quibusdam efficiantur licitæ: qui casus omnino rarissimus est. Rationes autem, cur quis pro logice vero venditet, quod num verum sit se ignorare novit, duplices sunt. Aut enim vult videri, quod sciat, quæ nescit, aut vult, ut alii autoritate ejus commoti pro vero habeant, quod ipsis persuadere intendit. Hujus autem intentionis pro diversitate circumstantiarum variæ admodum esse possunt rationes. In casu priore erroneam de se opinionem ingignere vult aliis, existimationis sui causa; in posteriore alios in errorem adducere vult, quod ipsius interest quacunque de causa, ut alii errorem amplectantur. Quamvis enim fieri possit, ut verum sit, quod pro vero venditatur; cum tamen is, qui id pro vero venditat, hoc ignoret, & se

hoc

hoc ignorare noverit, animum utique habet alteri errorem insinuandi. Idem hic obtinet, quod de peccato conscientia dubia agentis demonstratum (*not.* §. 448. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Peccant hoc modo homines in Rep. litteraria novi ambitione (§. 570. *part. 1. Jur. nat.*) fastuque seducti (§. 583. *part. 1. Jur. nat.*), & qui in Academiis nostris importune sese docentium numero ingerunt, aut cœca fortuna eidem adscribuntur. Huc etiam pertinent assentatores, qui ad voluntatem & voluptatem aliorum loqui solent (§. 205.) & semper augere id, quod is, cujus ad voluntatem dicitur, vult esse magnum (§. 500.). Constat autem vulgo non agnosci, quod ad vitium adscribendum sit, si quis pro vero venditet, quod num verum sit se ignorare novit, aut quod saltem aliorum autoritate confisus pro vero sumit. Quamobrem cum veracitas primaria quædam virtus sit; necesse omnino erat, ut id ostenderetur, ut constet, quomodo ab omni labe immunis servetur & vitia, quæ incautis id persuadent, intimius perspiciantur. Qui veritatis amorem cum virtutis studio conjungit, in omnimodam hujus rectitudinem omni sollicitudine inquirit, ut intimius perspiciat pulchritudinem, quæ eam maxime delectabilem facit & ardorem in eadem proficiendi incendit.

§. 536.

Quomodo se gerat verax in narrandis factis, quorum testis oculatus non est.

Quoniam qui verax est pro logice vero non venditat, quod num logice verum sit se ignorare novit (§. 535.), quando autem de facto nobis aliter non constat, nisi ex relatione aliorum, cujus veritatem sive logicam, sive moralem satis perspicere non possumus, veritatem logicam facti ignoramus; *Qui verax est, facta ab alio sibi narrata nonnisi fide eorum recenset, a quibus ea audivit*, consequenter *si quis ea aliter narret, eidem non contradicit, fide apud autores relicta.*

Quam difficile sit judicium de certitudine fidei, consequenter de veritate logica factorum, de quibus nobis aliunde non con-

constat nisi ex relatione aliorum, præsertim si ad circumstantias particulares descendas, satis patet ex iis, quæ de fidei certitudine demonstravimus (§. 613. & seqq. Log.). Clarius vero adhuc elucesceret hæc difficultas, si quæ ad fidem pertinent in Logica probabilium pro dignitate discussa prostarent. Fides respicit veritatem logicam, quamvis supponat veritatem moralem (§. 613. *Log.* & §. 150. *part. 3. Jur. nat.*). Difficultatis hujus memor esse debet, qui verax esse vult, ideoque non deproperare judicium de veritate logica facti, quod sibi narratum, factum quoque nudum dividere a circumstantiis, quarum singulæ singula judicia peculiaria requirunt, quando de veritate ferendum judicium, idemque resolvere in facta peculiaria, si fuerit compositum, ut, quod uno nomine effertur, multorum quidam complexus sit, & judicium narrantis de facto non confundere cum facto ipso: illud nimirum terminis generalibus enunciat, quod ad certam speciem pertinet, veluti si quis adversarium suum adeo depexum dedisse dicitur, ut dum vivat semper meminerit ipsius, vel si quis fœdissima convitia vomuisse fertur. Quamvis veracitas potissimum requirat veritatem moralem (§. 181. *part. 3. Jur. nat.*); ab ea tamen non dividitur amor veritatis logicæ. Immo si in veritate morali nihil desiderari debet, nec ea ullam labem contrahere culpa quadam dicentis; verax sollicite perpendere tenetur, quidnam sit in eo, quod putat, logice verum, aut quod logice verum putat: neque enim alias verba cum cogitationibus ejus exacte conveniunt, quemadmodum exigit veritas moralis (§. 150. *part. 3. Jur. nat.*). Apparet itaque, quænam sollicitudo teneat animum veracis, ut hoc nomine maxime sit dignus. Absit autem ut existimes, nos virtutem in nimias subtilitates extendere: habent enim ea, quæ nimis subtilia videntur, indispensabilem usum, quando veracitas in virtutes alias influit. Nihil nimis subtile videri debet, quod naturæ virtutis convenit.

§. 537.

§. 537.

Vitium veracitati oppositum *Mendacitatem* appellare lubet. Vulgo *Mendacium* dicitur, quemadmodum jam monuimus (§. 182. *part. 3. Jur. nat.*), cum idem definiremus. Mendacii tamen nomine etiam venit actus mentiendi, seu potius qualitas ejus, quod dicit mendax. Vitandæ igitur ambiguitatis causa, consultius videtur habitum mentiendi, qui proprie vitium dicitur (§. 521. *part. 1. Phil. pract. univ.*), mendacitatem appellare. ***Mendacitas quid sit.***

Non semper prostant vocabula, quibus abstracta indigitantur, neque in sermone Latino genio hujus lingvæ convenienter nova formantur tanquam termini technici in philosophiam admittendi, præsertim si quis vitare velit censuras Litteratorum castitatem lingvæ Latinæ tuentium, quam autoritate scriptorum classicorum metiuntur & magis cordi habent quam veritatem, cum ex adverso philosophus veritatem omnibus vocabulis præferat, verba rebus aptans tanquam signa signatis, non vero res vocabulis, quod ne commode quidem semper, nonnunquam ne prorsus quidem fieri potest. Mendacitas tamen vocabulum novum non est; sed eodem jam usus *Tertullianus*, neque etiam abhorret a genio lingvæ Latinæ, cum mendacitas eodem modo derivetur a mendace, quemadmodum mendicitas a mendico, & veracitas a verace, urbanitas ab urbano.

§. 538.

Mendacitas est vitium veracitati oppositum. Mendacitas enim vitium est, quo moraliter falsum loquitur, qui ad moraliter verum dicendum obligatus (§. 182. *part. 3. Jur. nat.*). Enimvero veracitas virtus est, qua quis moraliter verum loquitur, quando alteri animi sui sensa indicare tenetur (§. 181. *part. 3. Jur. nat.*). Evidens itaque est mendacitatem esse vitium oppositum veracitati virtuti. ***Quodnam vitium veracitati opponatur.***

Legi naturæ convenienter ſermonem dirigit non modo veracitas, verum etiam taciturnitas. Quamvis itaque illa verſatur circa actiones poſitivas legi naturæ convenientes, ideoque circa ſermonem actualem, & hæc principue circa negativas, quando ſcilicet non loquendum, ſed tacendum; vitium tamen huic oppoſitum garrulitas, vi eorum, quæ deinceps demonſtrabuntur, verſatur circa actiones poſitivas, ſeu ſermonem legi naturæ minus convenientem, quando ſcilicet loquimur, cum tacendum erat. Et quoniam quoque mendacitas verſatur circa ſermonem illicitum, falſiloquia nimirum lege naturali prohibita (§. 182. *part. 3. Jur. nat.*); ideo non eſt, quod miremur, ſi quædam dentur actiones poſitivæ, ſeu locutiones, quæ alio reſpectu ad mendacitatem, alio ad garrulitatem referuntur. Quodſi ergo modos illos diverſos conſiderandi eandem locutionem cognoſcere ſtudueris; ejusdem turpitudinem intimius perſpicies, quæ utique major eſt, ſi duorum vitiorum te ſimul reum effecerit. Quamvis enim non deſint, qui nimias ſubtilitates vocaturi ſunt ea, quarum obſervatio nimis moleſta ipſis videtur; eorum tamen judicium contemnere tenetur ſtrenuus virtutis cultor, vi eorum, quæ paulo ante monuimus (*not.* §. 536.).

§. 539.

De objecto mendacitatis.

Quoniam mendacitas veracitati opponitur (§. 538), veracitas autem verſatur circa veriloquium, quod exigit lex naturæ, quando alteri animi noſtri ſenſa obligare tenemur (§. 181. 162. *part. 3. Jur. nat.*), & veriloquio falſiloquium opponitur (§. 154. 156. *part. 2. Jur. nat.*); *mendacitas verſatur circa falſiloquium, quod prohibet lex naturæ, quando alteri animi noſtri ſenſa indicare obligamur.* Et quemadmodum veraci, qui legi naturæ convenienter dirigit ſermonem ſuum (§. 522), lege naturæ permiſſum eſt falſiloquium, ſi ſine eo officio cuidam erga ſeipſum, vel erga alios, aut obligationi contractæ ſatisfieri nequit (§. 172. *part. 1. Jur. nat.*); *ita mendax*, qui contra legem naturæ dirigit ſermonem ſuum (§. 322. *part. 1. Phil.*

Phil. pract. univ.), *a veriloquio non abstinet, etiamsi officio cuidam erga seipsum, vel erga alios, aut obligationi contractæ repugnet* (§. 167. 168. *part. 3. Jur. nat.*).

Cum habitus mentiendi sit mendacitas (§. 537.), mendacia vero sint falsiloquia pugnantia cum obligatione, qua tenemur alteri ad animi nostri sensa significanda (§. 182. *part. 3. Jur. nat.*); evidens quidem est, objectum mendacitatis esse falsiloquium illicitum: ast non æque evidens videbitur, ad idem quoque referendum esse veriloquium in casu illicito, præsertim cum id potius taciturnitati, quam veracitati adversari videatur. Enimvero quando lex naturæ præcipit, ut a veriloquio abstineamus, & nobis falsiloquium permittit; evidens est supponi casum, in quo nobis imposita est necessitas quædam loquendi, veluti si aggressor furibundus stricto gladio persequitur fugientem & ex te quærit, quo fugerit: ast taciturnitas supponit casum, in quo ab arbitrio tuo dependet, utrum loqui velis, nec ne. Quando lex naturæ falsiloquium facit licitum, idem veriloquio æquiparatur, cum salva veracitate moraliter falsum loquamur: ex adverso itaque veriloquium mendacio æquiparandum, quando lege naturali prohibetur, & ejus loco falsiloquium permittitur Nihil in hisce difficultatis est, modo ea nobis cognita & perspecta fuerint, quæ de veriloquio & falsiloquio demonstravimus in parte tertia Juris naturæ, & observetur, æstimationem actionum moralem non esse confundendam cum physica. Veriloquium in se sive physice spectatum falsiloquium esse nequit, vi principii contradictionis: ast veriloquium moraliter spectatum, quatenus lege naturæ efficitur illicitum, æquipollet falsiloquio prohibito, seu mendacio. Quam paradoxum hoc forsan videbitur nonnullis, non tamen abhorret a notionibus communibus. Neque enim infrequens est, ut, si quis verum dicat respondens ad quæsitum, quando verum dicere non debebat, is ab alio objurgetur, eidemque contradicatur, & in locum veriloquii falsiloquium significantius substituatur.

§. 540.

§. 540.

Veriloquium quousque extendatur. *Quotiescunque loquimur, etiamſi nulla ratione ſpeciali obligemur alteri animi noſtri ſenſa declarare, ſemper verum dicendum.* Etenim ſi nulla ratione ſpeciali obligemur alteri animi noſtri ſenſa declarare, nulla loquendi neceſſitas nobis impoſita eſt (§. 118. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), ideoque in arbitrio noſtro poſitum eſt, utrum loqui, an tacere, utrum hoc dicere, vel reticere velimus, conſequenter caſus non exiſtit, in quo falſiloquium permiſſum (§. 172. *part.* 3. *Jur. nat.*). Quoniam itaque ſermo eſt inventus, ut alteri cogitationes noſtras ſignificare poſſimus, quod per ſe patet; quotiescunque cum altero loquimur, quando nulla loquendi neceſſitas nobis impoſita, animum habemus alteri aliquid ſignificandi, quod mente tenemus, & ipſum noſſe velle præſumimus. Per ſe porro patet, neminem velle, ut falſum ſibi dicatur, conſequenter eum, cui loqueris, ſupponere, quod verum dicas. Inutilis nimirum foret omnis ſermo, niſi tu haberes animum verum dicendi & alter vellet, ut verum dicas. Quamobrem quotiescunque loquimur, etiamſi nulla ratione ſpeciali obligemur alteri animi noſtri ſenſa declarare, ſemper verum dicendum.

Oſtenditur etiam hoc modo. Qui loquitur, nulla urgente neceſſitate, ut alteri animi ſui ſenſa declaret, tacere poteſt, ſi moraliter verum loqui nolit. Enimvero qui tacere poteſt, ei moraliter falſum loqui non licet (§. 184. *part.* 3. *Jur. nat.*), qui vero tacere non vult, cum poſſet, is moraliter verum loqui obligatur (§. 185. *part* 3. *Jur. nat.*). Semper igitur dicendum verum, quotiescunque loquimur, etiamſi nulla ratione ſpeciali obligemur alteri animi noſtri ſenſa declarare.

Dantur caſus, in quibus obligamur alteri animi noſtri ſenſa declarare, veluti in omnibus pactis & in promiſſis eorumque acceptatione, itidemque in dationibus gratuitis, & omnibus aliis

aliis quibuscunque vitæ negotiis. In hisce casibus omnibus non modo physica necessitas moraliter verum loquendi patet, verum etiam moralis non minus manifesta est, cum sermo requiratur ad exercitium officiorum erga se invicem, ut homo homini se præbeat utilem. Dantur vero etiam casus, in quibus non obligamur alteri significare, quidnam mente teneamus, aut animo volvamus, veluti si alteri narramus, quid viderimus, vel audiverimus, aut quid facere velimus, vel nolimus. Atque tunc nulla ratio est, cur alteri falsum dicere debeamus. Quodsi enim tua intersit, ne verum dicas, tacere potes; si intersit alterius, ne id norit, tacere itidem potes, neque opus est in utroque casu, ut dicas falsum, quod non permissum nisi per modum exceptionis in officiorum collisione, quando v. gr. vel dicendum verum & non præcavendum alterius damnum, aut non avertendum periculum præsens, vel hoc faciendum & verum non dicendum, sed falsum. Quodsi vis narrare alteri, quid videris vel audiveris, quid de hac, vel ista re sentias, quid facere nolis, vel velis; absurdum utique est dicere falsum, nec concipi potest te id velle sine animo illudendi, quem cum lege naturæ pugnare quivis facile intelligit, cum nemo velit sibi illudi ab altero, sed hoc ægre ferat. Quamvis itaque aliquando (id quod tamen rarius contingit) falsiloquium licitum sit ac permittatur; manet tamen regula, verum semper esse dicendum, nisi unico isto casu excepto.

§. 541.

De voluntate veracis semper verum dicendi.

Quoniam semper verum dicendum, quotiescunque loquimur, etiamsi nulla ratione speciali obligemur alteri animi nostri sensa declarare (§. 540.), qui vero verax est moraliter verum loquitur, quotiescunque alteri animi sui sensa indicare tenetur (*§. 181. part. 3. Jur. nat.*); *verax etiam moraliter verum loquitur, quando nulla ratione speciali alteri obligatur dicere, quid cogitet, seu quid mente teneat, aut animo voluat.*

Aſt quoniam ſaltem moraliter verum loquitur, *ea quæ dicuntur, ad veritatem logicam non extendenda, niſi quando veritas logica a morali dividi nequit* (§. 526.).

Si verax narrat, quæ vidit, vel audivit, verum eſt, quod hoc viderit, vel audiverit: an vero omnia ſe ita habeant, quemadmodum narrat, vel num hoc revera factum ſit, quod narrari ab aliis audivit, inde colligi nequit, quod verba conveniant cum cogitationibus ſuis, nec ſint a mente ejus diverſa, conſequenter quod moraliter verum loquatur. Qui ergo dictis ejus fidem habet, non aliter ea accipit, quam quod narrans putet, rem ita ſeſe habere, quemadmodum narrat, vel quod hoc ab aliis audiverit. Quid credendum ſit, ex iis dijudicandum, quæ de certitudine fidei ex parte inprimis facultatis cognoſcitivæ tenenda. Hæc igitur probe tenenda ſunt, tum ne nimium credulus ſis, nocet enim haud raro credulitas, tum ne contra diſſentientes pertinaciter defendas, quod tibi narratum, tum ne veracitas narrantis ſuſpecta tibi fiat, ſi contrarium deprehendatur verum. Quamvis narrans contendat, logice verum eſſe quod dicit; inde tamen ſalva veracitate non aliud colligitur, quam quod pro certo habeat, verum eſſe quod dicit, nec quicquam de veritate ejus logica dubitet. Falluntur haud raro homines, nec ſe deceptos putant; non tamen propterea habent animum fallendi alios, ſeu falſa aliis perſuadendi. Ceterum etſi parum aut nihil referat, utrum quod dicit alter pro logice vero habeatur, nec ne; non tamen parum intereſſe exiſtimandum eſt, ſive moraliter verum, ſive falſum dicatur. Moralis enim veritas cum ad virtutem pertineat, ex utilitate ejus, quod pro vero habetur, æſtimanda non eſt. Etiam in minimis peccare haud quaquam leve eſt. Virtus omnis requirit voluntatis perpetuitatem (§. 328. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Perpetuitati autem repugnat, ut verum non dicas, quando verum dicere debes. Taceo, quod in minimis peccando contrahatur habitus peccandi, qui ad ea, quæ majoris ſunt momenti, continuo extenditur. Ideo dudum obſer-

obſervatum eſt, malos in parvo incipere, in magno, immo maximo, niſi malitiæ obex ponatur, deſinere. Neque hoc mirum eſt, animus enim peccandi idem eſt tam in parvo, quam in magno, quamvis motivum & ejus efficacia variet. Atque hoc non minus de virtute quacunque alia, quam de veracitate tenendum. Semper eſſe debemus memores, virtutis cultori ne latum quidem ungvem unquam a lege naturæ diſcedendum eſſe.

§. 542.

De mendacio in ſermone communi.

Similiter quoniam ſemper verum dicendum quotiescunque loquimur, etiamſi nulla ratione ſpeciali obligamur alteri animi noſtri ſenſa declarare (§. 540), conſequenter quando tacere poteramus, qui vero moraliter falſum loquitur, cum tacere poſſet, mentitur (§. 186. *part. 3. Jur. nat.*); *omne falſiloquium mendacium eſt, quando quis cum altero loquitur, cui declarare nulla ratione ſpeciali obligatur, quid de re quadam novit, aut quid animo volvat*, conſequenter *omnis ſermo moraliter falſus mendacium eſt, quem vitare poteramus, aut declinare.*

Colloquuntur homines in cogreſſibus & converſatione & ferente occaſione quacunque, etiamſi nullum inter ipſos negotium geratur, ideoque cum neutrius intereſt ut norit, quid alter noverit, vel de re quadam ſentiat, aut quid animo volvat. Tunc nobis nullam impoſitam eſſe neceſſitatem de hac, vel iſta re, aut de eo, quod facere nobis propoſuimus, loquendi patet. Quodſi itaque veritatem alteri dicere nolimus, tacere poſſumus, immo etiam non uno modo declinare ſermonem, ſi vel maxime occaſio nos ad eundem invitet. Nulla igitur ratio eſt, cur falſum dicere teneamur, conſequenter cur velimus, ut alter pro vero habeat, quod non eſt (§. 179. 180. *part. 3. Jur. nat.*), ideoque eum fallere intendamus (§. 330. *part. 3. Jur. nat.*). Quamvis ſi quod dicitur exigui, vel nullius momenti appareat, ideoque parum referre videatur, utrum ab altero pro vero

 habea-

habeatur, nec ne; vi tamen imperſcrutabilis rerum nexus contingere poteſt, ut inde proveniant mala, & per conſequens fallendi animus pro re levicula non eſt habendus. Et revera quoque ſibi nocet, qui mendacia iſta tam parvi facit, cum mentiendi habitu contracto in rebus quoque arduis mendax ſit, & unicuique diſpliceant iſtiusmodi quoque mendacia. Confer ea, quæ ad propoſitionem præcedentem modo annotavimus (*not.* §. 541.).

§. 543.

An id pugnet cum obligatione noſtra. Denique quoniam verum ſemper dicere obligamur, quotiescunque loquimur, etiamſi nulla ratione ſpeciali alteri animi noſtri ſenſa declarare debemus (§. 540.); *falſiloquium pugnat cum obligatione noſtra, etiamſi ei, cum quo loquimur, nulla ratione ſpeciali obligemur, animi noſtri ſenſa declarare.* Immo cum nemo velit ſibi falſa dici, quod per ſe patet, & per conſequens quando quis cum altero loquitur, is utique velit, alterum dicere verum, hic vero ad dicendum verum naturaliter obligetur (§. *cit.*); *inter colloquentes tacitum quoddam pactum intercedit de dicendo vero* (§. 791. *part. 3. Jur. nat.*), conſequenter *falſiloquium quoque cum obligatione contracta pugnat.*

Propoſitio præſens probe notanda, ne difficultas naſcatur ex eo, quod mendacium diximus falſiloquium pugnans cum obligatione, qua tenemur alteri ad animi noſtri ſenſa ſignificanda (§. 182. *part. 3. Jur. nat.*). Nimirum obligatio iſta naſcitur vel ex re, de qua verba fiunt, veluti ſi cum altero contrahendum, aut ſi famulus juſſa domini facere debet, vel ex ipſo propoſito cum altero colloquendi, aut ipſi ſponte ſua quidpiam dicendi. In caſu priori ſpecialis quædam obligatio eſt alteri animi ſui ſenſa declarandi; in poſteriori ſpecialis iſtiusmodi abeſt, cum tacere poſſes, aut reticere, quod dicis, adeſt tamen generalis, quæ in utroque caſu locum habet. Sane ubi nulla ſupponitur obligatio, ibi moraliter poſſibile eſt, quod-

cun-

cunque physice possibile, consequenter in casu sermonis tam verum, quam falsum dicere æque licet, prouti libuerit. Quamvis vero subinde obligatio in abscondito lateat, ut non statim appareat; propterea tamen in dubium minime vocanda, multo minus præfracte neganda. Ceterum in eo casu, quo falsiloquium licitum, veriloquium pugnat cum obligatione naturali (§. 166. 168. 172. *part. 3. Jur. nat.*), in se prorsus immutabili (§. 142. *part. 1. Phil. pract. univ.*), quæ semper anterior concipitur obligatione dicendi verum, consequenter exceptionem facit, ut obligatio naturalis cesset, nec pacto tacito locum facit, ut aliqua contrahi possit. Patet itaque, quod in Jure naturæ omnia sint consona, modo intime perspiciantur, nec judicia præcipitentur, quemadmodum facere solent qui carpendi animo aciem mentis, qua sibi nondum satis acuti blandiuntur, ostentare solent.

§. 544.

Quod omnis defraudator sit mendax.

Qui faudem consilii committit, mendax est. Qui enim fraudem consilii committit, sciens ac volens alteri damnum affert inscio, cum quo ipsi negotium est (§. 147. *part. 5. Jur. nat.*), consequenter cui ad dicendum verum obligabatur (§. 148. *part. 5. Jur. nat.*). Alterum nimirum defraudaturus aut falsum expressis verbis dicit, aut ipso facto contrariam menti suæ opinionem insinuat. Quamobrem cum omne falsiloquium mendacium sit, quando alteri animi nostri sensa indicare tenemur (§. 182. *part. 3. Jur. nat.*); qui fraudem consilii committit mendax est.

Mentem nostram aliis declarare possumus tam verbis, quam factis, sive positivis, sive privativis, & declaratio factis facta sermoni aquipollet, consequenter si facto vel non facto nostro alteri insinuamus opinionem menti nostræ contrariam, vel animo, id falsiloquio æquipollet, neque enim sermo talis habetur nisi quatenus aptus ad significandum alteri cogitationes.

nes nostras (*not.* §. 532.). Si tibi cum altero negotium est, eum non præsumis defraudatorem, sed potius honestum, qui habet animum a defraudatione alienum. Sive igitur expresse falsa dicat defraudandi animo, sive reticeat, quæ dicenda erant, aut quasi bona fide tecum se agere simulet, unum idemque est, cum in utroque casu te inducat in eam opinionem, quasi bona fide tecum agat, ideoque menti suæ adversam. Quare qui a mendacio abhorret, ejus quoque animus a defraudatione alienus: ex adverso autem defraudator religioni sibi minime ducit mentiri. Fraudes sine mendacio non committuntur: quod cum experientia omnes homines doceat, ipsa fraus mendacio adspersit turpitudinis labem, ob quam mendacium pro vitio maxime infami habeatur. Enimvero ut clarius intelligatur, quomodo omni fraudi insit mendacium, exemplo uno, vel altero id declarandum. Si qui novit se æs alienum, quod contrahit, persolvere non posse, & falsis persuasionibus utitur, ut sibi credatur; expressis mendaciis creditorem defraudat ære suo. Quodsi saltem æs alienum, ex quo laborat, dissimulat, dissimulatio mendacium tacitum est. Accedit expressum, quando solutionem promittit, cum sibi conscius se solvendo non fore animum solvendi habere nequeat. Et quoniam quod quis per alium facit per se fecisse putandus; a mendacio non absolvitur, si aliorum opera utitur in ære alieno contrahendo, quamvis hi non ignorent fraudem, quam intendit obæratus. Immo cum hi ad fraudem concurrant lucri sui causa, non modo fraudis fiunt participes, verum etiam mendaces sunt, dum falsis persuasionibus alios inducunt ad credendum pecuniam, & tanto major est mendacitatis infamia, quod se mercede conduci patiantur, ut mentiantur alios defraudandi animo, qui fiduciam in honestate ipsorum collocant. Quamobrem quoque omnes boni infame istud hominum genus horrent, qui mendacium venale habent, ut fraudatoribus patrocinentur. Cumque mendacium fiat non solum verbis, sed & factis; mendax quoque est fraudator, qui luxu opes simulat, ut tanto securius pecunia ipsi credatur. Similiter

liter qui gemmam adulterinam pro genuina sciens vendit, mentitur. Expressum est mendacium, si emtori dicat esse genuinam, immo eandem laudat; tacitum vero, si adulterinam esse dissimulat, emtore honestate ejus confidente nihilque fraudis suspicante. Nunquam mendacium a fraude abest, ac ideo fraudatores & mendaces pari passu ambulare dicuntur.

§. 545.

De mendacio calumniatoris & convitiatoris.

Omnis calumniator mendax est & mendacem se probat convitiator, qui convitia vomens utitur vocabulis ad significandum animum alterum ignominia afficiendi inventis aut studiose conquisitis. Etenim calumniator alteri imputat imperfectiones, quibus minime laborat (§. 814. *part. 1. Jur. nat.*). Quoniam itaque novit, quod de calumniatore supponitur, se verum non dicere, vel se quod dicit, probare non posse, nec quisquam alium calumniari debet (§. 836. *part. 1. Jur. nat.*), omne autem falsiloquium illicitum mendacium est (§. 543.); calumniator omnis mendax est. *Quod erat unum.*

Qui convitia vomens utitur vocabulis ad significandum animum alterum ignominia afficiendi inventis, eo ipso indicat, se habere animum alteri imputandi imperfectiones, sed ignorare, quales ipsi imputare debeat. Quoniam tamen vult dictis suis fidem haberi ab aliis, manifestum est verba ejus cum cogitationibus suis minime consentire, consequenter ipsum moraliter falsum loqui (§. 152. *part. 3. Jur. nat.*). Enimvero cum conviciis proscindere neminem liceat (§. 833. *part. 1. Jur. nat.*), patet ut ante, convitiatorem se probare mendacem, si convitia vomens utatur vocabulis ad significandum animum alterum ignominia afficiendi inventis, aut studiose conquisitis. *Quod erat alterum.*

Calumnias esse mendacia, nemo diffitetur. Quodsi ergo calumniator animum calumniis intendit; mendax utique est. Enim-

Enimvero convitiatorem quoque esse mendacem non omnes agnoscunt, tum quia alteri objectare quoque potest vera, tum quia in verbis ad injuriandum alios saltem inventis, aut studiose conquisitis non adeo manifesta est calumnia, nec animum calumniandi dissimulare videtur convitiator. Quodsi enim in verborum significatum inquiras, ut inde de mente alterius judices; non aliud hinc exsculpes, quam quod convitiator dicere velit, quæ existimationem & famam alterius lædunt, se tamen nihil ejus comminisci posse. Verba igitur ejus satis manifesto indicare videntur animum ejus, ut falsam de eo opinionem ex illis concipere non detur. Quamobrem ne mendacium fingi videatur, ubi nullum est; probe notandum, non ideo mendacium mutare speciem, quod manifestum sit alterum mentiri. Mentitur utique qui novit sibi nihil constare de eo, quod famam alterius lædere possit, verbis tamen suis aliis sinistram de altero opinionem insinuare vult, consequenter aliis persuadere intendit infamiam ejus, cujus famam lacessit. Et quamvis acutioribus vera animi sui sensa abunde prodat, non tamen omnibus ea patent, sed longe plurimi suspicantur, quasi dictis convitiatoris subsit aliquid veri. Non adeo arctis limitibus convitia coërcentur, quin convitiator a calumniis habeat animum prorsus alienum. Hinc etiam videas convitiis calumnias ut plurimum misceri. Docent hoc altercationes non modo plebis inconditæ, sed etiam eruditorum male moratorum, præsertim si malam causam argumentis solidis defendere nesciunt, ut mulierum ritu altercari, quam silere malint. Ostendimus superius, quanta sit stultitia famam suam convitiis defendentis (*not.* §. 273.); sed clarius adhuc elucescit stultitia, si considerentur mendacia, quæ convitiis insunt, & quibus ideo famæ suæ maximam labem adspergit, dum eandem defendere vult, cum mendacitas omnium consensu habeatur pro vitio hominem maxime infamante, ut ideo paulisper nasutiores famam suam per alios convitiis defendi malint, quam per se, puerili tamen errore (§. 275.). Ceterum adhuc notandum est vocabulis ad significandum saltem ani-

animum alterum ignominia afficiendi inventis, nihil certi autem, quod alteri ignominiæ esse possit, indicantibus, accensenda quoque esse nomina, quibus imperfectiones quidem in communi loquendi usu significantur existimationi ac famæ alterius adversæ, sed quæ non alia intentione adhibentur, quam illa, significatu suo determinato spoliata, veluti cum fœmina honestatis notæ, aut in quam nulla cadit suspicio, per convitium dicitur meretrix, aut prostibulum. Mores enim altercantium omnibus abunde noti facile insinuant, convitiatorem vocabulum non sumere in significatu recepto, sed eo saltem uti tanquam apto ad exprimendum animum ignominia afficiendi partem adversam.

§. 546.

Qui mentitur, aut emolumentum quoddam suum, aut detrimentum alterius intendit sive ejus, cui loquitur, sive tertii cujusdam. **Intentio mendacis.** Qui enim mentitur, moraliter falsum loquitur, quando alteri animi sui sensa indicare obligatur (§. 182. *part. 3. Jur. nat.*), consequenter moraliter verum loqui (§. 150. *part. 3. Jur. nat.*). Quamobrem cum adesse debeat aliquod motivum, cur falsum loqui velit, verum dicere nolit (§. 889. *Psych. empir.*), motiva autem nolitionis in repræsentatione boni cujusdam & motiva nolitionis in repræsentatione mali cujusdam consistunt (§. 890. *Psych. empir.*); qui mentitur, aut bonum quoddam consequi, vel malum quoddam avertere a se intendit, aut malum quoddam inferre alteri, vel bono quodam, quod consequi poterat, ipsum privare. Quamobrem aut emolumentum quoddam suum, aut detrimentum alterius sive ejus, cui loquitur, sive tertii cujusdam intendit.

Ita fraudator intendit lucrum suum (§. 147. *part. 5. Jur. nat.*), crimine postulatus vitationem pœnæ, & vindictæ cupidus ægre facere ei, a quo se offensum putat, invidus impedire, ne alius quidam boni cujusdam fiat particeps.

 Vul-

Vulgo mendacium diſtingvitur in officioſum, pernicioſum & jocoſum. *Officioſum* appellatur, quod pro ſalute aut commodo alterius dicitur; *pernicioſum*, quod ex malitia in alterius detrimentum profertur; *jocoſum* denique, quod ideo tantum dicitur, ut delectationem inde capiat mendax. Facile apparet, per officioſum intelligendum eſſe falſiloquium licitum, quod eſt medium unicum ſatisfaciendi officio cuidam ſuo (§. 172. *part. 3. Jur. nat.*), quamvis non ſatis determinate definiatur, cum definitio videatur amplior ſuo definito, quia etiam extenditur ad eos caſus, in quibus contra officium commodo alterius conſulitur: quo pertinet mendacium vitandæ pœnæ cauſa dictum & falſum teſtimonium, ut malæ cauſæ amici conſulatur. Falſiloquium vero, quod licitum eſſe oſtendimus, & ſolum officioſi nomen meretur, ex numero mendaciorum eximendum. Mendacium pernicioſum reſtringitur ad detrimentum alterius, ideoque definitio arctior videtur ſuo definito, cum etiam extendatur ad eum caſum, ubi quis commodum ſuum intendit absque detrimento alterius, veluti ſi quis mentitur, ut præmium quoddam aut beneficium conſequatur, in quem cenſum veniunt aſſentatores (§. 530.), aut commodum ſuum directe, detrimentum alterius nonniſi indirecte intendit, veluti ſi quis mendacium dicit de altero, quem ſibi obſtare putat, quo minus ad officium publicum, quod ambit, promoveatur. Denique mendacium jocoſum, quod dicitur, vix eſt, ut a pernicioſo dividatur. Cum enim qui mentitur voluptatem ex eo capiat, quod alii falſa perſuadere voluerit; alterius credulitatem, quæ famæ quoddam detrimentum eſt, deridendam propinat, aut animi quandam moleſtiam, quæ vel maxime gaudium fruſtratum excipit, alteri afferre intendit. Multo plures mendaciorum diſtinctiones affert *Auguſtinus;* ſed tam illis, quam hiſce omnibus carere poſſumus, modo omne falſiloquium pro illicito habendum eſſe notemus, præter illud, quod eſt medium unicum indiſpenſabilis cujusdam officii, quemadmodum in Jure naturæ oſtendimus, & quod ex numero mendaciorum

exi-

mendum. Equidem demonſtravimus, quod ſolius voluptatis percipiendæ gratia jocari liceat, ſi jocis nihil inſit, quod officio cuidam repugnet (§. 303. *part. 3. Jur. nat.*); non tamen inde inferre licet, mendacium jocoſum, quod dicitur, eſſe licitum. Falſiloquium enim licitum non eſt, niſi quatenus eſt medium unicum indiſpenſabilis cujusdam officii; joci autem ſaltem fiunt animi, aut temporis fallendi cauſa, ut nulla ſit neceſſitas falſum dicendi, præſertim cum falſiloquia influant in mendacitatem, quatenus exercitio, ſeu eorundem actuum repetitione (§. 195. *Pſych. empir.*), contrahitur habitus (§. 430. *Pſych. empir.*), ita ut qui per jocum falſum dicere adſueſcit tandem fiat mendax. Animum quod corrumpere poteſt, lege naturali minime permiſſum, qua voluntatem & noluntatem perficere obligamur (§. 273. *part. 1. Jur. nat.*).

§. 547.

Mendax hominem nullius conſcientiæ ſe prodit, fidem omnem amittit, alios ſibi reddit inimicos, aut ſaltem eorum animum a ſe alienum facit, & alii commercium quoddam cum eo habere nolunt. *Motiva mendacitatem fugiendi.*

Mendax enim aliter cogitat, quam ſe cogitare dicit, quando alteri animi ſui ſenſa ſignificare obligabatur (§. 152. 182. *part. 3. Jur. nat.*), vel emolumenti ſui, vel deterimenti alterius cujusdam cauſa (§. 546.). Quamobrem cum mentiatur, circumſtantiis particularibus expenſis, contra conſcientiam practice practicam falſum dicit (§. 424. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & quia hoc facit non ut officio cuidam ſatisfaciat, ſed ut affectibus, veluti cupiditati habendi, vel ulciſcendi, aut amori, vel odio indulgeat, conſcientia ipſius ſerva eſt (§. 426. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Enimvero homo nullius conſcientiæ eſt, qui contra conſcientiam practice practicam agit, quia ſerva eſt (§. 437. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Mendax itaque homo nullius conſcientiæ eſt, ideoque mentiendo ſe talem prodit. *Quod erat primum.*

Qui mentitur, falſum dicit, quando verum dicere debebat (§. 182. *part. 3. Jur. nat.*). Quamobrem ſi quem mendacem eſſe conſtet, cum difficile ſit judicium, utrum verum jam dicat, an mentiatur, ideoque ſemper mendax præſumatur, donec contrarium manifeſto appareat; dictis ejus nunquam tuto haberi poteſt fides, Habetur itaque nullius fidei homo, ideoque omnem fidem amittit. *Quod erat ſecundum.*

Quodſi mendacium vergat in detrimentum aliorum, cum per ſe pateat, cuilibet diſplicere, quod in detrimentum ſui fit, odium vero concitetur, ſi quod nobis diſplicet in altero obſervamus (§. 674. *Pſych. empir.*), mendax odium eorum incurrit. Quamobrem cum inimicus ſit, qui nos odit (§. 626. *part. 1. Jur. nat.*); mendax alios ſibi inimicos reddit. *Quod erat tertium.*

Quamvis vero non in omnium odium incurrant mendaces, ſed id potiſſimum fiat, ſi qui mendacium vergere in detrimentum ſuum experiantur, aut jam alias mendacia moleſtias ipſis creaverint; quoniam tamen mendacia nemini placere poſſunt, niſi quorum quodammodo intereſt, ut alius mentiatur, veluti ſi vergant in detrimentum ejus, cui ipſi male cupiunt, amor vero concitatur, ſi quid in altero obſervamus, quod nobis placet (§. 645. *Pſych. empir.*), mendacium amori obſtat, ideoque mendax animum aliorum a ſe alienat. *Quod erat quartum.*

Denique ſi quis mendax fuerit, ſemper verendum eſt, ne mentiatur, ut ideo dictis ejus fides tuto haberi nequeat. Quamobrem cum ipſi fidendum non ſit in ullo negotio, nec credendum quod narratur, propterea quod ſemper metuendum, ne fallamur (§. 330. *part. 3. Jur. nat.*); nemo quoque cum ipſo commercium quoddam habere volet. *Quod erat quintum.*

Sin-

Singula ſatis manifeſta ſunt a poſteriori & ſi rationes perquiſiveris, cur ea ex mendaciis conſequantur, eas quoque reddi percipies ab iis, qui mendacibus infeſti ſunt, aut mendacia reprehendunt. Nemo æquo animo ferre poteſt, ut quis ſibi, vel de ſe mentiatur. Nihil igitur magis naturale, quam ut mendacium in ſe ſpectatum improbetur, & nunc ſiniſtra judicia de mendace ſuſcitet, nunc inimicitias & odium gignat, nunc animum a mendace alienet, nunc eundem nobis inviſum reddat, ut rem nullam cum ipſo habere velimus, ſed ejus converſationem fugiamus, prouti diverſæ circumſtantiæ concurrunt. Mendaciſſimus ſane homo non vult, ut ſibi vel de ſe mentiatur. Repugnat mendacium omni ſocietati ac Reip. peſtis eſt, quemadmodum ſuo loco in Philoſophia civili diſertius expoſituri ſumus. Propoſitio itaque præſens motiva fugiendi mendacium ſuppeditat. Ut vero turpitudinem ejus intimius perſpiciamus, propoſitionem ſequentem addere lubet.

§. 548.

De turpitudine mendacii.

Mendacium contra naturam humanam eſt & hominem maxime dedecet. Etenim homines per ipſam eſſentiam atque naturam ſuam obligantur perfectionem ſuam ſtatusque ſui conjunctis viribus promovere (§. 221. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Ut igitur ſibi invicem utiles eſſe poſſint, neceſſe eſt ut vitam ſocialem colant & ſibi invicem animi ſui ſenſa declarent. Quemadmodum itaque appetitus determinationi ad ſui conſervationem, perfectionem & multiplicationem naturaliter ineſt ejus determinatio ad appetendum ſocietatem & inſerviendum aliis (§. 39. *part. 2. Eth.*), & facultas averſandi naturaliter determinata eſt ad averſandum vitam ſolitariam & ad non nocendum aliis (§. 40. *part. 2. Eth.*); ita quoque homo inſtructus eſt organis loquelæ, ut ſit ſermonis capax & unus cum altero communicare poſſit cogitationes ſuas ſibique invicem valeant declarare animi ſui ſenſa. Quamobrem patet,

naturam ejusque autorem Deum (§. 822. *part. 1. Theol. nat.*), ſermone hominum non intendere finem alium, quam ut ſibi invicem cogitationes ſuas communicare animique ſui ſenſa declarare queant, ſeſe ſibi invicem utiles præbituri. Lex naturæ nos obligat ad determinandum actiones liberas per easdem rationes finales, per quas determinantur naturales, non vero per diverſas (§. 154. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideoque naturæ humanæ convenit, ut ſermone non aliter utamur, quam ad manifeſtandum alteri cogitationes noſtras & declarandum animi noſtri ſenſa, quemadmodum communis utilitas requiſiverit. Accedit, quod nomen divinum celebrare (§. 1205. *part. 1. Jur. nat.*), & orare debeamus (§. 1223. *part. 1. Jur. nat.*): id quod ſine ſermone fieri nequit (§. 1204. 1222. *part. 1. Jur. nat.*). Naturæ igitur humanæ convenit, ut ſermone utamur ad ſatisfaciendum officiis erga Deum, erga ſeipſum & erga alios (§. 224. 226. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Enimvero mendax moraliter falſum loquitur, ideoque aliter cogitat, quam ſe cogitare dicit (§. 152. *part. 3. Jur. nat.*), quando alteri animi ſui ſenſa declarare obligatur (§ 182. *part. 3. Jur. nat.*). Mendacium ergo contra naturam humanam eſt. *Quod erat unum.*

Jam vero hominem dedecet, quod cuidam eorum diſconvenit, quæ ipſi inſunt, vel ineſſe debent (§. 195. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum mendacium ſit contra naturam humanam, ſeu eidem diſconveniat, *per demonſtrata n. 1.* hominem quoque maxime dedecet. *Quod erat alterum.*

Luculentiſſime hinc patet turpitudo mendacii: mendax enim naturam humanam exuit, dum ſermone aliter utitur, quam homo uti debet, cum videamus bruta naturæ ſuæ convenienter agentia non aliter uti voce variata, quam ipſis ſuffi-

cit

cit ad indicandum appetitiones, vel aversiones suas, prout fert eorundem conditio. Mendax itaque monstrum est, quale in omni animantium genere non simile occurrit, cum quo comparari possit, ut ideo cum maligno spiritu comparetur, qui mentiendo saluti humani generis insidias struit, nec desint, qui eum terriculamentum quoddam humani generis appellant, a quo omnis sibi metuunt merito tanquam ab occulta quadam peste. Quodsi homines in universum omnes naturæ suæ convenienter viverent, mutuo amoris vinculo conjuncti; mendacium nesciretur, cui nullus foret locus. Vitia itaque mendacia pepererunt, consequenter ex squallido hoc fonte profluere nequit nisi quod fœdissimum est. Hanc mendaciorum turpitudinem velim probe ponderent, qui mentiendo turpe lucrum quærunt, aut aliis nocere intendunt (§. 546.). Inprimis etiam considerent, quotquot inanis gloria vexat, quam absurdum sit per mendacium ad gloriam contendere; cum hominem nihil magis infamet quam mendacium. Sunt equidem qui existimant, se calliditate sua aliis imponere posse; ne mendacium animadvertatur: ast cum talpa cæciores ex se judicant alios, acumine suo, quo tamen maxime destituuntur, confisi; quod dissimulare volunt maxime produnt. Quodsi non omnibus mendacium statim appareat, vix unquam tamen desunt, qui idem detegunt, ut simulator ineptus noscatur. Et ubi analysi morali actionum humanarum majorem operam dare consueverint eruditi; latentia quoque mendacia non amplius latebunt, quacunque tandem arte occultentur, & ita obtinebitur, ut pudor vetet, quod honestas persuadere nequit. Ceterum cum turpitudo mendacii motivum sit fugiendi mendacium; idem quoque motivum est veracitatis, cum verax sit, qui mendax non est.

§. 549.

Taciturnitas dirigit silentium legi naturæ convenienter. Homo obligatur alteri animi sui sensa declarare, quando officium quoddam, vel obligatio quædam contracta id exigit (§. 159. part.

Quidnam sit taciturnitatis proprium.

part. 3. Jur. nat.); & quoniam obligatio naturalis immutabilis (§. 142. *part. 1. Phil. pract. univ.*), nec a contracta quisquam se liberare possit (§. 674. *part. 3. Jur. nat.*); si officio cuidam, vel obligationi contractæ repugnet, ut alteri dicas, quid sentias, vel quid velis, aut nolis, hoc dicere non licet. Ubi nulla adest specialis obligatio alteri animi sui sensa significandi, aut reticendi; vi libertatis naturalis tibi relictum est, num loqui, an tacere malis (§. 156. *part. 1. Jur. nat.*): quoniam tamen prudentes esse debemus (§. 258. *part. 1. Jur. nat.*), id faciendum, vel non faciendum, quod vi circumstantiarum præsentium consultius videtur (§. 257. *part. 1. Jur. nat.*). Quoniam itaque taciturnus est, qui tacet, quando ad veritatem reticendum obligatur (§. 258. *part. 3. Jur. nat.*); taciturnitas dirigit silentium legi naturæ convenienter.

Lex naturæ dirigit omnes quoque actiones negativas, ideoque etiam silentium, perinde ac sermonem (§. 522.). Datur igitur virtus silentii directrix (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), atque hæc ea est, quæ taciturnitas dicitur (§. 258. *part. 3. Jur. nat.*). Non sufficit verum esse, quod dicis, ut loqui liceat: est enim quoque veriloquium haud raro illicitum (§. 167. 168. *part. 3. Jur. nat.*), atque tunc veritas dissimulanda, vel reticenda (§. 169. & *seqq. part. 3. Jur. nat.*), consequenter non loquendum, sed tacendum, nisi quædam loquendi necessitas tibi fuerit imposita. Non silendum, quando loquendum, nec loquendum, quando silendum.

§. 550.

Quandonam sit tacendum. Quoniam taciturnitas dirigit silentium legi naturæ convenienter (§. 549.); *taciturnus non modo veritatem reticet, si verum dicere non possit, nisi faciat, quod officio cuidam vel obligationi contractæ repugnat, aut quod est contra jus perfectum, sive imperfectum alterius* (§. 259. *part. 3. Jur. nat.*); *verum etiam in casu dubio* (§. 262. *part.*

part. 3. *Jur. nat.*), immo ſi ad dicendum *animi ſui ſenſentiam nemini obligatus prævidet*, *aut ſaltem ſuſpicatur*, *alterum offenſum iri, ſi hoc, vel illud dicatur* (§. 263. 264. *part.* 3. *Jur. nat.*), *nec arcana ſua alteri temere committit* (§. 272. *part.* 3. *Jur. nat.*), *nec aliena prodit* (§. 273. 274. *part.* 3. *Jur. nat.*), *ſi vel maxime alteri factus fuerit inimicus* (§. 275. *part.* 3. *Jur. nat.*).

Qui hæc obſervat, facile ſibi cavebit, ne loquatur, quando tacendum, nec taceat, quando loquendum, nec ſi loquendum incautus effutiat ea, quæ reticenda erant. Patet vero hinc etiam, taciturnitatem latius patere, quam vulgo putatur. Plurimi enim ſibi perſuadent, taciturnitatis ſaltem eſſe non prodere arcana ſua, quando id vergit in detrimentum noſtrum, nec dictis ſuis offendere alios, quorum amicitia nobis utilis. Neque notionem ſatis diſtinctam arcanorum habent, minime perpendentes id omne arcanum eſſe, ad quod reticendum obligamur (§. 271. *part.* 3. *Jur. nat.*), vel arcana ad ea ſola reſtringentes, quæ ſub fide ſilentii ipſis ſunt commiſſa, vel eadem ex ſola ſua voluntate metientes. Et non abſimili modo de offenſa ex opinione ſua ſtatuunt, ut ideo quoque audias ſeſe excuſantes, quod non putaverint, alterum propterea offenſum iri, vel etiam contendentes, parum referre, quod hoc dixerint aliis. Neceſſe igitur eſt, ut conſideremus, quid ex eo, quod dicitur, ſequi poſſit cum reſpectu noſtri, tum reſpectu aliorum, & ulterius inquirendum, utrum id nobis, vel aliis quocunque modo damnoſum eſſe poſſit. Cum enim in caſu dubio tacendum ſit; ſola poſſibilitas abunde ſufficit, ut taceamus, præſertim quoniam nexum rerum minime prævidemus, ut exiſtere poſſit, quod omnium minime putabatur.

§. 551.

Quoniam ex officiis erga Deum, nos ipſos atque alios, atque obligatione contracta definiendum, utrum tacendum ſit, nec ne (§. 550.), qui vero ſollicite ſibi cavet, ne quid com- **Medium taciturnitatis.**

mittat, quod officiis repugnat, actiones suas legi naturæ convenienter determinat (§. 225. 226. *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter virtuti pro virili studet (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*); *si quis virtutem colit, ipsa virtus obstabit, ne quid dicat, quod reticendum*, cumque virtuosus virtutem amet (§. 351. *part. 1. Phil. pract. univ.*), *ipsa quoque virtus taciturnitatem ei delectabilem faciet* (§. 654. *Psych. empir.*).

Praxis taciturnitatis difficilis videtur, quia supponit omnia officia tam erga Deum, quam erga seipsum atque alios (§. 259. *part. 3. Jur. nat.*). Difficilis itaque est nonnisi ei, qui virtutem nondum colit. Qui vero sincerus virtutis cultor est, officia ista ignorare nequit, consequenter difficultas evanescit. Quodsi objicias, non omnes, qui virtuti indefessam operam navant, semper scire, quid lex naturæ de hoc, vel isto præcipiat, aut prohibeat; hoc in præsenti nullam attentionem meretur. Si quis enim id ignorat, casus dubius existit, in quo silendum (§. 550.). Si per errorem existimet, legi naturæ non repugnare, quod eidem repugnat; ex conscientia erronea peccabit, quemadmodum in aliis quoque virtutibus contingit. Hæc igitur objectio nihil valet adversus taciturnitatem. Ceterum cum ex officiis quoque definiendum sit, quando alteri ad dicendum verum obligemur (§. 159. *part. 3. Jur. nat.*); quæ de difficultate observandi taciturnitatem removenda demonstravimus, ea etiam valent de veracitate. Neque vero etiam est, ut existimes medium taciturnitatis, quod hic præscribitur, esse nimis difficile, propterea quod requirit virtutis omnis studium indefessum: si quis enim virtuti deditus non fuerit, is nec veracitatem, nec taciturnitatem curabit. Verum non dicit, nisi quando sua interest, ut verum loquatur, nec religioni sibi ducit mentiri, si quodammodo intersit, ut dicat falsum, & ex adverso non tacebit, nisi damnum manifestum sit, in quod incurrit, nisi tacuerit. Itaque nec veriloquium, nec silentium ad virtutem adscribendum.

§. 552.

Qui taciturnus eſt, multa evitat damna, in quæ alias incidere poterat, dictis ſuis neminem ſibi reddit inimicum, nec inimicos irritat, & plurimorum amicitiam ſibi conciliat. Multa dantur negotia humana, in quibus conſultum eſt, ne ſciant alii, quid nobis propoſuerimus, ſeu facere velimus, niſi fine, quem intendimus, excidere velimus, aut ſaltem huic periculo nos exponere. Quamobrem cum tacendum ſit, ſi quod dicitur, nobis, vel aliis damnoſum eſt (§. 266. *part. 3. Jur. nat*), taciturnus autem reticet veritatem, quando ad eam reticendam obligatur (§. 258. *part. 3. Jur nat.*); idem multa evitat damna, in quæ alias incidere poterat. *Quod erat primum.* *Fructus taciturnitatis.*

Taciturnus in ſermone admodum circumſpectus eſt, ne quid dicat, quo alter offendi poſſit (§. 550.), conſequenter quod ipſi tædium creat (§. 936. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque diſplicet (§. 542. *Pſych. empir.*). Verendum igitur ei non eſt, ne dictis ſuis aliorum in ſe odium conciteт (§. 674. *Pſych. empir.*), conſequenter dictis ſuis neminem ſibi inimicum reddit (§. 626. *part. 1. Jur. nat.*). *Quod erat ſecundum.*

Quodſi quis tibi fuerit inimicus, odio te proſequitur (§. 626. *part. 1. Jur. nat.*), conſequenter tædium tuum appetit (§. 669. *Pſych. empir.*), ideoque male tibi cupit. Quodſi ergo dicas, quæ ipſum offendunt, cupiditas vindictæ accenditur (§. 947. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque irritatur. Quoniam itaque taciturnus ſibi cavet, ne quid dicat, quod alterum offendere poſſit (§. 550.), dictis ſuis inimicos non irritat. *Quod erat tertium.*

Denique quia taciturnus nihil dicit, quo alium quemcunque offendi poſſe ſuſpicatur, nec arcana aliorum prodit, ſi vel maxime evaſerint inimici (§. 550.); per ſe patet, id unicuique maxime placere. Aliorum igitur amorem in ſe con-

concitat (§. 645. *Psych. empir.*), consequenter eos sibi amicos reddit (§. 625. *part. 1. Jur. nat.*). *Quod erat quartum.*

Dantur casus plurimi, in quibus taciturnitas nos aliis commendat, nec dantur pauciores, in quibus eadem quoque prodest nobis ipsis. Nemo magis idoneus est, cum quo amicitiam colas intimam, quam taciturnus, qui absque ullo tuo periculo arcana tua nosse potest, atque hæc ipsa virtus amicitiæ maxime convenit & ad sempiternitatem ejus facit. Quamobrem quoque in contrahenda familiaritate taciturnitatis inprimis habenda est ratio. Cum omnis inimicus sit periculosus (§. 216.), amicus vero velit id, quod nobis bonum est, non sui, sed nostri causa (§. 172.); fructus taciturnitatis longe maximus est, tanto magis suspiciendus, quod sit perpetuus, nec fortunæ subjectus, totus pendens ab eo, quod est in potestate nostra. Immo contingit etiam, ut taciturnitate nobis reconcilientur inimici, ut, si vel maxime non reddantur amici, inimicum tamen erga nos animum deponant. Ipsa igitur taciturnitas sibimet pulcherrima merces est. Taciturnus nec sibi noceet intempestive loquendo, nec aliis, tacendo prodest sibi & aliis. Atque hoc efficacissimum motivum est taciturnitatem colendi, quod efficacia sua non destituitur, nisi quis imprudentissimus fuerit (§. 776. *part. 1. Phil. pract. univ.*), idemque inconsideratus & improvidus (§. 760. 764. *part. 1. Phil. pract. univ.*), aut prorsus incuriosus (§. 778. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Ceterum huc quoque pertinet, quod multa dentur in Rep. officia publica, quæ taciturnitatem postulant. Sed de his dicendum in Philosophia civili.

§. 553.

De taciturnitate ad silentium vicarium extensa.

Al taciturnitatem quoque pertinet, ne factis prodamus, quod reticendum. Qando enim factis significamus, quod verbis indigitari solet, facta verbis æquipollent (§ 286. *part. 3. Jur. nat.*), consequenter perinde est, sive verbis, sive factis alteri indices, quæ reticenda sunt. Quoniam itaque taciturnitas diri-

dirigit ſilentium legi naturæ convenienter (§. 549.); ad eam quoque pertinet, ne factis prodamus, quod reticendum.

In eo caſu, quo facta ſubeunt in locum ſermonis, non facta ſubeunt in locum ſilentii. Quemadmodum itaque in illo facta ſermo vicarius ſunt; ita in hoc ſilentium vicarium ſunt non facta. Ponamus tua intereſſe, ne ſciant illi, quod ſis opulentus; perinde eſt, ſive nemini dicas, quantum pecuniæ habeas, ſive res immobiles magni pretii non emas.

§. 554.

De garrulitate, futilitate & jactantia taciturnitati oppoſita.

Taciturnitati opponuntur garrulitas, futilitas & jactantia. Etenim garrulus multa temere loqui ſolet (§. 280. *part. 3. Jur. nat.*), conſequenter quia temere non loquendum (§. 278. *part. 3. Jur. nat.*), loquitur, quando erat ſilendum. Quoniam itaque taciturnitas dirigit ſilentium legi naturæ convenienter (§. 549.); garrulitas taciturnitati opponitur tanquam vitium virtuti (§. 258. 280. *part. 3. Jur. nat.*). *Quod erat primum.*

Qui futilis eſt, tacenda ſilere nequit (§. 281. *part. 3. Jur. nat.*). Quamobrem cum taciturnus taceat, quando ad veritatem reticendam obligatur (§. 258. *part. 3. Jur. nat.*); futilitas taciturnitati opponitur. *Quod erat ſecundum.*

Denique qui ſe jactat, exiſtimationis affectandæ cauſa multa de ſe ſive vera, ſive falſa dicit (§. 282. *part 3 Jur. nat.*). Quamobrem cum nemo ſe jactare debeat (§. 283. *part. 3. Jur. nat.*); jactator loquitur, quando erat ſilendum, vel ad veritatem quoque reticendam obligatur (§. 577. 578. *part. 1. Jur. nat.*). Quoniam itaque taciturnus tacet, quando ad veritatem reticendam obligatur (§. 258. *part. 3. Jur. nat.*), & taciturnitas omne ſilentium legi naturæ convenienter regit (§. 549.); jactantia taciturnitati opponitur. *Quod erat tertium.*

Quoniam varii dantur caſus, in quibus tacendum, taciturnitas autem omne ſilentium legi naturæ convenienter regit, non eſt

eſt quod miremur, ſi plura dentur vitia, quæ virtuti opponuntur in defectu: utique enim deficit taciturnitas, quando loquimur, dum erat ſilendum. Equidem quatenus nimium ſpectatur in ſermone, ſolent etiam dici vitia in exceſſu (*not.* §. 281. *part. 3. Jur. nat.*), quatenus ſcilicet a taciturnitate nimium receditur, dum loquimur, ubi erat tacendum, præſertim ſi multa loquamur; nihil tamen intereſt ſive vitia in exceſſu, ſive in defectu dicas, modo rem ipſam teneas. Neque refert, hæc vitia ortum trahere ex vitiis aliis, veluti jactantiam ex ambitione, arrogantia, faſtu & ſuperbia, vel alia etiam vitia concurrere & illis, qui taciturnitati opponuntur, novam quandam ſpeciem inducere: neque enim jam quæritur, quænam ſint vitiorum iſtorum cauſæ, aut cur in actionibus ad idem vitium referendis aliqua differentia obſervetur, ſed quænam ſint præcipue vitia cum taciturnitate pugnantia. Immo nec abſurdum cenſeri debet, ſi unum idemque vitium alio reſpectu huic virtuti, alio alteri cuidam virtuti opponatur, quatenus nimirum cum hac, vel iſta pugnat. Garrulus temere loquitur, conſequenter non alio fine, quam ut loquatur (§. 276. *part. 3. Jur. nat.*), cum nullius interſit noſſe, quæ dicuntur, nec quisquam eorum, ad quos ſermo dirigitur, noſſe cupit, quæ dicuntur. Poteſt moraliter verum loqui, loqui etiam poteſt falſum. Cum falſiloquium etiam in hoc caſu mendacium ſit (§. 542.), in hoc caſu quoque garrulitas veracitati opponitur, præſertim ſi pleraque, etſi non omnia ſint falſa. Aſt in garrulitate cum non tam quæratur quid dicatur, ſed num loqui nimium conveniat; garrulitas quoque etiam in eo caſu, in quo nonniſi falſa dici ſupponitur, taciturnitati recte adhuc opponitur. Cum taciturnitas potiſſimum ſpectetur in iis, quæ reticenda ſunt (§. 258. *part. 3. Jur. nat.*), futilis autem tacenda ſilere nequeat (§. 281. *part. 3. Jur. nat.*), futilitas præcipuum vitium eſt, quod cum taciturnitate pugnat. Quamobrem quoque hoc vitium aliis exprobraturi interrogare ſolemus, an nihil prorſus reticere queant, ſed omnia effutire cogantur. Jactantia taciturnitatem violat, quatenus nemo ſe-

ipſum laudare ſuaque prædicare debet, conſequenter de his tacendum eſt & judicium aliis relinquendum, ac ideo alia ſupponit vitia modeſtiæ, humilitati, comitati oppoſita, quæ eam variis modis deformant. Ita eruditus ſuperbus, faſtoſus & arrogans extollit inventa ſua, de quibus gloriatur, propriæ laudis ſive meritæ, ſive immeritæ ebuccinator, & alios contemnit, magno etiam merito ſuo celebratiſſimos. Quoniam hic potiſſimum animus advertitur ad ſuperbiam, faſtum & arrogantiam; vulgo non agnoſcitur violari quoque taciturnitatem. Inutilis vero eſt diſceptatio, cuinam virtuti potiſſimum opponendum ſit hoc vitium, modo notes, in quibusnam peccetur, ut turpitudinem intimius perſpicias: id quod ſemper requiritur, quando plura vitia ad eundem actum concurrunt. Ceterum garrulitas, futilitas & jactanta iſtiusmodi vitia ſunt, quæ ſimul in eodem ſubjecto locum habere poſſunt, ac ideo ad unum quoque eundemque actum omnia ſimul, vel bina ſaltem concurrere.

§. 555.

Oſtentatio dicitur vitium, quo quis exiſtimationis affectandæ cauſa de ſe ſive vera, ſive falſa aliis inſinuare conatur factis. Quoniam facta æquipollent verbis, quando illis ſignificamus, quod his indigitari ſolet (§. 286. *part. 3. Jur. nat.*), jactator vero eſt, qui exiſtimationis affectandæ cauſa multa de ſe ſive vera, ſive falſa dicit (§. 282. *part. 3. Jur. nat.*); *oſtentatio ſub jactantia comprehendi poteſt, & quæ de jactantia demonſtrantur, ea etiam valent de oſtentatione.* *Oſtentatio quid ſit.*

Non igitur opus eſt, ut de oſtentatione ſigillatim agatur, & propterea in Jure naturæ, cum de jactantia ageremus, oſtentationis nullam fecimus mentionem. Accidit quoque ea de cauſa, ut jactantia & oſtentatio tanquam ſynonyma uſurpentur, & quia utrumque vitium haud raro concurrit, utrumque etiam vocabulum ſimul dici ſolet de eodem ſubjecto, quamvis vocabula combinantes non ſemper ad verba & facta ſimul ani-

animum advertant. Nullibi fere magis regnat inconſtantia loquendi quam in Moralibus, propterea quod in morali actionum humanarum æſtimatione acumen deficit, non adeo facile comparandum, quam obtunditur. Ad facta autem hic ut alibi referimus omnes actus externos, ideoque vultum quoque, geſtum & inceſſum, immo vocem. Exemplo ſunt homines, quos fortuna præter omnem ſpem & expectationem ſuam ad dignitatem evexit, & quos meritis ſuis tribuentes, aut ſaltem tribui volentes, quod fortunæ acceptum ferendum, efficit ſuperbos: quid enim de ſe ſentiant & quid alios de ſe ſentiri velint, vultu, geſtu, inceſſu, voce, ſplendido veſtitu abunde produnt ipſi etiam vulgo imperito, cui haud raro deridendum ſe propinat ſtolidus oſtentator.

§. 556.

Quod garrulus in converſatione moleſtus ſit.

Garrulus in converſatione moleſtus eſt. Garrulus enim multa temere loquitur (§. 280. *part. 3. Jur. nat.*). Quamobrem cum non alio fine loquatur, quam ut loquatur (§. 276. *part. 3. Jur. nat.*); quicquid in buccam venit, id profert, etiam nullius eorum, ad quos ſermo dirigitur, interſit ſcire, quod dicit. Accedit, quod garrulus ſolus loqui amet, ut aliis de rebus aliis collocuturis ſit ſilendum. Quoniam itaque moleſtum eſt audire, quæ audire nolis, ac ſilere, cum loqui malles, quod per ſe patet; garrulus in converſatione moleſtus eſt.

Cum nemo loqui poſſit niſi de rebus ſibi notis, ut ideo dudum cecinerit Poëta: Navita de ventis, de tauris narrat arator, garrulus vero proferat, quicquid memoria eidem ſuggerit, obſequens ſoli imaginationis legi (§. 117. *Pſych. empir.*); non mirum eſt, quod garrulitate ſua aliis in conſervatione accidat moleſtus. Conſideramus vero hic garrulitatem in ſe, quatenus ad eam non accedit futilitas & jactantia, ideoque ſaltem de ea enunciamus, quod ex ea in ſe ſpectata fluit. Sæpiſſime tamen contingit, ut inconſiderate loquens effutiat, quæ reti-

reticere debebat, non ſine ſuo aut aliorum incommodo ac detrimento, immo ut vel inſcius ſe ſuaque jactet, quamvis directe hoc non intendat.

§. 557.

Garruli facile quidvis ſibi perſuadere patiuntur. Garruli enim multa temere loquuntur (§. 286. *part. 3. Jur. nat.*), non alio fine, quam ut loquantur (§. 276. *part. 3. Jur. nat.*). Ut ergo habeant quod loquantur, ſollicite inquirunt, quid hic, vel illic factum fuerit, aut quid hic, vel iſte faciat, vel fecerit. Quicquid igitur ipſis narratur, id avidis auribus hauriunt, ut habeant, quod narrent aliis, parum ideo ſolliciti, utrum id verum ſit, nec ne. Quamobrem cum dictis aliorum facilem habeant fidem, quidvis ſibi facile perſuadere patiuntur. *De credulitate garrulorum.*

Ea de cauſa cum quovis obvio lubentiſſime confabulantur & quid novi? eum alloquentes ſtatim quærunt. Et quoniam multa loqui amant, circumſtantias a narrante omiſſas prouti ſibi viſum fuerit ſupplent, immo cum audita non ſatis digerant, memoria quoque eos haud raro fallit, præſertim cum de rebus pluribus fuerunt collocuti. Ex garrulitate igitur naſcuntur rumores, quibus tuta fides haberi nequit. Hæc vero ratio eſt, cur novellæ garrulorum in medio ſint relinquendæ, niſi falli & deinceps rurſus alios fallere velimus. Garrulitas commune fœminarum vilis conditionis vitium eſt: maxime igitur dedecet viros, præſertim eos, qui meritis graves eſſe debent. Autoritatem ſuam proſtituunt, ſi eo fine conveniunt, ut garrulitati ſuæ ſatisfacturi de iis confabulentur, quæ ipſis a fœminis garrulis fuerunt relata, præſertim ſi ex falſis relationibus ſiniſtra de aliis judicia ferunt ac innocentes traducunt, ſeque meliorum famam lacerant. Vitia nimirum ex vitiis naſcuntur, ut qui uno delectatur in alia quoque trahatur.

§. 558.

Quando ad garrulitatem futilitas accedat.

Nisi garrulus ante probe perpenderit, quæ reticenda sunt; idem futilis fit. Garrulus enim multiloquus est & quicquid data occasione memoria ipsi suggerit profert (§. 280. *part. 2. Jur. nat.*). Quodsi ergo non ante probe perpenderit, quæ reticenda sunt, ut sibi conscius sit, ea sine detrimento aut periculo suo effutiri non posse, consequenter dum ea memoriam ejus subeunt, simul meminerit detrimenti, aut periculi istius (§. 117. *Psych. empir.*); quæ reticere debebat, effutit. Quamobrem cum futilis sit, qui tacenda loquitur (§. 281. *part. 3. Jur. nat.*); nisi garrulus ante probe perpenderit, quæ reticenda sunt, idem futilis fit.

Difficulter admodum cavetur, ne futilitas ad garrulitatem accedat. Etenim non solum in casu emergente dantur rationes, cur garrulus sibi persuadeat, hic & nunc absque detrimento, aut ullo periculo suo dici posse, quæ reticenda judicaverat; sed & quæ faciunt, ut voluntatem mutet, vel quæ attentionem a detrimento, vel periculo avocant, ut incogitantia faciat inconsideratum (§. 748. 760. *part. 1. Phil. pract. univ.*), aut ut reddatur improvidus (§. 764. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem ne garrulus effutiat, quæ reticenda sunt, in propositione requisivimus, ut probe antea perpenderit, quod hæc reticenda sint, nec ulli dicenda, quicunque tandem fuerit. Raro vero de homine garrulo istiusmodi deliberationes supponere datur. Quamobrem futilitas ad garrulitatem plerumque accedit, ut garrulus inconsideranter sine discrimine loquatur, quicquid in mentem venit.

§. 559.

Quinam inprimis a garrulitate futi-

Quoniam garrulus futilis est, nisi ante probe perpenderit, quæ reticenda sunt (§. 558.), consequenter ad evitandam futilitatem requiritur animus deliberatus (§. 387. *part. 3.*

Jur.

Jur. nat.), in pueris autem, qui facultatibus cognoſcendi nondum uti didicerunt, nec notitia ſufficiente inſtructi ſunt, qualis ad deliberationem requiritur, in ebriis, quibus uſus rationis ademtus eſt, turbata ratiocinatione (§. 238. *part. 4. Eth.*), & in dormientibus, dum loquuntur, ſibi ne quidem conſciis quod loquantur, animus deliberatus ſupponi nequit; *pueri & ebrii garruli atque ſi garruli domientes loquuntur futilitatem evitare neſciunt.* *litatem ſejungere neſciant.*

Dudum obſervatum eſt, pueros, ebrios & dormientes dicere verum, non alia ſane de cauſa, quam quod loquantur absque animo deliberato effutientes, quicquid in buccam venit. Garruli itaque cum ſint multiloqui temere proferentes, quicquid in mentem venit (§. 280. *part. 3. Jur. nat.*), quæ temeritas reprimi nequit, ubi quædam reticenda, niſi animo maxime deliberato; ſi pueri fuerint garruli, aut garruli fuerint ebrii, vel domientes loquantur, animo deliberato abſente, nihil eſt, quod lingvæ temperare poſſit, quo minus reticenda effutiantur. Oſtendimus jam alias ebrios effutire, quicquid in buccam venit, etiamſi non fuerint garruli (§. 240. *part. 4. Eth.*), & experientia conſtat, ebrietate ſoluta, per eam dictorum pœnitere memores poſtero die, aut ab aliis eorundem admonitos. Immo dudum obſervatum eſt, dementem ebrietatem detegere arcanum, cum ea labefaciat & minuat hominum mentes. Tanto igitur facilius hoc contingit, ſi garrulitas concurrit, per ſe ad effutiendum ea, quæ reticenda ſunt, prona.

§. 560.

Similiter quia ad arcendam futilitatem a garrulitate requiritur animus deliberatus (§. 559.), animus autem deliberatus in plebem infimam vix cadit, niſi circumſtantiæ præſentes, aut conſilia aliorum ſuggerant, quæ ad eum pertinent (§. 387. *part. 3. Jur. nat.*); *ſi plebejæ conditionis homines fuerint garruli, a futilitate ſibi minime cavebunt.* *Quinam porro huc referendi.*

Pertinent huc exempla anuum & ancillarum multiloquacium, ex quarum futilitate nafcuntur indies rixæ & altercationes. Nec defunt exempla fexus alterius. Quo vero rudiores funt homines, eo magis deficit deliberatus animus, omnium minime fupponendus, ubi garruli lingvæ fuæ temperare non didicerunt. Turpe autem eft, fi anus multiloquacis, aut viliffimæ turbæ mores imitentur viri, qui morum & pietatis gravitate fe commendare debebant.

§. 561.

De garrulitate potius corrigenda, quam futilitate ab ea fejungenda.

Quoniam garrulus futilis fit, nifi ea ante probe perpenderit, quæ reticenda funt (§. 558.), animus vero deliberatus, qui ad reprimendam futilitatem in garrulitate requiritur, non adeo facile efficitur conftans (§. 387. *part. 3. Jur. nat.* & *not.* §. 558. *h.*), ideoque difficile eft a garrulitate fejungere futilitatem; *fi quis fuerit garrulus & a futilitate fibi cavere velit, operam potius det, ut garrulitatem corrigat, quam ut futilitatem a garrulitate fejungere ftudeat.*

Quoniam garrulitas non minus vitium eft, quam futilitas, quamvis non adeo perniciofum, nifi in hanc degeneret; abfurdum videtur multum operæ impendere velle futilitati a garrulitate arcendæ, cum hæc cum illa extirpari poffit ac debeat, ne ab illa periculum quoddam nobis immineat, præfertim cum remedio, quod affertur ad futilitatem a garrulitate arcendum, multis modis detrahi poffit efficacia (§. *not.* §. 558.). Quamvis garrulitas in fe fpectata non adeo perniciofa fit, quam futilitas; magis tamen dedecet hominem, virum præfertim cordatum: neque enim homini, quem ratio a brutis animantibus difcernit, absque ratione loqui convenit, nec decet virum cordatum loqui absque animo deliberato. Temeraria verba illicita funt (§. 278. *part. 3. Jur. nat.*), pugnantia non modo cum fapientia, verum etiam cum vita perfecta & ratione conformi, immo ipfa quoque pietate (*not.* §. *cit.*). Hæc qui perpendit garrulitatis turpitudinem majorem effe deprehen-

hendet, quam putabatur. Quæ vero obſervanda ſunt, ne hoc vitium extendatur ad ea, quæ licita ſunt, & quomodo hoc præcaveatur, alias jam docuimus (*not. cit.*).

§. 562.

Qui garrulitatem & futilitatem vitare vult, operam dare debet, ut nihil faciat ſine animo deliberato. Qui enim nihil facit ſine animo deliberato, is nec absque animo deliberato loquetur. A ſi quis animo deliberato loqui vult, is ante probe expendere tenetur, num potius ſit loquendum, an non loquendum (§. 387. *part. 3. Jur. nat.*), conſequenter cum finis ultimus ſermonis ſit ſui aliorumque perfectio (§. 279. *part. 3. Jur. nat.*), conſiderandum eſt, quo fine loquatur, & quomodo finis iſte ſeſe habeat ad finem ultimum, hoc eſt, ut quid ſermone ſuo conferat vel ad ſuam, vel aliorum perfectionem, aut num ſilentium fini huic ultimo magis conveniat. Quoniam itaque fieri nequit, ut qui animo conſiderato loquitur temere loquatur, absque ullo nimirum fine, non aliud nimirum intendens, quam ut loquatur (§. 276. *part. 3. Jur. nat.*), aut ut effutiat, quæ reticenda ſunt, veluti ſi norit ſibi vel aliis mali quidpiam eveniri poſſe, ſi alii hoc, quod mente vel animo volvit, norint (§. 269. *part. 3. Jur. nat.*), aut ſi prævidet, alium offenſum iri, ſi hoc dicat, nulla obligatione ad dicendum ipſum urgente, vel ſaltem ne hoc fiat veretur (§. 263. *part. 3. Jur. nat.*), aut num fieri poſſit, anceps hæret (§. 262. *part. 3. Jur. nat.*), qui vero temere nihil loqui vult, a garrulitate ſeſe abſtinet (§. 280. *part. 3. Jur. nat.*), & qui tacenda ſilet, futilitatem vitat (§. 281. *part. 3. Jur. nat.*); qui garrulitatem & futilitatem vitare vult, operam dare debet, ut nihil faciat ſine animo deliberato.

Medium vitandi garrulitatem & futilitatem.

Naturaliter obligamur nil agere absque animo deliberato (§. 390. *part. 3. Jur. nat.*). Quamobrem unicuique incumbit,

ut officio huic pro virili satisfaciat. Suadet hoc etiam non minus salus propria, quam aliorum. Qui enim non adsuescunt animo deliberato agere; quicquid agunt, inconsiderantes fiunt (§. 760. *part. 1. Phil. pract. univ.* & §. 387. *part. 3. Jur. nat.*), atque tam sibi, quam aliis nocent culpa sua (§. 761. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Vidimus jam ante (*not.* §. 548.), sermonem homini concessum esse, ut non modo sibi consulere, sed aliis quoque utilem sese præbere possit. Quamobrem tanto minus dubitandum, sermonem quoque requirere animum deliberatum, sine quo linguæ temperare minime possumus, ne loquamur, nisi quod prodest, ut officiis mutuis nos nobis invicem utiles præbeamus. Quodsi homines adsuescerent nil agere absque animo deliberato, tam garrulitas, quam futilitas sua sponte cessarent. Hoc igitur medio vitandi garrulitatem & futilitatem eo libentius utendum, quia ad omnes nostras actiones requiritur, nihilque naturæ humanæ convenientius est, quam ut nunquam, quicquid facimus, aut loquamur, animum deliberatum in nobis desiderari patiamur. Ceterum cum animus deliberatus requirat, ut probe expendatur, num quid potius sit faciendum, quam non faciendum, & quomodo sit faciendum (§. 387. *part. 3. Jur. nat.*); haud difficulter patet, usui hic esse ea, quæ de officiis in Jure naturæ demonstrantur, veluti in casu propositionis præsentis, quæ de obligatione circa sermonem in parte tertia Juris naturæ inculcantur, & inprimis observanda esse ea, quæ ad recte agendum requiruntur (§. 72. & *seqq. part. 2. Phil. pract. univ.*). Quamvis vero hoc difficillimum videatur, si quoad rectitudinem actionum omnimodam nihil in te desiderari pati velis; non tamen ideo negligendum, quod a nobis fieri potest. In garrulitate tamen & futilitate vitanda tanta non erit difficultas, quanta apparet, si animum deliberatum ad actiones in universum omnes extendas, præsertim cum in casu dubio silentium præferendum sermoni. Notandum quoque est, multa, quæ difficilia sunt, talia non fore, si tempestive adsuesceremus non sine animo deliberato quicquam agere, & ad satisfaciendum officiis omnibus addu-

adduceremur, nec in cultura virtutum si non omnia, saltem plurima, aut pleraque soli fortunæ relinqueremus.

§. 563.

De imprudentia loquentium de iis, quæ reticeri volunt.

Imprudentes sunt, qui in præsentia eorum, qui judicare nequeunt, utrum quid dicere liceat; an reticendum sit, loquuntur, quod reticeri volunt. Etenim qui discernere nequeunt, utrum quid dicere liceat, an reticendum sit; quicquid audiunt, narrant aliis, cum nulla adsit ratio, quæ silentium urgeat. Quodsi ergo quis iis præsentibus loquatur, quod reticeri vult, is non considerat, quod aliis narraturi sint, quod audiverunt, consequenter non perpendit, de eo esse tacendum, aut quod illi ea, quæ dicuntur, iterum dicturi sint aliis, qui ne ea rescifcerent sua intererat. Loquitur itaque, quando erat tacendum vi circumstantiarum præsentium. Enimvero imprudens est, qui facit, quod vi circumstantiarum præsentium potius non facere debebat (§. 776. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem imprudens est, qui loquitur, quod reticeri vult, in præsentia eorum, qui discernere nequeunt, utrum quid dicere liceat, an reticendum sit.

Imprudentiæ hujus rei sunt, qui in præsentia famulorum loquuntur vel de se rebusque suis, vel de aliis, quando ipsorum interest, ne hoc sciant alii. Vilis enim conditionis homines non eo pollent judicio, ut discernere possint, quæ in detrimentum dicentis vergere possunt, aut ipsi molestiam creare, si quod dictum propaletur, vel rescifcant alii. Quamobrem non tam famulis, quam heris imputandum, quod prudentiam in se desiderari passi fuerint, quantumcunque malum inde sequatur.

§. 564.

Quænam omittere de-

Qui futilitatem vitare vult, nec arcana sua alteri committere debet, nisi necesse sit, ut eorum particeps fiat, nec aliena prodere.

Cum

beat futilitatem vitaturus. Cum enim futilis sit, qui tacenda loquitur (§. 281. *part.* 3. *Jur. nat.*); qui futilitatem vitare vult, sibi cavere debet, ne alteri dicat, quod reticendum est. Quoniam itaque arcana sua nemini sunt committenda, nisi ei, qui ut eorum sit particeps necesse est (§. 272. *part.* 3. *Jur. nat.*), nec arcana aliena prodenda (§. 273. 274. *part.* 3. *Jur. nat.*); qui futilitatem vitare vult, nec arcana sua alteri committere debet, nisi necesse sit, ut eorum particeps fiat, nec aliena prodere.

Qui aliena arcana produnt, non tamen propterea sua aliis committunt: ast qui sua temere committunt, hoc est, nulla necessitate id urgente, aliena quoque facile produnt, nisi singularis quædam ratio obstet, ne prodant. Ab utroque igitur sibi cavere debet, nisi quis velit futilitatis reus fieri. Sermo autem hic nobis est de futilitate a garrulitate sejuncta, seu in se spectata, cum non semper a garrulitate dependeat futilitas, sed alias etiam habeat causas. Neque hic agitur de remedio adversus futilitatem, sed saltem indicantur actiones non committendæ, ne hoc vitio polluaris.

§. 565.

Quænam scire debeat futilitatem vitaturus. Quoniam *qui futilitatem fugere vult*, nec arcana sua alteri committere, nec aliena prodere debet (§. 564.); ideo *necesse est, ut arcana recte dijudicare possit*, consequenter cum arcanum sit omne id, quod reticere obligamur (§. 271. *part.* 3. *Jur. nat.*), *quænam ea sint, quæ reticere obligamur, sciat.*

Monuimus jam alias, in Moralibus pro arcanis habenda esse nonnisi ea, quæ reticere obligamur (*not.* §. 271. *part.* 3. *Jur. nat.*), consequenter quorum revelatio pugnat cum officiis lege naturali præscriptis, a qua venit naturalis obligatio (§. 141. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Communis usus loquendi, cui convenienter arcanum definivimus (§. 267. *part.* 3. *Jur. nat.*), id extendit etiam ad alia, quæ vel palam facere obligamur, vel

vel quo minus revelentur nihil obstat. Ad futilitatem saltem adscribenda arcanorum verorum, seu moraliter talium revelatio. Inde vero est, ut in arcanis dijudicandis oriatur difficultas, nisi vulgarem significatum emendes & legi naturæ convenienter determines. Quoniam si quid ab aliis ignorari volumus necesse est, ut ex eo, si norint alii, nobis aliquid mali eveniat (§. 269. *part. 3. Jur. nat.*), vel etiam aliis (§. 613. *part. 1. Jur. nat.*); ne futilitatis maculam contrahas, sedulo inquirendum est, num ex ejus, quod pro arcano habetur, vel venditatur, revelatione sequatur aliquod malum, quod vel a te, vel ab aliis avertere debes. Videmus itaque judicium de arcanis tandem redire ad moralem mali avertendi æstimationem, ad quam officia naturalia ducunt.

§. 566.

Qui arcana sua prodit sibi nocet; qui aliena, nocet aliis & eos sibi inimicos reddit. Qui enim arcana sua prodit, is nota facit aliis (§. 268. *part. 3. Jur. nat.*), quæ ut ab iis ignorarentur sua intererat, propterea quod sibi vel aliquid mali evenit, vel saltem metuendum est (§. 270. *part. 3. Jur. nat.*). Nocet autem utique sibi, qui vel in malum quoddam ruit, quod evitare poterat, vel saltem periculo malum subeundi sese exponit. Qui ergo arcana sua prodit, sibi nocet. *Quod erat primum.* *De effectu futilitatis.*

Eodem prorsus modo patet, te nocere aliis, si eorum arcana prodis. Finge enim te esse loco alterius, cum tunc sit arcanum tuum, quod est alterius, id prodendo nocebis tibi, *per demonstrata n. 1.* Malum vero, si quod inde sequitur, eodem modo sequitur, si alter concipiatur loco suo. Patet etiam inde, quod malum sequatur ex eo, quod arcanum patefiat. Unum autem idemque est, sive patefiat per eum, cujus est, sive per alium. Prodens igitur arcana aliena aliis nocet. *Quod erat secundum.*

Jam quoniam arcanum alterius prodens malum quoddam eidem infert, *per demonstrata n. 1.* hoc vero eidem displicet (§. 569. 542. *Psych. empir.*); arcanum prodens in odium alterius incurrit (§. 674. *Psych. empir.*). Quamobrem cum inimicus sit, qui nos odio prosequitur (§. 626. *part. 1. Jur. nat.*); arcana aliorum prodens eos sibi inimicos reddit. *Quod erat tertium.*

Quemadmodum communis arcanorum significatus latius extenditur, quam par erat, ita quoque ex adverso haud raro significatus verus, ad quem in Moralibus restringitur (*not.* §. 565.), coarctatur, ut ex arcanorum numero eximantur, quæ in eum referenda. Hoc ad futilitatem spectat, illud ad vitium aliud, de quo mox dicemus. Exemplum hujus est, si quis intempestive dogma aliquod propalat, quod tuto ignorari potest, sed quo abuti possunt alii in detrimentum sui & aliorum.

§. 567.

Quod familiaritati repugnet futilitas.

Familiaritati maxime adversatur futilitas. Familiaris enim ad actiones suas in conversatione nullam affert attentionem, sed absque ulla deliberatione loquitur, quæ in mentem veniunt, & agit, ad quod agendum occasio ipsum invitat, ex more (§. 228.). Quamobrem facile patet, in familiari conversatione nos multa loqui & facere, quæ ab aliis ignorari volumus, & quæ ne sciant nostra interest, consequenter quæ reticere debet amicus familiaris. Enimvero futilis effutit, quæ reticere debebat (§. 281. *part. 3. Jur. nat.*). Familiaritati ergo maxime adversatur futilitas.

Patet itaque cum hominibus futilibus non esse contrahendam familiaritatem, cui maxime se probat taciturnitas. Familiaritatem contrahimus cum aliis, ne adeo scrupulosa sit conversatio, quæ animi recreandi medium habetur & ejus gratia appetitur. Quamvis enim non male faciamus, ut male facta cela-

celari velimus; nemo tamen eſt qui neſciat, nec ea, quæ recte a nobis fiunt, nec vera, quæ ſentimus, ut promiſcue omnibus nota ſint conſultum eſſe. Accedit quod cum amico familiari loquamur tanquam cum nobis ipſis, conſequenter cum arcanorum noſtrorum faciamus participem, & quia taciturnitate ejus confidimus, de amore, quo nos proſequitur, ſecuri, ſub ſpe ſilentii hoc facimus, ſeu ſub tacita conditione, ne quod ipſi ſoli dicitur patefaciat aliis. Quodſi ergo contrarium contingat, familiaris amicitia ſempiterna eſſe nequit: ſit ita quod dentur rationes particulares, quæ obſtant, quo minus omnis converſatio vitetur, aut amicitia degeneret in apertam inimicitiam.

§. 568.

Quæ adverſus ambitionem, arrogantiam, faſtum & ſuperbiam faciunt, remedia quoque adverſus jactantiam ſunt. Etenim jactator exiſtimationem, ideoque laudem & gloriam (§. 541. *part. 1. Jur. nat.* & §. 47. *Jur. Gen.*), affectat, & ea fini multa de ſe ſive vera, ſive falſa dicit (§. 282. *part. 3. Jur. nat.*), aut oſtentator factis ea aliis inſinuare ſtudet (§. 555.). Quamobrem cum ambitioſus cupiditate honoris inſatiabili flagret (§. 570. *part. 1. Jur. nat.*), faſtoſus plus ſibi tribuit perfectionis, quam revera convenit, & circa eandem plus ſibi ſeſe debere videtur, quam veritati conſentaneum (§. 583. *part. 1. Jur. nat.*), arrogans ſe honore dignum exiſtimet, quem non meretur (§. 566. *part. 1. Jur. nat.*) & ſuperbus ſupra alios ſe efferat (§. 888. *part. 1. Jur. nat.*); jactantia & quae ſub ea comprehenditur oſtentatio (§. 555.), ex ambitione, faſtu, arrogantia & ſuperbia ortum trahit. Deletis igitur vitiis hiſce deletur etiam jactantia, conſequenter quæ adverſus ambitionem, faſtum, arrogantiam & ſuperbiam faciunt, remedia quoque adverſus jactantiam ſunt.

De remediis jactantiæ.

Quoniam de vitiis iſtis abunde dictum eſt ſuo loco, cum de modeſtia & humilitate in parte tertia Ethicæ & de comitate

ſupra ageremus; non opus eſt, ut eadem hic denuo inculcentur. Et cum arrogantes inprimis de rebus & factis ſuis glorientur (§. 526. *part.* 4. *Eth.*); de eorum jactantia quoque annotavimus, quae huc trahi poſſunt (*not.* §. *cit.*). Ceterum pro diverſitate illorum vitiorum variant quoque verba & facta jactatorum & oſtentatorum. Huc etiam concurrit non uſus & abuſus facultatum cognoſcendi, concurrunt quoque vitia alia. Qui in Philoſophia morali ſatis fuerit verſatus & principiorum pſychologicorum gnarus, dicta & facta jactatorum & oſtentatorum haud difficulter ad cauſas ſuas revocabit, inſtituta analyſi morali eorum.

§. 569.

Vitium anonymum taciturnitati oppoſitum.

Datur etiam *Vitium anonymum*, quod taciturnitati opponitur, quando ſcilicet quis reticet ea, quæ dicere debebat, vel ſilet, quando loqui conveniebat. *Quando quis reticet ea, quæ dicere debebat*, conſequenter cum ad idem dicendum obligaretur (§. 170. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), *ſilentium pugnat cum obligatione naturali*, ſeu *officio quodam* (§. 225. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), ideoque *aliis, ſubinde etiam ſilenti damnoſum* (§. 265. *part.* 3. *Jur. nat.*). Quamobrem cum omne damnum ab aliis & a nobis avertere debeamus (§. 493. 495. *part.* 2. *Jur. nat.*), & quicquid cum officio aliquo pugnat legi naturæ adverſetur (§. 225. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), quicquid vero legi naturæ adverſum ad vitium adſcribendum ſit (§. 321. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); *ſilentium pugnans cum aliquo officio, ſeu quomodocunque vergens in detrimentum ſui, vel aliorum vitium eſt.* Enimvero *ſi quis tacet, quando loqui potius conveniebat*, cum ſilentium non pugnet cum officio aliquo *per hypotheſin*, ideoque nihil reticeatur, quod dici intererat ullius; *id ad indecorum referendum* (§. 195. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*).

Exinde patet, vitium hoc potiſſimum conſiſtere in ſilentio cum officio quodam pugnante. Quamvis vero id nomine

care-

careat, latiſſime tamen patet. Pertinent huc omnes caſus, in quibus celantur, aut diſſimulantur, quæ dicenda erant. Atque hoc vitium haud raro maxime pernicioſum eſt. Habet autem ſuos gradus, prouti eodem directe intenditur detrimentum alterius, aut ob alias cauſas reticetur, quod dicendum erat. Sed demus exempla. Vides incendium oriri intra ædes, quod facile compeſci poterat, antequam vires caperet; ſed prætericns taces, vel quod parum cures damnum alienum, vel odio flagrans poſſeſſoris damno delecteris. Silentium pugnans cum obligatione avertendi damnum ab alio quocunque (§. 495. *part. 2. Jur. nat.*) illicitum eſt: aſt cum in caſu priori proficiſcatur ex defectu amoris, in poſteriori ex odio, in hoc utique major eſt vitioſitas, quam in illo. Celas parentes malefacta liberorum, qui tempeſtive moniti mores eorum corrigere poterant, ne male agendi conſuetudinem contraherent. Pugnat ſilentium cum obligatione id minime agendi, ut alter in vitio perſeveret (§. 713. *part. 1. Jur. nat.*), aut impediendi aliquem, ne alterum a vitio avocet (§. 712. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque illicitum eſt. Narrat tibi non nemo, Titium a ſe mutuo petere mille ducatos. Tu noſti eum ære alieno oppreſſum eſſe, ut ſolvendo non ſit: aſt de eo ſiles. Patet ut ante ſilentium tuum eſſe illicitum. Ex hiſce exemplis liquet, quomodo ſilentium illicitum detegatur & in gradum vitioſitatis inquiratur. Plura igitur ut addamus opus non eſt.

§. 570.

Quoniam ſilentium pugnans cum obligatione naturali ad vitium adſcribendum taciturnitati oppoſitum (§. 569.), naturaliter autem obligamur ad perfectionem aliorum conferre, quantum conferre valemus (§. 222. *part. 1. Phil. pract. univ.*); *ſi quis vel lucri ſui, vel alia quacunque de cauſa inventum multis utile premit & ex eo arcanum facit* (§. 267. *part. 3. Jur. nat.*), *fictio hæc arcani ad vitium anonymum taciturnitati oppoſitum referenda.* *De arcanis illicitis.*

Exemplum luculentiſſimum iſtiusmodi arcanorum præbent vulgo ſic dicta arcana Medicorum, Medicis cordatis ac piis dudum improbata. *Sennertus* in Tractatu de Conſenſu & Diſſenſu Galenicorum & Peripateticorum cum Chymicis c. 18. f. 256. Tom. I. Oper. modeſte reprehendens Medicos utilia medicamenta occultantes ſe dubitare dicit, an ſalva conſcientia hoc fieri poſſit, cum id repugnet amori univerſali, quo unusquisque alterum diligere debet tanquam ſeipſum (§. 632. *part. 1. Jur. nat.*). Addit vero, ut pateat, cur charitatis obliviſcantur, ſi penitius inquiratur in cauſas, ob quas nonnulli ſua, quæ ita appellant, ſecreta occultent, avaritiam & invidiam primarias eſſe cauſas, quod nimirum metuant, ne, ſi aliis Medicis illa medicamenta innoteſcant, lucri aliquid decedat, aut certe quod aliis ſe plus ſapere videri velint. Et quoniam ſupponit, utilia revera medicamenta occultari, addit porro, ſæpiſſime accidere, ut & ipſi morte inopinata abripiantur, atque ita talentum & theſaurus iſte abſconditus nulli mortalium innoteſcat. Enimvero cum Medici arcana avaritiæ cauſa crepantes & circumforaneorum more eorum efficaciam ſchedis impreſſis ebuccinantes haud raro pro ſingularibus medicamentis venditent, quæ non ſunt, nec aliis vulgo notis præſtant, ut caro pretio vendant, quæ multo leviori parari poterant; eos ſordido lucro inhiare ac modo acquirendi parum honeſto pecunias corradere ecquis dubitet, præſertim cum mendaciis augere ſoleant virtutes medicamentorum ſuorum, ut tanto facilius emtores plures inveniant. Accedit, quod haud raro homines Medicinæ imperiti loco parum conveniente medicamentis iſtiusmodi utantur, ſicque arcanorum venditor ſanitati illorum noceat, quibus conſulere debebat. Nihil vero abſurdius eſt, quam ſi quis obtendat, ſe amore generis humani & miſericordia erga miſeros commotum hæc medicamenta diſtrahere: luce enim meridiana clarior eſt contradictio. Ecquis enim adeo hebes eſt, ne videat, multo rectius conſuli ægris in univerſum omnibus, ſi compoſitio medicamentorum manifeſtetur, ut vel a quolibet Medico, vel a phar-

pharmacopolis componi possint. Amant istiusmodi arcana etiam artifices & eruditi, non avaritiæ, sed gloriæ causa, ut iis superbientes supra alios sese efferre possint. Ceterum in hunc censum referendi non sunt, qui inventa utilia pro certa pecunia venalia offerunt aliis, ut habeant laboris præmium, & si in ea quosdam fecerunt sumtus eosdem recipiant. Si quid enim hic aliqua in parte peccatur, id ex aliis vitiis in actionem per se minime inhonestam irrepit, eique labem quandam adspergit.

§. 571.

De iis, qui non loquuntur, quando conveniebat.

Qui non loquuntur, quando loqui conveniebat; ad conversationem inepti sunt. Conversamur enim cum aliis confabulandi causa. Quamobrem in conversatione, nisi debeat esse inutilis nec nomine suo digna, loquendum, non tacendum. Qui ergo non loquuntur, quando loqui conveniebat, ad conversationem inepti sunt.

Quamvis ad ea loquenda, de quibus in conversatione verba miscentur, nulla specialis detur obligatio, cui satisfaciendum, ne officio cuidam desis; non tamen propterea sermo temerarius est, lege naturali prohibitus (§. 278. *part. 3. Jur. nat*). Colloqui enim possumus de rebus utilibus & de iis, quæ facta sunt, ut augeatur experientia, quæ tanti momenti est in Moralibus. Si qui vero experientiæ non eum faciant usum, quem facere poterant & debebant, id culpæ ipsorum tribuendum. Et si qui in conversatione nugantur, aut jocis obscœnis & indecoris indulgent, vel alio modo in loquendo peccant; id conversationi minime tribuendum, ex qua omnis sermo illicitus exulare debebat. Honestæ conversationi minime convenit, quod a virtute alienum, quodque nonnisi vitia quædam suadent. Qui vero instar piscis mutus est, in conversatione alteri molestus est, si solus cum solo converfetur, si vero plures fuerint præsentes, inutilis est ipsius præsentia.

Neque

Neque enim homines conveniunt, ut se mutuo intueantur, sed ut familiaribus colloquuis animum recreent.

§. 572.

De naturali timiditate.

Qui natura timidi sunt, non loquuntur, quando conveniebat. Qui enim natura timidi sunt, semper verentur, ne forsitan dicant, quae aliis dent ansam sinistre de se judicandi. Quamobrem cum per se pateat, nemini placere, ut sinistre de se judicent alii, & opinione hujus judicii concitetur pudor (§. 374. *part. 2. Eth.*), qui tendit ad delendam memoriam facti, quod nos pudet (§. 375. *part. 2. Eth.*), ideoque in eo casu, in quo saltem nobis metuimus a sinistro aliorum judicio, pudor impedit, quo minus faciamus, quod sinistrum judicium meretur; qui natura timidi sunt, eorum os pudor opprimit, ne loquantur. Itaque non loquuntur, quando loqui conveniebat.

Quodsi rem penitius inspiciamus, si non semper, attamen sæpissime in silentium hoc intempestivum gloria quoque influit. Neque semper id ad vitium quoddam originem suam refert. Quoniam tamen ad conversationem ineptus est, qui non loquitur, quando loqui conveniebat (§. 571.), danturque casus varii, in quibus timiditate sua sibi nocet, qui loqui nescit, quando conveniebat, & naturalis quoque ad decorum datur obligatio (§. 204. *part. 1. Phil. pract. univ.*); necesse est ut intempestiva timiditas expellatur: id quod fieri nequit nisi doceamur, quid in conversatione loquendum sit, & ut cum aliis de rebus necessariis loqui adsuescamus, ita enim consuetudo nos faciet audentiores.

§. 573.

Urbanitas quid sit, &

Per *Urbanitatem* intelligimus virtutem, quæ regit decorum. Quamobrem *urbanus in omnibus suis actionibus externis obser-*

observat: quod cum vel naturale ſit, vel arbitrarium (§. 196. part. 1. Phil. pract. univ.), & lex naturæ nos obliget ad actionem decoram indecoræ præferendam (§. 203. part. 1. Phil. pract. univ.), cumque decorum arbitrarium aliis placeat, ideoque amorem ipſorum nobis conciliet (§ 645. Pſych. empir.), conſequenter eos nobis amicos reddat (§. 625. part. 1. Jur. nat.), atque alios nobis amicos reddere obligemur (§. 636. part. 1. Jur. nat.), *urbanus decorum tam naturale, quam arbitrarium obſervat, & urbanitas virtus eſt* (§. 321. part. 1. Phil. pract. univ.). *cur urbani eſſe debeamus.*

Urbanitas a nonnullis etiam vocatur *Civilitas*, itemque *Comitas*: ſed comitatis nomine ſupra virtutem aliam indigitavimus, in cujus exercitio multum ſibi locum vindicat urbanitas. Spectatur urbanitas in verbis, in ore geſtuve, quemadmodum *Quintilianus* dudum obſervavit: habenda tamen eſt ejus cauſa in actionibus quibuscunque etiam ratio temporis, loci, perſonarum aliarumque circumſtantiarum & ipſæ actiones determinationes quasdam inde recipiunt. Quodſi ea perpenduntur, quæ eo fine demonſtravimus alibi (§. 429. & ſeqq. part. 1. Jur. nat.); de decoro in ſingulis actionum generibus judicium exactum ferre poterimus. Quamvis enim quæ ad decorum ſpectant experientia magiſtra potiſſimum addiſcenda videantur; cum tamen non omne decorum opinione ſaltem hominum nitatur, ſed in iis etiam, quæ vulgo arbitraria cenſentur, lateat naturalis ratio, ex virtutibus derivata, ut decorum juſto pretio æſtimemus, ideoque eo lubentius eidem operam navemus, naturalis illa ratio ſollicite perquirenda, ne ſaltem ad ſimilitudinem aliorum cœca imitatione mores noſtros fingamus. Cum Ethica potiſſimum deſtinetur virtutibus explicandis; quæ ad decorum, in quo morum elegantia conſiſtit, pertinent, peculiarem requirunt tractationem, quam aliis relinquimus, quibus telam hanc pertexere volupe fuerit. Sufficit nos tradidiſſe principia generalia, quæ ad eam ducunt. Vulgo urbanitas dicitur verſari circa jocoſa, ut nihil dicamus

vel quod nos dicere, vel alios audire dedeceat; aſt definitio hæc nimis anguſta eſt, cum ad ſolum ſermonem reſtringatur urbanitas, nec objectum ejus ſatis determinatur.

§. 574.

Motivum urbanitatis. Quoniam urbanitas benevolentiæ & amicitiæ conciliatrix (§. 573.), & quatenus cum urbano homine jucunda converſatio (§. *cit.*), amicitiæ quoque conſervatrix eſt, *urbanitatis motivum eſt benevolentiæ & amicitiæ conciliatio hujusque conſervatio.*

Accedit ad motivum hoc exiſtimatio (§. 538. *part. 1. Jur. nat.*), qua nos dignos reddere debemus (§. 545. *part. 1. Jur. nat.*). Addi quoque poterat, quod pulchritudinem virtutis augeat, cum decorum inſigne ejus ornamentum ſit, præſertim ſi ex virtutibus derivetur ejus ratio, ut virtutis una ſignum ſit, quod eam illuſtriorem magisque conſpicuam reddit. Qui pietatis quodam intempeſtivo zelo ducti urbanitatem ad vanitatem referunt, eamque ſi non contemnunt, ſaltem parum curant, eidemque non magnum pretium decernunt, decori diſtinctam notionem minime habent, multo minus obligationem naturalem ad decorum capiunt. Firmant ipſorum præjudicium opiniones aliæ ab ignorantia Philoſophiæ moralis profectæ.

§. 575.

De ruſticitate. Urbanitati opponitur *Ruſticitas*, quod eſt vitium in neglectu decori & habitu indecori conſiſtens. *Ruſticitatis* itaque *cauſa eſt decori ignorantia*, & *incogitantia* (§. 748. *part. 1. Phil. pract. univ.*) *atque converſatio cum hominibus, qui ruſticis moribus præditi ſunt*, quoniam conſtat homines mores ſuos formare ad ſimilitudinem aliorum, quando ratione minime regunt actiones ſuas.

Quemadmodum urbanitas multo latius patet, quam videbatur, ſi diſtinctam decori notionem habemus; ita quoque ruſti-

rusticitas ad neglectum omnis decori & omne indecorum extensa multo latius patet, quam videtur, si in confusa & vaga indecori notione acquiescas. Quemadmodum vero decorum aliud naturale est, aliud arbitrarium; ita quoque indecorum vel naturale, vel arbitrarium est (§. 196. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Et quemadmodum rationes decori petuntur a virtutibus (§. 437. *part. 1. Jur. nat.*); ita indecori rationes a vitiis (§. 438. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem indecorum naturale a priori agnoscitur, si convenientiam cum vitiis & disconvenientiam cum virtutibus expendamus, quemadmodum patet ex exemplis, quæ dedimus, cum principia generalia decori & indecori traderemus (*not.* §. 441. & *seqq. part. 1. Jur. nat.*): arbitrarium, cum opinione hominum introductum sit, nonnisi usu addiscitur. Enimvero sicuti in Ethica tantummodo virtutes tradere instituimus tractationem de morum elegantia aliis relinquentes (*not.* §. 573.); ita quoque nostrum in præsenti non est rusticitatem ex instituto explicare. Tenendum vero est, non omne decorum consuetudine introductum pro arbitrario habendum. Inquirendum igitur est in rationem, haud difficulter detegendam, si virtutum ac vitiorum indolem intimius perspicias, ne naturale usu comprobatum ad arbitrarium referas. Notandum quoque decorum, si non in totum, saltem magna ex parte doceri per indecorum.

CAPUT VIII.

De Justitia & Sinceritate.

§. 576.

Quænam cognoscere debeat qui justus esse vult.

Qui justus esse vult, quodnam jus aliis competat accurate cognoscere debet. Justitia enim virtus est, qua jus suum cuique tribuitur (§. 926. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter justus nihil committit, quod contra jus alterius est, nec quicquam omittit, quod stante eodem fieri debet (§. 240. *part. 1.* *Phil.*

Phil. pract. univ.), ideoque unicuique præstat, ad quod præstandum ipsi obligatur, nec ullo modo impedit, quo minus faciat, quod ipsi licitum, multo minus sibi jus, quod est alterius, arrogat sive in totum, sive ex parte. Quoniam itaque hoc facere nequit, nisi qui accurate novit, quodnam jus alteri competat; qui just esse vult, accurate cognoscere tenetur, quodnam jus aliis competat.

Justitia spectatur in actionibus, quæ respiciunt alios. Quoniam vero actiones aliæ sunt positivæ, aliæ privativæ, ideo justitiæ duæ sunt partes, quarum altera versatur circa actiones positivas, ut suum cuique tribuatur, alterum vero circa negativas, ut nemo lædatur. Quamobrem qui justus esse vult, & suum cuique tribuere, & neminem lædere debet. Quoniam vero jura naturaliter homini competentia & læsiones lege naturæ prohibitæ multo latius patent, quam lege civili definiuntur; civiliter tantummodo justus nondum pro moraliter justo habendus. Justitia, quatenus virtus est & in Philosophia morali locum sibi vindicat, exigit, ut sis moraliter justus. Lex civilis in nonnullis, quæ minime justa sunt, vi principiorum politicorum dat impunitatem, non vero jus agendi. Quamvis itaque ob injustitiam non puniatur, non tamen propterea justus censetur, quem lex naturæ pro injusto declarat. Præterea in civilibus tantummodo attenditur actio externa; in moralibus autem recta quoque requiritur voluntas, quæ tam diu præsumitur, donec probetur contrarium. Et ideo *Ulpianus* justitiam definit per voluntatem constantem & perpetuam jus suum cuique tribuendi, quæ virtuti propria est (§. 328. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Vide, quæ uberius exposuimus in Horis Subsecivis Marburgensibus A. 1729. trim. Vern. n. II.

§. 577.

De jure perfecto ab im-

Quoniam qui justus esse vult, accurate cognoscere debet, quodnam jus aliis competat (§. 576.), jus vero aliud per-

perfectum est; aliud imperfectum (§. 235. 237. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & justitia circa jus perfectum, æquitas circa imperfectum versatur (§. 240. *part. 1. Phil. pract. univ.*); *Qui justus esse vult, jus perfectum ab imperfecto accurate discernere*, cumque virtus actiones dirigat legi naturæ convenienter (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*), *illud juxta legem naturalem determinare debet.* Et quoniam jus omne oritur ex obligatione passiva (§. 23. *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter si alteri competit aliquod jus, tu ad aliquid faciendum, vel non faciendum alteri obligatus es, vel etiam ad patiendum, ut alter quid faciat, immo etiam non faciat, obligatio vero ista vel naturalis est, quæ a lege naturæ venit (§. 141. *part. 1. Phil. pract. univ.*), vel contracta, quæ ex promissione resultat (§. 393. *part. 3. Jur. nat.*); *jura* quoque *naturalia ab acquisitis sunt discernenda & obligatio cuilibet juri respondens simul attendenda venit.* *perfecto distingvenda.*

In Jure naturæ demonstrantur omnes hominis obligationes & jura omnia inde resultantia, & in eodem quoque docetur, quomodo obligationes contrahantur & jura acquirantur, quidque observandum sit, ne in illis contrahendis & his acquirendis quicquam committatur, quod æquitati adversum. Quicquid igitur scire tenetur, qui ne latum quidem ungvem a justitia recedere vult, ex Jure naturæ hauriendum: quod cum in omni sua latitudine exposuerimus, non opus est, ut hic prolixe inculcentur ad justitiam exercendam scitu necessaria. Quæ vero hic inculcantur, ea probe observanda sunt, propterea quod alias facile contingit, ut in æstimando jure alterius error committatur & incautus limites justitiæ transilias. Sane longe plurimi sunt, qui justitiam ad obligationes contractas unice restringunt, immo nec his tribuunt omnem suam latitudinem, quam habere debent. Quemadmodum omni virtuti accidit, ut, qui non sufficiente Juris naturæ scientia instructus est, multa quæ eidem contraria sunt non agnoscat; ita de eo quoque, quod justum est, non semper sentit, quemadmo-

admodum debet, nisi qui omnem obligationem suam & jura inde nascentia, vel iisdem respondentia ex parte alterius intime perspicit & naturalia ab acquisitis accurate dividit: id quod ex iis, quæ sequuntur, clarius elucescit.

§. 578.

Justitiæ officium.

Justitia dirigit actiones hominis circa jura perfecta aliis competentia. Tribuit enim unicuique jus suum (§. 926. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter cavet, ne quicquam committatur contra jus alterius, consequenter quo idem vel tollitur, vel diminuitur, vel usus ejus quomodocunque impeditur (§ 239. *part. 1. Phil. pract. univ.*), nec quicquam omittatur, quod stante eodem fieri debet (§. 240. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Justitia igitur dirigit actiones hominis circa jura aliis competentia.

Videmus itaque, justitiam peculiarem esse virtutem eamque maximi momenti, cum omnium intersit, ne jura sua ab altero quocunque modo violentur, sed ut iisdem non impeditus fruatur.

§. 579.

Quousque idem extendatur.

Quoniam justitia dirigit actiones hominis circa jura perfecta aliis competentia (§. 578.), hæc vero homini vel natura competunt, vel acquisita fuerunt, & naturaliter quidem competunt jus ad ea, sine quibus obligationi naturali satisfieri nequit (§. 159. *part. 1. Phil. pract. univ.*), æqualitas (§. 81. *part. 1. Jur. nat.*) & libertas naturalis (§. 146. *part. 1. Jur. nat.*), securitas (§. 918. *part. 1. Jur. nat.*), indeque natum jus defensionis (§. 973. *part. 1. Jur. nat.*) & jus puniendi lædentem (§. 1061. *part. 1. Jur. nat.*), jus petendi officia humanitatis (§. 904. *part. 1. Jur nat.*) & jus ad ea alterum sibi perfecte obligandi (§. 404. 431. *part. 3. Jur. nat*), quo acquiruntur jura perfecta, quibus introductio dominii locum fecit, cujus modus acquirendi

rendi derivativus lege naturali definitur (§. 1. & *seqq. part. 3. Jur. nat.*), unde porro fluunt omnes contractus, seu pacta omnia, quemadmodum in Jure naturæ demonstratur; *qui justus est, nihil committit, quod æqualitati & libertati naturali, securitati & juri petendi officia humanitatis adversatur, nec omittit, quod juribus istis salvis facere tenetur & in jure acquirendo nil committit, nisi quod lege naturæ præscribitur.*

Prolixum nimis foret, si ex Jure naturæ repeterentur, quæ in modo acquirendi jura lex naturæ præscribit: ea enim maximam Juris naturæ partem absolvunt & scientiam Juris admodum amplam fecerunt. Naturalia jura, ex quibus tanquam fonte cetera profluunt & nos in systemate Juris naturæ concatenato nexu deduximus, facilius comprehenduntur & sine prolixitate recenseri hic potuerunt, immo etiam debuerunt, quia plerique de eo, quod justum est, animum saltem advertunt ad jura acquisita, quæ a dominio potissimum pendent, de connatis autem juribus parum cogitant, quorum tamen reverentiam maxime habere debet homo justus.

§. 580.

Quia justus in acquirendo jure nil committit, nisi quod lege naturæ præscribitur (§. 579.); pacta autem, a quibus contractus naturaliter non differunt (§. 794. *part. 3. Jur. nat.*), sunt servanda (§. 431. *part. 3. Jur. nat.*), consequenter dandum, vel faciendum, quod in contractu promissum (§. 430. *part. 3. Jur. nat.*); *justus prompte præstat, ad quod ex contractu præstandum obligatur*, cumque ab omni facto, seu contractu fraus omnis abesse debeat (§. 149. *part. 5. Jur. nat.*), *ab omni fraude animum maxime alienum habet*, & quia pacta non servans fidem datam fallit, contra pacta vero agens, seu contrarium ejus, quod conventum fuerat, perfidus est (§. 790. *part. 3. Jur. nat.*), *fidei tenax est & perfidiam horret.* *Quomodo justus quoad contractus se gerat.*

Atque

Atque hæc ſunt, ex quibus vulgo juſtitia æſtimatur, & quibus juſtus ſe aliis commendat, propterea quod unicuique aperta ſunt; cum unusquisque velit alios ita ſeſe erga ſe gerere. Patet etiam inde utilitas juſtitiæ, quæ ipſam omnibus amabilem facit, quatenus volunt erga ſe omnes eſſe juſtos. Sentit enim unus quisque damnum, quod ipſi datur, ſi non præſtatur, quod præſtandum erat, aut ſi fraudatur. Ne tamen injuſtæ ſint querelæ, jura quoque rite æſtimanda (§. 577.). Conſtat nimirum, juris ignorantiam injuſtas parere querelas. Quamvis vero homines etiam ſine diſciplina ſenſum quendam jurium connatorum habent & ad ea provocant, quando contra ea ſibi quicquam fieri arbitrantur, vel etiam facta ſua defendunt; quoniam tamen eorum nonniſi confuſam quandam notionem habent, nec juſtitiæ omnem amplitudinem diſtincte animo comprehendunt, quod ea ad juſtitiam referenda ſint non conſiderant. Ac ideo contingit, ut arctioribus limitibus coarctetur juſtitia, quam fieri debebat.

§. 581.

Aequitatis officium.

Aequitas dirigit actiones hominis circa jura imperfecta aliis competentia. Unusquisque hominum ad perfectionem alterius ſtatumque ipſius conferre obligatur, quantum conferre valet (§. 222. *part. 1. Phil. pract. univ.*), conſequenter quilibet obligatur alteri ad præſtanda officia humanitatis (§. 655. *part. 1. Jur. nat.*), nemini tamen eſt jus ad ea alterum cogendi (§. 658. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque jus ad ea competens nonniſi imperfectum eſt (§. 237. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cum æquum ſit, quod convenit juri imperfecto alterius (§. 240. *part. 1. Phil. pract. univ.*), lex vero naturæ regat omnes hominis actiones, ideoque etiam opus ſit virtute, quæ dirigit actiones hominis circa jura imperfecta homini competentia (§. 321. *part. 1. Phil. pract. univ.*); æquitas hæc virtus eſt, quæ dirigit actiones hominis circa jura imperfecta aliis competentia.

Quo-

Quoniam jus perfectum ab imperfecto & justum ab æquo distingvimus; virtutes quoque duæ constituendæ sunt, quarum altera circa jura perfecta, altera circa imperfecta versatur, consequenter altera circa id, quod justum est, altera circa id, quod æquum est. Illa Justititiæ nomine venit; hæc vero Aequitas vocatur. Poterat itaque *Aequitas* definiri per virtutem, qua in actionibus nostris nos æquos præbemus omnibus, seu, quod eodem redit, qua unicuique tribuitur, quod juri ipsius imperfecto convenit, veluti si egeno des eleemosynam, si opifici diligenti des modicum quid ultra mercedem debitam, seu conventam, si des consilium consilii inopi, si usuras justis minores, aut nullas pro pecunia mutuata accipias a debitore paupere, si nolis munera accipere, quæ danti magis molesta, quam tibi utilia, si meritam cuique tribuas laudem & ita porro.

§. 582.

Qui æquus est etiam justus est. Qui enim æquus est voluntatem constantem ac perpetuam habet jus imperfectum suum unicuique tribuendi (*not.* §. *præc.* & §. 328. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*); qui vero justus est, voluntatem constantem ac perpetuam jus perfectum suum unicuique tribuendi (§. 926. *part* 1 *Jur. nat.* & §. 328. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Enimvero alter, cui obligaris, non habet jus te cogendi ut tribuas, si tribuere nolis imperfectum (§. 237. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*), habet vero, si tribuere recuses perfectum (§. 235. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Quamobrem si quis nunquam ulla ratione se permoveri patitur, ne alteri tribuat jus imperfectum, cum tamen ei in voluntate sua sit acquiescendum (§. 1062. *part.* 1. *Theol. nat.*); is multo minus se permoveri patietur, ne alteri tribuat jus perfectum, qui in voluntate sua acquiescere non tenetur, sed ad tribuendum compellere potest. *De nexu æquitatis cum justitia.*

Arctus admodum inter æquitatem & justitiam nexus est, ita ut in sensu morali vix justus dici mereatur, nisi idem æquus

fuerit. In ſenſu enim morali potiſſimum reſpicitur animus, non ſaltem actus externus. Obligatio interna, quæ in conſcientia ſpectatur, quamvis nullum effectum juris ſortiatur inter homines, eadem eſt in æquitate & juſtitia (§. 656. *part. 1. Jur. nat.*), & non minus peccas, ſi æquus non es, quam ſi non fueris juſtus, etſi in priori caſu impune facias, quod non faciendum erat, inter homines. Virtuoſus agit ſecundum obligationem internam amore virtutis, parum igitur curat externam, a qua pendet jus cogendi, quod jus perfectum efficit, quod huic congruum facturus, etiamſi nemo eſſet qui ipſum ad faciendum compellere, aut propter factum punire poſſet. Quatenus igitur vere juſtus alteri tribuit jus ſuum, hoc lubenter facit, quia legi naturæ conveniens. Animus igitur ejus in juſtitia & æquitate idem eſt. Agitur vero in Philoſophia morali de juſtitia tanquam de virtute, ideoque nexus juſtitiæ cum æquitate probe perpendendus.

§. 583.

Aequitatem eſſe juſtitiæ medium.

Quoniam qui æquus eſt etiam juſtus eſt (§. 582.); *qui æquitati ſtudet, juſtitiæ quoque adſueſcit.*

Actio juſta & æqua in conſcientia conveniunt, conſequenter qui actionem edere non vult æquitati adverſam, is quoque edere nolet juſtitiæ contrariam. Juſtitia itaque non exigit peculiare ſtudium, quod ſit a ſtudio æquitatis diverſum. Non tamen propterea eſt, quod exiſtimes, in Ethica perperam æquitatem a juſtitia diſtingvi. Dantur enim obſervanda in actione juſta, quæ non attendenda veniunt in æqua. Actione injuſta damnum infers alteri; iniqua ſaltem alterum deſtituis ope tua. Illa belli cauſa eſt, hæc ſaltem locum facit querelis & patientiam exigit. Ad alia officia ducit illa, ad alia hæc: id quod in caſibus particularibus luculentius multo patet. Accedit, quod cura famæ juſtitiam fortius commendet, quam æquitatem, cum illa omnibus pateat, de hac autem difficile ſit judicium. Conſiderandum quoque, quod injuſtitia moleſtias mul-

multas pariens felicitati hominum magis noceat, quam iniquitas, quæ aut nullas parit, aut patientia emolliendas. Ab hac differentia petuntur motiva in casibus particularibus, ne appetitus sensentivus prævaleat adversus rationalem, & actionum sequentium cum præsentibus consensus derivatur.

§. 584.

Quidnam exigat justitia universalis.

Justitia universalis exigit, ut omnes nostras actiones referamus ad alios quoscunque atque inquiramus, quomodo faciant vel ad perfectionem, vel imperfectionem aliorum quorumcunque. Justitia enim universalis virtus est, qua aliis tribuitur jus suum quoad omnes nostras actiones, quatenus respiciunt alios (§. 934. *part. 1. Jur. nat.*). Quodsi ergo eandem colere velimus, necesse est ut omnes nostras actiones ad alios quoscunque referamus cognituri, quomodo sese habeant ad alios. Enimvero constat nos obligari, ut aliorum perfectionem promoveamus (§. 222. *part. 1. Phil. pract. univ.*), nihil vero ad eorum imperfectionem conferamus (§. 231. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quamobrem cognituri, quomodo actiones nostræ sese habeant ad alios, inquirire tenemur, quomodo faciant ad perfectionem, vel imperfectionem aliorum.

Monuimus jam alibi, justitiam universalem diffundi per omnes virtutes, cum tamen ab iis diversa sit, non recte haberi pro complexu omnium virtutum (*not.* §. 934. *part. 1. Jur. nat.*). Dedimus quoque exemplum hominis temperantis, qui, dum sanitati ac vitæ suæ consulit, simul Reip. se utilem præbet, exemplo suo aliis temperantiam commendat, ad intemperantiam minime seducit, immo, quod addendum, familiæ suæ consulit, ad miseris opem ferendam se aptum reddit, & simul in suo vitæ genere aliis rectius & diutius inservire potest, ut taceam alia, quæ a circumstantiis particularibus dependent. Hæc omnia ut perpendamus & ut probe perpensa ingrediantur motivum temperantiæ justitia universalis exigit. Non

sufficit, ut in eorum numero sint pleraque, quæ sua sponte inde fluunt: sed necesse est, ut ea quoque intendamus & per ea pulchritudo virtutis penitius inspiciatur, eaque nobis sese commendet. Facit hoc ad felicitatem nostram, quatenus eadem magis delectamur (§. 638. *Psych. empir.*), & hinc uberius intelligitur, quod sine virtute nemo felix esse possit, nec felicitas a virtute sejungi queat (§. 400. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Patet vero, quam amplus sese offerat dicendorum campus, si eundo per omnes virtutes ostendere vellemus, quomodo justitia universalis sese in iisdem exerat. Non tamen opus est, ut in hanc prolixitatem descendamus, quam præsens quoque institutum minime fert: qui enim ea tenet, quæ de singulis virtutibus demonstravimus, is per se videbit, quæ justitia universalis attendi jubet.

§. 585.

Circa quodnam jus versetur justitia universalis.

Quoniam in Justitia universali actiones quascunque nostras referimus ad alios, easque consideramus, quomodo faciant vel ad perfectionem, vel imperfectionem aliorum quorumcunque (§. 584.), consequenter saltem attenditur obligatio interna (§. 656. *part. 1. Jur. nat.* & §. 222. 231. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideoque cessat differentia inter jus perfectum & imperfectum (§. 236. 238. *part. 1. Phil. pract. univ.*); *Justitia universalis in omni actione tribuit aliis jus suum, sive perfectum fuerit, sive imperfectum, plerumque tamen non respicit nisi officia erga alios, ad quæ nonnisi jus imperfectum habent alii* (§. 658. *part. 1. Jur. nat.*).

Cum Justitia universalis non consideretur nisi ut virtus, quæ ad omnem virtutem aliam, ipsam etiam Justitiam, de qua ante diximus, qua scilicet unicuique tribuitur jus suum perfectum, & quæ in oppositione ad justitiam universalem *particularis* dici suevit; ea quoque non aliter consideratur, quam habitus obligationi naturali satisfaciendi (§. 333. *part. 1. Phil. pract. univ.*).

univ.). Et quoniam virtuosus actiones legi naturæ conformes cum gaudio committit (§. 348. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideoque ambabus manibus arripit omnem occasionem, qua obligationi suæ satisfacere potest; virtutis strenuo cultori nihil magis convenit, quam justitia universalis. Notandum quoque ad ipsam justitiam particularem accedere posse universalem, quatenus in præstatione ejus, quod alteri debes, etiam respicis aliorum utilitatem, non modo dum exemplo tuo prodes aliis, verum etiam aliorum commodum promoves, vel damnum quoddam ab aliis avertis. Ponamus te opifici prompte solvere mercedem, qui pecunia indiget aliis solvenda: eo ipso alii quoque commodum ex promta tua solutione percipiunt. Quando quod mutuo datum præcise restituis; mutuans facilior erit ad mutuandum quoque aliis.

§. 586.

Quoniam Justitia universalis locum habet in omnibus actionibus (§. 584.), consequenter in quolibet officio cum erga se, tum erga alios, immo erga ipsum Deum (§. 226. *part. 1. Phil. pract. univ.*), eadem vero respicit officia erga alios (§. 585.); *si justitia universalis ad cetera officia accedit, satisfaciendo officio erga teipsum, vel erga alium quendam, immo erga ipsum Deum simul satisfacis officio in primo & tertio casu erga alios & in secundo erga personas alias, cum quibus tibi negotium non est.* *Quomodo omni officio insint officia erga alios.*

Qui justitiam universalem colit, dum sibi prodest prodesse quoque vult aliis, & dum alteri cuidam prodest prodesse una vult aliis. Atque hoc pacto in omnibus suis actionibus intendit etiam commodum aliorum, ut nullum sit officium, cui non simul insint officia erga alios. Apparet hinc, quod justitia universalis maxime efficiat, ut homini nihil utilius sit homine. Optandum itaque foret, ut justitiæ universalis in agendo magis haberetur ratio, quam vulgo fieri solet. Quamvis vero nomen ignoretur, non tamen res ipsa ignota est. Etenim quemadmodum homines in censendis aliis acutiores

esse solent, quam in dirigendis actionibus suis; ita haud infrequenter reprehendentes aliena vitia audias provocare ad ea, quæ justitia universalis perpendenda urget.

§. 587.

Justitiæ universalis in virtutem influxus.

Justitia universalis studium virtutis facilitat, ut scilicet ea facilius acquiratur & conservetur. Justitia enim universalis jubet in omnibus actionibus rationem habere perfectionis & imperfectionis aliorum, ut scilicet ad illam promovendam, ad hanc vero præcavendam conferatur, quicquid in potestate tua est (§. 584.). Suppeditat itaque motiva cum iis conjungenda, per quæ voluntas agendi, aut noluntas non agendi determinatur (§. 887. 889. *Psych. empir.*). Quamobrem necesse est, ut ardentius velis, quod appetis, aut nolis, quod aversaris, consequenter appetitus & aversatio redditur fortior. Studium itaque virtutis tam in ea acquirenda, quam conservanda redditur facilius.

Studium virtutis, quatenus ea acquirenda, in eo consistit, ut ejusdem actionis repetitione acquiratur habitus (§. 430. *Psych. empir.*), quatenus vero conservanda, ut habitus acquisitus continuo usu conservetur & perficiatur (§. 431. *Psych. empir.*). Necesse igitur est ut in utroque casu appetitus rationalis prævaleat adversus sensitivum. Appetitus autem rationalis altero fortior effici nequit nisi per motiva (§. 887. *Psych. empir.*), quæ cum augeat justitia universalis, vim majorem inde acquirit appetitus. Quamobrem cui virtus curæ cordique est, ei justitia universalis semper ante oculos versari debet.

§. 588.

Dependentia justitiæ universalis a charitate.

Justitia universalis a charitate dependet. Qui enim charitate imbutum animum possidet, alium quemcunque diligit tanquam seipsum (§. 620. *part. 1. Jur. nat.*), consequenter ipsi constans & perpetua voluntas est aliorum perfectionem promoven-

movendi (§. 653. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum justitia universalis considerari jubeat in omni actione aliorum perfectionem promovendam & imperfectionem præcavendam (§. 584.); ejus in agendo rationem lubenter habet, qui charitate gaudet. Justitia igitur universalis a charitate dependet (§. 851. *Ontol.*).

Ad justitiam universalem cum ducat charitas, huic sedulam operam navare debet, qui justitiam universalem exercere vult. Cum ad charitatem faciant ea, quæ supra de amore & dilectione aliorum uberius exposuimus; non opus est, ut de alio medio eam acquirendi simus solliciti. Qui charitatem possidet, ejus animus jam dispositus est ad justitiam universalem, consequenter nihil amplius restat, quam ut norit, quod & quomodo in qualibet actione intendere debeat aliorum perfectionem promovendam & imperfectionem præcavendam. Ipsa autem charitas jam cognitum supponit, quomodo perfectio aliorum promoveatur, quomodo præcaveatur & officia erga alios idem insinuant.

§. 589.

De justitia & opposito Justitiæ universalis.

Justitiæ opponitur *Injustitia*, quæ est vitium, quo quis committere non veretur, quod fit contra jus alterius perfectum, consequenter quo idem vel tollitur, vel diminuitur, vel usus ejus quomodocunque impeditur (§. 239. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Justitiæ autem universali opponitur *Neglectus ipsius*, ideoque *Oppositum Justitiæ universalis in mera privatione consistit, seu in omissione ejus, quod fieri poterat & charitati maxime conveniebat* (§. 588.). Quoniam vero vitium consistit in habitu actiones suas aliter determinandi, quam lege naturæ præscribitur (§. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*); *neglectus justitiæ universalis tum demum pro vitio habendus, si quis nolit in actionibus suis animum quoque advertere ad ea, quibus se utilem simul præbet aliis, quando ipsi cum iisdem nullum est negotium.*

In

In Justitia modus excedi nequit, quemadmodum statim patet, si consideres quid dicatur justum. Quamobrem inutilis foret quæstio, quodnam vitium opponatur justitiæ in excessu, quodnam in defectu. Sufficit nosse, injustum esse, quod fit contra Jus alterius perfectum, sicuti justum est, quod fit juxta jus perfectum alterius (§. 239. 240. *part. 2. Phil. pract. univ.*).

§. 590.

Quænam faciat injustus & fons injuriarum.

Quoniam injustus ea facit, quæ sunt contra jus alterius perfectum (§. 589.), quando scilicet alteri perfecte obligatur (§. 242. *part. 1. Phil. pract. univ.*), actiones vero aliæ positivæ, aliæ privativæ sunt; *injustus alios lædit, nec jus suum aliis tribuit.* Et quoniam vidatio juris injuria est (§. 859. *part. 1. Jur. nat.*); *injustitia est fons omnium injuriarum.*

Repetendum hic est, quod supra annotavimus, læsiones hic accipiendas esse in omni sua latitudine, quam eidem tribuimus in Jure naturæ (§. 673. & *seqq. part. 1. Jur. nat.*). Neque hic attenditur, num recepto significatu in communi sermone injustus dicatur, qui hoc vel istud facit, quod vi Juris naturæ ad læsiones referendum. De rebus ferendum est judicium ex notionibus, non vero ex significatu, quem vulgus vocabulis imposuit. Quodsi quis noverit, quæ justa sunt, nec ignorare potest, quæ sunt injusta. Quamobrem cum supra ostenderimus, quænam scire debeat qui justus esse vult (§. 576. & *seqq.*); inde quoque intelligitur, quænam scire debeat, qui injustus esse non vult.

§. 591.

Iniquitas quid sit.

Aequitati opponitur *Iniquitas*, quo quis committere non veretur, quod est contra jus imperfectum alterius, consequenter quo idem vel tollitur, vel diminuitur, vel usus ejus quomodocunque impeditur (§. 239. *part. 1. Phil pract. univ.*). Quamobrem cum nemo habeat jus ad officia humanitatis alterum

rum cogendi (§. 658. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque ad ea nonnisi jus imperfectum nobis competit (§. 237. *part. 1. Phil. pract. univ.*): *iniquus erga alios officia humanitatis non præstat iis, qui iisdem indigent, quando poterat, vel etiam aliorum officia sibi præstita non remuneratur iis, qui tenuioris fortunæ sunt.*

Quodsi justitiæ operam navantes jus perfectum ab imperfecto accurate discernere discamus (§. 577.); injustum ab iniquo haud difficulter dividemus: id quod vulgo in communi sermone non satis accurate observatur. Dedimus exemplum iniquitatis de eo, qui opibus abundans egeno eleemosynam denegat, aut quando eleemosynæ colliguntur, nimis parce dat (*not.* §. 239. *part. 1. Phil. pract. univ.*), id quod etiam æquitati adversum judicatur. Ast non omnes æque agnoscunt, iniquum esse, si quis usuras civiliter justas accipit ab eo, cui eas dare admodum grave pro conditione sua, quamvis æquitatem ejus prædicent, qui admodum modicis contentus. Dantur vero casus longe plurimi alii, in quibus prorsus absonum videtur iniquitatis alterum reum pronunciare, veluti si quis denegat consilium, quod eidem impertiri poterat. Quoniam æquitas ad omnia officia humanitatis extenditur, quorum alia ad hanc, alia ad alias virtutes referuntur; ipsi veritati equidem non præjudicatur, quando iisdem contraria specialibus nominibus insigniuntur, non tamen inconsultum est, ut quoque considerentur tanquam charitati adversæ, & hoc respectu ad iniquitatem referantur officia præstare debemus tanquam naturaliter debita; eorundem itaque denegatio, quando præstari a nobis poterant merenti, spectanda est tanquam juri imperfecto, quod alteri competit, adversa, consequenter tanquam iniqua.

§. 592.

Justitia pacem conservat; injustitia bellum gignit. Qui enim justus est, is unicuique præstat id, ad quod præstandum ipsi *Effectus justitiæ & injustitiæ.*

ipsi obligatur, quodque ab eo exigi potest (§. 243. 236. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Quoniam itaque jus perfectum nullius violat, consequenter nemini injuriam facit (§. 859. *part. 1. Jur. nat.*); bello quoque causam non dat (§. 1109. *part. 1. Jur. nat.*). Quodsi ergo ponamus homines omnes una viventes justitiam sancte colere; deficiente causa belli bellum cessabit, consequenter is erit status, in quo inter ipsos bellum non est: qui status cum pax sit (§. 959. *Jur. Gent.*), justitia pacem conservat. *Quod erat unum.*

Enimvero si quis injustus est, alteri præstare non vult, ad quod præstandum ipsi perfecte obligatur (§. 242. *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter alteri competit jus eum vi adigendi, ut præstet (§. 236. *part. 1. Phil. pract. univ.*). Idem intelligitur, si adversus injuriam intentantem se suumque defendit. Enimvero natura unicuique competit jus belli in eum, qui jus perfectum nobis tribuere non vult (§. 1104. *part. 1. Jur. nat.*), seu non præstare vult id, ad quod præstandum perfecte obligatur (§. 236. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & qui se vi defendit, aut pœnam ab eo sumit, qui ipsum læsit, bellum gerit (§. 1114. *part. 1. Jur. nat.*). Patet itaque, injustitiam bellum gignere. *Quod erat alterum.*

Alterum quoque hoc modo demonstratur. Injustitia est fons injuriarum (§. 590.). Enimvero injuria facta, vel facienda belli causa sunt (§. 1109. *part. 1. Jur. nat.*). Injustitia igitur bellum gignit.

Propositio præsens intelligitur tam de bello publico, quam privato, & tam de pace publica, quam privata. Quodsi homines omnes essent justi, & gentes omnes inter se justitiam colerent, nullum foret bellum, sed pax perpetua foret. Quilibet jure suo quiete frui posset; fraus omnis exularet atque ubivis tuta foret fides. Discimus hinc, quanti facienda sit justitia & quantopere damnanda injustitia. In civitate bel-

lum privatum abiit in litem, quæ agitatur in foro: ast lites quoque multorum malorum causa sunt, nec minus optandum foret, ut lites ex civitate exularent, quam bellum publicum ex orbe terrarum. Hæc qui perpendit, justitiam amabit, injustitiam horrebit. Cum lex naturæ consulat saluti generis humani, cui convenienter actiones humanas determinat virtus; justitia jura hominum tuetur, lites dirimens pacemque conservans. Justitiam igitur suadet ratio, injustitiam introducunt perversæ hominum cupiditates rationi adversæ.

§. 593.

Justitiæ genesis.

Justus moderatur amorem sui & singulorum sapientia. Amor sui hominem impellit ad felicitatem suam promovendam & infelicitatem depellendam; amor vero alterius ad promovendum felicitatem & depellendam infelicitatem ejusdem (§. 292. *part. 2. Eth.*). Enimvero sapientis est non modo eligere media certa, verum etiam lege naturæ minime prohibita (§. 443. *part. 1. Eth.*), consequenter sapientia obstat, quo minus amor sui vel aliorum nos impellat ad quicquam committendum, quod legi naturæ adversum, ideoque cum homines promiscue omnes amare debeamus tanquam nos ipsos (§. 632. *part. 1. Jur. nat.*), non ita bene cupere debemus nobis, vel cuidam alteri, ut male cupiamus aliis, & quoniam omnes homines natura æquales sunt (§. 81. *part. 1. Jur. nat.*), jura omnium æque inviolabilia sunt (§. 78. *part. 1. Jur. nat.*). Quamobrem cum justus nil faciat, quod est contra jus alterius (§. 240. *part. 1. Phil. pract. univ.*); amorem sui & aliorum sapientia moderatur.

Amor sui & aliorum gignit cupiditates sibi, vel alteri cuidam consulendi cum læsione aliorum. Amor universalis tendit ad felicitatem omnium promovendam & infelicitatem depellendam (§. 292. *part. 2. Eth.*). Huic itaque adversantur istæ cupiditates, quas refrænare sapientis est; quippe fines par-

ticulares subordinantis ultimo, ne ulla nascatur contradictio (§. 440. *Psych. emp.*). Apparet itaque, quod justitia sit amoris sui & aliorum directrix, ne is exorbitet, nec amore particulari violetur universalis. Atque ea ratio est, cur justitia ad fontem suum reducta definiatur per bonitatem sapientiæ attemperatam (§. 1067. *part. 1. Theol. nat.*).

§. 594.

Quomodo vere justi efficiamur.

Quoniam justus moderatur amorem sui & aliorum sapientia (§. 593.); *si justi esse velimus, necesse est ut alios in universum omnes amemus tanquam nos ipsos & sapientia caveamus, ne amore sui, vel alterius cujusdam quicquam committatur, quod amori universali repugnat.*

Videmus itaque, quomodo vere justi fiamus, ut nihil prorsus in actionibus nostris desiderari possit. Qui ea perpendit, quæ de sapiente actionum nostrarum directione, qualem vita perfecta requirit (§. 59. *part. 2. Phil. pract. univ.*), demonstravimus (§. 58. *part. 2. Phil. pract. univ.*); justitiæ genesin luculentius perspiciet. Amor universalis nunquam gignit cupiditates cuiquam damnosas, sed eædem nascuntur ex amore sui & aliorum in particulari, seu singulorum isti contrario: sapientis vero est amorem sui & singulorum conformare universali. Atque ita obtinetur, ne bene cupiendo nobis, vel alteri cuidam male cupiamus aliis, consequenter ne commodum nostrum, vel alterius cujusdam, quem amamus, promoveamus cum detrimento aliorum.

§. 595.

De genesi injustitiæ.

Qui amorem sui & singulorum sapientia non moderatur, sed ea facit, ad quæ is ipsum impellit; injustus fit. Etenim amor sui & singulorum hominem impellit ad felicitatem suam, vel amati promovendam & infelicitatem depellendam (§. 292. *part. 2. Eth.*). Quodsi ergo sapientia eandem non moderetur, utrum id fiat legi-

legitimo modo, nec ne, consequenter illæso amore universali (§. 632. *part. 1. Jur. nat.*), minime perpendit (§. 443. *part. 1. Eth.*). Quamobrem religioni sibi minime ducit commodum suum, vel amati promovere cum detrimento alterius, parum sollicitus, utrum jus aliorum violetur, nec ne. Quoniam itaque injustus est, qui id facere non veretur, quod est contra jus perfectum alterius (§. 589.); qui amorem sui & singulorum sapientia non moderatur, sed ea facit, ad quæ is ipsum impellit, injustus fit.

Injustitia itaque ad fontem suum reducta, ut ejus genesis intime perspiciatur, definiri potest per bonitatem sapientiæ minime attemperatam. Intelligimus autem per bonitatem studium benefaciendi aliis (§. 696. *part. 1. Theol. nat.*), ideoque etiam sibimet ipsi.

§. 596.

Injustitia justas gignit querelas: justus vero nullam dat conquerendi causam. Qui enim injustus est, alterum lædit, nec ei præstat, ad quod præstandum ipsi obligatur (§. 590.). Quamobrem recte conqueritur læsus, quod is se læserit, & non præstiterit, vel præstare nolit, quod præstandum. Injustitia itaque justas gignit querelas. *Quod erat unum.* *Querelæ de injuria.*

Enimvero justus nihil committit, quod est contra jus alterius (§. 240. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ideoque neminem lædit, & cuilibet præstat, ad quod præstandum obligatur. Nemo igitur quicquam habet, de quo conqueri possit. Quamobrem justus nullam dat conquerendi causam. *Quod erat alterum.*

Si aggressor te vulnerat, justam habes conquerendi causam: si debitor non solvit debitum, si venditor te fraudavit, justæ sunt querelæ tuæ. Enimvero si tutum iter est, si debitum præcise solvitur, si in emtione non fueris fraudatus, nullam quoque conquerendi causam habes. Fieri equidem etiam

poteſt, ut quis de injuria alicujus conqueratur, etſi is nihil fecerit, quod eſt contra jus ipſius: aſt tunc querelæ injuſtæ ſunt, quibus juſtus cauſam non dat, ſed error conquerentis injuriam eſſe putantis, quæ non eſt. Querelæ injuſtæ cum ad injuſtitiam adſcribi nequeant, neque ab homine juſto præcaveri poſſint; hic attendendæ non ſunt.

§. 597.

De juſtis querelis tollendis.

Quoniam juſtus nullam dat conquerendi cauſam (§. 596.); *ſi forte contingat, ut qui juſtitiam amat culpa quadam ſua faciat, de quibus alter jure conqueritur, aut alii de aliorum injuſtitia conqueruntur, querelas juſtas pro virili tollere ſtudet.*

Sicuti juſtus averſatur omnia, quæ fiunt contra jus alterius; ita etiam averſatur omnes juſtas querelas, quæ inde oriuntur. Quodſi per ipſum ſtaret, querelas omnes ex toto terrarum orbe exterminari vellet. Quamobrem ſi forte culpa quadam ſua, a qua nemo prorſus liber eſt, querelæ juſtæ concitentur, eas ſtatim tollit, v. gr. damnum reſarciens culpa ſua datum, vel fraudem eventus corrigens. Quodſi in poteſtate ſua ſit efficere, ut alii damnum dolo datum reſarciant, aut debitum ſolvant; id quam lubentiſſime facit. Sublatione querelarum juſtarum nititur diviſio ariſtotelica juſtitiæ in commutativam & diſtributivam. Illa enim tolluntur querelæ in commutationibus tam ſpontaneis, veluti contractibus, quam invitis, quales ſunt furta, rapinæ, damna injuria data; hac vero in diſtributione communis inter membra alicujus ſocietatis præcaventur. Uberius hanc differentiam expoſuimus in Horis ſubceſivis Marburgenſibus A. 1729. trim. brumali n. 2. §. 9. & *ſeqq.*). Sed quoniam hæc diviſio uſum potiſſimum habet in civitate, in qua ſuperior unicuique jus ſuum reddi jubet per judices & magiſtratus, ut tollantur querelæ injuſtæ, nec quisquam habeat juſtam de injuria conquerendi cauſam; in præſenti quoque eam inſuper habemus.

§. 598.

§. 598.

Injustus famam malam consequitur, justus vero bonam. Injustus enim justas de se gignit querelas (§. 596.), quæ longe lateque cum diffundantur, de injustitia ipsius communis fit hominum sermo. Enimvero in hoc fama mala consistit (§. 553. *part. 1. Jur. nat.*). Injustus itaque famam malam consequitur. *Quod erat unum.* *De fama injusti & justi.*

Ex adverso autem qui justus est, nemini dat justam conquerendi causam (§. 596.), ideoque nullæ moventur de injustitia ipsius querelæ, quibus fama ejus læditur, *per demonstrata n. 1.* sed quoniam prompte præstat, quod ex contractu debet, ab omni fraude alienus est & fidem servat (§. 580.), nec quicquam facit, quo jus alterius quomodocunque violetur (§. 239 *part. 1. Phil. pract. univ.*), cum omnes ita secum agi velint, omnes quoque eum laudant (§. 541. *part. 1. Jur. nat.*). Quoniam itaque communis fit hominum sermo de justitia ipsius, cujus memoriam excitant aliorum facta injusta, seu justitiæ quomodocunque adversa, in hoc autem fama bona consistit (§. 553. *part. 3. Jur. nat.*); justus famam bonam consequitur. *Quod erat alterum.*

Quanti æstimanda sit fama bona, nemo est qui nesciat. Ideo dudum inculcatum est, vitam & famam pari passu ambulare, & famam servandam esse, si omnia perdantur. Constat autem injustitia famam maxime lædi, cum nec injusti erga alios velint alios erga se esse injustos, ex adverso autem justum maxime consulere famæ suæ, cum cuilibet placeat, ut alius juste secum agat. Equidem cum homines mali sparsis calumniis famæ aliorum detrahere eamque lacerare non vereantur, fieri potest ut justus non consequatur famam, quam meretur; sed hoc referendum est ad infortunium, quod evitare in potestate justi non est. Abunde autem sufficit, quod conscientia sua ipsum excuset, nec desint media famam suam contra calumnias

nias defendendi, si opus sit, ac ipsa lex naturæ ad defensionem jus nobis det. Sufficit quoque, quod nemo sit, qui eum injustitiæ reum postulare possit. Qui famæ curam habet, quemadmodum habere debemus omnes (§. 554. *part. 1. Jur. nat.*); omnem quoque operam navabit justitiæ. Non est quod objicias, dari haud raro homines ambitiosos, qui tamen a justitia animum maxime alienum habent, modo impune contra jus aliorum agere possint, quod lubet: etenim tum avaritia prævalet adversus ambitionem, & vanæ gloriæ inhiantes justitiæ laudem parum curant.

§. 599.

An sinceritas animi peculiaris virtus sit.

Sinceritas animi ad omnem virtutem requiritur, non vero peculiaris quædam virtus est. Etenim sinceritas animi a virtute sejungi nequit (§. 318. *part. 3. Jur. nat.*), & omnis actio positiva, ad quam committendam obligamur, omnisque privativa, quam omittere tenemur, sinceræ esse debent (§. 317. *part. 3. Jur. nat.*). Sinceritas itaque animi ad omnem virtutem requiritur. *Quod erat unum.*

Quoniam sinceritas animi necessarium quoddam virtutis cujuslibet requisitum est, *per demonstrata n. 1.* non vero saltem ad virtutes ceteras utiliter accedit, quemadmodum pietas (§. 344. *part. 1. Phil. pract. univ.*), & justitia universalis (§. 587.); ideo peculiaris virtus non est. *Quod erat alterum.*

De actione sincera jam egimus, cum de conjectandis hominum moribus ageremus (§. 714. *& seqq. part. 2. Phil. pract. univ.*), sed præcisa moralitate. Sinceritati enim locus est non minus in actionibus malis, quam bonis (*not.* §. 314. *part. 3. Jur. nat.*), & quæ de eadem tenenda, in Jure naturæ demonstravimus (§. 315. *& seqq. part. 3. Jur. nat.*). In philosophia vero morali sinceritatem saltem animi consideramus in actionibus bonis, cum tunc demum virtutis requisitum necessarium sit, in genere autem spectata & in abstracto nec bona,

nec

nec mala dici possit. Quoniam vero sinceritas perfecta, qualem urget lex naturæ & qualis ad omnem virtutem requiritur, non ab omnibus satis agnoscitur (*not.* §. 317. *part.* 3. *Jur. nat.*); ideo in Ethica expressa ejus mentio facienda erat.

§. 600.

Cum sinceritas animi sit habitus actiones externas internis conformandi (§. 314. *part.* 3. *Jur. nat.*), per se autem constet, actiones non minus malas, quam bonas sinceras esse posse, quemadmodum modo monuimus (*not.* §. 599.); sinceritatem dividere possumus in physicam & moralem. *Sinceritas physica* consistit in consensu actionis externæ cum interna, voluntate inprimis ac intentione agentis, qualiscunque tandem sit actio; *Sinceritas* vero *moralis* in consensu actionis externæ legi naturæ conformis cum interna eidem conformi. *Sinceritas physica & moralis.*

E. gr. Qui furtum committit, is habet voluntatem alienum auferendi & lucrum suum cum damno alterius intendit. Actio igitur ejus sincera est. Ast quemadmodum actio externa moraliter considerata mala est, perinde ac interna, illa cum hac consentit quoad malitiam, quem consensum Philosophia moralis approbare nequit, & ideo physice sinceram dicemus. Enimvero si quis alterum fraudare nolit, propterea quod fraudem aversatur tanquam legi naturæ adversam; si det pauperi eleemosynam miseria ejus commotus, ut eandem sublevet, propterea quod lege naturæ hoc præcipitur; actio ejus moraliter sincera est.

§. 601.

Sinceritas moralis supponit voluntatem & noluntatem bonam. Etenim sinceritas moralis consistit in consensu actionis externæ legi naturæ conformi cum interna eidem conformi (§. 600.), consequenter requirit, ut actionem ideo committere velis, quia lege naturæ præcipitur, vel committere nolis, *Qualem voluntatem supponat sinceritas moralis.*

quia eadem prohibetur. Enimvero voluntas bona est, si actionem ideo committere velis, quia lege naturæ præcipitur (§. 121. *part. 2. Eth.*), & noluntas bona est, si ideo committere nolis, quia lege naturæ prohibetur (§. 127. *part. 2. Eth.*). Sinceritas igitur moralis supponit voluntatem & noluntatem bonam.

Atque hinc patet, sinceritatem in genere spectatam laudari non posse, sed laudem demum mereri atque commendari in actionibus bonis.

§. 602.

Qualem sinceritatem requirat virtus. *Virtus requirit sinceritatem moralem.* Virtus enim requirit voluntatem constantem & perpetuam non committendi actiones, nisi quæ legi naturæ conformes sunt (§. 328. *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter voluntatem & noluntatem bonam (§. 121. 127. *part. 2. Eth.*). Enimvero voluntatem & noluntatem bonam supponit sinceritas moralis (§. 601.), consequenter si ad virtutem accedit, nonnisi moralis esse potest. Virtus itaque requirit sinceritatem moralem.

Atque hinc clarius elucescit, cur sinceritas peculiaris quædam virtus esse nequeat, sed saltem necessarium quoddam ejus requisitum sit. Tum nimirum demum bona efficitur, quando ad virtutem accedit, ut & voluntas, & actio externa ab eadem pendens sit legi naturæ conformis. Voluntas vero legi naturæ conformis est, si non solum velis facere, quod legi naturæ conforme, sed etiam conformitas actionis cum lege naturæ conformis est, motivum, per quod voluntas determinatur. Si vis dare eleemosynam, ut videaris ab hominibus; voluntas bona non est, & actio interna mala labe inficit externam. Non igitur adest verus consensus actionis externæ cum interna, consequenter sinceritas moralis deficit, quæ ad virtutem requiritur. Quodsi per errorem judices actionem esse legi naturæ conformem, quæ eidem repugnat, ideoque eadem lege prohibitam com-

committis; denuo non adest verus consensus actionis externæ cum interna, consequenter sinceritas moralis deficit, quæ ad virtutem requiritur. In casu priori vitium latet in voluntate, in posteriore in actione externa, quæ per errorem videtur quæ non est. Virtus nihil admittit, nisi quod verum est. Verum igitur esse debet, & quod hæc actio legi naturæ conformis sit, & quod ideo appetatur, quia legi naturæ conformis. Actio igitur sincera, quæ ad virtutem adscribenda, non concipitur nisi supposita internæ atque externæ cum lege naturæ convenientia. Vix autem est, ut moneamus, perinde esse, sive actio dicatur bona, sive lege naturæ præcepta, sive voluntati divinæ conformis: hæc enim respectu voluntatis bonæ coincidunt (§. 121. *part. 2. Eth.*), nec actionem ipsam variant.

§. 603.

De sinceritate animi ad veracitatem & taciturnitatem requisita.

Sinceritas animi etiam accedit ad veracitatem & taciturnitatem. Etenim verax moraliter falsum loquitur, consequenter verba ejus cum cogitationibus ipsius conveniunt (§. 150. *part. 3. Jur. nat.*), quando alteri animi sui sensa indicare obligatur (§. 181. *part. 3. Jur. nat.*). Tum vero sermo ipsius sincerus est (§. 314. *part. 3. Jur. nat.*). Sinceritas igitur animi etiam ad veracitatem accedit. *Quod erat unum.*

Vitium taciturnitati oppositum est, quando ea reticemus, quæ dicere debebamus (§. 569.), consequenter qui taciturnus est ea non reticet, quæ dicere obligatur. Enimvero si quis ea dicit, ad quæ dicenda obligatur, actio externa cum interna consentit moraliter, quemadmodum in casu opposito dissentit. Quamobrem sinceritas animi ad taciturnitatem quoque accedit. Immo idem quoque apparet in eo casu, ubi non dicenda reticentur. Quando enim ad non dicendum obligamur, silentium, quod actio privativa est, cum interna convenit, ideoque cum taciturnus taceat, quando ad verita-

tem reticendam obligatur (§. 258. *part. 3. Jur. nat.*), sinceritas animi ad taciturnitatem accedit. *Quod erat alterum.*

Atque hinc patet, quamvis taciturnitas & veracitas sint peculiares virtutes, quatenus dirigunt sermonem legi naturæ convenienter, & veracitati præsertim in factis, quatenus opponuntur sermoni, assimiletur sinceritas animi, non tamen sinceritatem animi peculiarem esse virtutem, quemadmodum ante ostendimus (§. 599.). Ne igitur de eo dubium quoddam suboriatur; propositionem præsentem addere libuit.

§. 604.

An sinceritas animi peculiare studium requirat.

Studium sinceritatis animi inest culturæ virtutis. Etenim sinceritas animi ad omnem virtutem accedere debet, ita ut sine ea non concipiatur virtus ulla (§. 599.). Quodsi ergo culturæ virtutis vaces, eo ipso quoque sinceritati animi studes. Quamobrem studium sinceritatis animi inest culturæ virtutis.

Sinceritas itaque animi peculiare studium minime requirit, modo virtuti eam operam naves, quam debes. Etenim si virtuti operam das, id omni animi contentione agis, ut constanter ac perpetuo non committere velis actionem quandam, nisi quæ legi naturæ convenit (§. 328. *part. 1. Phil. pract. univ.*), consequenter non minus voluntatem, quam actionem externam legi naturæ conformare studes. Studium igitur sinceritatis animi jam inest culturæ virtutis. Virtus omnis habitus voluntatis est (§. 547. *part. 1. Jur. nat.*), ideoque voluntas potissimum legi naturæ conformanda, non saltem actio externa, sed hæc voluntati legi naturæ conformatæ convenienter determinanda. Quamvis enim actio externa talis est, qualis lege naturæ requiritur, non tamen dici potest juxta legem naturæ determinata, nisi voluntas per ejus convenientiam cum lege naturæ determinetur. Non igitur opus est, ut media quædam peculiaria sinceritatis acquirendæ præscribantur.

§. 605.

Sinceritatis animi eadem sunt motiva, quæ virtutis. Etenim cum sinceritas animi ad omnem virtutem requiratur (§. 599.), si voluntas determinatur ad virtutem acquirendam, eo ipso quoque determinatur ad sinceritatem animi acquirendam. Quamobrem cum rationes, per quas determinatur voluntas, sint motivum (§. 887. *Psych. empir.*); sinceritatis animi eadem motiva sunt, quæ virtutis. *De motivis sinceritatis animi.*

Motivum colendi virtutem præstantissimum est, quod ea sola sit veræ felicitatis fons (§. 400. *part.* 1. *Phil. pract. univ.*). Hæc ipsa vero felicitas etiam motivum est sinceritatis animi, sine qua virtus obtineri nequit, consequenter nec expectandus fructus, quem fert virtus. Aliis prodesse possumus actione externa, sive sit moraliter sincera, sive minus: omnis enim utilitas, quæ in alterum redundat, a sola actione externa dependet, quocunque demum animo alteri facias, ad quod faciendum ipsi obligaris. Ast tibi consulere nequis, nisi moraliter sincera sit actio. Intime hoc perspicit, qui ea satis intellexit, quæ de moralitate actionum & de conscientia demonstravimus, ut prolixius ea inculcari minime sit opus.

§. 606.

Sinceritati animi opponitur simulatio & dissimulatio. In simulatione enim actio externa ab interna dissentit (§. 716. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*), & in dissimulatione occultatur actio tam interna, quam externa, tam positiva, quam negativa (§. 717. *part.* 2. *Phil. pract. univ.*). Enimvero animi sinceritas requirit actionis externæ cum interna consensum (§. 314. *part.* 3. *Jur. nat.*), ideoque in interna nihil admittit, quod contrarietur externæ sive positivæ, sive privativæ quomodocunque. Sinceritati ergo animi opponitur simulatio & dissimulatio. *De oppositis sinceritatis animi.*

De ſimulatione & diſſimulatione jam egimus, quatenus utraque attentenda venit in conjectandis hominum moribus (§. 716. & *ſeqq. part. 2. Phil. pract. univ.*), & ea jam tradidimus, quæ de utraque definit lex naturæ (§. 319. & *ſeqq. part. 3. Jur. nat.*). Illa uſum habent, ne vana virtutis ſpecie deludamur, vel fucum aliis faciamus, nec ab aliis fallamur, quando intereſt ut de virtute alterius certi ſimus: hæc vero uſui ſunt, ut ſciamus, quando ſimulare & diſſimulare liceat, quando non liceat. Quamobrem cum hic repetenda non ſint, quæ alibi jam ſufficienter expoſuimus; ut alibi tradita legantur, hic indicaſſe ſufficit.

§. 607.

Quando ſimulatio & diſſimulatio vitium ſit.

Non omnis ſimulatio & diſſimulatio vitium eſt, ſed ea ſaltem, quæ pugnat cum officio quodam ſive erga teipſum, ſive erga alios, vel obligatione quadam contracta, qua alteri in ſingulari teneris. Etenim ſi ſine ſimulatione officio erga teipſum, vel erga alios, aut obligationi cuidam contractæ, qua alteri in ſingulari teneris, ſatisfacere nequeas (§. 339. *part. 3. Jur. nat.*), aut ſi ſine ſimulatione violatur jus perfectum, aut imperfectum alterius, ſimulatio licita eſt (§. 340. *part. 3. Jur. nat.*). Et ad quæ alteri patefacienda non obligaris, ſeu quæ cognoſcendi jus alteri non eſt, ea diſſimulare licet (§. 351. *part. 3. Jur. nat.*). Quamobrem cum ſimulatio & diſſimulatio licita legi naturæ non ſit contraria (§. 170. *part. 1. Phil. pract. univ.*), vitium vero non eſt, quod legi naturæ minime contrariatur (§. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*); non omnis quoque ſimulatio & diſſimulatio vitium eſt. *Quod erat unum.*

Illicita vero eſt ſimulatio pugnans cum officio quodam erga te ipſum, vel erga alios, aut cum obligatione contracta, qua alicui in ſingulari teneris (§. 338. *part. 3. Jur. nat.*), nec actio poſitiva, ad quam committendam, nec privati-

vativa, ad quam omittendam obligamur, simulationem admittit (§. 326. *part. 3. Jur. nat.*), neque etiam dissimulare licet ea, quæ fecisti, vel fecerunt alii, ad quæ cognoscenda alteri jus est (§. 352. *part. 3. Jur. nat.*). Quamobrem cum simulatio & dissimulatio illicita legi naturæ adversetur (§. 170. *part. 1. Phil. pract. univ.*), ad vitium vero referendum sit, quicquid legi naturæ repugnat (§. 322. *part. 1. Phil. pract. univ.*); simulatio & dissimulatio saltem vitium est, quæ pugnat cum officio quodam sive erga teipsum, sive erga alios, aut obligatione contracta, qua alteri in singulari teneris. *Quod erat alterum.*

Simulatio cum falsiloquio, dissimulatio cum reticentia veri convenit. In quo casu falsiloquium licitum, in quo illicitum est, in eo quoque simulatio & dissimulatio illicita. Et idem valet de reticentia veri. Simulatio tamen licita & illicita peculiaribus nominibus non distingvuntur, nisi quod simulatio virtutis moralis, ac inprimis pietatis hypocrisis dicatur (§. 323. *part. 3. Jur. nat.*). De hypocrisi, quatenus in simulatione pietatis consistit, egimus jam satis, cum praxin pietatis traderemus (§. 150. *& seqq. part. 3. Eth.*), & ea facile de omni hypocrisi intelliguntur. Et qui ea tenet, quæ paulo ante de mendaciis inculcavimus, eadem quoque applicare poterit ad simulationem quamcunque illicitam, quæ vero dicta sunt de veracitate, ad omnem simulationem licitam. Similiter in quo casu verum reticere licet, in quo non licet, in eodem quoque facta dissimulare licet, vel non licet. Quamobrem quæ de taciturnitate eidemque vitio opposito anonymo dicta sunt, ad dissimulatioem haud difficulter applicantur. Ceterum hic quoque usui sunt, quæ de simulatione detegenda demonstravimus (§. 851. *& seqq. part. 2. Phil. pract. univ.*). Haud parum enim refert, ne simulatione decipiaris.

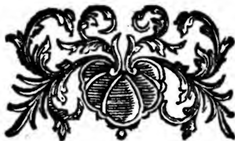
§. 608.

§. 608.

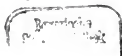
Virtus infucata. *Virtus infucata* dici solet, quæ nulla hypocriseos labe inficitur. Quoniam ad virtutem requiritur sinceritas animi (§. 599.), sinceritas autem omnem simulationem (§. 316. *part. 3. Jur. nat.*), consequenter etiam omnem hypocrisin excludit (§. 323. *part. 3. Jur. nat.*); *virtus fucata, quæ dicitur, revera virtus non est, sed ejus speciem saltem mentitur.*

Homines plerumque de virtute aliena saltem judicant ex actionibus externis, quæ si legi naturæ conformes sunt, ad virtutem adscribuntur, & in casu dubio, quando simulatio detegi nequit, convenientia actionis externæ cum interna recte præsumitur, juxta illud pervulgatum: quilibet præsumitur bonus, donec probetur contrarium. Tum vero contingere potest, ut virtute præditus existimetur, qui non est, ideoque virtus simulata habeatur pro vera. Et hoc respectu fucata vocatur, quando simulatio fuerit detecta.

FINIS PARTIS QVINTAE ETHICAE.

CON-

CONSPECTUS
TOMI V.
PHILOSOPHIÆ MORALIS
SIVE
ETHICÆ,
DE
VIRTVTIBVS MORALIBVS, QVIBVS PRAXIS OFFICIORVM ERGA ALIOS CONTINETVR.

CAPUT IV.

CAPUT V.

CAPUT VI.

CAPUT VII.

CAPUT VIII.

FINIS CONSPECTUS TOMI V. ETHICÆ.

INDEX
RERUM PRÆCIPUARUM, IN QUO NUMERI PARAGRAPHOS INDICANT.

A.

E.

F.

Feli-

N.

O.

P.

Vitia

FINIS INDICIS

Tom. V. Ethicæ.

